Tomris Uyar

Gündökümü

Bir Uyumsuzun Notları

II

YKY

GÜNDÖKÜMÜ Bir Uyumsuzun Notları II

Tomris Uyar (İstanbul, 15 Mart 1941). İngiliz Ortaoku-lu'nda, Amavutköy Amerikan Koleji'nde eğitim gördü (1%1). İktisat Fakültesi'ne bağlı Gazetecilik Enstitüsü'nü bitirdi (1%3). Edebiyata çeviriyle girdi.

Papirüs dergisi kurucularından olan Uyatın deneme, eleştiri ve kitap tanıtma yazılan *Yeni Dergi, Soyut, Varlık* gibi dönemin belli başlı dergilerinde yayımlandı. On öykü derlemesi i^nde *Yürekte Bukağı* ile 1979, *Yaza Yolculuk* ile 1986 Sait Faik Oykü Ar-mağanı'nı kazandı. 60'ı aşkın çevirisi yayımlanan Uyatın, "Gündökümü" genel başlığı altında, beşer yılı kapsayan günlükleri ilk olarak beş ayn kitap olarak yayımlandı. Son kitabı *Güzel Yazı Defteri* Ali Arif Ersen'in resim ve fotoğraf çalışmalarıyla birlikte yayımlanan uzun öyküsüdür.

Öykü: *ipek ve Bakır* (1971), *Ödeşmeler* (1973), *Diz Boyu Papatyalar* (1975), *Yürekte Bukağı* (1979), *Yaz Düşleri/Düş Kışları* (1981), *Ge-cegezen Kızlar* (1983), *Yaza Yolculuk* (1989), *Sekizinci Günah* (1990), *Otuzların Kadını* (1992), *Aramızdaki Şey* (1997), *Güzel Yazı Defteri* (2002)

TOMRİSUYAR

Gündökümü

Bir Uyumsuzun Notları

II

OQO

İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları -1774 Edebiyat - 483

Gündökümü II - Bir Uyumsuzun Notları / Tomris Uyar

Kitap Editörü: Mert Tanaydın Düzelti: İncilay Yılmazyurt

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel Baskı: Şefik Matbaası

YKY'de 1. Baskı: İstanbul, Ocak 2003 İSBN 975-08-0503-8 Takım İSBN 975-08-0501-1

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılk Ticaret ve Sanayi A.Ş.

. Yapı Kredi Kültür Merkezi

İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul Telefon: (O 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23 Bilgi Hattı: (O 212) 473 O 44 http: / /www.yapikrediyayinlari.com e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr İnternet satış adresi: http://www.estore.corn.tr/bulvar/yky wwwteleweb.com.tr

İÇİNDEKİLER

YAZILI GÜNLER

(1985-1989)

Yazılı Günler ilk olarak 1989 yılında Can Yayınlan tarafından yayımlanmıştır.

Günlere Girerken

1975'ten bu yana gündökümü yapıyorum. Ne üzücü ki, gittikçe zorlaşan soluk alma koşullarında, gittikçe çürüyen bir dil ve düşünce ortamında yaşadığımızdan, düşüncelerim de günlerim de pek değişmiyor. (Bkz. 26 Eylül 1986)

1975'ten bu yana genç bir okur kitlesi kazandık. Ola ki onlar, okumadıkları eski gündökümlerindeki bazı görüş ve deneyimlerin bugün yinelenmesinde bir sakınca görmezler. Ama bence yazar "eğitici" değil "yarahcı"dır; olabildiğince yinelemeye gitmez.

Elinizdeki kitabı hazırlarken şöyle bir yol izledim: Belli bir günde yazılmış olması gerekmeyen, daha doğru bir deyişle, geçerliliği süren yazıları yalnızca ay ve yıllarıyla belirttim. Bu bütünlüğe girmeyen yazılarıysa eledim; tabii bazı gezi notlarını da. *Mozart ve Salieri* ile *Mırıldandığım Öyküler* çevirilerine yazdığım önsözler, *!pek ve Bakır'ın* son basısına eklediğim sonsöz, bu kitaba pekala girebilirlerdi ama önceden yayımlanmışlardı nasılsa. *Yazılı Günler'in* yazılabilir yıllara açılmasını ummak çok mu?[1]

1985

Tırnaklar Yukarı!

36 *Aralık*

Benim hesabıma göre günün tarihi 36 Aralık 1984, yani yeni bir yıla girdiğim falan yok. Ama başkaları girdiğine göre, bir yeni yıl var, yeni birşeyler yazmak gerekiyor. Umut bezirgânlığı yapmadan umut vermek, derinden sevinme yetisini yitirmeme karşın sevinmek geliyor içimden. Ama önce bir döküm yapmalıyım: geçtiğimiz yılda meslektaşlarım ve ben nerelerde tökezlemişiz...

Konuya yazım savurganlığıyla girebiliriz. Geçen yılın dergilerini karıştırırsanız, göreceksiniz kuşkusuz: ne çok tırnak, tire, bar, parantez, italik, ünlem, köşeli parantez vb kullanmışız yazılarımızda. Demek, ya anlattığımızı okura yeterince iletemediği-mizi düşünerek anlamı pekiştirecek sözcüklerin altını çizmeyi seçmişiz ya da okurun altını çizdiğimiz sözcüklerden ve kavramlardan başka bir anlam çıkarmasını

sanki göz kırparak rica etmişiz. Önceleri, tırnak işareti, metne aykırı ya da yadırgı düşen bazı yabancı ama vazgeçilmez sözcükleri bu özellikleriyle vurgulamak, yazıda dil bütünlüğünü korumak adına kullanılıyordu: "hayalperest", "egzotik" gibi. O dönem tırnaklarının, Türkçenin anlaşılmasına büyük katkıda bulunduğuna inanıyorum; en azından Türkçe düşünmeye alıştırmış, zorlamış bizi o tırnaklar.

Sonraki dönemin tırnaklarıysa yeni bir işlev yüklenmeye başlıyor. Yazarlar, egemen ideolojinin bir parçası saydıkları her şeyi -bakıyoruz- tırnak içine alıyorlar: "erkek adam" gibi, "boyalı basın" gibi, "geçiş dönemi" gibi. Böylelikle tırnak, yazarın dünyaya bakışının, siyasal seçmesinin bir göstergesi haline geliyor.

Derken bir işaret daha karışıyor işin içine: tırnağın yanısıra bir de ünlem. "Çok 'muteber' (!) bir kişidir o" ya da "ünlü ses sanatçısı(!)" örneklerinde gördüğümüz gibi. Yani yazar, okurun kendisiyle bir olup sözkonusu kişilerle alay etmesini istiyor ama okurun zekâsına fazla güvenemediğinden olacak, düşüncelerinin altını çizmeden edemiyor.

Yazarın kendi humor anlayışına katılmayan, katılamayan bir okur kitlesine seslenmesinin gülünçlüğü bir yana, artık iyiden iyiye tırnaklı düşünmeye başladık. Yerli yersiz kullanılan tırnak, içdünyamızın karmaşıklığını gösteriyor gibi. Bir anlamda, kendi düşüncelerimize bile yadırgılaştığımızı.

Bu konuda rahatça kendimden de örnek gösterebilirdim ama Emre Kongar'ın güzel bir yazısından alıntı yapmayı daha uygun gördüm. (İnanın bana, bir yazıyı hem beğenip hem eleştirebilirsiniz). Yazı, "Türk Kadınının Kültürel ve Toplumsal Gelişimi 1934-1984" başlığını taşıyor (*Milliyet Sanat Dergisi*, sayı: 110). Bir bölümü şöyle:

Bu "yanlışlar geleneği" içinde en az yanlış yapan, çünkü kendisine verilmiş haklar açısından en eylemsiz olan gruplardan biri, belki de birincisi "kadınlarımız" idi.

Kongar'ın düşüncesine katılmamak elde değil de tırnakları kaldırsak ne değişecek? Aynı soru şu paragraf için de geçerli:

Şimdi "seçkin", kültürlü ve "kentli" kadınların "başarılı olanlarını," bir an için bir yana bırakalım.

Dışarda çalışmaya başlayan kadın, artık erkekle benzer sorunlara sahiptir. Bu nedenle daha anlayışlı olur, diyor Kongar. Ve sürdürüyor:

Evin içi "cennete" dönmese bile, biraz daha "çekilir" hale gelir. Fakat bunun için de kadının ödediği fatura çok yüklüdür. Hem dışarda "erkek gibi," hem de içerde "kadın gibi" yani "iki kat" çalışır.

Yazarın önceki yazılarını okumuşsanız ne demek istediğini elbette anlarsınız. Ama okumamışsanız, görüşlerini bilmiyorsanız, şu paragrafın anlamı size oldukça bulanık gelecektir:

...Şu anda hemen aklıma gelen "saygıdeğer" görev sahibi ve kişilikleri de görevleri kadar "saygıdeğer" olan kadınların isimlerini yazmaya bu derginin tüm sayfaları bile yetmez.

Ben, kendi adıma, Emre Kongar'ın "saygıdeğerdi tırnak içine alarak bu kavrama, bu sıfatı yakıştırdığı kişilere dudak büktüğünü hiç sanmıyorum. Ama tırnak'ın oyunları bunlar işte... Ya bar'ın, parantez'in, boyuna çizelge çizmek ve habire alıntı yapmak hastalığının oyunları?

Di'li Geçmiş Zaman

Ortaokul yıllarında okuduğumuz bir dilbilgisi kitabında şöyle bir örnek vardı, "-di'li geçmiş zaman"m açıklandığı bö-1ümde: "Lambayı söndürdü." *Çalıkuşu* - Reşat Nuri Güntekin.

Dünyada bir lambayı ilk ve son söndüren Çalıkuşu Feride değilken, hele hele Reşat Nuri'nin böyle bir savı hiç yokken neydi bu işgüzarlığın nedeni?

Aradan yıllar geçti. Yetişkinler için yazılmış uzman işi dilbilgisi kitaplarında da buna benzer örneklerle karşılaşınca bu tür örnekleme geleneğinin iyice yerleşmiş olduğunu kavradım. En basit bir kuralı açıklarken bile uzman-eğitici, kendisi bir örnek vermekten, bir tümce kurmaktan kaçınıyor, ünlü yazarların yapıtlarından bölük pörçük tümceler aktarmayı yeğliyor. (Oysa bence bu tür alınhlar, ancak bir yazarın dil-içi

dünyasını açığa vurmada ya da yaptığı dil yanlışlarını sergilemede yararlı olabilirdi.)

Yetkeye başvurma, sığınma huyunun en parlak örneklerinden birini bizim evde yaşadım ama. 15 yıl öncenin genç şairlerinden biri, evdeki antika dede-saati pek beğenmişti de duygularını şöyle açıklamışh: "Sözgelimi korkunç bir kış olsa, yakacak hiçbir şey kalmasa, bu eve mahalleli çoluk-çocuklarıyla sığışmak durumunda kalsa, ben yine de yetkililerden izin koparır, gidip kesecek bir ağaç bulurdum. Yani bu saati yakhrmazdırn." Arkadaşımın kafası o dönemde oldukça karışıktı anlaşılan. Türkiye'de, hele İstanbul'un göbeğinde bir Sibirya kışının kolay kolay yaşanmayacağını, benim, burjuva bir aileden gelsem bile, Doktor Jivago olmadığımı unutmuştu. İnsanların soğuktan sapır sapır titredikleri an gelip çathğında, saati neden -içim yansa da- seve seve kurban edeceğimi bir türlü kavrayamıyordu. Saat uğruna göstereceği özverinin nedenini sorduğumdaysa yanıh hazırdı: "Lenin, her güzelliğin korunması gerektiğini söylerdi."

Lenin'in bu sözü ne zaman, nerede, hangi bağlamda söylediğini sormaktan vazgeçtim, iyi ki söylemiş diye şükretmekten başka elimden birşey gelmedi. Demek bu sözü aramızdan sıradan biri söylese hiçbir önemi yoktu arkadaşın gözünde. -di'li geçmiş bir düşünce tarzını benimsemenin önkoşuluydu bu.

Okur ile yazar arasında ta baştanberi, edebiyahn yazıya henüz dökülmediği, anlahcı geleneğinin sürdüğü dönemdenberi yazıya dökülmemiş bir anlaşma vardır. Okur, yazarın söylediklerine genellikle zaten inanır, ancak özel durumlarda, kuşku duyduğunda onu sorgular. Aynı şekilde yazar da, Salinger'ın deyişiyle "şişman kadına yalan söylememelidir," söylemez. Sokaktaki şişman kadına yalan söylemek, bir yazar için en alçalhcı durumdur. Ama bana kalırsa, daha da alçalhcı bir durum, yazarın, okurun gözünde *inandırıcı* olmak için harcadığı yapay, zorlama çaba.

Özellikle son birkaç yıl içinde (bu yazıyı deminki hmaklı yazının devamı olarak okuyabilirsiniz) inandırıcı, yaranışlı yazar imgesi, daha bilimsel bir tavırla açığa çıkıyor. Düşünsel yazıların çoğunda yazının boyutlarını kat kat aşan alınhlara, dipnotlara, kaynakçalara rastlıyoruz. Bir kuramcının özgün görüşlerini alınh-lamaya elbette bir diyeceğimiz olamaz da, yapıh Türkçede

yayımlanmamış bir düşünürün yapıhnın İngiltere'deki bilmem kaçıncı basısını kanıt niteliğiyle öne sürerken, yazıyı sayfalarca süren age'lerle donatmak, yabancı dil bilmeyen okurun, yazıdan kuşku duyduğunda o özgün metne başvurabileceğini varsaymak, demin sözünü ettiğim örnekleme geleneğinin günümüzdeki en sağlıksız belirtilerinden biri gibi geliyor bana. "Ben kimleri kimleri okudum, bana inanmak zorundasınız," gibi, "Ben onların yalancısıyım," gibi bir baskı öğesini de yedeğinde getiriyor bu sö-zümona bilimsel, kılı kırk yarıcı tutum.

N'olur, lambayı kim söndürmüşse -di'li geçmiş zamanda, o söndürdü olsun. Biz kendi sözümüzü söyleyelim yeter ki. Şimdiki zamanda.

Karga ile Peynir

Artık her şeye alıştım, hiçbir şey beni yadırgatamaz, şaşır-tamaz gibisinden bir teslimiyete girseniz bile, her gün yeniden şaşabilme yetisi yakanızı bırakmıyor.

Geçenlerde, ülkemize iki yazarın -Arthur Miller ile Harold Pinter'ın- geleceğini okuduk gazetelerde. Durgun edebiyat ortamımızda önemli bir olaydı. Çünkü bu yazarlar, en azından bir bölük Türk yazarının, yapıtlarını okuduğu, oyunlarını Türkçede izlediği yazarlardı. Sözgelimi, sırf Yunanlı oldukları için siyasal açıdan sevmek ya da sevmemek açmazına düştüğümüz adı bilinmedik bir şair ya da Hollanda' da "yedinci" bizde "birinci" bir dans topluluğunun üyeleri değildiler. (Son yıllarda iyice geliştirdiğimiz bu tür ulusal-bakışın ayrı bir yazıya konu olması gerek.)

Miller ile Pinter'm PEN Kulüp üyeleri olduğunu biliyorduk. Sanata ve tiyatroya yaklaşımları çok farklı da olsa, önemli bir ortak özellikleri vardı: yapıtlarında, herhangi bir dönemin bir cadı kazanında öğütülüp unufak edilen bireyi işliyorlardı ve ülkelerinin siyasal düzenine uyum göstermiyorlardı.

Buraya neden geldiklerini doğru dürüst öğrenemedim. Hangi yazarlarımızla görüştüklerini, ülkemizin zengin edebiyat geleneği hakkında neler öğrendiklerini, günlerini nasıl doldurduklarını da bilmiyorum. Bu belirsizlik içinde şu karara varmam zor olmadı: herhalde yalnızca "Miller ve Pinter uzmanı" olan edebiyatçılarımız ve sanatçılarımızla görüşecek vakitleri

olmuştu. Ve hiç kuşkum yok, ülkemize gelen yabancı yazarları ağırlamakla -sanat anlayışları uysun uymasın- kendilerini yükümlü sayan yazarlarımızca ağırlanmışlardı dolu dolu.

Miller ile Pinter, yurtlarına döndüklerinde tam ne söylediler, onu da bilmiyorum, öğrenemedim -masum bir gazete okuruyum ben. Yine de anladığım kadarıyla pek *hoş şeyler* -ne demekse- söylememişler, bizleri düş kırıklığına uğratmışlar.

Büyük gazetelerimizden birinin manşeti şöyle: "Yediler, İçtiler, Zehir Kustular." Çok şaşırdım. Şöyle bir yorum görseydim oysa, pek yadırgamazdım:

"Yapıtlarındaki çağdaş sorumluluk bilinciyle bizleri etkileyen bu iki usta yazar, dört-beş gün içinde, hiç tanımadıkları bir ülkenin iç sorunlarını kavrayabildiklerine nasıl inanmış olabilirler? O *ülkeyi gerçekten temsil eden kişilerle görüşmüş olduklarını nasıl öne sürebilirler?"*

Hadi biraz daha magazinimsi bir yorum yapalım: "Bizi Bizden İyi mi Biliyorlar?"

Buraya kadar peki. Ama "Yediler İçtiler" ne demeye geliyor? Kendi ülkelerinde, Harold Pinter'ın *Doğum Günü Partisi'ni* Miller'ın *Köprü'* sünün altında balık-ekmek yiyerek mi kutluyorlardı yani? Yoksa buraya gelmelerinin tek nedeni, bizim geleneksel konukseverliğimizi sömürmek, iyi niyetimizi kötüye kullanmak, milyoner midelerini tıkabasa doldurmak mıydı?

Bu manşet ve bu bakış, sağcı ya da solcu, her düşünen insana dehşet vermeli. Çünkü temelinde şöyle bir görüş yatıyor: İnsanlara *beslenme* karşılığı her şey yaptırılabilir. Aydınlar, sanatçılar beslenirlerse, *bizim* istediğimiz doğrultuda görüş bildirmek zorundadırlar, kendilerine özgü bir görüşleri -doğru ya da yanlış- olamaz.

Daha da dehşet verici olan, iki sanatçının görüşlerinin kendi toplumlarının kamuoyunda bunca etkili olması mı acaba?

Biz, sanatçıyı nankör bir karga gibi görmeye alışmışız, doyduktan sonra çıkardığı aykırı gakgak seslerinin kimseyi ilgilendirmediğine de inanmışız. Olaydan şöyle bir ders çıkarmak olası: Besleme kargayı oymasın gözünü. Ben de sözgelimi ABD' de beslenseydim, iyice doyduktan sonra ülkeme geldiğimde, ABD'de göstermelik bir demokrasinin işlediğini, insanların dış dünyadan haber alma temel haklarının alabildiğine kısıtlı olduğunu ileri sürseydim Pinter ile Miller olmazdı gözümü oyan.

Bu yazıhnn yazıldığı dönemde sağcı kesim ne yapıyordu diye merak ediyorsanız 1984 *tarihli şu iki yazıyı lütfen okuyun:*

Allah Kurtarsın, Ama Kimi?

Edebiyahmızda cezaevi anıları baştan beri apayrı, önemli bir yer tutar. Nerdeyse bir edebiyat dalı oluşturur başlıbaşına; okurlar ve yazarlar arasında bu dalın tiryakileri bile var. Kimbi-lir, belki de cezaevi anılarında belli bir biçeme, bir kurguya varma kaygısının gerekli sayılmaması, yazılanları daha içten, daha dolambaçsız, hatta daha dobra gösteriyordur. Okur, pek tanımadığı, merak ettiği bir dünyayla oradaki ilginç tipleri, bir süre o dünyada yaşayan birinin kaleminden okumayı ilk elden bilgi almak gibi düşünüyordur.

Hapishaneye düşmemiş yazarları küçümseyen, onlara kuşkuyla bakan, hapishaneye düşen edebiyatçılara düşmemişler önünde on adımlık öncelik tanıyan bir toplumda, bu tür anıların uyandırdığı ilgiye şaşmamak gerek. Nasılsa yazarın hapse düşmesi, yazarlıkta doktora tezini verdiğinin kanıhdır.

Ne var ki ülkemizde bu tür *anılar,* çoğu kere kendi başından geçenleri aktarma, ilginç tipler çizme düzeyinde kalıyor. Cezaevinin, toplumun küçük bir modeli olduğu, orada, bütün topluma yayılabilecek gerçeklerin daha keskin, daha dolaysız çizgilerle saptanabileceği, kısaca bir tek cezaevi deneyiminden çıkarak bütün bir dış dünyaya ilişkin gözlemlerin yapılabileceği, bu yazarların pek umurunda değil. İlginçliklere ilginçlik katarak çalışıyorlar, sağolsunlar.

Ama neden *Hapishane Mektupları* türü yaygınlaşmamış ülkemizde? Gramsci, Luxemburg, Fucik gibi parlak yazarların başlattığı bu gelenek,

bizde pek tutmamış. O yazarlar, yalnızca küçük ayrıntılar veriyorlar cezaevindeki yaşamdan; küçücük, ince ayrıntılar aracılığıyla insan gerçeğini yakalamaya, zenginleştirmeye çalışıyorlar. Cezaevine düşmeden önceki siyasal inançlarının ya da dünya görüşlerinin cezaevinde ne gibi bir evrimden geçtiğini adım adım izleyebiliyorsunuz yazdıklarında. Duygusallığa yüz vermeyen serin bir mantık.

Nazlı Ilıcak'ın *Allah Kurtarsın* adlı kitabını görünce doğrusu onun kişiliğinin de cezaevinde -ne de olsa- bir evrim geçireceğini ummuştum. Bazı gerçekleri çok yakından gözlemlemek olanağı (bir şeyleri yitirmek pahasına) geçmişti eline. Ama kitabın sunu yazısını görünce kişioğlunun değişmemekteki direncine hayran oldum. Kitabın armağan edildiği binlerce kader kurbanından biri de Sema. Sema'nın ağzından dinliyoruz:

"Kocamın kasap dükkânının ismi Bozkurt'tu. Ağabeylerim de ülkücüydü. Bu yüzden solcular, banafaşist diye sataşıyorlardı. (...) Koğuşa girince onlara hitaben, ağır cümleler sar/ettim. Biri suratıma terlik attı. Terliği aynen iade ettim. Ranzanın üstündeydim. Kızlardan biri tırmanıp bana saldırmak istedi. Saçına yapıştım, bacağımın arasına sıkıştırdım. Nazlı abla, kavgada saçı ele vermeyeceksin. Ben iyi dövüşürüm, çünkü önce saçına yapışırım, arkadan midesine tekme sallarım."

Bu masum ve faziletli genç kız, yazarımızı oldukça etkilemiş. "Gazeteciliğine mi güveniyorsun?" diyen bir mahkûma da yazarın yanıtı şöyle: "Tabii, hem gazeteciliğime, hem de dürüstlüğüme güveniyorum. Senin gibi hırsızlıktan yatmıyorum. Ağzını derhal kapatmazsan seni burada süründürürüm." Eyvah! Geçen yıl *yiğitliğiyle* solcuların gönlünde bile yer kapan yazarımızın (elbet Metin Toker'in yamsıra) belli ki güvendiği birşeyler var. Walkmen'i, teypi, şampuanı, hele hele saç kurutma makinesini sokmakta güçlük çektiği ve bu yüzden için için ağladığı koğuşta şöyle düşünüyor: *"Halbuki Sağmalcılar'a gelmeden önce neler söylenmişti. Kalacağım odayı beyaza boyuyorlardı.* Her *konfor tamamdı, bir tek perde eksikti, onu da biz diktirecektik."* Video teyp, teypli radyo falan sonra gelecekmiş. Ayrıca, yazarımızın her nasılsa cezaevine sokmayı başardığı fotoğraf makinesi de çeşitli aramalara karşın bir türlü bulunamıyor (bir fotoğrafta, didik didik edilmiş odayı görüyoruz).

Kitapçıkta cezaevi kuralları, kavgaları, küfürleri ve manileri üstüne bol bol malzeme var. İki üç paragrafta bir *"si...tiğimin"* sözcüğü geçiyor. Eh, cezaevi ne de olsa değiştiriyor kişiyi, halkla bütünleştiriyor. Ceza süresi kısacık, özel uygulamalı da olsa.

Zaten yazarımızın amacı da bu bütünleşme. Mahkûmların yazdığı bütün nameleri, çoğu kere arabesk şarkı güftelerini yaya bırakan içli şiirleri "güzel" buluyor, BULVAR (evet, büyük harflerle) gazetesinde yayımlıyor. "Siyasi" kızlara ağır bildiriler döşenip onları yola getiriyor, güzellik yarışmaları düzenleyip jüri oluyor, noel şenliklerinde başı çekiyor. Yazılarıyla olduğu kadar, cezaevindekilerle sağladığı bu eşsiz uyumla da yol gösteriyor kader kurbanlarına.

Kitabın son sayfasında (nedense oldukça erotik) bir fotoğrafı var. Noel şenliğinde çekilmiş.

Nazlı Ilıcak'ın kitabını elime aldığımda tabii ki Sevgi Soy-sal'ın *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu* türünden, edebiyat sınırları içinde kalan bir anlah okuyacağımı sanmıyordum. Ilıcak'ın savı da bu değildi zaten. O gazeteciydi, en ünlü işadamlarımızın bile dangul dungul bir lehçeyle konuşmaya özen gösterdiği bir dönemde gazetecilik görevini yerine getirmek (hem de sıkıyönetim engellerine meydan okuyarak) ve düşkünlerin yüreklerine gazetesi aracılığıyla bir umut ışığı saçmak zorundaydı "Gönül Abla" kimliğiyle. Anlaşılan, bu görevi eksiksiz biçimde yerine getirmiş. Yani ona bir diyeceğimiz olamaz. Yine de kafamı kurcalayan bir soru var: Yiğitlik anlayışımız ne gibi köklerden serpiliyor?

Med, Mizancı Murad'a Karşı

Çıkardığı dergiden ötürü *Mizancı* diye anılan Mehmed Mu-rad'ın oldukça zigzaglı bir ömür çizgisi var. Tıflis'te doğmuş (1853), yüksek öğrenimini Rusya'da yapmış. Yurda geldiğinde, Düyunu Umumiye Komiserliği, Mülkiye'de tarih öğretmenliği gibi önemli görevlerde bulunmuş. "Hürriyet fikirlerinden ötürü görevden atılmış. Abdülhamid Il'nin istibdadından Mısır'a kaçtıktan bir süre sonra Paris'te yayımlamış dergisini. Derken İttihat ve Terakki'nin Cenevre kolu lideri olmuş. Saray'la anlaşıp yine yurda döndüğünde bu kere Devlet Şurası üyeliğine atanmış. Sonraları günlük gazete olarak yayımladığı *Mizan'da* 31 Mart olayını savunduğu

gerekçesiyle Rodos'a sürülmüş. Yurda son bir kere daha döndükten sonra 1914'te ölmüş. "İyi ki Birinci Dünya Savaşı'm yaşayıp bir zigzag daha çizmeye vakti olmamış," diyesim geliyor ama sağ ve sol kesimden rastgele seçeceğimiz bazı aydınların ömür çizgilerini ve yalpalamalarını düşündükçe dilimi tutuyorum.

Mehmed Murad, piyasayı saran kötü, ahlaksız edebiyat örneklerine karşı örnek bir "milli roman"yazmaya karar vermiş o dönemde. Romanın adı: *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* Otobiyografik bir roman ama başkişisi Mansur Bey, nedense yazarı gibi bocalamadan ilerliyor seçtiği yolda. İslam ahlakına düşkün, halife padişahlara sonuna kadar bağlı, İslamiyetin yaygınlaşması ve İslam bilincinin yerleşmesi için sabahlara kadar kafa yoran bir aydın. Her kurumuyla ahlaki bir çöküntüye uğramış İstanbul'da birtakım değerleri sonuna kadar, ödün vermeksizin savunan bir idealist.

Romanın, MED yayınlarınca *Mansur Bey* adı altında ikinci basımı 1979'da yapılmış. Açıklayıcı notlarla sadeleştiren: M. Ertuğrul Düzdağ (M.E.D. mi?). Romanın kapağı Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Malkoçoğlu'sunu* anımsatıyor. O kadarla kalsa neyse. Fesli askerler, ay yıldızlı Türk bayrağıyla bir cihada koşuyorlar besbelli. Romanın arka kapağındaki tanıtım yazısında şöyle deniliyor: *"Yazar, dine bağlılık, devlete sadakat ve hizmet, temiz kalplilik ve iffetle süslü bir gençliğin örneklerini göstermektedir. (...) Yayınevimiz yayınladığı ve yayınlayacağı bütün eserlerde İslâm fikrine ve Müslümanlara faydalı olmayı hedef almış bulunuyor. (...) Bu kitabı on beş yaşından yukarı bütün Müslümanlara* - *zevkli ve faydalı bir eser olarak*- *takdim ve tavsiye etmekteyiz."*

Doğruyu söylemek gerekirse şimdiye kadar "dipnot"u, okurun yazarı anlaması adına verilen birtakım aydınlatıcı bilgiler olarak düşünmüştüm. Hele böyle eski bir mekânda, geçmiş bir dönemde geçen, bugünkü yaşam koşullarıyla pek bağdaşmayan görenekleri işleyen bir romanda dipnotun gerçekten önemli bir işlev üstleneceği belliydi. Yanılmışım. MED, çoğu kere bilgi vermekle yetinmiyor, romanın yazarına eleştiriler yağdırarak romanın *aslında* nasıl olması gerektiğini belirtiyor. Yazarın bazı gözlemlerini yersiz, bazılarını İslam ahlak ve göreneklerine aykırı buluyor, bazılarını onun "dalgınlığına" yoruyor; hemen kaleme sarılıp düzeltiyor. Örneklerden bir örnek: Amcasının evinde "iffetli" bir yaşam sürdüren,

çevresindeki yozlaşmaya dehşetle bakan Zehra'nın evlilik konusundaki kaygıları şöyle:

"Kadın evin döşemesi, süsü olan şeylerden biri mi? Yoksa aile ve cemiyetin mühim ve lüzumlu bir uzvu mu? Tahsil olunan ilimler bir işe yaramadıktan sonra tahsilin ne lüzum vefaydası var? Bir kadının bilgileri yalnız kocasının zevk ve hoşnutluğunu artırmaya mahsus kalacaksa, yine "kadın" demek, erkeklerin ihtiyaç ve lüzumlu şeylerini tamamlayacak "ev eşyası"ndan biri demek değil mi?"

Bu bölümün dipnotunun bir kısmı da şöyle:

"Kadının cemiyeti ailesidir. Ailesine hakkıyla hizmet eden bir hanımın, kadınların en şereflisi olduğunda şüphe yoktur. lyi bir zevce ve anne olmak, iş olarak da zevce olarak da normal bir kadına yeter. (...) Aile hizmetleri, din bilgisi ve olgun mütevazi bir şahsiyet için gerekli bilgilerin dışında yapılacak tahsil, kadın için ağır bir zahmettir. Üstelik tabii vazifelerini yapmasına mani olur ve his dengesini sarsar."

Zehra, ilerde Mansur'la evlenerek ilerki kuşaklar için örnek bir çiftin oluşmasına hizmet edecektir. Kocasını düşünce alanında da destekleyecek, onun kooperatif, örnek çiftlik kurma ve Müslüman çocuklarını yetiştirecek bir okul açma girişimlerine yardımcı olacakhr:

"Zehra ondört yaşında iken hocası ilim ve. fende ders vermekten aciz kalınca dersleri el işleri ile musikiye hasretmişti. O *da Zehra'nın el işlerine merakı olduğundan değil, Madam'ın kızını, hanesini sevdiğinden, vaktini orada rahat geçirdiğindendi. Zehra'nın piyanoda fevkalâde mahareti vardı, sesi de güzel ve terbiyeli idi."* (s. 52) Dipnotuna bakıyoruz:

"Müslüman hanımlara örnek bir tip olarak ortaya konduğu muhakkak olan Zehra'da, bu nazarla baktığımız takdirde bazı kusurlar bulunduğunu görmekteyiz. Bunlardan bazılarında, onun mütevazi bir Müslüman evin kızı olmayıp zengin bir konağın ev işleri yapmaya mecbur olmayan kızı bulunmasının da tesiri olsa gerektir. Tahsili meselesinde de, Müslüman bir hanım için hiç de lüzumlu olmayan hatta zararlı olan bazı şeylerle meşgul olduğunu görmekteyiz. Bir Fransız madamdan ders almayı kabul etmesi de bizce yanlıştır. Çünkü babası, bir istilâcı düşmanla savaşırken ölmüştü. Bize

tanıtılan Zehra'nın bir Fransız madamından ve kızından hoşlanması, onların evine gitmesi ve piyano çalıp Fransızca parçalar söylemesi, daha doğrusu yazarımızın ona bunları yaphrması (altını ben çizdim T.U.) *yanlış olmuştur kanaatindeyiz."*

Dipnotçunun Mansur'a da itirazları var:

"Mansur'un abdest ve namazı geç yatması için bir mazeret olarak kullanması bizi şaşırtmıştır." (...) "Yazarın bize tanıttığı kahramanımızın fotoğrafını duvara asmasını onun mizaç ve ahlâkı ile bağdaştıramadık. Gerek dinen doğru sayılması (sayılmaması olsa gerek, T.U.) *ve gerek bir benlik davasından haber vermesi bakımlarından Mansur'un fotoğrafını duvara asacağını zannetmiyoruz.*

Hatta yazar astırmak istese bile. Bir de yazarımızın Yunan mitolojisi hurafelerini eserinde zikre layık görmesini (garip buluruz.) Üstelik Küpidon'un oklarının da Müslüman hanımlarla alakası olmadığına eminiz."

Turfanda mı Yoksa Turfa mı? O dönem toplumunda aksayan, kötü giden ne varsa hepsini eğitim eksikliğiyle açıklayan bir sav romanı. Bütün sav romanlarının düştüğü kalıplaşmışlıktan, bağnazlıktan kurtulamamış bir çalışma. Yine de yazarın en azından sorunlar üstünde düşündüğü açık seçik görülüyor. Ayrıca -ola ki Rus romanını yakından tanıyan- Murad Bey, romanına gerilimli, hareketli bir kurgu ve canlı kişiler yerleştirmeyi başarmış. Sultan'a abarhlı övgüler düzerken bile devlet dairelerinde sürüp giden miskinliğe, gizli işsizliğe, vurdumduymazlığa, bürokrasi çarkına, devlet kahndaki rüşvet olgusuna ilişkin ilginç gözlemleri var. Romanın odağını oluşturanlar, Zehra ile Mansuı'un amca ve koruyucusu rüşvetçi Şeyh Efendi, oğlu İsmail Bey, kızı hafifmeşrep Sabiha hanımla kayınbiraderi para-göz ve hain Raşit Efendi, hele romana çilingir sofrasıyla, bilgece görüşleri, taşlamalarıyla yepyeni bir hava katan Mehmet Efendi ile "okumuş" kız kardeşi Fatma Hanım o dönem toplumunun kısıtlı da olsa canlı bir panoramasını veriyorlar.

Gelgelelim dipnotçumuzun bu tiplere de çeşitli itirazları var. Onun en tuttuğu roman kişisi, şehvet delisi Şeyh'in romanda "Hanımefendi" olarak şöyle bir geçen boynu bükük karısı.

Dipnotçumuz, aynca Mehmed Murad'ın o günlerde karşı çıkhğı bazı durumları (çünkü ne yazık ki "yazar"ın bugün yaşasaydı neler düşüneceğini bilemiyoruz) günümüze sarkhğını varsaydığı etkileriyle ele alıyor; günümüzün süslenmek için "boya küpüne girmiş" kadınlarına, "halen de milletimize yabancı bir havanın içinde bulunan 'Boğaziçi Üniversitesi'ne, Müslüman cemiyetimizi yıkan asıl ve iç hastalığa" değinmeden edemiyor. Birtakım kişiler, *"Zamanımızda da İslâm dışı gidişin bugündeki uzantıları olduklarının şuurunda olarak, eski zaman denince sadece o halleri hatırlar ve hasretle anma programları düzenlerler."* (...) “O *günlerde çapkınlık ve fahişelik kötü görülmekle beraber terbiye noksanlığı yüzünden gençlerin kötü yola düştükleri oluyormuş* (oluyormuş sözcüğünde kötü yola düşen roman kişilerinin psikolojik durumlarına sevecenlikle eğilen yazara bir sitem var yine); *bugün ise gençlerin öyle olmaları için bütün yayın organları elbirliği ile çalışmaktadırlar. Maksat bütün milleti 'Direklerarası' sefaletine düşürerek, kendi alçaklıklarını kaybetmektir."* (s. 58)

Yazar sözgelimi şöyle tümceler mi kullanıyor: *"Köylülerin Mansur'a muhabbet ve emniyetleri tam olduğundan, çocuklarını onun mektebine vermekte tereddüt göstermediler. Halbuki rüşdiye adıyle hükümetin açmaya başladığı mekteplere 'çocuklarımızı gâvur etmek istemiyoruz' diyerek rağbet göstermiyorlardı. Mektebe gelenler yüz elliyi buldu. Mansur iki muallim daha çağırdı."* Dipnotçumuz bu *saptamayı* hemen bildiği yöne çekecek ve bu kere Akifin ağzından bir dipnot düşecektir.

"Para bizden, hoca sizden deyiverdik... O zaman / Çıkagelmez mi bu soysuz aman Allahım aman / Geberir camie girmez, ne oruç var ne namaz. / Gusül abdestini Allah bilir amma tanımaz. / İlmi yuttursa hayır yok bu musibetlerden... / Bırakın oğlumu cahilliğe razıyım ben." (s. 11)

Toplumumuzda sağ ve sol ya da gerici ve ilerici kesimlerin yanısıra cahillerle aydınlan da birleştiren ortak bir konu var: aydın düşmanlığı. Bu garip birleşmeyi sağlayan nedir? Bir araştır-sak. Sağ kesimce benimsenen Mehmed Akifin, Ahmed Hamdi Tanpınar'm, Mizana Murad'ın hangi ölçütlerle benimsendiğini anlasak. Romanımızın babası Halid Ziya Uşaklıgil'in yapıtlarının yeni basılanndaki özensizliğe, bağışlanmaz dizgi yanlışlarına, sayfa kanşmalanna bir gözatsak. Belki o zaman kültür birikimimizin neden bu "hazin talan"a uğradığını görürüz. Hangi dünya

görüşünü savunursa savunsun, kültürümüze katkıda bulunmuş aydınların neden kapanın elinde kaldıklarını da görürüz.

Elimdeki romanın dünya edebiyat tarihinde bir benzeri olmadığı kanısındayım. (Sanırım bizde benzerleri çoktur). Düşünün ki yazıldığı dönemde en azından roman sanatı açısından ilerici sayılabilecek bir roman, 1979'da dipnotlarıyla *yeniden yazılıyor* ve gerek dili gerek ileri sürdüğü görüşlerle yüzyıl önceki yazılışının da gerisine düşüyor.

Halit Ziya Eskidi mi?

Mektubun tarihi 1931. Demek Fuad Gedik (babam) o yıllarda 18 yaşında, yani şu anda benim oğlum olacak yaşta. Anne Refia Hanım genç yaşta öldüğünden, baba Süleyman Sırrı Bey, özellikle torunu yaşındaki küçük oğluna ilgi gösteriyor. Onu o günlerin Erenköy Amerikan Koleji'ne yahlı yazdırdıktan, okul müdürüne oğlunun öksüzlük acısını çok yoğun yaşamayacak biçimde yetiştirilmesini rica ettikten sonra işinin başına dönüyor. Okul bittikten sonra onu İsviçre'ye hukuk öğrenimine gönderecek. Tek derdi, oğlunun sağlıklı, kültürlü, çağdaş bir genç olarak yetişmesi. Elinde avucunda ne varsa bu uğurda harcamaya hazır. Belki de kızı yaşındaki kansının ölümünden sonra tek avuntusu bu. O günlerde oğlunun, aile çevresinin -Ahmet Rasim, Falih Rıfkı, Şükrü Kaya, Süleyman Nazif- etkisinde kalarak önce edebiyata sonra da felsefeye dört elle sarılacağını nereden kestirebilirdi ki?

(Yazarlarımızın bazan, özellikle kırsal kesimden gelme yazarlarımızın sık sık yaptığı gibi, kendime soylu bir geçmiş döktürdüğüm sanılmasın! Bu karışık tarihler, bu *kırık hayatlar* aracılığıyla Halit Ziya'yı ve bizleri yerli yerine oturtmak istiyorum, o kadar.)

O yıllarda Fuad Gedik'in tek avuntusu, Halit Ziya'nın kitaplarıymış yaban ellerinde. "Ahmed Cemil, Muallâ, Nihal, Bihter, Doktor Ömer Behiç ve bir bekâr odasında kopçalı botlarını silkerek çıkaran Neyyir ve diğerleri, hiçbir zaman unutulmayacağa benziyormuş." Bu duygularını *Aşk-ı Memnu* yazarına yazdığı bir mektupta açıkça belirtmiş ve aşağıdaki yanıtı almış. Şu mektubu:

Yeşilköy, 17/11/31

Beyefendi,

Zannederim, Aşk-ı Memnu'nun *kıymeti edebiyesi hakkında fazla mübalağa ile mütehassis olmuşsunuz. Sahte bir tevazua hamledil-memesini rica ederek söyleyeceğim ki, bu eserlerimin Avrupa iistadla-nnın edebi asarıyla mukayeseye tahammül edebilecek hiçbir meziyeti yoktur. Bu olsa olsa, sizin ırkınıza, lisanınıza, uzak kaldığınız bir muhite -ki vatanınızdır- olan saikası ile sizde hususi bir tesir hasıl etmiştir. Bundan şikâyet edecek olan ben değilim. Bilakis, bana genç bir sesin muhabbet getirdiği bu hadiseyi edebi hayatımın en teselliyet verici mükafatlarından biri olarak telakki ettim, size teşekkür ederim.*

İstediğiniz resmi gönderiyorum. Mukabele eder misiniz ve bana kendiniz hakkında biraz malumat vermeyi münasip bulur musunuz?

Muvaffakiyetle tahsilinizi ikmal ederek zekânızdan memleketimizi müstefid etmeniz temenniyatıyla takdim-i muhaleset ederim efendim.

, *Uşşakizâde Hâlit Ziya*

"Bilmem Halit Ziya eskidi mi?" diye soruyor babam yıllar sonra. Şimdi, yazarın kendi arılaşhrdığı dili bile oldukça eski belki. Ama Osmanlıca sözlüğü karıştırarak bazı eskimiş sözcüklerin anlamlarını bulabiliriz hemen. Gelgelelim mektubun kaleme alınışındaki alçakgönüllülüğü, içtenliği, zarifliği kavramak için hiçbir sözlüğe gerek yok. Bize *yabancı* gelen de dilden çok bu özellikler. Koskoca bir yazarın on sekiz yaşındaki bir delikanlıya "Beyefendi" diye seslenmesi sözgelimi, "efendim" demesi. Kendi yapıtlarını açıkça eleştirmekten kaçınmaması, yine de sevilmekten duyduğu müthiş keyfi gizlememesi. Bugünlerde yazılmış olsaydı belki sözümona bir eşitlikle başlardı mektup: "Merhaba sevgili arkadaş!" ve bir sürü öğütle yönlendirmeden sonra yazar, "arkadaşın" kendisini okumakla doğru yolda olduğunu belirtir, belki ilgisinden ötürü teşekkür etmeyi de aklına getirirdi. Oysa Halit Ziya -bütün usta yazarlar gibi- okurunun yüzünü de merak ediyor; bu yüz aracılığıyla birtakım ipuçları geçecek eline, nasıl bir kitleye seslendiğini kavrayacak, biliyor.

Bu olayda, genel çizgiye aykırı düşen başka *yabancılıklar* da var: Sözgelimi dedem Trabzon mebusu Süleyman Sırrı beyin zamanının edebiyatçılarıyla içli-dışlı oluşu, oğlunun edebiyatla ilgilenmesinden gurur duyuşu ve yıllar sonra yurduna dönüp savcılık, yargıçlık gibi görevler alan oğlunun, edebiyata olan ilgisini, okuma alışkanlığını bugün de yitirmemiş olması.

Geçen yıl, eski edebiyat dergilerine bir gözatarken yine şaşırıp kalmıştım. Bütün yazarlar fikir yazılan yazıyorlarmış bir dönemde. (Fikirlerine kahlmak zorunda değilsiniz tabii.) Sonra da yeni dergileri karıştırmıştım. Çoğu kere sataşmadan, kişisel küfürleşmeden öteye gidemeyen, bir kulaç derine inemeyen yazılar iyice sarsmıştı beni. Belki de yeterince nesnel davranmıyorum kaygısıyla, kendimi ben yaşta bir Halit Ziya'nın yerine koyarak, onun gözünden bakmıştım dergilere. Sonuç daha da feciydi.

Belki çok basit bir saptama ama sorun "Beyefendi" diyebilmek ve bu seslenişi hiç sulandırmadan, saygı yükünü hafife almadan benimsemekte mi düğümleniyor?

Ayıyla Ayı Olmak

14 Haziran

Bana bir türlü gelmeyen yazı getirmek amacıyla Feyza ile Hüsnü Hepçilingirler'in çağrılarına uyup Balıklıova'ya gitmeye karar verdim. Bu arada, arkadaşlarım da arabayla Bod-^rum'a gidiyorlarmış, arabada yer varmış. İşler yolunda gibi ya neyse...

Halıdere'deki kır lokantalarından birinde bira ve yemek ^ölası verelim dedik. Lokantanın maskot bir ayısı var. Küçük-ama boyu benimkini aşıyor tabii -ayı olması hasebiyle. Ç^^klar onunla oynuyorlar, şişelerle bira götürüyorlar. Birayı bır dikişte içiyor; şişeyi yere atıp kırıyor. Halkımızın hayvan 5e\'me biçimine hiçbir zaman alışamadığımdan, şaşkınlıkla izliyorum. Bu sıcakta ayıya içki içirilir mi? Su da vermek gerek; hayvancağız, susuzluktan içiyor birayı.

Nimet'le birolup hayvana bir şişe su götürdük, yere bıraktık. Zincirle bağlı olduğundan şişeye erişemedi. O sırada gözü-^ yerdeki cam kırıkları ilişti; onun kösele tabanına bile işleye-

kadar sivriydiler. Beklenebilecek yanlışı yaptım, kırıkları temizlemek için ayağımı uzattım. Ama ayı da insanlarımızdan ’^benim kadar kuşkulandığından, bu sevecenliğimi tekme atma hazırlığı diye değerlendirdi. Bir atılışta, kot eteğimin üstünden kaptı bacağımı. Beynimde duyduğum acı o kadar sivri ve de-nndi ki bağıramadım. Nimet, belime sarılmış düşmemi engellemeye çalışıyor, "İmdat! Gelsenize!" diye haykırıyor. Masadaki-ler, önce görmediler olanları. O andaki tek korkum, bağırmak. Bu gibi durumlarda korku bulaşıcıdır, biliyorum. Hayvana bulaşırsa yandım: bacak gitti gider!

"Sus lütfen," diye fısıldadım. Sonra da ayıyı tatlı tatlı inandırmaya giriştim: Bacağımı bırakır mısın canım?

Bir süre sonra (bir yüzyıl da denebilir) bıraktı homurdana homurdana. Uçlarından kan sızan mor bir şiş oluşmuş. Büyük bir serinkanlılıkla gidip muslukta artık ancak sızısıyla "benim" olan bacağı yıkadım. Arabadaki kolonyalı mendillerle pansuman yaptım yol boyunca. Evet hastaneye ya da eczaneye gitme önerilerini -sonradan haklı olduğumu gösterecek ama o anda aptalca tınlayan bir itirazla- geri çevirdim.

Çektiğim acı bir sersemlik yaratmış ki gıkım çıkmadı arabada. Şımarık Batı-köylüsü İngiliz konuk kızın, *ne de olsa bir Türkün* bacağının bir ayıca ısırılmasını oldukça olağan karşılamasına, yalnızca arabadaki sigara dumanından ve yoldaki kamyonların delişmenliğinden ürkmesine ses çıkarmadım. (Bir gün elime geçerse...)

Kendi günlerimi başkalarına emanet etmeyi sevmem ama bu günü Yalçın Pekşen'e emanet etmeyi borç bildim: ne de olsa benden daha çok okunan biriydi, gazete yazarıydı. Nitekim olayı oldukça değiştirdiyse de, biraz sulandırdıysa da mesajı verebildi: ülkemizdeki ithal kuduz aşılarının çoğu bayattı ve kuduz aşısı olan yurttaşların çoğu, kuduzdan değil, özensiz aşılanmadan ötürü kuduruyorlardı.

Ertesi gün (geceyi, bacaklarımı kat kat yastıklara dayayarak sancılı geçirdim, bazı lifler kopmuştu herhalde) hastaneye gittim. Ayının kuduz olması, çok ufak bir olasılıktı (hangi hayvan bir ayıya benim kadar yaklaşma cesaretini gösterirdi ki?) ama tetanos aşısı olmak şarttı bence. Gelgelelim hastanedeki hemşireden, tetanos aşısı gerektiren izin "T" şeklinde olduğunu öğrendim. Bu kere de hayvanların engin yabancı dil bilgilerine şaşırmamak elimden gelmedi! Sinirimi dizginlemeye çalışarak kuduz bir hayvanın "K" şeklinde mi ısıracağını öğrenmek için kuduz hastanesine gittim.

Bir sokak kedisini amansızca mıncıkladığı yüzünden hemen anlaşılan kudurgan bir oğlan, sabah elinde iğne-ucu gibi bir kızartıyla uyanan ve bunu geceleyin fare ısırmasına uğradığına yoran genç bir hanım vb kuyruktaydılar. Yerler su içindeydi, atılmış şırıngalarla doluydu.

Yetkili, "ayıyı bulabilirsem" aşı olmamamı önerdikten sonra bana on gün süre tanıdı: Denizle haşır-neşir ama korkular içinde geçirdiğim o on günü ve sonraki otuz günü nasıl atlattığımı ben bilirim.

Dönüş otobüsünde -oğlum, ayının yerini hatırlıyordu iyi ki- sürücünün ve yolcuların özverileriyle lokantanın önünde durduk, ayıya baktık: sağdı, hiç de kuduz bir hali yoktu.

Yalçın Pekşen'in belirttiği gibi, lokantanın işleri kısa sürede açıldı. Benim taktığım adıyla "Nilgün"e uğramayan, hatırını sormayan kalmadı: Bodrum'a

ya da İzmir'e gidenler, dönenler, İzmit'te işi olanlar, belli aralarla gidip onu yokladılar. Tabii ki ayısever lokanta sahibine sinsi amaçlarını sezdirmemek uğruna yemek ısmarlayıp ayıyı uzun uzun inceleyerek.

Lokanta sahibiyle sık sık telefonda görüşüyorduk: Nilgün ı>;ydi, aslında baştanberi kadınlara düşmandı o, yalnız kadınlan ısırıyordu. Adamcağız, bir ara bu içtenlikli söyleşiye kendini o kadar kaptırdı ki ayıyı telefona çağırmaya kalkıştı: "Çağırayım mı kendisini?"

İçime biraz su serpilmişti ama işin ucunda kudurmak vardı. Biri dahiliyeci, biri nörolog, biri veteriner üç hekime danış-

üçü de kesinlikle aşı olmamamı öğütlediler. Ayının kudur-^ olasılığı ufaksa, aşının karaciğeri yıpratan etkisini hesaba katmam gerekiyordu.

Nilgün, hâlâ yerinde ve sapasağlam. Belki lokantada imza günleri düzenlenmeyince, Nilgünlü posterler ve tişörtler piyasaya sürülmeyince ilgi eksikliği yüzünden depresyona girmiş-tr. Ben de iyiyim, kudurunca ısıracağım kişilerin listesini çoktan attım. Ne var ki Yalçın Pek§en'in yazısından sonra da yetkililerden hiç ses çıkmadı; tekzip de olmayınca aşılar konusunda sağlıklı bir bilgi edinemedik. Zamanla bu kara mizahın yalnızca gülmece kısmı kaldı geriye. Hastanede aşı kuyruğuna girmiş kişiler -ki çoğu bana hastalık hastası gibi görünmüştü- umarım sağlamdırlar.

Yazma Hastalığı

"Sevgilisine günde dört mektup yazan kadın, bir yazma hastası değildir. O sadece âşıktır. Ama sevgililerine yazdığı mektuplarınfotokopilerini, bir gün yayınlayabilmek amacıyla çektiren dostum, bir yazma hastasıdır. Yazma hastalığı mektuplar, gizli günceler, aile tarihi yazma isteği değildir (yani kendisi ya da yakınları için yazmak), ama kitaplar yazmak isteğidir (yani bilinmeyen bir okuyucu kitlesine salıip olmak)... Yazma hastalığı (delice bir tutkuyla kitaplar yazma isteği), toplumun gelişmesi şu üç ana koşulu gerçekleştirdiği zaman, kaçınılmaz biçimde bir salgın haline dönüşür:

1) Genel yaşama düzeyinin yükselerek insanlara, faydasız işlere kendilerini verme olanağını sağlaması,

ı) Toplumsal yaşamın yüksek derecede atomlaşması, dolayısıyla, kişilerin genel olarak birbirlerinden yalıtılması,

3) Ulusun yaşamında büyük köklü değişikliklerin eksikliği, (...) İnsanı yazmaya iten motor, işte gerçekten de bu yaşamasızlık, bu boşluktur. "

Milan Kundera, *Gülüşün ve Unutuşun Kitabı'nda* (Hür Yayınları, Çeviren: Halim İnal) yazma hastalarıyla yazarlar arasındaki farkları -ya da ortaklaşalıkları- saptamaya çalışırken böyle diyor. En azından uğraşı açısından talihli bir *yazar* sayılmalı Kundera. Anlaşılan, anadilinin kurallarını, noktalama işaretlerini bilmeksizin kendini değeri tartışılmaz özgün bir yazar sayan bir yazma hastasıyla karşılaşmamış. Yılda en az dört kere bir yazma hastasının kareli bir kâğıt üstüne kargacık burgacık bir yazıyla çiziktirdiği minik başyapıtı bin güçlükle sökmeye çalışırken ondan şöyle uyarılar almamış sözgelimi: "Bu yazıyı telaş içinde yazdım, o yüzden noktalama işareti kullanmadım, artık siz okurken gereken yerlere koyarsınız." Ülkesinin edebiyat geçmişinden habersiz, yalnızca *onu* seven bir hayranla karşılaşmanın getirdiği garip bocalamayı da yaşamamış.

Bizim ülkemizde de -yukarda sayılan nedenlerin belki sonuncusundan ötürü- yazma hastalığı son yıllarda salgın haline geldi; yayın piyasamızı, birilerinin okurken yerli yerine koyduğu noktalama işaretleriyle içtenlikleri zedelenmiş minik başyapıtlar kapladı. Bana kalırsa bir yazar ile bir yazma hastasını ayıran en belirgin özellik, yazarın anlatacağını *kurması*, yazma has-tasınınsa bir an önce ve nasıl olursa olsun *anlatmasıdır.* Sözdizi-mi, yazım kuralları vızgelir bir yazma hastasına, hatta küçümser onları... Arasıra düşünüyorum da, ülkemizde şiir yazmaya duyulan yaygın eğilim, şiirin noktalama işaretlerine *en az* gereksinim duyan edebiyat dalı olmasından mı kaynaklanıyor? Bir ölçüde?

Kolejde, yazma konusunda ders veren, kurgu inceliklerini öğreten iki öğretmenim olmuştu. (Belirtmeye gerek var mı bilmem, seçmeli bir dersti bu.) Birkaç öğrenci, cumartesi sabahları okula gitme ya da çarşamba akşamları ders bitiminden sonra yine derse girme özverisini göstererek oyunun kurallarını öğrenmeye çalışırdık hevesle. Bize edebiyatı sevdirmeyi iş edinmiş öğretmenimiz Sayın Vildan Acuner ile edebiyatı bir uğraş dalı olarak seçeceksek neler bilmemiz gerektiğini uygulamalı olarak öğretmeye çabalayan Dr. Davidson'ın yöntemleri ayrıydı. Acuner, Türk edebiyatının

güncel örneklerine eğiliyordu bu derslerde, hafta içinde uymak zorunda kaldığı bir "müfredat programı" vardı çünkü, ayrıca edebiyatla ilgilenen öğrenci sayısı çok azdı. O da tatil sabahından vazgeçerek kendini o birkaç öğrenciye adıyordu. Yeni çıkan kitaplar, son ayların dergileri, tartışmalar, araştırmalar, cumartesi sabahımızı bir şenliğe çevirmeye yetiyordu. Dr. Davidson'sa -biraz daha torpilli olduğundan- çarşamba akşamları küçük bir toplantı salonunda, çayla ve karısının yaptığı keklerle ağırlıyordu bizi. Joyce'tan, Pro-ust'tan, Mann'dan, Faulkner'dan ve daha kimlerden örnekler getirerek bize edebiyatın başlıbaşına bir uğraş olduğunu anlatıya çalışıyordu, "... ve kapıyı kapatıp çıktı" ile biten ya da ""Yüzünün sapsarı olduğunu gördü" ile başlayan metinler yazdırarak, bizi zora koşarak bu gerçeği derinden kavramamızı sağlıyordu.

O günlerde de yazarlığın öğrenilebileceğini sanmıyordum, şimdiyse iyice biliyorum. Ama *yazmak* öğrenilebilir ve öğrenildiğinde, yazma hastalığı ile yazarlık arasındaki ayrım da açığa çıkar. O sınıfın bu seçmeli dersini sektirmeden izleyenlerden -o Uçbeş kişiden- ikisi, bugün resim üstüne yazıyorlar ve resim yapıyorlar; biri, İngilizlere İngiliz sözlü anayasasını öğretiyor; ılcisi, tiyatroyu seçti uğraş dalı olarak, ikisi de edebiyatı. Geri kalanlar, bilinçli okurlar oldular, bugün de okumayı sürdürüyorlar.

Bu bir anı yazısı değil, bir döküm. O yüzden kullandıkları Turkçenin üstüne titreyen bu arkadaşların adlarını vermeyi ge-:ekli görmüyorum. Ama bu ilginç deneyimi gözden geçirince yazarlara ve yazar olma heveslilerine sormamak elimden gelmiyor:

'Bir konuda size bir yazı ısmarlandığını düşünün: yazabi-h: misiniz?"

"İki ya da üç kişiyi birkaç sayfa boyunca konuşturmayı de-^:lediniz mi?"

Noktalama işaretlerinin buyurganlığına *bilinçle* -daha doğrusu anlamlarını, işlevlerini bilerek- karşı koyan biri değilse-

bir fikir yazısının vazgeçilmez "noktalı virgül"ünü doğru dürüst kullanıyor musunuz? Çünkü, Kundera'nın dediği gibi:

"Yaygın yazma hastalığı döneminde yazma olgusu, tam ters bir jnlam kazanmaktadır: Herkes, kendi işaretlerinin içine, dışardan içeriye hiç ses

sızdırmayan bir aynadan duvarmış gibi kapanmaktadır."

21 *Ağustos*

Kim ister ki yaz gimü öldüğünü Eksik bıraktığım her şeyim kalır.

Tıptan ve hukuktan anlamamakla övünen ne çok aydın var çevrede. Bilinmesi gerekeni ille de bilmemeyi naiflik mi sanıyorlar? 30 Temmuz'dan başlayarak yavaşça ölmeye hazırlanan Turgut Uyar'ın yatak odasına bu yüzden sıkça uğramam şart. Her gün yoklamaya gelen onlarca dostundan bazıları, verilen serumun hastanın bütün gereksinimlerini karşıladığı fikrinde değiller. Sevap işleme telaşıyla mıdır nedir, bana çaktırmadan birer kaşık su döküyorlar ağzına. Oysa artık çalışan tek organ, kalp. Bir öksürük nöbeti, kesin ölüm demek; dudakları zorla aralarken kanatmak da ölüm demek. Kişinin çaresizlik anlarında hurafelere ya da dine sarılması belki doğaldır. Neyse ki Turgut Uyar o tür aydınlardan değil. O kadarına değil ki, derin bir komada olduğu halde ağzına sokuşturulan suları yutmuyor her nasılsa; bazı geceler ağzını boşaltmam gerekiyor.

Günlerimiz, Zerrin hemşire ile başlıyor. Hastaneye gitmeden önce, sabah altı buçukta uğruyor, serumu takıyor. Sabah altı buçukta kahvaltıyı, çayı, onun sevdiği Mazhar-Fuat-Özkan kasetini hazır ediyorum. Serumun bitişini beklerken çay içiyoruz. Gevşesin, paniğe kapılmasın istiyorum. Çünkü beden gitgide güçlük çıkarıyor. Bugün, ancak ayak bileğinde bir damar bulabildi hemşire; bu genç kız umudunu, sevecenliğini, becerisini ayakta tutabilirse, Turgut Uyar kendi istediği gibi ölebilir; yeni bir kesip biçme olmadan.

Zerrin hemşire, evin bir bireyi oldu bu arada. Sabah, gazeteyi kapıdan o alıyor. Bir tür tören. İnsanların ölüm karşısında paniklediklerini bildiğimden, evden çıkmamakta direniyorum. Geceleri, Turgut'un kızı Semiramis, karşı koltuğa büzülürken, yatağın yanına yere serdiğim şilteden uzanıp Turgut'un elini tutuyorum.

Dün gece, yirmi günlük uykusuzluk iyiden iyiye bastırmış olmalı ki sızmışım; kolumun bir an yanıma düştüğünü anlayınca fırladım yerimden. Nicedir hiç kıpırdamadan yatan Turgut'un sağ kolu yataktan sarkmış, elimi arıyordu.

İnsanlar tıptan pek anlamıyorlar da tıp insandan ne kadar anlıyor? Babam, ilk girdiği komadan çıkıp konuşmasaydı, bu soruyu soramayacaktım. Cankurtaranla hastaneye giderken sedyenin her sallanışında ayaklarını toplamaya çalıştığını görmüştüm. Hemen açıklamaya girişmiştim: "Korkmayın, cankurtarandayız, biraz sonra hastanede olacağız." Doktorlara bakılırsa bu açıklamalar boşunaydı, hasta dediklerimi duymuyordu ki, duyması olanaksızdı.[2]

Oysa babam, ayıldığında, sevecen bir ses duyduğunu sandığını söyledi. Sesin dediklerini tamtamına kavrayamıyormuş ama içine güven geliyormuş. Benim sesimmiş sanki.

Hastaneye düşmeden ölmenin bir yolunu bulmalıyım, diye geçiriyorum içimden. Ama otuz yıldır günde en az iki paket sigara içen birinin kalbindeki budirenç, pek umut bırakmıyor. İki-üç gün var önümüzde; öyle görünüyor. Sonuncu gün geldiğinde, gazeteyi kapıdan alıp ritüelin bittiğini belirtmeli mi Zerrin hemşireye? Ama bu, ancak *bana* bir kolaylık sağlar. Zerrin, o yoğun başarısızlık duygusunu kendi başına yaşar kapının önünde, girdiğinde profesyonel davranmaya çalışır. Ağlamak bana zor gelse de (ölümlerde taş kesilirim) onun gözyaşlarını görmeliyim, paylaşmalıyım. Gazeteyi kapıda bıraktım.

Bir Metin Nasıl Yazılmalı Acaba?

Denizin bittiği, daha doğru bir deyişle, sözün karaya tosladığı anlarda, bilinegelen, sizin de alıştığınız bir metin yazmanız gerçekten çok, çok güç. Deniz ne zaman biter? İşte bir soru. İki yanıtı olabilir gibime geliyor. Âşık olmak ya da bir yakınını yitirmek. Biri mutluluğa, biri yasa bağlı olsa da her iki durumun kaynağında garip bir benzerlik var: *yaşam karşısında bocalama*. Bildiğiniz sözcükler dilinizden kayıvermeye başlar, günlük akışın birdenbire kesilivermesi, dış dünyayla aranıza, anladığınız ama önleyemediğiniz bir kopukluk yerleştirir. Yazı makinesinin ya da tuvalin başına geçmek olanaksızlaşır. Öncesiz - sonrasız olursunuz.

Bu durumda yazılacak metin (ya da yapılacak resim) büyük tehlikelerle karşı karşıyadır. Yiğitliğe toz sürmeyi kendilerine yediremeyenler, bu iki durumda da *hiçbir şey olmamış gibi*, profesyonel bir metin döktürürler, yaşamın onları böyle gafil avlamasına izin vermezler. Bazan haklıdırlar da.

Ama ünlü sanatçıların ölümleri üstüne hemen kaleme sarılmayı başaranlara hem biraz kıskançlıkla, hem biraz kuşkuyla bakmışımdır hep. (Tek avuntum, aşklarının da yasları kadar uzun sürmeyeceğine, yani organizmalarına sinemeyeceğine ilişkin inancım.) Bu profesyonelce kaygıların derininde yatanları kavramaya çalış-mışımdır. Sözgelimi, yalnızca kendi yazarlığına sarıldığı, yaşamda sarılacak, tutunacak başka bir dalı olmadığı için mi bir sanatçıyı insan malzemesi olarak kullanmaktadır? Yani ondan sözeder gibi, onu yüceltir gibi yapıp kendinden sözetmek, kendini yüceltmek midir amacı? Yoksa tam tersine, hayran olduğu bir sanatçıyı anmayı görev bilmekte, bir anlamda onu başkalarının eline bırakmaktan çekinmekte midir? Arada dağlar kadar fark var, değil mi?

Ama bu farkı anlamak için saatlerce kafa yormanız gerekmez. Yazının daha ilk tümcelerindeki duygusallık payı, gözünüzü açmaya yetecektir. Anma günleri bu konuda daha da ay-dınlahcıdır. Son yıllarda katıldığım birkaç anma günü ve şenlik, hele anılanların kişilikleri düşünüldüğünde, iç sızlatıcıydı. Sevapsever zenginlerin düzenledikleri çırpıştırma sünnet düğünlerine benziyordu. Bir insanı anmanın bu kadar güç olabileceğini hiç düşünmemiştim doğrusu.

Sevmeyi bilmek gibi anmayı bilmek de öğrenilmeli. Nasılsa daha önümüzde çok yol var ulusça, bir gün öğreniriz belki. Çünkü oldukça ukala ve sinik bir dostumun belirttiği gibi "Her şeyi hafife alamazsınız."

Yine de sanat çevresi ya da Babıali deyince aklımıza yalnızca boyalı basın, gazete patronları, ünlü yayınevleri gelmemeli. Babıali, aynı zamanda çevirilerinizde gözünüzden kaçan yanlışları titizlikle saptayan, yapıtlarınızdaki tarih yanılmaları konusunda sizi uyaran düzeltmenler (Süleyman Bilgi'yi sevgiyle anıyorum), yapıtınızın gerçekleşmesine katkıda bulunan bütün emekçiler demektir. Onlar, sözün bittiği yerde de büyük bir alçakgönüllülükle yanınızda olmayı seçerek her şeyi yeniden gözden geçirmenizi sağlarlar. Bayağılaşmanın bir protokole döndüğü günlerde onurlu bir dayanışmanın örneklerini sunarlar. "Ne olursa olsun yine de yazını yaz," diye sıkıştırırlar sizi.

Son günlerin henüz moda olmayan bir şarkısı "Bütün ha-zır-dışlamaları dışlamak" diye başlıyor.

Hayatta ve şiirde "hazırlıksız" dışlamalardan yana olan dostum Turgut Uyar'ı saygıyla anıyorum.

Verimlilik mi?

Bugünlerde yazar bir dostunuza rastgele sormayagörün: "Bu aralar birşeyler yazabiliyor musun?" Aldığınız yanıt değişmiyor: "150 sayfa kadar yazdım, biraz daha yazarsam, kitap tamam."

Kitapların değeri ve yazarların verimliliği, sayfa sayısıyla ölçüleliberi, çoğu yazarımız kalın kitaplar yazmaya, bitimsiz tefrikalar döktürmeye özenmeye başladı. Ünlü, usta yazarlar bile *halâ verimli* olduklarını kanıtlamak amacıyla, her yıl okurlarının karşısına tuğla gibi bir kitapla çıkmak zorunluluğunu duyuyorlar. Gençlerin, özellikle genç şairlerin yöntemiyse başka. Onlar, ancak hepsi biraraya geldiğinde *belki* bir şiir kitabı oluşturabilecek şiirlerini bir yıl içinde üç ayrı kitapta yayımlayarak edebiyat sahnesinde sürekli varolmaya, adlarının -en azından kitap ilanlarında- geçmesine çaba harcıyorlar.

Türkiye'de okurlar da bir yazarın iki-üç yıl süreyle susmasını; göstermelik bir verimliliğe sahici bir üretkenliği yeğlemesini anlamıyorlar genellikle. "Yazar dediğin, yazmalı" onlara göre.

Has bir yazarın, yaşamı süresince bir bütün'ü tamamladığı, bir mozaiğin parçalarını yerli yerine yerleştirdiği yadsınmaz bir gerçek sanırım. Bir bakıma "aynı şey"i yazmak anlamına da gelebilir bu. Ancak bir koşulla: o "aynı şey", yazarın içdünyasıy-sa, o dünyayı dile getirmek için seçtiği, zamanla kurduğu dilse, üslûpsa... Acemilik döneminde, içdünyanın yansıtılış yordamı henüz kesinleşmemişken, o dünyanın yapıtaşları daha kendi gözünde bile henüz yerli yerine oturmamışken, deneyerek verimli olması işten bile değildir yazarın. Dünyasını bütünlemek için, yaşar gibi yazar. Ustalaşan yazarsa, artık bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunu kestirir: dünyasını kurmuş, söyleyeceklerinin çoğunu söylemiştir. Öte yandan, ne zaman canı çekse, eli yüzü düzgün bir yapıt ortaya çıkarabileceğini de bilmektedir. Bu dönemde kesin bir karar alması beklenir. "Benim her yazdığım nasılsa roman ya da şiir olur" güvencesiyle eskiden yazdıklarını çoğaltacak, seyreltecek, o kadarına ki -örneklerini bol bol gördüğümüz gibi- ilk özgün yapıtlarını geriye doğru silecek midir verimli görünme adına?

Bu uğurda, gerekirse kendi *malzemesine* ters düşen, ama genel bir geçerliliği olan eğilimlere mi kapılanacaktır? Yoksa bir süre sabırla susacak, yazdıklarını yeniden, başka bir bakışla gözden geçirecek, hangi yapıtaşını yerine tam oturtamadığını, nerede gedik bıraktığını, o gediği örmeye nereden başlayacağını, kişisel dilini bundan böyle nereden tutup geliştireceğini, vazgeçemediği *yeni* sözü nasıl söyleyeceğini belirlemeye mi çalışacaktır?

Yayın dünyamızı ur gibi saran, yayımlanma nedeni asla anlaşılamayan saldırgan ve sığ yaşam öykücükleri, cıvık romanlar, yerli televizyon dizilerine egemen olan, zamanla yazıları da egemenliğine alan savruk dil, güvendiğimiz dağlara bile iyice kar yağdığının önemli belirtileri. Çünkü bir Dostoyevski -hatta bir Saroyan- kumar borçlarını ödemek pahasına zorunlu olarak yaşadıkları yapay verimlilik dönemlerinde bile böylesi bir düzeysizlik göstermemişler.

Bu verimlilik telaşında, bazı yazarların yazma sancısı çektiklerini, zaman zaman yazıdan tiksindiklerini okurlar anlasınlar isterdim. Tabii, dokuz çocuk doğurup dokuzunu da sokağa salan çaresiz ana bilinciyle yazarlık bilinci arasında bir ayrım görülmüyorsa, diyeceğim yok.

Geriye Doğru Beslenme Geriden Doğru Beslenme

Çağımızda, bilim ve teknik alanında en çok kullanılan terimlerden biri, "feed-back".

Macmillan Contemporary Dictionary'deki tanımı şöyle:

1. Elektronikte, bir makine, bir sistem, bir işlem/ süreç ile elde edilen verimin (ya da enerjinin) bir bölüğünü, o verimi özellikle düzeltmek, denetlemek ya da ılımlı bir değişime uğratmak amacıyla kaynağına geri vermek.

2. Süregelmekte olan bir eylemi denetleme ya da düzeltme işlemi.

Bu ipuçlarından sonra "bio feed-back training"e gelebiliriz. Konunun bir amatörü olarak, ancak bana çağrıştırdığı bazı girişimleri işleyebilirim burada. *Alternative Help Gu*-ide'daki tanım şöyle: "Bio feed-back eğitimi;

edinilen bilgiyi *(information);* denetlenmesi istenen (burada kullanılan fiil, yine resmi bir gözlemcilik, ılımlılığı kollama kaygısı gibi bir anlam da içeriyor) belli bir işlemi/süreci ya da gelecek belli bir tepkiyi öz istençle (ya da gönüllü olarak) değiştirerek kullanmak demektir."

Bu tanımlar, ülkemizde yaygınlaşan anı yazınının kökeninde yatan kimi güdülere büyük ölçüde ışık tutuyor. Görüyoruz, gazete sayfalarıyla dergiler, anılar ve anı-tekzipleriyle dolup taşıyor. Hiçbir dönemde bu kadar bol anıya ve tekzibe yer verilmemişti. Aynı olayları yaşamış olanların anıları neden birbirini tutmuyor acaba? Hele geçen ay, neredeyse bir anı patlamasına tanık olduk. Yalnız eski siyasilerin değil, üst rütbeli subayların anılarını da okuduk; yakın geçmişimizi aydınlatmaya yönelik söyleşiler, izlenimler, incelemeler birbirini izledi. Biz de yakın geçmişimizi, dolayısıyla bugünümüzü hazırlayanların iç-dök-melerini, özeleştirilerini, savunularını kendi ağızlarından dinlemiş olduk böylelikle.

Özeleştiri, yazarından açıklık, dürüstlük bekleyen bir çaba kuşkusuz. O yüzden de hangi yazarın açık davrandığını, hangisinin kaytardığını anlamak için müneccim olmak gerekmiyor. Yine de topluca ele alındığında gerçekten üzücü, hatta ürkütücü bu anılar. Çıkan sonuç; bizim kaygılar içinde kıvrandığımız, olup bitenleri anlamak için ter döktüğümüz, kendimizi ipleri birilerinin eline geçmiş kuklalar gibi hissettiğimiz bulanık dönemlerde bizler adına mutluluk düşleri kuranlar, toplumu kurtarmak, yönetimde söz sahibi olmak için ortaya atılanlar da aynı bulanıklığın içindeymişler meğer! İnsanın inanası gelmiyor! Hele işkence görenlerle el üstünde tutulanların bir zamanlar aynı potada yoğrulmuş olmaları... Demek aynı davaya baş koydukları dönemde birbirlerini, birbirlerinin dünya görüşlerini ve siyasal amaçlarını bizim sezinlediğimiz kadar bile bilmiyorlarmış!

İster edebiyat, ister siyasa alanında anı yazanlar, "bio feed-back eğitimi"nden kaçınmalıdırlar. Sözkonusu anı, bir ulusun yazgısının kararlaştırıldığı bir toplantıysa, onun Fahri'nin mi Hasan'ın mı evinde düzenlendiği, toplantıya arabayla mı, minibüsle mi gidildiği gibi sudan ayrıntılarla gerçeği işlerine gelen yöne çekmeye, denetlemeye kalkışmamalıdırlar. Yine, aydınlatmaya giriştikleri dönemde yara alan bütün bir ulussa, "Kusura bakmayın, o gün öyle düşünüyordum, bugün gerçeği

görüyorum," gibi -içtenlikli de olsa- bir özeleştiriyle o yaraların sarılabileceğini düşünmesinler. Çünkü bizim yaşamadığımız o yılları hiçbir özür geri getiremez.

Eleştirmenlerimiz ve romancılarımız da bundan böyle "yanılmış gençler" edebiyatı yaparken biraz daha dikkatli davransınlar. Az kalsın unutuyordum: "bio feed-back eğitimi"nin bir özelliği de, kişinin öz istenci belli bir doğrultuda işletilse de öz kişiliğinin aslında değişikliğe uğramamasıymış.

ıg86

Dilin Eti, Sözcüğün Kemiği

Öz kardeşi Musa'yı ok kirişiyle boğup

yani bir altın leğende kardeş kanıyla aptest alarak

Çelebi Sultan Mehmet tahta çıkmış hünkâr idi.

Çelebi hünkâr idi ama

Al Osman ülkesinde esen

bir kısırlık çığlığı, bir ölüm türküsü rüzgâr idi.

Köylünün göz nuru zeamet alın teri timar idi.

Kırık testiler susuz

su başlarında bıyık buran sipahiler var idi.

Nâzım Hikmet'in 1936 yılında yayımlanan *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı* adlı yapıtı günümüzde de süregelen -özellikle şiirde- eski dil ve deyiş kullanımı tartışmasına, edebiyatta dil politikasına yıllar önceden ışık tutuyor.

Daha ilk dizelerden *etli* bir şiirle karşı karşıya olduğumuzu kavrıyoruz. Nâzım Hikmet, tarihin derinliklerinden kendi dünya görüşünü iletmeye

elverişli bir olayı şairce yazmakla, okura yalnızca bir *omurga* sunmakla yetinmemiş. Kaç yüzyıl önce geçmiş bir olayı, olayın yaşandığı dönemin dil ortamından çekip kendi gününe, öz duyarlığına yerleştirmiş ustalıkla. Şiirin hiçbir imgesi hiçbir sözcüğü rastgele seçilmemiş. Hepsinde bir imparatorluk kültürünün, yaşam tarzının, hatta "musiki"sinin izleri var. Sağlam bir dil mantığına, öyküleme geleneğine oturdukları için vazgeçilmezleşen,başka türlü olamazlaşan dizeler.

Aşağıya Hilmi Yavuz'un aynı konudaki şiirlerinden *Bedred-din* başlıklısını alıyorum bir bölümüyle: *mübalağa akşam olur güz nefti dolaklarını kuşanır da gelir yaprağınfetrete düştüğü zaman sen ey yaz günlerini top top ak çuhaya tebdil eyleyip ve bir solgun gülümseme olarak eğnine giyen şaman (...)*

Şimdi, Yavuz'un şiirindeki (şu anda yalnızca bu şiiri kastediyorum) günü-dolmuş sözcüklerin yerine güncel sözcükler koyarsak şiirsel yükte bir azalma olacak mı, bakalım. Sanmıyorum *(mübalağa'nm* Türkçesini bulmaya çalışmadım, zaten abartılıydı). Çünkü o sözcüklere sıkı sıkıya bağlı bir dil mantığına varmak amaçlanmamış. Usta işi imgeler ağır basıyor; birbirinden oldukça bağımsız ama uyumlu, pastel renkli imgeler. Seçilen çarpıcı, eski sözcüklerse bir bütünün vazgeçilmez parçaları sayılamaz. Belki de o yüzden, sözcüğün kemiği dilin etini fazlaca zorluyor. Dil, bir başkaldırı aracı değil; okura kolay benimsenir nostaljik bir tat getirmekten öte bir işlevi yok.

İncelediği her insanın yüzünde o insanın içinde yaşadığı toplumsal düzenin izlerini görebilen gizli öykücü Nâzım Hik-met'in bir özelliği de, bilgeliği, şakayı elden bırakmadan bir tek insan aracılığıyla bile bir düzeni taşlayabilmesiydi: *reyhandei şitâb bir sevdazede vardır.*

Fesi bir parça uzun fesi bir parça siyah ve kalbinin şekvası alı...

Aşağıdaki dizeler de Nâzım Hikmet şiiriyle akraba bir çizgi yürütmek savında olan Attilâ İlhan'ın: *şimdi gel hatırlama seferberlik'te o büyük sarhoşluk gecesi küstah bir ay yükselir kanlıca sırtlarından mürüvvet hâlâ şarkı söyler elinde def*

eşref.. eşref..

ya da:

Çocuk gözlerimle gördüm petrograd'daymışızfena geceymiş tepsilerde çatlıyor romanofbardaklar votkanın ofkeli şiddetinden

Artık düpedüz kılçıklı bir dil sözkonusu, bir tür bıçkınlık, külhanilik. Günümüzün genç şairlerinden bazıları bu dili çok sık kullanıyorlar: şiirlerde bıçaklar, kan, kırık camlar, kılıçlar gırla gidiyor.

Can Yücel eski ve yeni sözcüklerin kardeşçe yanyana kullanılabileceğini ileri sürerken, bir deyiş *bütünlüğünü* gözönün-de tuttuğunu anımsatmak istiyor. Haklı. Ama yaşamasız sözcüklere rastgele başvurmak da, duyarlıkla duygusallığı, lirizmle sulu gözlülüğü garip bir biçimde karıştıran, iskeletsiz, yalnızca sözcüğün tılsımına dayalı şiirlerin yazılmasına yol açıyor.

Gerçek Okur'a

Ünlü İngiliz yazar, gerilim öyküleri ustası Roald Dahi, *Otomatik Dev Gramatizör* adlı öyküsünde, gerekli sözcükler, kişiler, olay örgüleri depolandığında, istenen her tür öyküyü on dakika içinde otomatik olarak yazabilen bir gramatizörden sözedi-yor. Bilgisayarı yapan şirket, kısa sürede ülkenin bütün yayın piyasasını ele geçiriyor öyküde. Tek tük direnenler dışında yazarların çoğu, bir daha tek sözcük yazmayacakları konusunda güvence vererek adlarını şirkete satıyor, karşılığında dolgun bir yıllık gelire kavuşuyorlar.

Dahl, direnen son yazarlardan birinin ağzından şöyle bitiriyor öyküyü: *"Tanrım, ne olur bize güç ver, ver de çocuklarımızın açlıktan ölmesine göz yumabilelim!"*

Öyküdeki fantezi payını bir yana bıraksak da temeldeki gerçeği görmezden gelemiyoruz. Hele yayın piyasamızda mantar gibi biten erkekçe/kadınca magazinlerden sonra. Ciddi edebiyat dergilerinin beş bin lira ödediği öykülere yüz bin lira ödemeye hazır bu dergiler. Üstelik üslubunuzda değişiklik yapmanızı, öykünüzü sulandırmanızı falan da istemiyorlar. Karşılığında üç bin lira aldığınız yazıları otuz bin liraya kapatmaya da razılar. Şimdiden, ünlü edebiyat adamlarının bir bölüğünü ele geçirmiş durumdalar.

Şöyle bir soru geliyor akla: İmzanızın sorumluluğunu taşıyarak bu yayın organlarında görünmenin bir sakıncası var mı? Batı'da yayımlanan bu tür dergilerde sık sık ünlü yazarların imzalarına rastlanıyor. Özellikle Norman Mailer, Henry Miller, hatta Saul Bellow ya da Simone de Beauvoir ciddi incelemeleri, tatlı söyleşileriyle ayakta tutuyorlar bu dergileri. Bizde de olamaz mı? Hangi kopya asıl kadar başarılı olur? Orası başka.

Bu sorunun yanıtını aramama, uzun boylu düşünmeme gerek kalmadı. Geçenlerde, genç bir şair arkadaşıma rastladım. Eskilerden konuşurken on üç yaşında ilk öykülerimi okurken bana tutulduğunu, o yaşın coşkusuyla, bana düşünde Akaretler' de bir ev tuttuğunu, evimi döşediğini, üstüme yepyeni giysiler aldığını, arkadaşlarına beni çok yakından tanıdığını söyleyerek caka sattığını anlattı. Önce gülüştük. Sonra sormak istediği soruyu sordu: "O dergilere yazmayacaksın, değil mi?" Sonra da hemen ekledi: "Otuz yaşımın bilinciyle sormuyorum bu soruyu. Yani yazarlıktan eline ne gülünç bir para geçtiğini biliyorum. Bunu istemeye hakkım yok, onu da biliyorum. Otuz yaşımla sormuyorum bu soruyu, on üç yaşımla, sana tutkun o gencecik çocuğun ağzından soruyorum."

"Olabildiğince, elimden geldiğince yazmamakta direneceğim, dedim ona. Senin hatırın için değil tabii, o genç çocuğun hatırı için."

Çocuk kalan okurlar için.

Gerçek edebiyatın gerçek dergilerde para edebileceği bir dönemi bekleyecek gücü ve umudu elden bırakmamaya çalışacağım.

Güncenin Sınırları

İngiliz romancı Virginia Woolfun 1915 yılından başlayarak, intihar edişinden (1941 Marh) dört gün önceye kadar yazımını sürdürdüğü günceler beş kocaman cilt tutuyor (Penguin Books, dördüncü bası: 1983). Yazar, bunca yıl boyunca -çıldırı dönemleri, hastanelerde geçen günler dışında- hemen hiç aksatmadan tuttuğu güncelerden kocasının bir gün derli toplu bir kitap oluşturacağını ummuş. Leonard Woolfun derlediği, seçtiği güncelerse ayrı bir kitapta toplanmış: *Virginia Woolf — Bir Yazarın Güncesi* (Triad/Panther Books, 1978).

Leonard Woolf, kitabın önsözünde bazı günceleri kitaba neden almadığını şöyle açıklıyor: *"Bu günceler, içlerinde adı geçen kişiler hayattalarken bütünüyle yayımlanamayacak kadar kişiseldir. Kendi adıma, güncelerden ya da mektuplardan bölümler almanın yanlış olduğuna inanıyorum, hele bazı bölümler hayattaki kişilerin duygularını ya da ünlerini yıpratmamak adına atlanmışsa, büsbütün."*

L. Woolf, bu tür "atlamalar"ın günce ya da mektup yazarının gerçek kişiliğini çoğu kere ya çarpıttığını ya da gizlediğini, sonuçta ortaya pürüzsüz, çeperden arınmış bir portre çıktığını ileri sürüyor. Yazarın içtenliği ile güncenin içtenliği arasındaki ilişki konusunda Virginia Woolfun da bazı kaygılan var: günlük tutanın, zaman zaman özel bir ruh durumuna -diyelim tedirginlik ya da çöküntü- kendini kaptırıp onu dile getirmeye alıştığını, buna ters düşen bir ruh durumu yaşayınca, günce tutmaktan vazgeçtiğini söylüyor.

Leonard Woolf, önüne dikilen bu tür engelleri aşabilmek için şöyle bir yol izlemiş: öncelikle, Virginia Woolfun *güncesini* bir yazma sanatı temrinine dönüştürdüğü bölümleri seçmiş, sonra yazdıklarıyla doğrudan ya da dolaylı bir bağlantısı olmasa da, Woolfun belleğinde iz bırakan sahneler ya da kişilerle, yani bir yazarın sanatının hammaddesini oluşturan öğelerle ilintili bölümleri seçerek okura bu konuda bir fikir vermeyi amaçlamış, son olarak da Woolfun okuduğu kitaplar üstüne bir eleştirmen gözüyle aldığı notlardan oluşan bölümlere yer vermiş.

Leonard Woolfun Virginia Woolfun *yazar kişiliği'ne* ağırlık vermesini anlıyorum. Ama ben bir gün bu günceleri taramaya kalksam ne yapardım? Yazarın Türkçede yayımlanmamış romanlardan sözettiği bölümleri alır mıydım böyle bir derlemeye? Ülkemizde -değil yapıtları- adları bile bilinmeyen Anglosakson edebiyatçıların Woolf gözünden eleştirisi, ille de dil bilmesi gerekmeyen Türk okuruna ne gibi bir esin getirebilir?

Sanırım en iyisi, genel bir edebiyat tartışmasını körükleyebilecek bölümleri seçmek. Bir de Leonard Woolfun -ne de olsa bir koca o- "atladığı" bazı günceleri (yazarın günlük yaşamı, parasızlığı, tekdüzeliği, çevresindeki tiksinç burjuvaları, karı-kocalığın bitmez tükenmez sorunlarını, aydınlatıcı, esinlendiri-ci küçük flörtlerini işlediği, *Virgina* olduğu günceleri) öne çıkarmak. *Mrs. Dalloway* romanında şöyle yakınıyordu başkişi: *"Bond*

Sokağı'ndan yukarı bu ağır, şaşırtıcı, ciddi ilerleyiş var yalnız, bu Mrs. Dalloway olmak; Clarissa bile olmamak: bu Mrs Richard Dalloway olmak."

Bir yazarın içdünyasını aydınlatmada, onun yanıbaşında yaşamış bir yakınıyla onu baştan beri ilgiyle izlemiş uzak bir okurun işbirliği yapmaları şart gibi geliyor. Leonard Woolf'a "Mrs. Woolf" düşüyor bu bölüşmede; bana, "Virginia".

1

Gündökümlerini yapmaktan vazgeçtikten uzun bir süre sonra, kitapların yeni derlemesini hazırlarken "o yıllardaki sıcak tartışmalar hakkında görüşlerim" kapsamına giren kimi dipnotları da eledim. (T.U.)

2

1988 yılında doktor İsmail Murat "Komanın üç aşamasında birbirine her an geçiş olabilir, o anları tamtamına saptamamız olanaksız gibi," diyor.

Azala Azala

Uzun süredir bir gazeteye kitap eleştirisi yazmazken *Sebas-tian Knight'ın Gerçek Yaşamı'nı* okuyunca dayanamadım, hemen kaleme sarıldım. Bu kısır edebiyat ortamında ne Nabokov'un dipdiri yazarlığını görmezden gelebilirdim ne de Fatih Özgü-ven'in özenli çevirisini. Yazımın *Cumhuriyet* gazetesinde yayım-lanışından iki üç gün sonra Cumhuriyet Kitap Kulübü Katalogu geldi. Orada da, *Dön Geri Bak* başlığı altında yeni basımları birlikte yapılan iki öykü kitabım üstüne Fatih Özgüven'in bir tanıtma yazısı vardı.

Bir rastlantı mıydı bu? Keşke olsaydı. ..

Edebiyat ortamının dışında kalmış bir yazar ya da okur olsaydım, doğruyu söylemek gerekirse, karşılıklı bir pohpohlama kokusu alırdım bu rastlantıdan. Alışmışızdır yıllar yılı; birbirlerini tutan ve tutmayan yazarlar/eleştirmenler vardır. Bu tutma ve tutmamayı bazan öylesine ileri götürürler ki birbirlerini hiç okumadan yapıtları üstüne kesin yargılar verirler. Daha doğru bir deyişle, önyargı verirler.

Bir dereceye kadar anlaşılabilir bu tutumları. Ülkemizde yetişilemeyecek kadar çok sayıda kitap-dergi yayımlanıyor; ister istemez bir seçme yapmaya zorlanıyorsunuz. O zaman da ilk birkaç yapıtından tat alamadığınız yazarları -çok gerekmiyorsa- okumamayı yeğliyorsunuz. Hele sözkonusu yazar, "yeni" yani değişebilir, gelişebilir bir yazar olma niteliğini çoktan yitirmişse, siz de edebiyat yapıtında anlatılan kadar *anlatımın* önemi üstünde duracak ergenliğe varmışsanız, saatlerinizi alacak ve yine düş kırıklığıyla sonuçlanacak bir okuma serüvenine kalkışmazsınız tabii. Yalnız bu tavra hak kazanmak için üstüste düş kırıklığına uğramış olmanız, artık okumamaya karar verdiğiniz yazarın ne yazacağını kestirebilecek kadar onu tanımanız gerek, başkalarının eleştirilerinden etkilenmeden kendi fikrinizi edinmeniz, önyargınızı "yargı" haline getirebilecek kadar emek harcamanız.

Eleştirilerini dile getiren bir yazarın/ eleştirmenin, bir yapıta "Çok güzel bence" ya da "Çok kötü bence" demesi elbette yetmez. Beğenisinin *kendince dürüst*, ayrıca *herkesçe tutarlı* bir hesabını vermesi de beklenir.

Diyeceğim, okuru önyargılarınızla uzun süre oyalayamazsınız. Peki demin sözünü ettiğim rastlantıları neye borçluyuz?

Diyelim, yeni bir ürün verdiniz. Kaç kişi çıkar sizin ürününüzü değerlendiren, -değerlendirmeyi bırakalım- okuyan? Konu, ister istemez belli adlar çevresinde düğümleniyor, onlar da üçü beşi aşmıyor. Üründen yana bu kadar bereketli, ürün üstüne düşünmede bu kadar kısır bir ortam gerçekten ürküntü veriyor kişiye! Ne gariptir, bu kısırlık, dost çevrelerine de sıçradı. Azala azala yaşıyoruz. Öyle ki dostluk ettiğimiz, sevdiğimiz kişiler, *zaten* işlerini sevdiğimiz yazarlar, eleştirilerini benimsediğimiz, önemsediğimiz eleştirmenler. Anlaşılan uzun bir süre, kıstırıldığımız çemberi inatla savunarak birbirimiz üstüne yazmak zorunda kalacağız. Azala azala. Ama "yeni"lerden aramıza katılanlar çıkacak zamanla. Çünkü hizip değil bu sanıldığı gibi, zorunlu bir dayanışma ve edebiyat adına.

Olur mu, Olur

14 Mart

Sabah sabah eve üç polis doluştular. Ellerinde telsizler.

Ne oluyor, diye sormama kalmadan geliş nedenlerini yarım yamalak söylediler: cinayet masasından geliyorlarmış! Tanıklığıma başvurmak zorundaymışlar; "tanık" sözcüğünü "sanık" gibi vurguladılar. Bir fotoğraf uzathlar hemen, bu adamı tanıyor muymuşum? Ben ki uzun zaman görmediğim bir tanışı bile hemen çıkaramam... Belleğimi var gücümle zorlayıp zaman kazanıyormuş izlenimi vermemeye ■ çabalayarak buldum sonunda yüzün kimliğini.

Bir hafta önce oldukça resmi bir tanıdık, bir iş görüşmesi için kapıdan uğramıştı. Çok saygı duyduğu bir ağabeyiyle buluşacakmış ama çok gecikmiş. Acaba bir telefon edip kendisini bizim evden almasını isteyebilir miymiş arabayla geçerken? Tabii. Özel arabasıyla gelen birine Talimhane girişini telefonda uzun uzun tarif etti, her ihtimale karşı telefon numaramı da verdi.

Sözkonusu bey, fazla gecikmeden bir buket çiçekle uğradı. Birlikte yemeğe çıkacaklarmış, beni de çağırdılar nazikçe. Ama ben genelde yemeğe çıkma

önerilerini, özellikle az tanıdığım kişilerin yemeğe çıkma önerilerini hemen kabul etmediğimden (demek bir bildiğim varmış!) evde kaldım. Giderlerken o beye bir de kitap imzaladım isteği üstüne: Fotoğraftaki beye...

Esrarengiz bir cinayete kurban gitmiş üç gün önce. Kendisini son görenlerden biri benim, biri de işadamı tanıdığımız. Buraya kadar doğru. Eve, yani cinayet mahalline tespite gidildiğinde, benim imzalı kitabım bulunmuş kitaplıkta (beyin edebiyata pek düşkün olmadığı, bana kitap imzalatmakla incelik yaptığı belliydi zaten), özel telefon defterindeki son adres de benim adresimmiş. Buraya kadar da doğru.

Gelgelelim polisler, yalnız yaşayan bir kadın olup olmadığımı soruyorlar, çocuğum var mıymış, adamın telefon defterinde birtakım marjinal şöhretlerin numaraları da bulunuyormuş.

Saçlarım sabahın bu saatinde oldukça dağınık, evde sabahlıkla dolaşıyordum; polisler gelince giyindim. Odada ne var ne yok? Gerçi tertipli bir oda ama duvarlardaki resimler, totem ve maskeler, kenar-köşedeki biblolar, hele sepetteki dergiler hesaba katıldığında onların gözünde hiç de mazbut bir oda sayılmaz. Tüh!

Çay içerken evimi ve kendimi onların gözünden inceliyorum. Benim "katil" olmamı düşünmüyorlar gerçi ama tanıdıkla şubede yüzleşmem gerekebilirmiş. İriyarı bir adam mıymış tanıdığım? 1.80 boyundaki adama ufak tefek denilemez ama şu anda "iriyarı" demenin de bir başka anlamı var: maktul, boğularak öldürüldüğüne göre...

Bir süre olasılıkları tartmalarına katıldım, ipuçlarını birlikte değerlendirdik; yazarların *isterlerse* iyi birer katil olabileceklerini söylediklerinde içim rahatladı ancak. Beni ellerinden geldiğince rahatsız etmeyeceklerdi, söz verdiler. Gittiler.

Cinayetin aydınlığa kavuşup kavuşmadığını bilmiyorum. İlk iş, kendi telefon defterime baktım, kimler vardı? Sonra yaşadığım evi inceledim: eğilimlerimi bu kadar açıkça yansıtmasına şaştım. Bu toplumda istenirse her eğilimimde bir suç belirtisi bulunabileceğini kavramam acı verdi.

Sözlük'ten Dedikoduya

Behçet Necatigil, yıllardır alanında tek-tük örnekten biri olarak kalan *Edebiyatımızdaki İsimler Sözlüğü* çalışmasının giriş yazısında şöyle diyor: *"Bu sözlük, başlangıcından bugüne, edebiyatımızın çeşitli dönem, akım ve kümeleşmelerinde adı en sık geçen sanatçıların çoğunun hayat ve eserlerini ana çizgileriyle derlemeye çalışıyor."* (1. bası Aralık 1960). Ekim 1980'de yayımlanan 10. basıda, şairin Kasım 1977 tarihli tanıtma yazısı yer alıyor: *"... on yedi yıldır bu sözlüğün büyük bir ihtiyacı karşıladığını gördük. Başlangıçta ancak öğretmen ve öğrencilere edebiyat derslerinde bir kılavuz olur diye düşünmüştük. Ama bu çizginin de ötesinde, örnek ve kaynak olduğumuz besbelli..."* Sonra da Necatigil bildik çelebiliğiyle, bu tür çalışmaların neden "noksan, yarım" kalmaya mahkûm olduklarını açıklıyor.

Geçende 10. basıya gözatıyordum. Şairin ölümünden sonra "Ailesi" hazırlamış yayına; yardımlarını esirgemedikleri için Doğan Hızlan'a ve Ali Tanyeri'ye teşekkür ediyorlar. Birden şeytan dürttü, yeni haliyle sözlüğü bir daha incelemek istedim. Doğal karşılanabilecek bir bencillikle önce kendi adıma baktım. Doğum yeri, tarihi, bitirilen okullar, yayımlanmış kitaplar gibi zaten değiştirilemeyecek bilgiler yerli ye-rindeydi eskisi gibi. Yalnız, eski basıdaki *"Turgut Uyar'la evle-ninceye kadarki yazılarında R. Tomris imzasını kullanıyordu"* tümcesine bir ek konulmuştu: yazarın ilk iki evliliğinin kimlerle olduğu. Bence Necatigil'in verdiği ilk bilgi yeterliydi. Çünkü Tomris Süreya (ya da Seber) imzasını hiçbir yazımda kullanmadım - Cemal Süreya ile evlenmediğim için zaten kullanamazdım da. Tamer imzasıyla da iki üç çevirim yayımlandı ama *Sözlük*, yazarların çevirilerini kapsamına almıyordu zaten. Üstelik o imzaları kullanmış olsam bile, ad sayıp dökmeye ne gerek vardı?

Necatigil, belki erkek yazarların soyadı değiştirmedikleri gerçeğini de gözönünde tutarak kadın-erkek bütün yazarların değişik dönemlerdeki çalışmalarını adım adım izlemek isteyen edebiyatseverlere ya da edebiyat tarihçilerine yardımı amaçlarken önceleri kişisel yaşama girmeme saygısını göstermişti, imzaların ya da takma adların dökümüyle yetinmişti. Neydi bu değişiklik?

Sevgi Soysal maddesine baktım hemen. Evet, onun da kimlerle evlendiği ince ince anlatılıyordu. Leyla Erbil, Adalet Ağa-oğlu, Nazlı Eray ise -eşleri edebiyatçı olmadığı için herhalde-ne evli görünüyorlardı ne evsiz.

Denebilir ki, yeni *Sözlük,* yeni bir yöntem izliyor, *edebiyatçı eşlerin* birbirlerinin yaşamlarını ne yönde etkilediklerini göstermek istiyor okura. Ama *Sözlüğün* en son basısında bile Ülkü Tamer'in, Turgut Uyar'ın, Özdemir Nutku'nun ya da Başar Sa-buncu'nun kimlerle evlendiklerinden sözedilmiyor; onlar da evsiz. Demek biz kendi kendimize evlenmişiz de kimsenin haberi olmamış. Saygısızlığın bu kertesi kişiyi üzüyor.

Gelecek basıda telefon numaraları da mı eklenecek adreslerle birlikte? diye düşünüyorsunuz. Bir sözlüğün bir dedikodu kılavuzuna dönmesi, toplumumuzun aydın kesiminde bile kadına /kadın yazarın kişisel yaşamına duyulan saygı(!)'nın ibret verici bir belgesi.

Genç Adamın Yüzeysel Bir Portresi

26 Nisan

Aydın Emeç, hep yerindeydi; ben de yerimdeydim. Yani ne zaman istesek bir öğleüstü *"güzel"* bir lokantada yine buluşabilir, her zamanki gibi edebiyata sorunlarını, ülkemizdeki durumunu konuşabilirdik, hırlaşabilir, kahla kahla gülebilirdik. Oyunlarımızdan biri *"Sen ölsen, arkandan kimler yazar? Asıl, kimlerin yazmamasını isterdin?"* oyunuydu. Bir gün bu şakanın kara mizaha dönebileceğini, Aydın Emeç'in okuyamayacağı -ikimizin de pek sevmediğimiz- bu tür yazılardan birini yazacağımı nereden bilebilirdim? *Durunca anlaşılır saatin kaç olduğu. "Güzel"* bir lokanta dedim, çünkü Aydın Emeç için estetik ve kültür, sonuna kadar bağlı olduğu bir değerler dizgesinin parçasıydı. Çok boyutlu bir kültürün, daha da önemlisi bir *"İstanbullu"* yaşama kültürünün son temsilcilerinden biriydi o. Güzel bir yerde, güzel bir yemek yemek, güzel bir dergiyi okumak, güzel bir romanı tarhşmak, güzel bir yürüyüşe çıkmak. .. (Gittikçe çirkinleşen bir İstanbul'da son yıllarda nasıl yaşadığını düşünmeye çalışıyorum şimdi.) İsteyenler, özenle seçtiği ve özenle çevirdiği kitapları okuyarak onun içdünyasını ve dünya görüşünü biraz olsun anlayabilirler. Gerçek dostluğuna kabul ettiği üç beş kişiden biri sıfahyla, o mutlulukla, biraz daha işleyeceğim bu portreyi, çünkü Aydın Emeç -bir zaman bir yayınevi sahibi olduğu halde- yazmaktan hep kaçındı; bizden tek esirgediği, zengin boyutlarını kestirebildiğim yazarlığıydı. Çevirilerini de i^alamazdı ya.

Nasıl biridir Aydın Emeç? Önce, onun gözünde her şeyin şaşmaz bir adı vardır. Karısını kendi karısı olduğu için değil *Naziye* olduğu için sever; oğlunu *Ali Selim* olduğu için. Dostlarını da öyle. Hemen her sınıftan geniş bir dost çevresi olmasına, herkese eşitlikçi davranmaya çalışmasına karşın dost adlar, Selçuk Batur'dur, Ferit Erkman'dır, Celâl Üster'dir sözgelimi. Listeyi biraz daha uzatabiliriz. Pazartesi ya da cuma akşamlan uğradığı meyhane, Yakup 2'dir. Yalnızsa, eve dönüş saati 20.30'dur. Bu ayrınhlara bakarak genç adamı katı ilkelere bağlı biri sanabilirsiniz. Çok yanılırsınız. Aydın Emeç, toplumun zorladığı kah kuralların hiçbirine yüzvermez, hiçbir ideolojiyle kıstırılamaz; onun uyduğu ilkeler, kendi ahlakı doğrultusunda koyduğu ilkelerdir. Yayınevi sahibi olmak, sanat sayfası yönetmek, yayınevi yönetmenliği yapmak gibi önemli sayılan başarılara (çelenklere mi desem?) gülüp geçer, ama üstlendiği işi, bu tür başarıları önemli sayanlardan çok daha büyük bir ciddiyetle götürür. Edebiyatla gerçekten ilgilenen bir çocuğun soracağı sıradan sorulara iki saatini verebilir de, şişirilmiş, şımarık bir ünlünün beş dakikalık kaprisini kaldıramaz. İlişkilerde kadın-erkek ayrımı gözetmez (yazarlıkta da). O kadarına ki, kadın dostları arasıra erkekmişler gibi davranılmaya razı olmalıdırlar.

Aydın Emeç, üstlendiği görevlerin hep profesyonelce bir *nesnellik* gerektirdiğini biliyordu; gönülden inanıyordu buna, uyuyordu. Bütün dürüst aydınlar gibi, göreviyle kişiliği arasında bir uyum, bir denge kurmaya, onu yürütmeye çabalıyordu, belki o yüzden yıpranıyordu. Hem ele avuca sığmaz, hergele, yakışıklı bir delikanlıydı, hem durmuş oturmuş bir yönetici. Alçakgönüllü, hoşgörülü bir bilgeydi, yine de *"düzmecelik"* kokusu alınca panter kesilebiliyordu.

"Bir sabah Aydın Emeç'siz bir dünyaya uyanmanın inanılmaz dehşetini ve öksüzlüğünü yaşadım," diyerek, önce ona fazlaca duygusal gelecek, ama sahiciliği üstüne biraz düşündükten sonra -önündeki kâğıtlara boyuna çiziktirdiği karalamalardan başını kaldırıp, burnunu kırıştırıp bir kahkaha attığında- *"Peki canım, yok bir yaramazlık!"* dedirtecek bir tümce kuruyorum.

"Kayık" çevirisinin iç kapağından bana seslenişine sığınarak:

"Hısımlığı oluşturan, bir tek kan bağları değil, yürek ve akıl bağlarıdır da. Ne dersin hısım?" •

Bir Yarım Gün Yaratmak

7 *Mayıs*

Yazdıklarıyla, okurlarına yaşama sevinci verdiğine inanılan bir yazarsanız, bu özelliği kazanma adına kendinizi yıllar yılı nasıl eğittiğinizi, daha doğrusu farkında olmadan nasıl zorladığınızı okurunuzdan gizlememeniz gerekir. Vereceğim reçetenin yararlı olabilmesi için ne yazık ki, okurun da benim kadar inişli çıkışlı bir yapıda, göz-kulak-damak zevki işbirlikteliğine benim kadar duyarlı olması gerekiyor. (Nevrasteni, nelere kadirsin!) Bir de, arada sırada değişik içkiler ve kasetler getiren dostlarının bulunması tabii.

Baktınız ki "güzel bir gün" kendiliğinden gelmeyecek, siz de "her ilkbahar sabahı kırlara koşacak" kadar militan bir yaşama sevincinden yoksunsunuz, bu, kendi gününüzü kendiniz yaratmak zorundasınız demektir: bile isteye, eski deyişle "taammüden." Önce özel bir gün, bir yıldönümü, bir tatil günü seçmeyin derim; özel günleri özelleştirmek sanıldığından da büyük bir çaba ister çünkü. Bomboş bir gün de bulamayacağınıza göre sabahın ilk saatlerini ayırın kendinize, günü biraz olsun boşaltın. Uyanınca, yataktan fırlamayın sözgelimi, bir sigara yakın. (Nasılsa sigaranın uzun vadede vereceği zararın, sözgelimi bir *İcraatın içinden* izlemenin ânında getirdiği ruhsal yıpranma yanında solda sıfır kaldığını biliyorsunuz.) Aman sakın ciddi bir gazeteye sarılmayın hemen. Çarşaf çarşaf anılar ve yinelenen incelemeler; yakın geçmişinizin, dolayısıyla geleceğinizin saçmalığı konusunda ipuçları verebilir. İş olsun diye boyalı bir gazeteye de bakmayın, bu kere hâl'in saçmalığı karartır içinizi.

Bu arada sigaranızı bitirdiniz mi? Hadi kalkın bari. Duş yapmaya kalkışmayın, sular akmayabilir, sinirlenirsiniz. Kendinizi yarım gün için korumaya aldığınızı unutmayın; bir bardak radyasyonsuz sütle üç-dört bardak çay için. Can alıcı an gelip çattı işte: hangi müziği dinleyerek, hangi yazarı okuyarak gireceksiniz güne? Gustav Mahler dinlemek gibi bir çeki-düzen-den, Wagner dinlemek gibi bir sıkı-düzenden kaçının bence. (Mozart "Amadeus" olalıberi, kendisini bir süre dinlememenizi anlayışla karşılayacaktır.) Ruh halinize göre ya Vivaldi iyi gelir ya Çaykovski. O kadarına kendiniz karar verin.

Evde amaçsızca dolaşmaktan, gereksiz işler yapmaktan kaçınmayın, ama "Sağlığım iyi, işimi iyi yapıyorum, çocuğum da hasta değil, aç-açıkta değilim" gibi ortalama sevinçlerle karartmayın günü; ortak mutlulukları birkaç saat sonraya erteleyin. Karar bekleniyor: klasik bir yazar mı seçeceksiniz, çağdaş, gözde bir yazar mı? Klasiklere karışılmaz ama çağdaş bir yazar seçecekseniz, bütün Latin Amerika yazarlarının ya da bütün Türk yazarlarının aynı kefeye konulabilecekleri yanılgısına düşmeyin: her iki durumda da arabeskten caza uzanan geniş bir seçenek listesi vardır önünüzde. Bence -klasik ya da çağdaş- önce sizi *yanıltmayan* bir yazar seçin. Benim deneyimime göre Corta-zar'ı seçmişseniz cool-jazz eşliğinde martini içmeniz gerekir. Bu da iyidir, çünkü martiniyi hazırlamak ll'i bulacaktır. Seçilen mutlu kişi Borges'se, mandalina likörü ve barok müzik; Marqu-ez'se, vermut (margarita bulabileceğinizi sanmıyorum) ve samba; Kundera ya da Berger mi, tango ve sek votka; James Joy-ce'sa viski ve country folk iyi gider. Yöntemimi keşfetmişsiniz-dir: yazarların ilk çağrıştırdığı müziği ve içkiyi değil, ikincisi'ni seçiyorsunuz ve böylelikle onlarla kuracağınız iç-dünyayla biraz sonra çıkacağınız dış-dünya arasında geçit hazırlıyorsunuz. (Kediniz varsa, onun somut sıcaklığını okşayın.)

Daha önce okumadığınız ama -nedense- pek umutlu olmadığınız bir yazarı okumada kararlıysanız cin-tonikten şaşmamalısınız. Yan etkileri fazla olmayan, olsa olsa baş ağrıtan bir içkidir. (Evde aspirin var, değil mi?) Çabanızı kolaylaştırmak adına Shirley Bassey, Charles Aznavour, Edith Piaf gibi hafif ticari bir "ses" dinleyin. Ülkemiz yazarlarının neler eşliğinde okunabileceğine ilişkin önerilerim çok kişisel olabilir. Tek önerim, sabah saatinde rakı eşliğinde fasıl ya da iç kanırtıcı bir türkü dinlemenize yol açacak bir yazar seçmemeniz.*

Ama artık yeter, değil mi? Bu kadar mutluluk çok bile. Yetiştirilecek yazı var, çeviri var, bitirilecek bir öykü var. Şaka maka 12.30'u ve ikinci kadehi bulduk. Ya derli toplu giyinip işinizin başına geçin ya —hâlâ olmadıysa— yaşama sevinci temrininden vazgeçip koyu bir çöküntü yaşayın. Uyuyunca, hepsi geçiyor.

Beni okuyacaksanız bir rom koyun lütfen (aslında rakıya da razıyım), bir de Bil-lie Holiday (Hafız Burhan'a da razıyım). Sağolun!

*

Sevgi lçin Dört El Sonat

2 Haziran

Molina'yı çok özlüyorum. Özellikle geceleri, odamın duvarları iyice bashrdığında onun sesini, düşlerini, yalanlarını. Çocukluğumdan beri etkisinden kurtulamadığım *Yıldızların Çocuğu* masalını (yazarını bilemiyorum) anımsatıyor bana.

Masala göre, gökteki bir yıldızda yaşadığını sandığı bir çocuğa âşık bir yeryüzü -çocuğu varmış. Yıldızların çocuğu, gökyüzünde çiftçilik yapıyormuş; bir gün sabanıyla gök tarlasını biraz derin sürünce açılan boşluktan aşağı yuvarlanmış; yeryü-zündeki çocuğun kollarını açarak ikizinin düşme hızını kesme çabası sonuç vermemiş.

Masalda iki çocuğun da cinsiyetleri belirtilmiyordu (bazan Türkçenin zenginliğine şaşmamak elde değil). Benim gözümde ikisi de "çocuk"tu gerçi, ama yeryüzündeki ben olduğuma göre kızdı da, gökteki kesinlikle kız değildi; gelgelelim çevremde gördüğüm erkeklere benzemiyordu, yumuşak, paylaşmacı bir oyun arkadaşıydı. Yaşamamı yönlendiren bir masal olsa gerek. Çünkü hiçbir zaman "dişi" rolünü oynayamadım; kadınlara özgü "kurtarma" saplantısından da çok küçük yaşta vazgeçtim.

"Kadınlar, işkenceye çok daha dayanıklı oluyorlar. En azından bizim hapiste olduğumuz dönemde öyleydi. Sanırım, dışarda sürüp giden gündelik yaşamla ilişkilerini dalıa dolaysız, dalıa sağlam kurduklarından. Oradan gelen seslere-bir kamyonun geçişine, bir tren dii-düğüne, bir çocuğun ağlamasına- daha duyarlı olduklarından. Oysa kendilerini bir dünya görüşünün katı ilkeleri doğrultusunda yetiştir~~e~~n ~~erkekler~~, rhşarıdan gelen seslere sağırlaşıyorlar, yaşama direnci verebilecek her çekimi burjuva alışkanlığı olarak yorumluyorlar çoğu kere; o yüzden de sözgelimi işkenceye alındılar mı, dış dünya bitiveri-yor, bedenleriyle başbaşa kalınca daha çabuk çözülüyorlar."

Bunları söyleyen, otuz yaşlarında bir Türk kadını.

"Bak, erkekler kadın gibi davransalar, işkenceciler de ortadan kalkar. "

Bunu söyleyen de, Arjantinli yazar Manuel Puig'in *Örümcek Kadının Öpücüğü* adlı romanının baş kişilerinden haz-adamı Molina. Kadın ve erkek cinsel kimliklerini toplumun belirlediği ölçütlerle kabullenen, biraz da bu yüzden acı çeken bir eşcinsel. "*... İşte, bir erkeğin en çekici yanı şudur, harika yakışıklı hem de güçlü olacak ama üstünde durmadan, özentisiz. Bir de başı dik gezecek. Eyvallahsız." (...) "Kimsenin ağız kokusunu çekmeyecek, hiç kimsenin, en tepedekilerin bile... Ama dur, bu yeterli değil. Erkeği gerçekten erkek yapan, bunun da ötesinde birşey, karşısındakini küçük düşürmemekle ilgili, ne buyurarak ne de bahşişle. Dahası bile var, erkeksen eğer... Karşındakinin kendini küçülmüş, yerin dibine geçmiş hissetmesine izin bile vermeyeceksin."* Puig'in kendinden hep "kız" diye sözeden Molina'sı, bu saydığı özelliklerin tümüne sahip olduğunun farkında bile değildir. Zamana dayanıklı, beylik bir estetiğin ardındadır; düşleriyle oyalanarak zorlar hücresinin duvarlarını.

Sinema-dini dışında din tanımayan Puig, popüler kültürün en arabesk öğeleriyle besliyor romanını. Molina, hücredeşine ve kendine mırıldandığı filmlerde (gerçek ya da uyduruk filmlerde) hep başkadın rolünde görüyor kendini: Bazan, beli sımsıkı oturan, açık dekolteli simli tuvaletiyle yatlarda şampanya içiyor, derken kemanlar yükseliyor, kıyıda palmiyeler seçiliyor, bolerolar, tangolar gırla giderken o, gizemli, esrik bir dişi oluveriyor. Bazan da neredeyse "kör kemancının özverili bakıcısı genç kız" kimliğinde. Zaman zaman hücreyi paylaşan dostu anlamak, onun yaşamına, geçmişine ilişkin ipuçları yakalamak için anlathğı filmlere avlayıcı ayrıntılar, küçük tuzaklar katıyor.

Sık sık "Sana söylemeyi unuttum, kadın daha önce görünmüştü, orasını atlamışım" gibi sapmalarla anlathklarına bir sahicilik tadı veriyor. Lana Turner, Ava Gardner, Unda Darnell, hatta Marlene Dietrich'i kişiliğinde birleştiren çağdaş bir Şehrazad o.

"Molina... Sen, erkeklerin hepsi kadın gibi davransalar işkenceciler ortadan kalkar dedin ya. Bir gerçek payı var bu sözünde, entipüf-ten de olsa bir gerçek payı:" (...) "Demek istediğim, herhangi bir yoldan kadınlığını telafi etmek zorunda değilsin, kusur kapatır gibi, kar-şındakine iyilikfalan ederek... Hele onun... İradesine boyun eğmek zorunda hiç değilsin (...) Kadın olmak için... Nasıl diyeyim... Bir martir olmak zorunda değilsin."

"Molina, söz ver bana, kimsenin seni itip kakmasına izin vermeyeceksin."

Bunları söyleyen de inanç-adamı Valentin. Yaşadığı rejime, egemen ideolojiye nefretle bakan, gönül verdiği dünya görüşüne hizmet dışında kendine bir erek, hatta kişisel bir yaşam hakkı tanımayan ciddi bir devrimci. Ser verip sır vermeyen bir örgüt üyesi. "Yüz kızartıcı bir suç"tan ötürü hapse atılmış, kendisiyle aynı hücreyi paylaşan apolitik Molina'nın özverilerini neden sonra değerlendiren bir kitap kurdu. O, kapandığı kitapları aracılığıyla duvarları aşmayı umuyor. Gerçek bir kitap kurduyla gerçek bir haz-adamı nerede birle-şip bütünlenirler?

Puig'in romanına eklediği, Freud-sonrası uzmanların görüşlerini açıklayan dipnotları fazla uzun, gereksiz bulmuştum doğrusu. İnsanların belletilen katı cinsel kimliklerinden kurtu-labildikleri an, gerçek ütopyanın bir ölçüde gerçekleşebileceğini imlediğini anlamıştım nasılsa. Ama yanılmışım.

Bugün, *Örümcek Kadının Öpücüğü'nü* videoda seyrederken bir metnin ne kadar yanlış yorumlanabileceğini, daha doğrusu nasıl çarpıtılabileceğini görüp ürktüm. Neden Molina yalnızca bir tek film anlatıyordu ki? Yönetmen, Nazizmi yermenin büyüsüne kapılarak Molina'nın düşlerine bir set çekmekte sakınca görmemişti. Valentin, şirret karısını sık sık azarlayan geleneksel bir koca; Molina, neredeyse kocasına hizmette kusur etmeyen bir mahalle dilberiydi. Bulundukları yerse, insanların işkenceye alındığı bir hapishanenin hücresinden çok, bir *"boudo-ir"a* benziyordu. Yoksa düzgün bir devrimciyle sevişen bir eşcinselin *düzeleceği, doğru yolu bulacağı,* hatta bir dava adamı ka-hna yükselebileceği mi denmek isteniyordu alttan alta? Puig'in Valentin'e söylettiği şu sözleri anımsatan bir kare bile yoktu sonda:

"... Evet suç bende dedim, evet çok üzgünüm ne var ki böylesi üzülmenin bir yararı yok, çünkü bu yoldan öldüğü için, hakça bir dava uğruna canını verdiği için mutlu muydu, üzgün müydü, bunu yalnızca o bilebilir kesinlikle, ondan başka da hiç kimse bilemeyecek, hiçbir zaman (...) Bana sorarsan o kurşunlanmaya gönüllü çıktı, çünkü böylelikle bir filmin kadın kahramanı gibi ölebilecekti, hakça dava mava laflarına da boşver..."

Bir hücrede karşılaşıp sevgi için usul usul dört el bir sonat geliştiren, severek, anlayarak, sevişerek kişiliklerinin pek tanımadıkları öbür yüzlerine kavuşan bu iki kişiden biri, sonda polis kurşunlarına hedef olurken (belki de

gök tarlasını fazla derin sürdüğü için) öbürü, işkencenin ve morfinin de etkisiyle artık kurmayı öğrendiği Molina-düşlerine doğru yol alacaktır:

"Senden çok şey öğrendim Molina. "[1]

Örümcek Kadın, bir-zaman filmlerinin değişmez vampı mıdır, yoksa soyadı *Arregui* (örümcek) olan ve kollarını açmakta geciken devrimci mi?

Gece ilerliyor. Seni arıyormuşum Molina. Hâlâ.

"Yağmurgibi söyle bana, bırak dinleyeyim."

Anan-Anılan lIişkileri

"Zonınlu mu düşünmek Her doğumda biraz biraz ölümü" Edip Cansever*

12 Haziran

Genç bir arkadaşım Memet Baydur, ta nerelerden mektup yazmış, ortak dostumuz değerli şair Edip Cansever'in artık varol-mayışımn aasım paylaşıyor benimle. Mektuptan kısa bir bölüm:

"... Son dört yılda yolladığı mektuplarına baktım. Koca bir deste. Şakalaşıyor benimle. Öğretiyor. İpuçları veriyor. Müsveddeler. Eleştiriler. Aferinler. Azarlamalar. Sırdaşlıklar. Açılmalar. Kapanmalar. Sevecen, ciddi, duyarlı, üzgün ama yüreklendirici bir ağabey gibiydi hep. Yazdığım her şeyi onunla paylaşıyordum. Sevmediği zaman, yenir yutulmaz şeyler yazıyordu bana. Hepsinde haklıydı. Bir oyunu ya da bir başka metni beğendiği zamansa bambaşka bir olay yaşanıyordu. Anlatması, yazması çok güç. Keyifle gülmesini anımsatan birşey...

Onu çok özleyeceğim.

Ama bunları neden yazıyorum sana? Hiçbir şeyi kanıksamadığımı anlatmak için. Ne ölümü ne de yaşamı. Ne yazmayı, ne de susmayı, hiçbir şeyi kanıksamıyorum. Belki kendini tüketen bir Nimbus olmaktır bunun bedeli. Bilmiyorum. Yalnızca gerçekten ve çok, pek çok üzgünüm. Bir kanadım daha *kırıldı (...)"*

Daha önce de dediğim gibi, anma günleri, anma toplanhla-rı düzenlemekte oldukça aceleciyizdir de bir insanı anmak ne-

Yıllardır her 15 Mart'a, doğum günüme yetişen, tek kopya olarak yazılmış yayımlanmamış anma-şiirlerinin birinden.

dense güç gelir. Belki anmak, sevgiyle, daha doğru bir sözcük bulacaksak vefayla ilgilidir de ondan. Andığınız bir kitap, bir yüz, bir dost olabilir, bir an, bir durum da olabilir. Ne olursa olsun geçmişinizle ilintili, şimdinizi hazırlayan, geleceğinizi biçimlendirendir. Ona bağlı kalırken biraz da kendi değerlerinize bağlı kalıyorsunuzdur. Birkaç örnek vermek gerekirse: bir yazı yazmak için elinizin altında olmasını şart saydığınız kitaplarınızdan eksik olmasını asla düşünmediğiniz *o kitabı* yerli yerinde bulamamaktır, o perişanlıktır. Yazı yazmanız için sizi sürekli yüreklendiren, haftanın en az iki gününü edebiyat üstüne konuşarak geçirdiğiniz bir dostunuza, bir gün öğleye doğru tam telefon edecekken, nasıl özlediğinizi söyleyecekken, birdenbire onun öldüğünü gerçekten kavramanızın çaresizliğidir. O kitabın, o yüzün, o dostun yokluğu, somut bir boşluk olarak yerleşir bedeninize. Bundan böyle; ve sürer. Bir bakıma anan, anılanla zenginleşir; anılan, ananla. Duyarlık açısından en zengin oldukları varsayılan bazı edebiyatçıların sanatçıların anıları -o tek boyutlu, kısır yazılar- anmayı, dolayısıyla yaşamayı, yaşamımıza süreklilik kazandırmayı bilemediğimizin elle tutulur kanıtları değil mi? (Değerli ölülerin üstüne alçaktan uçan akbabaların üşüşebilmesi o yüzden değil mi?)

Arkadaşım yurda dönüşünde Edip Cansever'e armağan etmek üzere aldığı "ham, işlenmemiş, henüz yarı değerli" taşlara bakarken şunları düşünüyor:

"Sanki Brezilya'da bir büyük dükkândayım ve çok değerli birşey çalmışım ve cebimde o değerli şey ve süresi dolmuş pasaportum ve kurşunkalemim ve iki sayfa yazı var. Sanki yakalanmadan dışarıya çıkmak istiyorum oradan. O zaman, neden çalıyorsun diye sorsa birisi... şimdi karşımda, pencerenin önünde duran yedi tane taş parçasını göstereceğim yanıt olarak. Bunun için... bunun için."

Mektubun bu bölümü, Sait Faik'i anma günlerinde Bur-gaz'da duyduğum paniği açıklıyor. Çünkü anmada yalnızca saygı yeterli değil, iyi niyet de. Andığınızla tavırdaş olmanız, dünyaya onun bakışıyla bakmanız şart.

Onunla bu özellikleri paylaşmıyorsanız -ki zorunda değilsiniz- bırakın onu tavırdaş-ları ansın. Böylelikle soğuk, resmi bir ilgi gösterme sıkıntısından kurtulmuş olursunuz. Sözgelimi Sait Faik'in, büstü önünde saygı duruşunda (bir İstiklâl Marşı'nı söylemediğimiz kaldı) bulunulmasından hiç hoşlanmayacağını bilmek için onu illE de yakından tanımak gerekmez, yazılarını okumak yeter. Acaba Sait Faik yaşıyor olsaydı, o gün aramızda bulunsaydı, bir belediye başkanının açış konuşmasını neden sonra yapabildiği saat 15.00'e kadar beklemek zorunda kalmamızı nasıl karşılardı? Kötü bir kasetten dinlediğimiz ve çoğu kere anlamını bile söke-mediğimiz birtakım anıların kendi kişiliğini ortaya koyduğuna inanır mıydı? Ya, bireyci miydi, toplumcu muydu, eşcinsel miydi, değil miydi gibi tartışmalara ne derdi acaba? İçine sevimli amatör coşkular serpiştirilmiş resmi ve politik bir düzenleme bozukluğunun onun içtenliğine yaraştığını belirten anma töreni düzenleyicilerine neler derdi?

Soruların yanıtlarını bildiğimden, dönüş vapurunu bekleyene kadar yarım saat içinde sekiz çay içtim.

"İşte böyle sevgili Tomris. Herkes bir yerinden lanetlenir, biz de belleğimizle lanetlenmişiz. Wittgenstein 'ı bira markası zanneden güzelim insanların arasında dolaşmaya zorunluyuz kıkırdayarak... Gülerek ve üşüyerek..."

"Çok üşüdüm, kapatın şu pencereyi. Kapatın şu pencereyi artık."

Gerçekten.

Oyunlar

28 Haziran

Bazı oyunların çok tehlikeli olabileceğini bilen usta yazarlardan biri de Oğuz Atay'dı. Ama ilk bakışta bu kadar masum görünen yalın bir oyunun ne kadar tehlikeli olabileceğini sanının güç kestirebilirdi. Katkılarıyla oyunu zenginleştiren, boyutlarını büyüten dostlara teşekkür ettikten sonra, uçuşa geçiyorum:

En ucuzundan bir siyah tükenmeziniz olduğunu varsayın. Ama bu tükenmezi size:

a) Sait Faik (oyunlarda tarih tutarlılığına yer yoktur nasılsa) ya da

b) Çiçek Pasajı'ndaki bir meyhaneci armağan etmiş.

Siz de kalemi, diyelim Polonezköy'de bir çay bahçesinde, masanın üstünde unutmuşsunuz. Ve çok üzülüyorsunuz. Bu üzüntünüzü, dostlarınıza anlattınız. Çevrenizdekilerden ne gibi yanıtlar alırsınız, ne gibi tepkiler görürsünüz?

Oyunun en önemli öğeleri kalemin ucuz, unutulduğu yerin uzak olması. İsterseniz, önce soylu yanıtlarla tepkilerden başlayalım. Sizi çok seven, cebinde yeterli para ya da altında araba olan, ayrıca araba sürmekten gocunmayan bir dost, konunun üstünde pek fazla durmadan, en kısa sürede kaleminizi bulup size getirecektir. (Taksi parasını bir yana bıraksak da, sizin için Polonezköy'e gidecek kaç kişi çıkar çevrenizde?)

Çıkar. Hiç değilse, cefayı, sefaya dönüştürmeyi bilen gönül insanlarından çıkar. Onlar, hemen bir program yapmak, hep birlikte, sözgelimi o hafta sonunda Polonezköy'e bir gezi düzenlemekten yanadırlar. Böylelikle, bir taşla iki kuş vurulacaktır. (İyi ki çevremde, böyle kişiler var. Tek tehlike, gezinin sonunda kalemin yine orada unutulmasıdır.)

Üçüncü tür olumlu tepki, "tembel sevecen"lerden gelir. Kadehlerini kalemin ölümüne kaldırıp gönlünüzü alır, üzüntünüzü ustalıkla geçiştirirler.

Ne yazık, sıra en sık rastladığımız tepkilere geldi:

Sevimsiz eğilimlerde başı çeken, kalemi armağan eden *kişiyi* eleştirmek, böylelikle belli bir özre sığınmaktır. Sözgelimi, Sait Faik, sanıldığı kadar önemli bir yazar değildir. Ya da o meyhane, son günlerde eski havasından çok şey yitirmiştir vb. Tartışma giderek büyür; kişilik, inanç, ödünsüzlük, toplumun değişmesi sorunlarına doğru uzar gider. Tam bu sırada, ateşli bir Sait Faik hayranı, sorunu en kolay yoldan çözmeye (ya da çözmemeye) kalkışır. Polonezköy'de on yıldır görüşmediği bir tanıdığı vardır. Ona telefon edecek, çay bahçesine gitmesini, kalemi arayıp bulmasını

sağlayacaktır. Bin-debir olasılıkla kalem bulunur, gelgelelim dönerse, o günün Türk edebiyat tarihine, "Sait Faik'in kaleminin bulunduğu gün" olarak geçmesi, bu iyiliğin de sizin başınıza sık sık kakılması işten bile değildir. (Evet, keşke kalemden hiç sözet-meseydiniz...)

Başka bir öbekte, *kalemi yitirene* yönelik eleştiriler yer alır. Kalem özrüyle kıyasıya eleştirilirsiniz. Dağınıksmızdır, sav-ruksunuzdur öteden beri. Bu özelliğinizi bile bile neden değer verdiğiniz bir kalemi yanınızda taşıyorsunuzdur? Zaten geçen yıl da çakmağınızı bir yerde bırakmışsınızdır. Üstelik dostunuz, bu pireyi deve yapma huyunuzdan bıkmış usanmıştır. Yeri geldiği için söylüyordur da... Hem çağdaş bir insanın saçma sapan bir kaleme takılması anlaşılır iş değildir. Bu eleştiri süresince, kalemin tarihsel gelişimi, kalem çeşitleri, dünyada yeni üretilen kalemler üstüne geniş bir bilgi dağarcığı edinirsiniz. Japonca yazılmış bazı broşürlere gözatmanız bile istenebilir. (Bu tür tartışmalar, özellikle evlilik ilişkisinde bir altdil oluşturur).

Bu arada bunca kıyasıya eleştirilmenize razı olmayan biri girer devreye. Size kendisi için anı-değeri taşıyan, eski, çok pahalı bir kalem armağan eder. Bir başkası, bakkala gidip yitirdiğiniz tükenmezin aynısını alıp getirir. Bir başkası, sizi çok yakından tanıdığı için dağınıklığınızı bilmektedir, kalemi masada unuttuğunuzu görmüş cebine atmıştır, ama konuşma boyunca susarak sizi kendinizle yüzyüze getirmeyi düşünmüştür. Buy-run kaleminizi!

Ömer Seyfettin, *Diyet* öyküsünü böyle bir serüvenin sonunda mı yazmıştı, bilemem. Tek bildiğim, bir öykücüye bu tür oyunların çok yararlı olduğu. Yalnız öykücüye mi? Bu geniş yelpazenin neresinde durduğunu merak eden herkese. Soran ve yanıtlayan açısından.

Tek Tip Kuşak Özlemi

Çevremizdeki çocukların ve gençlerin öğrenim görmek adına kahldıkları maratonlar hepimizi o kadar derinden etkilemiş olmalı ki, bu konuda uzun uzadıya düşünmekten kaçınıyoruz (ben de bir kerecik değinmişim); neler yapılabileceğini, nelerin zorlanabileceğini kestirmeye çalışmaktansa olanı-biteni yazgının bir cilvesi diye kabul ediyoruz.

Hemen her gün yaşanan sınav heyecanları, gerginlikler, beklentiler, gereğinden çabuk yorgun düşürdü bizi. Kolay mı? Önce, çocuğa bir ilkokul seçeceksiniz: öğrenim konusu sizi ilgilendiriyorsa bu ilkokul, çocuğun yabancı dille eğitim veren bir üst okula geçmesini sağlama alacak bir okul olmalı. Bütçenize ve hayal gücünüze göre, yavrunuzun cehennemini kurslar, özel öğretmenlerle daha zenginleştirebilirsiniz. Sıra, lisenin seçilme-sindedir, daha doğru bir deyişle iyi bir liseye kapağı atabilmektedir. Girdiğiniz çarkın hakkını vermek için yeni kurslar, yeni dershaneler vardır önünüzde. Amaç, çocuğunuzun iyi yetişmesidir ya. Bu arada, yüksek okullarımızın çoğunun son yıllarda nasıl gerilediğini, öğretim düzeyinin ne kadar düştüğünü, araştırma yapma olanaklarının nasıl esirgendiğini pek düşünme-meyi yeğlersiniz. Hatta, çocuğunuz istediği üniversiteye girip istediği uğraş alanında sivrilse bile bu toplumda ne gibi küskünlükler yaşayabileceğini, nasıl çaresiz kalacağını da görmezden gelirsiniz, yalnızca bir yabancı dil öğrenmenin bile önemli bir güvence olduğu düşüncesiyle oyalanırsınız.

Ama şimdi biraz sıkı durun lütfen. Aşağıya tanınmış ve güvenilir bir dershanenin hazırladığı deneme sınavı sorularından birkaç örnek alıyorum. Bu örnekler saymakla bitecek gibi değil de, ben kendi beğenime uyanları seçtim. Umarım siz de üstünde kafa yorarsınız.

Soru 148 (...*) Ve insan anılaşmamış anılarında yaşamını sürdürür, çünkü hayatın kara tahtasına yazılıp da siline siline yokolan tebeşir çizgileri bellektedir, yürekte değil.*

(Bu anlamlı sözlerden sonra soru geliyor.) *Bu cümlelerle aynı anlama gelen cümle aşağıdakilerden hangisidir?*

A) Dün kesilen soğan gözleri yaşartmaz.

B) Gözyaşları da kurur.

C) Rüzgâr en ıslak çamaşırı da kurutur.

D) İnsan geleceğe bakarak büyür.

E) Anılar aklımızın bileği taşıdır.

(Doğru yanıt: E)

Bir başka kitapçıktaki soru 15:

"... ise mutlaka insanı anlatacak. Yani kendini anlatacak. Hiçbir sanatçı onun kadar konusuyla içli dışlı değildir. İstese de vazgeçemez ondan." Paragrafın ilk sözcüğü aşağıdakilerden hangisidir?

A) Şair

B) Romancı

C) Ressam

D) Müzisyen

E) Heykeltraş

(Doğru yanıt: B)

23 numaralı bir soru:

Aşağıdakilerden hangisi betimlemenin (tasvir etme) "öykü bütünlüğü" içindeki görevlerinden değildir?

A) *Öykünün özünü yansıtması*

B) *Olayın anlaşılmasını sağlaması*

C) *Tiplerin oluşturulması*

D) *Olay çevresini belirlemesi*

E) *Anlatım biçimini sezdirmesi*

(Doğru yanıt: E)

Soru 16:

"Zannetme ki şöyle böyle bir söz Gel sen dahi söyle böyle bir söz"

Şeyh GALİP

Yukarıdaki beyitte anlatılmak istenenlere ve anlatım biçimine aşağıdakilerden hangisi benzemektedir?

A) *"Göz gördü gönül sevdi seni ey yüzü mahım*

Kurbanın olam var mı benim bunda günahım."   (Nahifi)

B) *"Bende yok sabre mecal*

Sende vefadan zerre."   (Nabi)

C) *"Gül gülse daim ağlasa bülbül acep değil*

Zira kimine ağla demişler kimine gül. "   (Zati)

D) *"Mal sahibi mülk sahibi*

Hani bunun ilk sahibi."   (Yunus   EMRE)

E) *"Ağır ağır çıkacaksın ki bu merdivenlerden*

Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak." (Ahmet HAŞİM) (Doğru yanıt: D)

Soru 24:

Dali, bütün ustalık çeşitlerini bilmesine karşın, ancak çağının akımları içinde değerlendirilebilir. Picasso ise, hem eski, hem yeni olabilmekle zamana bağlı kalmaktan kurtulmuştur. Picasso sizi size, Dali ise kendine baktırıyor...

Paragrafta vurgulanan düşünce aşağıdakilerden hangisidir?

A) Picasso'yu Dali'den üstün kılan hem eski hem de yeni konuları işlemesidir.

B) Dali'nin yapıtları biçim yönünden Picasso'dan üstündür.

C) Picasso'nun yapıtlarının üstünlüğü 'insan'ı evrensel biçimde işlemesindendir.

D) Dali de, Picasso da dahi sanatçıdır.

E) Picasso ile Dali karşı karşıya getirilemez iki usta sanatçıdır. (Doğru yanıt: C)

Daha ne örnekler bulabilirsiniz... Orhan Veli ile A. Muhip Dıranas'ı, Mevlânâ ile Yunus Ernre'yi güreşe çağıran, Yaşar Kemal'in "soylu eşkıya"sı İnce Merned'i, Billy the Kid ve Jesse James gibi "soylu haydutlar"la akraba sayan ne örnekler.

Görüldüğü gibi, sorular hep bir değer yargısıyla ya da kimden alıntılandığı belli olmayan bir "inci"yle başlıyor. Sonra da öğrencinin mantığını, ufkunu ya da bilgisini açmak özrüyle bu verinin üstünde türlü cambazlıklar yapılıyor. Soruların belirgin özelliklerinden biri, olumsuz olarak sorulup kafa karıştırmaları.

Gençlerin bazı değer yargıları üstüne düşünmeleri değil amaçlanan, *birilerinin* değer yargılarını benimsemeleri. Tek tip düşünen, tek tip tepki veren bir kuşak yaratmak.

Yazarlara rica ediyorum. Bu kitapçıklardan edinip soruları çözmeye çalışsınlar. Benim danıştığım yazar dostların hepsi sınıfta kaldılar da... Kitapçıkları karıştırırken -benim gibi- *kendi* yazdıkları birtakım metinleri belli bir ideolojiyi pekiştirmek için değiştirilmiş, eklentilerle süslenmiş bulurlarsa şaşmasınlar, üzülmesinler. Her şey çocukların ve ülkenin yararına.

Gerçeğin Şaşırtıcı Kurgusu

14 Temmuz

Yazmanın ve yaşamanın güçlüklerini bildiğinizi sandığınız bir anda bazan küçücük bir olay, bütün bildiklerinizi yeniden gözden geçirmenizi

gerektirebiliyor.

Bir arkadaşım, yeni taşındığı evi derleyip toparlarken ev sahibinin bıraktığı üç beş eşya arasında bir defter bulmuş. Ortaokul yıllarında bir zamanlar çok tutulan, "En çok hangi rengi, hangi çiçeği, hangi yazarı seversiniz?" türünden sorularla, bütün sınıfı dolaşan anı defterlerinden biri. İçinde fotoğraflar, desenler, dizeler de var. Bu konulara merakımı bildiğinden, arkadaş tutmuş bana getirmiş o defteri.

Klasik sorulara genellikle klasik yanıtlar verildiğinden, defteri dolduranların kişilikleri üstüne fazla bir bilgi edinemiyorsunuz ama 1940'ların Türkiyesi, o dönem gençlerinin genel eğilimleri hemen ■ günışığına çıkıyor. Yurt, bayrak ve ulus sevgisi, yurda hizmet bilinci yine ön planda. Kadınların öğretim görmeleri, yine de "evlerinin kadını, çocuklarının anaları" olmayı yeğlemeleri gibi öneriler o dönemde de yaygınmış. Ara-sıra cılız ve romantik bir ses, aşktan sözediyor. Kişinin asıl içini burkan, şimdi nerelerde nasıl bir yaşam sürdükleri bilinmeyen bu insanların yazılarındaki, desenlerindeki özen; o ihtiyar gençliklerinde de yaşamdan birşeyler beklemekten caymadıklarını gösteriyor bu özen.

Deftere gözatarken bazı kişilerin özel yaşamlarına rastgele dalmanın getirdiği tedirginliği duyuyorsunuz. Tam bu tedirginliği atmaya çalışırken çok sevdiğim, çok yetenekli bulduğum gencecik bir kız -komşum- uğradı. Onun da ilgisini çekti defter, bakmak istedi. Sayfaları karıştırırken dondu birden. Fotoğraflardan biri, kendisi doğduğu yıl şehit düşen babasının fotoğrafına çok benziyormuş. O el yazısının da babasının olduğundan eminmiş. Yıl da tutuyormuş okul da.

Olayın sonunu istediğiniz gibi bağlayabilirsiniz; defterdeki yüzün gerçekten o baba olup olmadığı neyi değiştirir ki? Genç kızın o anda yaşadığı sarsıntının boyutunu mu? Bu abartılı olayın gerçekliğini mi?

Benim o andaki tek kaygım, "baba"nın kendi mitolojisine ters düşecek sözler etmiş olabileceğiydi: bugün de "karısına bağlı, genç, yakışıklı, dürüst bir erkek" ailesinin gözünde. Böyle sıradan bir anket defterini biraz atakça doldurma havasına girdiyse, ilerde kendi mitolojisinin geriye doğru silinme tehlikesiyle karşılaşacağını o yıllarda nasıl kestirebilirdi? (Bütün mektuplarınızı, gençlik anılarınızı yakın derim. T.U.)

Bu olayı öykü olarak yazsaydım, kaç kişi inanırdı gerçek olduğuna? Gerçek yaşam bazan edebiyatı öylesine zorluyor ki. Sözgelimi, ben böyle bir öykü okusam, yazarın fazla yerli film izlediği, fotoroman okuduğu, düşgücünü sudan olaylarla yorduğu kanısına varırdım. Hangi sıfatla anarsam anayım, bence hiçbir tür gerçekçiliğe girmezdi bu metin. Oysa gerçek olduğu gün gibi ortada. Ama edebiyatın *ayrı* bir gerçeği olduğu da bir o kadar açık. Balzac, Stendhal, Kafka gibi yazarlar, bu ikisini kaynaştırmanın, bağdaştırmanın yollarını ararken, çağdaş yazarlar kadar ter dökmüyorlardı kuşkusuz. Alan boştu daha; sözcükler eskimemiş, aşınmamıştı. O sözcükleri yerli yerine oturtmaya, duyarlığı kavramaya hazır bir okuyucu kitlesi de duruyordu karşılarında. Go-*riot Baba,* gerçek yaşamda da vardı o okurun gözünde, gerçek edebiyatta da. Çağdaş okursa, bu yazarların gerçeğini, "o günün gerçeği" olarak değerlendiriyor, ama günümüz yazarına gelince, ondan başka birşey bekliyor, şimdi yaşananı.

Günümüz yazarının seçimindeki güçlüğün kaynağı da burada. Birtakım yüzdeyüz gerçekleri, aşınmış, kalıplaşmış olduklarını bilse de, sırf gerçeğe duyduğu saygıdan ötürü yeniden işleyecek mi, yoksa onlardan medet ummadan kendisi bir başka gerçeklik mi yaratacak, yani kuracak? Borges, Nabo-kov türünden yazarlar, ikinci yolu seçiyorlar. Okuru bir tartışmaya, gerçeklerden gerçek beğenmeye çağırıyorlar; "gerçekçi-lik-mirasyedicisi" gibi davranmayı, ola ki yediremiyorlar kendilerine. (Ama bu kadar sık yinelenen bir sözcük anlamını yitirebilir; bir süre -önerim tartışılabilir de olsa- "doğru" sözcüğünü kullanalım. Edebiyatta doğru-gerçek ilintisini bir başka yazıya bırakalım.)

Evet, doğruyu söylemek gerekirse, gündökümü gibi düpedüz "yaşanan gerçek"ten yola çıkan bir metinde, şu önünüzdeki metinde bile, bazı değişiklikler yapmak zorunda kaldım. Kişileri incitmek pahasına doğruyu yakalamaya çalışan bir yazar olmadığımdan belki. Genç kızın adını vermedim, taşman arkadaşımın adını da, defterdeki subayın adını da, okulun adını da.

Bu noktada sözü Borges'e bırakmak en iyisi. *Emma Zunz* öyküsü şu sözcüklerle bitiyor:

"Aslında bu öykü inanılmaz bir öyküydü gerçekten. Yine de özünde doğru olduğundan herkesi etkiledi. Emma Zunz'un tınısı doğruydu, utancı

doğruydu, kini doğruydu. Uğradığı saldırı da doğruydu; yalnızca durumlar yalandı, zaman yalandı, bir de birkaç özel ad."

Bir Dergi Çıkaralım (mı?)

Başlığı okuyan, bir sanat-edebiyat dergisi çıkarmaktan sö-zettiğimi düşünebilir. Çünkü nicedir, gerçek anlamda bir sa-nat-edebiyat dergisi yok ortalıkta. Belki aslında o derginin yeri de yok, gereği de. Olsaydı, hiç kuşkusuz boş bırakılmazdı bu alan.

Okur, bu noktada şöyle diyebilir: "Sanki vazgeçilmez bir günlük gazete var mı?" Yanıtım aynı olacak: "Belki onun da yeri yok bu ortamda." Anlaşılması güç bir dönemden geçiyoruz. Okunabilir gazeteler; izlenimlere boğulalıberi günübirlik olma özelliğini yitirdiler. Bu tür yazılara ilgi duyuyorsanız, gazetenin o bölümlerini kesip biriktirmeniz, ilerde kitap okur gibi okumanız yetiyor. (Zaten bu yazıların toplandığı kitap ay sonunda elinizde, o başka.) *Asıl* günübirlik haberleriyse hafta sonunda, haftalık haber-yorum dergilerinden izleyebilirsiniz. Onların haber dağarcığı çok daha zengin, ayrıca haberin çevresini, zekice sorulmuş sorularla genişletmeyi başarıyorlar. Bir anlamda gazeteler dergileşmiş oluyor, dergiler gazeteleşmiş. Bu yetmiyormuş gibi haftalık dergilerle aylık magazinler, edebiyat alanına da el attılar bir süredir. En hızlı tartışmaları, yazışmaları orada izliyoruz. (Tabii dergiye bir renk kazandırmak amacıyla). Edebiyatın bu tür dergilerde bir renk olmasına fazla karşı çıkmıyoruz anlaşılan. Neden derseniz, çok sattıklarını her fırsatta açık açık belirten, bununla övünen dergilere, yazarlar olarak ayaküstü ve bedava yanıtlar vermekten pek gocunmadığımızdan. Sözgelimi işçi haklarının ateşli savunucu-suyken, *yazar* sıfatıyla telif hakkımızı istemekten utanmamızdan, çekinmemizden.

Biz, yine de böyle bir dergi çıkaracağımızı varsayalım. Önce düzgün Türkçe konuşan, derli toplu giyinen, cana yakın, edebiyata tutkun (ya da gazetecilik oynamaya düşkün) ve elbette düşük ücretle çalışmaya razı gençler bulacağız. Ki onlar, sanatçılarla bağlantı kurabilsinler, onlara okunduklarını, sevildiklerini, önemli olduklarını anımsatsınlar. Hangi yazar, böyle saygılı bir genci geri çevirebilir bu ortamda?

Sıra, yazarların saptanmasına gelmiştir... Hangi yazarlar, çok satışlı bir dergide sık sık görünmeyi önemserler? Böylelikle kitaplarının sahşında ya da sevenlerinin sayısında bir artış olacağını umarlar? Hangi yazarlar, üstünde durmadıkları, hiç ilgilenmedikleri konularda soracağımız soruları yanıtlamaya hazırdırlar? Hangi yazarlar bizim şişirdiğimiz -deyimi biraz değiştirirsek- "buzağının altında öküz aramaya" yönelik bir edebiyat-sanat tartışmasına gönüllü olarak katılır, görüşlerini bildirirler? Daha da önemlisi, hangi yazarlar, yanıtlarının kırpılıp budanmasına, en önemli bölümün atılmasına, sözcüklerin yanlış anlaşılacak biçimde değiştirilmesine, tepeye yazıya uymayan çarpıcı bir başlık atılmasına ses çıkarmazlar?

Artık listemiz de hazır. Dergiye renk katanlara beş kuruş ödemeden dergimiz de hazır demektir. Tek eksiğimiz, "üslûp" bütünlüğü. O zaman *Akis* dergisinden bu yana süregelen, argo sözcüklere gittikçe daha çok ağırlık veren o eşsiz üslûp imdadımıza yetişecektir. En önemli konuyla en havadan sudan olayı aynı potada eritebilen o eşsiz üslûp:

Adam, geçtiğimiz Cuma günü saat 11.15'te büyük bir yapının önünde durmaktadır, kapıdan girmek üzeredir. (Adam hin bir gazetecidir; gireceği yapı Düşkünlerevi de olabilir, Emniyet Müdürlüğü de, milyoner bir işadamının evi de; üslûp değişmez.) *Adam, önce saatine, sonra göğe bakar: yağmur inmek üzeredir.* (Konuyla ne ilgisi var diye soramazsınız). *Onu karşılayan, kara gözlüklü bir adamdır.* ("Kara gözlüklü", bir mafya şefi de olabilir, bir bakan da, halkı dolandırmış bir banker de, işkence görmüş bir genç de; üslûp değişmez dedik ya.) *Ve gazeteci o yapıdan çıkarken yağmur yağmaya başlar. Trençkotunun yakalarını kaldırır, oradan ağır ağır uzaklaşır.*

Peki biz trençkotsuz ve yağmursuz yazarlar neden uzaklaşmıyoruz buralardan?

Sahi, çıkarıyor muyuz şu dergiyi?

Aşkı Aşan llişkiler

22 Eylül

Uzun bir süre, çevremde esen anılar fırhnasında savrulmamak için *Gündökümü* yazmaktan vazgeçmiştim. Yeniden yazmaya koyulmadan önce, yinelemeye düşmemek için eski yazılarımı bir daha gözden geçirdim ve iyiden iyiye umutsuzluğa kapıldım; yineleme kaçınılmazdı, çünkü yıllar yılı aynı olayları yaşayan bir toplumda bu olaylara aynı tepkileri gösteren bir bireydim ne de olsa. Düşünce yazılarına, özellikle öykücülükle ilgili olanlara ağırlık vermeyi denedim. Bu kere de gündökümü-nün temel ilkesi, kişiliğin, iç-dünyanm özel bir gözle yansıhlma çabası geri plana atıldı galiba.

22 Eylül gününe, eski gündökümlerinin havasına kavuşabilmek isteğiyle sarıldım belki.

Çok mu yakışıklıydı? Tam denemez. Ama bulunduğu ortama elektrik yayan kişilerdendi; istemeseniz de *görürdünüz* onu. Yirmi üç yıl önce, gencecik bir kadınken, o çekimle elim ayağım dolaşmıştı. Bir tiyatronun kulisindeydik. O, yöneticilerle tartışıyordu. Oldukça hırçın, hatta ters, ödünsüz kişiliğini hemen ele veriyordu sesi. Tanıştırıldığımızda bana pek yüz vermedi. Elimi iş olsun diye sıkıp döndü, tartışmayı bıraktığı yerden sürdürdü. Gebe olduğum için büsbütün bozuldum ve yıllarca erkeklerin gebe kadınlara ilgi duymadığı gibi görkemli bir teori geliştirdim, avuttum kendimi.

22 Eylül akşamı, Bebek'te bir barda karşılaştık. Hiç değişmemiş, yaşıtlarının çoğu gibi kendini ve göbeğini bırakmamış. Bakımlı, yakışıklı, tertemiz kokan bir erkek.

— Kendime bakmayı iş edindim, dedi gülerek. Fena gitmiyor.

Evet, hiç değişmemiş. Çünkü yanında yine aynı tip dişi var: Sık sık ürkek kahkahalar atan, küçük çocuk sesiyle konuşan, yani o erkeğe bağlı olduğunu, onun sözünden çıkmayacağını, onun ısmarladığı içkiyi içeceğini, isterse onunla sevişebile-ceğini sezdiren sıcak, uysal kadın. (Ne demiş Hedy Lamarr "Her kadın göz kamaştırıcı bir güzel olabilir. Yapacağınız tek şey, uslu durmak ve budala görünmektir." Marilyn Mon-roe'nun ışıltılı güzelliğine diyecek yok, ama efsane katına yükselmesi, erkeğe sürekli budalaca sorular soran etli dudaklarına ve iri iri açılan çocuksu gözlerine bağlı olabilir büyük ölçüde.)

Birbirimizi özlediğimizden, çevremizin gittikçe irkiltici bir hızla boşalmasından, daha sık görüşmemiz gerektiğinden söze-diyorduk, konu tanıştığımız güne kaydı. Erkekleri çoğu kere ürküten açıklığımla kendisini ilk görüşte nasıl çarpıldığımı anlattım. Çok şaşırdı; hiç anımsamıyormuş o günü, gebe olduğumun farkında değilmiş. (Gümledi gitti bizim teori!)

Peki ya *ben* iki yıl sonraki karşılaşmamızı anımsıyor muy-muşum? Hayır, ne yazık ki. Üstümdeki giysiyi, saçımın biçimini ince ince tanımlıyor. Merdivenlerden çıkıyormuşum, gözgö-ze gelmişiz. Baştan savarcasına bir selam verip uzaklaşmışım yanından. O, uzun süre ânın büyüsüyle yerinde çakılı kalmış.

— Senin beni *gördüğün* anla benim seni *gördüğüm* farklı demek, dedi çınçın bir kahkaha atarak. İnsan yaşamı ne kadar saçma değil mi? Bir sürü ıvır zıvır dikkatimizi dağıtıyor, o yüzden gerçek tutkuların yoğunluğu da seyreliyor zamanla. İkimiz için de kaçırılmış güzel bir fırsat işte.

— Belki böylesi daha iyi, dedim. Baksana, dostluğumuz ne kadar rahat, pürüzsüz. Bir ilişki yaşasaydık, birşeyler mutlaka ters giderdi, şimdi burada böyle dostça konuşuyor olamazdık.

— Kendini avutma boşuna. Güvenceli yatırımlar peşinde koşan bir kadın değilsin ki. Bir tutku anında yaşanmalı, sonuçlar ne olursa olsun. Gerisi laf.

Haklı. Çünkü bakıyorum da, yanındaki güzel kadın olmasa da artık o tutkum yerli yerinde değil, adını koyamadığım bir başka duyguyla yer değiştirmiş.

Güzel kadın, sık sık saatine bakıyor, tedirgin. Kendini ihmal edilmiş sayıyor. Konuşmaya katılamayacağını seziyor, öfkeleniyor için için. Anlamını çıkaramadığı bir kıskançlık duymasına da ayrıca bozuluyor. Bazı kadınlar, yanlarındaki erkeği düpedüz baştan çıkarmanızı bağışlar, anlayışla karşılarlar da onunla dostluk kurmanızı asla hoşgörmezler: Onu kendilerinin at oynatamadığı bir alana çekmiş olursunuz. İşin kötüsü, erkeklerin çoğu yaklaşan tehlikenin farkında değildir.

— Kalkalım artık, dedi kadın. Çok geciktim.

— Dur, şu içkiyi bitireyim de. Hem Tomris'in içkisi de bitmedi.

— Bitince yenilerini söylersiniz garanti.

— İyi fikir.

Çattı ince-hakaretleşme dönemi.

— Ama gecikiyorum ben.

— Canım atla bir taksiye git, ben Tomris'i bırakır gelirim.

— Yok canım, diye girdim araya korkuyla. Şunu bitireyim, kalkıyorum. Atlarım bir taksiye. Zaten ters yönlere gidiyoruz.

— Saçmalama. Altımda araba varken taksiye binmene nasıl izin veririm?

— Peki, ben de geleyim sizinle, diyor güzel kadın. (Yine de ne olur, ne olmaz!)

Cinselliğini beynine doğru çektiği, oradan yönettiği için acı çeken bir kadın değil o; doğallığı yitirmenin ne dernek olduğunu hiç bilemeyecek. Tek bildiği, *kendisi orada olmasa da* bu ilişkinin gerçekleşmeyeceği, fena yara alıyor bu çaresizlikten: O kadar da mı yoktu önemi?

Yazılamayan Bir Öykü

24 Ekim

Öykünün -edebiyat ders kitaplarının deyişiyle- "giriş bölümü", bir rastlantıyla başladı. Selçuk Baran, Ferruh Doğan, Atilla Özkırımlı, ben, her nasılsa pasajda biraraya geldik bir öğleüstü. Konuştuklarımız her zamanki gibi iç kapayıcıydı: Gittikçe cılızlaşan edebiyat-sanat ortamı, gittikçe çürüyen şu kent, gündelik siyasal muhalefeti ustalıkla yürütmelerine karşın karikatür denen sanata gittikçe ters düşen gülmece dergileri ve bütün bunlara bağlı olarak gittikçe bize yabancılaşan, kirlenen Türkçe ... Yine de, galiba birlikte geçireceğimiz bir iki saati güzelleştirmek adına, bu sıkıcı konuları üst düzeyde şakalarla süslemek eğilimindeydik.

Öykü, arka masalardan birinde oturan oldukça yaşlı bir beyle ortayaşlı bir kadına gözümün ilişmesiyle başladı. Yaşlı bey, saygın bir siyah palto giymiş, saygın bir fötr şapkası ve yün kaşkolu da var, ayrıca saygın bir biçimde rakı içiyor; önündeki tek-tük mezeden uzun aralarla çimleniyor, telaş etmeden. Kent kültürünü sindirmiş eski bir İstanbul efendisi kuşkusuz. Memur olabilir. Karşısındaki kadın, başörtülü, oldukça yoksul bir görünümde; şişman, yamn yumru bedenine -temizlene te-mizlene- artık dar gelen bej bir trençkot geçirmiş. Yüzü şiş, düzgün beslenmeyenlerin teninde görülen kara-san renkte. Elleri de şiş ve kırmızı -belki bir yerlere temizliğe gidiyor. O rakı içmiyor ama bulunduğu yeri yadırgamadığını gösteren bir güvenle, ağır ağır önündeki köfteyi yiyor. Bey, ona hizmette hiç kusur etmiyor, tabağına salata koyuyor, birşey daha ısmarlaması için üsteliyor. Kadın hep gülümsüyor.

Ferruh da görmüş bu olağandışı çifti, Selçuk ile Atilla -sırtları o masaya dönük oturduklarından- bizden gelen bilgilerle, coşkularla yetinmek zorundalar şimdilik. Dünya varmış! (deyimin iki anlamında da) diye düşünüyoruz. Bu beyin alt sınıftan gelme bu kadını küçümsememesi, ezmemesi, onu gözden ırak bir aşevine götürebileceği halde kalabalık içine çıkarması, onunla birlikte görünmekten gocunmaması ne güzel! Evet evet, bazan çirkinlikleri fazla abartıyoruz, diye karar veriyoruz hep birlikte. Çevremizdeki bayağılıkları eleştirmekten gözümüz güzel şeyleri kolayca yakalayamıyor artık. İyi ki bu nefis insan manzarasını kaçırmadık!

Selçuk ile Atilla sık sık dönüp masaya kaçamak bakışlar atıyorlar. O keyifle, güzel birkaç meze söylüyoruz, az konuşarak durumu içimize sindirmeye çalışıyoruz. Bu arada öykü kendiliğinden gelişiyor. Adamın memur olduğu kesin de kadın kim? *(Bir* şey, *bize evli olmadıklarını söylüyor.)* Herhalde bu adamı arasıra yoklayan yoksul bir akraba, çünkü bugün özel bir gün, bayram-seyran değil. Demek bu bey, yoksul akrabasından ilgisini esirgemeyen biri. Onu görmediği yerlere götürüyor, alışmadığı yemeklerle ağırlıyor, ona bir insan, bir birey olduğunu anımsatıyor. Belki kadının çocuğunu da okutuyordur. Bu noktada, zorba bir koca ekliyoruz öyküye. Öyle ya, kadının boşta gezen, sarhoş, zorba bir kocası olmasa neden dışarda buluşsunlar ki?

Gözlerimiz doldu dolacak. Kendini yazan bu öyküye öyle kaptırdık ki kendimizi... Pasaj, bu tür öykülerin yaşanabileceği bulunmaz bir mekân katma yükseldi. Plastik tabaklan, eğri çatalları, kirli camları, dışarda kol gezen işsiz-güçsüzler kalabalığını görmez olduk. *(Bu yazılmalı! Bu çizilmeli! Paylaşılmalı!)*

Derken öykünün *aydınlanma ânı* geldi çattı. Bir bomba patladı sessizlikte. Kadın eğilip adamın rakısından aldı. O kadar.

İçki içilmesini en son eleştirmesi gereken kişiler bizler olduğumuza göre bize neydi? Ne gibi bir ipucu yakalamışhk bu davranışta? Tam bilemiyorum. Belki "Neden daha önce değil de şimdi. Şu anda?" sorusuyla irkilmiştik.

— Belki şekeri vardır kadının, dedi Ferruh isteksizce gülerek. Yani içki içmeden önce birşeyler yemiştir.

— Bence artık o masaya bakmasak iyi olacak, dedi Atilla.

— Kalkalım mı? dedi Selçuk.

Ama oturduk. Kadının ucuza kapatılabilen zavallı bir sokak kadını, adamın bu tür kadınları kaldırmaya alışkın zavallı bir çapkın kimliğine dönüşmesini sabırla izledik.

Yine de en çok kendimize acıdık. Hâlâ ilk başta keşfedebileceğimiz beylik gerçeğe yan çizecek kadar umutlu oluşumuza.

Balzac, B ile mi Başlar?

27 Ekim

İşin kötüsü, sözünü edeceğim kitap, şu anda Hong Kong'da. Gülsen ile Sinan Fişek'in kitaplığından denize bakıyor gün boyu ve temizlikçi kadının mırıldandığı Çince ya da Kantonca şarkıları dinliyor ister istemez. Adı: *A Last Glimpse Back* (Geriye Son Bir Bakış). Yazan, ünlü bir Marksist, bir gazeteci; kitapla ilgili ayrıntıları birkaç kere not etmeme karşın notlarımı bir türlü bulamıyorum. Garip bir açmaza sokuyor bu beni: Yani ya Hong

Kong'a telefon edeceğim doğruları bulmak için ya da okurun doğruyu söylediğime inanmasını umacağım. ^kincisi daha elverişli geliyor kestirilebilir nedenlerden ötürü.)

Ünlü gazeteci, "Yitik Kuşak" döneminde Paris'te dolanan işsiz-güçsüz ve oldukça yakışıklı bir gençmiş. Geçimini sağlamak için Ernest Hemingway ile F. Scott Fitzgerald'ın şoförlüğünü yapmış. Çoğu zaman araba kullanamayacak kadar sarhoş gezen bu iki yazarın ayık sürücüsü olmuş da bu benzersiz anı-lar-kitabını ortaya çıkarmış yıllar sonra. Yaşandığı yıllarda pek de tatlı sayılamayacak olayları, yılların süzgecinden geçirmeyi başaran, anlayışlı bir yazarla karşı karşıyayız. Fitzgerald'ın romanlarından da sezebileceğimiz içedönük, özyıkımcı saldırganlığını, Hemingway'in dışadönük ve atak kırılganlığını, bu iki yapıyı ayıran yine de dost kılan özellikleri derinlemesine kavrayabiliyoruz. Hır çıkarmalar, olay çıkarmalar, çılgınlıklar, karakolda son bulan şenlik geceJeri, ölümcül araba kazaları ve karşılıklı suçlamalar... Bu tür bir şenlik(!) ortamını oluşturan çevre, romanlara başkişi olarak seçilen gerçek kişiler ve iki yazarın bu çevreyi ve bu kişileri algılamaktaki farklılıkları, özü vefa duygusuna dayalı bir sevecenlikle, bir nesnellikle çiziliyor. Eleştiri/ sevgi dengesinde en ufak bir aksaklık yok.

Bu ısısı yüksek günlerden birinde, bir Balzac tartışması açılmış. Fitzgerald, Balzac'ın bir taşra kentinde geçen romanındaki katedrali örnek göstermiş: Nasıl canlıymış o katedral! He-mingway, her zamanki erkeksi ve "gerçekten yana" tavrıyla karşı çıkmış: O kentte öyle bir katedralin olmadığını, Balzac'ın "attığını", kendisinin bir zamanlar oraya gittiğini söylemiş. Fitzgerald'ın, "Canım, Balzac demişse vardır, zaten var" yollu öfkesi yeterince inandırıcı sayılmayınca iki *yazar,* tartışmayı bağlamak için *arabaya* atlayıp sözkonusu kente gitmeye karar vermişler. (Bu arada Balzac'ı da bir yoklarlarmış, o da aradan çıkarmış.)

Kente bir varmışlar ki, Balzac'ın ince ince betimlediği katedral tıpatıp duruyor karşılarında! Hemingway kolayca pes etmediğinden işin aslını araştırmaya kalkışmışlar; belediye baş-kanına başvurmuşlar. İşin aslı -ya da doğrusu- şuymuş: Bir süre önce kenti restore eden genç mimarlar, Balzac hayranıymışlar; bakmışlar ki ustanın romanında geçen katedral aslında yok,

büyük bir özenle, onun betimlemesine bağlı kalarak, üstelik istediği yere kondurtmuşlar katedrali.

Tabii ki günün geri kalan bölümü "Sen haklıydın", "Yok canım, sen haklıydın" gibi her türlü siteme uzak bir hakseverlikle geçmiş.

Şimdi biraz Ahmet Midhat Efendilik taslamama izin ver ey okur: Diyelim kendi ülkelerinin edebiyatında yerleri tartışılmaz iki yazarın, bambaşka bir kültürden gelen bir ustanın izini sürmeleri gözlerini yaşartmadı, bir kerecik bile olsa gerçek yaşamın edebiyata öykünmesi de mi yaşartmıyor? Artık yaşartmasa da şaşmam. Öteden beri, kültür konusunda bellek-özürlü olman istendi, beklendi. Bir zamanlar inandığın bir sanatçı mı vardı, inandığın bir dil mi vardı, hemen unutmalıydın ki, kültüründe sürekliliğin izi bile kalmasın. Yoksa sık sık gelen kültür depremlerine nasıl uyum sağlayabilirdin? Gecekondunu ahşap, depreme dayanıklı tut. (Yolu sarp, onarımı bir türlü bitmeyen Aşiyan'a gitmesen olmaz mı?) İzmir'in saat kulesi, Kemal Ta-hir'in *Kurt Kanunu* romanına kapak oldu diye hâlâ yıkılmadıy-sa, Çukurova Yaşar Kemal'e konu oldu diye hâlâ karantinaya alınmadıysa, Haydarpaşa Garı, Nâzım Hikmet'in seçtiği bir mekân olarak kovuşturmaya uğramadıysa sevin, yeter. Çok bile. Yeni bir yazar, yeni bir başağrısıdır. Yeni bir düştür; onu okuma, kendini koru.

1987

Yaşamacasına ve Ölmecesine

9 Ocak

"İlgilenenlere: Arasıra bir an gelir çatar, o anda dünyanın bütün tarafsız ve kişisellik dışı güçleri dönüp bir yargının gökgürültüsünde birleşirler."

1963'te canına kıyan İngiliz şair-yazar Sylvia Plath 19 Şubat 1956 tarihli güncesine böyle yazmış. Gümbürtülü bir kararın ille de ölümcül olması gerekmez. Gösteri'nin Ocak 1987 sayısında Ferit Edgü'nün Füreya Koral üstüne yazısına bakmak yetiyor bunu anlamak için. "Sanatçının en

acımasız, en gerçek eleştirmeni kendisidir" görüşünü benimseyen Füreya, artık seramik yapmayacağım, devam etmeyeceğini kesin sözcüklerle belirtirken şöyle bir gerekçe gösteriyor bu kararına:

"Şunun için: Son sergim, daha önceki yapıtlarımdan, gerçekleştirdiklerimden, temalarımdan bir adım daha önde değildi. Bunun bilincindeki bir insan, nasıl devam edebilir?"

Ferit Edgü'nün, "Ama ülkemizdeki tüm şairler, ressamlar, yazarlar sizin gibi düşünecek olsalar, çok az şair, ressam, yazar devam edebilirdi" diye karşı çıkışma yanıtı şöyle:

"Ben başkalarına bakmıyorum. Ben başkalarını değerlendirmiyorum. Kendi yaptıklarıma bakıyorum. Sizin de yüreklendirmeniz sonucu gerçekleştirdiğim son sergimde, benim açımdan hiçbir aşama yoktu. Hiçbir aşama."

Başka ülkelerdeki durumu bilemem, ama bizim ülkemizde her ay dergilerde ürünlerini izlediğimiz, her yıl birkaç kitabını okuduğumuz yazar-şair sayısının kabarıklığını bu tür bir hesaplaşma/ özeleştiri alışkanlığının yokluğuna bağlayabiliriz rahatlıkla. Devam etmek, evet, ama ne adına? Kurulması yılları alan (kurulabildiyse tabii) bir mimariye bir taş, bir bezek daha ekleme adına mı? Yerini sağlamlaşhrma adına mı? "Ortalıkta görünmezsem, unutuluyorum" kaygısı mı bu? "Yazdıklarım, şimdilerde yazılanlardan daha iyi" avuntusu mu? "Gün gelir, müthiş birşey yaratırım" saplantısı mı? "Saplantı" sözcüğünü özellikle seçtim. Çünkü her sanatçının kendi olduğu, yani yolunu belirlediği, işleyeceği malzemeyi seçtiği dönemin, genç bir yaşa, hatta ilk ürünlere denk geldiğine inanıyorum. Zamanla bu malzemeyi derinlemesine kullanabileceği görüşüne kahlıyo-rum elbette, ama ya derinine inilecek bir malzeme başlangıçta yoksa, zamanla ondan petrol fışkıracağını ummak, saplantı haline gelebilir. Mozart, Schubert, Lermontov, Keats ve daha nice sanatçı, delikanlı sayılabilecek yaşta, ölmüşlerdi, yaşamları yarım kalmıştı, ama sanatları *tamamlanmıştı*. Günümüzde, insan yaşamının uzamasının da yardımıyla birçok sanatçı, onların öldükleri yaşta işe başlıyor -arayı bir an önce kapamak telaşıyla-sanatı üstüne düşünmektense bol bol ürün vermeyi yeğliyor. Çoğu kere de, umut veren ilk ürünlerini bile geriye doğru

silebiliyor bu kargaşada. Sanatta, peşin fiyatına, ömür boyu taksitle, bir ışıltı edinemiyorsunuz.

Sanatla yaşam arasındaki ilişki, "Hangisi önde olmalı?" sorusu, Kafka başta olmak üzere, birçok sanatçıyı ilgilendiren bir konu. Oylarını yaşamdan yana kullananlar çoğunlukta. Ne de olsa, yazmadan edememek başka, yazmayla tutturmak başka. Önceki ürünlerinden "bir adım daha önde" ürün vermeyecekse, o defteri belli sürelerle kapatmayı seçen Turgut Uyaı'm ve ("Herhalde bir süre içindir" kaydını ekleyerek) Füreya'nın kararlarına saygı duymamak elde değil.

"Yazım ile Hayatım arasındaki diyalog, her an, kaypak bir sorumluluk aktarımı, oynak bir özür bulup buluşturma tehlikesiyle karşı karşıya. Başka bir deyişle, yüzüme gözüme bulaştırdığım hayatı, yazarak bir düzene sokacağımı, ona bir biçim, bir güzellik katacağımı düşünerek akladım kendimi; yazdıklarımı da, bir gün yayınlanacaklar, bana hayat (ve hayata ayrıcalık) kazandıracaklar diye akladım" diyor Plath. *"Şimdi, yeniden bir yerden başlamak gerek; bu, hayat da olabilir; kendime olan inancımla, bütün aksaklıklarımı bilerek, onlarla yumruk yumruğa gelip, hepsini teker teker altetme kararı: Söz gelimi, dil öğrenmek. Fransızcamı, (îtalyancayı boşvermeli;* 3 *dili az buçuk sökmek, kötü bir amatörlüktür) ve Almancamı geliştirmek, hepsini som bir bütün kılmak. Her şeyi som bir bütün."*

Yaşamacasına ve ölmecesine didinmek... Bu dengede ikisinden biri ağır basarsa, yeni bir kararla yüzyüze kalır sanatçı. Kendine kıyabilir, ya da yapıhna kıyabilir. Daha beter ölümlerden haberlidir çünkü:

"Galiba, en çok korktuğum, düşgücünün ölümü. Gökyüzünün sıradan pembe, çatıların sıradan kara göründüğü an, bize sözümona doğruları, aslına bakılırsa, dünya hakkında en değersiz doğruları ileten o şipşakçı algılama. Büyük birfşkırtıyla tomurcuklanan, yaratıcılıkta Tanrı'yı bile yaya bırakarak, kendi dünyalarını kuran o bireşimci heyecanın, o "biçimlendirici" gücün peşindeyim ben. Yerimde oturup hiçbir şey yapmadığımda, tekdüze, anlamsız bir davul sesi geliyor dünyadan. Kımıldamak gerek, çalışmak, ardından koşulacak düşler bulmak; düşsüz bir dünyanın yoksulluğu, düşünülemeyecek kadar korkunç. Deliliklerin en beteri bu. Kof düşlere, sanrılara dayanan bir delilik, Bosch'su bir rahatlama getirirdi ancak. Kulağım merdivendeki ayak seslerinde, bana

yönelmiyorlarsa, içim nefretle doluyor. Neden bir yandan çalışmak ve okumak için kesin bir tekbaşınalık özlerken, öte yandan öteki insanların davranışlarını, sözcüklerini okumaya içim gidiyor, neden iki arada bocalıyorum. Hiç değilse, bir süreliğine serinkanlı bir bilge olmayı beceremiyorum."

Dedim ya Sylvia: Yaşamacasına ve ölmecesine. Ondan.

Öyküyü Düşünürken

20 Ocak

Gustave Flaubert, 16 Ocak 1852 tarihli bir mektubunda, dostuna şöyle yazıyor: *"Bana güzel gelen, yazmak istediğim şey, konusuz bir kitap, hiçbir dış öğeden medet ummayan, yalnızca biçem gücüyle ayakta duran bir kitap, tıpkı boşlukta asılı duran dünyanın, ayakta durmak için hiçbir dış öğeden medet ummaması gibi; hemen hiçbir konusu olmayan, en azından konusu nerdeyse belirsiz bir kitap, böyle birşey yazılabilirse tabii. En yetkin yapıtlar, en az malzeme taşıyanlardır; anlatımın düşünceye yaklaştığı, dilin düşünceye yaklaştığı ve onunla kaynaştığı oranda parlak oluyor alınan sonuç. Bence Sa-nat'ın geleceği bu doğrultuda."*

Pierre ile Jean 'ın önsözünde, sanatta yaratılan gerçekle, yaşarken tanık olunan gerçekler arasındaki ayrıma dikkati çeken öykü ustası Maupassant'ın görüşüyse şöyle: "Le *vrai peut quel-quefois n'etre pas le vraisemblable."* (Gerçek bazan gerçeğe tıpatıp benzemeyebilir.) Maupassant'a göre: *"Gerçekçi sanatçı, eğer sanatçıysa, bize yaşamın sıradan birfotoğrafını sunmaya çalışmaz, tam tersine, gerçekten daha üstün, daha çarpıcı, daha inandırıcı bir gerçek önsezisi aşılar bize. Her şeyi anlatmak zaten sözkonusu değildir; varlığımıza üşüşen sonsuz sayıda önemsiz olayı kayda geçirmek için her güne bir cilt ayırmak gerekirdi. Bir seçme yapmak şart-bu da "doğruyu bütünüyle anlatmak" kuramına indirilen ilk darbe. (...) Yaşamda önplanla arkaplan arasında ayrım yoktur, bazı olaylar çabuk geçiştirilir, bazıları sonsuza kadar askıda kalır. Oysa Sanat'ın özü; önsezinin belli bir biçimde kullanılışı, ustalıklı, bulgucu geçişler aracılığıyla ve yalnızca kurgu becerisiyle, önemli olaylara güçlü bir ışık tutup geri kalanları, önem sırasına göre yerleştirerek, iletilmek istenen özel doğruyu inandırıcı bir biçimde vermektir. (...) Bundan, yetkinlik düzeyine*

varmış Gerçekçilerin, kendilerini Gözbağcı diye adlandırmalarının daha uygun olduğunu çıkarsıyorum."

Çehov, başka bir açıdan alıyor kısa-öyküyü: *"İçim miskinlikle, bir özgürlük duygusuyla dolu. Bahar öncesi, kan kaynaması. Yine de çalışıyorum; üçüncü kitaba malzeme hazırlıyorum. Nasıl kesip biçiyorum, bir bilsen! Garip, ama kısalıkla tutturdum galiba, bir saplantı haline geldi. Ne okursam okuyayım -kendi yazdıklarım, başkalarının yapıtları- yeterince kısa gelmiyor bana."* (A. S. Suvorin'e yazılmış 6 Şubat 1889 tarihli mektuptan.)

Gelelim William Faulkner'ın itirafına: *"Belki de her romancı önce şiir yazmak ister, beceremediğini görünce kısa-öyküyü dener, şiirden sonra yazardan en çok çaba bekleyen yazın dalıdır kısa-öykü. Onu* da *beceremedikten sonra, ancak ondan sonra roman yazmaya başlar yazar. (...) Ciddi bir incelemeden sonra, kısa-öykünün en güç, yazarını en sıkı denetime sokan düzyazı türü olduğunu anladım." (Paris Review* soruşturmaları.)

Dünyanın artık "som bir bütün" olarak değil, atomun parçalanmasına koşut giden bir "toplamlar toplamı" olarak görüldüğü çağımızda yeşermiş bir sanat dalı kısa-öykü.

Çağımızın yazarlarından Frank O'Connor şöyle diyor: "*... Romanla karşılaştırıldığında, tek başınalığa dayanan, kişisel bir sanattır kısa-öykü; insanoğlunun yazgısına yöneltilmiş içli bir çığlıktır, roman sanatının gereklerini yerine getirip tiplerle, güncel sorunlarla ilgilenmez, Synge'in 'yaşamın derin ve ortak çıkarları' diye nitelediği şeylerle ilgilenir. (...) Gorki gibi ünlü öykücülerin serseri olmaları boşuna değildir. Öykücü, savaş alanında yer alan resmî bir asker değil, bir gerilladır, çok önemli bir savaşın önemsiz görünen düellolarını gerçekleştirir. Toplumun eteklerinde duran biridir o hep, ünlü ve tipik kişilerden çok, yalnız, yıpranmış, yüzü belirsiz bireyleri dert edinir."*

İki dönemdir Boğaziçi Üniversitesinde seçmeli bir ders veriyorum: "Çağdaş Öykü ve Türk Öykücülüğü". En büyük sorun, kaynak yetersizliği., Tahir Alangu'nun, Cevdet Kudret'in, Şükran Kurdakul'un ve Füsun Akatlı'nın

incelemeleri dışında ciddi bir kaynak yok. İkinci sorun, bizim önemsemek-te direttiğimiz kimi yazarın, sözgelimi Selâhattin Enis'in ya da Sadri Ertem'in gençlere artık fazla birşey dememesi. (O yüzden ben, on yazardan on beşer öykü okuyup öğrencilere "kabul edebilecekleri" ikişer öykü okutmak zorundayım.) Üstelik bu, sanılabileceği gibi eskimiş bir *dil* sorunu değil, eskimiş bir *duyarlık* sorunu. Yoksa Sabahattin Ali ile Sait Faik neden dipdiri duruyorlar hâlâ? Geçtim eski yazarları, on yıl öncenin bazı sevilen öykücüleri bile oldukça eskimişler... Ama bu dersi vermeye razı olmamın nedeni, Türk öykü ustalarını, Türk öykücülük sanatını gençlerle birlikte bir daha gözden geçirmek değil miydi? Bu arada başlangıçta Türkiye'deki lise öğretiminin kopuk-kopukluğunu hesaba katmadığımdan, Tanzimat'tan başlayarak Türk toplumsal-siyasal tarihini yeni baştan incelemem, iktisat bilgimi tazelemem gerekti. (Kim kimi okutuyor demeyin!) Utihat ve Terakki'yi tarih kitabından okuyanlar, Memduh Şevket Esendal'ı kolay kolay anlayamayacaklardı tabii ki. Bilgiler ayrı kasalarda, birbirine geçişsiz kasalarda doldurulmuştu genç beyinlerine.

Sınıfımızın azımsanmayacak bir bölüğünü oluşturan mühendisler, bu dersi alırken, "formülsüz birşeyle" karşılaşmayı ummuşlar. Umarım, beklentileri yerine gelmiştir.

Ben de bu yorgun, durmadan dersten derse, sınavdan sınava koşuşturan yetenekli insanlarla, eşitliğe ve eşit ses yükseltmeye dayalı bir üç saat yaşamak peşindeyim. Tükenen kentin eteklerinde, öykücülük ruhuna uygun merkezkaç bir üç saat... Konu yalnızca benim görüşümün tekelinde kalmasın diye öy-kücü-eleştirmen arkadaşlardan da yardım istiyorum arasıra: Roman-öykü, senaryo-öykü, oyun-öykü ilişkileri açısından.

Öykü üstüne böylesine yoğun eğilince öykü yazmadaki titizliğim de arttı, vıdıvıdı bir boyut kazandı! Yakınmıyorum ama, verimsiz olmanın bedeli, verimli olup çabuk eskimek kadar ağır değil nasılsa.

1

Çevirmen, sevişme sahnelerini atarken gereksiz bir oto-sansüre girmiş. (T.U.)

Yabancı Gibi

1 Mart

1966 yılında bir öğleüstü, Ankara' da, *Piknik* lokantasındayım. Tek başımayım ve öyle olduğumu iliklerimde duyu-vorum.

Birden, tam karşımdaki masaya 70 yaşlarında biri ilişiyor. Bu kadar güzel bir erkek gördüm mü daha önce? Geçmişimi ta-nyorum: 15 yaşımdayken birlikte futbol oynadığım mahalle arkadaşlarımı, 17 yaşımda Tarabya'da geceleri birlikte gezdiğim delikanlıları. O yaşta da duygularım aynıydı. Flörtün cinsellikle *çok doğrudan* bir ilişkisi yoktu, bir yaşama biçimiydi benim için. Bir delikanlının bana sevgilisini anlatması, dert dökmesi, pekâlâ benimle paylaşmak istediği ayrı bir flört üslûbu olabilirdi: bir yaşama direnci, anlayış beklentisi, küçük kırılganlıklarla hırpalanmayacak bir sevgi. 70 yaşındaki adamın kocaman, mavi bakan gözleri var. Evli olduğu besbelli, çünkü üstündeki o takım elbiseyi kendisi seçemezdi bırakılsa, saçlarını limon kolonyasıyla iki yana yatırmazdı, boyunbağı o kadar düzgün bağlanmış, gömleği o kadar temiz yıkanmış olamazdı. İyi ki çabuk döndü kendine. Biraz sonra boyunbağını gevşetti, paltosunun yakasında birtakım yağ izleri belirdi, bir karıştırışta darmadağın etti saçlarını. Ve kendi oldu. Mutlu ya da ortalama-mutlu bir evliliği yürüten bir erkek, ihtiyar bir adam olmaktan çıktı sanki, eskiden bildiği cesur, atak kendi oldu. Ona gülümsedim. Önce, beni bir yerden tanıdığı saplantısıyla oyalandı bir süre.

Düşündü, çıkaramadı. Gözlerimi yüzünden ayırmadığımı görünce, üstünü başını gözden geçirdi. Yanlış birşey mi giymişti, sırıtan bir yanı mı vardı? Bulamadı. Yoksa öğrencilerinden biri miydim? Öğrencileriyle tek tek ilgilenen bir Hoca iken (o gün kim olduğunu bilmiyordum; sonradan Nusret Hızır olduğunu öğrenecektim bu yakışıklı erkeğin) nasıl unuturdu kendisiyle bunca ilgilenen bir kadını? Yüzünde bütün bu kuşkuları, kaygıları tek tek okudum. Sonra gençliklerini doyasıya yaşamış, dünyadan hiçbir şey kaçırmamış, hiçbir şey esirgememiş bol gülüşlü insanlara özgü rahatlık yerleşti bedenine.

Geçmişten taşman ve bizi biz yapan ayrı ayrı flört deneyimlerimizi toparlayarak on beş dakikalık kahşıksız, ince bir flört yaşadık. Hesabı

öderken, bir an, masama ilişmeyi düşündü sanırım. Ama sonra, koşulları gözönünde tutarak bocaladı: yanlış anlayabilirdim. Belki *fazla* birşeyler bekleyebilirdim. Amaç o değildi oysa. Evlerimize zengin bir içdünyayla döndüğümüzden kuşkum yok. Geçmişimizin toplamını o arada yaşamıştık ne de olsa.

"Hayatın tomurcuklandığı anlar" bunlar. Tiyatrodayım. Yanımda 7 yaşlarında bir çocuk (yoksa delikanlı mı?) oturuyor. İzlediği oyunun bütün şakalarına içtenlikle katılıyor, gülüyor. Ama nedense biraz yayılıyor koltuğunda şakaları dinlerken, yayılıp yayılıp koluma değiyor. Belki de oyundaki bir şakayı paylaşmak istiyor benimle. Ne farkeder?

Soruyor birden: Adın ne senin?

Söylüyorum ve soruyorum: ya seninki?

-Ali.

Türkçede en yaygın adlardan biri Ali'yken birden bu çocuk, özel bir Ali, flört etmeyi yaşamı boyunca sürdürebilecek bir Ali olarak sivriliyor benim için.

— Sahnedeki şapkaları görüyor musun? diye soruyor. Giymeyeceklerse, bu şapkaları neden oraya-buraya asmışlar?

Flört, eşitlik gerektirir ya, ben de onun yaşını ve öğrenim derecesini elbette hesaba katmayarak soruyorum:

— Hiç Çehov okudun mu sen?

— Neden sordun?

Anlaşılan, küçük düşmek istemiyor gözümde. Eşitiz ya o anda...

— Çehov'un dekor anlayışına çok benziyor da söylediğin...

Onun, eve gider gitmez Çehov okuyacağına inanıyorum

birden. ük deneyimi unutmamak için bir sanat-edebiyat yapıtıyla bağlantı kurulur çoğu kere.

Perde arasında dışarı çıkıyorum.

Döndüğümde annesiyle, babasıyla, ablasıyla tanıştırıyor beni. Küçük ama zarif bir centilmen tavrıyla.

— Bu Tomris, diyerek sahipleniyor bana.

Artık onlardan apayrı bir yerdeyiz. Ama o anda, eğilip içimden geldiği gibi sıkı sıkı sarılıp öpsem onu, olmaz. Ona çocukmuş gibi davranmış olurum: havalarda uçuyor oysa. Koluma değmek, erkek olduğunu kavramasına yetiyor.

Bir ara eğilip kulağıma fısıldıyor: Sen demin çıkmıştın ya dışarı... Bir kadın geldi...

— Hanım demek istiyorsun, diye düzeltiyorum.

— Yok canım, bir kadın geldi, diyerek parmağını üç koltuk ötede oturan birine uzatıyor.

— Ne olmuş yani? diye soruyorum garip bir böbürlenmeyle.

— Senin yerini ona vermedim. Oturacağım dedi, ben oturtmadım.

— Sağol.

— Şapkaları sence giyecekler mi oyunun sonunda? diye sürdürüyor aydınca söyleşimizi.

— Ne yazık ki sanmıyorum. Sen hep tiyatroya gelir misin böyle?

— Bu ikinci gelişim, diyor çocukluğunu benimseyerek. Sen kaç kere gittin tiyatroya?

Eyvah! Bu soru, ilişkimizin bitimi olabilir. Eşitsizlik başlayacak.

Oysa ben onun bu günü, sürüp gidebilecek bir anı olarak belleğine kaydetmesini istiyorum. Demek ki, beni unutmasını istemiyorum. Peki flört değil de nedir bu?

Tiyatrodan çıkarken yüzüme bile bakmıyor. Bir tılsımın bozulacağını, bozulabileceğini o da biliyor 70 yaşındaki erkek gibi. Oyunumuz şimdilik bitti. Daha nice oyunlara...

Kedim, gözlerimin içine bakıyor. Demek iyi değilim diyorum. O benden daha iyi biliyor gevşek olmadığım anları. Kuyruğunu sonsuza kadar temizleyen bir özel kedi olmakla övünüyor anladığım kadarıyla. Sonra, kuyruğuna gömülüp uyuyor. Bu da, bir kedinin flört etme biçimi. Yani ben oturduğum yerden kalkacağım, "Ne güzel, ne temiz olmuşsun!" diyeceğim ona, anlasa da anlamasa da. Ayrıca, çiçeklerimi sularken onlarla konuşacağım, lütfen kurumamalarını, hatta serpilmelerini isteyeceğim onlardan. Anlarlar mı? Anlarlar. Flörtün dili yoktur ki. Flört, olsa olsa, bir yaşama, yaşama özel bir bakış atma -hadi doğrusunu söyleyeyim- yaşamı özel bir biçimde *kesme* becerisidir. Anlamı hiç de o kadar düz, yalın değildir, yeniyetmeliğe hiç sığmaz.

— Karşı tarafın farketmediği flörtleri de yazsana, dedi bir dostum. Bir zaman, senin bir kitabınla flört ettiğimi biliyor muydun?

Tarihsiz İlişkiler

Bir yaz ikindisinde, Beşiktaş'tan Kadıköy dolmuşuna binerken bir serüvene ahlma heyecanı yoktu içimde ama ülkemizde sokağa adım attığınız anda sizi bir serüven bekleyebiliyor! Dolmuşa son yetişenin telaşıyla arka koltuğa dar attım kendimi. Bu sıcakta sıkış tepiş bir yolculuk edeceğimiz belli. Bacağıma kot pantolonlu bir bacak habire değiyor; bacak sahibinin yüzüne bakmadım ama gösterişsiz, iyi cins kottan, onun uygar bir genç olduğunu düşündüm; sudan ipuçlarından genellemelere varmaya pek düşkünüzdür çoğumuz. İyi ama biraz *fazla* sıkışmıyor muyuz? İyi niyetli yanıtım hazır: delikanlı, uzun boylu herhalde, bacaklarını sığdıramıyor bir türlü. Bu yanıt, neredeyse kucağıma çıkmasını açıklamıyor ama neyse... Biraz daha dayanmalıyım. Çünkü çocukluğumdan beri bu gibi durumları kendi başıma çözmekten yanayım. Ne ana-babam karışmalı, ne şoför, ne

yanımdaki erkek, ne de dolmuştakiler. En iyisi, kocaman çantamı aramıza yerleştirmek, belki anlar. Ama hayır, boşuna; anlayacağı yok.

Kadıköy'de ilk durakta fırladım dolmuştan. O da indi. Hızlı adımlarla, öfkemi belirterek yürümeye çalışırken yanıbaşım-da bitiverdi:

— Sizinle arkadaşlık edebilir miyim?

Kendimi tutamayıp bir kahkaha attım, atınca da öfkem geçti ister istemez. On yedi yaşlarında masum yüzlü delikanlı ne yapacağını şaşırdı. "Ben sizin bildiğiniz kadınlardan değilim" gibi bir yanıta hazırdı da kahkahaya değil.

— Neden gülüyorsunuz? diye sordu kırgın bir sesle.

— Böyle bir soruyla karşılaşmayalı yıllar oluyor da...

Çarşıya doğru yürüyoruz birlikte.

— Hem sen, bu soruya hayır diyeceğimi nasıl anlayama-dın? Neden anlamamakta direndin?

— Ama filmlerde hep oluyor böyle şeyler, diye karşı çıkıyor. Her yerde, her durumda. Uçakta bile özellikle de sizin gibi *olgun, kıvırcık saçlı* kadınlarla.

— Okuyor musun? Nerelisin?

— Evet. Yozgatlıyım. Yeni geldim. Tatile.

— Nerede kalıyorsun?

— Bir arkadaşımın yanında.

Öfkemi bir yana "bırakıp düşünüyorum. Bu yaştaki bir delikanlı bile filmlerdeki dünyayı gerçek dünyayla karıştırabiliyor. Bu klasik taşralı sorusuyla büyük kentte, değil olgun bir kadınla, kendi yaşında bir kızla bile arkadaşlık kuramayacağını kes-tir^iyor. Sinema sanayiinin sunduğu pembe düşlere tutunuyor yarım yamalak. Tutunmayacak da ne yapacak?

— Peki, arkadaşça konuşalım şimdi, diyorum. Evet desey-dim ne yapacaktık? Nereye gidecektik?

— Bilmiyorum, o kadarını düşünmemiştim.

— Sanıyorum bir pastaneye giderdik. İçmeyeceğim bir limonatayla yemeyeceğim bir pasta ısmarlardın bana. Sonra yaşam öykünü anlatırdın, evindeki sorunları. Ya da sınıf arkadaşlarını, gırgır geçtiğiniz öğretmenlerinizi falan. Kına olmak istemiyorum ama bunların beni ilgilendirmeyeceğini düşünmedin mi? Aslında, neden senin deyişinle arkadaş olamayacağımızı arkadaşça anlatmak istiyorum. Her zaman böyle tatlılıkla geri çevrilmezsin.

— Anladım, sağolun, diyor ayrılırken. Daha dikkatli olmam gerek. Bu günü altmış yaşıma gelsem de unutmayacağım, inanın.

Hay Allah! Ne yaptım ben? Onun tek silahı olan rastlantısal karşılaşma umudunu da engelledim bir ölçüde? Bazan bildiğimiz, yanıldığımıza değmiyor.

Şimdi de bir geminin güvertesindeki bardayız. Aynı yılın yazı. Marmara Adası'ndan dönüyoruz oğlumla. Gemide oturacak yer yok, bar dışında. Barmen Nazik Bey, iki erkeğin arasında usturuplu bir yer ayarladı bana. Erkeklerden biri otuz beş yaşında görünüyor, spor giyinmiş, gazetesini, kitaplarını barın üstüne koymuş. Ne okuyor acaba? Kaçamak bir gözahyorum ama okuyamıyorum kitabın adını. Meraktan çatlayacağım. Tatile giderken hangi kitabı götürmüş olabilir bu adam? Kirazla rakı içmesi bir ipucu vermiyor ki...

Öteki, kırkını aşmış. Giyimi daha resmi, evrak çantasını yere dayamış. O, viski içiyor, çerez eşliğinde. İkisi de yol-iz bilen olgun insanlara benziyorlar.

Sessizliği ortayaşlı bey bozuyor: "Oğlunuza bir koka kola söyleyebilir miyim?" İlk bakışta basit bir soru gibi görünse de çetrefil sonuçlar getirebileceğini önceki deneyimlerimden biliyorum. Yanında bir çocuk ya da bir köpek olan yalnız kadınlara sokulmanın ilk adımı bir "refakatçi"

aracılığıyla ahlır çoğu kere; yalnızca bizim ülkemizde değil üstelik. Çocuğa birşey ısmarlanır, hayvan çok sevimli bulunur.

"Tabii" desem, doğacak sonuçlara razı olmak zorundayım, "Zahmet etmeyin" desem, konu kapanacak ama bu kere de belki gerçekten incelik gösteren birini üstü örtülü biçimde sırnaşıklıkla suçlamış olacağım. Gerçekten incelik gösteriyorsa, hiç hoş kaçmayacak davranışım.

Bir an bocaladıktan sonra kaçamak yanıtı buluyorum:

— Bilmem, kendisine sorsanız...

Ne garip, çocuğunuza nasıl bir eğitim verdiğinizi ancak böyle güç durumlarda anlayabiliyorsunuz...

Oğlum o sıralar koka kola içmemesine karşın, "Peki, teşekkür ederim," demez mi!

Korktuğum, beş dakika kadar sonra başıma geliyor.

— Bir viski içer miydiniz?

— Sağolun, viski sevmem. Ayrıca görüyorsunuz, rakı içiyorum.

— Bir armut soydurtayım o zaman.

— tetemem, teşekkür ederim.

Nazik Bey'le gözgöze geliyoruz. Yılların deneyimi ve adının özelliğiyle hemen davranıp rakı koyuyor bardağıma.

— Hanımefendi, benim konuğum, diyor.

Adam, bozuluyor biraz, belli etmemeye çalışıyor. Bir viski daha söylüyor, cüzdanını çıkarıp banknotlarını sayıyor, düzene sokuyor.

O tuvalete gidince yanımdaki genç adam alıyor sözü:

— Her şey ne kadar bozuldu. Yalnız bir hanımın barda oturmasını bir türlü sindiremiyorlar. Dünya nereye gidiyor, biz nereye...

Sosyal içerikli bir söyleşiye dalmaktan kaçındığım için soruyu geçiştiriyorum.

— Ermeni galiba, diyor. Türkçesi bir tuhaftı.

Ne ilgisi var şimdi?

Ama bir ilgisi olmalı ki ortayaşlı bey tuvaletten döndüğünde şöyle bir soru patlatıyor:

— Ermeni olduğum için mi küçümsüyorsunuz beni?

— İlgisi yok. Ayrıca küçümsemiyorum. Bir sürü Ermeni dostum vardır benim, çok sevdiğim dostlar.

Bu kere de genç adamın öfkesini çekiyorum üstüme. Ters bakışlarla süzüyor beni.

Üçüncü viski biterken çözülüyor ortayaşlı. İyi ki rıhtım göründü. İstanbul'un dost ışıkları.

— Yıllardır tatil yapmamıştım tek başıma. Çoluk çocuktan, evdeki telaştan uzak. Avşa'ya bir uzanayım dedim, burnumdan geldi. Gürültü, patırtı, kalabalık.

Genç adam, konunun kendi bilgi alanına girmesinden hoşnut, deminki öfkesini unutuyor:

— Ya efendim, öyle... Eskiden...

Tatlı bir söyleşiye dalıyorlar aralarında. (Armut soyduruldu, ortaya konuldu.) Ortayaşlı, arada bana da sorular soruyor. Eli-boş döndüğü anlaşılan yaz tatilinin son dakikalarını bir kadınla *hiç değilse* konuşarak değerlendirme çabasında.

Köprüye yanaşıyoruz.

— Sizi evinize bırakabilir miyim? Nasılsa taksi tutacağım.

Yanıtlamama kalmadan genç adam karışıyor söze:

— Benim arabam var, ben bırakırım hanımefendiyle oğlunu.

Kızı, kötü adamın elinden kurtaran şövalye ruhlu *kovboy* geliyor aklıma; gülmemeye çalışıyorum.

Onların sinirleri ne kadar sağlam oysa. Her an dostluktan düşmanlığa, yine dostluğa, yakınlıktan cinsel isteğe, yine yakınlığa dönüşebilecek duygular yaşamaktan yorulmadılar. Her duygunun *yarısıyla* yetinebiliyorlar.

Nazik Bey'le gözgöze geliyoruz yine.

Ödül mü, llke mi?

11 Mart

Haldun Taner Öykü Ödülü'nü geri çevirmem kolay olmadı. Haldun Taner'e duyduğum saygı bir yana, seçici kurul üyeleri de saygın kişilerdi.

Açıklanan koşullara göre "yılın öyküsü", yazarların bu yarışmaya katılmalarıyla belirlenecekti. İyi ya, Nedim Gürsel ile Murathan Mungan katılmışlardı, ben katılmamıştım. (Tanınan öykücülerin biçemleri öyküler rumuzla gönderilmiş olsa da saptanabilirdi.) Acaba yaşları ve öykü anlayışları birbirini hiç tutmayan üç yazardan birer öykü seçilip bir "yılın öyküleri" derlemesi mi yapılmıştı? Yoksa Paris'ten Mardin'e uzanan çizgide bir İstanbul ara-durağı mı gerekmişti? Bir olasılık da her seçici kurul üyesinin kendi gözde öykücüsünde diretmesi sonucu ister istemez paylaşmaya gidilmesi.

Ülkemizde ödüllerin geri çevrilmesi rastlanmadık bir olay sayıldığından gazetelerle dergiler konuya hemen el attılar. Yanıtları okumamış olabilecekler için kaba bir özet vereyim. "Koşmayan bir atletin dereceye giremeyeceği" yolundaki görüşüme bazı seçici kurul üyeleri karşı çıktılar; zarifçe haddimi bildirdiler, üstü kapalı biçimde nankörlük ya da hırçınlıkla suçlandım. Anlamadıkları şuydu: bir seçici kurulun üçte ikisinin -elbette ki

bana vermemekte özgür oldukları bir ödülü, üçte bir oyla almamakta benim de özgür olduğumdu, zaten katılmamam bir yana.

Seçici kurulların sanatçılara yüksekten bakan tavırlarını, "meblağın" tek elde toplanmasına kolay kolay rıza göstermediklerini kendi deneyimlerimden biliyorum, oysa bence bir ödül, ancak adları hiç duyulmamış amatörlerin hakkını yememek için paylaşhrılabilir; kıdemli sanatçılar arasında ödül paylaştırmak, seçici kurul üyelerini onların üstünde bir yere yerleştirir ki bu kadarı da fazladır!

Ödülü almamamı kutlayan eş-dost ve okurların tepkilerine sevindim. (Böylelikle bir ay sonra saygılı bir biçimde verilen "meblağsız" Avni Dilligil Tiyatro Çevirisi Ödülü daha bir değer kazandı.)

Yanlış duymamışsam, iki meslektaşım benden kalan meblağı da aralarında bölüşerek hem güzel bir dayanışma örneği göstermişler, hem de ayıbımı örtmüşler. Buna sevinemedim.

Arpacık

11 Nisan

Adı biraz olsun yaygınlaşmış her edebiyatçının-sanatçının zaman zaman yaşadığı bir bocalama: evinize gelip sizi biraz daha yakından tanımak isteyen bir okura ya da size ürünlerini göstermek isteyen bir amatöre kapınızı açık tutacak mısınız?

Yıllar boyu bu konuda edindiğiniz deneyim, size tersini yapmanızı öğütler. Çünkü telefondaki sesin saygılı, kullanılan Türkçenin temiz olması, hiçbir şey demek değildir, bilirsiniz. Saygılı sandığınız genç, evinize ilk gelişinde belki de saatlerce oturmaktan, zamanınızı almaktan kaçınmayacak, elinize tutuşturduğu metnin değeri bilinmemiş bir başyapıt olduğunda di-retecektir. Belli bir öğrenim düzeyine varmış her kişinin ille de çok çalışarak yazar ya da sanatçı olmayabileceğini anlatamazsınız ona. (Ama ne gariptir ki, ülkemizde kendileri sanatçı sayılıp böyle düşünenler de var.) Bugüne kadar başıma bu tür olaylar sık gelmedi doğrusu. Zaten tek sözcüğünüzü okumamış profesyonel soruşturmacıların, sözgelimi öykücülüğünüz üstüne soru sormaya kalkışmaları yanında hiç kalır bu tür saf bir ataklık. Gençlerin

çoğuyla yaşıtlarımdan daha iyi anlaştığım, daha çok şey paylaştığım için bu kadarcık fireyi göze alabilirdim. Çalışmadan edemediğim dönemlerde kapımı bir biçimde kapar, dünyayı dışarda tutardım. Uzun bir süredir bu yönteme başvuruyorum ne yazık ki. İstediğim gibi çalışamıyorsam da.

Hiç değilse ertesi gün çalışma umudunu elden bırakmama, perişan uyanmama adına, arhk yalnız yakından tanıdıklarıma ya da ilk bakışta dost olduklarıma açık kapım. Ama ben de o kapıyı açıp barlara, lokantalara, sergilere, şenliklere gitmiyorum. Karşılığında.

Bu akşamüstü uğrayan genç, bütün değerlerimi altüst etti. "Şeyleşme", "bağlam", "senfoni" gibi sözcükleri rastgele kullanan, böylece özel ve kişisel ve "entel" bir hava kurmaya çalışan bir genç. Hay allah! Dediğim gibi, uzun süredir dışarılara sıkça çıkmadığım için bu "tip"in bu arada aldığı yolu kestirememi-şim. Gencimiz bir yerde çalışmıyormuş. Demin saydığım sözcükler aracılığıyla "fikir üretiyormuş".

Şeytan diyor ki... Hadi biraz daha bekleyeyim; ne de olsa bunu hak ettim, yani beşinci telefondan sonra evime gelmesine ben izin verdim. Ne ki, gencimiz gittikçe açılıyor. "Yemek var mı?" diye sorabiliyor sözgelimi. "Teypi biraz açsana Tomris be!" diyebiliyor. "Biz soylu sanatçılar, yazarlar," diyerek bir eşitliği kotarıyor. Zaten beni eşiti gördüğü ve ilginç bulduğu için evime uğradığını belirtiyor. "Yağmurla geldim", vb gibi sözcüklerle hafif bir romantizm bile katıyor entelektüelce konuşmasına.

Küçüklüğümde, Peyami Safa'nın evinde Reşat Nuri'yi tanıdığım gece geliyor aklıma. O yaşta onun bütün kitaplarını okumuştum. Ama yanma gitmeye bir türlü cesaret edemiyordum. Bana gelene kadar kimler vardı ki sırada... Neyse, sonunda kendisi ilgilendi benimle de ona yalnızca *Çalıkuşu* 'nu değil yazdığı her şeyi okuduğumu söyleyebildim utana-sıkıla. Gözlerindeki sevinci unutamam.

Şimdi, şu anda kapıdan pek bayılmadığım bir *yazar* da girse, toparlanırım, kendime çekidüzen veririm (bir dergi yazıhanesinde karşılaştığım genç şairse, ayaklarını burnuma uzatabilir, o başka...)

Uzun bir süredir neden evlere kapandığımızı, neden top-lumca bir değer düşümüne uğradığımızı soruyoruz kendi kendimize. Nedense "manevi

hiyerarşi" yokluğunun, bu çöküşteki payını görmezden geliyoruz. Başlangıçta, "Biz eski yazarlar gibi ulaşılmaz olmak istemiyoruz, okurlarımızla eşitlikte buluşacağız" derken başka tür bir *resmi hiyerarşi'nin* ortadan kalkacağını ummuştuk sanının. Ne umduk, ne bulduk! Çevremiz, masaya sormadan ilişen, "yahu", "be" gibi sözcükleri bol bol saçıp savuran bilgiçlerle doluyor, gitgide. Bilge Karasu'yu tanımadan öykü, Edip Cansevei'i tanımadan şiir yazabilen küçümen dâhilerle...

(Gerçi bu genç, onlardan değildi.)

Peki bir değerler dizgesini benimsemeden yazılarında nasıl bir dizge tutturabilirler?

Akşamın sonunda sabrım taştı. Önce uyararak, sonra azarlayarak, sonra düpedüz kovarak, genci uzaklaştırabildim. Bir el titremesi, bir çarpıntı... Yanın saat sonra gözüm yanmaya başladı: Haftalarca sürecek bir arpacığın ilk habercisiymiş. Peki bu sıkıntıları çekmeme, genç bir insanı azarlamama, sonra böylesi-ne perişan olmama değer miydi? "Burnu büyük" diye değerlendirilmek daha kolay değil miydi?

Yine de rastladığınız zeki gençler, bu kumarı arasıra göze almanıza değiyor.

11 *Seni Seviyorum* 11

26 Mayıs

"Seni seviyorum"un ucuz, aşınmış bir kalıp olduğuna, çok özel, kişisel duygula^^m açıklamaya yetmediğine inanmışh çoğumuz. On yıl kadar oluyor sanırım. (Her şeyi on yıllarda ölçmek haklılığını ne zaman bir kenara bırakabileceğiz?) Anladığım kadarıyla, yaşadıklarımızı "yeni" sandığımız bir dönemdi. "Biz" derken yaşıtlarımı kastediyorum, sık sık yaşananlardaki yenilik(!) pa^rn hiç değilse arhk değerlendirebilecek kadar deneyimli olanları. Yoksa, 27 Mayıs'ı, 22 Şubat'ı, 12 Mart'ı, değerlendiremeyecek ^dar küçük yaşta yaşamış bir nüfus çoğunlukta bugün.

"Seni seviyorum"u bırakmamıza neler yol açmıştı? Günün duyarlığına, duygusallığına erişmeyip yaya kalan sıradan aşk şiirleri mi? Niyet güvercinlerinin çektiği maniler mi? Amerikan melodramları mı?

Yaşamımızı o dönemde yeni yeni abluka altına almaya başlayan düzeysiz, televizyon dizileri, fotoromanlar mı? Yasakçı "sol" bakışın egemenliği mi? Bo-^ı bir gazetede okuduğumuz "Çok sevdiği karısını yedi ye-nnden bıçakladı" haberleri mi? Evet, "seni seviyorum" u özel mr biçimde yeniden keşfetmeliydik. O sözcüklerle değil.

Nitekim, uzun bir süre, o sözcükleri kullanmadan o duyuyu dile getirmeye çalışan yazılar, şiirler okuduk. Dostluğu, ^•giyi, cinselliği, sevdayı, aşkı hep tırnak içinde düşünüp kav-ramsallaştırmaya, o kavramın derinlerine inmeye çalıştık. Bu arada birçoğumuz kavram kargaşası yüzünden, birçoğumuzsa kavram parçalanması yüzünden adını tam koyamadığı bir tür ketleme yaşadı. Ne de olsa, dili zorlamak, yaşamı da zorlamak demekti. "Seni Seviyorum"u doğru düzgün söyleyemiyorsak onun yerine, o anlama gelebilecek birşeyi nasıl bulacaktık? Nerede yaşayacaktık? Ne de olsa, binlerce yıldır, kullanıla kullanıla damıtılmış, daha doğru bir deyişle ağızlardan çıka çıka, söylene söylene belli bir sahicilik kazanmış bir tümceyle karşı kar-şıyaydık. O tümceyi yalnızca *kullanmamakla* neler yapabilirdik? Nereye varırdık?

İnsanın doğrudan söylemediği sözcüklerin, iç-yapısında ne gibi örselenmeler yaratabileceğini aydınlatmak elbette bana düşmez, bilim insanlarına düşer. Bana düşen; olsa olsa, çevremdeki dostlarımın biraz da bu yüzden çektikleri çaresizliği, bunalımı, el yordamıyla, sezgi yordamıyla anlayabilmek.

33 yaşında bir erkek arkadaşımın ABD'den yazdığı mektuptan bir bölüm:

"Sen, 'Hayat, âşık olmanın dayanılmaz ağırlığından yoksun,' demişsin son mektubunda. Oysa benim âşık olmanın ağırlığım taşıyacak gücüm yok gibi bu aralar... Sanki geçiş dönemleri yeterince ağır değilmiş gibi ben bir de âşık olmayı üstlenirim bu dönemlerde. (...) Sanırım ben âşık olmayı tutunacak bir dal olarak görüp genelde ayrılığın getirdiği acıyı bu şekilde yaşıyorum.

Geçen yıl, bana 'Aşık olmayı kedi gibi yaşa', demiştin, hiçbir şey beklemeden, kendi başına. (...) Ben iyilik perisiyim filan demek istemiyorum. Ama bu son aşk serüveni bana iki şeyi öğretti: Birincisi; reddedilmekten dolayı kendime acımak yerine reddedilmişliği kabullenip

sevdiğime kapılarımı kapamadım. Bunun sonucu, onun benim çevremde kalması oldu. Kimbilir, belki de güzel bir dostluk doğabilir. Şimdi ona sevgilisinin yanına gitmesini söyleyebilecek durumdayım.

İkinci sonuç da, yani öğrendiğim ikinci şey de şu oldu: Her şey gibi acım da benim duygum ve ben onunla yaşayabilirim. (...) 'Tek eksiğimiz, deli bir psikolog,' demişsin evinde genişleyen çekirdek çevreyi anlatırken! Bilmem neden, o sözün öylesine etkiledi ve duygulandırdı ki, mektubunu biraz önce okuduğumda iki damla gözyaşı boşalıverdi."

Mektuptan da anlaşılabileceği gibi, "seni seviyorum"u -bambaşka bir anlamda da olsa- yeniden söyleyebilen biri bu arkadaşım.

Christopher, Türkiye'de araştırma yapan Alman bir Türkolog. Soruyor:

— Siz yalnızca bir kenti sevdiği, bir kente âşık olduğu için bir dili öğrenmesine inanır mısınız kişinin?

— Bilmediğim bir duygu. Tam anlamıyla bilmediğim.

— Ben İstanbul'da doğmuşum. Bir rastlantı. Ana-babam o sıralar tetanbul'dalarmış. Sonradan da geldik. Aşık oldum bu kente. Türkiye'ye değil, ktanbul'a.

Türkiye'nin bütününe ideolojik olarak değil, ktanbul'a bireysel olarak âşık. "Seni seviyorum" diyor bu kente, apaçık.

Kentin kargaşası, insanlarının garipleşmiş dili hiç ilgilendirmiyor onu. Gün boyu dolaşıp aşkını pekiştirecek yeni yeni yerler keşfediyor: tam bir karasevdalı.

— Aşk ne demek sizce?

Bu soruyu soransa, yirmi üç yaşında bir genç. Kitaplarda okuduğu, filmlerde gördüğü aşkı yaşamamaktan yakınıyor. Cinsel tutkuyla bağlandığı kişileri aramadan da edebiliyormuş dediğine göre ama cinsellik sözkonusu olmadan sevdiklerini haftada en az bir kere görmese, onlarla dertleşmese, büyük bir yalnızlık çekiyormuş. (Bir duygunun böylesine yarılmasında,

sanırım salgın pornografinin ve aşkı/coşkuyu aşağılayan sözü-mona devrimciliğin incitici payı da var.)

Pablo Neruda, *Yüz Aşk* Şiiri'ni yazmanın şairliğine kan getireceğini neden düşünmüştü? Turgut Uyar, "Sevgilim" seslenişiyle yazdığı şiirleri neden önemserdi?... İkisi de yeni "seni se-viyorum"ları geleneksel tabana gözüpekçe yerleştirmekten kaçınmamışlardı. Kaçınanları bekleyen tehlike, "seni seviyo-rum"u *özellikle* seçmeyen değil, zamanla zaten söylemeyen kişiler olabilmeleri.

Mavi-Uçlu Bir Kaptan

29 Mayıs

Edip Cansever'i Ağustostaki doğum gününde anmayı yeğlerdim. Değil sevgili ölülerin, sevgili sağların bile hızla unutulduğu bir ülkede, bir yıl içinde bir gün bile sevdiklerince ve okurlarınca unutulmamış olduğu için kutlamak isterdim onu. Ama onun benden beklediği Ağustos-coşkunu bir yazıyı yazmaya hazır değilim daha, bE!ki gelecek yıla...

Bütün yazarlar, yüzü-olmayan bir okur kitlesine seslendiklerini bilirler, yine de çoğu zaman özel bir yüz için yazarlar demiştim; onun vereceği tepkidir önemli olan. Bir öykü mü yazdım, hemen Edip Cansever'i arardım, onunla paylaşmak isterdim öykümü. Edip bir şiir mi yazdı, ne güzel, "Öğleüstü, Pasaj'da buluşup kutlamaya ne dersin?" Birbirimizi pohpohlamaya dayalı eleştiriler değildi eleştirilerimiz ama benzer-kanallarda ses aradığımızdan ortaya çıkan yeni yapıtın başarısı, bir mutluluk kaynağı oluyordu. (Bu mutluluğu kaç kişi paylaşıyor acaba?) Edip Cansever'e bu mutluluğu, sonra da bu mutsuzluğu borçluyum işte. Geçenlerde, uzun bir süre sonra yazı masasının başına öykü yazmak için oturduğumda, "Mutlaka haber vermeliyim, çok sevinir," deyip telefona sarıldığımda, birdenbire yaşadığım mutsuzluğu, bir yıldır atlatamadığım çöküntüyü. Sevgililik ya da aşk duygusu zamanla yara alabiliyor, örselenebiliyor, bitebiliyor. Bitmeyen tek aşkın, gerçek ve lirik bir dostluk olduğunu Edip Cansever öğretti bana. Her doğum günümde, tek kopya olarak yazılmış, istersem yayımlatabileceğim izniyle armağan edilmiş şiirleriyle bana yaşamımda ve yazımda esin kaynağı oldu. Tek ihaneti, ölmesiydi.

MAVİ-UÇLU BİR KAPTAN*

Eldivensiz ve sıkılmış Hafif hafif terliyor —Görüyorum, karşımda—

Burnuyla dudakları arası.

Böyledir Tomris'in özel yası.

Annesinin kolyesi Gün ışığında pembe buğu Ayakta dursa ne çıkar Neye benziyor ki oturmuşluğu.

Kansız kesilir boşlukta kolu.

Pasajda yapma çiçekler Ldfatar saçlarına Hazırdır karşılığı, bir öykü bulur Anlatır gül kokularına.

Görüntüsü kendisi Akşamüstlerinden yapılmış Nerden bulmuş acaba göğsü yerine Kalbine bir ayçiçeği asılmış.

Bir gün bir öğle sonu Ne tuhaf, avucunda Kalakalmış bir çocukluk durumu

• "Filizkıran Fırtınası" adlı öykümün başkişilerinden biri.

Bana sorsa tam o sıra

Gözleri camdan bir haziran çukuru.

Susarsa susmayı da konuşan "Mavi-Uç"lu bir kaptan.

EDİP

Nasıl Anlaşılmak..

8 *Haziran*

Geniş kitlelerce anlaşılmayı umursamayan ve bu tavırları aracılığıyla ülkelerinde, yaşadıkları dönemin yaygın, kalıplaşmış, yavanlaşmış sanat dilini yıkmayı başaran sanatçıların çoğu bile *bir biçimde* anlaşılmak isterler. Her okurun, her eleştirmenin bir sanatçıyı anlaması, yapıtlarını tek tek

değerlendirip sevmesi gerekmez, *ne yapmak* istediğini kavrasa, yeter. Onun sanatta-edebiyatta kurduğu özel içdünyayı ancak bu aşamadan sonra ya benimseyecek ya da kendinden olabildiğince uzak tutacaktır. (Bu da onun hakkıdır diyoruz.)

Özellikle dilin ortak bir iletişim aracı olmaktan öte bir değer taşıdığına inanılmayan ülkelerde, yeni, özgün bir dilin yaratılmasında yazar kadar okura da iş düşüyor. Okumaya uzun bir süre ara vermiş, gelişen, değişen dili izlememiş bir okurun, eline ilk aldığı güncel bir yapıtı hemen kavraması ne kadar olanaksızsa, kendi yaptığı işe kapalı kalmış, çevresinde olup bitenleri izlememiş bir yazarın günün okurunca anlaşılmayı istemesi bir o kadar abes. "Dil" dediğimizde yazarın damıttığı kişisel bir dili kastediyorsak, ortak ve genel bir dilden çok, okurla yazarın paylaştıkları, ikili-ikili oluşup çoğalan, yayılan bir dil demek istiyoruzdur. Sanatçılar, ülkelerindeki ortalama okurla eleştirmenin ortak dilini, edebiyat beğenisini tutturmayı amaçlasalardı, değil çağcıl, çağdaş bir sanattan sö-zedebilir miydik? ,

Sanatçıların alıngan olduklarından dem vurulur, yakınılır sık sık. Eleştiri kaldırmadıklarından falan. Bu yakınmayı dile getirenler, acaba sanatçının ne gibi yanlış anlamalarla başetme-ye çalışhğını düşünürler mi? (Anlaşılmak bir yana...)

Virginia Woolf, 7 Ağustos 1939 tarihli güncesinde şöyle yazıyor:

"Ya, evet. Yazacak bir sürü konu düşündüm. Bunlara tam anlamıyla günlük de denemez. Birtakım düşünceler. Günün modası doğrultusunda bir kaçamak. Peter Lucas ile Gide de bu yoldalar. Yaratıcı sanata kalkışmak gelmiyor içlerinden. (Sanırım, Roger[1] *olmasaydı, ben kalkışırdım. Böyle dönemlerde, yorumlar -günün araya sıkıştırdıkları- elverişli geliyor. Bana da. Ama aslında ne düşünüyordum ben?*

Sansürcüleri düşünüyorum bir süredir. Yüzü belirsiz bazı karaltılar nasıl da *düşkün bize yol gösterip gözdağı vermeye. Basıya verilecek şu metinden de belli. Şunu desem, Filanca duygusal bulacak beni. Bunu desem... Falanca, burjuva sayacak beni. Şimdilerde bütün kitaplar, görünmez bir sansürcüler halkasıyla kuşatılmış gibi geliyor bana. Alınganlıkları, tedirginlikleri bu yüzden. Şu anda aslında nerede durduklarını keşfe değerdi."*

Doğrusu, o günden bu yana pek fazla birşey değişmemiş bence. Ama Woolf, "Bu ortamda neden yazmalı?" karamsarlığını yazma umuduyla değiştirmekten geri kalmıyor:

"Bir de... şey... giyinirken, yaşın ilerleyişini, ölümün gitgide yak-laşışını anlatmak, ne ilginç olurdu, diye düşündüm. İnsanların aşkı anlattıkları gibi. Her başarısızlık belirtisini kayda geçirmek; ama neden ille başarısızlık? Yaşlanmayı, öteki deneyimlerden farklı bir deneyim olarak ele almak; başlıbaşına müthiş bir deneyim olan, yanımıza sokuluşunda hiç değilse doğum kadar bilinçsiz olmayan ölüme gitgide yaklaşışın her evresini saptamak."

Çehov'un, 1889'da çağının sansürcülerine yönelttiği eleştiri çok daha ağır:

"... Eleştiri, içimi bulandırıyor. Bir eleştiri okur okumaz, şöyle bir ürküntü kaplıyor yüreğimi: şu bildiğimiz yeryüzünde yaşayan zeki insanların sayısı bu kadar az mı ki eleştiri yapan çıkmıyor? İnanı-lamayacak kadar budalaca, ucuz ve bayağılığa varacak ölçüde kişisel oluyor yazılanlar. Zamanla, eleştirimizin olmamasını, eleştiriye gereksinim duyulmamasına - tıpkı anlatıya (çağdaş anlatıyı diyorum tabii) gereksinim duyulmaması gibi- bağlıyorum."

Gösteri'nin geçen sayısında Salâh Birsel, "Benim Sözcüklerim" başlıklı yazısında, "Ben bu yazımın kaldırımını bana atılan taşlarla ördüm," diyerek kullandığı sözcüklerin dil geleneğimizdeki yerlerinin hesabını veriyordu. Çünkü yanlış anlaşılma bir kere başladı mı, yazarın yalnızca yazısı değil, okurca pek tanınmayan kişiliği de zedeleniyor. Edebiyat sınırı aşılıp kişisellik sınırına giriliyor. Çok garip bir durum: konuşmanız, savunma anlamına gelecek, susmanızsa, bu zedelemeye boyun eğmek.

Oysa yazarın *bir biçimde* de olsa, anlaşılmasını sağlamak, kendine değil, yaşadığı ortama düşer.

t

"Arka Pencere

15 Haziran

Oturduğum evin arka balkonunun tek kusuru dar olması. Yani bir masa atılsa, çevresine doluşulamaz, mangal keyfi yapılamaz. Oysa tek sıra halinde on kişi falan sığışılabilir. Yapraklarından nefis zeytinyağlı dolma sarılabilecek bir asma, buğulu koruklarıyla kaplıyor parmaklığı. Yazın en sıcak günlerinde bile püfür püfür balkon. Ana-caddenin yanıbaşında olmasına karşın, özellikle geceleri çıt çıkmıyor. Kentin gürültüsü, yapıların cephelerine toslayıp kalıyor galiba. Yanyana uzanan iki caddedeki apartmanların arka yüzleriyle çevrelenmiş sessiz bir avlu. Yavrularına uçma şenlikleri düzenleyip durmadan havlayan, cikcikleyen martılar dışında.

Eskiden, küçük, bağımsız bahçeler vardı burada bildiğim kadarıyla. Kalan tek-tük ağaçtan da anlaşılıyor zaten. Sonra kömürlük sayısının artması, kapıcıların bahçeye taşan yaşama alanları yüzünden ister istemez bakımsız, çaprazlama çamaşır ipleriyle kesilmiş bir avluya döndü. Direncine ve güzelliğine hayranlık duyduğum bir at kestanesi duruyor tam karşıda. Yazın, yaprakları balkondan içeri uzanıyor; kışın, hele kar yağarken olanca görkemiyle, bir masal-ağacı gibi yükseliyor, düşleri bir tuttu mu, bırakmıyor. Çok ihtiyar olmalı, çevresindeki daracık toprak alandan beslenmeyi öğrenmiş. (Dedim ya, düşleri bir tuttu mu, bırakmıyor, çağrışımları da. ..)

Karşıdaki balkonlarla sıkı fıkı oluşumuz da bir sakınca sayılabilirdi. Ama onlara çıkan yok pek. Çoğu, camla kaplı bir çeşit yüklük ya da depo görünümünde. Halıfleks parçaları, süpürgeler, uzun saplı fırçalar, kovalar, boya kutuları, ön tarafta bir işyeri olduğunun belirtisi. Camlar kirli, içersi görünmüyor doğru dürüst. Ama parmaklıklar gıcır gıcır boyalı. Yıllık badana sırasında, kullanılmayan balkonun demirleri unutulmuyor demek. Arasıra bakımsızlıktan solmuş saksılara takılıyor gözünüz, bir zaman o evde yaşayıp o balkonu değerlendirmiş birile-rinin yokluğunu duyuyorsunuz. Neden taşınmışlar acaba? Geçim sıkıntısı mı? Yüksek kira alma isteği mi? Daha sessiz bir semte göç mü?

Yedek parçacılar saltanatı, caddenin kişiliğini çoktan yok etti. Şimdi köşede yükselecek lüks otelin inşaatı, o saltanatın da yıkılacağını gösteriyor. Nasıl olacak caddenin yeni yüzü?

Karşı komşum, ütücü. Gece gündüz demeden çalışıyor. Öğlenleri evden getirdiği sefertasını açıp yemek yiyor, güvercinleri büyük bir sevgiyle

besliyor artıklarla. Namaz kılarken, perdeleri kapatıyor.

Başka bir balkonda delişmen bir kız var. Güleç. "Merhaba" diyor beni görür görmez. Bir salıncak kurmuş balkona, neşeyle sallanıp duruyor.

Çocuk bezleri, eşofmanlar asılan öteki balkon, ailenin çok çocuklu olduğunu gösteriyor. Anne, bezgin bir ev kadını olsa gerek. Eski koltuklarla sandıklar arasına asıyor çamaşırları; demirlere, eşyalara değer değmez kirleniyorlar. Ailenin genç kızı, erkenden yatıyor, bütün gece açık kalıyor ışığı.

Diyeceğim, tam bir *Arka Pencere* filmini andırıyor balkon; düşgücünüzü biraz zorlasanız, ne öyküler çıkarabilirsiniz karşı balkonlarda görünenlerden ve görünmeyenlerden. Hitchcock'un filmde yaptığı gibi bir cinayet bile sokuşturabilirsiniz araya, öyküyü daha da sürükleyici kılarsınız. Ama bana sorarsanız, çiçeği bumunda bir yazarsanız, ne yaparsanız yapın, *Arka Pencere'nin* unutulmaz damgasını taşıyacaktır yapıtınız. Sanatta kurgunun önemini, özgünlüğünü anlatmak için verdim bu örneği.

Dergilerde, yeni yayımlanan kitaplarda okuduğum öyküler, Türk öykücülüğüne ilginin arthğını, öykülere dil ve imge kullanımında bir özenin yerleştiğini gösteriyor. Ama kurgu açısından aynı şeyi söyleyemeyeceğim. Birinci tekil kişi ağzından yazılmış, daha doğru bir deyişle yazarın "ben"iyle ve günlük deneyimleriyle sınırlı öyküler çoğunlukta. Çeşitli anlam katmanlarını kapsayan deneyimler değil bunlar üstelik. Devlet dairesinde çalışan ihtiyar bir memur, yaşama sevincini yitirmemeye çabalayan küskün, içli bir genç kız, görüş gününden izlenimler vb gibi sıkça işlenmiş, yetkin örnekleri çoktan verilmiş karalama (skeç) türü öyküler. Bir doğa betimlemesiyle başlayıp öykü kişisinin yaşadığı olaya göre genellenmiş bir izlenim ya da bir dersle bittiklerinden belli; dilleri sözgelimi Uşaklıgil'in *Ferhunde* Kalfa'sına göre çok daha incelmiş, daha arı da olsa, kurgunun cılızlığı o dönemden de geriye çekiyor öyküyü. Öyküye özgü o derinliği, zamanla kısıtlanmamışlığı yakalayamı-yorsunuz bir türlü.

Peki *Arka Pencere* bir daha yazılamaz mı? Edebiyatta yapılmışları, bugün yapılanları dikkatle izleyen ustalar, yeni bir kanal aramak, ustalıklarını sınamak adına daha önce başarıyla kullanılmış temaları, kurguları, teknikleri bir daha kullanmayı denerler sık sık. Ama bu sınavdan başarıyla

çıkabilmek için gözünü yalnızca ben'inin gözüyle *bildik* arka pencerelere dikmek yetmez, aynı kurguyu edebiyatçı gözüyle yeniden gerçekleştirmek, bildik olanı birdenbire başka bir açıdan ele almak gerekir. Önce, edebiyahn arka pencerelerindeki gizi keşfetmek yani.

Yoksa bu yazımın başındaki birkaç bölümü, pekâlâ bir öykü girişi sanma yanılgısına düşebilirsiniz, acemi bir yazar ya da okursanız.

Yaşamdaki İşleme Payı

13 Temmuz

Kimi gazeteci-yazarlar, kurgunun gununun dolduğunu, gelişkin iletişim araçlarının hızlı dünyasına ayak uyduran çağdaş okurun yazardan arhk *bilgilendirme* beklediğini, kendi yazdıkları türdeki kitapların edebiyat yapıtlarından, işte bu yüzden fazla sattığını ileri sürüyorlar son günlerde. Gözden kaçan nokta, bazı bilgilendirmelerin bile eninde sonunda kurgu istediği, ama bu daha çok, "dil" kapsamına girdiğinden, gazeteci-yazarların çoğunu ilgilendirmiyor: Dili kullanma sorumluluğu, yanlışsız söz dizimiyle eşdeğerde değildir, bir anlasalar...

Şimdi, tutalım ki ben bir yazarım, adım da Tomris Uyar. 13 Temmuz günü genç bir kadın, cezaevinde uzun süredir yatan sevgilisinin bir öyküsünü göstermek amacıyla evime geliyor. Biraz ürkek, başlangıçta. Öyle ya, ya "entel" bir yazarsam?

Ben de güç durumdayım doğrusu, ya genç adamın öyküsü iyi değilse? Onun özel durumunu gözönünde tutarak kötü bir öyküye iyi mi diyeceğim? Ama genç adam, öyküsünü özellikle okumamı istediğine göre beni biraz tanıyor olmalı.

Yine tutalım ki, gelen genç kadın, yüreği ve zekâsı açık biri. Kahırla oyalanmıyor, yaşamını güzelleştirirse sevgilisinin daha mutlu olacağına inanıyor. Getirdiği çiçekler, uzun süre dayanacak türden. En dayanıklı çiçekler, morumsu renkte olanlar mıdır? Cezaevlerine götürülen, oradan dostlara gönderilenleri kastediyorum.

Ne zaman çıkıyor? diye sorarsınız bu durumda. Havayı hafifletmek amacıyla.

Ama ya:

— Belki de idam edilecek gelecek ay, yanıtını alırsanız!

Böğrünüze bir bıçak saplanır o zaman. Öykü, acem kılıa gibi durur tepenizde. Artık iyi mi olsa iyi, kötü mü olsa iyi? Ya da farkeder mi aslında? Son karar: Farkeder.

Edebiyata inanan, nesnelliğinize güvenen biri sözkonusuy-sa hele, nasıl farketmez?

Tutalım ki -saatlerce nasıl okuyacağım diye bocaladıktan sonra- okuduğunuz öykü, gerçekten iyi. Bir sevinç, bir sevinç... Ama genç adam, duygusal bir *iyi* beklemiyor sizden, mantıklı iyinizi kabul edecek ancak. Bu durumda, makinenin başına oturursunuz, "Çok sevdim, daha nice öykülere...", "Yakında görüşmek umuduyla," "Mutlu günler gelecek, eminim," gibi zıpırlıklar ya da sürçmeler yapmamaya çalışarak, soğuk terler dökerek, genziniz yana yana, serinkanlı bir eleştiri yazarsınız. Artık genci iyice tanıyorsunuzdur. Onun sıcak yürekli, zeki, şakaa bir delikanlı, kurguya düşkün bir yazar olduğu da gün gibi ortadadır.

Peki, ya öykü kötüyse...

Saatlerdir gözümü ayıramadığım mor çiçekler, "Düşündüğünü olduğu gibi yaz" diyor.

Bayram

5 Ağustos

Çok önceden başlamışh benim !ç!n: paniği yani. Dokuz gün falan sürecek anlaşılan. Hava çok sıcak, nem oranı da çok yüksek; kirpiklerimden ter damlıyor. Ama o değil... On gün eve hapis kalacağım. Sanki dışarı çıkhğım var da: demek o da değil. Gazetemin gelmemesi mi? Bir ölçüde. Asık suratlı, taşralı Bayram gazetesinden yıllardır nefret ederim; içimi kapar ama

kendi gazeteme pek mi bayılıyorum? Belki de gazetemi alabileceğim halde almamam, sokağa çıkabileceğim halde çıkmamam gibi bir özgürlüğün kendimce esirgenmesi.

Çocukluğumda, Pazar akşamları ateşim çıkardı. Pazar paniğinin sonucu gibiydi. Çantamı yapınca, ateşim düşerdi: ertesi güne hazırlanmış olurdum. Peki bari şimdi de (dündü bu) berbere gideyim, bayrama gerçekten hazırlanan hanımların yanında ben de hazırlanıyormuş gibi yapayım, belki iyi gelir.

Kışın, o üçyüz yıl süreceği sanılabilen karda, günde en az yirmi sayfa çeviri yaparak atlatmıştım bu kıstırılmışlık duygusunu. Yine de her sabah doğru dürüst uyumadan uyandığımda, elektriklerin kesilip kesilmediğini, suların akıp akmadığını, telefonun çalışıp çalışmadığını denetlemekten perişan olmuştum. Bu kere fazla zorlanmam gerekmedi. Ateşim "yasal" olarak yükseldi: üşütmüşüm.

Bayrama bildik bir gün gibi girmeyi denedim. Radyoyu açtım, sigarayı yaktım, balkon kapısını araladım. Gelgelelim balkon aynı balkon değildi. Aşağıdaki avluda kurban kesiliyor. Daha doğru bir deyişle kesilemiyor. İnek falan gibi iri bir hayvan olsa gerek. Müslümanlıkta uzman olmanın hayvan kesiminde de uzmanlık sağlayacağını sanan amatörler -son yıllarda sayıları gittikçe artan amatör katiller- tekbir getiriyorlar getirmesine ama hayvanın can damarını bulamıyorlar bir türlü. Tepiniyor zavallı, böğürüyor, arasıra kaçıp kurtuluyor ellerinden. Yakalayıp kaldıkları yerden bitirmeye çalışıyorlar kesimi.

Balkona fırlamamak için kendimi güç tutuyorum. Kurban kesiminin bir ritüel olduğunu, bütün anlamlı-anlamsız ritüeller gibi gerekleri doğrultusunda yerine getirilmesini haykırsam avaz avaz! Kim anlayacak?

Peki vazgeçtim. O kadarına ki, bugün sokağımızın köşesinde yeni açılan ve Suudi turistlere hizmet veren görkemli, çağdaş otelin önündeki kan havuzlarına basmamaya özen göstererek yürüdüm. Otel görevlileri, kaba-saba kasapların becerilerine güvenemediklerinden, iri kurbanların başlarını baltayla uçu-ruyorlarmış. (En azından hayvan açısından bir avuntu. "Bir çırpıda" avuntusu).

Eve döndüğümde sular kesilmişti: arıza. Ne tuhaf, her şey umduğum gibi gidiyor. Oysa ki ben olayları biraz büyüttüğüm düşüncesiyle oyalanıyordum.

Derken mahallemizin küçük kızlarından birkaçı elimi öpmeye geldiler. Dindar olmadığımı biliyorlar ama onlara kesimli bir gösteri değil, neşeli bir bayram sabahı sunacağımın farkındalar, dondurma, lokum vb eşliğinde.

Üçüncü gündeyiz ya, bayramlık giysileri şimdiden eskimiş. Bayramlık giysilerin bayram boyunca giyilmesi gerektiğine inanıldığından, ayrıca bayramlıklar ucu ucuna son modaya yetiştiğinden, garip bir eskilik gelmiş çocuklara. Hafif bir kirlilik. Bir daha giymelerine izin verilemeyecek giysilerle (yılın moda rengi pembeyse, tepeden tırnağa pembeye bürünüyorlar, pembe plastik çantalar, saç bantları gibi aksesuarla zenginleştirilmiş/gülünçleştirilmiş olarak) iğreti oturuyorlar koltuklara. Babalarının ve ağabeylerinin kurban kesme becerilerini anlata anlata bitiremiyorlar ama kurban adına duydukları hüzün, gözlerinden okunuyor.

Sıradan günlerde "kurban kursu"na giden bu küçük kız çocukları, kesilen hayvanlarla garip bir özdeşleşme içindeler.

Yarın sular akar belki, gazete mutlaka gelir. Ama manavlar açmadığından, limon bulamam. Gider limon suyu konservesi alırım bakkaldan. Otobüste sunulan limon kolonyasına benzesin varsın!

Son gün: nedense, geçen yıl bir arkadaşımla konuşmamız geliyor aklıma. Bazı öykülerime konuk başkişi olarak katılmış, geçmişi oldukça karanlık, şimdi tövbekar biri. Çok basit bir soru sormuştu bana: Ortadan kaldırılmasını istediğim biri var mıymış? Koşulları ben belirleyecekmişim: Üç tokat mı? Köprüden intihar mı? Araba arkasında sürüklenme mi? Düpedüz öldürülme mi? Ferman, iki dudağımın arasındaymış. O gece, hiç kimseden öldürecek kadar nefret etmediğimi düşünmüştüm bu apaçık öneri karşısında. O da bana, "Sana bir dost olarak yapacağım tek hizmet bu," demişti, "kültürlü dostların çoktur nasılsa, benim yapabileceğim tek şey bu."

Ama hiç kimseden öldürecek kadar nefret etmediğimi, ayrıca etsem de bu işi kendim çözmekten yana olduğumu öğrenince çok gülmüştü:

— Siz aydınlar, ömürsünüz!... Öldürmenin bir iş olduğunu bilmiyorsunuz. Yıllar yılı, bir gün asla yapamayacağınız birşeyi yapacağınız umuduyla idare ediyorsunuz. Öldürmek bir iştir. Sen ona göre yetiştirilmemişsin. Bana bıraksana... Ama hayır. Sizler, bazı insanların yaşaması gerektiğini düşünür, bazı insanların yaşamaması gerektiğine inanmazsınız.

Balyoz gibi inen bir aydınlanmaydı.

Bu öneriyi yine de anlamazlıktan gelip -önerideki dostluk ve inancı anlamazlıktan gelip- benim için dört tane Samsun sigarası almasını söyledim. Tek ricam oydu, o kadardı.

O gittikten sonra düşünmüştüm, bu gece de düşünüyorum: Zarif cinayetler bir yana, ilkelliğin en önemli koşulu hiç değilse öldürmeyi bilmektir, değil mi?

Hayatımıza ilkel bile olamayan bir kitle söz geçiriyor.

13 Ekim

Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan yaşlı bir kadın yıllar önce büyük ikramiyeyi kazandığında, çevresine doluşan gazeteciler, bu olaydan çarpıa bir haber yaratmak hevesiyle şöyle bir soru sormuşlar ona:

— Bu bileti rastgele mi aldınız yoksa uğurlu sayılarınız var da onlara mı belbağladınız? O sayıların bulunduğu bileti mi seçtiniz?

— Uğurlu sayım yoktur, demiş yaşlı kadın. Bileti almadan bir gece önce garip bir düş gördüm. Karmakarışık bir düştü, yalnız 6 ve 7 rakamları belirgindi. Altı kere yedi kırk dokuz ettiği için de 49'la biten bir bilet aldım. Bir belirtgeydi yani, benim yerimde kim olsa böyle davranırdı.

Bu olayı duyduğumda -15 yıl kadar oluyor- çok sarsılmıştım nedense. Şimdi anlıyorum nedenini: Çok basit düzeyde bir bilgisizliğin, bir yanlışlığın, birdenbire yaşama söz geçirecek düzeyde bir bilgi, bir esin, bir doğru oluvermesiydi beni etkileyen. Böyle bir durum binde bir de doğsa.

Meinz'de, bir Yunan Lokantası'nda "Platters" albümünü dinlerken bir daha vurdu bunlar. tetanbul'daki son gecemde doyasıya dinlemiştim aynı albümü. "The Platters"dan geriye kalan tek derlemeyi, o dönemin en sevilen şarkılarını... Yaşıtlarımla birlikte dinliyorsam, ayrı bir tat kazanıyor o şarkılar, or-

tak geçmişimizi bize doğru, *güne* doğru çekiyoruz o zaman, arasıra modası geçmiş vokal anlayışına, lirik, hoş ve boş şarkı sözlerine gülüp geçiyoruz. Yine de yaşamımızı bir daha gözden geçirmemizi sağlıyor. O yaşta eğilimlerimiz nelerdi sözgelimi? Cazsever bir kuşak olarak neden etkiledi bizi bu tür müzik acaba? Düşünüyoruz. (Ama "Sleepy Lagoon" gibi iç bayıltıcı bir parça geldiğinde, o günlerde yaptığımız gibi yine atlıyoruz o parçayı, dinlemeye katlanamıyoruz. Hâlâ. Oyun orada bitiyor, o başka.)

Sanırım, bizi etkileyen, müziğin kendisi değil, getirdiği anılar: Bir kış akşamı, bir alacakaranlık saat, kendini, yaşamı süresince aşka adayabilmeye aday bir kişiliğin takıldığı lirik ipuçları. Bu tür "magazin bayağılıklar" içinde piştiğimiz için midir nedir bizler bir türlü "entel" olamadık günümüzün deyişiyle. Nostaljiye sığınmamayı da ister istemez öğrendik böylelikle. "The Platters" grubunun en ünlü şarkısı "The Great Pre-tender", nostalji modasına uyularak, bazı kesip biçmelerle günümüzde yeniden yorumlanmış; şu anda dünya listelerinde. Derken bir de bakıyoruz, *Kazablanka* filmi de daha yetkin oyuncular ve belki de daha yetkin bir sinema tekniğiyle filme çekilmiş bir daha. Derken, *Kahraman Şerifin (Higlı Noon)* ikinci kısmı televizyonda. *Serseri Aşıklar* da *(A Bout de Souffle),* birkaç yıl önce yeniden çekilmişti. Oysa bu yapıtlar, kimi zaman oyuncularının, kimi zaman yönetmenlerinin, kimi zaman da senaristlerinin yaptığı yanlışlıklar ve o yanlışlıklardan doğan büyük doğrulardan ötürü anılarımızda yer etmişlerdi. Yani yedi kere altının kırk iki değil, tamtamına kırk dokuz ettiği örneklerdi. Bunu sağlayan o garip şey ne, bilemiyorum. Humphrey Bogart ile Ingrid Bergman arasındaki beklenmedik elektriklenme mi? Grace Kelly'nin soğuk-derli toplu Amerikan kadını imgesini, Gary Coopeı'in güvenilir erkek imgesiyle kendiliğinden tamamlaması mı? Yalnızca Belmondo'nun filmin sonundaki uzun ve arkadan gördüğümüz yürüyüşü müydü *Serseri Aşıkla* r'ı o film yapan? Bugün kesin bilemiyorum.

Bildiğim birşey varsa, o da geçmişle, geçmiş eleştirisi aracılığıyla pekâlâ güncelleşebileceğimiz ama geçmişi yağmalarsak günü de yitirebileceğimiz. Herhangi bir sanat ürünü bize doğru gelmiyorsa, neden ille çekmeli onu? Ya da neden ona doğru geri çekilmeli? Yalnız Türkiye için geçerli bir soru değil bu, bütün dünya için geçerli bence. Nostalji modası, *geçmişimizle bile gündeş* olamadığımızı gösteriyor. Değil günümüzle.

Arayı hızla kapatmak için geçmişle başlanıyor işe. Ama o geçmiş, düşlenen bir geçmiş değil ki, yaşanmış bir geçmiş, bitmiş bir geçmiş. Kahverengi fotoğraflarla, ithal malı bilgilerle, estetik kaygılarla geri döndürülemez. Döndürülmesi de zaten gerekmez. (Yoksa çağımızdaki bu eğilim, bir hkanma, soluk-suz-kalma belirtisi mi? Bence öyle.)

Eskiden çok sevdiğim "The Great Pretender"ı eleştirel bir bakışla görebiliyorum yeni düzenlemede. Yeni düzenlemede her şey yerli yerinde. Yalnız, altı kere yedi bir kere daha kırk iki ediyor, o kadar. Bir büyü eksik, modem teknolojinin de yeni nostaljinin de asla yerini tutamayacağı, yokluğunu kapatamayacağı bir büyü.

Artık korkmuyorum: Altı kere yedi kırk dokuz edebilir. Garip bir sevinç veriyor bu bana. Ama ancak bu yaşta.

Türkçesizlik

23 Ekim

Federal Almanya'da yirmi gün kadar süren konukluğumun ardından iki ay geçmiş, bakıyorum da... Demek, izlenimlerim taze daha. Sezdiklerimin, algıladıklarımın, hatta gördüklerimin yerli yerine oturması için çok kısa bir süre bu. Hele "gezi yazıları"na inanmayan biri için... *Kendi* ülkemin, tanımadığım bir yöresine gitsem bile, izlenimlerimi sıcağı sıcağına aktaramam ben; on beş günlüğüne diyelim Van'a giden bir İstanbullu, Van'ı ne kadar tanıyabilir? Görülmesi gereken yerleri görür, tanınması gereken kişilerle karşılaşır; şanslıysa, bir köy düğünü, bir sünnet çlüğünü gibi yörenin yerel rengini taşıyan bir olaya katılır (şanssızsa, yolculuğu ramazana ya da kurban bayramına falan denk gelir; bir karabasan yaşar).

Ama kentin kendine özgü gündelik nabız atışı konusunda bir bilgi edinemez. O bilgiyi edinebilmek için çevresini saran sıcak dostluk halkasından uzakta kalması, gündüzün kent sokaklarında -denebilirse- serserilik etmesi, mimariden birtakım ipuçları çıkarması, yani mimarinin insanların günlük yaşamını nasıl etkilediğini, karşılığında bu yaşamdan nasıl etkilendiğini kavraması gerekir. Bir rehber eşliğinde girişilemeyecek ender serüvenlerden biridir bu. Kimsenin sizi tanımadığı bir kıraathaneye, bir kahveye, bir bara çökersiniz yerine göre: kentin nabzını kollarsınız, gazetelere bir gözatarsmız, giysileri incelersiniz. Bir kentin yaşamını paylaşmadıkça yapacağınız saptamalar çoğu kere sağlıksız olacaktır.

Ne var ki ben Federal Almanya'yı elimle koymuş gibi buldum neredeyse. Duisburg'un Zeytinburnunu, Köln'ün Nişan-taşını, Frankfurt'un Beyoğlunu, Düsseldorfun Etilerini... (Berlin, New York, ktanbul, Paris gibi kentler, uluslararası bir kan dolaşımı paylaştıklarından, hepsi birbirine benziyor günlük yaşamlarında ve elbette hiçbiri birbirine asla benzemeyen bir kültür mirası taşıyor.)

Federal Almanya'yı elimle koymuş gibi buluşumun bir nedeni de, insan hayatlarının eski, bildik bir sosyolojik incelemeye konu olacak kadar tipik ve kısıtlandırılmış olmasıydı belki. En azından Türkler açısından. Tanışmaktan kıvanç duyduğum aydın yurttaşlarım -Türkiye'deki günlük yaşama göre oldukça gevşek bir saat diliminde yaşasalar da, inandıkları görüşlerden ödün vermeksizin çabalarını sürdürseler de- ortak ve sosyolojik bir bireysel yaşama mahkûm olmuş gibiydiler. Yeterince okuyamamaktan, kitap bulamamaktan, anayurtla bağlantıları yeterince kuramamaktan ve dolayısıyla gerilemekten yakınıyorlardı. Ama onların bir gün bu kısır döngüyü aşacakları belliydi ne de olsa.

Peki "dilsiz"ler ne olacaktı? En alt düzeydeki Almanca sözdizimini Türkçe sözcüklerle kuranlar? Türkçe sözdizimi-ni, jargonlaşmış üstünkörü bir Almancayla dolduranlar? Yeni kuşak?

Konunun bu kadar ciddi olduğunu Türkiye'deyken de kes-tirebiliyordum ama gözle görmek, kulakla duymak başka. Federal Almanya'da her dört Türkten biri -buna çocuklarını da katabiliriz- *yazar.* Bir Goethe, bir Thomas Mann, bir Gunther Grass yaratmış bir ulusun bu *yazılanları* edebiyat sayması düşünülemez. Olsa olsa, ekonomik sömürünün vicdan azabını her

Türke "yazar" kimliği bağışlamakla ödüyorlardır. Yazarlarımızın da bu çorbada tuzları bulunduğu bir gerçek. Çoğu, "göçmen edebiyatı", "sürgün edebiyatı" gibi türlü özürler uydurup Almanlara kendilerini acındırmaktan kurtulamıyorlar. Türk edebiyahnın köklü geçmişini, bugün vardığı noktayı yadsıyıp bol bol iç dökmenin de bir edebiyat olabileceğini sanıyorlar. Kahır, özlem, arabesk. .. Oysa yaşanan haksızlıklar, ancak haklı bir edebiyatla yansıhlabilir.

Ali Eliş, "Göçte Yazın mı? Göçmen Yazını mı?" başlıklı yazısında *(Merhaba,* Nr. 22, 7-9, '87) şöyle diyor: *"Yazarlar, insan sevgisini, dostluğu, barışı, gerçekleri, insanın insan gibi yaşaması gerektiğini işledikleri sürece, verdikleri yapıtlar bütün insanları ilgilendirir. Bu gerçekten çıkarak "göçmen yazını", "konuk işçi yazını" yerine göçmen azınlıktan çıkan ve onun yaşamını evrensel boyutlarda işleyerek, dil ve kültür çemberini yırtan ve konuyu yaşadığımız topluma indirgeyerek, Alman yazınının bir parçası olan yazın dersek gerçekleri söylemiş oluruz."*

Burada biraz duralım: hangi Alman yazınının hangi parçası bu? Çoğu, anlayışlı, sevecen, küskünlükleri paylaşacak bir "Gönül Abla"ya yazılmış mektuplan andıran bu ürünler, besbelli günümüz Türk edebiyahnın en sıradan ürünlerine bile oturmadıklarından Alman edebiyatına mı taşınıyorlar yani? Kendimize yalan söylemeyelim bari.

İnsanların, yaşadıkları ezilmişlikleri birilerine anlatmak, yakınmak gereksinimi duymalarını anlayabiliriz ama edebiyat dendi mi iş değişiyor. Çünkü yazma hastalığı başka, yazmayı uğraş edinmek başka. Biliyoruz: kişi küçük yaşta etkilenir çevresini saran seslerden, kokulardan, görünümlerden. Onları anadiliyle benimser. Almanya'da doğmuş bir Türk çocuğu, o toplumun renkleri ve kokularıyla pekâlâ serpilebilir. *Kendisi o toplumun bir parçasıysa* o edebiyatın da bir parçası olabilir. Almanya'daki Türk gençlerinin kaçta kaçı şu anda Alman toplumuyla haşır neşir acaba?

Sözkonusu genç, bir edebiyatçı tohumu taşıyorsa içinde, iki toplumun da, iki edebiyatın da *dışında kalan* bir anlatım, bir görüş geliştirir; bu yeni dili ustalıkla yaratarak iki toplumdan da edebiyatça bir öç alır. Ama önce, başeğici bir anlatımla başkaldırıcı bir edebiyat yapılmayacağını kavraması gerekir. Yoksa entegrasyon tablosunda sunulan mutluluk, asimilasyon olabilir bal gibi. Kökü kurutmak da dili kurutmaktan başlar herhalde.

Almanya'yı elimle koymuş gibi buldum demiştim ya. Kendimi sık sık evimde hissetmemin de payı var bu karmaşık duyguda. Yatak odalarını paylaştığım iki gencecik arkadaş -biri su kaplumbağalarına düşkün, öteki anılarına- bana evlerini açan, özenli sofralar hazırlayan aydın dostlar, geceyarısı, konuşmanın en canalıcı yerinde yorgunluktan uyuyup kalmama göz yumanlar, bir lokantada eski fctanbul kültüründen mavi-yeşil içkiler ya da bir evde koltuktan kavak seyretme keyfini sunanlar, bir Rum lokantasında "The Platters" kaseti dinletenler, üşüdüğümde paltolarını Macarca armağan edenler, Ermenice dolma saranlar, daha da ileri gidip kırışmış buluzumu çaktırmadan yıkayan ve ütüleyenler, bir metroda gördükleri yüzde yüz-çizgi-lerimi özleyenler...

Onların hepsi "Türkçe" yaşıyor.

Her Şey 'Atta' ile Başlıyor

Resmi bakışa göre her şey, kendi içinde ikiye ayrılır: tüfekler -demir kısmı, tahta kısmı-, balolar -açık havada ya da kapalı mekânda düzenlenenler- vb. Sonra bu ayrılan kısımlar -yine ikişer ikişer olmak üzere- kendi içlerinde sonsuza kadar ayrılabilirler. Bu bakış, daha da abarhlı biçimde bir süredir edebiyata da bulaştı: gençlik edebiyatı, çocuk edebiyatı, kadın edebiyatı, sürgün edebiyatı gibi ayrımlar geliştirildi, edebiyahn kendine özgü bir bütünlüğü, tamlığı olduğu görmezden gelindi. "Gençlik Edebiyatı" da ikiye ayrılabilir pekâlâ: ilkgençlik ve songenç-lik olarak; bu da benim katkım olsun, ayrıca "Kadın Edebiyatı" kapsamında, genç bakire kızlar için, bakire olmayan genç kızlar için, ortayaşlı dullar ve ihtiyar hanımefendiler için ayrı ayrı ürünler verilmesini önerebilirim.

"Gençlik Edebiyah"yla ne denmek istendiğini ötedenberi kavrayabilmiş değilim. Gençlerle bir biçimde ilgili bir edebiyat olduğu anlaşılıyor. Ama nasıl? Gençlerin sorunlarını dile getiren, yani onların yarattıkları bir edebiyat türü mü? Yoksa gençlerin belli bir eğitimden bir an önce geçip yaşlanmalarını, durmuş oturmuş kişiler olmalarını sağlamak amacıyla yaşlılarca kaleme alman yönlendirici, eğitici bir edebiyat mı? Birkaç yıl önceki "Çocuk Edebiyatı" furyasında, bazı yazarların kendi çocukluklarında yazdıkları izlenimini veren yapıtlarla karşılaşmıştık da, neyse ki çoğunun izi bile kalmadı bugüne, zamanın acımasızlığıyla elendi.

Her şey "Atta" ile başlıyor. Çocuklara "Attaya mı?" diye sorulur ya. Zavallı çocuk da "Gezmeye gidelim mi?" sorusunu bal gibi anlayacak düzeydeyken kendi zekâsını hiçe sayan bu sevimli-uyduruk-ortaklaşa dille yanıtlar soruyu: "Atta!" Sokağa çıkarken "başbaş" yapar ya da "baybay eder", "düt"e biner, su yerine "bua" ister, "mamma" yer vb. Büyüklerinin gözünde ne zeki bir çocuktur o, her istediğini anlatabilmektedir! Tabii ki ona sunulan edebiyahn da bu oyun çerçevesinde yer alması beklenir: yaşama-sevinci ağırlıklı, bol çiçekli ve kelebekli, turuncu güneşli, çocuğun sevdiği varsayılan sudan imgelerle, sığ bir dille yazılmalıdır metinler.

Kişisel görüşü ve dili böylesine ketlenmiş biri ilerde nasıl bir *edebiyat okuru* olabilir? Hele kendisine uygulanan baskının haklı bir baskı olduğuna inanıyorsa, bu baskı mekanizmasını sonraları kendi çocuklarına aynen uyguluyorsa?

Gençler hakkında karar verme hakkını çoğu kere yaşlıların kullandığı bir dünyada yaşıyoruz. Ama gençler de bu tür bir eğitimden geçtiklerinden, hakkı büyüklere bırakmaya, en azından hak elde etmek için savaşmamaya razı görünüyorlar genellikle. Edebiyah seviyorlarsa, fazla bir çaba göstermemek adına, bu kere edebiyatçının bildik *"atta"* oyununa katılmasını istiyorlar; katılmazsa, düş kırıklığına uğruyorlar. Bazı edebiyat söyleşilerinde dikkatimi çekti: kişinin özellikle gençken daha az mutlu olduğu gerçeğinden habersiz çoğu. Gençken bir arayış içindesinizdir; kim olduğunuzu, yaşamın size neler vereceğini, sizden neler alıp götüreceğini kestirmeye çalışırsınız, eğilimlerinize göre bir yol çizmeye çalışırsınız. Ancak başkalarının sunacağı reçetelerin doğru olmayabileceğini kavradığınız anda yetişkin biri sayılırsınız. Bilirsiniz ki yaşlıların size birtakım sıfatlarla önermeye çalıştıkları edebiyat, onların küçük, bencil, güvenceli, rahatça ikiye bölünebilen dünyalarını sarsmayacak bir edebiyathr.

Onların *gençlik* diye yücelttikleri de çoğu kere modernlik değil, çağı geçmiş, günü dolmuş kendi gençlikleridir; gençliklerini mutlu bir dönem diye anmaları, değişmez bir duygusal düzeni ayakta tutmak uğrunadır.

Adsız Köşk, Küçük Prens, Beyaz Geceler, Güliver'in Yolculukları, Alis Harikalar Ülkesinde gibi başyapıtlar, özellikle gençler için yazılmamışlardı.

Yaşamlan süresince günleriyle gündeş olabilenlere sesleniyorlardı yalnızca, bugün de çağdaş insana sesleniyorlar.

Edebiyatta ayrım yapmanın en büyük sakıncası -amaç kut-sal(!) da olsa- edebiyatçıyı çağının, gününün gerisine buyur ederek ihtiyarlatmak. Ama rahatça geviş getirebileceği *o* koltuğa hangi edebiyatçı oturur?

Zenginler Eğleniyor

4 Aralık

Cemal'in kolaylıkla bağışlanmayacak suçları var: 25 yaşında olmasına karşın 40 yaşın duyarlığını da taşıyor, güçlü sezgileri, atak sorularıyla hemen sivriliyor bulunduğu kalabalıkta. (Boğaziçi Üniversitesi'ndeki derslere ta Çapa'dan dinleyici olarak geldiği dönemde, onun sorabileceği soruları önceden kestirmek, keyifli bir zihin temriniydi benim için.) Daha da kötüsü, yakışıklı bir genç Cemal. Temiz, ışıklı, en yakın "kırılgan" sözcüğüyle tanımlayabileceğim bir güzellik: gözleri derin mavi, saçları koyu kahverengi, dişleri bembeyaz bir çocuksulukta.

Melis de aynı yaşlarda bir genç kız. Teninin duru abanozu, bedeninin kıvrak çizgileri, sesinin buğusuyla hemen bir elektrik yayıyor bulunduğu ortama. "Güzeller aptal olur" görüşünü yalanlayan bu iki gençle geçenlerde söyleşide müziğin ve dansın başı çektiği bir ikindi geçirdik. Sanata-edebiyata tutkun gençlerin bu ülkede neler yapabileceklerini tartıştık. Amaç yalnızca güzellik sergilemekte düğümleniyor olsaydı, ikisinin de açamayacakları kapı yoktu gördüğüm kadarıyla. Oysa Cemal, doğru dürüst bir sanat tarihi öğrenimi görmek istiyordu, Melis ise iyi bir caz şarkıcısı olmak derdindeydi. (Düşünüyorum da, özellikle müzikal şarkıcılığına yatkın bu ses için ne güzel şarkı sözleri yazılabilir.) fisinin de direnci şimdilik çekitaşı gibiydi.

Cemal'le beni bir süredir şarkı söylediği gece kulübüne çağırdı Melis. Uyardı: on ikiden önce gitmemeliymişiz, pişman olabilirmişiz.

4 Aralık akşamı, fiks mönüsü 50.000 liralık bu tür eğlencelerden nicedir uzak kaldığımızdan herhalde, iki dirhem bir çekirdek giyindik. Saat on ikiyi dar edip seçkin semtlerimizden birindeki bu seçkin gece kulübüne gittik.

İçerisi loştan öte, düpedüz karanlıkh. Bir an, Melis'in orada olmayacağı korkusu bastırdı; cüzdanlarımızı yokladık. Garsondan ortak bir dil kurma adına, hiç içmediğim bir Marlboro istedim, bolca bahşiş bırakarak hiç değilse onu yatışhrdığımı umdum. Çünkü ortalıkta dolaşan iri kıyım garsonlarla masalarda oturan iri kıyım çiftler, bizi kuşkuyla süzüyorlardı. Erkekler, ütüsü bozulmuş günlük takımlarıyla gelmişlerdi; kadınlar, Neyir Mağazası burjuvazi-sindendiler simli trikolarıyla. Yemek yiyenlerin çoğu birbirini tanıyordu; demek sık sık buluşuyorlardı burada ve konuşmalardan anlaşıldığı kadarıyla bir aile kulübü gibiydiler. Bizse yabancıydık. Kimdik peki? Orada ne işimiz vardı acaba? "Oğlan, kadının jigolosu olsa neyse, o zaman durum yerli yerine oturacak ama bunlar gülüyorlar düpedüz, kendi aralarında eğleniyorlar, gürültüye kulak asmadan konuşuyorlar. Neyin nesi bunlar?" İmrenmeyle karışık yoğun bir kin.

Bloody-mary, konyak, nar, havuç ve bayat çerezle donatılmış masamızı bırakıp dansa kalkmayı önerdim. Romantik bir biçimde dans etme çabamız da işe yaramadı çünkü müşteriler dans edebilenleri de sevmiyorlardı, gerekçe ne olursa olsun. Bir yere oturtulamayınca, dik bakışlar alhnda yine masamıza oturduk.

Bu keşmekeş içinde bir zamanlar arabesk söylememe karan almış bir şarkıcımız, kanun eşliğinde "besame muço" söyleyerek geceye bambaşka bir revnak kattı. Demeye kalmadan komikler seyirttiler. Komiklikle gülünçlüğün aynı olmadığını bir daha kanıtladılar bize. Zenginlerimizin katıla katıla güldüğü espriler, tüyleri diken diken edecek kadar bayağıydı. Özal, De-nirel, İnönü, Erbakan vb nasiplerini alıyorlardı bu bayağılık-:an. Komiklerden biri, yan masada oturan çiftin erkeğine sordu sözgelimi: "Hangisine verdin sen? Özal'a mı, Demirel'e mi? Kararsızdın da." ‘

— Özal'a verdim dedi aile babası kahkahalar içinde.

— Aldı mı bari?

— Aldı, aldı.

Baktım, adamın karısı da gülmekten kırılıyor. Bir alkış bir alkış...

Anadolu'nun herhangi bir köyünde-kasabasında cinayet nedeni sayılabilecek bu şaka, büyük bir kentte liberalliğin, esnekliğin bir göstergesi oluveriyor, bir bakıma uygarlığın.

Sanki onur sözcüğünü hiç duymamış bu insanlar. Oy verdikleri kişilerin onurlarına böylesine saldırabildiklerine göre kendilerine de saygıları yok. Komikler, bu gerçeği ustalıkla kullanarak onların "boşalma"sını sağlıyorlar. Basınımızın büyük çoğunluğu da en ciddi konuları hemen cinsellik planına çekerek yürütüyor bu sozümona muhalefeti.

Öfkeden taş kesilinir mi? Kesilinir. Tıksintiyle bakıyorum artık çevremdeki yüzlere: Hayatlarında hiç doğum ya da ölüm görmemiş mi bu insanlar? Üzüntüyü, sevinci tatmamışlar mı? Galiba hayır. Gülmekten zaman bulamamışlar.

Kalksak artık... Kurtulsak. ..

Göbek atmalar başladı şimdi de. Her şey sonuna kadar kullanılacak ki masrafa değsin. Garsonlar, müşterileri kollarından çekip göbeğe kaldırıyorlar. Biz kalkmayınca ne olacak?

"Gece boyunca bizlerle kaynaşmadınız zaten" diyebilir biri. "Göbek atanları küçümsüyor musunuz yoksa? Esprilere gülmediğinize, sanatçıları alkışlamadığınıza göre, neden buraya gelip tadımızı kaçırdınız?"

Cemal'le bakışıyoruz.

— Gidelim artık diyor. En ufak bir terslikte kavga çıkacak gibi görünüyor. Birisi çelme bile takabilir bize.

Gece havası, kirli, boğucuydu. Yine de bir süre yürüdük.

Parayı ve siyasal iktidarı elinde tutan türedi burjuvazi, Cemal ile Melis'in geleceklerini, benim umutsuzluğumun sınırlarını bu sövgü çukurunda göbek atarak belirliyor.

Melis'in sesinin tabak-çatal şangırtıları arasında eriyip gittiğini söylemeye gerek yok.

1988

îpek Mendil

14 Ocak

"'Yazmak, biraz da silmek dernektir' görüşü üstüne düşünceleriniz..." gibi resmi bir sınav sorusuna Murat Ertel'in verdiği derinlikli yanıh okurken gözlerim dolmuştu: Ne çabuk büyümüş!

Yanıh şöyle: *"The Band adlı çok keyifli bir grubun gitaristi olan Rick Donko, 'Ben çalmıyorum ki' diyor, 'çalmadığımda boşluklar yaratıyorum. Aslolan, çalmadıklarımızda zaten.' Öyküde de böyledir. Bence yazarın gücü, söyledikleri ile yarattığı boşluklara verebileceği (yükleyebileceği) anlamdadır."*

Boşlukları çalabilmek deyince akla ilk gelen, caz oluyor: *Boşlukları oynayabilmek*, sessiz filmleri, özellikle Şarlo'yu çağrıştırıyor; *boşlukları yazabilmekse* Çehov'u. (Sözgelimi pandomimciler, sessizliği devinimle *doldurdukları* için konunun biraz dışında kalıyorlar.) Burada belli bir boşlukta ya da uzamda ipek bir mendil gibi kendi ritmiyle süzülme başarısından sözediyoruz, dünyanın yoğun hızına kişisel, vezgeçilrnez, *okunur* esler koymaktan.

Günümüz Türk yazarlarının çoğu "es"ler ve "espas" üstüne pek düşünmüyorlar. Noktalama işaretlerinin susku süreleri üstüne düşünen Leyla Erbil, insan sesinin müziğini yakalamaya çalışan Bilge Karasu, öyküsünü, romanını, hatta denemelerini sayfaya yayarken, bırakhğı boşlukları da okumamızı isteyen Ferit Ed-gü, Sevim Burak, Hulki Aktunç, bu genellemenin dışında kalan birkaç ad. Yoksa yazarlarımızın çoğu sayfa doldurmaktan (iki anlamda da), boşluk bırakmamaktan yana. Zaten okurların çoğu da edebiyat ürünlerini sayfa sayısına göre değerlendiriyor.

Denebilir ki, Dostoyevski, Balzac, Tolstoy ya da Dickens da tuğla gibi romanlar yazarlardı. Ama onlar; okurun görsel deneyimlerinin birikmesiyle oluşan "ortak ipuçları deposu"na göndermeler yapamazlardı ki o dönemde. Bir roman kişisini, bir sokağı, bir doğa görünümünü uzun uzadıya anlatmaları, bu görsellik açığını kapatma telaşından doğuyordu belki de.

Günümüzdeki okursa, güncel sinema ve fotoğraf sanatlarının ya-nısıra bu roman kalıtıyla da beslenmiş olmalı. Öyle varsaymak zorundayız.

Sanatın her dalında *doldurmaya* bunca tutkun kişilerin yaşadığı bir ülkede neler yapılamaz?

Şarkı sözü yazılamaz bence. Kolay kolay şarkıcı yetişmez. Ünlü şarkıcılar, yalnızca seslerinin güzelliğiyle sivrilmezler ki. İşte Louis Armstrong, işte Billie Holiday. Onlar, özel boşluklar yaratarak, dubidu'larla, lalala'larıyla soluklarını, kişisel yorumlarını getiriyorlar bildik parçalara. Bizim şarkıcılarımız gibi küçücük seslerini detone etmek pahasına hayatlarının romanını sığdırmaya uğraşmıyorlar prozodisi şaşmış bloklara.

Aynı nedenden ötürü, Çehov oyunları da kolay kolay oynanamıyor ülkemizde. Oyuncular arasında bedensel ve ruhsal bir ritm, bir uyum kurulamadığı için oyun düpedüz sarkıyor. Gevşek, uyuşuk bir atmosfer yaratılmak istenirken, "uzun susuş anları" seyircide bir teknik arıza izlenimi uyandırıyor. (Elde olmayan nedenlerden ötürü elbette!)

Ya yeni Şarlo filmleri? Bakın, orada dünya da bizden geri kalmıyor. Chaplin'in onca özen gösterdiği film müzikleri, çağdaş bestelerle yer değiştiriyor bazılarında. Filmi *(Altına Hücum)* televizyonda izliyorsanız, sesi mutlaka yok etmeniz gerekiyor; Şarlo'nun özel muhalefeti silinip gidiyor birdenbire, uzlaşmacı bir tempoya bürünüyor dahası.

Şu aralar, dünyanın bir müzik parçası süresince, bir mektup okuma süresince de olsa, yaşanmaya değerliğini kanıtlayan mektuplar alıyorum. (Murat'ın sınav yanıtım da bir mektup sayıyorum zaten.) Bir dostum, yabancı bir ülkede bir parkta dolaşıp ağaçlara bakarken içinden "sevgi fışkırması" gibi bir söz yükselivermiş, tıpkı bir ipek mendil gibi. Sait Faik'in öyküsünün adı değil ama, mendilin kendisi. Çağrışımlarının zincirini kurmaya çalışırken, şöyle diyor: *"Görüyorsun, kimbilir nereden, nasıl, hangi içsel, ne gibi özsel gizlerden, hangi derin köşelerden, bir-şeyler, bir sürü şeyler, tıpkı o bugünkü ipek mendil gibi ansızın çıkıp çıkıp geliveriyorlar. O ipek mendili anımsamayalı en azından birkaç yıl vardır. Öyküyü değil, ama o sözü çoktan unutmuşumdur. Fakat işte görüyorsun, bir yerlerden, çıkıp geliverdi."*

Boşlukları okutma becerisine sahip bir başka dosttan bir mektup daha. Üçünün de cazsever olmaları rastlantı mı? Sanmam. Bu mektuplan boş ve keyifli bir anınızda okuyup seslerini dinlemenizi, bir tema üzerine ne gibi çeşitlemeler yapılabileceğini düşünmenizi salık veririm. Yaşam, başı-sonu belli bir form olsa da cazsı tekdüzeliklerden ne engin doğaçlamalar çıkarılabileceğini gösteriyorlar. Virgüllerin -tuşların- hakkını vermeniz yeter:

"Kötümserlik dedikleri iyimserliğim, bir kıyı kahvesinde oturmuş, tek başına, kabak çekirdeği yiyor ve aklından buharlı bir gemi geçiriyor, lokantasında Schubert çalınan, kaptanın yirmi yaşında olduğu, kadınların şapkalı, adamların külahlı, garsonların sarışın olduğu bir gemi. Eriyen buzdağlarının arasında yol alıyor mırıl mırıl (...) Yüzyirmi adet kitap birikmiş (saydım) okumadığım. Nasıl yetişeceğim? Gülümseyerek yetişir mi insan? Biraz daha uzaklaşsam, Oğuz Atay'ı yeniden okusam, kendime bir gölge-roman ısmarlasam, artık yalnızca papyon takıp beni ben yapan ayrıntılardan uzak kalsam, kuzeyde bir büyük kente yerleşsem, Birinci Dünya Savaşı'na geri dönesem, Engels'i okumamış olsam, Bezik Oynayan Kadınlar'z *ilk kez okuyor olsam..."* '

Söyleşi günlerine katılmamı eleştiren arkadaşım da haklı: Konuştukça, söylemedikleriniz birikiyor.

Bir Köpeğe Bakmak

3 Şubat

Kafka'nın 27 Mayıs 1912 tarihli güncesinden.

"Niklastrasse'dekilerle köprüden geçenler duralıyor, bir cankurtaranın ardından acı acı havlayarak koşan bir köpeği içleri burkularak izliyorlar. Ama birdenbire duruyor köpek, dönüp yoluna gidiyor; demek yalnızca garip huylu, sıradan bir köpekmiş, taşıtın arkasından koşmasının özel bir anlamı yokmuş."

İpek Aksüğüı'ün son sergisinde yer alacak resimlere bakarken, bildik soru yine takılıyor aklıma: Sanatçının-edebiyatçının yapıtının iletmek istediğiyle izleyicinin ya da okurun o yapıtta gördüğü/okuduğu arasında çok büyük bir

boşluk olabilir mi? Sözgelimi ben İpek'in -model kullansa da- kendinden yola çıktığını, ana renkleri seçerek bir tür desen etkisi yaratmak istediğini yine de hep bir yaralanmışlığı, parçalanmışlığı anlattığını okuyorum. Saptamam doğruysa, İpek'i yıllardır tanımamın payı var mı bunda? Ortaokulda, lisede hep birlikte olduk. Ama asıl buluşmamız şimdi, uğraş dallanmıza *bakışımızda.*

— Bu işe başlamadan çok düşündüm, diyor. Geç başladım yani. Yirmi beş yıl resim yapmadım, ama baktım ki kendimi anlatma aracım resim, dünyayı görüş biçimim. Kesin kararımı o zaman verdim.

Yapıtlarına "iş" diyenlere güvenebilirsiniz: ister ressam olsunlar, ister edebiyatçı. Uğraş dallarının tarihini, bugün vardığı noktayı, zorladığı sınırları bilmek zorunluluğunu duyduklarından, kendiyle yetinme tuzağına düşmezler; profesyonellik kaygısı taşıdıklarından, size en azından temiz bir iş sunarlar; kendi konumlarını belirlerken *karar sancısı* çektiklerinden, çoğunlukça hemen benimsenecek sıradanlıkta ya da sıcaklıkta ürünler vermekten de kaçınırlar, Batı'daki en son eğilimleri özümsemeden telaşla aktarıp izleyeni bilgi ve beceri gösterisiyle şaşırtmaktan da.

— Türk resminde "bir şey anlatma" kaygısı ağır basıyor mu, sence? Öyküde basıyor da...

— Resimde de öyle. Natürmortlarda bile hikâye var. Yontularda da. Hikâye olmasın demiyorum tabii, ama üslubun içinde erimeli. Yani amaç bir bütünlüğe varmaksa, o bütünlük, o birlik, üsluptan doğmalı. Konunun ya da hikâyenin bütünlüğüne belbağlayınca, ortaya resim değil illüstrasyon çıkıyor. Rengin apayrı, bağımsız bir anlamı var oysa, resme anla-tımsal figürler, duygular yükleyebilir. Salt soyut, yalnızca renkle, formla ayakta duran resimleri düşünürsek... Male-vitsch, Mondrian, Cezanne. Cezanne'ın figürü insan da olabilir, elma da, farketmez.

— Peki hikâyesiz ressamlarımızdan birkaç ad verebilir misin bana?"

— Sabri Berkel, Adnan Çoker, Zeki Faik İzer ilk aklıma gelenler.

— Hikâyeyi olumlu anlamda alırsak, sözgelimi Sait Faik gibi, bir bakıma hep aynı hikâyeyi anlatan, içdünyasıyla üslubu bütünleşmiş ressamlardan

kimler?

— Bastıran problemlerin ağırlığını gittikçe daha berrak anlatmaya kendini adamış Avni Lifij başta geliyor.

— Günümüzde resim sanatını seninkine benzer bir açıdan ele alan Türk ressamları?

— Aynı etkileşim alanını paylaştığım Hale Arpacıoğlu, resim dışına taşmadığında Bedri Baykam ve Yusuf Taktak. Eski ressamlardan, Hans Hofmann'ın öğrencisi Zeki Kocamemi. Yabancı ustalardan bu alana girenleri sorarsan, -Goya'dan Popçulara kadar- özellikle Hans Hofmann derim, New York Soyut Dışavurumculan, de Kooning, Giacometti. Bir anı sana: John Cage-Merce Cunnigham ikilisini ilk kez 1965'te Chicago'da izlemiştim. İki sanatçı da yapıtlarıyla beni "açıkta" bırakmışlardı diyebilirim. Sevmemiştim. Daha doğrusu, sevememiştim. Aradan bir süre geçti. 1973'te, New York Üniversitesi'nde Pierre Boulez, 60. yaş günü kutlanan Cage'in müziğini yorumladı. Uk kez o zaman çağdaş klasik müziğe açıldığımı hissettim. Bir sanat yapıtını hikâyesi ötesinde sevebilmek, değerlendirebilmek için *anlamak* gerekiyor galiba.

Edebiyatımızın sorunlarıyla resmimizin sorunları benzeşiyor. Resimde ışığın ve planların parçalanma, nesnelerin özel oylumlarına kavuşma serüvenini, edebiyatta, sözcüklerle kavramların dil içinde, anlatım içinde özel tınılarını, yerlerini bulma serüvenini izlememiş resim ve edebiyat tutkunlarıyla nerede buluşulabilir?

İpek atılıyor:

— Daha da kötüsü, bizde sanat birşey öğrenilmeden de yapılabilir gibi bir inanış var. Özellikle ekspresyonizm denilince. Sanat tarihindeki oluşum süreçleri bilinmeden de yapılabilir gibi. İzleyiciler de yapıtları duygularıyla kavramaya çalışıyorlar. Ama ben yine de umutluyum. Resmimizde bir bireyselleşme eğilimi görülüyor. Kendi resmini yapma -hikâye aktarma düzeyinde değil- resim sanatının geçirdiği aşamaları, dünya resmi içindeki kişisel konumunu bilerek kendi resmini namusluca yapma eğilimi.

Evrensellik ve kozmopolitlik içinde bir yer bu. Evrende Türk olmak başka, Türkiye'de Türk olmak başka.

— Dediklerin edebiyatımız için de geçerli. Cankurtaranın arkasından ille de sevgili sahibine bağlılığından ötürü koşması gereken köpek imgesi aşınıyor gibi.

Bu arada, İpek'in Yozgatlı olduğu izlenimini uyandıran kedisi Kırmızı, konuşmalardan sıkıldı. Tenor sesiyle mırıldayıp duruyor uykusunda. Onun dünyaya görkemli yakışıklılığını sunması zaten başlıbaşına bir armağanmış. Varlığı yetermiş. Ayrıca bir cankurtaranın arkasından hiçbir nedenle koşmayacağına göre, yanlış okunamazmış.

1

Sanatçının, Roger Fry adındaki ünlü sanat eleştirmeninin yaşamı üstüne bir inceleme hazırladığı yoğun çalışma dönemi. (T.U.)

Sinema-deliliği

15 Şubat

Küçükken, dedemin peşine takılıp sinema sinema gezen, bazan bir günde ardarda üç film izleyen bir sinema delisiydim. *Karnaval Kızı Lili* ile *İnsanlık Suçu'nu (A Place in the Sun)* yedişer kere izlemiştik dedemle. O, öğle saatlerinde muayenehanesine edilen telefonlardan kaçıp güzel bir şekerleme yapabilmek için, hafta sonlarında da anneannemin dırdırından kurtulmak için koşuyordu sinemaya. Böylelikle hafta içinde, filmin uykuda kaçırdığı bölümlerini hafta sonunda tamamlıyordu. Bana sorular sormak, bilgime başvurmak da eğlendiriyordu onu.

*Acı Pirinç'*e gittiğimizi öğrenen annem, "Bu yaşta bir çocuk, erotik filmlere götürülür mü baba?" diye sesini yükselttiğinde biraz bocalamıştı dedem. Ailede hiç kimse tutucu değildi ama ben o akşam yemekte durup dururken dedemi dudaklarından -anlaşılan ustaca- öpmüş, şöyle bir soru sormuştum: 'İnsanlar neden hep yanlamasına öpüşüyorlar?" Dedemin yanıtı düzdü: "'Burunlarından ötürü."

Birkaç yıl sonra *Şehirde Korku'dan* -Türkçesi galiba böyley-di- *(Panic in tlıe Streets)* çıktığımızda her zaman yaptığım gibi ânemanın ön camını inceliyor, hangi sahnenin fotoğrafını istediğimi kararlaştırmaya çalışıyordum. Film gösterimden kaldı-nldıktan sonra, dedem o fotoğrafı alıp getirecekti bana. (Sine-^ sahipleriyle sıkıfıkıydı; yı:;r gösterenlerin dişlerine bedava bakardı; o yüzden bilet alma, yer bulma derdi yoktu bizim için). O gün, filmin jönü Richard Widmark yerine hain suratlı Jack Palance'ı seçtiğimi gördüğünde de dümdüzdü yanıtı: "Eyvah!" (Geleceğime ilişkin karamsar ipuçları çıkarmış olmalı bu seçmeden. İyi ki *Fil* Adam'a. -John Hurt'e- hayranlığımı görecek kadar uzun yaşamadı!)

Ekrandan bir solukta geçen görüntüler, çocukluktan başlayarak nasıl etkiliyorlar bizi. Bazan ışıklar saçan bir yüz -bir Romy Schneider, bir James Dean- bazan bir sahne -Bisiklet Hırsızlarındaki lokanta sahnesi, 400 *Darbe* 'nin bitişi estetik anlayışımızı, dünya görüşümüzü, siyasal tavrımızı yönlendirebiliyor.

Bu konuda bir deneme yapmak amacıyla bir oyun uydurdum geçenlerde: Şöyle bir öneri: "Düşünün, bomboş bir gün uzanıyor önünüzde. Beyazperdenin gelmiş geçmiş şimdiki bütün oyuncuları emrinizde; isteğinize göre siyah-beyaz ya da renkli halleriyle gelecekler. Uçak saatlerini, seçtiğiniz ülkelerin uzaklığını, harcamaları falan hesaplamayacaksınız. Her an her yerde olabilirsiniz. Yalnızca *bütün bir günü* kimlerle, nerelerde, nasıl geçireceğiniz önemli. Sabah kahvaltısı, öğle yemeği, ikindi çayı, akşam ve gece nasıl dolacak? Kişilere ayırdığınız süreler deyince, dakikalar bile önemli."

Ne acımasız bir oyunmuş bu! Kendinizden bile gizlediğiniz eğilimleriniz açığa çıkıyor; ayrıca, yaşadığınız toplumun yapısı üstüne geniş bilgiler de ediniyorsunuz. Sözgelimi, evli kadınların çoğu -hele kocaları yanlarındaysa- oyuna katılmıyorlar. Ama soru sorulduktan birkaç saat sonra, en beklenmedik anda "Kararımı verdim: akşam yemeği Alain Delon'la" diyebiliyorlar. Erkeklerin çoğu -bekârları da katıyoruz- *tek* kadınla tutturuyorlar, günü yalnızca onunla geçirmeyi düşlüyorlar: Siyah-beyaz Gar-bo, Bette Davis ya da renkli Adjani. Ancak akşama doğru Spen-cer Tracy, Jean Gabin ya da Orson Welles'la bir barda iki kadeh atmaya razı oluyorlar sağolsunlar! Nastasja Kinski'yi çok sevmeyi kendine yediremeyen bir delikanlının çözümü harikaydı: kızcağızla Vefa Bozacısı'na gidip turşu içecekti nostaljik bir biçimde. Deneyimli kadınlar arasından, seçtikleri aktörlerden gün boyu konaklanacak yat ve yalı isteyenler de çıktı tek-tük.

Ama ortak payda, herkesin gece kendi evine döndüğü, sabahları mutlaka gazetesine göz gezdirdiği, düşsel mekânları İstanbul dolaylarından seçtiği, harcama konusunu yine de hesaba kattığıydı. En önemli sorunsa geceyi paylaşacak "kişi"ydi. Belli-belirsiz bir ahlaki kaygı, oyun oynarken bile... (Yoksa yanaklar neden kızarsın?) Günüme altı fotoğraf sığdırdığım için (Sabah 11.30'dan başlayarak sırayla Richard Harris, Gerard De-pardieu, Charlotte Rampling, Jack Nicholson ve geceyarısı eve döndüğümde çayı demlemiş olarak beni bekleyen John Hurt'le gündüzden kiraladığım arabanın hergele şoförü Belmondo) kimilerince gevşek-ahlaklı sayılabilirim bal gibi. O hiç önemli değil de çeşitli baskılar yüzünden, böylesine engelsiz bir günde bile düşgücümüzü kullanamayacak kadar ketlenmiş olmamız çok önemli. Bu gidişle, günün birinde bir özgürlük ortamı doğ-sa onu ne kadar kullanabileceğiz?

Sinema sanatı, özellikle katı görüşlerin egemen olduğu toplumlara yepyeni ufuklar açıyor, yepyeni rüzgârlar getiriyor, doğru. Böyle bakıldığında sanatsal işlevini bile aşıyor zaman zaman. Sözgelimi ülkemizde iyi filmler oynatan sinemalar, birer sanat kulübü niteliği kazanıyorlar zamahla. Aynı filmleri izleyenler, tıpkı belli dönemlerde aynı kitapları okuyanlar gibi bir tür akrabalık bağıyla birleşiyorlar. Yine de bu olgu, son yıllardaki *sinema-deliliği salgınını* yeterince açıklamıyor. Hele önemli ipuçları varken ortada: Yeni sinema delilerinin bazıları, *yalnızca* görülmesi gereken filmleri izliyorlar, ünlü yönetmenlerin adlarını, ünlü filmlerin ünlü sahnelerini ezberleyerek geçerli bir kültür ediniyorlar. Büyük bir çaba gerektirmeyen, başka sanat dallarıyla, edebiyatla pekiştirilmeyen, üstelik iki buçuk saatte elde edilen sudan-ucuz, iş-bitirici bir kültür bu.

Sinema sanatı illüzyonlardan çıkıp yeni gerçeklere varma şöleniyken gerçeklerden kaçıp illüzyona sığınma, topluma sağırlaşma çığrını açmaya kaydırılınca, önce benim gibi "delileri" uslanıyor anlaşılan.

Uyumamalı

15 Mart

Bugünlerde kimi görsem, uyumaktan yakınıyor. Öğrenciler -çok çalışıp yoruldukları gerekçesiyle- boş kalınca öğleye kadar uyuyabiliyorlar. Saate bağlı bir işleri olmayanlar, yapacakları birşey yoksa, en azından günü yarılamak amacıyla uyuyorlar. Belli bir saatte işlerinin başında bulunmaları gerekenlerse, bütün gün ayakta uyuyorlar. Eskiden uykusuzluk çekenler bile konuşmanın en civcivli yerinde esniyorlar artık. (Bir boşluk), şu koca nüfus içinde -anayasa oylamasındaki *bazı* "hayır"ları gözönünde tutarak- azınlığın da azınlığından sayılsak bile, toplu bir mutsuzluk, karamsarlık yaşadığımız belli. Yitirdiğimiz değerli yakınlarımızın yokluğu bile kişisel bir yoksunluktan çok, bazı değerlerin yerine-konamazlığıyla ilgili "toplu" bir kaygı vermeye başladı. Öte yandan, güvendiğimiz tavırdaşla-rın, her geçen gün çoğunluğa karışarak saflarımızı seyreltmelerinin getirdiği hüzün var.

"Ne yapmalı?" Uykularımızda bile bu sorunun yanıtını düşünüyoruz: bilinçaltları kollektifleşmiş bir bireyler topluluğu nerede görülmüş? Çaresizlik içinde, ölümün ikiz kardeşi uykuya sığındığımızda yine karabasanlarla uğraşıyoruz, bir tür suçluluk duygusuyla. Neyi yapmadık?

Yıllardır, nesnelliği elden bırakmadan, kurumları, kişileri, düzenin işleyişini eleştirmedik mi? Eleştirdik. Ama bizleri sayıca aşan bir kamuoyu oluştura-rnadık işte. Üstelik, bu eleştirileri hemen gündeme getirmek için yaratı hevesimizi de ikinci plana attık zaman zaman. Neye yaradı? Artık yeni bir düzleme girmeliyiz galiba. Yaygınlaşmaya yüztutan her türlü marazi eğilimi eş-dost hatırı gözetmeden sergilemeliyiz açıkça.

Karamsarlığın bir iyi yanı varsa o da "Peki nasıl direnmeli?" sorusunu eninde sonunda getirmesidir. Sürekli bir öfkeyle bir yerlere varılamayacağına göre, bu soruya benim yanıtım yine, "İnsan malzemesinin zenginliğine tutunarak" olacak. Bir örnek:

Uykusuzgillerden Mehrnetcan Köksal'la on yıl kadar önce tanışmıştık. Sonraları, birlikte giriştiğimiz bir Babıâli davasını yüzümüzün akıyla sonuçlandırdık. O uzun dava sırasında birbirimize gösterdiğimiz aksamaz saygı mıydı dostluğumuzu perçinleyen bilmem.

Galiba yapılarımız da benzeşiyor: belli bir kadına ya da erkeğe körükörüne âşık olamamamız, ilişkinin en canalıcı döneminde bile bir mimariyi, bir sokağı, bir ağacı gözden kaçırmama telaşımız. Konu aşk bile olsa, baskıdan kaçmamız. Mehrnet-can, düpedüz *kaçarak* sürdürüyor ele avuca sığmazlığını. (Bu tür bir çapkınlık, ölümün panzehiri değil midir?) Bense, bol bol zampara yetiştirmesine karşın bir tane gerçek "Don Juan" yetiştirememiş bir ülkede bulunduğumu hiç unutmadığımdan, yerimde duruyorum.

Ama asıl benzerliğimiz, siyasal tavrımız. İkimiz de, yıllardır çevremizde süren keşmekeşten etkilenmedik, değişmedik. Belki de varoluşçuluk üstüne zamanında çok düşündüğürnüz-dendir. (Bir zamanlar burjuva olmamdan utanırdım, şimdi övüneceğim neredeyse.) Köylülükten kentli-devrimciliğe uzanan kestirme yolda ara-duraklardan geçilmeyince, kestirme dönüşler daha kesin oluyor: tepe taklak. Dönüş yolunda durup soluklanacağınız durak yok çünkü. Varoluş bilinci taşıyan birine "Ben yapmadım; yaptırdılar" dedirtemezsiniz, pişmanlık avuntuları sunamazsınız. O kişi için ahlak, burjuva ve devrimci olarak ikiye ayrılmaz, tavrının vazgeçilmez bütünüdür artık.

Bir zamanların devrimci üniversite hocasıyla -Deniz Gez-miş'in hocasıyla- bir zamanların gençlik örgütünden hızlı öğrenci aynı kalmışlarsa neler konuşurlar bugün? Mehmetcan'ın Selimiye'de "zor" bir davası varsa, sabah bana uğrayacağını bilirim. Hesap-kitap yapılır birlikte; çocuk, kaç yıl yiyecek acaba? (Mam -bir ceza değil ya aslında- bir kişiye değil bütün topluma veriliyor eğer cezaysa. Bizden cezayı çekenlerle konuşma, tarhşma, hatta kavgalaşma hakkını esirgediğine göre.) O an gözler yaşarıyor işte, anıların basıncıyla bir suskunluk çöküyor. Ama ya o günkü dava umulmadık bir mutlulukla sonuçlanmışsa? Akşamüstü güller, rakılar, kahkahalar.

Ortak dostumuz Edip Canseveı'in öldüğü akşam, ikindiüs-tü bir ara hastaneden eve dönmüştüm, yalnızca başımı yıkayacaktım. Sanki yıkamasam olmayacakh. Sıcak su, birşeyleri arındırır umudu mu? Mehmetcan'a bir telefon edip olanları haber vereyim dedim, alıştırarak anlatayım. Yerinde yoktu. Tam o sırada kapı çalındı. Bir de baktım, Mehmetcan! Yüzü sapsan. Biliyor mu yoksa? Hayır. Önceki gece uyumuş bir ara -uyumaz olsaymış- düşünde beni görmüş. Kalabalık bir arkadaş topluluğuyla Büyükada'da yürüyüşe çıkmışmışız. Ben yolda *çok önemli* birşeyimi düşürmüşüm, arıyormuşum. O da katılmış bana, ötekilerden geride kalmışız, çalıları aralayıp her yeri aramışız, o şeyi bulamamışız...

Kan ter içinde uyanmış. İçi kapkara kesilmiş. Bana uğramadan edememiş. Kişi acıdan, hastalıktan, ölümden ne kadar kaçarsa kaçsın umulmadık bir anda onların üstüne gidebiliyor. Kendi ayağıyla koşabiliyor kötü habere. Dostluğun, o derin duygunun sarmallanarak büyüdüğünü de gösteriyor bu karabasan. Kadın-erkek ilişkilerinin çoğu kere sığ bir cinsellikte kalakaldığı bir ortamda böyle bir ilişki yaşayabildiğimiz için mutluyuz yine de, diye içimizden düşündük Mehmetcan'la. Ama tek sözetmedik. Telefonun metalsi, metafizik çalışını bekledik. On dakika kadar: Edip ölmüştü.

"Yürek Bekçiliği"

ı6Mart

Bugün katılacağım söyleşinin konusu "Edebiyatçının Cinselliği" ya, küçük çapta bir deney yapma olanağı doğuyor. İki yazarın romanlarından birer paragraf okuyup kadın mı, erkek mi olduklarını soracağım izleyicilere.

Seçeceğim roman bölümleri, gerçek edebiyatseverlerin okudukları varsayılan yapıtlardan olmalı. Böylelikle -yanıtları aldıktan sonra- karşımdaki kitlenin düzeyi konusunda bir fikir edinip söyleşiyi. o düzeye göre tutturabileceğim.

Birinci paragraf şu:

"Kumtaşı rengindeki kelebeklerle hanımeli rengindekiler. Dizbo-yunu bulan otlar, kır çiçekleri. Taçyaprakları güneşten solmuş, neredeyse beyaza dönmüşler, ama toprakta zaman zaman ortaya çıkan küçümen salyangozlar gibi boz beyaz değil. Ametist renginde incecik, yabanıl kuzgunkılıçları, bir parmağın boğumundan daha saydam, daha minik. Gelinciklerin kızılı-bir çocuğun ateş resmini boyadığı renk. Solan gelinciklerin nemli, düşük başları, şarap lekesi renginde. Düzkayaların alçak engebeleri yunus karnı gibi pürüzsüz ve boz. Çayır, çobanpüskülleriyle çevrili."

Gelelim ikinci paragrafa:

"Eğleneceğim kadar eğlendim, diye düşündü, solmuş sardunya saksılarına bakarak. Ama sevinci bir anda dağılıverdi çünkü yarısı kendi uydurmasıydı zaten-kızla bir kaçamak yapmayı kurmuştu; insanın yaşamının yarısı uydurmakla geçer, kendini uydurur, kızı uydurur, zararsız bir eğlencenin ötesine geçen birşeyler yaratır. İşin tuhafı., bunu kimseyle paylaşamaz-işte dağılıvermişti sevinci."

Peki bu paragrafları yazanların cinsiyetleri? Tam oylamaya geçecekken bir hanım söz istedi: Bu romanları okumuş olanlar oy kullanacaklar mıydı?

Oylama sonucunda külyutmaz bir okur kitlesiyle karşı karşıya olduğum çıkh ortaya, yine de —azıcık oy farkıyla— ilk paragrafın yazarı John Berger kadın, ikinci paragrafın yazarı Virginia Woolf, erkek oldular.

Genç bir adam, bu oyunun gizli amacını sezdiği için verdiğim yanılhcı ipuçlarını değerlendirdiğini, yani bir anlamda tersten yola çıkarak doğruya vardığını "itiraf etti". Kır betimlemeleri yapmak, çiçeklerden, hayvanlardan söz açmak, renklerin ayrımcıklarını tartışmak, hatta küçümen, minicik, incecik gibi sıfatları kullanmak, günümüzde bile "kadın duyarlığı"nın alanına giriyordu; dünyaya çapkın bir erkeğin gözünden bakma becerisi de

"erkek âlemi"nin. Gülüşmeler arasında, bu alışılmış yargılardan bir türlü sıyrılamadığımızı kabul ettik. Artık içim rahat olarak ana konuyu gündeme getirebilirdim: edebiyatın cinselliği, edebiyatçmmkinden bağımsız olabilir çünkü kurgulanan bir cinselliktir. (Tabii ki, bir *kadın* ya da bir *erkek* olarak kişisel deneyimlerini dile getirmeye özen gösteren yazarları konunun dışında tutuyorum, ayrıca onlara haksızlık etmek de istemiyorum.)

İlk bakışta yazıyla bağlantısız gibi görünecek bir paragrafla sürdürüyorum:

"Güneye inmek korkunçtu. Güneyler hep böyle mi acaba? Kızgın güneş, insanlardan birşeyler alıyor olsa gerek. Öte yandan, kuzeylerden de umut kalmadı. Orada da güneşsiz insanlar. İşte kala kala ortalarda kaldık. Zaten hep onlara kalmıyor muyuz? Dönüp dolaşıp ortalama bir yerlere düşüyoruz galiba. (...) Yahu Tennessee Williams'ın yıllarca yaşayıp onlarca oyun yazdığı bir kent, kırk yıl içinde nasıl sıyrılamaz böylesi bir basitlikten, anlayamıyorum."

Okuru özellikle yanıltır duruma düşmemek için deminki satırların yazarı hakkında biraz bilgi vereyim. *Arzu Tramvayı'nı* yakında, New York'ta sahneye koyma derdinde; Williams'm mekânlarına dadanması o yüzden.

"Güneydeki diğer günlerimi küçük kentlere, kasabalara gidip küçük yaşamlara, bilardo salonlarına, barlara girip geçirdim. Hayır, gözlem meselesi falan değildi. Yalnızca bir ilkellik kutlamasıydı. Ve güneşin batımıyla çöken hüzün. Dünyanın en gelişmiş ülkelerinden biri diye tanıdığımız Amerika'dan insan manzaraları (...) İşte böyle, güneyin ilkelliği,ni ormanlar, ağaçlar, deniz, küçük kasabalarda filan arayıp, birşeyler bulup ama hiçbir şey bulamayıp Tennessee'nin kentlerine, Sam Shepard'ın köylerine gidip New York'a geldim."

Yalnızca bazı bölümlerini alıntıladığım (yoksa yazıdan alacağım telif ücretini kendisine bırakmam gerekecekti) bu mektubun yazarı *kaç yaşında* acaba? Cinselliğe bakışımızda yaya kalmamıza yol açan ideoloji, insan yaşı dendiğinde engelleri atlayabiliyor mu? Hayır, yazarımız kırkma merdiven dayamamış, yirmi yaşında. Adı: Nedim Saban. Onunla birlikte olmak bir şenliktir, inanın. Daha yirmisinde kırkına varmış bir "yürek bekçisi", kırkında da yirmisinde kalabilir çünkü. Gerçi kendisi bu mucizeyi oldukça bilimdışı bir yönteme bağlıyor: "Birlikte içki içelim. Çünkü her damla

rakıda daha çok büyüdük bizler," diyor ama ben her damla rakıda daha çok küçülenleri de gördüm Nedimciğim. Sağol da, *asıl* açıklama bu değil bence.

îthal Malzeme Sorunları

23 Mart

İki Marguerite'lerin romanlarını okurken bir soru kurcalıyor kafamı: neden yerli yazarlar sözkonusu olunca acımasızca esirgemediğimiz yergileri yabancı yazarlardan esirgiyoruz? Bu, sanahn bütün dallan için geçerli bir tutum. Yabancı yazarlar, ancak Camus ya da Sartre gibi yapıtlarında bir felsefeyi öne çıkaran yazarlarsa yerilebiliyorlar. (Onları okumak, 1960'larda züppelik diye nitelendiriliyordu ama bu eleştiri, edebiyat sınırlarını aşıyordu. Her yazarın en dar anlamıyla devrimci olmasını bekleyenlerin engin öfkelerinden kaynaklandığı için.)

Şimdilerde böylesine öfke çeken yabancı yazar yok gibi (Barthes'ı saymazsak). Kitapların okunmadığı bir ülkede, eleştirmenler de daha sakıngan davranma gereğini duyuyorlar herhalde; çoğu, yalnızca beğendiği kitaplar üstüne yazıyor.

Bu gidişle yergiyi özler hale geleceğiz. Bu arada bir yazarı ya da sanatçıyı sorgusuz-sualsiz bağra basma geleneği de yerleşmiş olacak. Yerleşti bile. "Umberto Eco zeki, usta bir yazar ama bence *edebiyatçılığı* üstün zekâsının alhnda kalıyor" diyemezsiniz sözgelimi, çünkü gözübağlılık ideolojisine göre "onun bilmediği yoktur". "Tarkovski görkemli bir yönetmen ama geçişlerde ya da kendi deyişiyle şiirsel bağlanhlar kurarken sık sık ipin ucunu kaçırıyor" da diyemezsiniz kolay kolay, onun da "bir bildiği vardır" mutlaka.

Söz, günümüzdeki bahlı edebiyatçılardan neredeyse bir tür dokunulmazlık kazanmış iki allâmeye geliyor: Marguerite Du-ras ile Marguerite Yourcenaı'a. Duras'nın *Mavi Gözler Siyah Saçlar* adlı romanını binbir güçlüğü göğüsleyerek okumaya çalışırken, bilgi deryasında boğuluyordum az kalsın. Yazar, yalnız romanda deneme yapmakla kalmamış, gerçek kişileri de kobay olarak kullanmış. Kitabın "Yann Andrea'ya" adandığı belirtiliyor. Hah, diyorsunuz, yine Japon, Çinli gibi *egzotik* bir sevgili aracılığıyla yazarın kuru bilgilendirmeleri bir çeşit revnak kazanacak. Ama

kadın başkişinin boyuna uyuyup erkek başkişi-ninse boyuna ağlayıp durduğu sayfaları bitirince bir soluk almayı umuyorsanız yanılıyorsunuz. Kitabın sonuna eklenen bir konuşmasında (Roman yayımlandığı gün *Le Matin* gazetesinde çıkmış) şöyle diyor yazar:

"Hayatımda müthiş birşey oldu. Y. A. bir erkek. Bu erkek benden çok daha genç; bunun burada hiç önemi yok. Basit insanlar yaşlı bir kadınla yaşadığı için ona acıyor, oysa bunun hiç önemi yok. Kendisi bundan şikâyetçi değil. Kendisiyle ilgilenmeyen bu kadının yanında kalmak istiyor(...)"

Bu alınhdan da anlaşılacağı gibi yazar, yalnızca okuru, roman ve biçemi zorlamakla kalmıyor, dil de fazlaca zorlanıyor. İyi güzel de romanın adandığı genç eşcinsel erkeğin adı sözü-mona gizli tutulurken neden açıklandı? (Edebiyatçıdan ahlaki bir kaygı beklemeyenler bu ayrınhyı umursamayacaklardır; ben umursuyorum.) Yazarımız bu eşcinsel kobay aracılığıyla yeni derin bilgilere ve yeni bir romana kavuşmuş. *"Eşcinsellik, yalnızca cinsel değil, çok daha geniş, derin birşeydir. Çok daha önce başlar, çok daha korkunçtur. Cehennemidir."* Bu türden etkileyici genellemeleri sıralayıp bütün eşcinselleri bir potada eritirken, eskiden bu konudaki düşünceleri sorulduğunda da şöyle diyor: *"Ya inanmazdım, ya da yalan söylerdim. Onlar da herkesten farksız, herkes gibi derdim, aptalca, birşey bilmeden ne söylenirse söylerdim. Ağırlardım onları. Onlardan başka kimse olmazdı çevremde."*

İnsanları "onlar" ve "biz", "basit" ve "derin" olarak ayıran, ortak cehennemden habersiz yaşayıp sonunda cehennemlerden cehennem beğenen, aşkın cinsel seçmeden bağımsız gelişebileceğini çok geç kavramış bir yazarla karşı karşıyayız.

Tabii biz, "basit insanlar" olarak, Y. A.'ya yaşlı bir kadınla yaşadığı için acımıyoruz, o kadınla *sevişemediği* için hele hiç acımıyoruz; insanları gözlemleme ve yargılama, sonunda da bağışlama hakkını elinde tutmaktan gönenen tanrı-yazarlara acıyoruz yalnızca.

Derneğe kalmadan Yourcenar'ın *Bir Ölüm Bağışlamak* adlı romanı, benzer bilgilendirmelerle açılıyor. Yazar, *"romanım siyasi belge değeri için değil, -varsa- insani belge için yazıldı, bu açıdan yargılanmalı"* derken yine yargı

sözcüğünü gündeme getiriyor. Öte yandan, okurun -yani "onlar"ın- yargılarına o kadar güvenemiyor ki Önsöz'de bir okuma kılavuzu sunuyor. Kim aslında kimdir? Neden bu dekor seçilmiştir? Nasıl bir kurgulamaya gidilmiştir? *"Anlatı, birinci şahıs başkahramanın ağzından yazıldı"* gibi bir tümcenin okuru düpedüz aşağılamak olduğunun farkında bile değil. Önsöz olmasa, bu romanı keyifle okuyacağız ama öğretmenimiz yakamızı bırakmıyor ki. Ûle açıklayacak, ola ki yanlış anlarız!

"Bir Ölüm Bağışlama'mn *kendisini veren kızla yançizen delikanlı hikâyesini aşan esas konusu, aynı tehlikelere, aynı yoksulluklara katlanan üç insan arasındaki o nitelik ortaklığıdır her şeyden önce (...) Sophie'nin yolunu şaşırmış halleri, herhangi birinin hoşuna gitme, ya da herhangi biri tarafından elde edilme isteğinden çok, kendisini hem ruhu hem de bedeniyle verme ihtiyacından kaynaklanır. Eric'in Con-rad'a olan bağlılığı fiziksel hatta duygusal bir tutumun çok ötesindedir (...)"*

Yine aynı noktada takıldık, ayrıca hem ruhu hem bedeni verme ihtiyacında. Kürsüde otururken gözleri camdan dışarı kayan öğretim üyeleri, o sırada kaldırımdan geçen Edith Piafın bu tür bir gereksinimi kendi doğallığıyla giderdiğini nasıl anlayabilirler? Yazmak için yaşamıyordu ki o, yaşamak için şarkı söylüyordu.

Evet, nerede kalmışhk? Marguerite'lerin dokunulmaz, resmi yazarlıklarında. Bari bir bilgiçlik de ben yapayım sıradan birinin ağzından: "Bilgi, öğreneceklerimizin tümünü öğrendikten sonra edindiğimizdir." Telaşa gerek yok.

Sol Pembe Dizi-Sekiz Kadın

8 *Nisan*

Diyelim ki bir oyunun giriş bölümünü yazıyoruz:

1980'lerde bir sonbahar akşamı. Cihangir gibi bir semtte ufak bir apartman katı. Oturma odasında, evde genç bir çiftin yaşadığına ilişkin ipuçları: Duvarlarda birkaç afiş, köşede bir gitar, yer minderlerinin arasına sıkıştırılmış birkaç kitap, dergi, plak.

Genç Adam girer. Genç Kadın toz almaktadır.

Genç adam: Yine mi toz alıyorsun?

Genç Kadın: (Bıkkın) Sorma.

İlk bakışta kolay okunan bir metin bu. Ama doğru yorumlanması, izleyiciye aktarılması yine de başta yönetmene, sonra oyunculara, dekoru yapana, kostümleri hazırlayana, ışık düzenine, vb bağlı. (Neden oyun ya da senaryo yazmadığımı soranlara bir yanıt. Ayrıca zorunlu olarak "nesnel", kişiliksiz bir kip isteyen bu dil bana çok yabancı.) Bu metni en az iki türlü okuyabiliriz. Birinci seçeneğe göre, Genç Adam, evin dağınıklığından tedirgin olmayan, toz almayı da kendisinin işten döndüğü saate erteleyen karısına içerlediği için *"Yine mi"yi* öfkeyle vurgular. Genç Kadın da öfkelidir: *"Sooor ma!"*

İkinci seçeneğe göre durum bambaşkadır. Genç Adam, karısının evdeki dağınıklığı düzeltme çabasının boşunalığına inandığı için ona ya üzgün bir sesle ya da hafif şaka yollu sorar *"Yine mi"yi;* Genç Kadın da onun küskünlüğünü paylaşır: *"Sorma"*

Bu kadarla kalsa yine iyi. Şu kadarak basit bir metni bile Tennessee Williams başka türlü *yazacaktır,* Eugene O'Neil başka, Harold Pinter, John Osborne, lonesco bambaşka yazacaklardır, üstelik tıpatıp aynı sözcükleri kullansalar da. (Yine yeri gelmişken, yabancı dillere çevrilmeye neden can atmadığıma şa-şanlara bir yanıt: Sesini kaybeden bir şehir olmaktan daha belalıdır kişisel sesini yitiren bir yazar olmak.)

Edebiyattan sinemaya uyarlanan yapıtların çoğu kere tadını tuzunu, rengini, yani dilini yitirdiği, bilinen bir gerçek. Yine de Visconti'nin *Venedik'te* Ölüm'ünü Mann'ınkine yeğleyen tek tük kişi çıkabilir tabii, özellikle romanı okumamışlar arasından.

Bundan çok daha tatsız bir çaba da, ölmüş ünlülerin yaşamlarını sinemaya malzeme etmek, bir zamanın canlı kişisini kesip biçilebilir bir kadavra-metin'e indirgemek. Yine de gözleri sinemadan başka şey görmeyenler, bu uğurda özel yaşamın dokunulmazlığını umursamayanlar TV dizisi ideolojisine göre olabildiğince sevimlileştirilmiş bir Mussolini'den,

yakışıklılığı öbür özelliklerine baskın çıkan bir Garibaldi'den hoşlanabilirler. Bir tek koşulla; karşılarındaki yapıt gerçek bir sinema yapıtıysa.

Peki ya "öykü sürükleyiciliği" gibi edebiyat-dışı bir amaçla, *yaşayan* kişilerin yaşamlarını kendince kurgulamaya kalkışan biri çıkarsa? O zaman tattan da tuzdan da sözedemeyiz artık. Semra Özdamar, "kendisini etkileyen kadınlarla" bir kadın dergisi için röportajlar yapmıştı; şimdi o söyleşileri kitaplaştırmış: *Sekiz Kadın.* Aslında 100 Kadın da olabilirdi pekâlâ, nasılsa Özdamar hep *aynı kadını* anlatıyor. Kendi adıma, bana yakıştırdığı içli Susan Hayward rolüne karşı değilim; yazarın size bakışına karışamazsınız. Zaten tarihlerin çoğu, önemli olaylar da doğru. Ayrıca Özdamar usta bir okur: Daha önce merhabadan öte tanışıklığı olmayan bir yazarı *yalnızca* bir ikindiüstü söyleşisiyle tanıyamayacağını bildiğinden, gündökümlerinden, başka söyleşilerden, yazılardan, öykülerden yararlanmış, ortak dostlarımızın izlenimlerinden de. Tabii ufak tefek(!) yanlışlar da yapmış bu arada: duvarda gördüğü Sarah Bemhardt ve Virgi-nia Woolf fotoğraflarını "son zamanlarda ardarda yitirdiğim" dostların fotoğrafları sanmak gibi. (Ne de olsa magazin-duyar-lığına daha uygun böylesi.)

İnsanları etkileyen olaylar üç aşağı beş yukarı aynı olsa gerek: Doğumlar, hastalıklar, ölümler, başarılar. Ne var ki Özda-mar, bu kadınlara yöneltti̇ği tek tip soruları kitaba almadığından -eleme yetisini yalnız bu konuda çalışbrmış- bütün kadınları aynı savruk Türkçeyle, aynı ağdalı tonla, aynı acıklı anılardan sözeder durumda bırakmış; trajik olayları bile melodram-laşhrmış bu şablon uyarınca. Nasıl bir kadın bu acılı lahmacun? Anlaşılmamış, alabildiğine özverili, küskün, buruk, kâbuslu, doyumsuz, gizemli, umutsuzca aşk isteyen, hayah her fırsatta "bir sinema şeridi" gibi gözlerinin önünden geçen bir kadın. Zekâdan nasibini pek almadığı için ne gülüyor, ne şakalaşıyor; binde bir gülerse yukarda saydığım sıfatlarla gülüyor. Bu kadının sekiz parçasının da ne zaman kendilerine acımaktan başalıp çalışhkları, yaşadıkları toplumda hangi ara sivrildikleri belli değil. Erkeklerle "başarılı ilişkiler" kuramamalarına şaşmamak gerek. Ben erkek olsaydım sözgelimi, hiçbirinin yanında beş dakikadan fazla duramazdım!

Yılın bütün modalarının bir çorbası gözlemleniyor kitapta: Erkek egemenliğine karşı kadını aşırı yüceltmek türünden bir feminizm, "Nerde o

eski... " diye başlayan türden nostaljiyle bir aristokrasi özlemi, toplumun yozlaştığı, insanların bozulduğu türünden bir toplumsal eleştiri ama ille de romantik genç kız pembesi.

Sekiz Kadzn'ı okuyanlar o kadınları tanıyamayacaklar ama Semra Özdamar'ı tanıyacaklar, onun eğilimlerini kavrayacaklar. Doğrusu garip ve cesur bir otobiyografi yazma yöntemi bu. Yararlı da: Bir kere, edebiyat gerçeğinin gündelik gerçeklerle örtüşmediğini, kurgunun yazarını her zaman ele verdiğini kanıtlıyor; ikincisi, "arabesk kültürü" eleştirirken de arabesk olunabileceğini gösteriyor; üçüncüsü, küçük burjuva üslubunun, satacak bir kitap uğruna "sol" kesimce de pekâlâ kullanılabileceği üstünde uzun uzun düşündürüyor.

Oktay Rifat ile

20 Nisan

"Elimizdeki bütün göstergeler birleşiyor

*Öldüğü günün soğuk, karanlık bir gün olduğunda."**

W. H. Auden, unutulmaz şiiri *William Butler Yeats'in Anısı-na'da* böyle diyor. Edebiyatçılar arasında kanbağını, dostluk bağını bile aşabilen, sürekliliği ve dayanıklılığı, zamana da mekana da sığmayan bambaşka bir akrabalık kurulabildiğini gösteriyor şiir. Ne tuhaf, Oktay Rifat'ın öldüğü gün de bütün göstergelere göre, soğuktu, karanlıktı. Belki de hiç tuhaf değil, çünkü ortalık güneşlik de olsa göstergeler ve duygular değişmeyecekti. Oktay Rifat gibi hınzırlıkla lirizmi -denebilirse- çaktırmadan bağdaştıran, Türkçenin, Türk şiirinin serüveninin her aşamasına koyduğu kilometre taşlarıyla kendince yol haritası çizebilen bir edebiyatçı bir gün yoksa, o gün ister istemez kararacaktır; şiirsel adalet! Yalnızca onun şiiriyle ilk karşılaştığım günlerdeki genç kız heyecanımdan sözetmiyorum burada. Çevirileri yayımlanmış, öyküleri kitaplaşmış genç bir kadındım tanıştırıldığımızda. Fotoğraflarından daha güzel bir erkekti; beyaz bir balıkçı yakalı kazak, balıksırtı bir ceket, olağanüstü bir kılıkmış gibi duruyordu üstünde. Güzel şiirleri, ancak kendilerini güzel tutabilen, estetiğe düşkün insanların yazabileceğine ilişkin inancımı pekiştirmişti.

* Cevat Çapan çevirisi.

Büyükdere'de Andon'da yediğimiz bir akşam yemeğinde -çok kalabalık bir masaydık- bir ara bir kâğıt peçeteye Va-lery'den birkaç dizeyi Fransızca yazarak sözümona gizlice uzatmıştı bana: "Ne güzel değil mi?" Aslında beni yüreklendirmek, yukarılara, eşitliğe çekmek istiyordu ama ben bir saygı ket-lemesiyle bu çağrıya uyamıyordum. O zaman, "En iyisi Samih'e rica edelim, bir ayarlama yapsın. Ben dışan pek çıkmıyorum, nerelere gidiliyor bilmiyorum, o ayarlasın" diyordu gülerek.

Metin Eloğlu'nun cenazesinde, bir ara çok sigara içmekten yakındığımda, "Daha on yıl içebilirsin, merak etme, sonra zaten içilemiyor," diyerek su serpmişti içime. Zaten sesinden ve şiirinden hep sağaltıcı, diriltici deniz sesleri, kokuları erişiyordu.

O seslerle, o kokularla zamanında iyi ki haşır-neşirmişim de kendisine hayranlığımı bir ölçüde belli edebilmişim. Özenle adıma imzalanmış kitaplardan anlıyorum. Geçenlerde, imzalı sonuncu şiir kitabı, dört aylık bir gecikmeyle ulaştığında, telefonda bir teşekkür etmek, bu arada sağlığını sormak gelmişti içimden.

— Kefeni yırttık, diye güldü. Teşekküre değmez ki Tomris, zaten imzalayacaktım. Bu tür incelikleri unuttum bile.

— Aman yapmayın! Kaç tane yakışıklı adam kaldı ki ortalıkta? Bundan sonra neler araştıracağını merak ettiren kaç genç kaldı?

— *Hemen kapatmayacaksın, değil mi?*

Bu sorunun anlamı üstüne düşünüyorum. Bana kalırsa, ülkemizdeki asi, hırçın, titiz, yalnız, has insanlar, aslında ortamdaki bayağılıktan ötürü ölüyorlar. Önce evlerine, sonra gitgide içlerine kapansalar da, sürülseler de, yakalarını bırakmayan o toplumsal bayağılıktan. İçki, sigara, kalp yetmezliği... Hepsi bahane. Bahane olmasaydı, "hızlı yaşayan" türedi zenginlerimizin çok daha çabuk gümleyip gitmeleri gerekmez miydi?

Ayrıca bakıyorum da, Oktay Rifat'ın *Telefon'unu*, Turgut Uyar'ın Lorca için şiirlerini, Melih Cevdet Anday'ın Am'sını saymazsak insanlığın kültürel

birikimine gönderme yapan kaç unutulmaz şiir sayabiliriz ülkemizde? Günümüzde yazılan ve ustalara adanan genç şiirlerin çoğu öylesine "hafif" ki, yayıncının şiiri yazana değil şiirin adandığı ustanın adına saygısızlık etmemek için epey bocaladığı seziliyor; yani uysun uymasın, güvenceli bir şiir yayınlatma yöntemi keşfedilmiş durumda.

Bilinmeden tanınmış olmanın da getirdiği bu yalnızlıkta, karanlıkta, Auden'ın şiiri, bir deniz feneri gibi her yanı ışıtıyor:

"Yaslı diller

Gizliyordu ozanın ölümünü şiirlerinden."

Pasaj Yok!

27 Nisan

Bir de gittim ki Çiçek Pasajı yok yerinde. Onarıldığından haberim yoktu. Onarım işi ramazana bırakılmış demek. Ama bu enkazın ortadan kalkması bir aylık bir işe benzemiyor. Tam dönecekken Entelektüel Cavit'e rastladım da yan kapıdan girdim lokantaya. Bir hüzündür çökmüş ortalığa; üç-beş vefalı müşteri, elektriksiz oturmayı, *ızgara* yememeyi göze almışlar. Hepimiz, sözleşmiş gibi arnavut ciğeriyle cacık ısmarlamışız. Çiçek Pasajı onarıldıktan sonra buraya adım ahp atamayacağımızdan kuşkuluyuz ki "eski mezeler" gelmiş aklımıza. *Huzur Lokantası'* nda -elimdeki listeye göre- büyük Yeni Rakı'nın 5200, 30 gramlık kadehinin 220 kuruşa, ciğerin 750, köftenin 1500, beyaz peynirin 350, omletin ve menemenin 525, yeşil salatanın ■40, hamsinin 1000 kuruşa satıldığı bir dönem varmış.

Bayram'ın Çiçek Pasajı'na taşınmadan önce, yani Krepen Pasajı yıkılmadan önce işlettiği *Neşe Birahanesi ve Lokantası'nm* eski yemek ve içki listesi daha da inanılmaz! Büyük şişe rakı 540 kuruş, yine 30 gramlık kadehi 85 kuruş. Ciğer ızgara 120, köfte ızgara 110, Amerikan salata 80, pancar turşusu 50, balıklardan kalkan 300 kuruş. Bu yemek listesinin birinciden birkaç yıl önceye ait olduğu düşünülünce Çiçek Pasajı üstüne değil, genelde Türkiye'nin gidişi üstüne bir fikir edinebiliyorsunuz. Yirmi yıl içinde neler olup bittiğini anlıyorsunuz. Meze çeşitlerinde bir azalma var, balık çeşitlerinde de. O mezelerle o balıklar, anlaşılan Boğaz lokantalarına

taşınmışlar. Kimisini isteyen müşteri kalmamış, kimisinin parasını ödeyecek müşteri. Zaten o dönemde de Pasaj, "şöyle bir uğranılan" yerlerdendi; güzel bir yemek yemeyi isteyenler, bitişikteki *Degüstasyon'u* yeğler-lerdi, ya da az Herdeki *Rejans'ı.* Kısacası, bir buluşma yeriydi Pasaj. Yaz öğleleri serinliğiyle, günbahmında balık pazarından gelen yeşil, ıslak kokularıyla beslerdi müşterilerini. Midyecilerin, kokoreççilerin çağrılarına kapılıp dışardan midye-tava, kokoreç, karides, pavurya getirtebilirdiniz, masanıza gelen ba-demciden badem alırdınız. Yan sokaktaki *Şütte'den* salam ya da jambon aldırırdınız garsona.

Lokanta sahipleri hiç gocunmazlardı, Pasaj'ı yaşatan soluğun o ortam, o müşteriler olduğunu kavramışlardı çoktan. (Gerçi şimdi de gocunmuyorlar, sanki kopmaz bir bağ var onlarla aramızda ama iki taraf da onarımdan sonra nasıl davranmak gerektiği konusunda ikircikli.) Doğrusu ya, müşteriler gerçekten besleniyorlardı bu solukla.

Ahmet Hâşim bir zaman, *"Canan ki gündüzleri gelmez/ Akşam görünür havz üzerinde"* mi demiş, Orhan Veli hemen cevabı yapıştırıyordu: *"Canan ki Degüstasyon'a gelmez / Çiçek Pasajı'na hiç gelmez."*

Behçet Necatigil, şiirine uygun dizeleri yakalayabiliyordu:

"Siz kızarsınız başka, irin gibi yüzü,

Çiçekçi kadın gelir.

Çoğaltır bardaktaki hüznü,

Uzattığı karanfil.

Sen küçük kız, ver bir gazete,

Hangisi olursa olsun.

Öperdim ellerini kötüye çekilmese,

Gençliğini satıyorsun."

Derken Edip Cansever, bir köşede içerken uzun şiiri *Tra-gedyalar'ın* havasını ve mekânını keşfediyordu birden. Pasaj'm daracık göğünü kaplayan epeski yapılara yerleştiriyordu tragedya kişilerini. Sait Faik, her gün en azından kapıdan geçiyordu. Boncuk, tespih, rozet satanlar, saat satıcıları, lotaryacılar... Değme centilmene taş çıkaran lotaryacı İsmet'i, bizlere pasajın doğuşunu ve yükselişini anlatan Satılmış'ı anmadan olur mu? Tansiyonumuzu ölçüp hep "13" yanıtını veren hınzır tansiyon-cu hanımı? Şu aralar evinden ayrılmak zorunda bırakılan akordeoncu madamımızı? Rum kemancımızı?

Ama ilk değişme lotaryada olmuş. (Eski bir gün dökümünden anlıyorum.) Büyük ödül viski, yerini zamanla hindiye, sonra piyasada kıtlığı çekilen çay, yağ, içki gibi maddelerden oluşturulmuş küçük bir armağan paketine bırakmış. İsmet'ten öğrendiğime göre şimdilerde Milli Piyango biletinin lotaryası da çekiliyormuş!

Evet, amaç yemek değildi Pasaj'da. Ama bugün de ayaküstü derli toplu bir yemek istiyorsanız, oraya uğrayabilirsiniz. Yine de canınız, zeytinyağlı bir sebze, bir ot salatası, bir ciğer sarma çekiyorsa, eskidenberi seçkin mezeleriyle ün yapan *Vla*-do'ya, *Tanaş'a, Hasır'a, İmroz* 'a gitmeniz gerek. Midye tavada ısrarlıysanız, pazartesi günleri -yağın değiştirildiği gün- gidebilirsiniz Pasaj'a.

Bir dönemde Beyoğlu pastanelerinde -*Markiz*'de ya da *Baylan'*da- egemen olan züppe edebiyatçı tavırlarına tepki gösteren aydınların dadandıklan bu buluşma yerleri, o müşterilerinin beğenilerinden, alışkanlıklarından hâlâ izler taşıyor. Çoğu bugün sağ olmasa da, onları zamanında tanıyıp değerlendirmiş lokantacıların, garsonların, hatta gezgin satıcıların çoğu sağ nasılsa; hiçbirinin, parası-bol bir turiste sizden daha çok özen göstereceğini sanmayın, yeter ki havanın bir parçası olduğunuzu kavrasınlar. Eskiden bu genel havaya bir özellik katarken artık genel havaya damgasını basan, çorabı delik, birası bol lumpen kalabalığın cömertçe bahşişlerine de gülüyorlar. Onların sevdikleri müşteriler, içkiyle peynir, kavun, cacık ve marul söyleyenlerdir, acıkınca, garsonlara çıkan karavanayı paylaşanlardır.

Bu tür inceliklere bir örnek vereyim: iki yıl önce, dostların ölümleri ardarda bastırdıktan sonra bir süre Bayram'a gidemez olmuştum. Sonunda, bir

ikindiüstü şeytanın bacağını kırmaya karar verdim. Ayaklarım eski masamıza gitti. Bir süre sonra Bayram, tezgâha çağırdı beni; bir tabağa caneriği, kiraz koymuş: ikram. Ama duble votka için 300 lira ödemem gerekiyormuş. Yoksa gelmiş olmuyormuşum, bir daha uğradığımda yine ilk kere gelmenin sıkınhsını çekecekmişim.

Pasaj bu onarımdan sonra ölür mü, dirilir mi, bilemem. İnsan öğesi yokolunca ayakta kalan bir mimari var mıdır? Özellikle akşamları bir erkek-kahvesi kimliğine bürünen pasaja çağdaş bir çeki-düzen vermek yine de başta kadın müşterilerin inadıyla sağlanabilir herhalde.

Zaman = Yol/Hız

ı *Mayıs*

Bu sabah alh otuzda -içim ezilerek- uyandığımda, çocukluğumdan bu yana anlamlı olmakta direnen bu günün toplu bir coşkuyla kutlanacağı günü görüp göremeyeceğim düştü aklıma. Gerisi, çorap söküğü gibi... Önce kavgasız-kansız bir biçimde. Ama ondan öte, ciddiyeti resmiyetle kanşhrrnayan, sere-serpe eğlenmenin hakkım veren bir tutumla. Ülkemizde her kutlamanın (düğünse, havaya tabancalar sıkılır, namus belasıyla bıçağa sanlı-nır, zaten kadınlarla erkeklerin ayn ayrı eğlenmeleri öngörülür) hazin bir biçimde sonuçlanması*, herhalde sıradan karnavallara asla gönül indirmemiş bir şenliksizlik geleneğinden ileri geliyor: O zaman da her önemli bayram, bir tür "fetiş" niteliği kazanıyor.

Gece uyuyamamıştım zaten. Hiçbir mantık dizgesine oturmayan yine de sırf bu rnanhksızlıktan ötürü garip bir rnanhk kazanan geçmiş olaylar dizisini düşünmüştüm ve günün getireceği olasılıkları.

İki bardak çay, bir Paul Robeson, bir Leo Ferre, bir Jacques Brel, iyi geldi. Ne ki, seslerin enginliğine karşın oldukça güdük bir kutlama töreniydi bu: Bazı şenlikler bireysellik kaldırmıyordu dernek, daha doğrusu bireyselliğe sığmıyordu. (Ama neden yalan söylemeli, SHP de benim bedenime ve deneyimlerime dar geliyordu.)

* Kış^rtıcılann kat^^rı bJ.l yana, dipnota. (T.U.)

Kara-sarı düşünürken, o ses yükseldi. Herkes pencerelere, balkonlara koştu. Çünkü insanlara, "Hadi kalkın lütfen!" diyen bir sesti. "Final Countdown", "You're in the Army Now" gibi günün tutulan parçalarından oluşturulmuş bir kaset. Masum ve hınzır bir kaset. Sesi bütün alanı ustalıkla tuttuğuna göre en azından ses teknisyenliği denen mesleği bilen birinin çaldığı bir kaset. Neden bangır bangır çaldığı sorulsa, "Özür dilerim, çok mu açmışım? Deniyordum da..." diyecek kadar masum, "Keşke başka parçalar çekebilseydim, ama gençler, günümüzün gençleri, bunları seviyorlar," diyecek kadar hınzır birinin kaseti.

Benim seçtiklerimi bir yana bırakıp, yani şimdilik kısıp ona katılmaya karar verdim (adlarını saydığım üç şarkıcı da davranışımdan alınmazlardı, eminim. Zaten Gilbert Becaud da "Gül, güldür önemli olan" adlı güzelim şarkısının bir defilenin sloganı haline gelmesinin öcünü, ancak bu ortalama ama anlamlı şarkılar karşısında susarak alabilirdi).

En az iki sestik şimdi. Hiç kuşkusuz birbirimizi -tanışmış kadar- tanıyorduk. Anlaşılan geçmişimiz ortaktı, yani yıl hesabına vurursak aynı yaşlardaydık - 27 Mayıs'ı, 12 Mart'ı, 12 Ey-lül'ü yaşamıştık. Belki eski 1 Mayıslardan birinde birlikte yürümüştük bu alana.

Bu çağrışımların büyüsüne kapılıp 1 Mayıslarını kutlama kartları atacağım kişileri düşündüm; onlar da vardılar bu şenlikte, onların sesleri de. Baktım ki hepsi -22 yaşında da 46 yaşında da olsalar- geçmişlerinin ve günlerinin hesabını-hataların yamsı-ra sevap tadıyla da verebilen kişilerdi. Bir ütopyaya varma telaşında değildiler; kopkoyu, kapkara koşullarda bile günü gününe direnmek derdindeydiler. Buyurgan, resmi değil, aylan, günleri seviyorlardı. Bir güne söz geçirebilmek yetiyordu onlara.

Hürriyet 1988 takviminin 29 Nisan Cuma günkü yaprağında şöyle bir bilgi var: *"43 yıl önce bugün, 29 Nisan 1945'te, İtalya diktatörü Mussolini,* II. *Dünya Savaşı yenilgisinden sonra ülkesinden kaçarken, metresi Clara ile birlikte yakalanıp halk tarafından linç edildi."*

Takvimin bir gün sonrasında aynı tarih köşesi şöyle: "43 *yıl önce bugün, 1945'te Nazi Almanyası'nın Führer'i Hitler, metresi Eva Braun'la birlikte intihar etti."* Günlere değil yıllara dikkat etmekten Hitler'in Mussolini'yi

yönlendirdiğini sanmışım. Yaşamda belki ama ölümde, yönlendirici Mussolini olmuş.

Üçüncü gün, 1 Mayıs doğal olarak. Arhk yılların ne önemi kaldı? Günler, nasılsa bildiklerince ilerliyorlar. Geçenlerde "Demek ki takvim yılı ölçütü dışında da bir zaman kavramı olabiliyormuş" diyordu bir dostum ya, haklıymış, 1 Mayıs geniş zamanda bir günken, günler -yalnızca birbirlerine ulanmaktan ötürü de olsa- bize bir şenlik sunarken bütün bir yılı — sözgelimi '68'i- yüceltmek, ya da bugün bakıldığında, yanlış, aksak geçmiş görünen birkaç yılın siyasal eleştirisine takılı kalmak niye? Nasılsa yıllara bağlı umutsuzluğumuz geçmişte, günlere bağlı umudumuzsa sürüp gidebilir.

1 Mayıs sabahı bir tür beden anımsamasıyla kalkhm mı? Kalkhm.

Bireysel şenliğimi şenlendirecek bir ses çıkh mı? Çıkh.

Uzaya ve zamana oranla düşünüldüğünde, yani daha ne olabilirdi? Zaman=yol/hız olduğuna göre zamanı lehime değerlendirebilirim. Günlerle.

Falcıya Fal

17 Haziran

Geri Kazas ile Şile'ye kapağı attık ya, denizden çıkmak bilmiyoruz. Arasıra, çay molalarında, o Uğurların otelinin muhasebesini gözden geçiriyor; ben odama çekilip birşeyler çiziktiri-yorum.

Geceleri Uğur'un, karısıyla kızının, kardeşi Ufuk'un da katılmalarıyla soframız büyüyor, tabii rakımız da. "İçi temiz" insana rastladığımız olmuştu da "içi temiz" bir oteli ilk görüşümüz bu. Hiçbir servis aksamıyor. Değil mi ki doğru dürüst bir ödeme yapmamız yasaktı, bari iki ayrı oda tutmasaydık. Nasılsa sofradan sabaha doğru kalkılıyor.

Bugün kumsalda yayılıp yatmışken, güzelliği olağanlaşan günler arasında özel bir gün yaşayacağımızı bilmiyorduk.

Ortalıkta bir falcı kadın dolaşıyor. Elleri kınalı, saçları da. Altmış yaşlarında görünüyor, herkese yanaşıp falına bakmak istiyor. Oysa usta bir falcı öyle hemen yanaşmaz. Önce konuşmaları duyma uzaklığında bir yere ilişir; birşeyler kapmaya çalışır. Kadıncağız -çingenelere özgü başıbozuklukla yetişmiş olsa da- her çifti ya evli ya da sevgili sanacak kadar masum görünüyor. Arkadaşlık, yok defterinde.

— İkimizi evli sanacak yaşımızdan ötürü, dedim Geri'ye. Deniz ile Ufuk'u da ya sevgili ya nişanlı. (Deniz'in eşi motoru getirecek birazdan, yanımızda değil.)

Eğlence olsun diye fal baktırmaya karar verdik. Topluca baktıracağımızdan özel indirimden yararlandık. Önce benim falıma bakıldı:

Güleryüzlü, tatlı dilli bir hanımmışım ama öteki insanlar beni hep kötüye kullanıyorlarmış, iyiliğimden istifade ediyorlarmış. (Çoğu insanın anında yapışacağı kişilik özelliklerini iyi kavramış falcı.) Ne yazık ki adamına düşmemişim. Fal pazarlığını "kocam" Geri yürüttüğü için besbelli iyice bozulmuş ona. Geri de bu rolü öyle güzel üstlendi ki, azılı bir koca olup çıktı sonunda: Kurt bilmemnesinden yapılma muskayı pahalı buldu, ev harçlığımla almama bile izin vermedi. Gelecek yıl çıkacağım falcıca muştulanan "Hac" yolculuğunu engelleyeceğini kesin bir dille belirtti. Arada kulağıma eğilip, "Bir şey değil, kadın dövecek beni birazdan," diyor.

O anda Cemal adını benimseyen Ufuk'la "karısı" Deniz'in bir sürü çocukları olacakmış! Sık sık Ufuk'un -pardon Ce-mal'in- kulağına gizli şeyler fısıldıyor. Ama asıl amacı, genç ve yakışıklı bir erkeğe dokunmak, belli.

— Ben de sizin falınıza bakayım, dedim.

Çok sevindi. İçi, boncuk, bozuk para, fasulye dolu çıkınını uzattı. Taşları -onun usulünce karıştırıp- niyet tutmasını bekliyorum. Elimde birkaç ipucu var: evlilik, düşmanlık, günah... Bir de, verdiğimiz paraları umulabileceği gibi koynuna değil, şalvarının içlerine, kolaylıkla akla gelmeyecek bir yere gizliyor.

Boncukların arasındaki demir markı görür görmez fala giriştim. Demir parayı Alman bir turist vermeyeceğine göre, Almanya'dan buraya gelen bir

yakını vermişti ona, falda da "uğur" olarak geçiyordu zaten.

— Yabancı bir ülkede bir yakınınız var, size destek olmaya çalışıyor, der demez falcının ağzı bir karış açık kaldı.

— Kocanız da, nasıl söylesem, biraz aksi biri, arasıra kalbinizi kırıyor galiba ama siz idare ediyorsunuz.

Bu kadarı fazlaydı. Kadıncağız hüngür hüngür ağlamaya başlamaz mı!

— Eşşoğlu eşşek! Bu yaşta plajda dolaşıp falalık yapacak kadın mıydım ben? Şarap parası yetiştiriyoruz ite. Akşam, vermezsem döver. Canıma yetti. Ama kabahat bende. Rahmetli kocamdan sonra o iti bulmayacaktım. Kapıldım işte gençliğine.

Şakanın tadı kaçtı. Hepimiz sustuk. Rollerimizden vazgeçmeye de razıyız ama kadıncağız susmuyor bir türlü, ağlıyor. Geri *bile* onun gönlünü almaya çalışıyor.

Biraz sonra baktık, yeni müşterilerini bulmuş, keyfi yerine gelmiş. Aradabir kahkaha atıyor. Deniz ile temel mutsuzluğumuzun nedenini keşfettik gibi: bizim yüzleşmekten kaçındığımız bir gerçek böyle su yüzüne çıksa birdenbire, böyle ağlasak, üç gün kendimize gelemeyiz; falcı kadınsa acıyla neşeyi içiçe yaşayarak katlanabiliyor yaşama. Şu güzel günler boyunca, "Uğur yukarda, işlerinin başındadır, titizleniyordur, aramıza katılamadı," diye içim yanmadı mı? Ben burada olmasaydım da birşey değişmeyecekti ama buradayım ve o katılamadı bize. Huyunuzu değiştiremiyorsanız bedeline katlanın ama siz siz olun, falcıya fal bakmayın. Duyduğunuz suçluluk uzun sürüyor çünkü.

Yazgı, Ses midir?

20 Haziran

Çağdaş psikolojideki deprem bir süredir edebiyatı da sarsıyor. Gerçi düşünce sarsıntılarında ilk ipuçlarını edebiyat verir diyebiliriz ama bazı çağdaş bilim adamları -sözgelimi Eric Ber-ne- yapıtlarına edebiyatça bir tat

katmada ustalaşalıberi ilk sarsıcı esinlerin kaynağını saptamak gitgide güçleşiyor.

Çok uzun bir süre -ta Yunan düşünürlerinden bu yana-"Kişilik, yazgıdır" sözü baş tacı edilmişti. Kişinin (karakterin) yaptığı ya da başına gelen, kendi kişilik yapısının sonucuydu bu görüşe göre. Bir kişiliği açıklamada izlenen yöntemler ayrı dönemlerde farklılıklar gösterse de (bedenin kimyası ve vücut salgıları, kalıtımsal özellikler, yetiştirilme koşulları, çevrenin etkisi, ana-babaya düşkünlük vb) sonuç pek değişmiyordu, yani kişiliği oluşturan temel-taşı her neyse, yazgıyı da belirtiyordu. Ama nankörlük etmeyelim şimdi. Yunan tragedya yazarlarını, Shakespeare'i, Dostoyevski'yi vazgeçilmez tahtlarına oturttuktan sonra, konuya bir daha bakmaktan yanayım ben.

Şimdilerde, "tip"lerden çok "benimsenen rol"ler ağırlık kazanmış görünüyor. Konuyla ilgilenenler, psikolog Berne'ün *Oynanılan Oyunlar (Games People Play)* adlı bilimsel incelemesini bir edebiyat tadı da alarak okuyabilirler. Oğuz Atay'ın *Tehlikeli* Oyunlar'ından bilimsel tadlar çıkarabilirler. Günlük yaşamda, çoğu kere farkında olmadan benimsediğimiz rollerin bizi bazı zorunlu oyunlara ittiğini derinlemesine kavrayabilirler buruk bir gülümseme eşliğinde. Kansının anlayışsızlığından kaçtığı için annesine ya da barmene sığınan "Alkolik'in Oyunu", istediği yaşam tarzına bir türlü kavuşamayan ev kadınının kocasına sunduğu "Sen zaten beni hiç..." ya da "Sen olmasaydın..." oyunu gibi.

Beme'ün dediğine bakılırsa, bu oyunlar oldukça geniş bir çevreyi kapsıyormuş; oyunda benimsemeleri gereken rolleri kı-vıramayanlar, hemen oyundan atılıyormuş. Kocaların ya da genelde erkeklerin kız-kıza çekiştirilmesine dayalı "Sabah kahvesi" oyununda, "Yapmayın canım, o kadar da değil" diyen bir kadının; "Kancık köpek kuyruk sallamazsa"yla başlayan erkek-erkeğe "Meyhane sohbeti" oyununda, "Biraz fazla ileri gitmiyor muyuz?" diyen bir erkeğin bir daha o meclise katılamayacağını hepimiz biliriz. Ama ne yazık ki bu tür oyunları uzun süre belli eşlerle ve dostlarla sürdürenler, kolay kolay tedavi edilemiyorlarmış, çünkü yeni kurdukları düzene -daha mutlu da olsa- ayak uyduramıyorlarmış. Dahası kurban rolünü seçen, kurban olmanın, Don Kişotluğu seçen, Don Kişotluk

yapmanın bir yolunu buluyormuş. Sözü altüst edip "Kişilik yazgıdır" yerine "Yazgı kişiliktir" diye de düşünebiliriz belki.

Geçen yıl, Boğaziçi Üniversitesi'ne giden bir otobüste yaşadığım öfke, bu tanımın da yetmediğini göstermişti. Külüstür otobüsümüzü BMW gibi kullanan sürücü, daracık bir kavşakta, en azından kentli olduğu her halinden okunan bir beye çarpıyordu az kalsın. Kaldırıma kendini dar atan beyin arkasından "Eşşoğlu eşşek!" diye bağırdı ve hemen gazladı. Kendi kendime, "Bir anlık bir sinir, aslında korkudan küfrediyor," dedim, susmayı yeğledim. Ne ki sövgülerin ardı arkası kesilmedi, sözcükler gitgide ağırlaştı. Aldığım susma kararına karşın "Yeter!" diye bağırdığımı anımsıyorum. Sürücünün sorusu gecikmedi: "O herifi tanıyor musun sen?" Benim yanıtım da gecikmedi doğrusu: "Hayır onu tanımıyorum ama eşşoğlu eşşekleri tanıyorum." Bu tür dalaşlar, hemen her gün yaşadığımız, katılmama kararımıza karşın eninde sonunda katıldığımız kavgalar. Şoförden kurtarsak garson, garsondan kurtarsak yan masadaki müşteri günü karartmaya yetiyor. Bana asıl üzücü gelen, kısmen de olsa özgür sayılabilecek bir üniversitede okuyan öğrencilerin bu olay -olayı bırakalım- "ses" karşısındaki vurdumduymazlıklarıydı. Birdenbire yükselen bir sese dönüp bakma güdüleri bile kalmamıştı: son moda kesleri, kasetleri, son filmleri tartışmayı sürdürdüler. Hiçbir şey olmamışçasına.

Bugün, on yıldır çeşitli cezaevlerinde -çoğu zaman hücrede- kalmış, sorguda bacağı üç kere kırılıp kaynamış, yenilerde salıverilmiş genç bir adam, elinde çiçekler, yüzünde solmamış bir gülümseme, hele dudaklarında aşındırılamamış bir sesle uğrayınca, bu konu yine gündeme geldi. Geçenlerde bir minibüse peşinden binen kadın, küçük çocuğunu ön koltuğa oturttuktan hemen sonra yanlış minibüse bindiğini farketmiş, telaşla inmiş, çocuğu tam kucağına alacakken, sürücü gaza basmış; açık kapının yanında bir süre çocuğu bırakmadan sürüklenen kadını görmemiş bile. Genç adam, "Yeter!" diye bağırmış. Oysa hapisten yeni çıkmış biri olarak hiçbir olaya karışmaması, susması gerektiğini biliyormuş; hiç değilse kalabalıktan bir kişinin sesini yükselteceğini umuyormuş. Umudu boşa çıkınca bağırmak zorunda kalmış ister istemez.

Ama yine de umutlu olmalıymışız. Çünkü sözgelimi on yıl önce cezaevindeki arkadaşlarına beni okuduğunu, sevdiğini kolaylıkla

söyleyemezken şimdi benimle tanıştığını haber vermesini istiyorlarmış. Bu yıllar boyunca benden yazar olarak vazgeçmemesinin nedeni, yazılarımdaki "ses"miş. Bu ses, ona öğüt vermiyormuş, yalnızca "Dayan" diyormuş, yaşama sevincini umutlarıyla oyalamıyormuş, umutsuzluk içinde bile insanca direncin ve özenin gözden kaçırılmamasını öneriyormuş. Sizi *böyle* okuyan bir tek okur varsa bile yazmaya değer. Doğru, umudu elden bırakmamak gerek.

Kişiliği belirleyen gizemli-gizemsiz yapıtaşları, ilerki dönemlerde de yeni bulguların ışığında farklı yorumlarla, farklı etkenlerle açıklanacaktır. Sözgelimi otobüsteki gençlerin kayıtsızlığım yaratan, zaten otobüste olmanın güvencesi miydi, sınıflarından kaynaklanan bir güvence miydi? Yoksa otobüsün çarpacağı kişi kendileri olsalar bile sövgüleri sindirecek kadar yılgın, suskun muydular? Bunu keşfetmek, bilim adamlarının işi. Edebiyatta da, siyasada da kişiliği "yükselen ses" belirliyor, bir anlamda yazgıyı da. Genç adamın sesini bir engele tökezlemeden daha kaç kere yükseltebileceğini hesaplamak, otobüste-kilerin daha kaç kere susabileceklerini hesaplamaktan daha kolay ama yazgıyı belirleyen sesse, daha iç yakıcı.

Bir Öyküden Kurtulmak

21 Haziran

Bugün, *Küçük Akşam Müziği'ni* dergiden aldılar da içim rahatladı. Durmadan baştan yazmaktan perişan olmuştum. Bir müzik parçası formunda yazmaya özen gösterdiğimden eklediğim her şey, bir dahaki okuyuşta fazla görünüyordu.

Son yıllarda eski öykü derlemeleriyle çevirileri yeni basıma hazırlarken de aynı tedirginliği duydum. Her tümceyi beş yıl sonranın gözüyle yeniymiş gibi okumak güç geldi. Dizgi yanlışları dışında pek yanlış bulamadım ama aramaktan o kadar yoruldum ki... Yeni çevirilerse *(Mozart ve Salieri, Son Perde, Mırıldandığım Öyküler, Başka Ateşler)* artık durmuş oturmuş(!) bir çevirmen olarak durmamamı, Türkçenin olanaklarını araştırmamı sağladıklarından esinlendiriciydiler. *Hiawatha'yı* tiyatroda izlemek, Türkçemin oyuncuların ağzından nasıl duyulduğunu anlamak, keyifli bir deneydi. Aynı şeyi *Yanımdaki Yatak* için söyleyemeyeceğim; bir kesim

tiyatro seyircisinin güldürüden ne anladığını bildiğimden yani, dilimin zamanla belden aşağı kaydırılacağını kestirdiğimden, son oyunları izlemedim.

Son öykü kitabımdan sonra yazdığım ikinci öykü *KüçükAk-şam Müziği*. Gerçekdışı gibi görünen gerçek bir deneyimden yola çıkmak ne güçmüş! Öykünün başkişisi "yabancı erkek" e duyduğum bağlılık, kurguyu gönlümce değiştirmemi engelliyor. Gerçeklerle biraz oynasam, o, kendisi olmaktan çıkacak. Tavrı onunkine çok benzeyen bir başka yabancı daha var tanıdığım, ama onunla olan anımı bu öyküme yüklersem, ikisini tek kişide somutlamış oluyorum ki haksızlığın dikâlâsı... Diyeceksiniz ki, ikisi de Türkçe bilmediklerine göre bu öyküyü nasılsa okumayacaklar. Ne var ki bir yazar, yazı yazmak adına anılarını harcamaz: o yüzden 1979'da bir havaalanında bana öyküdekine benzer bir "büyülü karşılaşma" olanağı veren, adını bile bilmediğim öbür adamı öyküden silmeli, gündökümüne taşımalıyım:

Yorucu bir yolculuktan ve karşılama görevlisinin ani bir işinin çıkmasından ötürü yaşadığım zincirleme tersliklerden sonra akşamüstü Kennedy Havaalanı'na varmıştım. Washing-ton'a gidecek uçağın kalkmasına beş dakika kalmıştı, havaalanı araçları artık çalışmıyordu, o uçağı kaçırırsam, beni orada bekleyecek görevliye erişmem -ev telefonunu bilmediğim için- olanakdışıydı. Önceden özenle düzenlenmiş programım uyarınca kurulan bağlantılar tepeden tırnağa değişecekti. Aynca, otelde geceleyecek para yoktu yanımda.

Böyle anlarda, "Bu iş burada biter," diye çözülürsünüz. Tam o sırada gözüme KLM bürosundaki gece memuru ilişti. Genç, yakışıklı bir adamdı (bütün iyi insanlar öyle mi olur, ya da öyle bir izlenim mi verirler bakana?) Gazetesine göz gezdirirken neskafe içiyordu, gömleğinin kollarını kıvırmıştı, o kadar. Amerikan uçaklarının iç hatlarıyla hiçbir ilişkisi yoktu tabii, yine de ona doğru yürüdüm.

— Uçağı kaçırıyorum galiba, dedim, biletimi uzatırken.

Yüzüme şöyle bir baktı; ne gördüğünü bilmiyorum.

— Çabuk koşabilir misiniz? dedi yalnızca.

— Evet.

— Çantaları bana verin, koşun arkamdan.

Nasıl ve nerelerden koştuğumuzu pek anımsamıyorum. En az üç yürüyen merdivenden geçtik yalnızca.

Koşarken, dönüp bana bakıyor arasıra: "Geliyoruz, lütfen biraz daha dayanın!" Uçağa vardığımızda merdiven kaldırılmak üzereydi; indirtti. Bavullarımı hostese fırlattı:

— Hanımefendiye bir bloody-mary ver hemen, ben ısmarlıyorum.

Uğurlarken, belimden sımsıkı tutup dudaklarımdan öptü.

Uçağa biner binmez kokteyl geldi. Hostes, bir de aspirin getirmiş.

Elimi karanlığa -ona- doğru uzun uzun sallarken, "Ne gereği var bu telaşın?" diye düşündüm. "Program altüst olsaydı keşke. Bir daha böyle birine nasıl rastlarım?"

1987 yılında Berlin'de rastladım. Onun adını da anımsamıyorum. Bu tür karşılaşmalar, travmatik unutmalara yol açıyor.

Depremler

24 Temmuz

Ev, bütün gün sallandı; alışmam gerek ama bir türlü alışamıyorum. Talimhane bir "sanat ve eğlence merkezi" olacak ya, sokaklarda yürüyemiyoruz, evde kalsak, göğü karartan tozdu-man yüzünden camlan açamıyoruz. Bir bomba mı atıldı bu kente? Bir salgın mı kırıp geçiriyor ortalığı? Hele bizim semtte, yapılar bitişik düzende sıralandığından, topluca

yaşanan depremi derinden duyuyorsunuz, dünyanız kayıyor. O kadanna ki geçenlerdeki doğal deprem pek etkilemedi bizi. Ev, yine bütün gün sallanmıştı nasılsa. Gece saat 12'yi birkaç dakika geçe biraz daha sert sallandı. Yandaki yeni yıkılmış yapının temelini oyan, hepimizin dişlerindeki dolguları tirtir titreten uğursuz aracın olmadık bir yere tosladığını düşündük; mahalleli pencerelere koştu. Aracı kullanan ustaya sövgüler yağdırıldı. O sırada kaldırıma yanaşan bir arabanın şoförü bağırdı: "Ulan, dikkat etsene! Sokak sarsıldı be!"

"Deprem-sorumlusu" usta da bu toplu sannya uymuş ki uysal uysal özür diledi: Bir daha yapmayacakmış! Zaten işi bitmişmiş, gidiyormuş.

Benim sözünü ettiğim deprem, doğal olan değil çünkü -tersine- önce en dayanıklı yapılan silip süpürüyor, derme-çat-ma olanlara dokunmuyor bile.

Geçen yıl, TÜYAP Kitap Fuarı'nda Erdal Öz'le birlikte bir söyleşi günümüz vardı. Bu tür söyleşilerin okurlar için yararlı olduğu söylenir. Onu bilmem de yazarlar için pek hayırlı olduğu söylenemez. Bir kere hep alttan almanız, konuyla ilintisi olmayan sorunlara ilintisiz yanıtlar vermeniz, kısacası sabırlı olmanız gerekiyor. Okurlardan gelen bir öneriye göre, yazarlar haftanın belli günlerini okurları aydınlatmaya ayırmalıydılar. Eleştirmenler, yeni çıkan kitapları eleştirmeli, yazarlar yeni yapıtlarını açıklamalıydılar. (Bu kılavuz-arama tutkusundan ne zaman vazgeçilecek?) Okurların bazıları bir yazarla tanışmayı -sözgelimi söyleşisine gitmeyi- yaşamı hakkında bilgi sahibi olmayı, onu okumanın önkoşulu sayıyordu. Yazar, "sıcak ve iç-ten"se, yaşadıklarıyla yazdıkları birbirini tutuyorsa işte o zaman okunmaya değerdi! Dernek, çoğu oldukça nemrut ve içe-kapalı, büyük bir kısmı da ölü olan dev yazarların ülkemizde okunma şansı yok.

Bazı okurlarsa yazmanın kutsal bir eylem olduğu kanısın-daydılar. Yazarlar, yazma hazzıyla yetinmeli, maddi bir karşılık beklememeliydiler. Yayıncılar da kâr etmeyi düşünmeden olabildiğince çok kitap yayımlamalı, hele genç yazarları mutlaka desteklerneliydiler. Ük ürünler kötü bile olsa ilerde düzelme umudu vardı nasılsa!

— Peki ama evinizin duvarlarını berbat eden bir boyacıya çıkışıyorsunuz herhalde, parasını kesiyorsunuz falan. Kötü, düzeysiz bir kitaba onca para

vermek öfkelendirmiyor mu sizi? Yoksa boyacıya ilerde gelişme olanağı sağlamak için bir dahaki badana-boyaya yine onu mu çağırıyorsunuz?

Ne yazık ki gözünü *kitap-bürümüş* bir okura böyle bir soru asla işleyemez. O zaman da yazarı olarak sizi seçmesi ne anlam taşır sizin için? Serseme dönmüşüz. Başım çatlayacak ağrıdan.

Dışarıdaki bara iliştik. Kitap karıştıran, kitap alan kalabalığı gözlüyoruz, birtakım sonuçlara varmak istiyoruz.

Tam o sırada o çıkageldi. Çok yaşlı bir hanım. Eski bir palto giymiş, başını gelişigüzel -sanki saçlarının düzensizliğini gizlemek için- örtmüş. Elinde kocaman, ağır bir plastik çanta var, bir de fotoğraf makinesi. Yürürken hafif aksıyor, yalpalıyor; heyecanlı. Adlarımızı sorduktan sonra çantasını açtı: ağzına kadar kitap dolu bir çanta! Kitapları imzalattıktan sonra bulamadıklarını listesinden okudu, standların yerlerini öğrendi. Biraz sonra gidip hepsini alacakmış, ama önce kendini toparlaması gerekiyormuş. Taksiden inerken, arkadan gelen araba çarpmış da. Zaten sokağa ayda bir kere falan -yeni çıkan kitapları almak için- çıktığından, yürümeyi de unutmuşmuş. Erdal, ona çaktırmadan olağandışı indirimler yapma peşinde. Durumu hemen kavrıyor hanım, gülüyor. Zaten gözlerinin içinin gülmediği an yok gibi.

— Sakın üzülmeyin, diyor. Benim tek zevkim kitap okumak. Teyzemin kızı ayda bir çıkarır beni dışarı. O gün benim günümdür, bildiğim gibi para harcarım. Yani bugün benim günüm. Size birşeyler ısmarlamama izin verir misiniz? Lütfen.

Tabureye oturduğunda on yıl gençleşmişti. Usta parmaklarla kavradı kadehini, ince ağızlığına sigarasını zarifçe yerleştirdi. Aradığı mekânı bulmuş insanların dinginliği çöktü üstüne; ellerinin titremesi geçti.

Babası sarayın faytoncubaşısıymış. Okuma sevgisini ondan almış. Ama babası daha çok tarih kitaplarına ve anılara düşkünmüş. Sarayda, köşklerde çok mutlu geçmiş çocukluğu. (Hayır, hiç evlenmemiş, olmamış bir türlü ama bir zaman sevdiği erkekler varmış tabii.) Şimdi o eski yerlerin fotoğraflarını çekmek istiyormuş ayda bir çıktığında. Albümlerdeki eski

fotoğraflarla yeni durumu karşılaştırmak istiyormuş. Söz aramızda, pek ruhsuz buluyormuş bu düzenlemeleri. "Dekor gibi."

— Renkler, bitkiler aynı ama eskiden yaşıyordu buralar. Ne eksik derseniz, bilemiyorum. Yalnız masalarla iskemleler birbirini kesinlikle tutmuyor.

Bekçiler fotoğraf çekmesine izin vermiyorlarmış, kapıdan kovuyorlarmış çoğu kere. Herhalde üstübaşı döküldüğünden. (Bir kahkaha atıyor.) Zaten fotoğraf çekmek için ödenen ücret çok yüksekmiş ama bu özel günlerde paranın hiç önemi kalmı-yormuş.

Geri kalan günlerde mi? Tek başına oturduğundan, fazla bir harcaması yokmuş. Üç kedisine ciğer ya da ucuz başeti almak için Balıkpazarı'na gidiyormuş akşamları. Artık satacak eşya da kalmamış pek. Yine de her gün bir şişe kırmızı şarap içmezse akşam sofrasında, olmuyormuş.

Konuşurken kitapların kapaklarını usulca okşuyor:

— Bir ay gider bana bunlar şimdi. Gözlerim bozuldu iyice, eskisi kadar hızlı okuyamıyorum.

Ne diyeceğimizi şaşırdık.

Böyle anlarda gösterilen her incelik, incelik sınırını bir çırpıda aşıp kabalığa girmeye yatkındır. Karşılığını asla veremeyeceğiniz bir armağan sunmuştur size yaşam, onu gerektiği gibi bağrınıza basmanızı bekler. Biz de öyle yaptık. Hesaba karışmadık.

İzninizle kalkayım, dedi. Daha kedilere yemek alacağım pazardan. Beni bekler şimdi. Ev eve benzese size adresi vereceğim, ama berbat bir yer. Neyse, alışmıştım. Ama yıkacaklarmış yakında. Komşulara haber gelmiş; bana birşey bildirilmedi daha. Belki söylentidir. Nereye taşınırım bundan sonra? Başınızı ağrıttım kusura bakmayın, konuşulacak bir insan gördüm mü çenemi tutamıyorum. Komşularla konuşacak birşey bulamıyorum. Beni tuhaf karşılıyorlar, biliyorum. Kediler, kitaplar falan. Sonra şarap da içiyorum ya... Köşedeki inşaat yüzünden ev zangır zangır sallanıyor; duymuyorlar bile. Tansiyonumun düşüklüğüne bağlıyorlar. Asıl onlar tuhaf, değil mi?

Okur, Velinimetimiz midir?

Özellikle büyük kentlerimizde salgın haline gelen imza günlerinin okura ve yazara ne kattığı, okurdan ve yazardan ne alıp götürdüğü, üstünde düşünülmesi gereken bir konu sanırım. Gerek tek başıma, gerek başka yazarlarla birlikte birkaç imza gününe katıldığım, ayrıca yazar arkadaşlarımın imza günlerine okur olarak gittiğim için gözlemlerimin doğruluğuna inanıyorum.

Baştan beri imza günleri konusunda iki tür tavır geliştirildi: Karşı olma ve yan çıkma. Karşı olanlar, dünyanın hiçbir yerinde okurla yazar arasında bu kadar sıkı ve sıkıfıkı ilişki görülmediğini öne sürerek yazarları imza günlerine katılmamaya çağırdılar. Bir bakıma haklıydılar, bir yazarın kitaplarının dizili durduğu bir masanın arkasında, yoldan müşteri çeviren bir tezgâhtar kimliğine bürünmesi onur kırıcıydı. Üstelik bazı okurlar, belki de yazarların satıştan belli bir pay aldıklarını sandıkları için imza gününe katılanlara soğuk gözlerle bakıyorlardı.

Önce uzaktan uzun uzun inceleyen, ölçüp biçen, düşündeki yazarla kıyasladıktan sonra yanıma yanaşıp kitaplarımı tek tek evirip çevirecek kadar densiz nice okur gördüm. Bu olgu, ülkemizdeki eğitim sistemine, bireye -yazar olsun olmasın-saygı göstermemeye dayalı bir anlayışa bağlıydı bence. (Sonradan bu okurlardan bir bölüğünün -elbette haklı olarak- en ucuz kitabımı aradıklarını anladım.) Okurla yazar arasında sağlam bir ilişki kurulabilmesi için önce imza günleri düzenleyenlerin kişiye ve kişiliğe saygılı olmaları gerekiyordu. Sözgelimi kitaplar, yazarlardan uzağa, okurun dilediğince inceleyeceği bir yere yerleştirilse, bu kabalık bir ölçüde giderilebilirdi.

İmza günlerini destekleyenlerse nüfusunun çok azı okuma alışkanlığı edinmiş bir ülkede, yazarla karşılaşmanın, tanışmanın okuru yüreklendireceğini, heveslendireceğini ileri sürüyorlar. Belki onların da hakkı var. Çünkü bir imza gününe en az dört gerçek okur geliyor. En az iki kişi de ilginç sorular soruyor. Ama imza günlerine asıl, dostlarınız, meslektaşlarınız geliyor. Çoktanberi görmediğiniz tanışlarınız. Onlarla hoş-beş ederken, uzaktan sizin boş anınızı kollayan, yanınıza gelmeye çekinen okurunuzu gözden kaçırabiliyorsunuz. Buyurun bir kötü puan!

İlk barajı atlasanız bile ikincisinde takılıp kalabilirsiniz. Okurların büyük çoğunluğu saygın, oturaklı, yazar imgesinin peşindeler gördüğüm kadarıyla. Sizden toplumu aydınlatmanızı bekliyor, bu ciddi işi yaparken gülüp konuşmanızı, içki, sigara içmenizi pek hoş karşılamıyorlar. İnsanların hem gülebildiği-ne hem de çok ciddi olabildiğine inanmak güç geliyor yurttaşlarımızın çoğuna.

Diyelim bu barajı da aşhnız ve okur karşınıza geldi. Önce adını soracaksınız ve bir kerede anlamaya çalışacaksınız (yoksa alınabilir). Sonra bir ithaf bulacaksınız. Okur, bu ithafın "özel" olmasında diretebilir, sizden bir yakını için "mutlu birşeyler" yazmanızı isteyebilir. Çoğu okurun, yazara soyadım bir türlü söylemek istememesini, onunla özel bir yakınlık kurma dileğine bağlayabiliriz. İyi ama üç saniye önce tanıdığınız (daha doğrusu gördüğünüz) birine ne yazabilirsiniz ki? Ne kadar sahici olur? Okurun ilk bakışta sizi çarpan değişik, baskın bir kişiliği yoksa? (İyi ki öyle okurlar da var.) Dar bir mekânda, saatlerce oturduktan sonra ithaflarınız ister istemez tekdüzeleşecektir. Bir gün bir arşivci, hepimizin imzaladığı kitapları biraraya getirse ya bunadığımız ya da sahtekârın daniskası olduğumuz izlenimine kapılabilir.

Şimdi gelelim beklemeyle, hele sonlara doğru saatin dolmasını beklemeyle geçen o bitmez-tükenmez süreye. Tek başı-nızaysanız, yalnızca sizi çağıran kuruluşa karşı sorumluluk duyarsınız: acaba bu ikrama değmiş midir? Kaç kitap imzalamışs-mızdır? İmza günü topluysa, konu daha da çetrefilleşir. Öteki yazarlardan daha çok kitap imzalamışsanız utanırsınız, daha az imzalamışsanız -hele bu işi çok ciddiye alıyor, bir misyon gibi görüyorsanız- hakkınızın yendiğini düşünmeye başlarsınız. Özürler hazırdır: ya duyurular gereğince yapılmamıştır, ya yağmur apansız bastırmıştır, ya yer sapadır, ya ay sonudur vb. Bazı ünlü, oturmuş yazarlar, imza günlerine gelmeyen okurlarını asla bağışlamazlar. Kendilerine kitap imzalatan bir *okurlarının* sizin gibi "genç" bir yazara bir kitap imzalatması anlaşılır gibi değildir ama özürler hazırdır yine; gençler *herkesi* seviyor-lardır, okuyorlardır; ne sevindiricidir, yoksa o genci önceden tanıyor musunuzdur? Belki kitabınızı sevmese bile ünlülerin yanında *size de* imzalatma gereğini duyacak kadar ince bir okurdur o!

Kitaplarınızı basmak için kuyruğa girmiş yayınevleri yoksa, imza günü sizi yine de yüreklendirir. Zaten çoğu kere, yayınevine duyduğunuz gönül borcundan ötürü katılırsınız imza gününe -sürekli imzada dolaşan yazarları kastetmiyorum-.

Şanslı bir gününüzdeyseniz tavırdaş yazarlara denk düşersiniz. "Şanslı" dedim, çünkü tavırdaşlığı kimseye anlatamayacağınız için birlikte olmak istediğiniz adları seçmeniz; başka ünlüleri seçmediğiniz, dolayısıyla onlarla aranızın kötü olduğu spekülasyonuna yol açar. Hem de durup dururken.

Okur ile yazarın kendi kişiliklerini kaçınmadan ortaya koyabildikleri, kendilerince davranabildikleri bir ortam yaratılmadığı sürece imza günleri iki taraf için de kaçınılmaz eza günleri olacak. Şu anda 1984 Türkiyesinde yaşayan okurlar ve yazarlarız; daha çok beklemek gerek.

Yazılamamış Bir "Hikâye"

Çoktandır, Almanya'da birarada yaşayan Alman ve Türk toplumlarının ne kadar kaynaştığını, nasıl parçalanmaz bir bütün oluşturduğunu belgeleyen entegrasyon edebiyatına bir katkıda bulunmayı denemek istiyorum. Denemek, diyorum, çünkü enikonu güç bir iş bu: bir kere, öykü Türkleri de, Almanları da incitmemeli, sonra -mümkünse- iki toplumca da benimsenmeli, üstelik inandırıcı olmalı. Kendi başıma bu güçlüğün altından kalkamayacağımı anlayınca bu tür bir kaynaşmış kitle ruhundan, pek birşey anlamayan Türk ve Alman dostlarıma danıştım; sağolsunlar çok yardım ettiler bana, tasarladığım malzemeyi yerli yerine oturtmamı sağladılar.

Olur a, daha baştan yanlış bir adım atarım korkusuyla standart yöntemi seçtim: *İşçi* bir Türk ailesi; kızları, o yıl Realschu-le'ye girmiş, oğulları bir yaşında. (Bundan, ailenin nüfus planlaması yaptığını anlıyoruz.) Anne, bir süredir arasıra evlere temizliğe gidiyor. Geceleriyse, "titrek mum ışığında" (bu ayrıntı gerçekçi olmasa da okurun duygularına sesleneceği, kadının çaresizliğini göstereceği için önemli) örgü örüyor. Kocanın ufak bir kusuru olsun bari: evet, aradabir işçi arkadaşlarıyla birahanelere gidiyor, evine geç dönüyor. Yine de sonuçta bütün aile kesin-dö-nüşe hazır bekleyen denklerin arasında dolanıp, kıt kanaat geçinip para biriktirerek, sılaya para göndererek, pahalı telefonlar ederek, bayramlarda köydekilere armağanlar götürerek, amansız koşullara karşın mutlu(!) bir yaşam sürdürüyorlar.

Gelelim entegrasyonun öteki kanadını oluşturacak Alman aileye. Türk işçiyle aynı fabrikada çalışan bir Alman işçi gerçi inandırıcı ama amaca uygun düşmüyor, çünkü sınıf bilinci, hikâyemizin duygusal ruhunu zedeleyecek. Daha geniş kapsamlı bir kaynaşmaya göz diktiğimize göre, en iyisi bir öğretmen olsun Alman baba, bazı Türk ve Alman okurların ortak sadoma-zohizmlerini doyurmak için de Nazi geleneğinden gelme bir yabancı düşmanı olsun. Hikâyeye yeni bir çarpıcılık katmak adına karısını sıradışı bir kadın kimliğiyle çizmeliyiz. Feminist, insan haklarına saygılı, aydın bir kadın; yabancı işçilerin sorunlarıyla ilgilenen bir büroda çalışıyor. Adı gizemli: Ada. Kocasının adıysa gizemsiz: Hermann. Şimdi, farklı sınıflardan gelme iki ailenin birarada yaşayabilecekleri, en azından süpermarkette ya da dondurmacıda sıkça karşılaşabilecekleri bir semt bulmamız gerekiyor. (Arkadaşlar, Frankfurt ve Berlin'den iki cadde seçtiler, caddelerin fotoğraflarını bana göndereceklerdi.)

Hikâyeye girmeden önce bir güçlük daha çıkıyor karşımıza. Bu tür edebiyatta sık rastlanan barış güvercinlerini, zeytin dallarını, balonları, kır çiçeklerini, sıcak güneşi, Berlin'in, Frankfurt'un kışına nasıl yerleştireceğiz? Çünkü bir şenlik gününü -Noel gibi- odak almalıyız. Tamam! İsa'nın Göğe Ağış Yortusu'nu alalım da hiç değilse ilkbahar gelsin.

Bu arada, Noel sırasında Hermann ile Ada'nın "sarışın, mavi gözlü hafif soğuk" kızları Pia, sınıf arkadaşı "kara saçlı, kara gözlü, şipşirin" Zehra'ya kalemtraşlar ve silgiler armağan etmiş olsun. Tabii okulda gelenek böyle ama Zehra, bunları özel armağanlar diye düşünüyor. (Türkler cömert ve dost canlısıdırlar; dostluk gösterileri yalnız Alman geleneğinde görülür.)

Zehracık (bu ak takısı, ona acıdığımızı mı yoksa yaşının küçüklüğünü mü vurgulamak istediğimizi belirsiz bırakıyor) armağanlarını hemen annesine gösteriyor, günlerce yastığının altında saklıyor. Anne de çok duygulanıyor ve her işi bir yana bırakıp geceler boyu, evdeki birikmiş yünlerden Pia'ya yılın modasına uygun, Türk folklorundan izler taşıyan uzun bir atkı örmeye koyuluyor.

Atkı, Ağış Günü'ne yetişiyor. Zehra'nın yüreği pırpır. İki blok ötedeki apartmana doğru yürürken içi içine sığmıyor. Nasıl bir yüz göreceğini kestiremiyor. (Yazının başında, iki toplumun kaynaşhğından sözetmiştik, o yüzden kızın bu heyecanını çocukluğuna yormamız gerek! Bir yandan da

babasının bu olayı öğrenmesinden korkuyor. Gerçi babası dövmez -zaten yasalar izin vermiyor- ama çok kızabilir. Gururunun çiğnendiğini düşünebilir.)

Kapıyı iyi ki Ada açıyor. Zehra, içeriye bir gözatıyor kapı aralığında. Keklerle, çöreklerle donanmış bir çay sofrası görüyor. Ama *her nedense* bu hava, ona soğuk ve yabancı geliyor. O anda evine dönmeye, kendi aile ortamına kavuşmaya can ah-yor. Özenle sarılmış atkıyı Ada'ya uzatıyor. Ada'nın gözleri doluyor birden.

— Girsene kızım, diyor Almanca. (Kızını okuldan almaya uğradığında bu "zeki bakışlı çocuk", zaten dikkatini çekmişti; görür görmez tanıyor onu.)

— Rahatsız etmeyeyim, diyor Zehra. Pia için getirmiştim de. (Almancası pürüzsüz.)

— Ne rahatsızlığı canım? diyor Ada. (Görüldüğü gibi, çocuğa duyduğu sevgi, birdenbire gündelik Türkçeye akıcı bir biçimde geçebilmesini sağladı!)

Zehra, ayakkabılarını çıkarttıktan sonra sofranın bir köşesine ilişiyor. Pia, çıkıyor odasından, koşup Zehra'yı yanaklarından öpüyor, teşekkür ediyor. Sarı uzun saçlarla kıvırcık kara saçlar -yakın çekimde- birbirine karışıyor.

— Gelsene Hermann! diye kocasına sesleniyor Ada.

Hermann biraz gecikerek geliyor. Önce masada oturan yabancıyı yadırgıyor, kötü kötü süzüyor. Ama iki çocuğun dostlukları, karısının dolan gözleri, pencerenin dışında uçuşan balonlar onu da etkilemekte gecikmiyor. Geleneklere düşkün Alman ailelerin bile artık eski özenle kutlamadıkları bu önemli günü aklında tutabilen çocuğa karşı içi sevgiyle doluyor. Hayatı bir sinema şeridi gibi gözlerinin önünden geçiyor: Ne kadar yanılmış meğer! Bu insanlar da insanmış! Onları ayakta tutan, bu sevgi, aile bağları, dayanışmayrtuş, materyalizm değil!

Hikâyenin sonunda iki ailenin sık sık görüşmeye karar verip vermediklerini saptamak güç. En iyisi orasını açık bırakalım, daha fazla zorlanmayalım.

Zaten kara mizah da olsa incitici bir hikâye bu bence. Şöyle haklı itirazlar duyar gibiyim:

"Peki ama Türk-Alman ilişkilerinde başlangıçtan bu yana hiç mi düzelme yok? Almanlar, Türk kültürünün, geleneklerinin Akdeniz sıcaklığının etkisinde kalmadılar mı hiç? Yurttaşlarımız Batı'nın an sektirmez çalışma düzenine ayak uydurama-dılar mı? Günümüzde Zehralar pürüzsüz bir Almanca konuşamıyorlar mı? Hatta yazamıyorlar mı? Pialarla rahatça arkadaşlık edemiyorlar mı?"

Bütün bu sorulara olumlu yanıtlar verebiliriz. Ne var ki Almanya'daki Türk işçileri konusu, baştanberi belli ideolojiler doğrultusunda işlenegeldi. Göçün ilk yıllarında "gâvurun çöpçülüğünü yapmaya gidiyorlar" diye ağıt yakıldı işçilerin ardından. Sonraki yıllarda yurda döndüklerinde kılık-kıyafetleri, lüks arabaları yadırgandı, "Almancılar" gibi küçümseme dolu bir yafta altında birleştirildiler. Son yıllardaysa unutuldular oralarda, sanki Atlantis'teydiler; haber alamıyorduk. Şimdilerde de Almanlara insanlığı ve dostluğu öğretmek gibi bir misyonla karşı karşıyalar galiba.

Benim bildiğim, has edebiyat, bu yüzeysel bakışların altında yatan *genellenebilir gerçeği* yakalamaz, kazanımların neler pahasına elde edildiğini, yaşanan acıların ve sömürülerin yalnız kitlelerde değil bireylerde bıraktığı izleri serer gözler önüne. Bayat bir hümanizmayı gündeme getirmek uğruna üç-beş sıra-dışı örnekten yola çıkarak peri masalları düzmek bu edebiyatın sınırlarına girmez.

Bir eleştiri yazısı olarak düşünülmesi gereken bu hikâyenin Almanya'da bazı kesimlerce pek beğenileceğinden kuşkum yok. Yalnız tırnak içine aldığım sıfatları öyküye çaktırmadan yaymam, bir türlü üstten atılamayan eziklikle saldırganlığı dengelemem gerekiyor.

Bu garip deneyden geçen yılın sonunda vazgeçmiştim. Geçenlerde Füruzan'ın *Berlin'in Nar Çiçeği* romanını okuyunca çok şaşırdım: bir meslektaşım ciddi ciddi becermiş bu işi! Konular pek benzemiyor ama sonuç aynı: Berlinli yaşlı hanım Türklerden insanlık öğreniyor. İlginç bir kitap her bakımdan: hele *sanki* Almanca düşünülüp *sanki* Türkçe yazıldığı gözönüne alınırsa.

Geçmişten Bir Yüz

3 Ağustos

Bizim buralarda, yetmiş yaşlarında bir erkeğin her bakımdan köşesine çekilmesi beklenir. Oysa gündökümlerine arasıra konuk olan babam, öldüğü güne kadar köşesine çekilmedi. Ondan olabildiğince "babam" diye sözetmemeyi yeğliyorum; insanlar, biri-lerinin babası ya da kızı olmak için doğmuyorlar diye düşündüğümden. Zaten şimdilerde onu arkadaş, hatta sır kardeşi kimliğiyle daha çok özlüyorum. Üç yıl önce yaşadığımız bu olay, onun kişiliğini çizmeye yetecek sanının (tabii benimkini de).

Birlikte Refik'e öğle yemeğine gidiyoruz. Son zamanlarda lokantaya bile gitmek istemediğinden sözediyor. Yoldaki insanların itiş kakışından, hoyratlığından, kendisine "beybaba" ya da "amca" diye seslenmelerinden yakmıyor. Yine de neşesi yerinde. Bir ara, bu neşenin nedenini açıklıyor. Yirmi yaşlarında bir kızı çok beğeniyormuş. İşin ilginç yanı, şimdiye kadar iriya-rı kadınlardan hiç hoşlanmadığı halde bu kızı çok çekici bulmasıymış. Üstelik kız, biraz kaba-saba konuşuyormuş.

— Peki onun sizi beğendiğine ilişkin ipuçları var mı?

— Var tabii. Ben, çalışhğı kasetçinin önünden geçerken köpeğini azarlıyor. Dükkânın önünü süpürmeye çıkıyor.

Doğrusu bu ipuçlarından fazla birşey çıkaramadım. Ama hâlâ kendince düşler kurabilmesine sevindim.

— Hadi oraya gidip bir kaset alalım, senin yanında daha kolay konuşurum, demez mi?

Hep babalar oğullarının elinden tutmazlar ya, bize de babamızın elinden tutmak düştü. Kasetçiye gittik. Genç kız, gerçekten iriyarı ve gerçekten çekici. Bizimki, büyük bir ciddiyetle kasetlere gözatarken ben de kızla konuşuyorum. Bir Fransız lisesinde okuyormuş, arada babasının dükkânına bakıyormuş. Babamın kendisini pek beğendiğini ama biraz ürktüğünü söylüyorum gülerek. O da gülüyor.

— Ben de onu beğeniyorum. Her zaman kaba konuşmam ama buralar it-kopuk dolu, sert davranmam gerekiyor.

Aranan kaset, nedense(!) tam o anda bulundu: Şevki Bey' den seçmeler.

— Önümüzdeki hafta bir öğle yemeği yiyelim mi? diyor yetmiş yaşındaki erkek.

— Tabii diyor kız. Telefon et, günü kararlaştıralım.

İçimden "Atlatacak belli, ama kibarca," diye geçiriyorum.

— Dükkân tabelasındaki telefon numarasını not etmiştim.

— Sakın o numaradan arama! diye atılıyor. Polise bildirdim; durmadan rahatsız ediyorlardı. Ben sana ev numaramı vereyim.

Numara yazılırken:

— Doğru yazdın mı? Tekrarla bakalım bir kere, buyruğu geliyor.

Hayatı boyunca buyruk almaktan nefret eden adam, kuzu kuzu uyuyor bu buyruğa.

Artık o yemeğin yenileceğinden hiç kuşkum kalmadı.

Dışarı çıktığımızda:

— Çok başarılıydınız doğrusu, diyorum. Merakımı hoşgörün de ne bekliyorsunuz bu ilişkiden?

— Hiiiç, diyor. Genç ve güzel bir kadınla yemek yemek yetmez mi? Az şey mi?

— Peki laf aramızda, onun beklediği ne olabilir?

— Kendisine ince davranacak, anlatacaklarını ilgiyle dinleyecek bir erkeğin yanında kadın olduğunun, beğenildiğinin keyfini çıkarmak. Ona bu keyfi yaşıtlarının yaşatamayacağını kavramış, baksana.

— Ya işler kızışırsa?

— O zaman da başkalarından istemeye utandığı özel şeyler isteyebilir benden, biliyor. Benim kızımsın, saçmalamasana!

Cinselliğin ve hazzın yaşadığımız sürece bitmeyeceğini bir kere daha anlıyorum. Ama kadınların otuz yaşlarında dünyadan el-etek çektikleri, erkeklerin otuzbeş yaşında andropoza girdikleri, en masum kitapların sakıncalı bulunduğu, insanların "bir yashkta kocamak", "aynı çatı alhnda yaşamak", "ömür boyu birliktelik" gibi bir anlayışla yetiştirildikleri bir toplumda erotizm nasıl yeşerebilir? İdeal aşkı -ne dernekse- bulmaya adandığı için ille de sonsuz bir birliktelik özleyen, gözü eşinden başka bütün güzelliklere kapalı yaşayanların, kendi koydukları ilkelerin ya da kuralların karabasanında ihtiyarlayıp gittikleri bir ülkede yaşıyoruz. Pamuk Prenses'e yedi cüce, Hürmüz' e yedi koca, Casanova'ya bol sayıda sevgili yakışhranların bir bildiği vardı herhalde. En azından, ancak çok kişiyi sevebilenin bir kişiyi sevebileceğini sezmişlerdi. Scott Fitzgerald'ın dediği gibi *"Bir sevgiliden edinilen incelikler, öbür sevgiliye taşınıyor* sa, bir ve tek sevgiliye kendini ömür boyu mahkûm edenin pek incelik şansı kalmıyor. O zaman da aşkı cinsellikten ve erotizmden kesinlikle ayıran pornografiye tutkunluk başlıyor.

Zariflikleriye bütün kadınları büyüleyebilecek erkekler -sözgelimi Nusret Hızır, Mehmet Ali Cirncoz ya da yazıdaki adam- küçük erotik tatların diriltici değerini bilen eski kuşaktan geliyorlar. Yeni kuşağıysa şiddetin bir parçası olarak pornografi bekliyor pusuda; kişisel iç zenginliğe izin vermeyen ortak düş!

1987'nin Ocak ayında, yetmiş küsur yaşında, ardında 200.000 lira ve bir emekli aylığından başka hiçbir şey bırakmadan ölen babam, sanırım ölümünü bile ölümüne yaşarnışhr bu çoraklıkta.

Perhiz

23 Ağustos

On sekiz gündür içki içmiyorum. (İçkinin günah olduğuna inansaydım, "ağzıma damla koymadım" derdim.) Böylesine sıkı bir perhiz ille de

gerekmiyordu, zaten o yüzden giriştim bu işe. Bir gün gerçekten gerekirse neler olup biteceğini anlamak istedim.[1] Sözgelimi, ellerim mi titrer, uykum mu kaçar, çok mu zorlanırım? Bedenimi tanımak istedim, yine de yirmi iki günlük ideal perhizle kısıtlamadım kendimi: gevşek tanışmalar daha gerçek tanışmalardır, değil mi?

Hayret! Beklediklerimin hiçbiri olmadı. Şaşırdım. Herhalde içkiden çok, düzeni irkiltmiş beni. Hele içkicilik şöhretimden gına gelmiş. Bu konuda bir söyleşi yapılacaksa, akla ilk ben geliyorum. Her tür tiryakiliği bir zaaf belirtisi sayanlara karşı bu tiryakiliğimi bile-isteye gizlememiştim başlangıçta, ama övünme ya da teşhir ile bir ilgisi yoktu tutumumun. Bakıyorum da, her akşam barlara doluşanların yanında benim içtiğim miktar artık solda sıfır kalıyor. Ama onlar hâlâ gizlendiklerinden, şöhret payı bana düşüyor. Yeter!

Perhiz sırasında, eskiden televizyondaki reklamlara baktığımda "Hangi enayi içiyor bunları?" diye sorduğum bütün meyve suyu markalarını, gazozları, bu arada nestquick, soğuk çay, adaçayı, ıhlamur, şalgam suyu gibi aykırı tatları da denedim. Sıvı oburluğu yüzünden midem delinmedi iyi ki. Turgut'un, "Anne, iki duble rakı içsen daha sağlıklı olacak," önerisine de kulak asmadım. Bu süre içinde bozulduklarım ve içerle-diklerim sayıca kabardı: İçki hazırlamaktan özel bir zevk aldığımı bir türlü anlayamayan, "Ben içersem, senin de canın çe-ker"de takılan, "Yahu boşver perhizi, hatırım için bir kadeh içi-ver"de direten, "İradene pes doğrusu" övgüsüyle beni yücelten tanışlarımı yeniden tanıdım. Anlamsız konuşmaların da kişiyi sarhoş edebileceğine inandım. Yani ayıklık katlanılmazdı da içki değildi çözümü.

Çünkü içki-özürlü bir toplumda yaşıyoruz. Keyifsiz, ürkek ve saldırgan bir toplum. İçki içmiyorsanız, bacağınızı elleme, yanağınızı öpme laubaliliğini gösteremeyecek bir "uyanık", ya da sizi yakından tanıdığını çevreye kanıtlama çabasındaki bir "hayran", önünüzde duran kadehten içebiliyor cesareti. Biliyor ki, böyle bir toplumda hep kendisi kazançlı çıkacak: çünkü siz içkilisiniz! O terbiyesiz sayılmayacak, siz sarhoş sanılacaksınız. Birtakım ilkelerin içkiyle ya da içkisizlikle değişmeyeceğini kaç kişi biliyor ki?

Kötü bir müzik kaseti, içkiliyken de içkisizken de dinlenilmez, avaz avaz bağrışan bir masaya iki durumda da katlanılmaz, sırnaşık bir insana da. Ama insani değer kavramının işlemediği bir ortamda ancak o genel cıvıklığa teslim olursanız bir çevre edinebiliyorsunuz, herkesin suç-ortaklığı yaşadığı bir çevre. O çevreye girmiyorsanız size düşmanlık duyanların haddi hesabı yok. Celalettin Çetin'in Hürriyet'te yayımlanan söyleşisinde "sarhoş" olmadığımı söylerken bunları demek istemiştim. Yoksa Tekel'in açacağı davayı göze alamazdım: Yani alkol mü koymuyorlardı içkilerine?

Bu akşam, perhizin bitişini Nedim ve Murat'la kutladık. Rakı "dışarda" gitmedi de evde gitti.

Darbelerin Öbür Yüzü

12 Eylül

Metal Yorgunluğu adlı öykümün başkişisi dürüst, yılgın, yıkılmış bürokrat Ferdi Bey, yaşamını devleti kurtarmaya adamış, bu yüzden sevdiklerinin aalanna bile körleşmiş eski Hesap Uzmanı, yurdumuza DÜŞSA anonim şirketi tarafından getirtilen bilgisayar Lin Bey'e "Kesintisiz bir uyku" karşılığında bütün düşlerini vermeye çalışırken şöyle diyor bir ara: "Diyeceğim, bizim halkımız sokağa on yılda bir çıkar. İnançları ve parası değer düşümüne uğradığında. Her on yılda bir kılığı da değişir. Düşüşü kolaylaşhran yabancı-unsurlardan birtakım özellikler kaptığından." Kot pantolon giyen, ağır kokular sürünen, gömleklerinin yakası göbeklerine kadar açık, boyunlarında Osmanlı-işi madalyon, serçe parmaklarında Anadolu-işi yüzükler taşıyan, konuşurken çok bağıran, insana dirsek payı bir boşluk tanımayan yeni yabancı unsurların, takas edilecek düşleri bile olmayan bu hoyratlar kalabalığının bilgi ve becerilerini sıraladıktan sonra da "Tamam, dedim kendi kendime," diyor, "yakında halkımızı yine sokaklarda görebileceğiz." (Öykünün yazılış tarihi Nisan 1980.)

Yazarın kafası eski CHP'li Ferdi Bey'in kafası kadar karışık değilse de -en azından halk tanımı konusunda- onun da bir-şeylere hazırlandığı belli oluyor. Birtakım olayların tırmandığını ya da ustalıkla tırmandırıldığını bilen, yine de karamsarlığa kapılmamak, umudunu yitirmemek için bu bilgileri sezgi diye nitelemeye çalışan bir aydın, üç beş günlüğüne de olsa tatile gitmemelidir. Güzel bir doğa görünümü, gazeteleri sabah erkenden

okuma alışkanlığının ister istemez yokolması, eş-dostla söyleşiler, sezgilerini bir süre bilinçaltına atmasına yolaçabilir.

12 Eylül 1980 günü Kuşadası Festivali'nden ailece dönerken, sabahın altısında otobüs şoförünün açtığı radyodan Hasan Mutlucan'ın türküleri yükselince, önce oğlum atılmıştı: "Anne, ihtilâl olmuş galiba!" O günlerde 11 yaşındaydı ama anlaşılan evde konuşulanlardan ya da sokaklarda esen ve her nedense bir türlü dindirilemeyen terör rüzgârından derinden etkilenmiş, o da birşeyler bekliyormuş.

O anda bütün ertelediklerim yüzeye vurdu ve *"acı acı rahatladı içim"*. Hiç değilse beklemek bitti! İki üç kere kimlik aramasından geçip, iki kere de aranacak bavullarımızı yerlere döktükten sonra Bursa'da iki saat kadar durduk. Bu süre içinde bavulumda hangi kitapların bulunduğunu, yanımdaki festival broşürlerinde neler yazdığını düşünmeye, anımsamaya çalıştım. Yolcuların çoğunun attığı sevinç çığlıklarına kulak kabart-mamaya uğraşarak otobüste bizim kadar yadırgı birilerini aradı gözüm. Vardıysa da ben saptayamadım.

Bastıran yağmurla İstanbul'a geldik. Eve. Radyodaki sesler habire güven veriyordu. Televizyonu açtım: programlarda bir değişiklik yoktu. Sokaklar doluydu, sanki gelişigüzel bir gündü. Başlangıçta hep kulağa *tarafsız* gelen bu seslerin, sonradan nasıl bir *taraf* olduğunu anımsayan yoktu pek. (Bazan yakınlarımızda da görülüyordu bu tür değişmeler üstelik. Sözgelimi bana 27 Mayıs'ı coşkuyla haber veren bir aile dostu, sonradan karşı-iktidarın kilit adamlarından biri olmuştu.) Yıldırma ve usandırma politikası amacına ulaşmıştı yine. Bir kere daha. Duygularımı hukukçu babamla paylaşmak için telefona sarıldım: sesi benimkinden de daha buruktu. Herhangi bir durumda yardıma hazır olduğunu söyledi.

Darbelerin toplumlar üstündeki etkisini araştırırken haklı olarak gözaltına alınanlara, tutuklananlara öncelik tanıyoruz. Ama bir darbenin kişisel yaşamı, toplumsal yaşamı gizli gizli kemiren etkisini, "dışarı"yı -tabii ki tam tamına değilse de-bir tür "içeri"ye çeviren baskıyı görmezden gelemeyiz. 12 Ey-lül'ü izleyen günlerde acaba kaç kişi geceleri uyuyabildi? Kaç kişi küçük bir çanta hazırlamadan yattı yatağına? Kaç kişi kitaplarını uzun uzun gözden geçirmedi? (Caddenin köşesindeki tezgâhta bir gün önce serbestçe satılan kitap, sizin evinizde bulunursa pekâlâ yasak sayılabilirdi

sözgelimi. Ama bu da evinizi arayacak kişinin insafına kalmıştı yine. Yani bu bile belirsizdi. İnsanların yaşamları, bir anda, birilerinin canının bir-şey istemesine bağlıydı.) Kimbilir boşanmaya karar vermiş kaç çift bu belirsizlikte omuz omuza dayanabilmek için kaç yıl zoraki bir birlikteliğe katlandılar? Kaç öğrenci okulda görünmemek için sınava girmedi ya da endişeli ailesince gönderilmedi ve hakkını yitirdi? Kaç ana-baba eve sığınabilecek bir dost gelir diye çocuğunu gönderebileceği arkadaşlarının bir listesini yapmadı aklından? Kaç yazar, bilinçsizce oto-sansüre kapılmaktan ürktü?

Darbeye alışmış toplumlarda yurttaşların ürkek davranmaları, kendilerine yapılan haksızlığa kolay kolay karşı çıkmamaları biraz da bu kapalılık, bu belirsizlik açısından incelenmeli. Darbeyi destekleyenlerin safında değilse, bir yurttaşın -isteniyorsa- mutlaka somut bir suçu bulunur. "Suçum ne acaba?" diye koyu koyu düşünürken istenildiği üzere zaman yitirir. "Suçsuzum!" diye bağırdığındaysa zaten bütün toplum suçludur artık.

I

Çetin Altan Gitti, Kalmadı!

9 Ekim

Haberi 26 Eylül'de yolculuktan döndüğümde aldım. Sırhma ya da böğrüme bir bıçak saplandı. (Aptal biri sayılmam ama bazı ipuçlarını neden zamanında değerlendirmedim de böyle bir sar-sınhya uğradım acaba?) Turgut, yokluğum sırasında kendince önemli bulduğu gazete haberlerini kesip biriktirmiş; önce Çetin Altan'ın *Gitme Kal* başlıklı yazısını uzath burnumun dibine!

— Al oku, dedi öfkeyle karışık bir sitemle. Bir de bu adam için zekidir diyordun.

Önce, "Belki yine yersiz bir fantezi peşindedir Çetin," diye düşündüm ama yazının ikinci paragrafını bitirdiğimde kendimi daha fazla avutamayacağımı anladım. Gerçekle birdenbire yüzyüze gelmek utanç vericiydi. Yazıyı kendim yazmış kadar utandım. Bu utançta nelerin payı olduğunu düşünmekse daha inciticiydi:

Bizim kuşaktan her solcu aydın gibi benim gözümde de Çetin Altan, asıl 27 Mayıs öncesinde, özellikle 28 Nisan olayları sırasında yazdıklarıyla büyümüştü. Daha önce de hiç sektirmeden izlediğimiz yazıları o günlerde ödünsüz bir kişilikle birleşmiş, bambaşka bir anlam kazanmışh. (Oysa o sıralarda da sık sık "Boğaz'daki bir lokantada, yağmur altında bir sevgiliyle başbaşa olmak" ya da "Yatılı okullarda yalnız geçirilen bunaltıcı hafta sonlarının bir delikanlıda bırakabileceği etkiler" türünden ucuz duygusallığı sıkça kullandığı ortadaydı ama ben onun bilinçli davrandığına, aydınlarımızda rastlanan kişisel zaafları, tutkuları örtme eğilimine bu yordamla karşı çıkhğına inanıyordum. Gazeteciliğine yakışhramadığım romancılığının aynı piyasa duyarlığıyla malûl oluşu üstüne kafa yormuyordum, zaten *gazeteciydi* benim için.)

Sonraları, onun TİP'in serüvenine "bir gecedeki" inanılmaz katkısını sözüne güvendiğim kişilerin ağzından dinleyip uyarıldığımda yine, "Mutlaka abartıyorlardır," diye düşünmekte direndim. Çetin Altan gibi ele avuca sığmaz, kıvrak zekâlı bir aydını derinlemesine göremiyorlardı. Tanışmamız, 1980 Aralığında Berlin'de oldu. Türk edebiyatı çerçevesinde düzenlenen bir seminerde. Seminerin sudanlığı gözönüne alındığında, buradan ta Berlin'e Ferit Edgü* ve Çetin Altan'la tanışmaya gitmişim denilebilir. Gençliğimde, uzaktan saygıyla izlediğim usta gazeteciyi, bir yaşıtım olarak elimle koymuş gibi buldum: umduğum gibi, kültür yelpazesi geniş, şakaa, özeleştirisini korkusuzca yapabilen biriydi. Güzelliğe, soyluluğa, inceliğe tutkundu. Edebiyatın enine boyuna konuşulabildiği az bulunur dostlardandı. Ayrıca ta baştanberi yalnızlığa sürgün bir erkek kimliğiyle de etkileyiciydi. (İstanbul'da yeniden karşılaştığımızda, biraz daha çalımlıydı sanki. Beklenebileceği gibi yeni avuntum o sıralarda gündeme geldi: Bir zamanlar dünyaya, topluma bakışınızı yönlendirmiş birinin bu kadarcık şımarma hakkı yok muydu yani?)

Böylelikle, oyalana oyalana, yorum yorum yorula yorula yakın geçmişe gelip dayandık. Artık onun yazılarını okumuyordum da bu kaçışı, o *gazeteyi* almamama yoruyordum. "Köylerde tenis kortlarının açılmasıyla" ya da "Mollaların viyolonsel çalmasıyla" düzelecek bir dünya beni ilgilendirmiyordu. Ama bir zamanlar, sırf Çetin Altan yazıyor diye bir gazeteyi aldığım olmuştu. Elbette zamanla değişebilirdi kişi, düşüncelerinin

şu ya da bu yönde değişmesinden ötürü asla suçlanamazdı. Yaşlandıkça daha bir esnek, daha bir hoşgörülü olabilirdi dünyaya karşı.

• Ferit Edgü, 've'yi lütfen okumasın, ama 'ile' diyemezdim, di mi? (T.U.)

Gitme Kal başlıklı yazı, bu özür bulma oyununa son verdi. Olanca arabeskliğiyle, yazarımızın ömrü boyunca savunduğu değerleri -incelik, kültür, vb.- yadsıyan bir sevgiliye seslenen hnısıyla, bir zekâ kırınhsı bile taşımayan manhğıyla. (Biliriz ki iktidarlar, kendilerini *sözümona eleştirir görünenleri* kalkındırırlar, nesnel ve tarafsız hnıyı koruyabilenleri; kendilerini tabak içinde sunanlarıysa bir süre sonra rafa kaldırırlar. Çetin Altan "bir zamanki solculuğunun" değerini ya da pahasını bilemediğine göre arhk zeki de sayılamaz bence.) "Ele avuca sığmaz-lık"ın bir iktidara sığınmakta, "kıvrak zekâ"nınsa bugün televizyonda izlediğim *Merhaba Politika'*daki alhna ağ gerili cambazlıkta düğümlenmesi yeterince acıklı. Kişi, bir zamanki düşmanlarının ayağına gitme özürünü yakalayabileceği tolerans yaşına varmamalı.

Demek düşüncelerin ve yönsemelerin zamanla değişebileceğini anlayışla karşılayabiliyoruz da, kişisel değişimin *birtakım insanların geçmişlerini ellerinden* alma boyutuna varmasını asla benimsemiyoruz.

Çetin Altan kadar hoşgörülü (ama olumlu anlamda) ve çağdaş (yine olumlu anlamda) olan oğluma *artık* nasıl bir savunma bulup buluşturabilirim? (Belki yazarımızın hazır dağarcığında bir yanıt vardır.) İkimiz de, Turgut Uyar'ın ölümüne ramak kala, güneşli bir Pazar'ı benim Pazar sıkınhmı atlatmamı sağlamak ve -gerekirse- o gün asla açılamayacak hastane kapılarını basın kartı aracılığıyla açmak adına bizimle geçirdiğini unutmadık. (Bu ifade, işkence altında alınmış gibiyse de mahkemede değişmeyecektir.)

Önce Çetin Altan'ın bana sorduğu "Neden hep edebiyatçıları sevdiğini." sorusunu yanıtlamam gerek. Nasıl olsa bir daha karşılaşırız diye o gün yanıtlamamıştım ama bundan böyle ortak geçmişimiz kalmadığına göre yanıtlıyorum. Çocuklara verilecek türden bir yanıt olacak: "İşte ondan."

Başkan Babanın Kışı

13 Ekim

Gördüğünüz fotoğraf, Allende'nin ölümünden birkaç dakika önce çekilmiş: Adı: "Allende'nin Son Günü" Tarih, 11 Eylül 1973-Santiago ama kimin çektiği belli değil. *New York Times* 'da yayımlandıktan sonra "World Press Photos Holland" vakfınca yılın fotoğrafı seçilmiş.

Bir kişiliği kavramakta fotoğrafların büyük yardımı dokunduğuna inanırım. Tutalım ki biraz sonra öldürülecek adamın kim olduğunu bilmiyoruz; fotoğraftan ipuçları çıkarmaya çalışalım. Özenle giyinerek, kasketini giyerek, -kara mizah gibi ama- ceketinin dü^nesini bile ilikleyerek başına gelecek *şeye* hazırlanmış

zarif bir adamla karşı karşıyayız. Zarifçe katlanmış mendili üst cebinden görünüyor. Ama üstüne doğru gelen katillerine sakınmadan diktiği gözleri ve atak başı ile elleri arasında bir bağlanh yok. Sağ eli, tabanca tutmaya alışık olmayan birinin eli.

Bir baston, bir şemsiye sapı tutuyor sanki. Sol el, sahibinin gergin bir bekleme içinde olduğunu gösteriyor. Tabanca, pek bir işe yarayacağı için değil, o törende, o anda vazgeçilmez görüldüğü için ele alınmış. Demek saldırgan biri değil bu adam, yalnızca savunudan kaçmayan biri. Arkasında duran insanların çaresizlikleri de ellerinden okunabilir. Bu arada "lütfen gitmesi" buyrulduğu halde yerinde kalan koruma polisinin yüzüne bakmalıyız: Beklediği ihanetle yüzleşen bir insanın alay ve tiksintiyle karışık cesurluğu var yüzünde. Yerinden kıpırdamayacak belli.

Ama bizler bu adam hakkında daha çok şey biliyoruz. Son konuşmasında halkına nasıl seslendiğini okuduk:

"Size seslenmek için bir kez daha elime fırsat geçeceğini sanmıyorum. Acı konuşmayacağım ama sözlerimin Şili askeri olarak ant içenlere, bu andı tutmadıkları için ahlaksal bir ceza olmasını dilerim. Askerlerin gücü var, bizleri ezip geçebilirler. Ama sosyal gelişmeye engel olamazlar. Tarih bizimledir ve halk kendi tarihini yazacaktır.

Ülkemin insanları... bana gösterdiğiniz bağlılık ve duyduğunuz güven için hepinize teşekkür etmek isterim. Her zaman yanınızda olacağım, en azından anılarım yanınızda olacak.

Şili'ye ve onun geleceğine inanıyorum. Bizden sonrakiler bu karanlık ve acı günü yenmesini bilecektir. Sizler, çok geçmeden özgür insanların, daha yeterli bir toplum kurmak için yürüyeceği yolları açacağına inanın!

Yaşasın Şili!"

Generallerin ülkesinden sağsalim kaçma önerisini reddeden bir başkan bu adam. Adı da Salvador Allende. Onu etli canlı erkek kişiliğiyle, kendi sesi, özenle seçtiği sözcüklerle tanımaya ve tanımlamaya çalışmamın bence önemli bir nedeni var: insanları bir "ruh" haline getirme uğruna kişiliklerini soyutlama tutkusuna duyduğum tepki. Bu tür soyutlamalar yapmak, son yıllarda edebiyatta da siyasada da çok rastladığımız bir eğilim. Daha doğru bir deyişle, soyutlama ile genelleme arasındaki uçurumdan korkmayanların gözüpekçe kullandıkları bir yordam. (Oysa düşünce alanında soyutlama yapabilme yetisi ne kadar değerliyse, yaşamış *bir kişiliği* soyutlama çabası o kadar değersiz, boşuna. Ustelik tehlikeli de.)

İkinci Dünya Savaşı'nı konu alan filmlerde bu çabanın en gülünç örneklerini görüyoruz: savaşın sözümona öbür yüzünü göstermeye adanmış bu filmlerde, boyuna "aslında iyi yürekli ama sorunlu" Nazi subayları işlenirdi, neden sorunlu oldukları açıklanarak suçları bir anlamda bağışlatılırdı. Eee ne de olsa onlar da insandılar, zaafları vardı. Sanatın ve edebiyatın ille de ayrıksı tiplere eğilmesi gerektiği görüşünü savunanlar, başlangıçta belki haklıyken, sonuçta, filmlerine toplam olarak bakıldığında "zavallı, ne yaptığını bilmeyen Nazi subaylarıyla dolu -gerçekten ünlü,

saygın oyuncular oynuyordu bu rolleri, *Genç Aslanlar'daki* Marlon Brando gibi- çarpık ürünlerin yaratıcılığını üstlenmiş oluyorlardı. Casus filmlerindeyse durum farklıydı. Tecimsel açıdan, FBI ajanının ince ve yakışıklı, KGB ajanının barbar, çirkin ve şişman olması ideolojisi hâlâ değişmedi.

Bu tür bir yaklaşımın altında da aynı eğilim yatıyor: Önce ayrıksı özellikleri bulacaksın, sonra onlardan bir genellemeye gideceksin! Bence bir tek Allende var, bir tek Pinochet var. O yüzden de "Allende olmayacağım!" diye tutturan siyasetçilerle çok eğleniyorum: Onlara en iyi yanıtı Allende kendi sesiyle veriyor zaten:

"İstifa etmeyeceğim. Bütün ulusun önünde silahlı kuvvetler mensupları olarak vermiş oldukları sözde durmayan ve yükümlülüklerini reddeden askerlerin, bu akıl almaz davranışlarını şiddetle kınıyorum. Bilinmelidir ki, Şili'yi savunma kararından asla vazgeçmeyeceğim.

Haksız bir davranışa ve sadece kaba kuvvete dayanarak hareket edenlere karşı tarihe geçecek bir örnek olması için (altını ben çizdim. T.U.) *her yola başvurarak, yaşamım pahasına bile olsa direneceğim.* "

Bu konuşmaları *Çağdaş Liderler Ansiklopedisinden* aldım. Allende'yi yiğit, gözüpek,‘ sözünün eri, kendince ölmeyi bilen bir başkan imajına ve ruhuna sokmak o kadar önemliymiş ki anlaşılan, maddeyi yazan yorumcu, "Şans Allende'ye gülmedi!" gibi bir tümce kullanmış. Oysa iki konuşmayı ardarda okuyunca, Allende'nin metafizik bir şans öğesine ta baştan belbağ-lamadığı, kendi serüveninde tek ve acılı bir serüven öngördüğü anlaşılıyor. (Ruh'a bakmaktan Adam'ı görememenin bir örneği daha! Bir zamanlar duvarlarda okuduğum "Mehmetler Ölmez" vb sloganları anımsıyorum. Bize o gün hangi Mehmet'in öldüğünü merak ettirmekten öte bir işlevleri yoktu.)

Bugün Pinochet'nin asker üniforması giyip şanlı yenilgisini sürdürmeye çalışması aslında Allende'nin zaferi değil midir? Neruda'dan sonra bu zaferi en doğru değerlendirenlerin başında Garda Marquez geliyor. Edebiyatta soyutlamalara nasıl gidilebileceğini de örnekliyor bir bakıma; bir tipi genellemiyor, bir beklentiyi somutluyor *Başkan Babamızın Sonbaharı'nın* bitiminde:

"... ama hayat tepeden tırnağa aşktı generalim, siz bir tren penceresinden bakan hüzünlü, silik bir görüntüydünüz yalnızca, suskun dudakların titreyişi gibi birşeydiniz, kim olduğu, ne olduğu bilinmedik, yazgıdan yoksun bir ihtiyarın kadife eldiveninin sallanışıydınız, kimbilir belki de bizim düşlerimizin ürünü bir görüntüydünüz, hayatın asıl yüzünü bilmeyen gülünç bir zorba (...) çünkü bizler kim olduğumuzu biliyorduk; oysa o hiç bilemedi, ölümün kamçısıyla köklerinden biçilmiş ihtiyar bir ölü olarak kaldı usulca sızlayan hayasıyla, sonbaharında, son donmuş yaprakların karanlık hışırtılarında unutuş gerçeğine, sılaya uçuyordu, ölümün çürümüş cüppesinden duyduğu korkuya sıkı sıkı tutunarak, ölüm haberini alıp sokaklara fırlayan, neşeli türküler çığıran kalabalıkların gürültülerine yabancı, kurtuluş ezgilerine, şenlik fişeklerine, zafer çanlarına yabancı, kutlu haber bütün dünyaya bildiriliyordu; sonsuzun bitmeyen süresi dolmuştu artık."

Allende ile Marquez'in ölürken ve yazarken bekledikleri tek mucize, bu mucizeye sonuna kadar inanma, yılgınlığa düşmeme direncini gösterenlerin zamanla sayıca bilimsel olarak artması gerçeğiydi belki.

Eski Bir Dostun Ölümü

17 Ekim

Kedimiz Gülüver bu sabah öldü.

Öleceğini anladığım günden başlayarak, arkasında bırakacağı somut boşluğun, yaşamımızda tuttuğu somut yere baskın çıkacağını sezmiştim. Bir yazının başına oturarak son anları kendime zehir etmemeye karar verdim. Zeynep Hanım, temizlik yapıyor. Gülüver yatağın altında, sessizce ölüyor, acı çekmiyor belli, ama arasıra birşeyden korktuğunu belirtircesi-ne, bağırarak beni çağırıyor. Başını okşadığımda susuyor. Zeynep Hanım, betimin benzimin attığını görünce, beni avutmaya kalkıştı, ayağı yere sağlam basan köy kadını mantığıyla. Böylelikle somut boşlukları daha görünür kıldığını nereden bilebilirdi ki?

— Üzülme hanımefendi, hepimiz öleceğiz. Talihli hayvanmış, hiç aç açıkta kalmadı, herkes sevdi onu. El diyarından az mı kart aldı? (Bu arada, Gülüver'in yurt dışındaki bir "sevgiliden aldığı kartların sayısı bir yılda 200

küsuru buldu. Yanlış anlaşılmasın, kartlar onun aracılığıyla bana değil, düpedüz ona yazılıyordu ve Gülüver aramızda rekor kitaplarının Kartlar Kraliçesi ilan ediliyordu bu yüzden - tabii "kart"m çifte anlamıyla. Zeynep Hanımsa, bugüne kadar topu topu iki bayram kartı almıştı, üstelik kocasının adına gönderilmişti kartlar.)

— Hem artık salona yeni bir halı geçirtebiliriz, elimize para geçtiğinde. Zavallı tentiyeliberi (bunayalıberi) halıya işiyordu arasıra. '

Ben bu avuntuyu, "Salon gitti!" biçiminde algılıyorum nedense.

— Çarşafı da sık değiştirmeyiz artık, nasılsa geceleri senin koynunda yatmayacak, tüy olmaz.

Eyvah, yatak odası da gitti!

— Kovaları, leğenleri küçük tuvalete kaldırayım, kapısını iyice kaparım, daha iyi ısınırız... Her gün ona köfte yapmak da yok.

Eyvah, ev gittikçe daralıyor! Kedi tuvaletiyle mutfak da gitti. Gülüveı'in girip çıkmadığı hiçbir yer yokmuş. Onun ölen bir insandan tek ve en büyük farkı, varlığının hiçbir soyutlamaya elvermeyecek, hiçbir avuntuyla genellenemeyecek kadar "kendi" oluşu.

Zeynep Hanım, sonunda, yürüttüğü mantığın bana bir yararı dokunmadığını görünce, su götürmez sağlamlığı bir yana atıp insanca zayıflığa teslim oldu:

— Keşke yaşasaydı da işeseydi, temizlerdik!

Gülüveı'in eski bir kedici olan Celâl Üsteı'in gösterdiği anlayış sonucu gazetede çıkan ölüm ilanı üstüne, burada adlarını sayamayacağım kadar çok kişi başsağlığı telefonu etti, başsağlığı dilemeye eve kadar geldi. Aralarında, genel olarak hayvan sevenler, özel olarak kedi severler vardı. Gülüveı'i eski gündö-kümlerinden tanıyanlar vardı: yüzlerini görmediğim okurlar; aslında kedi ya da hayvan sevmeyen ama benim ve Turgut'un Gülüveı'i sevmemizi sevenler vardı; ilandan duygulananlar, birdenbire nicedir görüşmediğimizi anımsayıp, "nasılsa bir gün görüşürüz" umuduyla zaman yitirdiğimizi kavrayan eski arkadaşlar vardı; kucaklarına ısrarla

sıçramasından pek hoşlanma-yanlar, bu pişmanlık duygusunu, ölümü üstüne "Ne önemi vardı ki, o günkü siyah pantolonun? Hay allah!" gibi olağan ve dokunaklı bir biçimde dile getirenler vardı; bir de tabii ki hanımefendinin hayranları...

Son günlerinde gri tüyleri iyice aklaştıysa da, çevikliği azalıp eski entelektüelliği biraz seyreldiyse de, tam bir hanımefendiydi Gülüver. Yaşamı süresince kimbilir kaç danayı, kaç kilo istavriti mideye indirdiği dış görünüşünden hiç anlaşılmıyordu. Sokak kedilerine özgü "uyuyunca kinini unutma" huyu olmasa, pekâlâ Siyam kedisi sayılabilirdi. Belki de o yüzden bizim evde ilk 14 yılını mahallenin gerçek dilberi, bastıbacak ama çok alımlı Kırlent hanımla geçirmek zor geldi ona. (Kediler, değil yabancı kedilere, kendi çocuklarına bile katlanamazlar bir süre sonra; kendilerinden başka bir varlığı kabul edemezler, ama sözkonu-su kedi dişiyse, oğlunu biraz daha uzun süre yanında tutabilir. Öz çıkarlan açısından!) Gülüver, baba Turgut Uyar'ın öleceğini anladığında bir an bile boş bırakmamıştı yatağını. Ayakucunu beklemişti. Kırlent ise bir kere bile o odaya girmemişti, yani kediler, sevgilerini gösterme biçimini seçmede insanlardan çok daha özgürdürler. Gülüver'e göre benden daha haklı bir tek kişi olabilirdi dünyada: anneliğini üstlendiği isim babası oğlum. Sabahları, ikinci sigaramdan sonra kendisine hâlâ yemek vermemişsem bacağımı ısırabilirdi, ama taksiden inişimi ta üst katlardan duyup kapının önünde beklemeye de hazırdı, üzüldüğümde derdimi bakışlarıyla paylaşmaya da. Kırlent'in aşırı yaşama sevinci ve umursamazlığı bu yüzden hafif geliyordu ona anlaşılan. Gelgelelim, Kırlent'ten kurtulduğuna umduğu kadar sevinmedi. Birkaç gün durumdan emin olmak için odaları inceledi. Tek başına kaldığını görünce rahatladı. Ama sonra insanların yüzleşmeyi göze alamadıkları bir açıklıkla nefretini özlediğini belirtti. Kırlent'in bazı alışkanlıklarını devralarak -mutfaktaki su kabından değil de, oturma odasındaki çiçek çanağından su içmek gibi- bir tür Kırlentleşmeye gönül indirdi bizim adımıza. Öfke nesnesi yokolunca, hızla çökmeye başladı. Veterinere gitmeyeceğini de -insanların doktora gitmek istemediklerini yarım ağız söyledikleri gibi değil- açıkça koydu ortaya. Benim yolculuğa çıkış ipucumu veren sarı çantayı her gördüğünde nasıl sızlanıyorsa, o sesle sızlanarak karşı koydu, yatağın altına girdi.

Gülüver'i sevmek, bir daha karşılaşılmayacak bir sevgi türüyle becelleşmekti. Hele yazı makinesinin üstüne çöküp, yazmamı engellemeye çalıştığı düşünülürse! Sevişmek dururken yazmanın ne anlamı varmış? Doğru...

Bir Şölen-Düzenleyicisi

18 Ekim

Metin And'ı tanımadan önce -neden yalan söylemeli ki-çatık kaşlı bir akademisyen sanıyordum. İlgi alanlarını, toplum ve sanat tarihine, baleye, müziğe, gözbağcılığa kadar, üstelik eksiksiz bir biçimde genişletmesine karşın bence yaşamının odak noktası tiyatroydu. Çalkantılarla dalgalanmayan inatçılığı ayrıca saygı uyandırıyordu bende. Bu aydın türü zaten eskidenberi az bulunuyordu ülkemizde, sayıca gittikçe de azalıyordu.

Metin'i tanıyınca alabildiğine paylaşmacı bir kişiliği olduğunu kavradım. İşini sarsılmaz bir ciddiyetle yıllar yılı götürmesini sağlayan bir neden de paylaşmayı bir şölene dönüştürmekteki becerisiydi. İnsanlarla pek içli dışlı olmamayı seçmesi, bu paylaşma duygusunu yanlış anlayabilecekleri, kötüye kullanabilecekleri, daha da ötesi, karşılıksız bırakabilecekleri önsezisinden kaynaklanıyordu. Günün her saatinde bir şölen: *Kuğu* Gö/ü'nün Nureyev'li bir yorumunu izlemek ister misin? Zefirel-li'den bir opera filmi mi yeğlersin yoksa? Yemeği Kumkapı'da mı yiyelim, şöyle lüks bir yerde mi?

En karanlık günlerimde bu tür sorularla diriltti beni. "Kötü gün dostu" olmak bir erdem, ama "kötü günü değiştiren dost" olmak, rastlamadığımız bir erdem. İnanılmaz bir enerji gerektiriyor. Bu enerjiye -arasıra da olsa-ayak uyduramadığımda, bana içerlediğini anlıyordum. Ama o, özel durumumu gözönün-de tutarak anlayışla karşılıyordu aksamamı. *Yeter ki açık olun-sundu.* Dost çevresinin darlığına şaşmamalı.

Geçen yıl beni video almaya teşvik kapsamında yolladığı armağan kasetleri ancak videolu tanışlanmın evlerinde izleyebildim. Geçenlerde Turgut'a yollamaya söz verdiği "David Copperfield Gözbağcılık Gösterisi" kaseti gecikince bir anımsatayım demiş, paparayı yemiştim! Çok çalışıyormuş, o kaseti çekeceği uygun bir.kaset bulması çok güçmüş, aynca videosu olmayan birine kaset çekmek ne demek oluyormuş?

Gülüver'in ölüm haberini gazetede okuyunca telefon etti bugün. Artık bu "ceza"nın önemi kalmamışmış anladığım. Ya-nn Varan'a uğrayıp kaseti alabilir miymişiz?

Şiirsel Destek

17 Kasım

Nâzım Hikmet'in tanışmak mutluluğuna erdiğim bir yakınından bu anıyı dört yıl önce dinlediğimde sarsılmışhm. Şu günlerde, açlık grevlerinin kasıp kavurduğu bir ülkede, zamanın her türlü oyununa karşın dipdiri kalabilen bu dostum, anısını yazıya dökmeme izin vererek olayın şiirselliğine yeni bir şiirsellik kattı. Müziğin ruhun gıdası olmadığını biliyorum, tabii şiirin de. Hele açlık grevi gibi somut bir gıdasızlık durumunda. Ama siyasilerimiz bu seçmeyi şiddet olayı kapsamına sokmaya ne kadar çalışırlarsa çalışsınlar, kişinin kendi bedeni üstündeki bu "tasarrufu", en azından varolma hakkını kullanması açısından şiirsel bir seçme bence. Ayrıca, zamanın oyunları gibi bedenin de oyunları var. Olur a, bakarsınız bir cigara içimi süresince bu anıyı okuyan kişi -ister içerde, ister dışarda olsun- bir anlığına bedenine tat ve tuz (coşku ve gözyaşı) yürüdüğünü duyabilir. Rastgele!

Olayın dokunaklılığını iyice kavramak için yeni öğreniyor-muş gibi yapmamız, sahneyi nesnel bir uzaklıktan görmemiz gerek: 1950 yılında Bursa Cezaevi'ndeyiz. Nâzım Hikmet özel, küçük odasında kalıyor. Daktilosu var, bir de kuşu var. Kendisini yoklamaya gelenler, gün boyu orada kalabiliyorlar, mahkûmlardan Kiraz Ali'nin pişirdiği nefis pilavı yiyebiliyorlar. Alman casusu damgasıyla tutuklanmış şen şakrak Vehbi Bey'in şakalarını dinleyebiliyorlar. Oysa satacağı askeri taşıtı bari kenarından köşesinden kaçamak görmek isteyen Alman müşteriler dışında Almanlarla ya da siyasetle hiç ilgisi yok Vehbi Bey'in. Firma adresi olarak Bursa Cezaevi'ni kullanıyor yazışmalarında! Hapisten çıktığında Beyoğlu'nda bir mağaza açacak, bir işhanında katlar tutacak, önemli bir ihracatçı olacak! Günümüz ideolojisinin bu ön-bilicisi, herhalde sezgilerinden ötürü kaygısız o günlerde.

Bu renkli kişiliklere bir de Ahmet Emin Yalman katılıyor. Dışardan. Vatan'da, Nâzım Hikmet Dosyası'nı yayınlayarak şaire yapılan haksızlığı sürekli gündemde tutmaya çalışıyor. Önemli ve nüfuzlu akraba Ali Fuat

Cebesoy'un "af" girişimleriyse Fevzi Çakmak engelinde tökezleyip duruyor. (Yalman'ın avukatı: Mehmet Ali Sebük. Nâzım'ın avukatı: İrfan Emin.) Yalman, yazı dizisini garip bir safdillikle bağlıyor: Nâzım Hikmet söz vermişmiş kendisine, artık komünistlik yapmayacakmış, Amerikanvari bir milliyetçiliği benimseyecekmiş!

Bu patırtı arasında Nâzım Hikmet'e bir gözatmamız gerekiyor: Ortalıkta kayda değer hiçbir hareketin serpilmediğini, içtenlikle verileceği söylenen desteklerin aslında köstek olduğunu kavramış bir adam. Ne bir kamuoyu oluşturulabilmiş, ne yeniden yargılanma umudu var, ne de bir "af" umudu. Bilincini bedenine sindirmiş bütün insanlar gibi o da seçimini yapıyor: Açlığı seçiyor. Kendi seçtiği açlığı. Davasına kan veren, o davayla içiçe yürüyen tutkularını bile boşlayarak. Açlık grevinin üçüncü gününde Bursa Cezaevi'nin müdür odasında toplanan yakınlan, şairi kararından caydırtmaya koyuluyorlar. "Adaletin bu lekesini bizler hukukçular olarak temizlemeye çalışmalıyız," diyorlar. "Artık Fevzi Çakmak engeli de yok. Biraz daha diren. Sen ölürsen, bizim çabamızın hiçbir değeri, anlamı kalmaz, baltalamış sayılırsın bizi."

"Haklısınız" diyor Nâzım Hikmet. "Ama benim size yardımım, ancak pasif bir direnmeyle olabilecek anladığım kadarıyla. Ancak açlık greviyle."

Tartışma sürerken, gardiyan bir "akraba"nın geldiğini söylüyor: Nâzım'ı görmeye gelmiş. Türkçe konuşamayan bir papazmış. Cezaevi müdürü bir öneri ahyor ortaya: "Acaba Nâ-zım'ı tanıyacak mı bu adam? Hiç kimse renk vermesin." Resmi papaz pabuçlarıyla içeri giren orta boylu, Türkçesiz papaz, Nâ-zım'ı tanımıyor (fotoğraflarını anımsasa da onu benim anı-sahi-bi dostumla karışhrabilir zaten). Ama Nâzım Hikmet, dayanamıyor, kalkıp papazın boynuna sarılıyor. Papaz, geliş nedenini bildiriyor: Ankara'dan, "inanmış" bir insana açlık grevinin koşullarını bildirmek üzere bir Katolik tarikatı tarafından gönderilmiş. İnsan bedeninin ancak kırk gün süreyle açlığa dayanabileceğini -su ve tuz ya da şeker verildiğinde- bildirme misyonuyla. Tanrı'nın Nâzım'ın sesini daha çabuk duyması için tarikat üyeleri de bir gün sonra destek açlık grevine başlayacaklarmış. (Ve başlamışlar.)

Papaz, Nâzım'a ve cezaevi müdürüne getirdiği iki *Incil'i* de bırakıp izin istiyor.

O anda gözleri dolan Nâzım'ın nasıl kalakaldığım anlamamak olanaksız. Elinde, ömür boyu yadsıdığı metafiziği. somut-layan *İncil* ama o kitaba inanmış bir kilisenin, inanç'ın her türüne saygı duyanların somut desteği... Öte yanda, bu somut desteğe kendisi gibi gülüp geçebilecek dostlarının -o anda herkes perişan- önerdikleri soyut, caydırıcı hukuk sistemi...

Bu olaydan aldığı dirençle sürdürdüğü açlık grevinin sonlarına doğru, bedeninin salgıladığı aseton kokusuyla dayanıl-mazlaşan odadan Paşakapısı Cezaevi revirine naklini sağlayan, arasıra yakınlarını görmesini zorlaştıran tepeden inme emirleri kendilerince esnekleştiren savcılardan ve müdürlerden başka ne bekleyebilirdi Nâzım Hikmet bu toplumdan? Yurttaşlığının iadesini mi? (Zaten *Türk şairi* olduğu bilinmiyor mu bütün dünyada?) Hangi yurttaşlığının? (Marksistlerin ne zamandan beri yeri-yurdu var?) Yoksa Avrupa Topluluğu'na bir jest yapmak için kemiklerini Gülhane Sanat Etkinlikleri kapsamında sergilemeye razı olanların verebilecekleri bir ceviz ağacını mı?

Sanırım, yine açlığı seçerdi.

İmgeler

24 Kasım

Supertramp topluluğunun "Sağduyulu Şarkı"sında, ilk gençliğinde yaşamı bir mucize olarak algılayan, kuş seslerinden sevinç, mutluluk kapan birinden sözediliyor. Bu biri, "dirayet, basiret, ayrıca mesuliyet ve maharet" eğitiminden geçtikten sonra dış dünyaya mezun oluyor. Tanışhnldığı bu dünyada "mazbut, bitaraf, ayrıca münevver ve mütecaviz" olabilecekmiş dilerse.

Gelgelelim, "bütün dünyanın uykuya daldığı anlarda," kafasının dolambaçsız işleyişini karıştıran sorularla başedemiyor-muş:

N'olur söyleyin, nedir olup biten

Saçma, biliyorum, ama n'olur kimim ben?

Ya o da bize "müfrit, mutedil, mutaassıp, mücrim" gibi sıfatlar yakışhnrsa, ne diyecekmişiz? Hepimizin gönlünde yatan, "mutabık, muteber, münasip yani *nebat"* olmak değil miymiş aslında? Elimizi yüreğimize koyalımmış.

Roger Hodgson'un eski Türkçesine diyecek yok. Şarkının anlamı bu dille daha iyi çıkıyor, n'apalım: herkes, *kendi beklentisi* doğrultusunda kullanışlı bir imge yaraştırıyor karşısındakine, parçacıklar birbirini tutmadığı, hatta birbirine karşıt olduğu için de ortaya ne idüğü belirsiz bir kişilik çıkıyor. Hele biraz tanınmış bir yazar ya da sanatçıysanız bu imge yağmuru altında yüzünüz iyice silikleşiyor. .

Kimim ben? Dostlarıma sorulursa, "anlayışlı, sevecen, şakacı, ilkelerinden ödün vermeyen" biri. Okurların bazılarının gözünde, "hırçın, sert, eleştirici" biri, hapishanedeki okurların gözündeyse, "tarafsız, sözüne güvenilir, içtenlikli" biri. Gülmeyi ciddiyetle bağdaştıramayanların gözünde, "eğlenceye düşkün, dağınık" biriyken yazılarımı yayınlayanların gözünde, "özdenetime düşkün, sözünü tutan" biri.

Bu kadarla kalsa sorun yok. . . İstanbul'daki edebiyat çevresinin gözünde, "evine kapanmış, biraz küskün" biri; oysa sanatı ve edebiyatı mutlaka içki ve yemek eşliğinde tartışan, boğucu, tekdüze ve çifte-değerli yaşamlarına kentli bir renk, birkaç aylık bir dedikodu malzemesi getirmemi bekleyen taşralı meraklıların gözünde, tabii ki umdukları "uyumlu, oynak tiyato-racı kız" değil, öfkeli, ters, âsi biri.

Yazı yazmak, içdünyayı dış dünyaya açmak demekse, gerçek kimliğiniz ancak yazdığınız dünyadan çıkartılabilir. Aynca herkesin imgesi kendinedir, kendi eğilimlerini yansıtır nasılsa; imgeyi düzeltmek bize düşmez. Sizi *doğru okuyan* birkaç kişi yeter de artar. O kişilerin de öncelikle meslektaşlarınızdan çıkacağını umarsınız. Edebiyat görüşleriniz birbirine uymasa da saygının elden bırakılmayacağına inanırsınız.

Bugün, yıllardır görüşmediğim Demirtaş Ceyhun telefonla aradığında bir "yanlış anlama"yı düzeltecek sandım. Geçende *Yeni Düşün* 'ün Dergilerde bölümünde, yazarın bir öyküsünde beni bir tür eylülistlikle suçladığını okumuştum. Bu çok yeni bir sıfattı doğrusu. Yepyeni bir imgeydi. Suçlamanın gerekçesi, dergide yayımlanan bir gündökümüydü. İlgilenenler, 14 Ocak 1988 tarihli gündökümüne bir gözatıp sözkonusu mektubu benim

yazmadığımı, en azından yazanın "papyon takma isteği" yüzünden, anlayabilirler. O bir yana, yazarın "Engels'i okumamış olsaydım" tümcesini, mektubunda saydığı öbür kitaplara ve yazarlara bakarak "Keşke yeni okuyor olsaydım" biçiminde *doğru* okumaları için edebiyatçı olmaları gerekmez.

Anladığım kadarıyla, önümüzdeki yıllarda uyduruk imgelerle uğraşmak gibi boşuna bir çabaya girişeceğiz ister istemez: kişiliğimize yöneltilmiş saldırıları sindiririz de o kişiliği oluşturan dünya görüşümüze yapılan saldırıyı sindiremeyiz.

Neyse ki Demirtaş Ceyhun, herhangi bir düzeltme yapmayacakmış. Beni aramasının nedeni, Türkiye Yazarlar Sendika-sı'nda Adnan Kahveci ile yenilenecek yemeğe kahlmamı rica etmekmiş. Demek ki "kentli, uygar, oturup kalkmayı, giyinmeyi bilen, bir bakanla konuşacak düzeye gelmiş" biriymişim, ayrıca bir *kadın-yazar* olmam da önemliymiş.

Gelmeyeceğimi bildirdiğimde, meslektaşım sordu:

"İlke yüzünden mi?"

Yani aklına gelen ilk soru buydu.

Ceyhun, karşı çıktığım bir iktidara bir yemekliğine bile kat-lanamayacağımı için için biliyormuş anlaşılan, beni özellikle yanlış okumakta diretiyormuş. Ama işimiz iktidara düştüğünde pekâlâ aynı cephede olabiliyormuşuz.

Şarkının sorularını sormuyorum artık.

TANIŞMA GÜNLERİ / ANLARI

(1990-1994)

Tanışma Gün/eri / An/an ilk olarak 1995 yılında Can Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

TANIŞMA GÜNLERİ

Günlük ve Gerçek

Yazarların büyük çoğunluğunun en azından kendileri için günlük tuttuklarını sanıyorum. Gün boyunca kişiyi iyiliği ya da kötülüğüyle etkilemiş bir an, bir olay, bir mekân, diyelim açık pencereden kulağa şöyle bir çarpan bir konuşmanın bellekte uyandırdığı çağrışımlar, yazarın o anda kayda geçirmezse bir daha aynı renkte, aynı tonda yaşamayacağı malzemeyi oluşturur. Bazan o an, o olay, o mekân o kadar canlıdır ki, belleğin kendini diri tutmak için giriştiği kaçınılmaz eleme-işle-minden sıyırtacağınızı düşünürsünüz, sigara paketinizin arkasına kargacık burgacık bir not almakla yetinirsiniz. İçiniz rahatlar. Ne yazık ki ileriki günlerde bu müthiş esin kaynağı-nın(!) ne demeye geldiğini çözemezsiniz bir türlü: Belleğinize duyduğunuz güven sizi yaya bırakmıştır, başını-sonunu saptamadığınız parıltı zamanla solmuş, belleğin barındırdığı benzer pırıltılı anlar arasına karışmıştır bile. Ne yaparsanız boştur artık.

Sık sık bu tür deneyimlerden geçen yazarlar, ister istemez günlük tutmaya yönelirler. Yalnızca kendilerini ilgilendirdiklerini düşündükleri parıltıları ya da çakışları bir defterde biriktirirler; tabii çakışın rengine göre defter kara kaplı, pembe kaplı da olabilir. Yazarın tavrına göre beyaz ve çizgisiz, çizgili, kareli ya da sarı olabilir. (Benimki, en ucuzundan san müsvedde defteridir, kapağındaki etiketimsi bölümü doldurmaya, sınıfımı, numaramı vb yazmaya bayılı,rım. Defterin üç ayı aşkın süreyi kapsamaması, ama çok da ince olmaması şarttır ki sınıfımı değiştiremezsem bari numaralarımı değiştirebileyim!)

Bu, kişisel notlar defterde kalırlarsa, yazarın günlüğü oluyorlar, yayınlananlarsa, "günce". Güncelerin en büyük yararı, yazarın içdünyası üstüne okura yan bilgiler vermeleri bence. Her ne kadar yazar, böyle bir güdüden yola çıkmıyorsa da. Bir başka yararları, yazarın sanatsal değiştirime ya da kurguya elverişli görmediği izlenimleri okuruyla paylaşmasına olanak tanımaları. Daha *doğrudan* bir edebiyat türü günce.

Ama her günce yazısının sapına kadar doğrucu olduğu ileri sürülebilir mi? Sanıyorum, hayatta doğruculuk ile patavatsızlık arasındaki önce kıl payı gibi görünen büyük uçurum burada da geçerli. Güncel yaşamda patavatsızlık, söze dayalı olduğu için edindiği yerde kalabilir, bağışlanabilir, zamanla patavatsızlık kişinin sevimli bir özelliği diye hoşgörülebilir bile.

Oysa "yazılı patavatsızlığı" anında yanıtlayamazsanız, sonradan tavzih bile.edemezsiniz.

Geçenlerde öykücü bir arkadaşım ve eşiyle Darka'da enfes bir hafta sonu geçirmiştik. Anılarımız, edebiyat, Türkçe, güncel olaylar, yemek tarifleri... Kısaca, konuşmadığımız konu kalmadı. Uzun süredir böyle el üstünde tutulmamışın, şırnaracaktım neredeyse. Neyse ki son gün, onları ağırlama isteğime uyup beni yakınlardaki çok güzel, eski-tarz bir kır lokantasına götürdüler konuklarım olarak. Bir ara aklıma ucuz bir lokanta seçtikleri gelmedi değil. Ama özenle hazırlanmış mezeleri görünce kuşkum hemen dağıldı. Yani onlar da çağırsalar beni buraya çağıracaklardı nasılsa. Arkadaşımın karısı pek içki sevmiyor. "Çocuklar benden pes! ama siz n'olur sürdürün geceyi," diyordu. Biz de ya tavla oynayarak ya iki oğulla yürüyüşe çıkarak ortak mesleğimizin vıdıvı-dısını sürdürüyorduk. Bu olayı yazma o sırada gündeme geldi.

Günün doğrusu buydu da ben önümdeki gerçeği başka türlü görme alışkanlığındaki bir günlükçü olsaydım günü şöyle yazabilirdim söz gelimi:

"X *He Y, beni hafta sonu için Darka'ya çağırdılar. 'Neden acaba?' diye düşündüm. 'Bunca zamandır hiç aramamışlardı, benden isteyecekleri birşey mi var?' Sık sık yazdıklarımı sevdiklerinden de sözet-tiler üstelik. Evleri oldukça düzenli, ama yaz hali ne de olsa, belki kışlık evleri daha da düzenlidir. Arkadaşımın eşi geceleri erkenden yatıyor, sanki bizi özellikle yalnız bırakıyordu: aramızda bir ilişki doğacağından mı çekiniyor da üstüne üstüne gidiyor? Neyse... Son gün bir kır meyhanesine gittik. Bir sürü meze söylendi. Hesabı ödemek sonunda bana düştü. Gerçi onları ben çağırmıştım, ama çağrımı ciddiye aldıklarını hiç düşünmemiştim. Biraz kırıldım vb..."*

Bu örneği vermemin nedeni, farklı tavırlardaki günlük yazarlarının aynı günü, bir anlamda aynı gerçeği nasıl farklı görebileceklerini göstermek. Günce, yazarın içdünyasını kavramanıza yardıma olur, ama yalnızca birkaç günün gerçekleriyle değil, bütün kitabın gerçekliğiyle ilgilenirseniz keşfedebilirsiniz o yazarı. Bu keşif, onun öbür dallarda verdiği ürünlerde de elde bir olacakhr nasılsa, yani çabaya değer.

Yaratamaymlık

Son yıllarda en çok ilgi çeken konulardan biri, sinema-ede-biyat ilişkisi. Konuyu gündemde tutanlarsa, akla ilk gelebileceği gibi sinemacılar değil, edebiyatı "yanlış-sinema"nın gazabından korumak isteyen okurlar.

Ülkemizdeki sinemacılar yetkin senaryo bulamamaktan yakınıyorlar çoğu kere, edebiyatçıların ortak çalışmalarda hırçın davrandıklarını, yapıtlarına fazlaca sahip çıktıklarını ileri sürüyorlar. Bir dereceye kadar haklılar. Bir yazar, yapıtını bir sinemacının eline teslim etmişse, kendi dile-dayalı dünyasının görsel bir dünyayla değişmesine rıza göstermiş demektir. Ama burada önemli bir koşul var, o da, bu yeni görsel dünyanın yapıtın anlatımını destekleyen öğelerle beslenmesi gerektiği. Bir örnek: Diyelim yazar kimliğiyle ve "elinizde olan nedenlerden ötürü" öykü kahramanınızı öldürdünüz, onun sağlığında yaşadığı ilişkilerin sahiciliğini ya da düzmeciliğini sezdirmek için de aile çevresinin, kendisini seven-sevmeyen yakınlarının topluca bulunabileceği bir mekânı -cami avlusu ya da mezarlık-seçtiniz; bu sahnede, konuşmalara ağırlık vermeniz nerdeyse kaçınılmaz. Ama yönetmen; sansür, piyasa koşulları, oto-san-sür gibi dizi dizi kaygılardan yola çıkarak tutalım kırk beş dakikalık bu filmin on dakikasını ezan seslerine, mezarlık selvile-rine, ortaklıkta koşuşturan sevimli çocuklara (birazcık yaşama sevinci de olsun!), başı bağlı ihtiyar kadınların ah-vahlarına ayırdı. Üstelik seyircinin kanıksadığı ünlü konuşturucuların sesleriyle. Artık "elinizde olmayan nedenlerden ötürü" yapıtınızın anlamı bütünüyle değişmiş, çarpıklaşmıştır. Bu durumda kime başvuracaksınız? Eserinizin ruhuna uyulmadığı gerekçesiyle Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na dayanarak dava açabilirsiniz. Ama olan olmuştur bir kere: Okurunuzun ve kendinizin gözünde zaten küçük düşmüşsünüzdür. Aynca, filmin sizin yapıtınızın ruhuyla bağdaşmadığını saptayabilecek bilirkişi sayısı kaçı geçmez?

Geçenlerde, Edgar Allan Poe'nun iki öyküsünden bir film yapan iki korku filmi yönetmeninin (Dario Argento ile George A. Romero) Poe'ya nasıl ve ne adına baktıklarını görünce, hiç değilse henüz sağ olan edebiyatçıların, yapıtlarının filme çekilmesi konusundaki itirazlarına ilişkin toplu bir vasiyetname hazırlamalarının şart olduğunu düşündüm. Edgar Poe'nun derdi ne kandı ne revan, bir gerilim ağı aracılığıyla kendi ruhsal tedirginliklerini okura aktarmaktı, oysa filmde kan-revan-dan, şiddetten geçilmiyordu, amaç: *seyirciyi korkutmaktı*. Filmin ikinci öyküsünde,

merdiven aralığındaki duvarda şöyle bir gördüğümüz Baudelaire portresi (ne iyi, ticari sinema yapanlar bile dünya okurundan korkuyorlar hâlâ) yerinde bir ayrıntıydı da kara kedinin gömüldüğü duvarı kaplayan kitaplıkta sağcı John Wayne'in otobiyografisinin bulunması ne anlama geliyordu?

Daha Poe şokunu tam atlatamamışken arkadaşım Uğur'dan *Küçük Prens'in* Japonlar tarafından çocuklar için bir çizgi film haline getirildiğini öğrendim. Çocuklara çevre konusunu aşılamak gibi yerinde bir ilkeyle onları Amerikanvari yaşam tarzına özendirmek gibi ürkütücü bir ideoloji içiçeymiş bu dizide anladığım kadarıyla. Uğur hiç de yasakçı bir baba değilken Su'ya televizyonu kapatmasını söylemiş. İç kanırtıcı, arabesk çizgi filmlerde enikonu ustalaşan Japonlar yüzünden kızının *Küçük Prens* gibi başlıbaşma bir okuma serüveninden yoksun kalmasını içi götürmemiş.

Yaşamda da edebiyatta da temalar pek fazla olmadığına göre neden sinemacılar pekâlâ kendilerinin de kaleme alabileceği temaları yasallık ya da otorite kazanmak adına bir punduna getirip edebiyatçılara yüklüyorlar? Edebiyatçılar aynı temayı ayrı, farklı ve özgün bir biçimde işledikleri için, *kendileri* ^ olmuşken? Son istatistiklere göre(!) en az 7.502 kişinin çeşitli vesilelerle kara kedilerin yaşamına son verdiğini hepimiz bilmiyor muyuz yani?

Özeti Dağıtmak

Sözlerini "kabaca özetlemek gerekirse" diye uzatanların daha önce uzun uzun anlathklarını yineleyeceklerini biliriz. Tek umut, yanlışlıkla birkaç ayrıntıyı atmalarıdır. Oysa ilk elemeyi algılama sürecinde doğal olarak yapsalardı, belleklerini yerli yersiz şeylerle doldurmaz, konuşurken ikinci bir özete zorlayıp dinleyenleri de yormazlardı.

Bir de profesyonel özetçiler var: yazarları ya da yapıtları özetlemeye kalkışanlar. Atmosfere dayalı bir romanın, bir öykünün havasını-suyunu, rengini yoksayarak yazarın özellikle geri planda tuttuğu konuyu ya da iletiyi öne çıkarıp aktaranlar. Bu anlamsız çabayı gösterenleri emeklerini boşunalığa adadıkları için doğrusu kutlamak gerekir. Bir de şiirleri özetleseler!

Şimdiki örnek, özetleme kapsamına girmiyor. Tam tersine damıtılması incecik dengelerle gerçekleştirilmiş kısacık bir öykünün sinemaya aktarıldığında ticari kaygılarla nasıl dağıldığını, lafazanlığa boğulduğunu gösteriyor. Ernest Hemingway'in gerçekten kusursuz iki-üç öyküsünden biri *Kı:ıtiller*'den yola çıkan ve çıktığı yol bitmek bilmeyen aynı adlı filmi izlerken, uzun süredir yeniden okumadığım öyküyü hepten unutmuş olduğum kanısına vardım. Belleğim sürçebilir ama bu kadarına teklemesini ummuyorum diye düşünerek öyküyü bir daha okudum. (Ayrıca filmin kötü olmadığını belitmeliyim.)

Öyküyü özetleme cüretini elbet göstermeyeceğim, ama Hemingway'in nelerin üstünde durduğuna bir gözatmakta yarar var: *Katiller*, akşamüstü saat beşi yirmi geçe ile altı arasında (çünkü bu konuda öykü kişileri epey tartışıyorlar) bir saatte, ücra Summit kasabasındaki Henry'nin Yeri'nde başlıyor. Bara genellikle saat yedide uğrayan eski boksör İsveçli Ole Anderson'u kendi deyişleriyle "bir arkadaşlarının hatırına" öldürmeye gelen iki yabancı müşteriyle barı işleten Geor-ge arasındaki ilk tartışma akşam yemeğinin saati yüzünden çıkıyor. Amaçlarının ne olduğu ancak yediye doğru anlaşılan kiralık katiller, zenci aşçıyla Nick Adams adlı delikanlıyı arka bölmeye kapatıp bağladıklarında.

Hemingway, öykünün saatini titizlikle kurmuş, her dakikayı değerlendiriyor. Yediye doğru gelen müşterilere renk vermemesi buyrulan George'un ürküntüsü, o sıralarda uğrayan bir-iki müşteri, alışılmadık resmîlikte, üstlerine oturmamış ikiz takımlar giymiş katillerin sık sık saatlerine bakmaları ve rastgele, dağınık gibi görünen konuşmalara sinen şiddet öğesi aracılığıyla öykünün gerilimi tırmanıyor.

Sonunda ne mi oluyor? Hiiiç.

Katiller bağladıkları iki kişiyi çözüp cinayeti başka bir güne erteliyorlar. Nick, gençlere özgü bir gözüpeklikle bardakile-rin hepsinin sevdiği anlaşılan Anderson'un pansiyonuna, onu uyarmaya koşuyor.

Bara döndüğünde George'la şöyle bir konuşma geçiyor aralarında:

"Söyledin mi ona?" diye sordu George.

— Tabii. Söyledim, ama zaten biliyormuş.

— Ne yapacakmış?

— Hiç.

— Onu öldürecekler garanti.

— Bence de.

— Chicago'dayken bir pisliğe bulaşmış anlaşılan.

— Herhalde, dedi Nick.

— Feci bir durum.

— Korkunç, dedi Nick.

Bir süre konuşmadılar. George bir havlu alıp tezgâhı sildi.

— Ne yapmış olabilir ki? dedi Nick.

— Birine esaslı bir kazık atmış olsa gerek. Bu tür ölümler hep o yüzden olur.

— Ben bu kasabadan gidiyorum, dedi Nick.

— îyi edersin, dedi George.

— Onun o odada oturup başına gelecek ölümü uysal uysal beklemesine katlanamıyorum. Çok korkunç.

— En iyisi, dedi George, bu konuda kafanı pek yorma sen.

Öykü böyle bitiyor.

Demek saat -en fazla- sekiz artık.

Evet ben burada yazarın saati ve süreyi nasıl ele aldığına baktım. Siz aynı öyküyü bambaşka bir açıdan okuyabilirsiniz. Peki Hemingway'in *Kadınsız Erkekler* adlı derlemesinden alınan bu öykü sinemada nasıl okunmuş?

Önce, Ole Anderson, Amerikalı bir araba yarışçısı olmuş. (Yoksa yönetmen, heyecanlı araba yanşlanyla, bol bol kullandığı geri dönüşlerle şişirdiği konuyu nasıl uzatabilir?)

Daha önemlisi, filmin başrollerinden birinde öyküde olmayan bir kadın var; gangster sevgilisiyle birlikte yarışçımızı kandıran manevi bir katil. Zaten filmde katilden geçilmiyor maddisi ve manevisiyle. Peki, topu topu iki katilli bu cinayetsiz öykü nerden akla gelmiş? Gazetelerde her gün bu tür olaylar okumuyor muyuz? Hemingway hepsini kendi tasarladığını mı ileri sürüyor?

Şimdi filmin hakkını yemeyelim. Ana soru, bir adamın neden kılını bile kıpırdatmadan ölümü beklediği sorusu sorulmuş. Ama soran, öyküdeki gibi Nick değil, katillerden birini canlandıran ünlü aktör Lee Marvin. Onun söylemesi daha etkileyici tabii, ama artık insaf!

Yazarları özetleme talanı, başka bir yazı konusu.

Özetleme Huyu

Ansiklopedi Savaşlarının hızı daha tam kesilmeden, bir süre önce sinsi sinsi başlayan Antoloji Savaşları iyice kızışh.

Nüfusunun büyük çoğunluğu kitap okumayanlardan oluşan bir ülkede bu savaşların neden çıkhğını herkes gibi ben de anlamıyorum. Ansiklopediden başlayacaksak: bildiğim kadarıyla ansiklopediler *önceden* belli bir kültür düzeyine varmış kişilerin arasıra başvurdukları kaynaklardır. Dernek yanılmışım; incecik kitapları okumayan, ama koltuklarına iliştiklerinde ya da yataklarına uzandıklarında, gece boyunca hazımsızlık çekme pahasına koca koca ciltleri karınlarına dayayıp sayfaları hafif hafif karışhrrnaktan hoşlanan bir kitle varmış! Bunlar, eski ansiklopedicilik geleneğini çağdaşlaştırıyor, hangi maddeyi hangi başlık altında arayacaklarını bilmeyen, hatta umursamayan çocuklarına bir abece kılavuzu, belki de bir-iki raflık bir kitaplık miras bırakmayı düşünüyorlarmış. Konu mobilyaysa,

bence telefon rehberleri de aynı işi görür. Her ilin telefon rehberini ciltlerseniz hem kitaplığınız zenginleşir hem de onlara çocuklarınızla birlikte gözatarken A'dan Z'ye birtakım tanıdık adlara rastlayıp anılara gömülürsünüz.

Yanıldığım bir başka nokta da ansiklopedilerin genel geçer özetlerle değil damıtılmış bilgilerle, çoğu zaman demin tanımladığım türden bir başvuranı bile zorlayan göndermelerle dolu olduklarına, kendilerine özgü biçimi bu gönderme maddeleri aracılığıyla kurduklarına inanmam. O biçeme göre, hangi maddelerin ağırlık kazanacağı ansiklopedinin genel havasından pekâlâ kestirilebilir. Bu kadar ince elemeye gerek yok biliyorum. Hızla değişen dünyamızda kusursuz bir ansiklopedi yapmak çok güç, ama ne idüğü belirsiz (ya da fazla belirli) bu savaşta verildiği ileri sürülen kültür hizmetinde inandırıcı olmak da sanıldığı kadar kolay değil.

Dünyanın neresinde vapurlarda tıraş bıçağı satanların hafif argoya dayalı bağırtılarını kat kat aşan sövgüler ve birbirini karalama kampanyalarıyla bir kültür hizmeti verilmiştir acaba? Kuşe kâğıtlı, basımı özenli, fotoğrafları pırıl pırıl oldukları söylenen bu "kültür hazineleri"nden elinize ve kulağınıza bulaşan çamur bulaşığını hangi deterjanla yıkayacaksınız ey Lady Macbeth?

Antoloji Savaşları da yine bir kültür ve barış harekâtı olarak başladı. Antoloji hazırlayıcıları, seçtikleri yazarlarla kendi aralarında yatan edebiyata bakış ya da beğeni farklılıklarını -bazan uçurumlarını- bir kenara atıp onları halka kendi yorumlarıyla tanıtmayı ilke edindiler. Böylece halk, yazarların zaten piyasada satılan daha pahalı ürünlerini almasa da antoloji tarafından verilen üç beş sayfalık özetleriyle yetinirdi. N'apsın-lar, kitaplar zaten satmıyordu! Yıllar önce *Cumhuriyet* gazetesinde Kültür Bakanlığı'nın okullara da önerilen bir öykü antolojisi yayımladığını, içinde benim öykülerimin bulunduğunu okuyunca şaşmıştım. Türkiye'de hiçbir mesleki örgüt bu tür işlerle uğraşmadığına, derleyici de iktidarla dirsek temasında olduğuna göre öfkemi içimde tutmuştum. Herkese dava açacak kadar sağlam sinirli değilim. Ama Selim İleri'nin Yapı Kredi Ya-yınları'ndan çıkan öykü derlemesinde de adıma rastlayınca ölmeden mezara konmuş gibi oldum. İleri, bir telefon edebilirdi, izin isteyebilirdi. Turgut Uyar'ın da Sennur Sezer'e *Uçuk Seçik Şiirler* derlemesinde gönlünce kullanabilmesi

için beş şi r armağan ettiğini hiç sanmıyorum. Bize ağır gelen, yakınlarımızın darbeleridir; bu ülkede kültür aşınımından yakınanların vurduğu muştalarıdır. Dost Yayınları, Almanca yayımlanacak bir öykü derlemesinde öykümün yer alması için izin istediğinde vermedim. Nedeni, sesimin yabancı bir dile nasıl aktarılacağı, çeviriyi kimin yapacağı gibi kaygılardı. O da yayımlanmış!

İzin isteme ve telif hakkı gibi incelikler gözetildiğinde de vardığınız yer şu: biri çıkıyor, sizin telif ya da çeviri bir öykünüzü ya da şiirinizi çok sevdiğini, lütfen kitabında yer almasına izin vermenizi istiyor.[2] Telif ücreti yarı yarıya. Yani siz aylar boyu çalışıp bir ürün çıkarıyorsunuz ortaya, o ise ürünü bir gecede sevmek, iki gecede fotokopisini çıkartmak hizmeti karşılığı hakkınızı sizinle bölüşüyor. Ürününüzü seçen Tanpınar ya da Nabokov olsa neyse, ne ki en iyimser bakışla sizin kadar bilinen birinin size verdiği onurla yetinmek zorundasınız.

Şimdiye kadar iki antoloji hazırladığımı belirtmenin yeri geldi: *Çağdaş Amerikan Öyküleri* ve *Başka Ateşler* (Latin Amerikalı kadın yazarların öykülerinden bir derleme). İkincisini bütünüyle kendim çevirdiğim için her türlü sorun yayıneviyle özgün antolojiyi İngilizce hazırlayan çevirmen arasında çözümlendi, bana yalnızca beğenmediğim iki öyküyü çevirmemek kaldı. Birincisinde, değerli çevirmenlerce daha önce çevrilmiş öyküleri bir daha çevirmek gibi bir sorun vardı. İşte onu yapamazdım: yani ben onlardan daha iyi bir çevirmenim mi diyecektim alttan alta? Kendilerinden elbette izin istedim, paylarına düşen telif hakkını da sayfa sayısı üstünden ödemeyi üstlendim. (Çoğu, o gülünç rakamı birlikte harcamamızdan yanaydı zaten).

Yıllar sonra özetleme telaşının antolojilere de sıçradığını görünce bari sağken kendimi özetleyeyim diyorum. Öldükten sonra nasıl olsa sözünüz geçmez; sağken bile geçmiyorsa. Kısaca:

— Kitaplarımdan, çevirilerimden ya da gündökümlerim-den dergi ve kitap malzemesi sağlanmasına karşıyım.

— Yabancı bir dile çevrilecek herhangi bir ürünümün oğlumun denetiminden geçmesini istiyorum.

— Yazdığım hiçbir *şeyin* herhangi bir yerli filmde yer almasını istemiyorum. Yönetmeni benimle yüzyüze konuşmamışsa.

— Bu vasiyet duygusal sayılabilir. Ama yalnızca oğluma değil beni benimseyen bütün okurlara yazılmışhr.

— Bana yazılmış ya da benim yazdığım mektupları yayımlamaya kalkışacaklarsa, şimdiden eseflerimi yağdırıyorum!

Fahrenheit 451

Her ne kadar nostalji edebiyatını itici bulsam da "Nerede o eski dizgiciler?" diye giriyorum yazıya. "Nerede o üç-beş yanlışlı tuğla gibi kitaplar?"

Eski dizgiciler, kendi titizlikleri bir yana, sizin titizliklerinize de saygı gösterir, hatta takıldıkları noktalarda size telefon edip düşüncenizi sorarlardı, dalgınlık sonucu yanlış bastığınız harfleri düzeltmek çabası. İlk kitabı, ilk okurlar sıfatıyla onlara imzalamak bir tür uğurdu benim için. Hemen, daha önce hangi kitaplarınızı, hangi çevirilerinizi dizdiklerini sayıp döker içinizi aydınlatırlardı. Dizgicilikten yetişme yazar Bekir Yıldız, dünya klasiklerini dizgi sırasında okuduğunu, onlara çok şey borçlu olduğunu belirtmişti bir konuşmasında. Her dizgicinin Bekir Yıldız olması elbette beklenemez, ama çoğu edebiyata düşkündü.

Çağdaş teknolojinin getirdiği yeniliklere, hayatımıza kattığı kolaylıklara ve hıza karşı çıkacak değilim ama gelişkin bir aletin ancak onu kullanacak gelişkinlikte birinin eline verilmesi gerektiğine inanıyorum. Hele dizgilerin bilgisayarda yapılması alışkanlığı yaygınlaşalı beri.

Demin sözünü ettiğim mutlu dönemde yazarın görevi, kitabını bitirip • yayınevine teslimden öteye gitmiyordu. Tabii yazar titizse, kitabına basılmadan önce bir kere daha gözatmak, onu nesnel bir bakışla değerlendirmek isteyebilirdi. Ama o kadar. Şimdilerde yazara düşen görevleri aşağıda sıralıyorum:

a) Printer'dan çıkma bir mçtinde bu kadar amatörce yanlışın nasıl yapılacağına şaşırmak ve sonra bunun aletle ilgisi olmadığını düşünüp dizgiciye içerlemek.

b) Kimbilir hangi yazım klavuzuna göre bitiştirilmiş ya da ayrılmış sözcükleri eski hallerine döndürmek.

c) Dizgicinin sizi okurunuzun gözünde küçük düşürecek katkılarını elemek. Sözgelimi "kendine özgü"lerin "kendine özge" olmamasını, 'burun kırıştırma"nm "burun karıştırma"ya dönmemesini, "kavalye ünifo^masının "klavye üniforması"na dönüşmemesini sağlamak. "Biraraya" gelenlerin ille de ,r iraya" gelmediklerini pekiştirmek.

ç) Dizgiciyi arayıp yapıtınızın lütfen yazıldığı gibi dizilmesini, aradan paragraf atılmamasını ya da atlanmamasını, seçtiğiniz sözcüklerden, Türçenizden, biçeminizden kendinizin sorumlu olduğunuzu anımsatmak. Kendisinin isterse tabii ki *be* ı ağzıyla bir öykü yazabileceğini, ama sizin öykünüzün *sen* ağzıyla yazıldığını vurgulamak. (Bu da geldi başıma.)

Sıra ikinci düzeltiye geldi: görevleri yine sıralıyorum:

a) İlk provada düzelttiklerinizin gerçekten düzeltilmiş olup olmadığına bakmak.

b) Onlar düzeltilirken yeni yanlışlar yapılıp yapılmadığını denetlemek.

c) Artık neredeyse ezberlediğiniz kitab'n, çok yinelenmiş bir sözcük gibi anlamını yitirdiğini farkedip "Belki ancak kitap olarak görsem, yazdığıma değdiğini düşünürüm" diye avunmak.

ç) Kapak ve arka kapağın nasıl seçileceği üstüne kafa yormak.

"Artık yeter ama!" diye düşünenleriniz çıkacaktır. Ama yetmez. Basılmış kitapta yanlış olmayacak diye bir kural yoktur. Acaba siz mi serseme dönüp görmemişsiniz düzelti sırasında? Yoksa dizgicinin yeni bir azizliğine mi uğramışsınız? Neden ne olursa olsun -ola ki ikinci basısı yapılır diye düşünerek-elinize gelen yepyeni kitabı bir daha düzeltirsiniz ister istemez. Ezberiniz seyrelmeden. Ya da o kitabı bir daha uzun bir süre görmek bile istemezsiniz.

Ama bu olağan isteksizliğin yazarın başına ne gibi belalar açhğını kendi deneyimlerimden biliyorum. En parlak örneği sunuyorum okura:

1970'lerde Bilgi Yayınevi'nin yayınlamayı tasarladığı bir çeviri yapmışın: *<^mül Abla ve Fırsatlar Ülkesi.* Nathanael West'in genellikle birlikte yayımlanan iki romanı. (Büyük Bunalım'ı yaşayan Amerikalıların bireysel zedelenişlerini bu kadar iyi anlatabilen bir başka yazar varsa, o da F. S. Fitzgerald.) Gazetenin dert köşesine gelen mektuplarla hayata kayan Gönül Abla erkek bir yazar ama ona yazanların gözünde kadın ve abla. Mektuplar da yazım kurallarını, noktalama işaretlerini pek bilmeyen bir kitleden geliyor. Türkçeyi nasıl bozabilirim diye uzun uzun düşündüm, o insanların yazı-dilini keşfetmeye çalışhm; ne var ki kitap, Türkçesi bozuk olduğu gerekçesiyle yayınevince iade edildi.

1974'te Sander Yayınları'nca basıldığında, kitabı yeniden okumaya hazırdım. O ne, koskocaman iki bölüm atlanmıştı, her nedense West'in Amerikan Faşistlerini eleştirdiği bölümlerdi atlananlar! Şaşkına döndüm.

O bölümleri yeniden çevirip kitabı Adam Yayıncılık'a verdim. Orada da yayımlanmadı, dahası metnin kaybolduğu bildirildi.

Geçenlerde kitabı yeni basıya hazırlarken bir daha okudum, eksik sayfaları bir daha çevirdim.* Düzelttiğimi bozan, bozduğumu düzelten bir sistemde yaşadığımı anladım bir daha. Türkçe-ye zamanla giren Amerikanca kavramlar ve yeni yeni yerleşen sözcüklerle boğuşmam gerektiğini zaten biliyordum. Narsisist olmadığım halde durmadan kendi yazdıklarımı, kendi çevirilerimi okumam şarth galiba da sayılan az olmadığından zamanla belki narsisist değil ama paranoid olmam işten bile değildi.

Yapı Kredi Yayınları'ndan çıktı sonundş.. Kitabı tam olarak ve benim Türkçem-den okumak isteyenlere duyururum. (T.U.)

*

Edebiyat ile Elektrik

"Ampul takmayı bilen elektrikçi mi sayılır?" gibi bir soru sorsanız tuhaf karşılanacağınız kesin de, "Yazı yazmayı bilen herkes yazar mıdır?" sorusuna vereceğiniz yanıt, başınızı derde sokabilir, çünkü soruyu soran çoğunca "Tabii ki" demenizi bek-liyordur. Yaşamının önemli bir bölümünü

okumaya ayırmış, belli bir beğeni düzeyine ulaşmış her okur bu hakkı görebiliyor kendinde. Birinci soruyu sormak, aklına bile gelmiyor.

Ne yazık ki insanların birbirleriyle konuşarak iletişim kuramadıkları bir toplumda yaşıyoruz. Kan-kocalar küskünlük kodlarıyla anlaşıyorlar, çocuklar susturuluyor, komşularla itişiliyor, şoförlerle didişiliyor. Bu kargaşada kimin ne demek istediği belli değil. Kocaya küsüldüğü için çocuğun azarlandığı mı? Şoföre kızıldığı için garsona içerlenildiği mi? İnsanca konuşmaktan yoksun bırakılan ya da kendini bile isteye yoksun bırakan çoğunluk içine kapanmayı yeğliyor. Yazma hakkı, böylelikle kendiliğinden doğmuş oluyor: İnsanlar tasalarını, yalnızlıklarını, başlarına gelen ilginç olayları ille de kaleme alıp başkalarıyla paylaşma yolunu seçiyorlar. (Her nedense sevincini paylaşmak isteyene rastlamadım.) Bu dürtünün haklılığı su götürmez ama ya temelinde kendini onaylatma, kimliğini bulma, saygınlık kazanma gibi bir heves yatıyorsa ne olacak? Sonuç: Bir elekrikçinin her ampul takabilene hayranlık duyması gibi bir zorunluluğu ya da sorumluluğu yokken bir yazarın duygularını dile getirebilen herkese hayranlık gösterme zorunluluğu var! Yazarlığın, edebiyatçılığın bir meslek olduğunu kavramayan yazma-hastası, yaphğının bir iş olduğunu kavramadığından sizi kendi içdünyasmı anlamamakla suçlayabiliyor. Her eleştiriyi kendisine, kişiliğine yöneltti̇ğinizi sanıyor.

Yazarların en çekindikleri sorulardan biri, "Şu yazdıklarıma bir gözatar mısınız?"dır. Çünkü asıl soru bu değil, "Benim en içten duygularımı dile getirdiğim, bunca ter dökerek yazdıklarımı beğenmezlik etmeyeceksiniz ya, değil mi?"dir.

Önünüze uzahlan yazı ya da şiir gerçekten iyiyse -ki başa binde bir gelen mutlu bir olay bu- dürüst davranma hakkı elinizdedir, üstelik bir yazar adayıyla karşılaşmak içinizi umutla doldurur. Ama ya iyi değilse? Kendinize saygınız varsa ya düpedüz "Ne yazık ki kötü bence" deyip geçersiniz, karşınızdakini kırmayı göze alırsınız ya da işi tatlıya bağlamak için "Benim sevdiğim edebiyat tarzı değil" deyip paçayı kurtarırsınız.

Suskunluğu gömülü bir toplumda, yazmak eylemi kişiler için sağaltıcı bir yöntem olabilir, en azından elektrik onarımına kalkışmaktan daha az sakıncalı olduğu kesin. Ne var ki edebiyatı bütünüyle bir tedavi gibi ele almanın başlıca zararı, tedavinin geriye tepip yazma-hastasına yeni düş

kırıklıkları getirmesinde. Ürünlerine saygı gösterip danıştığınız yazarın sizi avutmak adına *tam* bir okurdan *yarım* bir yazar yaratma hevesi hiç de saygıdeğer bir çaba olmasa gerek. Diyelim, yalnızlığınızı anlatacaksınız -gözde tema bu zaten- yalnızca yalnızlık sözcüğünü sık kullanarak bu işin üstesinden gelemezsiniz ki. *Sizinki* nasıl bir yalnızlık? "Gökyüzünde yalnız gezen yıldızlar"dan "Sevgim acıyor" türü yalnızlığa kadar, fotoromandan şiire kadar yığınla seçenek duruyor elinizin altında. Hangisi sizinki acaba?

Kendi adıma konuşursam, elektrikten ödüm kopar, ama elektriğin de benden ödü kopmalı yolunda bir avuntum yok.

Dokunmak

Teknolojiye duydukları nefreti üstü-örtülü bir böbürlenmeyle dışa vuran, babadan kalma hantal yazı makineleriyle övünen, "O makine olmadan asla yazamam,' diyen yazarların nostaljisini Don Kişotça bulamıyorum yazık ki. Protestolarında, canını dişine takmış bir eski zaman şövalyesinin gözü karalığını göremediğimden belki. Gördüğüm, sığınağından hoşnut, saldırısını öz-savunuyla edilgin bir yoldan gerçekleştireceğini uman bir küskün. Don Kişot'un saldırısının yalnızca boşunalık kısmını benimseyen, onu yaratan Cervantes'in ironik saldırısının etkisini yoksayan, bir anlamda yaratıcıyı dışlayıp yaratılan kahramana gönül veren biri. Ama azıcık ileri mi gittim eleştirimde?

Konuya hemen giriyorum, çünkü içinden çıkılması çok güç. Evde bir bilgisayar var. Bilgisayarın abecesini, ilgilenirsem xyz'sini bana öğretmeye hazır biri de var: Oğlum. Teknolojiye karşı çıkmanın anlamsız bir çaba olduğu kesin, ama bütünüyle, teslim olmak şart mı? Büyük bir istekle geçtim bilgisayarın başına. Önceden daktiloya çektiğim bir öykü çevirisini yeniden yazıp klavyenin huyunu suyunu kavramak amacıyla, kısa bir metinle. Biraz zorlandımsa da kısa sürede abeceyi öğrenip bir kenara not ettim. Yıllardır yazı yazdığım halde hâlâ bir metni sayfaya estetik bir biçimde oturtma becerisine kavuşamadığımdan, aldığım sonuçtan pek hoşlandım. Makine, daktiloda kendimi kaptırdığımda aştığım satır sonlarını kendiliğinden öteki satıra alabiliyordu ne güzel! Ortaya temiz, silintisiz bir sayfa çıkıyordu. Bana düşen görevlerden b ' ri, satır J üzenini karıştırmamak için noktalama işaretlerinden sonra ara vermeyi unutmamam, ikincisi, hazır metni saklamam. Belki henüz böyle sıkı bir disipline alışamadığımdan

ikisini de boşluyorum. Daktiloda yazarken, otornotatik bir biçimde veıdiğirn araları, üstünde düşününce unutuyorum. Daha da kötüsü, yazma hızım düşüyor. Ama zamanla alışırsam bu güçlüklerin Ü<:tesinden geleceğime inanıyorum.

Buraya kadar bilgisayarın erdemlerini sayıp döktüm. En azından temiz ve şık sayfalar sunduğunu. Bütün sorun bu olsaydı, kalmayacaktı. Ama bir de kişisel hız diye birşey var. Yıllardır tuşlarının çat-çatlarına alıştığım bir daktiloyla yazıyorum. Bu alışkanlık, sözcükleri yazarken de karalarken de özel bir hız kazandırmış bana. Tuşa basınca, ses çıkmasını istiyorum. Dernek daktiloyla aramda özel bir dokunma ilişkisi var. Saçma ama var. Bazı yabancı yazarların bu konuda dile getirdikleri benzer yakınmaları öğrendikten sonra çağdaşlığa ilişkin kuşkularım silindi. Ne yapalım, sırt ağrısı çekme pahasına kişisel hızımı tutturacağım. Ekrandaki görüntünün temizliği artık çok önemli değil. Teknoloji istediğim zaman emrimde de, hangi edebiyat dalında emrimde olduğunu saptamak benim elimde (çevriyi seçiyorum); işte kavgasız gürültüsüz bir ilişki!

Bıigisayara çabuk alışa ı, onsuz yapamayanlara saygı duyuyorum ama 'ir yere kadar. Yenilerde, özellikle Batı'da, onun çağdaşlığına yaslanıp onda yazılmış metinlerin çağdaş olduğunu ileri süren yazar adayları çıktı ortaya. Onlara göre yazıyı, kullanılan aygıt belirliyor bu inanışa göre, B. Ö. (Bilgisayar Öncesi) yazarlar, çağdışı ürünler vermemiş oluyorlar, B. S. yazarlarsa kendiliklerinden çağdaş.

Aletin yandaşlarıyla karşıtları arasındaki savaş ne kadar sürer bilemem, her iki ordudan da edebiyata saygısı olanların kazanacağını umduğum için savaşın skoru pek ilgilendirmiyor beni. Nasılsa "Ben yazdım oldu," ile "Ben bilgisayarda yazdım oldu," arasında büyük bir fark yok. Bu nesnenin bir yararı da, yeni bir aygıtın büyüsüne kapılıp yazarcılık oyunu oynayanları daha büyük bir hızla elemesi olabilir. Küçük yaşta bilgisayar oyunlarına büyük bir ilgi duyan çocukların ileri yaşta bilgisayarın kendinden soğuması gibi.

Geriye, her iki öbekten de, yaz ikindilerinin anlamsız ma-yışıklığını, ansızın yağan karın bağışladığı beklenmedik diriliği, bahar sürüncemesinin tarçın rengini, konuşmaların ve aşkların tadını-tuzunu bir biçimde -kurşun kalemle, tükenmezle, flomasterle, dolmakalemle, daktiloyla ya da

bilgisayarla- aktarabilenler, üstlerine çöken toplumsal karanlığın, baskının rengini- kokusunu sözcükleriyle iletebilenler, ayrınhlarla zenginleş-tirenler kalır. Hiçbir gereçten yardım ummaksızın. Hepsine rastgele!

1

Öğrenmem, 1987'ye kaldı (T.U.) *

2

Son yıllarda el emeğiyle gerdeğe girenler çoğaldı. (T.U.)

Şiirsellik

Türk Dil Kurumu'nun eski bir sözlüğünde şiir: "vezin, uyak, ses uyumu gibi duygulandırıcı öğelerle süslenmiş olup güzel imgeler taşıyan sanatlı söz, koşuk, deyiş," diye tanımlanıyor. Gerçi hiçbir sanat dalının tanıma gelmediğini bilmiyor değiliz de şiir sanah bu tanıma azıcık uyuyorsa, bu tanımın duy-gulandırıcılığıyla başlıbaşına bir şiir olduğu kesin! Başlıca özelliği, serbest şiiri dışlaması... Öte yandan şiire vezin, uyak, ses uyumu gibi öğelere, duygulandırıcı ve süsleyici bir işlev yüklemesi. Ülkemizde gençlerin neden edebiyata şiirle ahldıklanna, halkımızın büyük çoğunluğunun şiirden neden sırılsıklam bir duygusallık beklediğine, düşünceye ve ironiye dayalı şirin pek tutulmadığına ışık tutuyor bu resmi tanım. Hiç değilse o bakımdan yararlı.

New Webster's Dictionary, eksik de olsa, gerçekten sapmayan bir tanım veriyor şiir için: "Anlah dilinin en aza indirgendiği, form yetkinliğinin yanısıra imgelerinin canlılığıyla, yoğun bir duyarlık yansıtışıyla öne çıkan koşuk."

Burada, şiir yazanları yıllardır uğraşhran bir soruna, şiirsellik ile şairanelik arasındaki ayrıma geliyoruz. Orhan Veli, *Garip* akımını savunurken yalnızca küçük adamı, onun güncel yaşamında kullandığı sözcükleri şiire taşımayı amaçlamıyordu kuşkusuz. Ana amacı, şiirden alışıldık anlamdaki 'şairanelik'i kovmakh: pembe-mor günbatımlarıyla, ağdalı benzetmelerle, eski deyişle "lüzucet"le ayakta duran, sonraları sonbahar yaprakları, ayrılık acılarıyla hayahmıza dalbudak saran yapay, tekdüze duygusallığı veznin de katkısıyla iyice ortaklaşa hale gelen şiir-sesini. (Bu arada, bu kalıpları kırmadan kendi seslerini yaratabilen Yahya Kemal'i ya da Fuzuli'yi anmadan geçmeyelim.) Kısaca, ses ile vezin arasındaki temel fark, şiirsellik ile şa-iranelik arasında da var diyebiliriz.

Şairanelikten sözetmek gerektiğinde başım hiç sıkışmıyor. Niyet çeken güvercinlerin manileri, Divan Edebiyah'nın vezin-ideolojisine uyum sağlamış örnekleri, saz şairlerinin, arhk zenginden de öte milyoner kafiyeler peşinde koşma çabaları ne güne duruyor? Ama şiirsellik dendiğinde, dönüp dolaşıp Tennes-see Williams'm tosladığı deneyime sarılıyorum. Yazar, kendisine "oyunlarınızda çok şiirsel bir tad var," diye övgüler yağdıran

hayranlarından yüreklenip bir ara şiir yazmaya girişmiş. Dediğine göre, bir de bakmış ki, oyunlarındaki şiirsel havayı şiire aktardığında ortaya basmakalıp manzumeler çıkıyor; hemen vazgeçmiş. Bu deneyimi gözönünde tutunca, "Belki de, " diyorum kendi kendime, "Her sanatın kendine özgü bir şiirselliği, her sanatçının bu şiirselliği kalkındırmada kendine özgü bir sesi olduğuna, ortaya çıkan özgün deyişin bu iki öğenin kaynaşmasından doğduğuna inanabiliriz."

Sanatta ve edebiyatta en kolay özgün olma yolu, bir önceki özgünlüğü yadsımaktan geçiyor ne yazık. Çünkü yıllar sonra bakıldığında, bir dönemin özgün çıkışları kalıcı değerler olmaya yüz tuttuğunda, yerli yerlerine oturuyor, bir önceki özgün çıkışlarla en azından sanat siyasası açısından koşutluk göstermeye başlıyorlar. Sonra özeleştiriler: "Ben o sırada haksızlık etmişim, şimdi anlıyorum" itirafları. Hadi politikacılar, on yıl önceyi bile yeterince değerlendiremiyorlar diyelim, sanatçıların -onlara oranla- en az bir adım ötede olmaları, olup-biteni bir adım önceden kestirmeleri beklenemez mi?

Bu noktada, yalnızca şairanelik ile şiirselliğin bağlantıları ya da vezin ile sesin bağlantıları değil konumuz. Picasso, insan bedenini enine-boyuna tanımış olmasaydı, geleneksel betimlemeye nasıl karşı çıkabilirdi? Şimdilerde çalışmalarını gördüğüm birtakım yerli/yabancı ressamlar, anatomi bilmeden anatomiyi çarpıtma yolunu seçiyorlar. İmladan haberi olmayan edebiyatçı adayları, noktalama işaretlerini gönüllerince kullanmayı yeğliyorlar. Yıllar önce bir Türkçe öğretmeninin bana sorduğu soruyu anımsıyorum:

"James Joyce da yazım kurallarına uymazdı. Bırakalım bizim öğrenciler de uymasınlar, kafaları karışıyor"

İyi ama yazım kuralları ancak öğrenildikten sonra karşı çıkılacak kurallardır. Hele, her yıl yeni yeni yazım kuralları türetilen ülkemizde bu konuya eğilmek, ancak edebiyat mesleğiyle doğrudan bağınhlı kişilerin uğraşı olabilir. Ne de olsa bu kurallar, bir dil siyasasını dile getirirler. Onlara karşı çıkmak, o ideolojiye, o siyasaya karşı çıkmak anlamına gelir. *Bilmemekle, bilmekten* kaçınma'yla varsak varsak günlük siyasete varabiliriz, insan yaşamının her alanına söz geçiren genel siyasaya değil.

Hem şairaneliği, hem şiirselliği, hem vezni, hem sesi kollayan ortalama özgünlükse, tek kişi için bile hazırlansa, bol limonla, çift yumurtayla ancak yenilir yutulabilir hale gelen terbiyesiz bir çorbadır.

Şarkı Sözleri

Geçen yazımın konusu şiirsellikten hızımı alamamışım galiba; şarkı sözlerini katmazsam eksik kalıyor sanki. Şarkı sözlerinin şiirle doğrudan bir bağlanhsı yok ama şiirsellikle yakından var. Son yıllarda kendi türleri içinde bile inanılmaz bölünmelere uğramış "müzik"leri dinlerken ya da ister istemez duyarken, şarkının türünü ezgiden çok sözlerin belirlediğini seziyorsunuz. Ezgi hangi türe girerse girsin *anlatan* şarkılar gitgide ağır basıyor, mırıldananlarsa geriye çekiliyor.

Daha önce de yazmıştım. Piaf gibi, Becaud gibi, Brel ya da Ferre gibi mırıldanan şarkıcı pek görünmüyor ortalıkta. Peki şiirsellik, daha doğru bir deyişle, şarkıyı söyleyen sesin sözcüklerin arasına kendiliğinden koyduğu o büyülü ara, soluk ya da es, bu kargaşada yitip gitmiyor mu? Bence gidiyor. Şanson geleneğinin modasının geçtiğini düşünsem bile şarkı sözlerinde şiirsellik arama anlayışının bittiğini düşünmek içimden gelmiyor. Bob Dylan'ın bir zamanki çağdaş gevezeliğini, Leonard Cohen'in yarathğı atmosferi, söylediği şarkıdan çok kendini anlatan Billie Holiday'in sanki yalnızca benim kulağıma fısıldadığı sırları özlüyorum.

Şiir olarak yazılmış bir metnin, bestelendiğinde şarkı sözü olması mümkün müdür? İşte bir soru. Münir Nurettin Selçuk, Yahya Kemal'in kimi şiirlerini bestelerken bu soruyu kendine çok sık sormuş olmalı ki, en azından o şiirin görkemli dünyasını yeniden kurmaya çalışmış. Yahya Kemal'in tavrını paylaşh-ğından, onu Türk musikisinin gizemli havasına oturtabilmiş.

Ne ki aynı şeyi sözgelimi Orhan Veli'nin bestelenen şiirleri için söylemeyeceğim. Sırf "Urumelihisarı" ve "Bir garip Orhan Veli" sözcükleri alınsa, şairi en azından Türk halk müziği içinde düşünmemiz gerekirken onun da Yahya Kemal'le aynı sınıfa sokulması akıl sır erdirilmez bir çaba. Bari ulusçuluğun dar sınırlarını aşalım da Orhan Veli'yi geniş caz yelpazesine oturtalım hazır oturtmuşken. Alan Parsons Project'in Edgar Allan Poe'dan esirgemediği özeni kendi şairlerimizden esirgemeyelim. Kendi alanında özel bir yer tutan bir şiir, müzik alanına nasıl taşınabilir?

İşte bir soru daha. Batılı tiyatro adamları, bu soruya bir yanıt bulmuşlar. Diyelim, geride bir gitar tıngırdayacak, ama şiir okunacak. Anlaşılan, şiir ile şarkı sözü ya da güfte arasındaki farktan haberliler.

Her gece yatağıma uzandığımda, Radyo 3'ün "Gece ve Müzik" programını dinlerim. Yıllardır. Programı hazırlayan her kimse, benimle ortak bir geçmişi paylaşmış gibidir. Bir saatlik program gittikçe kısaldığından artık o şarkıları zamanında kimlerle paylaştığımı, o ezgilere uyup kimlerle dans ettiğimi anımsama sürem de kısıtlanıyor. Not almak için kendi kendine mırıldamakta olan bir kedinin üstünden aşıp kaleme-deftere davranmak gerekiyor.

Şiirlerini okuduğum ya da kendilerini yakından tanıdığım şairlerin bu şarkıların hangilerinin sözlerine ilgi duyacağı da ayrı bir merak konusu. Böylelikle, ben uyumadan, gece kendi rengine kavuşmuş oluyor. "A Whiter Shade Of Pale" şarkısında "Düz-beyaz Bir Çağrı" öyküsünün esin kaynağını neden bulduğumu kavrıyorum. Hikâye müziğin önüne çıkacak kadar baskın değilse, ezgi ile sözler arasındaki denge bozulmadan kalıyor, boşluklar yepyeni bir hikâyeye sürükleyebiliyor yazarı. Ali Ersen'in "Oteller Kenti" başlığıyla çektiği iki kaset, bu yüzden benim için bir tür İstiklâl Marşı'na döndü, nerdeyse her işbaşında ve paydosta çalıyorum. Ayhan Ba-ran'ın doldurduğu "Rus Şarkıları"ysa gece vardiyasının eşlikçileri.

Türk hafif müziği şarkı sözlerinin neden binde bir başarılı olabildiği konusuna takılacaksımz, Cohen'in ya da Beatles'ın

Türkçede kitaplaşmış şarkı sözlerine bir gözatın. İngilizce bilmemek bir yana, şarkı bilmemenin vardığı boyut önce sinirlendirecek sizi. Ama sonra kahkahayı koyvereceksiniz. Kahkahayı büyütmek için ezgileri o sözlerle söylemeye çalışın. Böyle saçma bir deneyim, inanın, kolay kolay yaşanmaz!

Eğri Oturup Doğru Konuşmak

Hayırdır, sanat-edebiyat konusundaki etkinlikler iyiden arth. Kültür dendiğinde hemen folklor gösterisi, şenlik dendiğinde hemen meyve güzeli yarışması anlama alışkanlığından gerçekten kurtulduk mu, yoksa bir süreliğine vaz mı geçtik? Doğru yanıtı nasılsa zamanla öğreneceğiz de

çeşitli okullarda düzenlenen söyleşi ve imza günleri, bazı kültür merkezlerindeki panellerle açık oturumlar içimizi şimdilik de olsa açtı.

Bu toplantıların bir bölüğüne katılarak izleyicilerle öğrencilerin eğilimlerini, günümüz dinleyici kitlesinin eskiye oranla farklarını kavramaya çalıştım kendimce. Değişmemiş ve asla değişecek gibi görünmeyen bir özellik, insanların -hangi yaşta olurlarsa olsunlar- kalabalık içinde seslerini yükseltmekten hâlâ kaçınmaları, konuşmaya katılmaları için yüreklendirdiğinizde kızarıp bozarmalarıydı. Ama çay ya da sigara molalarında yanınıza rahatça yaklaşıp, diledikleri soruları sıralayabiliyorlardı pekâlâ. Kişisel bir söyleşide.

Öğrenciler, belki edebiyatsever öğretmenlerin üstelemeleri sonucu, belki hepimizin o yaşlarda yaşadığımız "hiç değilse bir dersi boş geçirme" sevinciyle geliyorlardı toplantılara yine de katılım ve ilgi büyüktü. Konuşmanızı saygıyla dinlediklerine, yerlerinde tedirgince kıpırdaşmadıklarma göre belki çekingenlikleri engelliyordu soru sormalarını, önce öyle düşünüyordunuz. Ama havayı hafifletmek amacıyla yaptığınız şakalara pekâlâ karşılık verebiliyorlardı. Demek, diyordunuz ister istemez, edebiyat üstüne soru sormaktpn çekiniyorlar aslında: o konuda bilgilerini yetersiz bulduklarından, sizin kendilerini hafife almanızdan ürküyorlar.

Bu sorular üstüne kafa patlatırken genellikle kız öğrencilerden biri -sizin yazılarınızı okuduğunu belirterek- öykü tekniğinizle ilgili bir soru sormaz mı? Edebiyatsever öğrencilerin ancak çok sıkıştıklarında -yani sizin çaresiz kaldığınızı, artık ne diyeceğinizi çok iyi kestiremediğinizi yüzünüzden, solan gülümseyişinizden, biraz sonra soytarılığa dönüşecek hoşgörünüzü gemleme çabanızdan anladıklarında- soru sordukları, yoksa "değmez" diye düşündükleri de böylelikle açığa çıkıyor.

Dinleyici çoğunluğunu ortayaştan okurların oluşturduğu paneller ya da söyleşilerdeyse hiç kimse liseli bir genç gibi, "Sizin yapıtlarınızı daha önce hiç okumadım, bunu söylemem gerek," içtenliğiyle girmiyor söze. Neyi nasıl okuduklarını kendilerine saklamaları, buna karşılık neleri okumadıklarının hesabını sizden sormaları çok olağan geliyor onlara. Eskiden olduğu gibi yine üç beş soruyu barındıran bir paket-soru soruyorlar.

Sözgelimi: "Kadın yazarların sayısının son yıllarda artması, erkek yazar sayısının azaldığını gösterdiğine göre, ne kadar sevinseniz az, değil mi?"

Acaba soruyu soran, kadın yazarların sivrilişinin erkek yazarları yok ettiğini mi düşünüyor? Yok etmesini mi düşlüyor? Böyle bir bağlantı, mantık aracılığıyla kurulamayacağına göre sormak istediği asıl soru ne? Benim feminist olduğumu -üstelik edebiyatın ancak kadınların tekelinde kaldığında yetkinleşeceğine inanacak kadar koyu bir feminist olduğumu- mu düşünüyor, yoksa aslında kadın yazarların ünlenmesine karşı çıkıp benimle alay mı ediyor? İşin içinden çıkmak güç. Ne de olsa siz toplantının boy hedefisiniz. Oraya gitmeyi kabul ettiğinize göre soruları savuşturamazsınız. Peki ne dersiniz?

"Kadın yazarların çoğalması elbet sevindirici, en azından dünyaya bir başka açıdan bakmamızı, dünyayı bir başka sesle kavramamızı sağlıyorlar, ama bu yeni sesin sürekliliği zamanla sınanacak, hangi yapıtların edebiyat sınırlarına girip girmediği görülecek. Edebiyatta kadın-erkek yazar ayrımı yapmadığıma göre, her iki cinsten çıkacak edebiyatçılar da başım üstünde, " desem, bu tür sorular soranlara göre yaltaklanmış olurum. Ama ya *gerçekten* öyle düşünüyorsam? Hangi sözcükleri seçmem gerek ılımlılığın dışına taşmak için? Gerçekten böyle düşündüğümü kanıtlamak için?

Gerçi bu, eskisi kadar gözde bir soru değil artık ama konu ne olursa olsun kalıbı değişmiyor. Dinleyicilerde, bir punduna getirip -çoğu zaman o çabaya da katlanmayıp- kendi düşüncelerini nerdeyse bir bildiri uzunluğunda sunduktan sonra sonuçta size ancak bir-ikisine katıldığınız en az beş görüşten hepsini onaylamanızı isteyen bir soru sorma, yani "değil mi?" deme eğilimi ağır basıyor.

Tartışmalarda odak edebiyat değil; edebiyatçının bir aydın olarak görevleri, bir öğretmen sıfatıyla neler yapması gerektiği. Bu durumda konu iyice dağılıyor, toparlamaya çalışırsanız ülkenizin temel sorunlarından kaçan, sorumluluklarından kaytaran züppe bir aydın olmakla suçlanmanız işten değil. Vereceğiniz örnekleri seçerken de olağandışı bir titizlik göstermek zorundasınız. Deneyimlerimden edindiğim bilgiye göre Fatih, Ümraniye, Suadiye, Etiler, Sivas, Konya, İstanbul sözcüklerinin ağzınızdan çıkması bile havayı gerginleştiriyor; yabancı ülkelerden ya da kentlerden

sözetmenizin hoş karşılanmayacağıysa zaten ortada. Bir halk mahkemesinin karşısına kendi isteğinizle çıkmış gibi bir saçmalık yaşıyorsunuz.

Daha toplantının (celsenin) yapıldığı salona girer girmez, jüri üyelerinin bazılarının sizi tetanbullu olarak aklayacakları, öbürlerininse aynı nedenden ötürü karalayacakları kesin. Siz istediğiniz kadar İstanbul'dan değil, kent kültüründen sözetti-ğinizi vurgulamaya çalışın, günümüz edebiyatının büyük kentlerde daha çok serpildiğinden nesnel örnekler getirin, birdenbire gelen "İstanbullu olmak birşey mi demek yani?" sorusunu yüzlerde okuyabiliyorsunuz.

"Peki bu cendereye neden giriyorsunuz?" yerinde bir soru. Hele sizi destekleyenler de köstekleyenler de doğrudan edebiyatla ilgili olmadıklarına göre, toplantıyı zaman zaman bir psikanaliz seansına, zaman zaman ligler arası bir itişmeye çevirdiklerine göre?

Belki başta dediğim gibi, güncel eğilimleri ve sorulan saptamak amacıyla. Belki de -asıl- insanların edebiyatsızlıkta saldırganlaşan yalnızlıklarının derinlerine inmek için.

Mizahsız Gülmece

Humor, eski fizyolojide kan, sevda, safra, balgam salgılarını tanımlamada kullanılıyor. Mizahın da, en hafifinden en karasına kadar çok geniş bir renk ve hm zenginliği var. Her ülkenin mizah anlayışının farklı olduğunu kavramak için fıkralarına bir gözatmak bile yeter.

Edebiyattaysa daha ilginç bir durum sözkonusu: Mizahı yapıtlarında odak seçmiş mizah yazarları bir yana, her gerçek yazarın dünyasını kendine özgü bir mizahla kurduğuna tanık oluyoruz: Genet, Brecht, Kafka, Jarry, Çehov ilk aklıma gelen adlar. Çehov'la iç geçirebilir, Brecht'le diş gıcırdatabilir, Jarry ile küplere binebilir, Genet ile öfke kusabilirsiniz; Kafka ödünüzü koparabilir.

Burada gülmece sözcüğüne gelmek istiyorum.

Kimi Öztürkçe sözcüklerin dilimize ■ Osmanlıca karşılıklarını unutturacak kadar yerleştiklerini, düşünceye yeni ufuklar açtıklarını, en tutucu dilciler

bile yadsımıyor artık.

Ama *aşk* dendiğinde sığ kalan sevi'yi aratmayan gü/me-ce'nin büyük ölçüde benimsenmesi neyin göstergesi acaba?

Sözcüğün yapısı koşmaca, köşe kapmaca, kovalamaca gibi çocuk oyunlarını akla getiriyor. Daha da önemlisi, mizahın ille de gülmek/güldürmekle bağlantılı olduğu görüşünden kaynaklanıyor; kavramın içini boşaltıp anlamını güdükleştiriyor. Oysa edebiyatımızda köklü, zengin bir mizah geleneği var. ■

Özellikle taşlama ve yergi açısından. Eski hiciv ustaları kelle koltukta hicviye yağdırırken, zamanın büyüklerini güldürmeyi mi amaçlıyorlardı?

Son yıllarda mizahın çok etkili bir silah olduğundan habersiz görünen bir sürü dergi türedi. Çoğu, yergiyle sövgüyü karış-hran, sözcükleri bozup parçalamayı, yanlış imlayla yazmayı resmi görüşe karşı çıkma sayan, ironinin kıyısından geçmemiş -evet şimdi yerine oturuyor yeni karşılık- gülmece örnekleriyle dolu. Eleştirilecek biri ya da bir olay mı var, gelsin gırgır, matrak. Zaten gündelik yaşamımızda ağlanacak halimizle dalga geçmeyi alışkanlık haline getirmedik mi? Yakına yakına bir hal olduğumuz kültür aşınımında en büyük pay, mizah duygumuzun koflaşmasında aranabilir pekâlâ. Meğer gülmeye ve güldürmeye ne kadar düşkünmüşüz de haberimiz yokmuş! Televizyon kanallarının sayısı artınca, televizyon bildik adıyla "aptal kutusu" olmaktan çıkıp "gülmece kutusu"na dönünce öğrendik.

Dünyadaki saydamlaşma eğiliminin düşüncelere duruluk, açık-seçiklik getireceğini umarken yalnızca şakalara açık-saçıklık getirdiğini gördük. Dediğimden kuşkuluysanız, Talk-Show programlarını sakın kaçırmayın. Ortalıkta gülecek hiçbir şey bulama-sanız da sansürsüz konuşma hakkından doğan hakaretleşme becerisinin ilginç örneklerini izleyebilirsiniz, güldürücü olma ile gülünç olma arasındaki ayrım üzerine bir daha düşünebilirsiniz. Ünlülerin taklitlerini yaparak ünlenen ünsüzlerin de taklidini yapmaya çalışan ünlü-adaylarını seyrederken grotesk bir dünyanın kapılarında bulabilirsiniz kendinizi. "Bu kısır döngüyü başlatan ilk ünlü kimdi acaba?" gibi absürd sorularla eğlenebilirsiniz.

Komedi oyuncusunun dram oyuncusundan daha usta olması gerektiğini savunanlar şöyle bir gerekçe gösteriyorlar: Dram oyuncusunun canlandırdığı kişiliğe oturması, onu seyirciye olduğu gibi aktarması yeterliyken, komedi oyuncusu çifte bir yorumun altından kalkmak zorunda.

Çünkü canlandırdığı tipi olduğu gibi değil, onu 'o' yapan kişisel aksaklıkların ipuçlarını da seyirciye üstü kapalı bir biçimde sezdirmesi gerek. Yani yarathğı tipi nesnellikle değerlendirmesi, belli bir uzaklıktan bakarak yerine oturtması.

Canlandırdıkları tiplere çok-oturan, üstü kapalı özellikleri altı-çizgili bir biçimde ortaya koyan komedyenlere gülemiyorum, ama onları seyrederken kahkahalar atabiliyorum.

Bir zamanlar, "Temel, bir gün... ", "Delinin biri, doktora...", "Bir Fransız, bir İngiliz, bir Türk, günün birinde..." diye başlayan beylik fıkraları anlatarak zekâlarını ve mizah güçlerini kanıtlamaya çalışan dostlarımız vardı. Gerçi onlar da zamanımızı ve sinirlerimizi törpülemekten geri kalmazlardı ama amaçları ticari değildi en azından. Aradabir bize içerlemelerini göze alarak "Daha önce duymuştum bu fıkrayı" diyebilirdik. Amaç bize onları özletrnekse, hedefine varmış sayılır.

Dokunulurluk

Yenilerde çok tarüşılan bir kavramı, dokunulmazlığı biraz açmaya ne dersiniz? Konu, DEP milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılıp kaldırılmaması, kaldırılabilip kaldırılamayacağı tarüşmalan yüzünden gündeme geldiğinden, daha çok siyasal yanıyla ele alındı ve ister istemez yasal düzenlemeler çerçevesinde takılı kaldı. Dokunulmazlık, milletvekillerine özgürce siyaset yapabilmeleri, temsil ettikleri kitlelerin haklarını ve beklentilerini rahatça savunabilmeleri adına tanınmış yasal bir ayrıcalıktı da sınırlan farklı yorumlara açıktı. Sözgelimi adam vurmaktan, kaza yapmaktan, görevini kötüye kullanma ve yolsuzluk yapmaya kadar sıradan yurttaş için suç sayılan fiiller, yöneticilerin demokratik haklarını engelsiz kullanma kapsamına mı giriyordu da meclisteki dosyalar yıllar yılı sürüncemede kalıyordu? Hayatları boyu günah işlemiş kişilerin hacca giderek cehennemdeki sicillerini temizlemeyi ummaları gibi külhanbeyleri de bir gün meclise girip geçmişe sünger çekmeyi mi düşünüyorlardı? Yoksa

amaçları tövbekâr olmak değil, yeni iş alanlarına günahsız bir geçmişle *korkusuzca* atılmak mıydı?

Bu soruları herkes kendine sordu, kendince yanıtladı. Ata-sözlerimizden devraldığımız yüce gönüllülük doğrultusunda, kimileri "Bal tutan parmak yalar" yargısına vardı, kimileriyse "Her koyun kendi bacağından asılır"la avundu. Bu arada hoşgörü kavramı da bol bol kullanıldı tabii ama onun sınırlan do-kunulmazlığınki gibi yasalarla belirlenmediğinden tartışmalar büsbütün sarpa sardı.

Konuyu somutlamak adına, gözlerimizin önüne bireylerinin birbirlerinin dünya görüşlerine ve yurttaşlık haklarına saygı gösterdiği bir topluluk getirelim (hiçbir dönemde, dünyanın hiçbir ülkesinde tepeden ürnağa hoşgörülü bir toplum olmadığına, en demokratik toplumların bile ulusal çıkarlar özrüyle zorbalığa başvurduğuna inandığım için toplum demiyorum). Hoşgörünün ikinci bir huy haline geldiği böyle bir topluluğun üyelerini kolay kolay çileden çıkaramazsınız, ama hiç mi çıkar-tamazsınız? itersеniz, kişiliklerine ya da onurlarına dil uzatmayı bir deneyin. Kim demiş uygar kişiler yalnızca başkalarının haklarını korur, kendilerininkilere sahip çıkmaz diye? İnsanların yasalarla belirlenmemiş, yalnızca kendi çizdikleri dokunulmazlık çizgileri yoktur diye?

İşte burada, dokunulurluktan yola çıkıp uçuşa geçebiliriz.

Hâlâ laisizm, dokunulmazlık, hoşgörü, demokrasi gibi tarihin tarüşma arşivlerinde yerlerini çoktan almış kavramlarla be-celleşen ülkemizde meğer ne engin bir hoşgörü egemenmiş! Huysuz Virjin'in televizyondaki gösterisini seyredene kadar, duysam inanmazdım.

"Huysuz", huyuna güven olmayan, durup dururken hır çıkaran, geçimsiz, bazan şirretleşen kişiler için kullanılan bir sıfat gerçi, ama sözcüğün olumlu biçimi "huylu" da pek olumlu sayılmaz. Huylu kişiler çabuk işkillenir, huylanırlar; huylu atlar çifteyi basıverirler. Huysuz Virjin, ilk bakışta şirret ağırlıklı görünse de kıvrak zekâsı, yetkin Türkçesiyle, özellikle kendiyle de alay edebilme yeteneğiyle galizliğe düşmüyor. (Demiştim ya, onu televizyonda gördüm, çalıştığı gece kulüplerinde daha ileri gittiğinden kuşkum yok.)

Şimdiye kadar göbek bağıyla bağlı oldukları devlet adamlarını sulu, belden aşağı şakalarla taşlayıp, sözüm ona muhalefet yapan çok komik gördüm, hayatını kendinden bir adımcık ötedeki bir ünlünün taklidini yapmaya adamış nice zavallı gördüm de seyircisini doğrudan karşısına alan, gerekirse onun yanına kadar gidip hesaplaşan bir göstericiye rastlamadım.

Elbette bu tür programlarda seyirci ile gösterici arasında bir tür uzlaşma var: seyirci hoşgörülü olmak ya da görünmek zorundadır, göstericiyse onu fazla yaralamamaya özen gösterir. Huysuz Virjin Seyfi Bey yılların getirdiği deneyim ve ince gözlem sonucu bu dengeyi kendi yararına kurmayı başarmış. Seyircisinin kendisine azarlanmak, hırpalanmak, arasıra şakacıktan itilip kakılmak üzere koştuğunun bilincinde. (Bu koşullar hesaba katıldığında acımasız sayılmaz bence.)

Düşünün ki karşınızdaki topluluktakileri sınıfsal özellikleriyle, tavırlarıyla, giyimleriyle, Türkçeleriyle bir kıyma makinesinden geçiriyorsunuz ve karşılığında bol bol alkış alıyorsunuz. Hatta en çok harcadığınız kişi, sizi en çok alkışlayan oluyor. Seyfi Bey'in iki-üç zeki darbeyle portresini çizdiği, sonra da sildiği sanatçılar, belki de "adım edilsin de nasıl edilirse edilsin" diye düşünen reklam-düşkünleri ya da içten içe kızsalar bile öfkelerini gizleyen ünlüler. Ya seyirciler? Bu tek taraflı bombardımanda iki karşı-nükte patlatılırsa kıyamet mi kopar? Nükteler zekâ ürünü olursa Huysuz'un kızacağını hiç sanmam, boşuna ürküyorlar.

Hoşgörüyü, savunulacak hiçbir değeri olmama alışkanlığı diye yorumlayan bir kesime sesleniyor Huysuz Virjin. Böyle bir göstericinin işi çok güç olsa gerek. Dışarıdaki kalabalığın sesini geçirmeyen bir geçitte tek başına kalmış gibi.

Sesini ne kadar yükseltirse yükseltsin, kendi yankısından başka bir yanıt duyamadığından muhalefetinin dozunu -terbiyesi pahasına- gitgide yükseltmek zorunda, mesleğinin tadı kaçana kadar.

Kabarenin Sınırları

Kemikleşmiş yapıları sarsma, kök salmış kurumlan kıyasıya eleştirme akımının, toplumlarında sivrilmiş/sivrilmemiş kişileri zaman zaman geçmişlerini yadsımaya; onların, "ben demiştim zaten" uyanıklığıyla yeni

sapmalara girmelerini kolaylaştırmaya yönelik özendirmeleri uzun süredir kafamı kurcalıyordu da mantığın ve iktisat biliminin gözardı edildiği, nerdey-se çılgın denebilecek bir birleşme coşkusunun yaşandığı Almanya'da siyasal düşüncelerinden ödün vermeyen üç genç kadının, sahnelendiği her yerde ilgiyle karşılanan kabarelerine rastlayacağım aklıma bile gelmezdi.

Kabare baldır-bacak, fıkra, sövgüden öteye gitmeyen muhalefet anlamına geliyordu benim için uzun bir süredir. Christa Weber, Alman. Berrin Lenz-Alganer, Almanya'da yaşayan bir sanatçımız, Mania Vlachogianni'yse Yunan asıllı. *In Harem Tanzem Die Kanaker - Getürktes Kabaret'te* Almanya'daki göçmen işçilerin sorunlarını, itildikleri yalnızlıkla köksüzlüğü, onları ezmeyi ve sömürmeyi huy haline getirmiş Nazi artıklarıyla türedi burjuvaziyi, hiçbir klişeye sığınmadan her iki kesimdeki insani zayıflıkları gözardı etmeden canlandırıyorlar. Üç dili, üç şarkı anlayışını aralarında paylaşarak üç ayrı ana-dil yaratıyorlar. Müzik ve dans alanında profesyonel olmaları kabareyi seyirlik bir şölen kılıyor. Tüssing'de, göl kıyısındaki görkemli bir kilisedeyiz. Bu kere, din adamlarının eşlerinin izleyeceği bir gösteri. Çoğu, otuz beş yaşın üstündeki din adamı eşleri, arasıra burularak da olsa heyecanla izliyorlar oyunu, ayakta alkışlıyorlar sonunda.

Berrin ile Christa'ya neden kabare türünü seçtiklerini soruyorum. Önce, klasik bir oyun istemişler, ama duygusallığın ağır basacağını düşündüklerinden kabarede karar kılmışlar. Onlara göre kabare, daha doğrudan bir anlatıma, karmaşık olmayan bir dile olanak tanıyor. Ayrıca Almanya'da köklü bir geçmişi var, politik bir geleneği. 1. Dünya Savaşı öncesinden başlayarak en etkin tiyatro türü katma yükselmiş. II. Dünya Savaşı'ndaysa tek güçlü ifade alanı olmuş. Werner Schneideı'in edebi siyasal yaklaşımına, Eisleı'in sözle müziğin uyuşumunu sağlayan caza yakın bileşimine, Brecht'e hayranlık duyuyorlar.

Berrin, "Almanya özelinde, burada yabancı kimliğiyle yaşayan bir sanatçı için, toplumun sosyal yaşantısındaki çekişmeleri ve problemleri aksettirebilecek tek çözüm: pratik olarak kabare. Problemlerle çıkmazlar o kadar çok ki, politik çözümler olmadan sanatsal adımların atılmasına hemen

hemen olanak yok. Yani kabare, Türk azınlık için de geleneksel bir ifade alanı, " diyor.

Azınlıktan ne kastedildiğini sorduğumda aldığım yanıt :

"Yalnızca sayıca değil, politik gücü, sesi olmayan, hakkını ele geçiremeyen, ama bu uğurda savaşanlar. Oysa Fransız usulü kabare, politiklikte bir durulmanın göstergesi."

"Kendi düşüncelerimi savunabileceğim, neyi ne için yaptığımı bileceğim, yönetmenin oyuncağı olarak ödün vermeyeceğim için bu çalışmayı heyecanla karşıladım," diyor Christa. "Bu açıdan bireyci sayılabilirim."

Bölümler arasındaki bağlantıyı Yunanca ezgiler çalarak ve söylerek sağlayan Mania, bir bakıyorsunuz, çılgınca namaz kılıyor son bölümde, Christa deminki soylu(!) Alman Berrin'in iyilikseverlik duygularını kalkındırmaya yarayan bir Kezban oluvermiş büyük bir ustalıkla.

Piyanistin son sahneye kadar eleştirel tanıklık taşıyan bir bakış ya da çalış açısı son sahnede ürkütücü bir karmaşayı canlandırmak adına siliniyor. O da oyun alanındaki yerini alıp keşmekeşe katkıda bulunuyor.

Dönüp dolaşıp yine kabare türünün zamana dayanıklılığı konusuna geliyoruz.

Aldığım yanıtlardan, belli bir form gözetilmezse, bölümler arasında sağlam bir bağlantı, belirli bir çıkış, yükseliş ve doruğa eriş becerisi sağlanmamışsa, kabarenin de herhangi bir edebiyat yapıtı gibi doğduğu gün ölmeye mahkûm olduğunu çıkarıyorum. Bir gerilimin tırmandırılması sözkonusu. Seyircinin oyuna katılması için de kabarede yer alan sanatçının siyasal görüşüne inanması gerekiyor.

Kabare, çoğu kere günlük bir seyirdir -belki zamana dayanıksızdır- onu yaşatan, sanatçının günlük iniş-çıkışlara dayanıklılığıdır, ödünsüzlüğüdür.

Örnek Suçlar Ülkesi

Max Aub'un *Örnek* Suç/ar'ını okurken, yapıtı kıvrak Türk-çesiyle dilimize oturtan Mehmet Baydur'un da sonsözde sorduğu sorulara takılmamak elde değil. Bu cinayetler ya da suçlar, gazetelere geçmiş gerçek cinayetlerden derlenmiş bir güldeste mi, yoksa bütünüyle yazarın ince ince işlediği (her iki anlamda) bir cinayetler dizisi mi?

Ama üçüncü bir olasılık da sözkonusu. Tetiği çeken, gazete haberleri de olsa, kurşunu yazarın kendisinin saplaması. Siz de benim gibi yazar eli değmemiş, onun kurgu becerisiyle yeniden yaratılmamış bir malzemenin yalnızca hammadde sayılabileceği görüşündeyseniz üçüncü olasılıkta direteceksiniz demektir. Hele o malzeme özgün bir kara mizah anlayışının sınırlarına giriyorsa.

Kitap, ilk bakışta, yaşamın somutluğu karşısında ölümün boşunalığına bıyık altından gülüyormuş izlenimini uyandırıyor. Ama içini biraz daha okuduğunuzda, yazarın yaşamın somutluğu konusunda da birtakım kuşkuları olduğunu anlıyorsunuz. Başımıza her an her şey gelebileceğine göre ölüm de yaşamanın bir parçasıdır, o da yaşam kadar somuttur görüşüyle yazar birdenbire felsefenin alanına adım atıp sözgelimi intiharın "absürd"ün sınırlarına girmediğini ileri süren Camus ile dalaşıyor. Çünkü her cinayet biraz da intihar değil midir?

Aub'un kendi yarattığı ya da polisteki ifadelerinden yararlandığı kişilerin çoğunu, işledikleri cinayetten çok, onun mantıklı bir hesabını vermek zorunda kalmaları ölesiye yaralıyor:

"Tepeden tırnağa ıslattı beni otomobiliyle. Tamam, bu olup bitti. Ama çoraplarım bile ıslanmıştı. işte buna eyvallah diyemezdim. Her şeyin bir haddi vardır. Ne olacak, bu sefer bir yaya, boktan bir şoförü öldürdüyse? Gürültüyü ayyuka mı çıkaracağız?" ya da:

"Hayır canım, kendimi de öldürecektim, ama tabancamın topu sıkıştı. Vallahi kendime ayırmıştım son kurşunu (...)"

Aub'un çok ince ayrınülarla ufak sürçmelere dayalı kara mizahı, okura kurşun sıkmakla yetinmiyor, kurşunu sıkan okur olsa acaba ne olurdu sorusunu da getiriyor.

"Öldürmek, acımadan öldürmek, ileriye doğru devam etmek için, yolu temizlemek için, yorulmamak için öldürmek" sözcüklerini okuduğumda bu uğurda kendi hazırlayabileceğim liste gözümü korkuttu doğrusu. Örnek Suçlar Ülkesinde yaşayan biri kimliğiyle önce kimleri haklamam gerektiğini düşündüm. Onlar, iyi ki yüzyüze kolaylıkla gelebileceğim kişiler değildi de içime su serpildi.

Geceleri inşaat gürültüsünden, dişlerimdeki dolguları zangırdatan burgulardan, sabahlara kadar odayı belli aralarla tarayan ışıklardan kurtulamayacağım için salonda, yerde uyuyorum şimdilerde. Geçen yıl da öyle yapmıştım. Bu kere, sabahları mahalleyi dolaşan kasetçilerin sonuna kadar açtıkları -müzik mi desem- her neyse işte onunla uyanıyorum. Bu sıcaklarda toz toprak girmesin diye camları da kapalı tuttuğuma göre sinirlerimin iyice bozuk olduğu varsayılabilir. İçimden, güzel bir cinayet işlemenin tam sırası diye geçirmediğim söylenemez. Ne yazık ki Örnek Suçlar Ülkesinde hedef bolluğundan geçilmedi-ğinden belli bir hedefe yönelmek güç: Akşamüstü para bozmayan taksiciler, sizi kuyrukta bekletirken bütün çabaları çay içmek olan banka memureleri, ille de balık yemenizde direten garsonlar varken.

Bu sıkıntılara bir ara verip biraz dinleneyim diye Şile'ye gitmiştim geçenlerde iki-üç günlüğüne. Değirmen Oteli'nin ta-raçasında akşamüstü keyifli bir yemek yemeye hazırlanırken bir bomba patladı sanki. Turistler kaçıştılar. İçkileri ve yemekleri telaşla örttük. ■

Belediye kamyonu o saatte böcek ilaa püskürtüyormuş meğer. Edindiğimiz bilgilere göre ilaan insan sağlığına zararlı hiçbir etkisi yokmuş. Böcek de olsa bir canlıyı öldürebilecek güçteki bir zehirin başka bir canlıyı hiç etkilemeyeceğine inanmak, laubaliliğin daniskası. İlaan etkisi bir yana, üstünüze sinen o yoğun sis, damağınıza saatlerce yapışan o pas tadı ne olacak?

Aub'un kitabında, laubalilik (Öztürkçesi bulunmadığına göre demek yaşamımıza ötedenberi sinmiş bir kavram) yüzünden işlenmiş suçlara öncelik tanınmamış. Yaşasaydı, geçenlerde gazetede okuduğumuz şu cinayeti, kitabına katmadan edemezdi: Patoloji profesörü, kapıasını av

tüfeğiyle vurduktan sonra şöyle diyor: "Bana Bekirciğim diyordu durmadan, kendisini kaç kere uyarmışhm."

Bayağılık Hastalığı

Belli dönemlerde çeşitli ülkelerin nüfuslarını kırıp geçiren salgınları bir yana bırakalım. Cüzamlılar ıssız yerlere sürülmüyor artık; İstanbul'un altüst edilmiş taşı-toprağının altından çıkan fareler veba salgınına yol açmadı; doğduğumuzda yapılan çiçek aşısı hâlâ geçerli; kolera aradabir yoklasa da, çabuk gidiyor; kanserde erken teşhis umudu var. Başedilmedik bir aids kaldı, trafiği saymazsak.

Susan Sontag'ın *Bir Metafor Olarak Hastalık* adlı denemesinde belirttiği gibi, bilim adamları onulmaz görünen hastalıklara yakıştırılan ideolojik metaforlann etkisinde kalıp yılgınlaşma-dıkları sürece her illetin ilacı bulunabilir; bizim dönemimize yetişmese de bir sonrakine mutlaka yetişir. Ama bu arada insan yaşamının kesin sonu olan ölüm de değişik kisvelere ve adlara bürünerek yeni ağırlığını koyacaktır elbet.

Benim şimdi üstünde durmak istediğim hastalıksa devası asla bulunamayacak gibi görünen bayağılık. Küçüklüğümden beri semptomlarına tanık olduğum için ona karşı bir bağışıklık kazandığımı sanıyordum. Ama birdenbire öylesine bulaşıcı oldu ki katı-ahlakçı biri olmadığım halde tutucu sözler etmeye zorluyor beni: Kişioğlu bayağılıktan ölebilir mi? Bence ya ölür ya ölmekten beter olur.

Küçüklerin sanatçıları^) taklit ettikleri televizyon programını izlerken mideme saplanan sancı, ülser sancısını aratmayacak keskinlikteydi. Horace MacCoy'un *Atları da Vururlar, Değil mi?* adlı romanını bir daha okumuş kadar oldum. Amerika'da bir dönem yaygınlaşan bol para ödüllü dans maratonlarını çağrıştırıyordu program. Filmde, başkadın Jane Fonda'ydı. Bütün gücünü tüketmiş, beş parasız, tek umudu kalmamış biriydi, dans partnerinden kendisini artık vurmasını istiyordu. Erkek başkişi de, sakatlanan atları kurtarmanın başka bir yolu olmadığını bildiğinden, bu isteği yerine getiriyordu.

O günden bugüne sakat atları kurtarmak için çalışmalar yapıldı mı, bilmiyorum. Ama o dönemde, parasızlıktan ve açlıktan bu tür maratonlara

kahlmaya, sonuna kadar sömürülmeye zorlanan kişilerin haklarını yalnızca hayvanları koruma derneklerinin savunması ve sonunda bu tür maratonların yasaklanmasını sağlaması çok ilginç.

Bizim küçükler maratonundaysa parasızlığın payı yok, ama bir tür "açlık"ın payı büyük. Televizyon sunucusunun yumuşak sesle sorduğu sevecen sorularla bile örtemediği bir şiddet sözkonusu. Küçük sanatçı adaylarının boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri sorusuna verdikleri yanıtlardan (bilgisayar oyunu oynamak, kitap okumak, spor yapmak, müzikle uğraşmak) Türkiye ölçülerine göre geliri ortalamanın epey üstünde ailelerden geldikleri anlaşılıyor. Olası soruların yanıtları önceden ezberletilmiş bile olsa.

Çoğu, ilerde hangi meslek dalını seçmek istediklerini söylerken çocuklara özgü bir içtenlikle birden ciddileşiyor, cana yakın oluyor. Zaten korku ve gerilim filmlerinin şaşmaz kurallarından biri, vurucu sahneden önce çok sakin doğa görüntüleri, her türlü tehlikeden uzak, mutlu bir aile ortamı aracılığıyla seyirciyi gevşetip biraz sonraki şiddette hazırlıksız yakalamak değil midir?

Doğrusu, korku filmi olması amaçlanmışsa çok başarılı bir program bu. Daha üç dakika önce sevimli ve zeki bulduğunuz bir çocuğu, birdenbire bu iki özellikten de nasibini almamış ünlü bir sanatçının kılığında, üstelik aslına benzemek için abartılmış tavrıyla piyasa şarkıları söylerken görüyorsunuz. Hani bu çocuğun demin gönlünde yatan meslek bilim-adamlığı ya da öğretmenlikti? Demek ya demin söylediği yalandı, ya şimdi yaptığı yalan.

Çocukların küçük yaşlarda ünlülere özendikleri, büyükler gibi olmaya heveslendikleri bildiğimiz bir gerçek. Aynanın karşısında kendilerini saatlerce inceleyip kime benzemek istediklerini kararlaştırmaya çalıştıklarını da biliyoruz. Yine de çocuklar, yaşlan ne kadar küçük olursa olsun *oyun* oynaklarının bilincindedirler. Kendi başlarına ya da kendi aralarında oynadıkları sürece, oyun bir süre sonra eskir, yavanlaşır, tadı kalmaz. (Küçüklüğümde, sesim yankılansın diye banyoya kapanıp aynanın önünde onbeş dakikalık konserler verdiğimi anımsadığımda hâlâ gülüyorum.) Ama büyüklerin önünde, hele televizyon kamerası karşısında oynanan bir oyun, bağlayıcı bir özellik taşımıyor mu? Bunu düşünmek,

çocuklarını teşhir etme açlığı çeken ana-babalarla, programı akıl eden TV kanalına düşüyor.

Benim için asıl merak konusu, gelir düzeyi belli bir noktaya ulaşmış ailelerin belli bir kültür ve eğitim düzeyini de tutturmuş olacakları varsayımıyla (saçmaladığımı biliyorum!) çocuklarına hangi örnekleri, hangi kıstaslarla seçtikleri. Çocuklar, taklit etmeye çalıştıkları sanatçıların^) yalnızca seslerinde karar kılsalardı önemli değildi. Gelgelelim biz şarkıyı zaten seçilen şarkıcının sesinden dinliyoruz; çocuksa ona benzetilmek için yapılan makyajı, yaşına uymayan kılığıyla fiziksel bir benzemenin peşinde. Dokuz-on yaşında bir oğlanken, yapıştırma bıyığıyla sözümona saz çalıyor, on yaşında bir kızken, feleğin çemberinden geçmiş bir kadın rolüne öykünüyor.

Nabokov'un dünya klasiklerinden sayılan romanı *Lolita,* küçük yaştakilerde zedeleyici etkiler bırakabileceği gerekçesiyle muzır bulunmuştu. Oysa zaten küçük yaşta okunamayacak kadar güç, edebiyat birikimi gerektiren bir yapıttı. Ağlamaklı, hünsa çocuk seslerinin çığırdığı arabesk müziğe düşkünlük de hesaba katıldığında başta Nabokov'un halkımızın eğilimleri karşısında dudaklarının uçuklayacağı kesin.

Erkekçe Kadınlık

Kökü çok eskilerde yatsa da hâlâ üstünde konuştuğumuz feminizm akımını önyargılardan, kadınca ve erkekçe bakışlardan bağımsız, serinkanlı bir biçimde incelememiz gerekmiyor mu artık? Ne de olsa yeni başbakanımızın bir kadın olması konuya başka bir güncellik kazandırıyor.

Önce, kimi tutucu kadınlarca da benimsendikleri için daha yaygın olan erkekçe önyargılara bir gözatarsak:

"Kadının yeri, evidir... Çalışan kadın, evine ve çocuklarına yeterince zaman ayıramaz. Kadının yapısı temelde duygusaldır... Kadın dediğin, ince, zarif, anlayışlı, dayanıklı ve anaç olmalıdır... Feministler erkek düşmanıdırlar, erkeklerden yüz bulamayacak kadar çirkin oldukları için feminizme sapmışlardır. Aslına bakılırsa kadın yazarlar da onlar kadar ukala ve çekilmezdir. Zaten kadınlar kendi aralarında sevişilebilecek ve evle-

nilebilecek olanlar diye ikiye ayrılırlar. Benim karım bu kadar sevgi dolu, yumuşakbaşlı olmasa her kaçamaktan sonra evime döner miydim?"

(Bu övüncü taşıyan bir erkeğe bağlanmış kadının, hayata onunla aynı açıdan baktığı, "erkeğin kökü içerde olsun da gerisi önemli değil" inancına kapılandığı anlaşılıyor.)

Feminizme yöneltilebilecek kimi haklı eleştiriler arasında, feministlerin kültür ve sınıf farkı gözetmeksizin bütün kadınları kadın olmakla birleştirmeleri başı çekiyor. Bu durumda, haklarından habersiz, okumasız yazmasız kadınlarla haklarını *bilinçlice* kullanmayıp günlerini kadınca gün edenler bir eşdeğerlilik kazanıyor. Öğretimde ve ücrette erkeklerle eşitlik gibi somut ilkeler uğruna çaba gösterileceğine cinsel taciz gibi sınırları belirsiz bir odakta yoğunlaşılıyor. Sınırlar belirsiz, çünkü başı türbanlı ya da örtülü kadın sayısının azımsanamayacağı bir ülkede bir erkeğin *varlığı* bile onlarca taciz sayılabilir. Otobüslerde, dolmuşlarda sizi bir erkeğin yanma oturtmamaya özen gösteren sürücülerin de bol bulunduğu ülkemizde asıl cinsel tacizi hepimiz, kadınlı-erkekli bir kitle olarak *koruyucularımızın* ta kendilerinden almıyor muyuz?

Bir başka haklı eleştiri de feministlerin çoğunun yaşadıkları ülkenin güncel, somut kadın sorunlarından çok feminist edebiyatla ilgilenmeleri. Sözgelimi yaşamı boyunca ya babasından ya kocasından dayak yemiş, ezile ezile onuru zedelenmiş, çıkış yolunu kocasını öldürmekte bulacağını sanmış yığınla gencecik katil var. Kocasıyla imam nikahıyla evlenip bir sürü çocuk doğurmuş nice küskün kadın var. Yasanın kendilerine tanıdığı çocuklarını işyerindeki kreşe bırakma hakkını kullanamayan kadın işçiler var. Ama bu konularda uzmanlaşmış, yasaları tarayıp boşluklarını bulmuş bir feminist hukukçu kadrosu var mı acaba? Tecavüze uğramış insanların davalarını gönüllü üstlenen avukatlar var da ben mi bilmiyorum? Ümra-niyeli genç kadınların olumlu girişimlerinden, Kadın Sığınağı açanların iyi niyetinden haberliyim, ama yasaları değiştirecek çapta bir örgütlenmeden sözediyorum burada. Yasalar değişmeden, etkileri yaşama biçimimize sinmeden, Kadın Sığına-ğı'na başvuran bir kadının üç-beş gün sonra, yani yaraları iyileştikten sonra, yeni yaralar alma pahasına evine dönmek zorunda kalacağına inandığımdan.

Yine de ister güncel politikada, ister kalıcı siyasada her ciddi akımın ilk hızı geçtikten sonra da birtakım izler bırakhğı kesin. Feminizme karşı olanlar bile onun aracılığıyla kendilerini, çevrelerini, kadın-erkek ilişkilerini yeniden gözden geçirdiler ister istemez.

Bugünlerde atanan başbakanımızın bir değişim rüzgarı estirdiğini ilk kim keşfetti bilmiyorum, ama oldukça tutuldu bu laf. Her ne kadar rüzgârın poyrazdan mı, lodostan mı, yoksa karışık yönlerden mi estiği belli değilse de.

Güzel, zarif, iyi bir eğitim görmüş genç bir kadının başbakan olması elbette sevindirici. Her açıdan (maddi açı dahil) doygun sayılabileceğine göre büyük kişisel hırslara kapılmayacağı düşünülebilir, herkese açtığı kollarını arasıra ezilen kadınlara da uzatabileceği umulabilir. Yine de ben pek umutlu değilim. Başlangıçta bu olumlu özellikleri taşıyan, idealist görünen birçok kadının, herhangi bir mevkiye geçtiklerinde, karar alacak bir konuma geldiklerinde zamanla sertleştiklerini, inceliklerini mesleklerine bir türlü taşıyamadıklarını çok gördüm. Sanırım bu tür işlerin *erkeklere özgü* olduğu anlayışıyla yetiştirildiklerinden erkek modelini benimsemeyi daha kolay, daha elverişli buluyorlar; pek ummadıkları bu başarıyı doğal karşılamadıkları için sonunda çoğu erkekten daha erkek olmayı beceriyorlar. Dünya görüşlerimiz zıt olsa da yeni başbakanımıza -halkımızın çoğunluğuna uyarak- ben de süre tanımaktan yanayım. Nasılsa fazla uzun sürmeyecek: Türkçesinin sık sık tökezlemesi, hamasi bir üslup taşıyan konuşmalarında "ben" yerine "biz" demeyi yeğlemesi, hem milliyetçi, hem dindar, hem çağdaş olduğunu vurgulaması, karar alma kavramını kararname çıkartmak doğrultusunda yorumlaması gibi belirtiler varken...

Kısa sürede, gönlünde yatanın "baa" denilen bir Pamuk Prenses mi yoksa cücelere kök söktüren bir Demir Lady mi olduğu açığa çıkacak nasılsa. Ne yazık ki bu iki imge de çağdaş imgeler değil. Ne Pamuk Prenses ne Demir Lady. O zaman şöyle bir soru geliyor akla. Çağdaş kadın imgesi yüzeyde kalmasa, derinlere inseydi, yazının başında örneklerini saydığım erkekçe görüşlerle donatılmış partililerden destek görür müydü acaba?

Ecnebi Tını

Her ülkede gündelik dili o ülkedeki güncel eğilimlerin, yani bir anlamda güncel siyasanın büyük ölçüde etkilediği bir gerçek. Ama Türkçe gibi hemen her on yılda bir değişen siyasal rüzgârların etkisiyle savrulan, sürekliliği kesilip biçilen, edebiyatla bağlantısı gitgide böylesine seyrelen bir dil daha var mı, bilmiyorum. O yüzden olacak, dilimizin gelişiminin ilginç bir tarihçesi var. Şimdi masal gibi geliyor, kırk yıl kadar önce akıcı bir Türkçeyle düşünebilmek ve yazabilmek adına dilimizi zamanla yamalı bohça haline getirmiş yabancı öğelerden olabildiğince temizlemeye gönül vermiş aydınlar vardı: yazarlar, çevirmenler, dilbilimciler, bilim adamları...

Hepsi kendi uğraş alanlarında dilin anlaşmasına çaba gösteriyorlardı. Bir bölüğü Türk Dil Kurumu üyesiydi, bir bölüğü değildi, ama her nedense karşılarında hemen düşman bir ittifak buldular. Başka hiçbir alanda uzlaşamayan ödünsüz ilericilerle ödünsüz gericilerin ittifakını. Hk bakışta haklı gibi görünen bir karşı çıkıştı: gerisinde bir tarih ve duygu birikimi yatan sözcükleri yadsımak, dilin geçmişle bağlantısını koparabilirdi, edebiyatı güdükleştirebilirdi, ayrıca halkla aydınlar arasında bir iletişim kopukluğuna yol açabilirdi. Hesaba katılmayan tek öğe, çoğunlukça benimsenmeyen karşılıkların dile zaten yerleşme-yeceğiydi. Önerilen yeni sözcükleri uyduruk sayanlar, dilin Allah kelamı olduğuna, insanlarca yaratılmadığına inanır gibiydiler; Öztürkçe savunucularının bazıları da Türkçenin genel akışına ve kullanımına aykırı, dahp. baştan ölü doğmuş sözcükleri kabul ettirme inadındaydılar ("seyirci" yerine gelenekte bambaşka bir çağrışımı olan "görücü" sözcüğünü öneriyordu sözgelimi). Sözümona dil sevgisi üstüne başlatılan bu tartışma kızışınca taraflar birbirlerini kıyasıya suçlamaya başladılar: Öz-türçeyi savunmak züppelik, Batı hayranlığı anlamına geliyordu, öte yandan eski edebiyatı -diyelim Tanpmar'ı- sevmek bağnazlık sayılıyordu. Böylelikle Türkçe, hiçbir dilin kaldıramayacağı siyasal bir yükün altında kaldı. Yazarların, düşünürlerin ne dediklerinden çok hangi sözcükleri kullandıkları üstüne düşünülmeye başlandı, dünya görüşlerinin tek tek sözcüklerden çıkartılabileceği inancı yaygınlaştı. Diyelim Halit Zi-ya'nın -yapıtlarını sonradan kendisinin anlaştırmaya çalışmasına karşın- Fransızca mantıktan çevrilme Türkçesi, "Lâzımdır ki...", "Ne zaman ki onu gördü..." diye başlayan takırtılı tümceleri sağ kesimce diriltilmeye çalışılırken sol kesim de dil devri-mine ihanet etmemek adına bu kere Osmanlıcadan çevrilme "dört başı bayındır",

"duygularına yargıç olma" gibi deyimlerin ağır bastığı melez Türkçeyi kullanmaya alıştı.

İki kesim de edebiyatçıya anadili içinden özel bir dünya, kişisel biçem damıtma özgürlüğünü tanımıyordu. Sağcı bir yazarsanız, on sekiz yaşındaki bir öykü kişisini, "amma velakin", diye konuşturmanız, solcuysanız, altmış küsur yaşındaki bir hanıma "Bu bağlamda ne düşünüyorsunuz?" gibi sorular sor-durtmanız isteniyordu.

Türkçeyi seven yazarlar, bildikleri gibi yazmayı sürdürdüler. Bu arada dil, yadsıdığı ve benimsediği sözcüklerle genişleyen yatağına oturdu. Yeni sözcükler eskileri silmediler, yeni ay-rımcıklar kattılar anlamlarına. Ömür, hayat, yaşam, yaşantı bir metinde birlikte kullanıldıklarında yadırganmadıkları gibi, kavramı zenginleştirmeye de yarıyorlardı artık. Şimdilerde en hızlı Öztürkçe düşmanlarının bile bir zamanlar karşı çıktıkları sözcüklerle konuşmaları (ister çağdaş görünmek adına, ister ağızlarından kaçırdıkları için) bir zamanki tartışmanın boşa gitmediğini gösteriyor.

Bana kalırsa Türkçe en büyük yarayı Ecevit-Erbakan koalisyonu sırasında aldı. Çoğunluğunu edebiyatını ve dilini önemseyen, bireysel kararlarını bile büyüklerine devretmekten yana olanların oluşturduğu halkımız, Ecevit'in esenlik dilekleriyle Erbakan'ın hayır duasını birarada dinlemekten gocunmadı. Zaten geçmişte de dil tartışmasına "Hostes yerine gökko-nuksal avrat mı diyelim yani?" türünden sululuklarla gülüp geçme eğilimindeydi. Halkımız, koalisyon sözcüğüne "ko alışsın" gibi bir karşılık bulmuştu zekice, ama dille siyasa arasındaki bağlantıyı hiç araştırmamıştı; bundan böyle parçalanmış bir dille yaşayacağını umursamıyordu anlaşılan. Aradabir değişen Anayasa'nın nasıl bir dille kaleme alındığı da umurunda değildi çünkü Anayasa yapmak zaten büyüklerin işiydi! Önerilere zamanla alışırdı: ko alışsın.

Turgut Özal, yarım yamalak Türkçesi ve yarım yamalak İngilizcesiyle halkın aradığı taze kandı; Demirel'in köy kahvesi söyleşisini abarttığı popülist dil, halka artık yakın gelmiyordu, halk "vizyon" peşindeydi.

Geniş vizyonun ilk belirtileri eski arabesk şarkı sözleri desteğinde sökün etti. Tann'ya baştan yaratılmak üzere yakaran kitleler, yıllar yılı ağladıktan

sonra sevimli bir tonton amcanın koruması altında ne gibi gözükara kaçamaklar yapabileceklerini kavramışlardı. Üstelik seçtikleri milletvekilleri, seçildikleri yörelerde cinayet nedeni sayılabilecek küfürleri meclis kürsüsünden haykıracak kadar yiğit delikanlılardı! Böylelikle vizyon genişliği, küfür dağarcığını zorlar hale geldi. İthal küfürle idare edemezlerdi ki!

İlkin mecliste başlayan dil kirlenmesi televizyon kanalları aracılığıyla topluma yayıldı. Film ya da dizi seslendirmelerinde "alright"lar *tamam*, "okey"ler *oldu* sözcükleriyle --dudak hareketlerine göre- karşılandığından *peki* ya da *evet* unutuldu. Sonralar anacaddelerimiz, o dizilerin adlarını kapışan Dallas harlan, Flamingo mağazalarıyla dolup taşmaya başladı. Bu Yalan Rüzgân'nda doğrusu herkes Cesur ve Güzel'di. Türkçeyi unutturmak kolay bir mesaj değildi, çünkü.

Bir dilin, içine günün modası gereği sızan yabancı sözcüklerle kirleneceğini ileri sürecek değilim. "In" ve "out"lar, hangi dilden çevrildiğini kestiremediğim "Sıcak bakma" ve "Soğuk bakma" gibi gözde kavramlar, ideoloji açısından ters gelseler de Türkçenin katline fazla bir katkıda bulunmuyorlar. Radyo, televizyon, telefon gibi uluslararası kullanımı olan aygıtların Türkçelerinin keşfedilmesi de gerekmiyor bence. Ama sözgelimi yeni düşünce akımlarının Türkçe karşılıklarını araştırmak, zorlu da olsa gerekli bir çaba. (Bu arada postmodernizmin olduğu gibi bırakılmasından yanayım, modernizmin kuzu postunun üstüne geçirilmiş bir kaplan postunu anımsatıyor.)

Özal dönemi, ağız bozukluğunu kaldırmakla yetinmedi, sanatın ve edebiyatın beş kuruşluk değeri olmadığına inanan bir kuşak yetiştirdi: vizyonu televizyonla eş tutan bu görüş, bu akım aracılığıyla çoğunluğu blucin ve kes markalarından, dolar ve faizden başka şey konuşmayan, bireyselliğini ancak sürü insanıyken yakalayabilen bir kuşak. Yeni türeyen özel radyo kanalları konuşan Türkiye'den yanaydılar, ama ne yazık ki doğru dürüst bir Türkçe yükselmiyordu hiçbirinden. Biz de bu arada konuşan radyonun, artlarda kaset çalmak anlamına geldiğini öğrendik. Bazı kanalların hangi saatte hangi parçaları çaldıklarını ezberledik. Acaba ödünç kaset mi verseydik? Ama nasılsa aralarındaki kaset işbirliği o kadar

yoğundu ki birinde kaçırdığınız "I Will Always Love You"yu öbürlerinde yüz kere dinleyebiliyordunuz.

Geçen yıl halkımız konuşan radyoların susturulmamasın-dan yanaydı. Radyolarla birlikte demokrasiyi savunuyordu, radyosunu istiyordu. Bizlere de genç demokrasi havarilerinin -sunucuların- Amerikanca tınılı Türkçelerine, cayırhlı şakalarına kulak vermek düşüyordu. Hâlâ düşüyor, çünkü elbette yasaklamalardan yana değiliz. Konuşsunlar! Ne ki halkımızın konuşma adına yükselttiği ses, Türkçeyi savunma amacını taşımıyordu; müsamare şiirleri düzeyindeki şarkı sözlerini bile mırıl-danamayan genç ve yeteneksiz sesleri bol bol dinleyip coşmak, göbek atmak, pop-arabesk-türkü sentezinde birleşmek amacındaydı. Hâlâ öyle.

Ama dilin yeniden çetrefilleşmesinde bir zaman duru Türkçeyi savunmuş olan bazı şairlerle yazarların ve onlara öykünen genç edebiyatçıların şimdiki Osmanlıca düşkünlüklerinin de payı var. Kimi, ağdalı eski sözcükler aracılığıyla yazısına şiirsel bir büyü katacağı inancında; kimi, bu tür fetişlerle entelektüelliğini pekiştireceği sanısında. Bu eğilimin Özallı yılların başlarına rastlaması ilginç değil mi?

Bir dil ne zaman kirlenir?

Bence, yalnızca bir iletişim araa sayıldığında, solunan bir dünya olduğu gözden kaçırıldığında; özellikle de hnısı ecnebileştiğinde.

Peki Türkçenin alabileceği hiçbir öç yok mu bu durumda? Aldı bile. Çevremiz beden-diliyle anlaşabilen, ama aşksızlık sancısı çeken insanlarla dolup taşıyor.

Suçlu Kim?

27 Mart seçimleri günü öğleden sonra 4.30'da inanılmaz bir uyku bashrdı: Daha önce bu saatte gözlerimin kendiliğinden kapandığını hiç anımsamıyorum. Bu beklenmedik gevşemeyi bir süredir gergin olmama, geceleri uyuyamama bağladım. Bu açıklama ikinci soruyu getirdi: peki neden bir süredir uyuyamıyordum? Şimdiye kadarki kısa süreli uykusuzluk dönemlerimi gözden geçirince şöyle bir kanıya vardım: bir biçimde hazırlıksız yakalanacağımı sezdiğim dönemlerde uyumaktan kaçınıyor,

sinirlerimi iyice inceltmek pahasına uykusuzluğa kaçıyordum (konu yeni bir aşk da olabilirdi, yeni bir yapıt da, unuttuğumu sandığım bir ölümün anısı da, deprem gibi doğal bir felaket de, söndürülmemiş bir sigara da.)

27 Mart günü beklenmedik saatte bastıran uyku, bir gevşemenin değil, tam tersine bir gerilmenin habercisi olsa gerekti, çünkü bütün hazırlığımı yapmış, yani içime bir türlü sindiremediğim oyumu atmak için iki saate yakın bir süre kuyrukta beklemiştim; anlaşılan, kafamla aldığım kararı reddeden bedenim uyduruk bir uyku bağışlayarak alay ediyordu benimle.

Yine de seçim sonuçlarının yayımlanmaya başlayacağı 19.00 sonrasına kadar dinlenebilirdim pekâlâ. Ne var ki, rahatsız bir otobüs yolculuğu yapıyormuşum gibi, başım yana düşer düşmez yerimden sıçrayıp televizyona bakıyordum. Bu durumda bulduğum çözüm Simenon okumaktı. (Seçimi izleyen bir hafta süresince de Simenon okumaktan şaşmadığıma göre bir bildiğim varmış.) Cinayeti işleyenin kim olduğundan çok, cinayetin hazırlık sürecine önem veren, asıl katil dışındaki kişilerin cinayetin olgunlaşmasına yol açan ruh durumlarına da eğilen yazar, bütün yaşadıklarımızın polisiye bir roman olduğunu kanıtlıyordu.

"Kişinin evinde gidip geldiği, yalnız kalmanın rahatlığı içinde gevşemiş, alışageldiğince devindiği, her günkü gibi davrandığı, sonra ansızın başını kaldırınca, perdelerin açık kaldığını, sokaktan gelip geçenlerin kendisini seyrettiğinin farkına vardığı zamanlar olur (...) O gecenin daha sonra bir büyüteç tutularak inceleneceğini, kendisine yeniden yaşatılacağını, büyütecin altında duran kendi değil de bir böcekmiş gibi davranılacağını Spencer değil, kim olursa olsun, usunun köşesinden geçirebilir miydi?"

Bu kadar uzun süren, ayrıca karmaşık bir oylama sisteminde sonuçların geç alınacağı gün gibi ortadaydı. Gergin bir gece geçireceğimiz de. Ben de olanca iyi niyetimle televizyon kanallarının, dişe dokunur haberler gelene kadar bu gerginliği zamana dayanıklı bir sinema klasiği ya da dünyanın genel gidişi üstüne nitelikli bir haber programı yayınlayarak bir ölçüde gidereceklerini ummuştum. Bitmek bilmeyen seçim kampanyası boyunca -kaba bir halk deyişini azıcık yumuşatarak söylersek-"kanalım hıyar diyene tuz alıp koşturan" siyasilerimizin yüzlerinden de seslerinden de gına gelmişti nasılsa. Bu umudum boş çıkmakla kalsa durum yine iyiydi: kanallar yeni bir işkence yöntemi keşfetmişlerdi ve her on dakikada bir, bir

yöredeki toplam yirmi bin sandığın o ana kadar açılmış ikisinden çıkan oyları ciddi ciddi okuyan sunucular ve "bu sonuçların henüz herhangi bir yorum yapmaya elverişli olmadığını" ciddi ciddi yineleyen, yorgun yüzlerine yapıştırılmış gülücüklerle sırıtan yorumcular aracılığıyla bize böcekten de aşağı bir düzeyde olduğumuzu kanıtlamaya girişmişlerdir. Arasıra bakmadan bu absürd değil abes oyuna daha fazla katlanamayacağımı anladım. Yatağa yatıp deliksiz bir uyku uyudum. Ertesi sabah günlerce sürecek büyüteçli inceleme başladı: sokaklarda kara ve karanlık yüzlü kişilerin sayısının. arttığını ilk hangi yıl farket-miştim sözgelimi? Onların sözcülüğünü üstlenen siyasilerle yapılan ittifakların öncesinde mi, sonrasında mı? Sırf Atatürkçü olmadıklarını kanıtlamak telaşıyla safsatalardan derin anlamlar çıkarmaya adanmış bazı solcu aydınların hiç mi tuzu yoktu bu çorbada? Hele benim ve benim gibilerin bu toplumda konumu neydi?

İşte bu sorunun yanıtını vermek çok güçtü. Ortaya çıkan tablo, kamuoyu-yoklama şirketlerinin yalan-yanlış araştırmalarına gerek duyulmayacak kadar açıktı: sanageldiğimiz gibi bir azınlık bile değil, azınlığın da azınlığıydık. Üstelik bir belirsizlik içinde debelenip durmaya mahkûmduk. Çünkü Refah Parti-si'nin yüzde yirmiye varan oy toplamı da yalnızca şeriat özlemindeki yurttaşların oyundan oluşmuyordu. Yolsuzluklara ve bayağılıklara bizim kadar tepki duyan, ama kararlarını tepkisel bir öfkeyle gösterenler vardı aralarında. *Şimdilik* kaydıyla destekleyen ılımlı oylar da vardı. Öte yandan yüzde sekseni tutturan çoğunluk, artık ehven-i şer bile sayılmayacak kadar gayri ciddi, sudandı. İki karşıt öbeği birleştiren tek ortak nokta, sanatı ve edebiyatı küçümsemeleriydi ve bizleri.

Sanatı yücelteceklerini ileri süren sosyal demokratlarınsa okul-aile birliği ruhuna sadık kalacakları, eski uygulamalarından belliydi. Hangi kadrolarla işbirliği yapacakları da.

Evet, azınlığın da azınlığıydık ve bunu anlamamız, karanlık hayaletle zaman öldürmek yerine somut kişilerle hesaplaşmaya hazırlanırken zaman kazanmamız gerektiğini kavramamız kötü olmadı sanıldığı kadar. Ama bir soru var kafamda: ya azınlığın azınlığını oluşturanların bazıları yılgınlığa kapılıp düşmanlarının bile beklemediği bir oto-sansürde karar kılarlarsa?

Yasaklar Yasaklansa

Bir bahane yarahp aradabir Ankara'ya gitme alışkanlığından daha vazgeçmediğim yıllarda, yemekli vagonun boşça sayılabilecek bir saatini kollayıp birkaç kadeh içmek, yolculuğun keyifli bir parçasıydı. Böylelikle, genellikle tavuk yahni ve kıymalı bamyadan oluşan garip mönüyü önünüze alelacele süren, bir an önce kalkıp yerinizi yeni geleceklere bırakmanız için gözünüzün içine bakan somurtkan garsonların hışmından kurtulmuş oluyordunuz.

Bir yolculuk sırasında, tam da en civcivli sandığım saatte masaların çoğunu boş görünce şaşırmışhm. Meğer birkaç gün önce iki bakan, içki fiyatlarını çok yüksek bulmuşlar, dolayısıyla içki servisi yasaklanmış! Bana bu bilgiyi veren garsonun, suratı bir karış asık olsa da şaka yapma yeteneğini yitirmemesi şaşırtıcıydı. Ama şaka yapmıyormuş. Bir süre sonra yasak kalktı, hem de öyle bir kalkış kalktı ki yataklı kompartımanlara, yasak süresince içkilerini yanlarında getirmeye alışmış müşterilere yalnızca buz ve su servisi başladı.

Bu kara mizah örneği, hayatın her alanında baskı altında yaşamaya zorlanan, kitapları toplatılan, filmleri yakılan bir toplumun kolay pes etmediğinin bir göstergesiydi. Anacad-delerde karşıdan karşıya geçmeyi engellemek amacıyla uyarı levhaları yerine demir parmaklıklar koymak, kente bir hapishane görünümü kazandırmaktan öte önemli bir işlev taşımıyordu sözgelimi. Üstelik uygulanma olasılığı daha baştan sıfır görünen yasakların zamanla zaten tavsayacağı inancı, yasakların yanısıra yasaların da ciddiye alınmaması sonucunu doğuruyordu.

Bu değişmez yasakçı anlayışın son ürünü, özel radyoların kapatılması, ama özel televizyon kanallarına dokunulma-ması oldu. Okurlar; özel radyolardaki kimi sunucuların Amerikanca vurgulu özentili Türkçelerine, soğuk şakalarına, yerli yersiz kikirdeşmelerine karşı çıktığımı anımsayacaklar. Yine de, radyoda ya da televizyonda her kesimden, her kültürden gelme insanın aradığını nerede bulacağını bilmesinden yanayım. Yineliyorum: gece gündüz demeden kaset çalmanın radyoculuk sayılmayacağına inanıyorum (hele telif hakkı ödeme gibi bir alışkanlık yoksa, korsanlığın başka bir türü de sözkonusu). Tornadan çıkmış müzik programlarının tıpatıplı-ğı, kimi gazeteci yazarların savunduğu gibi bir çok-

seslilik falan değil de çoğaltılmış bir tek-seslilik izlenimi uyandırıyor bende. Ama benim tutmadığım bu yayın anlayışının yasaklanması içimi daha da karartıyor. Yeter ki yasak kalksın!

Geçenlerde, yasaklı *Geceyarısı Ekspresi'ni* seyrederken, 'Ne !y! olmuş gösterilmesi!' diye düşündüm. Ulusalcılık bana uzak bir anlayış olduğundan, filme Türk gözüyle bakmamakta karalıydım. Çocukluğumda seyrettiğim Uzakdoğu'da geçen casusluk, serüven filmlerindeki tiplerin, sıradan yurttaşları yansıtmadığını kavramıştım nasılsa. Onlarda önemli olan, egzotik bir mekâna yerleştirilmiş kurmaca bir dünyaydı. Türk sinemasındaysa kurmaca kişiler bile sansüre takılıyordu. Resmi ya da gayri resmi sansüre. Bir filmin avukat başkişisi bir yolsuzluk yapsa, avukatlar ayağa kalkıyordu; bir kapıcı güldürücü özellikler taşısa, bütün kapıcılar karşı cephede birleşi-yordu. Sanki bizim ülkemezdeki insanlar, birey değildiler de temsil ettikleri mesleklerin sözcüleriydiler. Her sıradan askerin "ordu"yu, herhangi bir polisin "emniyet güçleri"ni simgelediği anlayışı bunca yaygınken film yapmak iyice güçtü ülkemizde.

Belki de o yüzden Türk sineması, son yıllarda soyut tiplere yöneldi. Çektikleri entelektüelce acıları neden çektiklerini bir türlü kavrayamadığımız karton kişiliklere.

Yasaklanmış Yılmaz Güney filmleri gösterilmeye başlandığında suskun, onurlu, davasından asla dönmeyen, ama bu mesajı vermek uğruna kadın dövmekten kaçınmayan somut tip, genç sinemaseverler arasında yeterli dayanak bulamadı. Arka-daş'taki horozun önüne ahlan kedi yavrusu, Sürü'deki telef edilen koyunlar bana bile -ki geçmişime bağlıyım- açıklanması zor bir şiddet gibi geldi yıllar sonra. Yine de dil, akıcı bir sinema diliydi.

İşte *Geceyarısı Ekspresi,* için için sorduğum bütün sorulara açıklık getiriyordu. Kahramanı somuttu ve safh. O kadarına ki gittiği yabancı ülkenin yasalarını çiğneyebileceğini, yabancı olma ayrıcalığını kullanabileceğini düşünüyordu. Beline kat kat sarıp kaçırdığı sürüyle esrar torbasını arkadaşlarına armağan edecekti. Ben Suudi Arabistan'a on şişe kaçak rakı soksam, böyle bir film yapabilirdim de yapacak kadar yaşayabilir miydim?

Türklerin bozuk bir Ermeni aksanıyla, Amerikalıların düzgünce seslendirilmiş bir Türkçeyle konuşmaları, bir yabancının dikkatini çekmezdi tabii, ama "domuz eti yemeyen domuz Türklerin" cezaevleri, havadar bir köşktü sanki. Kefaletle tahliye geçerliydi. Masum gencin gözü yaşlı sevgilisi onunla görüşmeye gelebiliyordu.

Bu abuk sabuk filme yönetmeni sahip çıkmıyor. Odasına afişini bile asmadığını öğrendik film öncesinde yayımlanan röportajda. Anlaşılan, sanatta lobiliciliğin kuralları kısa süreli işliyor. Yönetmenin sinema diliyle küfretmek yerine uluorta sövgüler yağdırması gerçek sinemaseverleri hiç etkilemiyor. Dünyanın neresinde olursa olsunlar. O zaman biz bu yararlı örneği neden daha önce seyredemedik? Geç kaldık?

Bugünlerde toplu yerlerde sigara içenlere hapis cezası biçilmesini öngören bir yasa taslağının hazırlandığını öğrendim gazetelerden. Her ne kadar hızlı bir tiryakiysem de yanımda çaresiz bir bebek ya da kalp hastası varsa sigara içmek elimden de gelmez içimden de. Ama uçakların sigara içenlere ayrılmış bölümüne kapağı atıp bizleri kötü kötü süzen sigara düşmanlarının yüzüne dumanımı keyifle üflemekten de kaçınmam.

İşte bu da uygulanamayacak bir yasa. Bari sigara içmenin cezası idam olsaydı da devletimizin gücüne ve ciddiyetine inansaydık!

Gladyatörlük

Televizyonda verilen Galatasaray-Monaco maçının ilk on beş dakikasını göz ucuyla izledikten sonra vazgeçtim. İki takımın oyun düzeyi de bir seyir keyfi sunmaktan çok uzakta. Sporun hiçbir dalma ilgi göstermemekle övünen aydınlardan değilim. Bir zamanlar ateşli bir Fenerbahçe taraftarıydım, takımımın hiçbir maçını kaçırmadığım gibi maçlara sarı bluz ve lacivert etekle gitmekten, yani giyimde renk estetiğini çiğnemekten de kaçınmazdım. Şimdilerdeyse *benim/senin, yerli/yabancı* demeden iyi oynayan takımlardan yanayım. Takıma değil oyuna taraftarım.

Sekiz-on yıl önce (yani 1979'da falan) bir yaz tatilinden dönerken gemide, bir dönemin star Galatasaraylısı Küçük Ali'ye rastlamışbm. Gemide bir grup taraftar, yaklaşan Galatasaray maçını tarbşıyor, tahmin yürütüyorlardı. Ortayaşlılar dahil, içlerinden hiç kimse, az ötede sessiz sessiz oturan Küçük

Ali'yi tanımıyordu. Kendimi tutamayıp yanına gittim. Bir zamanki düşmanıma duyduğum hayranlığı belirtmek geldi içimden.

— Biliyor musunuz? dedim. Sizin oynayacağınızı duyduğumda günüm çok kötü geçerdi. Yenileceğimize ilişkin bir önseziyle. Hele o unutulmaz rövöşatalarınız içimi nefret ve hayranlıkla doldururdu.

— Beni hatırlamanız şaşılacak birşey, dedi. Kimse hatırlamıyor arhk sanıyordum.

Oldukça uzun süren söyleşimiz sırasında, günümüz futbolunun tutarsızlığını, futbolcuların artık daha iyi yetiştirilmelerine, daha geniş olanaklara kavuşmalarına karşın kendilerini eğitmemelerine bağladı. Profesyonel futbola gıllıgışlı ilişkilerin, yüksek transfer ücretlerinin el atması elbette kaçınılmazmış günümüz spor dünyasında, ama kendisinin oynadığı dönemde, takımında okul ve okula bağlı kalmak duygusu, her şeyden üstün sayılıyormuş. Matematikten, edebiyattan ve sanattan habersiz bir futbolcunun bir atımlık barutu ne kadar gidermiş ki?

— İçimden geçenleri açıkça söyleyerek genç kızlığınızın zehir ettiğim günlerinin borcunu ödeyeyim bari, dedi gülerek. Bizimkiler -zaten maçı alamazlar bence ya- yenilseler de akıllan başlarına gelse diyorum.

— Aman sesinizi yükseltmeyin! Sizi Fenerli falan sanırlar. nasıl kızacakları belli olmaz!

On yıl öncenin sporsever kalabalığı kızsa kızsa ne kadar kızardı karşı takımdan birine? (Tabii birinci lig takımlarından birinden ve onların taraflarlarından sözediyorum.)

Futbolun oyun-dışına taştığı dönemde oynamaktan vazgeçen düşmanımı bir yana bırakıp tiksindiğim bir spor dalının boksun - efsaneleşmiş bir şampiyonuna getiriyorum sözü.

Geçenlerde, televizyonda *(32. Gün* programında) izlediğim Muhammed Ali Clay'e. Clay, parkinson hastalığına yakalanmış. Artık "En büyük benim!" diye böbürlenemiyor. Bir süre sonra tekerlekli iskemleye oturacağının bilincinde. Amerikalı röportajcı, bizimkilerden geri kalmayacak densizlikler

yapıyor söyleşi sırasında. Bu arada kamera sık sık Clay'in yamulmuş parmaklarını gösteriyor. Biz de "The Way We Were" şarkısı eşliğinde eski maçlardan görüntüler izleyip adamın haline acımak durumundayız. Ne eksiksiz bir duygu sömürüsü! Clay'in -parmaklarını açamadığı için- yumruklarıyla piyanoda çaldığı bugivugiyi de izliyoruz. Sunucumuz en etkili sandığı soruyu patlatıyor:

— Başka bir spor dalı denemeyi düşündünüz mü?

Ben o sırada bir tıp ansiklopedisinden Parkinson maddesini okumaya çalışıyordum. Ama bu kadarı fazla! Böyle bir soru bir dünya şampiyonuna nasıl sorulur? Bokstan nefret etmeme karşın "Clay kalksa da şu herifin surahnı dağıtsa!" diye geçiriyorum içimden. Bana ne oldu? Clay'e üzülmek bana mı düştü? Yoksa insanların hainliği mi beni etkileyen? Clay'in bir zamanki rakiplerine -başta Joe Frazier'a- birkaç soru sormayı düşün-seydi sunucu insancıl bir program hazırlamış olurdu; boksörü kullandıktan sonra köşeye ahlmış bir paçavra gibi sergilemez-di. Parkinsonla yumruklar ve kafa sarsıntıları arasındaki ilişkiyi ben bilemiyorum, ama şimdilerin boks robotu Mike Tyson'un bu programdan alacağı dersler sonsuz.

Dün akşamki maçın bitiminde coşkuyla, sevinçle hiçbir ilintisi olmayan bir kalabalık döküldü sokaklara. Kamyonlardan sarkanlar, kendilerini arabaların önüne atanlar, tuttukları futbolcuları kendi cinsel boşalımları için vekaleten tutan, kenetlenmiş kalabalıklar. Galiz el kol hareketleriyle, çığlıklarla herkese saldırmaya hazır gibiydiler. Futbol zaferlerinin bir tür uyuşturucu yerine kullanıldığı bir Latin Amerika diktatörlüğünde mi yaşıyorum, diye sordum kendime. Yoksa, iyi yetiştirilmiş gladyatörlerin kaplanların önüne atıldığı eski çağda mı?

Psikologlar, maç heyecanını nicedir zafer kazanmamış bir toplumun zafer duygusuna bağlıyorlar. Bense, değil yerleşmiş bir şenlik geleneğini, hiçbir şenliği yeterince yaşamamış insanların ülkesinde, bu tür zaferlerin toplumsal bir orgazmın göstergesi olabileceğine inanıyorum

Seçilen Yol

Ne zaman yaşam, seçme, başarı, yaratı üzerine düşünsem, Robert Frost'un *Seçilmemiş Yol* (ya da *Sapılmamış Yol*) adlı şiiri aklıma gelir hemen.

Şiir, sararmış yapraklarla dolu bir ormanda açılır. (Frost, "sarı bir orman" demekle yetiniyor.) Bu ormanda yürüyen şiir— yolcusunun karşısına, ayrı yönlere sapan iki patika çıkar. Patikaların ikisi de aynı çekiciliktedir, aynı ölçüde çağırıcıdır. O kadar ki yolcu, keşke ikisini birden seçebilseydim, diye düşünür bir an, ama bunun olanaksızlığını bildiğinden, daha az kişinin geçtiği izlenimini veren *ikinci'yi* seçer, *birinci'yi* öbür uğrayışına saklar. Yalnız, yolların hep yeni yollara açılacağını da bildiği için bir daha aynı noktaya dönemeyeceğini sezer.

Frost'un ustalığı, şiirini gündüz-ormanı gibi suçsuz, mutlu bir doğa parçasına yerleştirmesinden başlıyor, 5'er dizelik 4 bölüm boyunca şairin büyük bir titizlikle yalın bir dil seçtiğini görüyoruz. Günlük konuşmada kullanılan ya da başından ilginç bir olay geçmiş birinin o olayı heyecana kapılmadan aktarırken kullanacağı sıradan sözcükler özenle aranıp bulunmuş. Seçilen ortamın, dilin, imgenin bu kusursuz uyuşumuyla ortaya düşünsel ağırlık altında pekâlâ ezilebilecek, sıradanlaşacak bir ileti yerine, okurlara farklı deneyimleri anımsatan doğurgan bir duyarlığın şiiri çıkmış. Sonuncu beşlik şöyle:

içim hep yanacak o günü anarken Kimbilir kaç yıl sonra da;

İki yol vardı ormanda ve ben Daha az sapılmışını seçtim ikisinden Bütün fark da bundan doğdu ya.

Frost, bu şiiriyle iyi gözlemlenmiş ayrınhlann, kılı kırk yararak kurulmuş simgelerden çok daha geniş bir alana yayılabileceğini gösteriyor.

Başka bir ustaya, Bunuel'e, onun aynı malzemeyi görsellik adına nasıl işlediğine bakınca, arada garip bir benzeşme görüyoruz. Garip diyorum, çünkü ikisinin içdünyalan da, sanat ve dünya görüşleri de çok farklı.

Tristana, annesinin ölümünden sonra korunma altına alındığı evdeki yoksul-sofrasının başında otururken tabağında kalan iki nohuttan hangisini önce yiyeceğini uzun uzun düşünür; evden çıkhğı zaman kavşakta durup iki dar sokaktan hangisini daha çok sevdiğini aynı ciddilikle tartar. İki usta da, yazgı denilen şeyin küçük seçmelerle belirlendiği, yani yazgının küçük rastlantılara bağlı olduğu görüşündeler. Yalnız, Frost'un yolcusu yıllar yılı

hayıflanmayı sürdüredursun, Tristana, yanlış seçmesi sonucu sürüklendiği' yazgıyı altedene kadar durmaksızın savaşacakhr.

Benim düşüncem, Frost'un yolcusuna hep aynı doğrultuda bir seçme yaptırtacağı, Bufıuel'inse Tristana'sına hep aynı savaşı verdirteceği. Çünkü Frost'un (değil aynı kavşağa, dünyaya ikinci gelişinde bile) yine şair, Bufi.uel'in yine yönetmen olmayı seçeceği kesin. Sanatçı için *birinci* yol zaten yok ki.

Ölüleri Konuşturmak

Ölüleri dile getirmek sağlara dirim kazandırabilir mi?

Ölü Ozanlar Derneği'nin sorduğu en önemli sorulardan biri bu. Bu yazıda, filmin sinema sanah açısından başarısını, başarısızlığını tarhşacak değilim; yalnızca, nesnel bir bakışla ele alındığında, sinema diline yeni birşey getirmediği söylenebilir. Hatta, filmin sonunda canına kıyan öğrencinin annesiyle babasının karikatürleştirilmiş, zorlama tipler olduğu, onların ağır bastığı ikinci yarının o yüzden sarktığı, düşüş gösterdiği de ileri sürülebilir rahatça. Öykünün doruğunu hazırlayan Shakes-peare müsameresini bu kadar uzatmaya değer miydi? diye de sorulabilir.

Ne var ki bazı sanat-edebiyat yapıtları -iyi ki sayıca azlar-zanaat açısından yetkinliklerinden çok, getirdikleri soruya yaklaşımlarındaki yetkinlikle öne çıkabiliyorlar, belleğin derinlerinde yatan bir duyguyu yüzeye çıkartıp kendi sınırlarını aşabiliyorlar. Ama bu başarıya ulaşmak için iletilerinin ipuçlarının büyük bir titizlikle saptanması gerekiyor. Sözgelimi *Ölü Ozanlar* Derneği'ndeki öğretmen, gazetelerde okuduğumuz "o ilhamın ta kendisiydi vb." türünden tecimsel ilanların dışında kalmayı seçmiş biridir. Asi gençliğin sorunlarına anlayışla eğilen yakışıklı kara derili bir "Sevgili Öğretmenimiz" de değildir, haksızlıklara karşı çıkan beyaz ve yakışıklı bir kahraman da. Hk bakışta sıradan, daha doğrusu karizmasını açığa vurmayan biridir. Öğrencilerine verdiği ilk ders, ders kitaplarındaki köhne şiir tanımını, yani onlara aşılanmak istenilen görüşleri yalnızca zihinlerinden değil kitaptan da söküp atmalarıdır. Bu görüşlerin resmi bir edebiyat eleştirmenince savunulması, onu bu suça karşı böyle bir suç işlemeye yöneltir. Kültürün sürekliliğini açıklamak için seçtiği ölü ozanların başında

Shakespeare, Whit-man gelir. (Anılan ozanlar içinde geçen yazımda sözünü ettiğim, üstelik aynı şiiriyle *Seçilmemiş* Yo/'uyla seçtiğim Robert Frost'un bulunmasının beni filme karşı azıcık silahsızlandırdığını gizlememeliyim.)

Öğretmenin amacı, geleneksel değerler taşıyan ama gününü doldurmuş şairlerden çok, hangi çağda yaşamış ya da yaşıyor olsalar günü yakalayanlardan yola çıkrnakhr. Nostaljik duygularla geçmişe değil, güne bakmayı sağlamaktır.

Kültür yalnızca bir bilgi birikimi midir yoksa bir dizge sorunu mudur?

Öğrencilerine şiirin yanısıra sporun, hatta bedenin ritmiyle yürümenin de bu dizgenin bir parçası olduğunu anlatmaya çalışan öğretmen, en eski kafalı yöneticilerin bile öğrencilere "Bay" diye seslendikleri bir okulda görevli. Kendilerine "Bay" diye seslenilmesine karşın en ufak bir terslikte kıçlarına sopa ineceğini, okuldan uzaklaştınlacaklarını kavramış öğrencilerin bu çelişkiyi ayırdetmeleri ne de olsa kolay. Oysa bizim ülkemizde gençlere nasılsa "sen" ve "sizin gibiler" diye sesle-nildiğinden yüzlerine inen üç-beş şamar olsa olsa bu sinir bozucu tutarlılığı arhrıyor, sağlama alıyor. Bizde, toptan bir sindirilme sözkonusu. Kısa süren öğretmenliğim süresince öğrencilerin ancak bir-ikisini sesini yükseltmeye -filmdeki yöntemlerle, çünkü aklın yolu bir- zorlayabildim. Zaten umursamayanlara saygının, sevginin, ses yükseltmenin önemini kavratacak zamanım pek olmadı, belki ilerki yıllarda bir gün kendiliklerinden kavrarlar, dersler boşa geçmemişse.

Kültürün bir değerler dizgesi olduğu anlaşılınca her şey yoluna girer mi?

Filmin bu soruya yanıtı: hayır.

Eski, sarsılmaz yargıları sanki kalıtsal bir biçimde devralmış, bireysel sistemlerine sindirmiş kişilikleri en ufak bir karşı-titreşim bile alaşağı edebilir. Filmdeki öğretmenin bir zamanlar kurucu üyeleri arasında bulunduğu *Ölü Ozanlar Derneği'ni*, hem de onun önerisiyle değil kendileri keşfedenler bile günümüz gençliğine önerilen kaçamaklarla yetinebilir, derneği kız tavlama ya da gizli serüven yaşama doğrultusunda kötüye kullanabilirler. Aralarından korkak ihbaralar, ürkek saflar çıkabilir; daha ailesiyle yüzleşmekten çekinirken dünyayla yüzleşmeyi elbette göze alamayan, bu ağırlığın alhnda kalan, intihara sürüklenenler de çıkabilir.

Tek tek kişilerin yaşamını korumak uğruna insan yaşamını sarsacak sorulardan vazgeçmeli mi?

Bu sözlerime yöneltilebilecek eleştirileri duyar gibiyim:

"İyi ama son yıllarda sinema endüstrisi zaten güncel ideolojilerin reklamını tecimsel düzeyde yapmayı sürdürüyor. En sudan filmlerde, en uyduruk TV dizilerinde bile bir punduna getirip *kadın hakları* ya da *çevre sorunları* işleniyor. Bu filmin de eninde sonunda önerdiği küçük bir evren, ufak bir kulüp. Üyeleri de ilk akla gelen rnartir, hain, çekimser gibi tiplerden oluşmuş. Öğretmeninse bozguna uğrayacağı daha baştan belli. Filmin sonunda öğrencilerin sıraların üstüne çıkıp tavır koymaları züğürtçe bir avuntudan öteye gitmiyor."

Sinema sanata, sinema dilini ön plana alana, iletilerini eski ustaların güncelleşmiş diliyle aktaracak sinema adanılan sökün edene kadar "Herkes bir meslek insanı olabilir de kendi olabilmesi için sözünü ya da şiirini kurmak zorundadır" iletisiyle pekâlâ yetinebilirim. Uzun süredir bağırdığım halde sesimin çıkmadığı düşler görüyorsam, gündelik yaşamda düşünce özgürlüğü için yürümem bile engelleniyorsa, bu filmi neden sevdiğim, izlerken gözlerimin neden dolduğu anlaşılabilir. (Sevmeyenlerin de gözleri dolmuş, ama nedenini duygusal sömürüye bağlıyorlar hemen.)

Sinemadan çıktığımızda gençler, okullarındaki katı tavırlı öğretim üyelerinin eleştirisini yapıyorlardı (sevindim), yerler mısır patlaklarıyla doluydu (üzüldüm).

Yenilik Geleneği

"Sanatta neye yenilikçi denir, pek anlamam. Bir yapıt gelecek kuşaklarca anlaşılmalı, öyle mi? Ne diye? Ne anlama gelir ki bu? Bu kuşakların o yapıtı kullanabilecekleri anlamına mı? Ne için kullanacaklar? Bilmem. (...)

Hayır, hayır, sanat yapıtı, çocuk kuşakların geleceğine adanmaz. Sanat yapıtı, sayısız ölüler âlemine sunulur. Onu ister benimseyen, ister reddeden ölülere."

Kimilerine oldukça saldırgan gelebilecek bu görüşü savunan, son yıllarda herhangi bir aşırılığı dile getirmek için yerli-yersiz kullandığımız marjinal sıfahnı bileğinin gücüyle hak etmiş bir uyumsuz yazar: Jean Genet. Bütün yerleşik değerleri sorgularken, dahası onlara savaş açarken yalnızca dışta ya da uçta kalmakla yetinmemiş, kültür dizgesine son ve yarayışlı bir kültür birimi eklemeyi de başarmış bir yazar. *Giacometti'nin Atölyesi'ni* Hür Yumer'in özenli Türkçesinden okumadan önce aynı konuda yazmam ne tuhaf! *Ölü Ozanlar Derneği'nden* yola çıkıp aynı sonuca varmışım.

Edebiyatçılar gelecek kuşaklar için mi yazıyorlar? diye dü-^^müştüm filmden çıkarken. Bence hayır. Tabii bu, yazılanları renç kuşakların okumasını istemediğimiz anlamına çekilmeme-ii Yalnızca ölümsüzlüğe göz dikmek ölümüne gülünç bir çaba. Dünden süzülüp damıhlmış yakalanmış bir şimdi yeter.

Diyelim ben, bir öykümü torunum okusun diye yazmıyo-ki. Onun nasıl biri olacağını, edebiyata ilgi duyup duyma-

yacağını kestiremem şimdiden. Ayrıca edebiyat-kanbağı açısından bana bazı ölü ustalar kadar yakın olup olmayacağını da bilemem. Ben yazdığımı hangi ölü ustanın nasıl değerlendireceğini merak ediyorum asıl.

Genet şöyle diyor:

"Giacometti, çağdaşları için çalışmıyor. Ne de gelecek kuşaklar için: Ölüleri nihayet kandırabilen heykeller yapıyor o."

Birikimin Faizi

Unutamadığımız sanatçıların ancak kendilerine özgü bir gerçeklik, bir gerçekler-dünyası yarattıklarına, bunu başaramayanlarınsa niyetleri ne kadar dürüst olursa olsun uzun süre ayakta kalamayacaklarına inandığımı kaç kere söylemişimdir, kimbilir.

Savaşlar ya da devrimler sonucu doğan bazı akımlar zamanla, çalkantı durulduktan sonra daha sağlam bir temelde yeşermeye başlıyorlar. Sözgelimi gerçeküstücülük, Latin Amerika edebiyatına, o ülkelerin son yıllardaki acımasız iklimine ve siyasasına kolaylıkla uygulanabiliyor. Aynı şeyi *dadacılık* için söy-leyemiyoruz. Bazı akımlarsa, bazı sanatçılarla anılıyor, o yüzden akımlara değil sanatçılara inanmak daha sağlam bir yordam. "Büyülü Gerçekçilik" dendiğinde başta Marquez'i, "Ayna Gerçekçiliği" dendiğinde Stendhal'i anıyorsak akımın ne önemi kalıyor ki? Edebiyatı sınıflandırma kolaylığının yanısıra ne gibi bir yararı var?

Birtakım önemli yazarları yapay benzerliklerle bir akım içinde yanyana getirmek boşuna bir çaba. Bir örnek verirsek; Sa.it Faik *Haritada Bir Nokta* öyküsünü 1952'de yayımlamış. A. H. Tanpınar *Bir Tren Yolculuğunu* 1955'te. Aynı dönemde üstelik aynı kentte yaşamış, aynı nesnel gerçekleri paylaşmış bu iki ustanın dil-dünyaları o kadar farklı ki! Şimdi sırf sıfatsız kalmasınlar diye teker kişilik birer akım mı yakıştıracağız onlara?

Edebiyata neden tutkun olduğumu sorarsanız, okura ve yazara bir tek insan yaşamının sınırlarına sığmayacak binlerce dünya ve kişilikte yaşama olanağını tanımasından ötürü derim.

Güncel yaşamdan bir örnek: Diyelim (benim için bir karabasan sayılan) bankaya gitme girişimini gerçekleştirdiniz. Bu Kafkavâri bir dünyaya attığınız ilk adımdır. Hatırlı müşteriler müdürün odasında çay-kahve içmekte, turistler şaşkın şaşkın dolaşmakta, emekliler bir kenara büzülmeye çalışmaktadır. Orhan Kemal'in Murtaza'sı hemen çıkar karşınıza: koruma görevlisi de olabilir evrak koşuşturan memur da.

Maaşını almak için bankaya gelirken giyimine özen gösterdiği anlaşılan, pantolonu ütülü, ceketi yıpranmış eski emekli, Çehov'dan fırlamıştır sanki;

veznedarın bulantısı, Gogol'den.

Aşırı boyanmış, genç memur hanımın bitmek tükenmek bilmeyen telefon görüşmesi sırasında neler anlattığını da daha önce okuduğunuz birtakım metinlerden biliyorsunuzdur.

Her gün her bankada yaşanan bu öykünün vazgeçilmez ve *yeni* kahramanı, bankaya kendi ücretinin kimbilir kaç bin katını yatırmak ya da çekmek üzere gönderilmiş el-ulağıdır. Genellikle pantolonunun arka cebinde kimsenin bilmediği bir marka göze çarpar, yerli malı lakost tişört giymiştir, pabuçları tozludur. Daha da önemlisi, elinde siyah naylondan bir bakkal torbası vardır. Kuyruktakileri itip kakar, dirsekler, öne geçmeye çalışır naylon torbanın verdiği güvenle. Önce ona çok kızarsınız, ama biraz sonra sırada beklerken çektiği azaptan etkilenirsiniz. Çünkü 'böyle birinde o kadar paranın olmayacağı" inancına dayalı aksesuar, onu zeki bir yankesiciden koruyacak kadar inandırıcı değildir. Tam tersine, çevresindeki herkes en yüklü paranın onun torbasında durduğunu biliyordur artık. Keşke Maupassant görseydi bu tipi dersiniz.

Tutalım işler yolunda gitti. Banka boştu, beş dakikada çıktınız. Edebiyat yine yakanızı bırakmaz. Korkularınızın ve beklentilerinizin saçmalığı, Albert Camus'yu anmanıza yol açar.

İşinizin en güzel yanı, adlarını saydığım edebiyatçıları *ister istemez* anmanız... Çünkü ne demek olduğunu bir türlü kavrayamadığım "nesnel-gerçekçilik", onların öznel dilinden geçtikten sonra daha da gerçek olmuştur sizin için. Size yalnızca gerçeklerden gerçek beğenmek hakkı kalır yazarsanız; böyle bir günü bankadakilerin hangisinin ağzından, kimin açısından yazacağınızı, konuya gülmece yanıyla mı, buruk mizah yanıyla mı yaklaşacağınızı, sıfatlı gerçekçiliklerden hangisini seçeceğinizi kendiniz belirlersiniz. (Yoksa hiçbirini mi?)

Siyasal tavrınızla edebiyat zevkiniz bedeninize ikinci bir ten gibi oturmuşsa, *dışardan* medet ummak, kendinizi temize çıkarabilmek amacıyla sağcı şair Ezra Pound'un güzelim şiiri Faîz'i gündelik adi faiz tarhşmalannda harcamaktan kaçınırsınız.

Çeviri Uğraşı

Çeviri uğraşı için nankördür demek bile hafif kalıyor, beladır demek belki daha uygun. Yalnızca emeğinizde hapsolsanız yine iyi; çeviri süresi içinde -hele metin güçse- bazı tiryakiliklerinizi abarhyorsunuz. Bir soruşturma yapılsa, bugüne kadar çevirdiğim elli dolayında yapıtın* -birkaçı dışında- son yirmi küsur yılın en az satan kitapları listesinde baş sıralan tutacağı kesin. Sizi alh ay uğraştıran bir çevirinin bir aylık geçiminizi sağlayamadığı ya da zar zor sağladığı gözönündeyken yakınmaya gerek yok. Bir ülkede telif haklarının bir ölçüde okurun ilgisi ve beğenisiyle belirlendiğini biliyorsak hele. Ne de olsa çevirinin sizi birazcık düzlüğe çıkartacak ikinci basısının yapılması, birincinin piyasada kalmamasına bağlı.

Maddi kaygılar bir yana... Çeviri sırasında sigara tiryakiliğini azdırdığımı, ancak bir sonraki çevride aşabileceğim bir rekor düzeyine çıkardığımı söyleyeyim. Buna bir de zamanla azalacağına artan sözlüğe-bakma tiryakiliğini ekleyin: sözlükler yetmedi mi *Kavramlar Dizini* veya da *Roget's Thesarus'a* da bir gözatıp daha uygun bir karşılık ararken elimin altındaki çeviriye ayırdığım zamanın bir bölümünü onunla hiç ilgisi olmayan bazı maddelerde takılarak geçirmek huyumu da tabii. Yorgunluktan pes ettiğimde, keşke biri uğrasa, bu cendere bitse dediğim anda dileğim gerçekleşirse, gelen konuğu kafamı kurcalayan sözcüğün ayrımcılıkları üstüne düşünmeye çağırmak, bu arada onun söylediklerini biraz boş gözlerle dinlemek alışkanlığımı da katın.

* Şimdilerde altmışı buldu. (T.U.)

En güç çevirinin şiir çevirisi olduğu, hatta şiirin çevirileme-yeceği çok söylenmiştir. Ben *oyun* çevirisinin şiirden daha güç olduğu kanısındayım. Çünkü çevirmeye giriştiğiniz şairi iyi tanıyorsanız, Türkçeye nasıl oturtacağınızı kestirdikten sonra yolun yansını almışsınız demektir; onun ses'ini anadilinize aktarmak kolay olmasa bile bir oyunda yer alan, çeşitli sınıflardan, yaşlardan, eğilimlerden gelme *birden çok sesi* aktarmaktan daha kolaydır. Bütün bu seslerin üstüne yazarın onlan dışlayan /benimseyen/nesnel bir bakışla değerlendiren sesini de yerleştireceksiniz, özel hnısıyla.

Oyun *okunacaksa* sorun yok. Ama tiyatroda sözkonusu kişiler, karşınıza kanlı-canlı kişilikler olarak dikilecekse, dekorcunun, kostümcünün, ışıkçının, oyuncuların ve yönetmenin yorumladıkları ortaklaşa bir dünyanın

parçasıysalar işiniz iyiden iyiye zorlaşır. Argo konuşan bir bıçkını, eski sözcükler kullanan bir ihtiyarı, elli yaşında olmasına karşın otuz yaşında görünen ya da otuz yaşında olmasına karşın elli yaşında düşünen birini inandırıcı bir biçimde nasıl konuşturabilirsiniz? "Misafir" mi dese, "konuk" mu dese? "Yaşamım süresince" mi dese, "ömrüm boyunca" mı dese?

Gerçi sahne dili biraz yapaydır da konuşmalar sahicidir.

Belki de *oyun çevirisi*, çevirmenden düzgün dil kullanımından öte birşeyler, sözcüklerde bulunmayan yaşam deneyimleri beklediği için daha güç. Çevirmene "Bir daha mı, asla!" dedirten, ama bir süre sonra kendini özleten bir meydan-okuması var.

Çevirinin Ortaklıkları

Ortak çev!riye neden girişildiği sorusunu yanıtlamadan önce konunun sınırlarını çizmeliyim: bana göre, çevirmenlerin aynı yazardan ya da şairden *tek başlarına* yaphkları çevirilerden oluşturdukları bir kitap ortak çeviri kapsamına girmez, daha çok derleme niteliğindedir. Bölümlerini paylaşhklan bir roman, şiirlerini paylaşhkları bir şiir kitabı da yine bu görüş doğrultusunda *ortak* bir ürün sayılmaz. Çünkü ortak çeviri, *birlikte* solunan bir dil ortamı, birlikte kurulacak bir biçem gerektirir. Peki kişi, kendi başına pekâlâ üstesinden gelebileceği bir çeviriyi neden başkasıyla paylaşmak ister ki?

İkisinin de sözkonusu kitabı çok sevmeleri, anadillerine birlikte kazandırmak istemeleri olabilir yanıtlardan biri. Ama bu yanıt, profesyonel bir bilinçten çok amatör bir coşkuya dayalı olduğundan iyi-niyette düğümlenir çoğu kere. Geliyoruz ikinci yanıta....

Cemal Süreya ile dergilerde kalmış tek tük şiir çevirilerimiz dışında, kitaplaşmış iki ortak çevirimiz var: Exupery'nin *Küçük Prens'i* ile Apollinaire'in *Bir Aşk Kırgınının Şarkısı*. Bu çevirileri yapmak için Cemal Süreya'nın benim yardımıma gereksinimi yoktu: Fransızcayı bilen oydu; bana, onun önerdiği Türkçe karşılıkları benimseyip benimsemediğimi belirtme görevi düşüyordu. Tek ciddi çekişmemiz, kitabın adında oldu. Cemal Süreya *Bir Aşk Kırgınının* "türküsü" demekte diretiyordu, bense *chanson* geleneğinden gelme bir yazan *türkü* aracılığıyla Türkçeleştirmeye

kesinlikle karşıydım. Demek bu çevirilerde ortak seçilmemin asıl nedeni, dilinin büyüsüne kapılıp çeviriyi özgün metne göre çok daha sevimli, alımlı hale getirebilecek bir şairin bu eğilimini bir anlamda denetleyebilmemdi. Seçtiğimiz yapıtların, kuru bir dille çevrildiklerinde büyülerini yitirecekleri, öte yandan coşkuyla bezendiklerinde kendilerine özgü yalınlıktan uzaklaşacakları belliydi. Belki de Cemal'le evde sık sık yaphğımız bu tarhşmayı somutlamak için bu ürünleri seçmiştik.

Günler yetmiyormuş gibi geceleri de uykudan fırlayıp yeni önerileri sigara paketlerinin arkasına yazıyorduk. Gören olsa, dünyayı kurtarmakta kararlı olduğumuzu sanırdı. Birbirimizin diliyle zenginleşiyorduk galiba.

Bir başka yazımda da söylediğim gibi, Cemal Süreya'nın sonraları *Küçük Prens'i* başka bir yayınevinde yalnızca kendi imzasıyla yayımlatma isteğine karşı çıkmadım; maddi koşulların baskısını bilmez miyim? Telefondaki sesinin titremesinden de etkilendim tabii -belki de bir yaşam süresince yapılabilecek en uygunsuz tekliflerden biriydi, biliyordu, ama sıkış-mışh paraca. Tek koşul ileri sürdüm: yeni basımlarını hep benim gözden geçirdiğim çeviriyle artık kendisi oynayacaktı, ben asla! Ortak çeviri, ikiye bölünemezdi bence. Onu bölmek, çeviri sırasında yaşanılan zor ve keyifli saatlere bir ihanetti. Olsun varsın!

Yanıtlardan biri de Turgut Uyar'la birlikte çevirdiğimiz Lucretius'un *Evrenin Yapısı* adlı yapıhnda yatıyor. Konu bambaşka. İkimiz de Latince bilmiyoruz. Ben ünlü düşünürün ne dediğini İngilizce çevirilerinden, yarım yamalak Fransızcamla sökebildiğim Fransızca çevirilerinden kavramaya çalışıyorum. Dizelerde elli bir vuruşu geçmemek gerekiyor -yayınevinin aynı dizide yer alan öbür örneklerine bakıldığında. Latincesinden de şairin en azından uyak gözetip gözetmediğini, tümceleri nasıl böldüğünü anlayabiliyoruz. Ama bu çevirinin ortak olması şart, değil mi? Yani yabancı dil bilen biriyle Türk şiirini avucunun içi gibi bilen birinin ortaklığı. Yabancı dil bilen çevirmen, şiir yazmıyor, dolayısıyla dizelerin nasıl kurulacağını da pek kestiremez; şairse bu dizelerin uzmanı.

Ortak çeviri, ancak zorunlu durumlarda yapılabilir, demek istiyorum. İki ayrı kişiliğin biçimlerinin birbirinden ayırdedile-mediği bir birliktelik ortamında. İki yanından değil, ancak iki bütünden bir bütün yarahlacağına inanıldığında.

TAN/ŞMA ANLAR/

Eski gündökümlerini okumuş olanlar, arasıra ille de tanı-şılması gereken özgün kişiliklerden söz açmama sanırım alışkındırlar. Tanışılmasa da olur'larla tanışılmasa daha iyi olur'ların çevremizi iyiden iyiye kuşattığı günlerde, birdenbire rastlanan ışıltıların okura da ulaşmasını istediğimi sezmişlerdir.

Su, tanışhğımızda küçük bir çocuktu daha. Yetiştiği iklimle açıklanması olanaksızdı. Şile'nin sarp kayalarıyla, bazan camlan zangırdatan azgın rüzgârıyla, durup dururken kabaran Karadeniz'le bir bağlanhsı yoktu, eski çağlarda işkencecilerden kaçan papazların ya da vahşi korsanların sığındığı, birbirlerine geçitlerle açılan sokaklarıyla, suskunluğu atalarından devralmış halkıyla da bu kasabanın. (Bu tümceyi, o okurken zorlansın diye azıcık karmaşık kurdum.) Su, dibindeki çakılları bile seçilen durgun bir dereye eğilmiş bir salkım söğütü andırıyordu çünkü. En ufak bir esintide kendiliğinden ses veren bir pan flütü.

O yaz, benden bir masal anlatmamı istediğinde bocaladığımı gizlememeliyim. Ola ki annesiyle babasının profesyonel okurlar olmasından kaynaklanıyordu bu istek. Nasıl bir masal uyduracağımı düşünürken tepeden inme bir ısmarlamayla karşılaştım: İçinde canavar olan ve uzun bir masal.

Mendireğin oradaki iki kayadan -biri file benziyordu, biri aslana- ve aralarına sıkışmış bir kaplumbağadan yola çıkarak Gülhane Parkı'ndan kaçıp nice serüvenlerden sonra Şile'ye, hayvanları çok sevdiğini duydukları Su adındaki güzel kıza koşan üç hayvanın masalını anlattım. Bu kere de masalı yazmam istendi. Emir büyük yerden, diye düşünerek masalı yazdım. Ama sonuç, sanırım pek parlak olmadı.

Anlatırken, onun yüzüne bakarken bulduğum sevgi sözcükleri elenince, epey kuru bir metin çıktı ortaya. Zaten canavarı da bir yere yerleştirmeyi becerememiştim. Bir daha masal yazmam istenmedi doğal olarak.

Su iki ay önce bitişiğimize taşındı: Yeni bir eve, yeni bir okula, yeni bir ortama. Ve hepsine hepimizin sandığından çok daha çabuk uyum sağladı. Köpeği Chole, kedisi Luna, kobayı Pollux da ondan geri kalmadılar.

Kısa bir süre içinde törensi, yaş uçurumunu silip süpüren bir dostluk kuruldu aramızda. Kendi evindeki eşyaların ister istemez yeni, bizim evdekile:in ister istemez eski olması, onun kırılgan gururunu çiğneyip benim evimi de yenileştirme, çocuklukta kullandığı deyişle *güzelime* sonucunu verdi.

Belli saatlerde isim-şehir, sözcük bulmaca oynamak, belli saatlerde koltukların yerini değiştirmek ya da işlevsiz küçük vazoların içine koyacak çiçek aramak, sehpayı cilalamak gibi bir ortak çabaydı önceleri. Sonraları, yıllardır parlatmadığım gümüş takıları parlatmamı, anahtarını onun bulduğu bir kasayı açıp eski mektuplarımı okumamı ve evimden çok kendimi gözden geçirmemi sağlayan diriltici bir dostluk katına yükseldi. Onun geleceği saatlerde saçımı özenle taramam, makyaj yapmam en büyük gös'erge.

Ama kırılgan gurur var ya... Benim, bir arkadaşı sıfatıyla arasıra çok iyi değerlendirdiğim, arasıra içinde geleceğini, genç bir kadın olduğu yıllarda karşılaşacağı zorlu durumları okuyup üzüldüğüm romantik kadın gururu... Peki, zamanla sertleşmesi sözkonusuysa o zaman annesiyle babası ne yaparlar? Ben uzun bir süre sonra günlere hazırlanma gücünü nereden bulurum?

1991'de 16-20 Haziran'da Lahti'de düzenlenen Uluslararası Yazarlar Toplanhsı için aldığım çağrıda 15. Toplantının konusu şöyle belirtiliyordu:

"Avrupa'daki son siyasal ve ekonomik değişimler, gerek bireyin belleğini yeni bir gelecek yaratma adına geçmişi araştırmaya yöneltmek, gerekse birçok ulusun tarihinin yeniden yazıldığı bir dönemi simgelemek açısından yeni bir dönüm noktası oluşturuyor. Biliriz ki bellek, kendince elemeler yapmaya, gerçeği değiştirmeye, dahası unutmaya yatkındır. Ayrıca yazarın temel gereçlerinden biridir; edebiyat yapıtı da kollektif belleğin bir parçası olduğuna göre, geçmişle gelecek arasındaki boşluğu nasıl doldurabilir? Yoksa edebiyat, tarihsiz bir dünyayla karşı karşıya kalmak üzere mi? Eski-bellekle değişime uğramış gerçekliğin özüne inmenin yordamları neler olabilir? Bu konudaki görüşleriniz..."

Dünyanın, deyimin tam anlamıyla dört bucağından gelen elli yazar, üç gün süreyle bu sorunu tartıştık. Sabahları, Muk-kula Yazlık Oteli'ndeki

kahvaltıdan sonra, saat 10.30'dan başlayarak, kısa bir öğle yemeği molasından sonra saat 18.00'e kadar. Toplantılar halka açıktı; her toplantıya katılan izleyici sayısı yazar sayısına eşitti nerdeyse. Bildiriler, sorular ve yanıtlar, anında çeviri yoluyla Fince, İngilizce, Rusça, Almanca olarak dinlenebiliyordu kulaklıklardan. Otelin evcil bir ormanı andıran bahçesinde herkes, bilek boyu çimenlere çökebiliyor, sıralara yangelip bira, kahve içebiliyordu. Resmilikten iz taşımayan gevşek bir ortamda.

Bildiri sunanlarla konuşmacılar arasında dil-din-ulus-cinsi-yet ayrımı yapmak gerçekten güçtü de çok önemli bir ayrım hemen göze çarpıyordu: soru soranlarla yanıt verenler ayrımı.

Türkiye'de bu tür söyleşiler/panellere kahldığımdan, izleyicilerin soru sorma özrüyle yanıt yetiştirdiklerini bildiğimden izleyicileri katmıyorum. İlginç olan, yazarlar arasındaki bu ayrımdı bence. Sözgelimi, son yıllarda yıldızı iyice parlayan Macar yazar Peter Ezterhazy, kılığıyla geçmiş yılların asi Amerikan gencini, tavrıyla Milan Kundera'yı anımsatsa da her soruya tartışılmaz yanıtlar getirmekte birebirdi. Sıkça başvurduğu malzeme, Sovyet düşmanlığı, Macaristan'ın uğradığı haksızlıklardı.

Oysa daha durmuş oturmuş görünen ve (o dönemin) Sov-yetler Birliği'nden çağrılmış edebiyat eleştirmeni Alla Latynina soru sormaktan yanaydı. Ülkesinde yıllardır süregelen bellek-silme operasyonlarından tedirgindi. Bildirisinde, tarihin hemen her döneminde önceleri iktidarların baskısına karşı çıkan grupların iktidarı ele geçirdikten sonra aynı baskı yöntemlerini kullandıklarını örnekler vererek belirtti. Latynina'ya göre kentlerin ya da alanların adlarını değiştirmek, heykelleri kaldırmak ya da yıkmak, bireylerin ve ulusların günahlarıyla sevaplarını silmekten başka bir işlev taşımıyordu. Benimsenmeseler hatta karşı olunsalar bile bazıları bir bellek-uyarısı olarak yerli yerinde kalamazlar mıydı? Üstelik bu yüzden kentlerin mimari yüzü siliniyordu, somut tanıklıklar ortadan kalkıyordu, edebiyata mal olmuş mekânlar belleklerden kovalanıyordu.

Anglosakson kökenli yazarlar da toplumlarının bellek-özürlü olmasında birleşiyorlardı, ama onlar da yanıtçı takı-mındandılar, ne ilginç! Konuşurken, meslektaşlarına değil de edebiyatla azıcık ilgilenen bir kitleye seslenircesine TV dizilerinden, spor olaylarından örnekler veriyor, konuyu zaman zaman ayağa düşürüyorlardı. Edebiyatın geleceğinden kesinlikle

umutluydular. Çünkü teknolojik gelişim, minik disketlere sığdırabilen ansiklopediler ve başyapıtlar aracılığıyla geçmişin bellek deposundan yararlanmak isteyen her sıradan yurttaşın elinin altındaydı artık. Demokrasi de buydu işte.

Fransız yazar Anne Garetta bu görüşe karşı çıkarken şu soruyu sordu: Neyi, nasıl, neden eleyebileceğini ya da seçeceğini kavramak üzere yetiştirilmemiş kuşaklar, mass medianın ideolojileriyle beslenen kitleler için bu tür bir özgürlük bir tepe-ser-semliği, yani yüzeysel bir özgürlük avuntusu sayılmaz mıydı?

Alman şair Hans Magnus Enzenberger, konuyu değişik bir açıdan ele aldı. Yazarın belleğini kollektif belleğin belirlemediğini, gerçek anlamda yazarsa, kişisel ayıklamalar sonucu edindiği bireysel belleğiyle toplumsal belleğe katkıda bulunabileceğini savundu. Yazar, kollektif belleğin kâtibi değildi ki. Yalnızca kendi seçmesinden sorumluydu.

Çekoslovakyalı ve Estonyalı yazarlar, bu görüşü pek tutmadılar. Kendilerinin başından geçmeyen ama çocukluklarında ailelerinden ya da komşularından dinledikleri tutuklama ve işkence olaylarını geceleri hâlâ uykularında gördüklerini, bazan bu karabasanlarda başrolü oynadıklarını anlathlar. Yani yazar seçiminde sandığı kadar özgür değildi, toplumsal bellekten ister istemez etkileniyordu.

Politikadan psikolojiye, sosyolojiye, tarihe uzanan bu tartışmanın kesin bir çözümü yoktu tabii. Üçüncü gün, unutuş'un insan yaşamını kolaylaştıran bir mekanizma olup olmadığına geldik. Hepimiz çok yorulmuştuk. Bellek üstüne biraz daha kafa yorarsak belleklerimizi yitirmekten korkuyorduk. Benim gibi sürekli gündüzde takılı kalan, Finlandiya yazına ayak uyduramayan yazarlar, uykuyu da unutmuşlardı. Karanlık bir türlü bastırmıyordu ki uyuyabilelim. Sabahları iki-üç saatliğine soğuk bir güneş var, sonra hep alacakaranlıkta yaşıyoruz. İkin-diüstü saat üçle sabaha karşı saat üç tıpatıp aynı. Sağlıklı bir nüfus yetiştirme adına bütün hizmetlerin kusursuz yürütüldüğü bu kapalı toplum, bitimsiz ormanlarıyla, doğal güzellikleriyle azıcık sıktı içimizi. Alkolizm ve intihar oranıyla Avrupa' da başı çekmesine pek şaşmadık. Düş gücünü en ufak bir zorlamaya sokmayan legomsu evler, pırıl pırıl sokaklar, kusursuz işleyen seyrek trafik. Sokağa yığılan sarhoşları hastaneye götürüp çekap yaptıran, berberde saç-manikür-

pedikür hizmetinden geçirtip yine buldukları kaldırıma bırakan polisler... Sağlıklı şoförümüz uluslararası bir Sigarasevenler Örgütü'nün üyeleri olduğumuzu öğrenince (Alman yazar-şair Juchen Kel-ter sağolsun!) bize otobüsün arkasında üç beş koltuk ayrıldı.

Toplanhnın bence en ilginç bildirisini "Dillerin Belleği ve Erotizm" gibi çetin bir konuda veren Ukraynalı şair Arkadi Drogomoshenko, bu gidişle "bu ülkede sağlıktan gümbürdeyeceğimiz" inancında, bari şu çimenleri boşu boşuna ezme-seymişiz! Arkadi ve Nijeryalı şair Odia Ofeinum'la kurduğumuz sıkı dostluk önce yadırgandı, ama sonra anlaşıldı nedeni. Üçümüzün de en sık tartıştığı konu: feminizm. Toplantıya katılan Finlandiyalı kadın yazarların çoğu feminist ve gazeteci. İki şair de onların ses tonlarından ve giyim kuşamlarındaki renklerden bir saldırganlık mesajı aldıklarını söylüyorlar. (Ben de bu renk cümbüşünden gümbürdeyeceğim, ama dilimi tutuyorum.) Onlara göre bu yazarlar kendileri adına değil bu topluluğun üyeleri sıfatıyla konuşuyorlarmış. Hızlı feministler, konuşmalarında dünyadaki ünlü ve ölü kadın yazarların bile-isteye unutturulduğu görüşünü savundular. Büyük ölçüde haklıydilar, gelgelelim entelektüel düzeyi yüksek bir tarhş-maya yalnızca bu savla katılmaları doyurucu olmadı. Üstelik sözünü ettikleri kadın yazarlar hakkında acıklı yaşamlarından fazla birşey bilmedikleri anlaşılıyordu; onların parlak yaratılarından habersizdiler sanki.

Odia, masaların başında oturup Türkiye ya da Nijerya gibi nüfusum.ın ezici çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu ülkeler hakkında ahkâm kesen bu tuzu kuru kadınlara çok içerli-yormuş. Bir de lokantada verilen porsiyonların büyüklüğüne,

— Batılılar böyledir işte. Açlar için konserler düzenlerler de bir oturuşta bizim orada iki aileye yetecek yemeği tek başlarına mideye indirirler.

Arkadi'nin en büyük kaygısı (ki haklıymış) Sovyetler Birli-ği'nde milliyetçiliğin hortlaması. T. S. Eliot'u, Puşkin'i, Eluard'ı okuyup şair olduktan sonra bu yaşta nasıl "Ukraynalı" bir şair olabilirmiş? Ülkesinde folklor kültüründen başka bir kültürün serpilmediğinden emin. Odia'nın en büyük kaygısıysa ülkesindeki şeriatçı akımlar.

Ayrılacağımız gün, Arkadi, bir gece önce kendi aralarında -Sovyet yazarları olarak- kurdukları Eski Romantikler Derne-ği'ne oybirliğiyle fahri başkan seçildiğimi bildirdi. Sevinçten gözlerim doldu. Ama birkaç Avrupalı yazar bu düşsel derneğin etkinlikleri üstüne bilgi edinmek isteyince işin tadı yine kaçtı.

Bir daha ne zaman görüşürüz kimbilir? Ya da hiç görüşemez miyiz? Ama yaşadığımız toplumların geçireceği zor anlarda birbirimizi anımsayacağımızdan kuşkum yok.

Arasıra, yanlış olduğunu bilsek bile ağzımızdan kaçırdığımız bir "ilk tanışmak" lafı vardır, sanki biriyle ikinci bir tanışma sözkonusu olabilirmiş gibi - tabii ağır dalgınlık ya da unutkanlık durumlarını saymazsak.

Ama gündelik konuşmada yanlış olan bu kullanım, bir yazardan sözederken pekala doğru olabiliyor. Sözgelimi benim Tennessee Williams'la *ilk* tanışmam, adı Türkçeye yanlış çevrilen *İhtiras Tramvayı* filmi aracılığıyla gerçekleşmişti. En az otuz yıl önce. Gerçi yapıtın Blanche du Bois'nın acımasız gerçeklere katlanamayan kırılgan dünyasında, ürpertici yalnızlığında yoğunlaştığını sezmiştim yine de bir sinemasever inadıyla Blanche'tan uzun süre Vivien Leigh diye sözettim. Oyundaki zorba enişteyi o sıralar çekiciliğinin doruğunda Marlon Brando oynadığından -bu sefer de genç kız inadıyla- Blanche du Bo-is'yı ikinci plana attım; yapıttan belleğimde kalan tortu, Bran-do'nun yüzünü, biri asi çocuk, biri zorba erkek olarak iki asimetrik parçaya bölen ilginç burnu, genizden gelen sesiyle konuştuğunda gırtlağından kabarıp inen âdem elması, bir de filmin afişinde değerlendirilen o pürüzsüz, terli sırt çizgisiydi. Yani Tennesse Williams dünyasının yalnızca bir yarısı.

Kolejde okutulan Amerikan Edebiyatı derlemesi, örnekler açısından zengin bir ders kitabıydı. Ayrıca yazarları, dönemin ünlü eleştirmenlerinin gözünden değerlendirme olanağımız da vardı. Gelgelelim Tennessee Williams'ın adı geçmiyordu bile. İyi ki kitaplıkta bütün yapıtları bulunabiliyordu. Hemen tek perdelik oyunlarını yani *Pamuk Dolu* 27 *Vagon'u* alıp okumaya başladım. Sonra da sırayla hemen hemen bütün yapıtlarını. İlk rastlansal tanışma, yavaş yavaş yerine oturuyordu. Ne de olsa artık ilkgençlik yıllarına özgü okuma biçiminden kurtulmuştum. Konunun akıcılığından çok nasıl aktığını, nasıl sonuçlandığından çok nasıl

geliştirilip sonuçlandırıldığını, dokusunu, kurgusunu, biçemini merak etmeyi öğrenmiştim.

Williams'ın okul kitabında yer almaması bence eşcinsel olmasıyla açıklanamazdı. Aynı eğilimi taşıyan bazı yazarlara yer verilmişti çünkü. Zaten yazarları cinsel seçmelerine göre sınıflandırmaya kalkışsak, edebiyatı bir kenera atıp yazarların kişisel yaşamlarını izleyen edebiyat dedektifleriyle, latan cinsellik konusunda görüş bildirmeye düşkün psikologlarla uğraşacağımızdan işimiz epey güçleşirdi. Aynı şekilde, karşı bir tavırla eşcinsel edebiyat öne çıkarılırsa -bakış yine cinsel seçmeyle sınırlandığından- edebiyatın kıyısından geçmemiş ucuz itiraflarla yetkin yapıtlar aynı potada erimeye mahkûm edilebilirdi.

Tennessee Williams'm muzırlığı, sanının, Genet, Orton, Gide ya da Beckett gibi entellektüel ağırlıklı bir arka plandan yola çıkmaması, yaşamı süresince yakından tanıdığı uyumsuz kişilerin trajedilerini günlük melodramlara yerleştirmekten kaçınmaması. Zaman zaman magazine kayan bir duyarlılığı alttan alta şiirsel dille desteklemesi. Kısaca, bayalığın da şiirsel olabileceğini kanıtlaması kovmuş onu ders kitabından.

John Cheever, 1940'lardaki bir güncesinde ondan şöyle sözediyor:

"Dün akşam, Tennesse Williams'ın Tutku Adında Bir Tramvay' *ını seyretmeye gittim. Sahnede bundan daha bayağı birşey gördüğümü anımsamıyorum. Aralarda, sahne karardığında çalan pavyon müziği ya da batakhane cazı, oyuna eşlik eden viyolonselci, sahte elmas, yırtık gece giysisi, bir eşcinsel, canavar bir herif, çılgınlık, suç, loş ışıklar, cicili bicili çiçekler ve viyolonselcinin çaldığı açık saçık bal-lad. Yine de o (Williams) konuya bir evrensellik katıyor, dağıtmış bir kız çocuğunu hiçbir ironiye başvurmaksızın melek gibi gösteriyor. Daha neler neler var; bir izbede tutsak olmanın verdiği o nefis kıstırıl-mışlık duygusuyla çöken akşamın güzelliği, titretilen duygu telleri her ne kadar çılgınlığa çok yakın düşse de. O ürkü -hapsedilmişlik, hepsi... Ayrıca yalnız bildik kalıplardan değil, bilinmedik kalıptan da kaçınabiliyor- benimse sık sık tökezlediğim bir alan; kısıtlamaları az, kendi kurallarını kendi koymuş birform kullanıyor."*

Williams'ın tek perdelik oyunlarından beşini çevireli on yıl oluyor en azından. Yayımlanmayan bu derlemeyi[1] o tarihte yayınevine teslim

ettiğimde aldığım üçte bir'lik ayansla Tennesee'nin bana o parayla ne armağan edeceğini düşünüp Rumeli Cadde-si'ndeki mağazalardan birinden oldukça gösterişli siyah bir eteklik almıştım; pabucunu ve çantasını da belirliyordu, ama o kadar ileri gitmeyi göze alamazdım. Etekliği ancak üç-beş kere giyebildim kestirilebileceği gibi.

Geçenlerde aynı oyunları yayına hazırlamak için bir daha gözden geçirirken, ilk tanışmaların -yetersiz de olsalar- kişide derin izler bıraktığına bir daha inandım. Williams'tan diyalog kurma, atmosfer yaratma, magazinden korkmama konusunda epey ders almıştım, yine de bir yerde genç kızlık anıma bağlı kalarak Blanche du Bois etekliğinde diretmiştim. Ama o imge yıllarca canlılığını sürdürmese, yazarın çok sonra okuduğum oyunlarından aldığım tat da azalacaktı.

Edebiyatın büyüsü biraz da bu¯ tür ayrıntılarla açıklanıyor. Yazarlarla yapıtlarındaki kişiler hem sizinle birlikte yaşlanıyor, yeni yeni özellikler kazanıyorlar hem de yakından tanıdığınızı sandığınız dostlarınız gibi zamanla kişiliklerinden ya da dünya görüşlerinden çark edip sizi yalnız bırakmıyorlar.

Zamanında tanımamak ... *Köprüaltı Çocukları, Çalıkuşu, Par-dayanlar* vb gibi edebiyata bakışları birbirini tutmayan yazarların ürünleri olan romanlar bir özellikle birleşiyor: Onları zamanında, okumanız gerektiğinde okumamışsanız bir daha aynı tadı asla alamayacağınızda.

Yıllar önce Turgut Uyar, bana Panait Istrati'den bir zamanlar çok etkilendiğini söylemişti. Ben de onun isteği üstüne, daha önce okumadığım-bu yazarın iki romanını okumuş, onlarla Turgut Uyar'ın şiiri arasında hiçbir bağlanh kuramamışhm. Benim şaşkınlığıma epeyce içerleyip romanlara bir daha gözattı-ğında Turgut da bağlantı kuramadı. Belki de bu romanların ancak belli bir yaşta okunduğunda kişiye bir ufuk açtıkları, yarı romantik, yarı melodramatik bir tonda genç bir insanı genel bir insan sevgisinden özel bir edebiyat sevgisine götürmeleri söz-konusuydu. Sonraları edebiyatta seçilecek yolu belirlemeyen, yine de tılsımlı bir ürpertiyi başlatan örneklerdi bunlar. Diyelim Istrati'yi kaçırmışsanız, Bronte'yle ya da Caldwell'le doldurabiliyordunuz bu boşluğu. Benim yaptığım gibi.

Burada, hiçbir kitabın ya da yazarın bir başkasının yerini tutabileceğini savunmuyorum; edebiyat sevgisini körükleyen popüler ürünlerin ortak yanlarını savunuyorum yalnızca. Ama konu, tutumuyla, inançlarıyla, yapıtlarıyla bağrınıza bastığınız bir insana gelince, iş iyice sarpa sarıyor. Çünkü zamanında yeteri kadar tanımadığınız bir kişiliğin sonraki yokluğunu ben-zer-kişiliklerle dolduramıyorsunuz

Sevgi Soysal'la Ankara'daki Piknik lokantasında buluştuğumuz, ortak dostlarımızın bizi neden birbirimize benzettiklerinin ipuçlarını kavramaya çalıştığımız o öğle saatini sık sık anıyorum. Öğle saati ve konuşulanlar o kadar güzeldi ki karşımdaki genç kadının -o sırada hasta olsa da- ölmeyeceğine iyiden iyiye inanmışhm.

Diyelim Sevgi, Ankara'da oturduğu için sık karşılaşmıyorduk ama Tezer Özlü'nün işyeri hiç uzağımda değildi... Kimbilir ne türlü iniş çıkışlar gösteren yapısını bir kenara atıp saat gibi çalışıyordu. Onun büyük bir titizlikle yürüttüğü işini engellememek için öğle yemeklerimizi fazla uzatmıyorduk. Yine bir öğlen Yakup'ta, saati unutup daha derinlemesine bir söyleşiye daldıktan sonra daha sık buluşmaya karar vermiştik. O buluşma da Piknik'teki gibi sonuncuymuş.

Şu aralar Tezer'in ölümünden sonra yayımlanan öykülerini okurken aynı özlem ve pişmanlık kapladı içimi. İkimiz de Berlin'deki bir bardan sözediyoruz; onun öyküsünün adı *Eski Sevgi*, benimkininki *Alte Liebe: Küçük Akşam Müziği.* Yalnız Tezer, kıyıya demir atmış tekneyi meyhane diye tanımlıyor *"Herhangi bir işçi mahallesinin yoksulluğu içindeydi,"* diyor. Bense eski asker eşlerinin ağır bashğı, *"yabancıların pek uğramadığı bir yer,"* oldukça gösterişli bir kafe-bar diyorum. İki öykü de kurmacaya fazla dayalı olmadığına göre o bar birkaç yıl içinde değişmiş mi? Yoksa benim gittiğim gün orada özel bir toplanh mı vardı? Çünkü Tezer'in öyküsündeki *"iri, şişman, beyaz tenli meyhaneci kadınla oğlu"nu* değil yine beyaz tenli, sarışın, ama tertemiz üniformalarıyla bir huzurevinin hastabakıcılannı andıran gencecik kızlar görmüştüm.

Önemli olan, ikimizi de anılara sürüklemiş bu mekân; eski sevgi anıları. Tezer'inki çok yakından tanıyıp sonra yitirdiği bir hayal, benimkiyse filmlerden anımsadığım, orada gerçeğiyle karşılaşhğımda ürkeceğim kadar güzel bir hayal.

Dahası da var. İkimiz de öykülere günün tarihini yazmışız. Tezer *"yarın son Haziran günü,"* demiş; ben, *"o gün* 14 *Ekim'di"* demiştim.

Alte Liebe, "Notalarla harfler teker teker eridi. Camdan bakanlar suya bembeyaz vuran ayışığına dalıp gittiler. Çıt çıkmadı," sözcükleriyle biterken Küçük Akşam Müziği de susuyor.

Tezer'le dostu öyküde içiçe geçmiş eski sevgileri orada *"ağaçlar ve gölgeleriyle"* bıraktıktan sonra ayrılıyorlar birbirlerinden.

"Şimdi ayışığı sonatı burada. Uyumaya çalışacağım."

Eski Sevgi bir kere daha anıldıktan sonra bitiyor öykü.

Tezer Özlü ile kısa bir süre Berlin'de birlikteydik. 1971'de. Demek Eski Sevgi, o sıralarda kıyıda demirli duruyormuş. Şimdi en çok oraya birlikte gitmediğimize yanıyorum. Nice şeylerin yanısıra.

Dindarlık konusuna ilginç boyutlar getiren ender kişilerden. Otuz yılı aşkın süredir bana ev işlerimde yardımcı olan bir hanım. Okuma yazması olmadığı için yalnızca yaşam biçimi ve kişiliğiyle destekleyebiliyor inancını, kutsal kitaplardan alıntılar yapmıyor.

Zaten hacı-hoca takımına inanmıyor, çarşaf giyen kadınlardan hoşlanmıyor, başına sardığı yemenileri özenle seçiyor -sözgelimi yeşil renk ona hiç yakışmazmış, siyah da içini karartırmış. Domuz eti yemiyor; içki içmiyor, namazını, orucunu aksatmıyor, ama yüzü bir çilekeşin yüzü değil. Hep güleç, sevecen, sevdiği insana yardıma hazır bir anlatım okunuyor bakışlarında. Benim içki içmem, başımı örtmemem, erkek dostlarımın çokluğu onu hiç mi hiç ilgilendirmiyor: hangileri için buz çıkarılacağını, hangileri için ocağa çay suyu konacağını da biliyor üstelik. Her sabah gazetenin bulmacasını çözme alışkanlığımı yadırgamıyor, oysa ona çok saçma gelmeli; acaba kendi bildiği yerel sözcüklerle bana bir yararı dokunabilir mi (çoğu zaman dokunuyor) sorusu hep aklında. Yazar olmam onun gözünde büyük önem taşıyor. Televizyonda gördüğü, radyoda seslerini duyduğu kadınları benimle kıyaslamaya, düşüncelerini açıkça ortaya koymaya düşkün. "Sen olduğun gibisin" övgüsü böyle bir ağızdan çıkınca ayrı bir anlam kazanıyor, günlük yaşamın sıkıcılığına ondurucu bir özellik

katıyor: çünkü o yalan söylemez. Tabii ki dindar olduğu için değil, zaten yalan söylemediği için. Varoluşçuluktan habersiz bir varoluşçu olması bir yana, feminizmden habersiz bir kadın hakları savunucusu. Kendisini okula göndermeyen, küçücük yaşında evde ner-deyse köle gibi çalıştıran aile büyüklerini asla bağışlamıyor, eleştirmekten kaçınmıyor. Emeğinin karşılığını ödemekte sıkıştığımı sezdiği anlarda birdenbire yokoluyor ortalıktan, yüzümde ufak bir hüzün belirtisi bile görmek istemiyor. Acaba şun-dan-bundan ünlü olduğunu duyduğu bir yazar neden böyle sıkışık durumlar yaşasın? Aklı karışıyor o zaman. O kadar özendiği okumuş yazmışlığın kendi kol gücünün ücretini karşılamaya yetmediğini kavradığından olsa gerek.

Ben de laik olma savıyla değil, zaten başkalarının inançlarına saygı gösterdiğimden, ramazan ya da bayramlarda ona alacağım armağanları titizlikle seçiyorum doğal olarak.

İçimi kanırtan ilk soruyu yıllar önce sormuştu: "Her gün yazıyorsun, benim anlayabileceğim birşeyini okur musun bana?"

Allı Turna başlıklı öyküyü okudum. Gözlerinin dolması karşısında irkildim biraz. Ne de olsa o çapraşık betimlemelerin fazla uzun sürmesi dinlemeyi güçleştirebilirlerdi. Köy kökenli birinin yaşamına ilişkin ayrınhları bir kentlinin ağzından dinlemesi hoş olmasa gerekti. "İyi ki öykünün baş kişisi Karslı, Sivaslı değil," diye düşündüğüm sırada, "Ben de bir keresinde, tam böyle... " diye girdi söze.

İkinci iç kanırhcı konuşma, Kurban Bayramı'ndan önceydi. Güzel yüzünün karanlık bir soruyla yüklü olduğu besbelliydi o gün:

— Sen cennete gidecek misin?

Hiç sanmadığımı söyledim.

— Peki cennet nasıl bir yer sence?

— Bilmem ki, galiba hurilerle gılmanlar varmış, ağaçlarda yemişler, süt, bal varmış.

— Süt sevmem, balı da ağzıma sürmem, yemiş neyse... Hurilerle gılmanlar ne ki?

Tehlikeli bir sınıra dayandık.

— Çok güzel, peri gibi kızlarla yakışıklı erkekler olsa gerek.

— Bana ne onlardan?

— O kadarını bilemem. Zaten ben...

— Yani sen gelmiyorsun. Bari komşumuz Mado Hanım geliyor mu?

— Sanmam, dinle bir alışverişi yok galiba.

Fransızların da cennete pekâla gidebileceğini düşünen bir Müslüman.

— Ya benim kedim?

— Bildiğim kadarıyla, hayvanlar Arafta kalır, cennetle cehennem arasında bir yerde. Boşversene bunları...

— Hiçbiriniz gelmiyorsanız ben de gitmeyeyim bari, sonucuna vardı. Orada çok yalnız kalırım.

— Ama akrabalarından gelenler çıkar belki, üzülme.

— Onlar gelecekse gitmesem daha iyi zaten!

Eline tutuşturulmuş bir cennet biletini yakmakla yakmamak arasında bocalıyordu sanki. Bu soruyla, yaşamının oldukça geç bir döneminde karşılaşmışh; onunla cennet konusunu açıkça tartışmak hiçbir yarar sağlamayacağı gibi yaşadığı küskünlüklere bir yenisini daha ekleyebilirdi.

Aramızdaki ince dengeyi kollayarak:

— Daha uzun yıllar var önünde, dedim, belki sırf seni yalnız bırakmamak adına bir torpil bulabilirim o arada.

Bu yanıh duyduğunda, yüzünde beliren gülümseme, o güne kadar uğrunda yaşadığı cennet düşüncesinden kolayca vazgeçemeyeceğini kanıtlıyordu. "Görüş gününe gelir gibi mi?"

Bu kere gözlerimiz dolmadı, güldük.

"Saatler uzun günler kısa"

C. Süreya

Pazar sıkıntısı çekenlerden misiniz? Dükkânların kapalı olması, o gün dışarıdan alacağınız hiçbir şey yoksa da sizi tedirgin ediyor mu? Planlı programlı kişiler için Pazar günü, gerçek bir tatildir herhalde, ben her saatte evde çalıştığımdan Pazarın öbür günlerden bir farkı olmasa gerek gözümde. Ayrıca, oturduğum sokaktaki işyerleri kapalı o gün, daha sessiz bir ortamda yazıp okuyabiliyorum. Yine de kıstırılmışlık hafakanından kurtulamıyorum. Sayımın yapıldığı Pazar, bu hafakana bir de tüy dikti.

Her zaman Cumartesi'nden dört sigara yedeklememe karşın -çünkü Pazar günleri sokağa çıkıp kalabalığa karışma gibi bir hevesim yok- o Cumartesi sekiz yedek pakete kadar uçtum, evde günde bir ekmek bitirilmezken iki ekmek aldım. Oysa al-tıüstü sıradan bir Pazardı- acaba bilinçaltımda, bu ülkede insan bir kere eve kapatıldı mı hapis süresi keyfi bir biçimde uzayabilir gibi bir kaygı mı yatıyordu?

TV kanallarında sayım konusunda görüşlerini bildiren yurttaşlarımızın çoğu, bu çağdışı ve saygısız sayım yöntemine karşı çıkıyorlardı. Devlet yöneticileri de karşı çıktığına göre olayın faili kimdi? Merak ettim.

Pazar sabahı pencereden baktığımda, sokakta oynayan çocuklara, kentte gezinen turistlere imrendim. Son sigarasını koyduğu yeri bulamayan hızlı bi; tiryaki ya da sınava gireceği sırada ders notlarını anımsamadığını bir gece önce düşünde görmüş bir öğrenci gibiydim. Evden çıkmamak başkaydı, eve kapatılmak başka.

Yurttaşlarımızın asıl sıkıntısı, eve 14 *saat* boyunca kapatılmalarıydı. Dernek yasak, yarım gün ya da on dakika olsa pek yakrnrnayacaklardı. Gazeteler de "onlar sıkıntıdan patlamasınlar" diye yeni ekler veriyordu. Yakınmalar

haklıydı elbet. Ama ben televizyonda görüş bildiren yurttaşların öteki özgür Pazarlarını nasıl geçirdiklerini pek anlayamadım. Diyelim kendi istekleriyle evde kalsalar, aile bireyleriyle konuşacak konu bulamıyorlar mıydı, bir kitap okuyamıyorlar mıydı?

Sözü saate değil, zamana getirmek istiyorum. Yazımızın kahramanı Ali Ersen, ressamlık ve fotoğrafçılık gibi mesleğine ilişkin durumlarda olduğu kadar, dostlarıyla buluşmaya ilişkin saatlerde de dakiktir. Yine de önündeki verili süreyi kendince değerlendirmekten yanadır. Sözgelimi üstüne ölü toprağı serpilmiş bir ortamı çeşitli rollere hızla girip çıkarak canlandırmayı becerir. (O anlamda, bir yağmurcu sayılmalı.) Yarım yamalak Amerikanca konuşan bir barmen, Türkçesi bozuk bir sunucu, genç kızların namusunu korumaya adanmış, o yüzden habire plaj kabinlerine gözatan baba bir işletmeci, hayali bir piyanoda caz çalan bir piyanist kimliklerine bürünerek birlikte geçirdiğiniz üç saatin size yarım saatmiş gibi gelmesini başarır. Tabii canı isterse.

Önceki yıl, sabah karanlığında TV' den naklen verilerek Os-car Ödülleri törenini izlemek için gece boyu uyumamış da tam tören başlayacağı sırada gözleri kapanmış. (Özgürlük diye buna derim!) Hadi bu neyse de yaz-kış saati uygulaması sinirlerini iyice bozmuş. Sabah üçe doğru aradı beni: Hayatlarımızın saatlerinin başkalarınca saptanması sinirini bozuyormuş. Zaten bizim evde akşamüstü genellikle konuklar olduğundan doğru dürüst iki çift laf edemiyormuşuz nicedir. Bir kere olsun saati kendimiz belirlemeyi deneyemez miymişiz?

Yitik yıllar, yitik günler, yitik saatler yazı malzememken bu öneri içimi nasıl açmasın? Yine de sabaha karşı gelen konuğuma ne sunacağımı kestiremedim. Bu oyunun boyutları tam belli değildi.

— Tut ki şimdi akşamın altısı, dedi Ali. O saatte ne içeceksek onu içelim ki amaç gerçekleşsin.

Sabaha kadar kendiliğinden uzayan -şimdiye kadar sayıları da pek fazla olmayan- geceler dışında, o erken saatte, hele bir de uyuyup uyandıktan sonra içki içemem sanıyordum. Galiba bu alışkanlığı da bozmam gerekiyor: Çünkü saat *akşamın* altı otuzu olacak birazdan. Peki votka!

Saat sekize doğru belki de günü bildik yörüngesine oturtmak için çaya ödün verdik. Bir sürü işimiz vardı o gün yapılacak. Bu kadarcık özgürlükle yetinmeliydik ki az değildi.

Ali, günün geri kalan bölümünü nasıl geçirdi bilmiyorum, ama ben durup durup saate baktım. Saat açığını ne uyuyarak doldurabildim, ne banyo yaparak, ne de okuyarak.

Beklenmeden çatan bir özgürlüğün kişide sersemlik yarattığı kesin. Keşke içinden çıkılacak ya da üstesinden gelinecek bir sorun olsa. Bakıyorsunuz zaman kendiliğinden akıyor, tıpırtısına kulak kabartıyorsunuz, bir süre dinledikten sonra bildik iç ritminize kavuşuyorsunuz. Yani ona göre yeniden evcilleşiyorsunuz. Tüh!

"Bunu daha önce de görmüştüm... Bu duyguyu daha önce de yaşamıştım..."

Bedenimizi her yokladığında, azıcık ürpertici bir deneyim.

Kimileri, bu duygunun, daha önce yaşadığımız bir hayattan kaynaklandığını ileri sürüyorlar. Diyelim "ilk" hayatınızda bir kont ya da kontesmişsiniz, (çünkü *önceki* hayatında asil ya da *ilginç* olmayan birine rastlamadım; hatta bu görüşü savunanlar, önceki hayatlarında sıradan biri olmaktansa çözülmemiş bir cinayetin kurbanı olmayı yeğlerler) yoksa daha önce hiç bulunmadığınız Paris'teki o kafeyi ya da Moskova'daki o sokağı nasıl elinizle koymuş gibi bulabilirmişsiniz?

Belki bir tek yaşam ve bir tek ölümle yetindiğimden bu yoruma aklım yatmıyor. Bildik gelen şey, mekânsa, bence nedeni mimari olsa gerek. Çünkü İstanbul, Prag, Floransa, Berlin, Roma gibi özel bir tarih ve kültür birikimi barındıran kentlerde yaşayabiliyorsunuz bu duyguyu ancak, bir Mississippi kasabasında asla. Kentin görkemli geçmişini eleveren, büyük bir olasılıkla ortasında bir saat kulesi olan bir alanda mola verip bir sigara yakarak havayı koklamanız, gölden, ırmaktan ya da denizden gelen rüzgârı değerlendirmeniz, yabancı mekânda doğru yönü bulmanıza yetiyor. Sonra balık ya da çiçek pazarının nerde olduğunu keşfetmelisiniz. Yürüyerek, kimseye sormadan, yalnızca kentin mimarisine bir gözatarak. O zaman kentin eski kesimiyle yenisini de keşfetmişsiniz sayılır. Pahalı olmayan, temiz, geleneksel bir otel arıyorsanız, o tür bir oteli havaalanına yakın bir

yörede değil, gara yakın ama çok da yakın olmayan bir semtte bulacağınız da kesin, eh işte elinizle koymuş gibi buldunuz!

Venedik ve San Fransisco, zaten filmlerden ezberinizde (önceki bir hayattan anımsanmalan, bir bunaklık belirtisi sayılmalı), ama kişinin belleğini altüst eden kentler de var, Passau gibi. Almanya'da olup da Bodrum'u anımsatan, Viyana kültürüne de göz kırpan, sonuçta Napoleon'un gözlerini kamaşhran tek kent. Anlamak, kavramak en az iki gününüzü alacak, çünkü hemen her köşebaşında kültür ve mimari değişiyor, Tu-na'nın iki kolunun orada kavuşmasından ötürü müdür nedir? Böylelikle küçücük kentte her şey azıcık bildik, azıcık yabancı oluveriyor, üstelik büyük bir uyum içinde.

Peki ya konu, mekân değil de yalnızca duyguysa?

Sözgelimi bulaşık yıkarken, teli yerli yerinde bulmaktan ya da bulamamaktan doğan, kimbilir o ânın hangi ayrıntılarıyla zenginleşmiş bir biçimde belleğin yüzeyine vuran derin bir anımsamaysa? Kişi, yedek bulaşık telini bulabildiği için sevinmeyeceği gibi, bulamadığı için de bu kadar üzülmez ki. Sevindiği/yerindiği; bedeninin mimarisindeki şaşmazlık/tökezleme belirtilerini yeniden kavramasıdır herhalde. Hemen bir döküm yapar içinden; evet, konu bulaşık teli değildir, geçenlerde yüz bin lira düşürmüştür, sonra eski bir ceketin cebinde unutulmuş bir on bin lira bulmuştur beklenmedik bir anda. Ama sorun, para da değildir. Biraz daha derine inerse, galiba sorun, dış dünyaya gösterdiği özeni bedenine göstermemesidir; bedeni de ufak şaşırtılarla ondan öç alıyordur haklı olarak. Yani duygu daha önce de yoklamıştır, ama belki pencereden o anda görünen duvar, eski bir mutfak penceresinden görünen başka bir duvarı çağrıştırmış, yarı eski, yan yeni izlenimleri pekiştirip o anda bulaşık telinde karar kılmıştır yüzeye çıkmak için. Yepyeniymiş gibi.

Peki ya konu insansa?

Geçen doğum gününde -dostlar anımsatıyorlar sağolsun-lar- bir çiçekçi, kocaman bir buketle kapımı çaldı. Yıldız çiçekleri! Son kitabımdaki* bir öyküde, o çiçekleri sevdiğimi bir kadın öykü kişisinin ağzından söylemiştim. Yarattığım bazı öykü kişilerine sonradan şurada burada rastladığım da olmuştu, da-

• O sıralar, "^Otuzlann Kadını" (T.U.) ha önce görmeden yazdığım kentlere gittiğim de. Ama bu, çok farklıydı. Tıpkı öyküdeki kişi gibi "Kim olabilir?" diye sordum kendime. Nedense erkek değildi. Beni çok iyi tanıyan bir kadındı. Ama kimdi? İpuçları:

1- "Otuzların Kadınını okuduğu kesindi.

2- Bu oyunu oynayacak kadar zekiydi. Kadınlar ille de erkeklerden zeki olurlar gibi bir saplantım yok da çoğu çiçek seçmede daha ustadırlar gibi bir saplantım var.

3- Ama yıldız çiçeklerinin arasında bakara gülleri de vardı.

Anlaşılan çiçekleri yollayan, buketin hazırlanması sırasında çiçekçide değilmiş. Adam, faturayı yükseltmek için araya katmış solmuş gülleri. En önemli ipucu bu: Arkadaşım uzakta oturan biri demek. Siparişi telefonla vermiş, çiçekçi de denetlenmeyeceğinden emin. Kim olabilir?

4- Öyküdeki kadın, çiçekleri kimin gönderdiğini düşünürken, birdenbire alt katta bir parti verildiğini anlıyordu aşağı balkondaki tepeleme çiçek sepetlerinden: Buket, yanlışlıkla bırakılmıştı kapısına. Bu kere benim kafamı yorup kim sorusunun yanıtını bulmam, sonra da kendi buketime kavuşmam gerekiyor. Evet kesinlikle edebiyatla içli-dışlı biri var karşımda.

"Beatrix" diye haykırdım birden. Beatrix, Frankfurt'ta oturan Türkolog bir arkadaşım. Türk edebiyatıyla onun kadar ilgili birine rastlamak kolay değil. Macar yanıyla bir sevinçli/bir hüzünlü. Alman yanıyla, disiplinli bir yapısı var. Devrimci ilkelerinden hiç ödün vermemiş bir aydın olması da caba.

Sapların arasında bir yerde kartı buldum. Oymuş. Daha önce hiç bilmediğim bir duygu tattırdı bana, bir öyküyü yaşamak!

İstediğiniz, hatta istemediğiniz kadar yazın çizin, okur çoğunluğunun gerçeklik konusundaki görüşünü değiştiremiyor-sunuz. Öykülerinizdeki kişileri gerçekten tanıyıp tanımadığınız, anlattığınız olayın başınıza gerçekten gelip gelmediği gibi sorular sürekli çıkıyor karşınıza. Kadının içdünyasmı ancak bir kadın yazarın anlatabileceği -tabii erkeğinkini de erkek bir yazar anlatmalı- inancı o kadar yaygın ki: bu da aynı gerçeklik

anlayışından kaynaklanan masum bir yanılgı. Masum dememin nedeni, cinselliğe değil de dostluğa dayalı kadın-erkek ilişkilerine güncel yaşamda sık rastlanmaması. Yanılgı dememin nedeniyse bu bakıştan yola çıkarsak ölüm olgusunu da ancak ölmüş bir yazarın kaleminden okuyabileceğimiz!

Oysa ilk bakışta ayrı görünen bu iki dünyayı gözlem, sezgi ve kurgu becerisiyle birleştiren yazarlar var. Katherine Mansfi-eld'in ya da Virginia Woolfun erkekleri, Henry Miller'mkiler-den çok daha inandırıcı gelir bana. Dostoyevski'nin ya da Çe-hov'un kadınlarıysa, diyelim Erica Jong'un çizdiği kadınlarla aynı kefeye konulmaktan sanırım hiç hoşlanmazlar. Daha da ileri gidersek, her edebiyatçının dünyasını toplu ideojilerle değil, kişisel gözlemlerle kurduğu sonucuna varabiliriz. Bu gözlemlerin arasına, düşte görülenleri de katabiliriz. Demek temelde, edebiyatçının gerçekliği, edebiyatının gerçek olmasını sağlayabilir. Bazan bir kişiliktir sizi yazmaya iten, bazan kulağınıza çalınan bir konuşmanın içindeki sözcükler, bazan konuşan kişinin sesindeki tınıdır. Ama bütün gözlemlerinizi benzersiz sanma, başınızdan geçen ya da başınıza gelen her olayı edebiyat malzemesi sayma, tanıştığınız her insana bir öykü ya da roman kişiliği yakıştırma gibi huylarınız varsa, birikiminizi hemen harcayabilirsiniz. Edebiyat yapıtlarının ünlü başkişilerinin gerçek yaşamdaki benzerlerine benzetilebilmek adına yazarlar-ca çok sıkı bir denetimden geçirildiklerine inanıyorum. Yazarın ustalığı; gördüğü, tanıdığı birini düpedüz anlatabilmesinden çok, yaşamı süresince edindiği birikimle, anlatacağı kişiyi edebiyatta bir daha var edebilmesine bağlı, bu arada seçtiği temaya uygun düşecek kişilik-olay-doku zincirini kurgulayışına da bağlı.

Yine de iyice karışık bir tümce oldu, ama konu da karışık zaten. Çünkü yaşamış birini olduğu gibi yazmanın güçlükleri de yabana atılır türden değil.

Romanlarında tanıdıklarını, yakın çevresindekileri yazdığı söylenen Ahmet Hamdi Tanpınar'ın önce şiirlerini okumuştum. Onları fazla şairane gördüğüm için sevmemiştim. Ünlü şiiri *Bursa'da Zaman* bile ağdalı bir Yahya Kemal havası taşıyordu. Ama romanlarını, çok sevmek bir yana, önemli buldum. *Mahur Beste* ve *Huzur,* şiirlerinde günü-dolmuş izlenimi veren bir duyarlılığın romana taşındığında nasıl çağdaşlaştığını gösteren

ilginç örnekler. Galiba Tanpınar'ın kültürü, roman malzemesine daha yatkın. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü,* bir başyapıt düpedüz.

Eşinden dostundan duyduğuma göre, üstüne başına pek özen göstermeyen biriymiş -takma adı kırtıpil'miş. Yalnızlığı kaldıramamasına karşın yalnız kalmakta direttiğinden, bunaldığı zamanlar dost seçmede pek titiz davranamazmış, o yüzden başı sık sık derde girermiş. Ölümünden az önce dostları, güzel yemek pişiren bir aşçı ayarlamışlar ona, sonra da acaba onca yıl beslenmedikten sonra aşçının zeytinyağlı dolmalarını mı sindiremedi diye üzülmüşler. Bunlar işin dedikodu yanı. Bir sanatçı hakkındaki en doğru bilgileri sanırım ancak yapıtlarından elde edebiliriz. Yalnızca kendi hakkında verdiği ipuçlarından değil, yazış tarzından, konu seçiminden, benzetmeleri ve betimlemeleri kullanma yönteminden de.

"Mümtaz için kadın güzelliğinin iki şartı vardı. Biri, İstanbullu olmak, öbürü de Boğaz'da yetişmek. Üçüncü ve belki en büyük şartının, tıpkı tıpkısına Nuran'a benzemek, Türkçeyi onun gibi teganni edercesine konuşmak, karşısındakine onun gözlerinin ısrariyle bakmak, kendisine hitap edildiği zaman kumral başını onun gibi sallayarak konuşana dönmek, elleriyle aynı jestleri yapmak, konuşurken, bir müddet sonra kendi cesaretine şaşırarak öyle kızarmak, özentisiz, telaşsız, büyük ve geniş suları dibi görünecek kadar berrak bir nehir gibi hayatın ortasında hep kendi kendisi olarak sakin, besleyici akmak olduğunu o gün değilse bile, o haftalar içinde öğrendi."

Kadınları hem sevgili hem arkadaş olarak görebilen -cinselliklerini ne abartarak ne yok sayarak- romanlarında kadın başkişileri hep başköşeye oturtup duygularını çözümlemeye çalışan ender romancılardan Ahmet Hamdi Tanpınar. Özellikle bizim edebiyahmızda bir benzeri olduğunu sanmıyorum.

Nerden nereye demeyin... Beş yıl öncenin İzmiı'ine geldik. Kordonboyu leş kokuyor, deniz ürkütücü bir morlukta. Edebiyat öğretmeni Özden Hanım'la esintili bir kavşakta, bir kafede oturmuş, cin içiyoruz. Sarışınlığı ve gözlerinin güzelliği bir yerden tanıdık geliyor, ama daha önce karşılaşmadığımız kesin. Gerekmedikçe konuşmayan, konuştuğunda mutlaka birşey söyleyen, yeni yayınlan kaçırmayan gerçek bir edebiyatsever. Yok yok, bir yerden mutlaka tanıyorum. Bir ara yüzüne

güneş vurdu, aklıma *"bir lahza, berrak bir pınarda yıkandığını sandı"* tümcesi geldi.

Dayanamayıp sordum: Ahmet Hamdi Tanpınaı'ı tanıyor muydu. Üniversitedeyken onun öğrencisiymiş!

"Musiki, bu iki saat evvel birbirlerini tanımayan iki insanı tek bir noktaya indirmişti. Şimdi Oradan zenginleşiyorladı."

Yazarlar hakkında en doğru bilgiyi onların yapıtlarından edineceğimizi, kişiliklerini, dünya görüşlerini, kullandıklan benzetmelerle betimlemelerden, seçtikleri konu ya da temalardan sezebileceğimizi söylemiştim. Şimdi biraz da birinci tekil kişi ağzından yazılan metinlere değinmek istiyorum.

Her ben dediğinde gerçekten kendisini kasteden yazarlar son yıllarda okurca çok tutuluyor. Genel eğilim, yapıttan çok yazarın özel dünyasına ilgi duymak. Bu tür yazarların işleri hem çok kolay hem de çok güç bence. Kolay, çünkü ben'li yazının tınısı bir kere tutturuldu mu, metin su gibi akıp gidebilir -nerdeyse kendiliğinden, okur da fazla zorlanmadan su gibi okuyabilir. En büyük sakınca "ben" deyip bir daha demeyen yazarın -kendi yaşamını ve deneyimlerini çok zengin, kişiliğini çok engin bulsa da- bir süre sonra biçemiyle kıstırılması, yinelemelere düşmesi, en sadık okurunu bile bunaltması olsa gerek. Ben, kendi dünyasında takılıp kalmayan, kişisel serüvenine ka-panmaktansa hayatın ve edebiyatın sunduğu büyük serüvene açılmayı önemseyen yazarlardan yanayım. Belki de usta polisiye yazarlarına düşkünlüğüm bu yüzden: Simenon, Christie, Hammett, Highsmith gibi. Onlar, yarattıkları kişilerin dünyasına girmeyi, bir süre 'o' olmayı becerirler. (Bakarsınız, roman boyunca saygın bir kimlikle olaylara tanıklık etmiş "ben", sonunda katil olduğunu itiraf eder.) Bu başarıda şaşırtıa trükler bulma profesyonelliğinin de payı vardır, ama adlarını saydığım yazarların hepsinin kurduğu atmosfer farklı, o kadarına ki kimin ağzından konuşsalar, kimin psikolojisinden yola çıksalar, yazar benleri kitaplarına damga basmış.

Son zamanlarda kitapları usta-işi çevirilerle Türkçede yayımlanan Charles Bukowski'yle tanışmam hiç hoş olmadı. Bütün tanışma anlarının keyifli olduğunu kim ileri sürebilir zaten? Kendisine ancak on sayfa dayanabildim

önce, sonra hakkını yememek kaygısıyla iki öykü kitabını da okudum. Teknesiyle turist kızlan mavi yolculuğa çıkaran, sonra da tayfasına hepsinin kıçını sıktığını anlatan zampara bozuntusu bir reise benziyordu. Cinselliği, serseriliği, alkolizmi, hastalığı, parasızlığı abartması, bir kafa tutmadan çok pis bir ihtiyar olma özentisinden kaynaklanıyor gibiydi. Kendine bu kadar acıyan ve kendini bu kadar beğenen bir *ben* daha okumadım desem yalan olmaz. Bu türün özgün örneği Henry Miller, hiç değilse yeni bir erotik bakış getiriyor romanlarında- beğenelim, beğenmeyelim o başka. Bukowski'nin erotizmiyse -erotizm denilebilirse-erkek meyhanesi fıkrasında düğümleniyor; bar sohbetine kendisinin oradakilerden üstün olduğu inancıyla kahlan ve tabii ki arada sırada şakayı tutturan, çünkü ağzı çok laf yapan biri:

"gitti ve topuk seslerini dinledim. şimdiye kadar bulduğum en iyi kadınlardan biriydi. bir barda bulmuştum onu. iskemle arkalığına yaslanıp tavana baktım. serserinin biri, serseriydim, çalışmaktan nefret etmiştim hep, şansıma güvenmeyi yeğlemiştim. Kathy döndüğünde bir içki koymasını söyledim, biliyordu. puromu jelatinden çıkarıp yaktı bile benim için, komik ve hoş görünüyordu. sevişecektik, hüznün içinden sevişecektik, kaybetmek istemiyordum: evi, arabayı, köpeği, kadını, sakin ve rahat bir hayat oluşmuştu."

Diyelim ki 25 *Pejmürde Sefil* adlı öykünün, bu birinci tekil kişi ağzı kullanan başkişisi Bukowski değil, asalağın teki, pejmürde sefillerden herhangi biri. Modernliği, noktadan sonra küçük harf kullanmak sanan, kaybetmek istemediği şeyleri ev, araba, köpek, kadın olarak sıralamaktan da geri kalmayan, pejmürdeliği ve sefilliğiyle övünen biri. Ama kitap hep benzer bir "ben" ağzından yazılmış öykülerle dolu. Ve bu "ben", her türlü sıradışılığa hoşgörüyle baktığı halde nedense aradabir yaman bir heteroseksüel olduğunu yineliyor, ama yanlış anlamayalım, kendisini eşcinsel sanmayalım kaygısıyla. Bu ne perhiz bu ne lahana turşusu.

Yazarların ben'i üstünde düşünmesem, Bukowski'nin *Büyük Zen Düğünü* adlı öyküsüne şöyle bir bakmam yeterdi. Sarhoşluktan ötürü başı beladan kurtulmayan, sık sık kodese tıkılan yazar, iki kadının tecavüz şikâyetleri üstüne başına dikilen memura yiğitçe seslenir:

"Hürriyetimden elli metre uzaktayım! Bunu anlıyor musunuz?"

Polis, şöyle yanıt verir:

"Kasabanın en büyük eğlencesi sensin Bukowski. Bize daha *iyi bir neden göstermen gerek."*

Polis memurlarına asla gerekmez, ama okurlara daha iyi bir neden gösterse keşke Bukowski. Sözgelimi hürriyetten ne anladığını.

İnsanı (kadm-erkek) feminist yapabilecek bir yazar var karşımızda.

Kendimden bir alınh yapmak zorundayım. 27 Nisan 1983 tarihli gündökümünü önceden okumuş olanlardan özür dileyerek. O gün Adnan Benk' e bir Gatsby aradığımı, ama koskoca İstanbul'da azıak benzerini bile bulamadığımı anlahrken şöyle tanımlamışhm tipi: *"Genç bir adam olacak* - *ortayaşlı olsa da 'genç' izlenimi uyandıran biri... Bir 'günahkar' olacak* - *karanlık bir geçmişi olan biri. Ama gününü doldurmuş bu günah, bir tövbekar gülümsemesiyle, aydınlığa yerleşmeyecek genç yüzünde, onu daha, daha da yakından tanıma heyecanını körükleyecek bir suskunluk, bir ciddilikle açığa çıkacak. İşte o zırhın gerisinde de o ele geçirilmemiş, ele geçirilmez çocuksuluk yatacak. Nice vartalara karşın saflığını yitirmemiş bir çocuksuluk."*

F. Scott Fitzgerald, Amerika'nın Büyük Bunalım dönemini, kendi deyişiyle "caz çağı"nı dekor olarak aldığı romanlarında, kuru iktisat bilgilerine hiç yüz vermeksizin Gatsby gibi, Mon-roe Stahr gibi o dönemin parlak ürünlerinden yola çıkarak derinlemesine bir ışık düşürür dipteki çalkanhya, onları var eden toplumla onların var ettiği toplum arasındaki ilişkiyi büyük bir ustalıkla sezdirir bize. Odağa aldığı kişilerin çoğu gerçek kişilerdir ama yazar, temelde ister istemez benzeşen bu kişiliklerin özelliklerinden kendi amacı doğrultusunda derlemeler ya da elemeler yaparak yepyeni, kanlı canlı kişiler yaratır, benzer ortamlara benzeşmeyen yanlarıyla oturtur onları. Dönemini; kokulan, renkleri, moda giysileri, moda şarkılarıyla ayrıntılı bir dökümle çizerken amaçladığı gerçeklik havasını başarıyla kurduğu kesin bence, gelgelelim yazılarında alttan alta akan, dokunaklı, şiirsel dilin okuru yıllar sonra ne kadar etkileyebileceğini kestirmesi olanaksız gibi.

Kolej birinci sınıfta *Koca Gatsby'yi* okuduğumda ne kadar sarsıldığımı anımsıyorum. O günlerde kız öğrenciler defterlerini, kitaplarını ünlü sinema

oyuncularının posterleriyle kaplarlardı. En gözde adlar, Robert Wagner, Tab Hunter, Rock Hud-son' dı. James Dean'e beş kala. Bu tür bir alışkanlığım olmamasına karşın hemen Hachette'e koşmuş, cep harçlığımı silip süpüren bir Fitzgerald yaşam öyküsü almışhm. Çünkü onun büyük boy bir fotoğrafı vardı kitabın gömleğinin arkasında. Kahverengi fitilli kadife bir takım giymişti, başında bir gemici kasketi vardı. O hafta boyunca arkadaşlarım onun hangi filmlerde oynadığını sordular boyuna!

Amerikan edebiyah öğretmenimiz, kitabımın kabına şöyle bir gözathktan sonra Amerikalılara söylenmesi çok güç gelen adımı bir daha unutmadı. Müzik öğretmenim, dersten sonra bürosuna uğrayıp biraz da edebiyat konuşmamızı önerdi. Ama derslerinden iyi not alsam da bir türlü ısınamadığım İngilizce öğretmeni, kitabımı bir sinema oyuncusunun resmiyle kaplamama çok şaşırdığını belirtti, bana yakışhramadı. Fitzgerald'ın adını bile duymamışh!

Kısa sürede, çaktırmadan yaptığım soruşturmalar sonucu, onun okurca ya sonuna kadar sevilen ya sonuna kadar itilen şanslı yazarlardan biri olduğunu öğrendim. Sevenlerinin ortak özellikleri, sol dünya görüşünü benimsemiş olmaları, azınlıkların haklarını desteklemeleri, romandan çok şiir sevmeleriydi. Sevmeyenleri, "o tür edebiyattan hoşlanmadıklan"nı söylüyorlardı öfkeyle. Ama hangi tür edebiyata neden öfkelendikleri bir türlü açıklığa kavuşmuyordu. Sanki aralarında bir yarışma varmış gibi ona karşı Hemingway'i destekleyenlerle Fitzgerald'ın arasıra fazla fotoromansı sahneler yazdığını ileri sürenlerin yargıları anlayışla karşılanabilirdi de sayılan üçü beşi geçmiyordu.

Fitzgerald'ın kapahldığı deliler evinde çıkan bir yangında ölen çılgın karısı Zelda'yla ortaklaşa yazdıkları bazı öykülere yalnızca kendi imzasını athğını, kimi yazılarında onun günlüklerinden yararlandığını, hatta onun bazı öykülerini evirip çevirip yeniden yazdığını, hele başarısını hiç kaldıramadığını öğrenince aramıza bir soğukluk girdi. Oysa bir öykümde ondan "dayım" diye sözetmiştim ve öyküsünden alınh yapmışhm. 1 *Mayıs* adlı uzun öyküsü benim çevirim ile yayımlanmıştı. Meğer "amca"ymış da haberim yokmuş.

Yine de çizdiği kişilerin üstümde bıraktığı derin etki sürüyordu. Bir ara *Sevecendir Gece* 'yi çevirmeye kalkışhğımda, yazarın sesinin Türkçede

aslında olduğundan çok daha Amerikan-vari çıktığına karar verip vazgeçtim. Özellikle şarkı sözlerinin onca yer tuttuğu o romanda. (Nostalji fırtınasına bir rüzgâr da ben ekleyeyim gibi bir amacım yoktu.)

Ama bugünlerde barıştık gibi. "Belki bütün bu bilgileri aktaran kızı Scottie, aslında yakışıklı bir babaya karşı hastalıklı bir anneyi savunuyordu" gibi sığ gerekçelere sığınarak bir Fitzge-rald daha çevirmek istiyorum, Gatsby'yi somut olarak görme olasılığı hepten silindiğine göre. Yeni zenginlerimizin gazetelerin baş sayfalarını, televizyon haberlerinin ilk sıralarını tutan cafcaflı nişanlarıyla düğünleri, başlarından pembe gül yapraklarıyla dolarlar yağan türkücüler, bu tür çağrılara uymaktan utanç duymayan devlet adamları, Gatsby'nin karanlık geçmişini çağrıştırmıyor değil. Ama bir farkla:

Gatsby, *"uzak, soğuk, hatta karşılığı hayatta belki var olmayan bir imgeye aşık. Onun uğruna her şeyi göze alabilir. Aşk, yaşamasına söz geçiriyor, yayılmış, daha doğrusu bir yaşama biçimi olmuş aşk."*

Âşık olma cezasına çarptırılmış bir bireyle âşık olamama cezasının şartlı tahliye bedelini ortaklaşa ödeyen zavallı bir kalabalık arasında yatan farkla.

"vakit öğle de olsa akşam da *işte tedirgin kendisi neden*

kim nasıl nerden kimbilir hangi aşkın hangi dizesinden"

Turgut Uyar

Tanışma Anları'nı yazmaya başladığımda, bu yazıların ister istemez özyaşamımda kesitlere dönüşeceğini kestirememişim. Bende çakınhlar yaratan yazarları, yapıtları, kişileri ya da durumları odağa alırsam kendimi ikinci planda tutabileceğimi sanmışım demek. Kişinin içdünyasını asıl bu tür aynnhların belirlediğini sık sık yazmama karşın böyle bir avuntuya kapılmam doğrusu çok garip! Son birkaç yazımda bu yanılgımı açık seçik gördükten sonra yirmi yıl birlikte olduğum Turgut Uyar'ı, onun yaşamımda tuttuğu yeri anlahrken biraz da kendimi anlatacağımı biliyorum arhk.

Turgut Uyar'm şiirini kendisinden çok önce tanımıştım. "Bir solukta okunan" kapsamına giren bol bezekli, gönül çeli-ci bir şiir değildi onunki;

hatta bu tür şiir anlayışıyla inatlaşıyordu. Şairaneliğe karşı çıkan, şiire sıradan insanı, gündelik sözcükleri yerleştiren *Garip* akımını destekliyordu başlarda, ama çağdaş bireyin tragedyasının şiirsellikten uzak bir dille aktarılamayacağını seziyordu. Şiir üstüne yazdığı yazılarda, alışıldık şairanelik ile yeni şiirsellik kavramları arasındaki ayrım üstüne çok sık düşündüğünü görüyoruz. Turgut Uyar, şiirin bir esin perisinin ansızın uğraması sonucu içten geçenleri dışa vurmak, çarpıcı imgelerin rüzgârıyla rastgele savrul-rnak dernek olmadığını, tam tersine titiz bir matematik, sağlam bir mimari, bir istifleme becerisi gerektirdiğini biliyordu. Okurlarının sayısının yıllar geçtikçe artacağına azalması, şiirimizin geldiği aşama(!) konusunda koyu koyu düşündürtüyor beni. Çünkü ortak inancımıza göre, edebiyattaki yeni akımlar, eskileri tam anlamıyla kavramadan geçmişle hesaplaşmaya girişemezler.

Turgut'la Ankara'da, 1961 kışında düzenlenen bir şiir gecesinde tanışhk, daha doğrusu ben onu tanıdım, onun beni fazla umursadığını sanmıyorum. Konuşma sesi, *Dünyanın En Güzel Arabistanı'ndaki* -bana fazla erkeksi gelen- şiir sesine oranla çok yumuşaktı. Bir gece sonra Sanatseverler Kulübü'nde kalabalık bir masanın iki ayrı ucuna düştüğümüzde onu çakhrrna-dan inceleme olanağı buldum:

Güzel insanların ille de zekâdan ve duyarlıktan yana fukara olacağı görüşünü asla benimsemediğim için ona önyargısız yaklaşabildim. Perdede bir an görünseler bile belleğimizde yer eden sinama-yüzleri gibi anlık çekicilikten serpilen kalıcı bir karizması vardı. Bozulmamış bir çocuksulukla bir olgunluğu (Mehmet Baydurun deyişiyle "külyutmazlığı") içiçe götürebiliyordu. Üstelik belli aralarla değil, aynı anda! Kişi yaşlandıkça, yüzü yılların ve deneyimlerin çizgilerini yansıttıkça daha da güzelleşebilir, daha da yakışıklı olabilir, ama Turgut Uyarın yakışıklılığı düpedüz doğuştandı.

Tanışhğırnızda ben yeni evlenmiştim; Turgut, nicedir evliydi. Bir gün birlikte olacağımız ikimizin de aklının ucundan geçmemişti, ayrıca aramızda önemli bir yapı farkı vardı. Ben sırılsıklam âşık olduğum zaman bile çevremdeki güzellikleri kaçırmamaya yatkınımdır. *"Bir önceki sevgiliden devralınan inceliklerin"* sonraki sevgilikleri kalkındırdıklarına inanırım. Oysa Turgut Uyarın monogam gözü, yanındaki sevgiliden başka

kimseyi görmez, hiçbir üçüncü öğenin yer almadığı iki-kişilik bir dünya özler, geçmişin bütünüyle silindiği, geleceğin güvenceli olduğu sürekli bir şimdiki zaman peşindedir. Evliliğimizdeki en büyük sürtüşme bu zıtlıktan doğacakh sonraları. Turgut beni her an elinden kaçıracakmış gibi gereksiz bir kaygıyla yıpranacak, ben de hiçbir rekabetin sözkonusu olmadığı bir alanda boyuna birinci seçilmekten yorulacaktım.

Turgut Uyar, 1966 yılında kansından boşanıp İstanbul'a geldiğinde ben -yine benzer nedenlerden ötürü- kayalara toslamış bir ilişkinin dibine varmıştım. Daha önce Turgut kadar âşık olduğum iki sevgiliyle (âşık olmak kişisel bir yetenekse, kullandığınızda daha azı-çoğu gibi ayrımlar yapamıyorsunuz) birlikteliklerimden ders almam gerekirdi. Genç kızlığımda verdiğim asla evlenmeme karanını, kanun hükmünde kararnamelerle bozmuştum

da bu konuda ehliyetim olmadığı besbelliydi. Üstelik edebiyatçı ya da sanatçı çiftlerin fırtınasız, mutlu bir yaşam sürdürdüklerine, uslu uslu geçinip gittiklerine ilişkin tek örnek yoktu dünyada.

Gerçi dünya görüşleri, edebiyata bakışları birbirini tutan insanların birarada yaşamaları bana hâlâ çekici geliyor, gegelelim gerçek yaşam, düşlenen yaşama pek uymuyor. Ortak evin, iki kişinin ayn odalarda birbirinden bağımsız çalışabildikleri bir tür atölyeye, onların kişisel eğilimlerini yansıtan bir mekâna dönüştüğü kesin bu durumda. Ortak dostların özenle ağırlandığı bir sofra, yemeklerin birlikte pişirildiği, bulaşıkların birlikte yıkandığı bir mutfak da katalım resme. Yeni ürünlerin okunduğu, tartışıldığı iki koltuk da koyalım karşılıklı. .. Daha ne olsun?

Ne olabilir? Bu uyumlu çiftin, birbirlerini sabırla tanıyan akıl-lı-uslu evli çiftler kadar başarılı olmamalarının nedeni ne peki?

Galiba ilk günkü heyecanı hep diri tutmak kararlılığı, sevdiğini her gün ya da her gece yeniden keşfedilecek bir kıta gibi görmenin bindirdiği yorgunluk. Kısacası, birbiriyle beslenme tutkusunun yarattığı çelişkiler.

Turgut Uyar'la geçirdiğimiz bazı hırgürlü geceleri şimdi olsa kaldıramayacağımı biliyorum ama bütün güçlüklerine karşın fırtınalı bir aşkı yavan, düz-ayak bir ilişkiye hâlâ yeğlediğimin de bilincindeyim.

"Dünya bir sanrıdır," diyor birisi belki bir sancı

Benim Oscar Wilde'la tanışmam ("benim" sözcüğü gerekli değil ama o, öyle söylememi isterdi) biraz zorlama olmuştu.

Wilde'ın gerçek tutkunlarından babam, *Mutlu Prens* masalını bana o zamanlar bilmediğim -beş yaşındaydım- İngilizceden okurdu. Haftada bir kere falan. İlk okuduğunda anlayabileyim diye Türkçeye çevirdiği için konuyu biliyordum da o yaşta bile fazla ağlamaklı bulduğum bu masalın neresinin "mutlu" olduğunu bir türlü çıkaramıyordum. Babam, Bah kültürüne körü körüne hayranlık beslemeyen, İngilizceyi öğrenmemde ille de diretmeyen, daha çok Türkçeyi iyi kullanmamı isteyen bir aydındı, bu işgüzarlığının nedeni neydi acaba? Hoş, çocuğunun kulağında kalsın diye ona İngilizce okuyan züppe biri olsaydı zaten Oscar Wilde'ın karmaşık biçimini seçmezdi. Tek ipucu vardı elimde: masalı okurken babamın gözleri doluyordu. Her keresinde. Sesinin nerede titreyeceğini ezberlediğimden o bölümlerde benim de gözlerim dolardı. Şimdi bile ağlayan biri karşısında gözyaşlarımı tutamama huyumu, ağlamayı bir zaaf değil bir sakınmazlık belirtisi saymamı belki bu deneyime borçluyum. (Sırası gelmişken, yaşamımda herhangi bir biçimde yer almış -sevgili, dost, koca- bütün erkeklerin ağlama özgürlüklerini yanımda rahatça kullandıklarını belirtmeliyim.)

O sıralarda kafamı kurcalayan, Türkçenin ağlamaya pek izin vermeyen bir dil olduğuydu. Babam neden İngilizce ağlıyordu ki? Neden Fransızca birşey okumuyordu? Wilde kadar sevdiği Fransız yazarlar olduğunu biliyordum.

Bu sorunun yanıtını Peter Ackroyd'un *Oscar Wilde'ın Son Vasiyeti* adlı romanında buldum. "*... Fransızlar, konuşmayı bir sanat haline getirmeye çalışmışlardır, gelgelelim dilleri konuşmaya renk katan daha koyu tınılardan yoksundur. Sözgelimi İngilizce, hüznün renk ayrımcıklarını açığa vuran sözcük sayısı açısından bir hazinedir; onlar Fransızcada pek bilinmez."*

Galiba babam, *"melali anlamayan nesle aşina değiliz"* görüşünden yola çıkıp melal ve hüzün ayrımcıkları konusunda üs-tü-kapalı dersler vermiş bana. Dersin fonunda *Madam Butterfly* çalmanın çocuğa fazladan bir

yüklenme olacağını düşünmemiş. Bence iyi etmiş, çünkü sonuna kadar tanımadığınız hiçbir duyguyu tanıyamazsınız.

Yine de başka bir iç acıtıcı prensle, bu kere sıfatı Mutlu değil de Küçük olan bir prensle tanışmam için çok yıl geçmiş aradan. *Küçük Prens'i* önce Cemal Süreya ile birlikte çevirmiştik. Sonra Cemal'in isteği üstüne ayrı ayrı gözden geçirip -ne kadar yeniden yorumlanabilirse o kadar yorumlayıp- ayrı yaymevle-rine verdik. (Önce de söylemiştim.)

Küçük Prens, kendi türünde biricik kitap olma özelliğini hâlâ taşıyor, ne var ki sevenlerinin çokluğu gözümü korkutmuyor değil. Sağcısı, solcusu, orta-yolcusu, hayvanseveri, çevrecisi, feministi, masalcısı, gerçekçisiyle herkesin sevgilisi. Exupery'nin de yarattığı başkişi gibi birdenbire dünyadan uçup gitmesi, efsaneye bir efsane daha katıyor. Edebiyat yapıtlarının kitlelere malol-ması, sevinilecek bir olay ama bu kadar farklı dünya görüşlerinden, kültürlerden, sınıflardan gelme kişilerce aynı heyecanla kucaklanması, bağra basılması, yazarın anlamsız bir sevgi selinde boğulmasına yol açabiliyor, ortalamayı yakalamak gibi bir beceri çıkıyor ortaya. Exupery yaşasaydı, eminim, bilmeden bir numara çevirmiş bir hokkabaz gibi şaşkınlığa düşerdi bu beklemediği ilgi karşısında. Oysa kendisi her nabza göre şerbet vermemiş de her nabız bu şerbeti nedense almış. Nedense?

Oscar Wilde'm *Mutlu Prens'i* bir heykel soğukluğunda, içinin sıcaklığını saymazsak. Anlaşılan, o tür kapanık sıcaklık, okurlara pek işlemiyor. İki yazarın da prenslerine kendilerinden çok şey kattıkları kesin ama Wilde'mkinin somut biri olduğunu düşünüyorum Ackroyd'un romanındaki şu satırları okurken:

Oscar Wilde, küçük yaşta yoksul mahallelerini dolaşırken çocukların saldırısına uğrar:

"O sırada sırtıma bir el dokundu, benim yaşımda bir oğlan çocuğu ayağa kalkmama yardım etti. Şu anda da yüzü gözlerimin önünde: Yaşamaya zorlandığı amansız yoksullukta bile içindeki insan hazinesi tükenmemiş az rastlanırlar soyundandı. Bana oğlanların haylazlığına boş vermemi söyledi. Sonra döküntü bir yapının eşiğine çöküp benimle konuştu. Bizim evi biliyormuş ve arasıra 'kibarlar semti'nde dolaşıp pencerelerden içeri

kaçamak bir bakış atıyormuş. (...) Ağır adımlarla uzaklaştı. İçimden arkasından koşmak geldi, ama her nedense utandım. Ömrüm boyunca o çocuğu aradım."

Cinsel seçmesi yüzünden yargılanan, hapse ahlan, onuru karalanan, anadilinde sürgünde geçirdiği yılların sonunda parasızlıktan ölen Wilde'm prens'i acaba gerçek birini andırdığı için mi ilgi görmüyor okurdan? Gelgelelim Exupery'nin kitabım adadığı Leon Werth de somut biri. Galiba sorun o değil, dünya okurunun koyu tragedyadan değil pastel hüzünlerden hoşlanması.

Babam Fuat Gedik'in *Bir Uçtan Ötekine* adlı denemelerinden bir alınh yapıyorum: *"Ne gariptir ki Wilde, en sıkıntılı günlerinde en büyük şefkat ve alakayı yine cinsi latiften görmüştür. Paris'teki mezarı süsleyen ve onu çırçıplak, yüzükoyun uzanmış genç bir Mısır firavunu gibi, gözleri sanki hiçbir şey görmek istemiyormuşcasına kapalı ve küs bir halde sembolize eden anıtı da adını bildirmek istemeyen bir kadın hayranı tarafından yaptırılmıştır."* Babam, bugün yaşıyor olsaydı Ackroyd türü bir hayranlığı o kadınınkine yeğlerdi.

Ben de bu tür bir hayranlığa girişip sevdiğim yazarların sevdikleri sözcükleri ve deyimleri kullanarak kendimce *Memleket Hikâyeleri'ne* bir öykü, *Huzur'a* bir huzursuzluk, *Aşk-ı Mem-nu'ya* bir engelsiz aşk katmak isterdim. Melâle aşina bir okur nesli görebilseydim.

Önce hayvanlarla aramın nasıl olduğunu açıklayan bir giriş yapmalıyım.

Hayvanseverlik üstüne de birkaç sözüm var: bana kalırsa, herhangi bir hayvanı tekmelememek, incitmemek, bir sevgi-öl-çüsü değil, sadistçe özellikler taşımayan her insanın olağan davranışıdır. Kendilerini hayvansever sayanların çoğu, bir tek hayvanı bile yakından tanımayan, bütün hayvanlar gibi belirsiz bir tamlamayı benimseyen, teke tek sevmeyi bilmeyen kişilerden çıkıyor: uzak, nesnel ve toptancı bir sevgi.

Başka bir kümeyi; yarı-aç yarı-tok hayvanlara acıyan, onları doyuranlar oluşturuyor ki içinde her ne kadar sevgi payı varsa da koruma yanı ağır basan bir tutumu yansıhyorlar. Hay-vanseverler dizgesinin sağ gösterip sol vuran (ya da tersi) ucundaysa, aslında insan sevmedikleri için hayvan

sevenler geliyor. Onlar, özel hayvanlarını kendi vefa anlayışlarına, kişisel beklentilerine göre yetiştiriyorlar, hayvanlardan hpahp bir karşılık bekliyorlar, dünyayı kendilerine de hayvana da dar ediyorlar. Bir de tutalım Cleopatra adını takhğı yılanını boynuna dolayarak ne kadar ilginç olduklarını kanıtlayan teşhirciler var tabii.

Dernek istediğim, bütün hayvanseverleri aynı kategoride toplayamayacağımız gibi bütün hayvanları da aynı sevgi kategorisinde birleştirmeyeceğimiz. Eski gündökürnlerinde sık sk sözlerini ettiğim kedilerin dışında kalan bir sürü kedi (Gümüş, Yumuk, Tip, Sokak Kızı Mizi, Müdür Bey, Boşnak Osman, Neslihan, Hacı Bey, Takire vb) asla götürü bir biçimde sevilmediler; tam tersine bana sevginin değişik türlerini öğrettiler. Birini zekâsı, öbürünü duygusallığı, bir başkasını nemrutluğuyla sevdim: içimde uyandırdıkları farklı titreşimlerle. Her biri, yaşamımda kendine özgü bir yer tuttuğundan, gidenin boşluğu hep kaldı; yeni gelen, onun yerine değil başka bir köşeye kuruldu. Hiçbirine ihanet etmedim.

Uzun bir süre kedisiz kalmakta direndim Gülüver'in ölümünden sonra. Öyle ya, artık sahibim olmadığına göre gön-lümce uzun bir tatile çıkabilir, sevginin ağır sorumluluğundan kaytarabilirdim. Gelgelelim bir çanta içinde Erdal Öz'ün yayınevinin önüne bırakılan *muhteşem yaratık*, aklımı başımdan aldı. Onu zorla kaçırıp eve getirdiğim an, eski dertlerimi ne kadar özlediğimi anladım. Şimdi yalnız Cahide var evde. Tanıdığım öteki kedilerle ortak özellikleri: daktilonun başına geçtiğimde huysuzlaşması, kâğıtları didikleyip sözlükleri kuyruğuyla yere savurarak ilgimi çekmeye çalışması, evin kışın en sıcak, yazın en esintili köşesini keşfetmesi, ütülenmiş giysilere, kösele pabuçlarla çantalara ilgi duyması, pencereden gördüğü kuşları yalnızca bıyıklarını titretmek ve garip sesler çıkarmakla avlayabileceğim umması, çocuklara güvenmemesi ve elbette dünyada kendisinden başka kedilerin var olacağını gerçek-dışı bulması. Ama bu kadar ürkek bir kedinin aynı zamanda bu kadar sokulgan -hatta kucak arsızı- olduğunu ilk görüşüm bu, cins bir kediyi ilk sevişim, çok şişman ve çok güzel bir kedinin sıska bir sokak kedisi kadar zeki ve duyarlı olabileceğini ilk kavrayışım.

Bugüne kadar yakından tanıdığım bir tek köpek oldu. Yıllar önce şeceresini gösteren belgeyle birlikte yeğenlerim Aslı ile Nesli'ye devredilmişti.

Nevrotik, ama nasıl olmasın? Belçika'da bekçi köpeği eğitimi gördükten sonra Ankara'ya, bir apartman dairesine taşınmıştı. Yeğenlerimin sevgisi olmasa bir cehennem yaşıyor, herkese de yaşatmaktan geri kalmıyor. Öğrendiği her beceriyi unutmasını istiyoruz ondan. Gelene geçene havlamamasını, hava almaya çıkarıldığında kara derililere, sakatlara, kılıksızlara ve özellikle üniformalılara saldırmamasını bekliyoruz, gönlünü kaptırdığı bir erkek köpek görünce tasmasına deli gibi asılmamasını.

Belle'i (sonraki adıyla Belâ) ev köpeği konumuna kendini iyice alıştırdığı günlerde tanıdım, sevdim. O da beni; onca yıl yediği lüks mamalardan sonra elimden tattığı pirzola kemikleri yüzünden hiç unutmadı. Kucağıma çıkıyor, koltuklarda tortop olup masum süs köpeği numarası yapıyordu cüssesinden utanmadan. (Sonraları doğal yapısına daha elverişli bir ortama taşındığını öğrendim. Rastgele Belle!)

Yine yıllar önce Yalıçiftliği'nde tanıdığım Kontes'in yazgısıysa belirsizdi. Hayatını yazsa, herhalde roman olurdu.

Yalıçiftliği, Bodrum dışında ufak bir... ne? Yerleşim merkezi mi? Gelen giden pek yok. Kilyos gibi rüzgâra açık, deli dalgalı bir kıyıda, kır kahvesi ile kıyı meyhanesi arası bir yerdeyiz. Solda, yakında bitecek bir otel inşaah yükseliyor ve kıyının içine ediyor. Kahve sahibi, yerini hemen satmaktan yana; nasıl olsa bir süre sonra burada barınamayacağının bilincinde. Bu ıssız yöreden ayrılacaksa, ihtiyarlamadan, bari yol yakınken kurtulup kent-yüzü görmek niyetinde. Geçenlerde kestikleri oğlağın etinden yapılma kavurmayı sunan güleç karısıyla emlakçılıktan anladığı ilk bakışta belli olan eli-anahtarlı oğlu, toprağın değerini biliyorlar anlaşılan. Yani adamcağıza yaşamının tek doğru yanlışını yaptırtmayacaklar.

İşte Kontes'i bu söyleşi sırasında gördüm. Alman seteri. Çakıl taşlarıyla dolu kumsalda koşarken incecik arka bacağını incitmiş. Kötü aksıyor. Alman sahipleri, yurtlarına dönerken onu arkalarında bırakmışlar. Herhalde yeni bir Kontes-marka köpek almışlardır şimdi. Türk halkının konukseverliği dillere destan olduğuna göre Kontes nasılsa bakımsız kalmaz, değil mi?

Kahve sahibinin dediğine göre Kontes, önüne konulan yemeklere hiç dokunmuyormuş. Oysa Yalıçiftliği'nin bıçkın köpeği Toni, ne verilirse

yiyormuş: ekmek, keçi peyniri, makarna.

^ Bu hayvan sinir ediyor beni, dedi adam. Kendimize et alamazken ona alacak halimiz yok ya!

Haklı olmasına haklı yine de ona Kontes'in, ne yazık ki To-ni'ye benzemediğini, aileye düşmanca duygular beslemediğini, cins bir köpek olduğu ve öyle yetiştirildiği için böyle davrandığını anlatmak şart.

Derken bir de bakhm, Toni plastik tasa konulan ya da kumlara fırlatılan yemek artıklarını ağzında iyice silkeledikten sona Kontes'e götürüyor, ona sunuyor. Türlü şaklabanlıklar yapıp yemesini rica ediyor. Kontes, sunulanları şöyle bir kokladıktan sonra Toni'yi üzmemek için bir kovalamaca başlatıyor: Toni'nin, yaşamında son umut olduğunun farkında.

Tasa koymadığım, ağzına uzattığım peynir dilimlerini iştahla yedi Kontes. Toni nasıl sevindi bu işe, kulaklarını düşüre-kaldıra sevincini belli etti.

Bu öyküyü sinemada izleseydik, sokak köpeği Jack Nichol-son'ın soylu dilber Ava Gardner'a âşık olması sözgelimi, çok hoşumuza giderdi herhalde: film de trajedi değil, düpedüz duygusal komedi türüne girerdi. Kontes'in bu yeni yaşam biçimine ayak uyduramayacağı, kahve sahibinin onu her gün eliyle besleyemeyeceği kesinken, Toni'nin bir süre sonra tek başına ve mutsuz kalacağı da bir o kadar açıkken, gerçek yaşamda filmdeki güldürü öğesine yer yok. Senaryoyu yazan Alman sahiplere sormak gerek: hayvanlar sevgiyi bu kadar ciddiye alırken onlar bu kadar hafife alma cesaretini nasıl gösterdiler?

Ahmet Cemal de ben de iyice buruklaştık. Kalktık. Toni ile Kontes oynamayı sürdürdüler. Şimdilik.

Uzun süredir edebiyat ödüllerinin seçici kurullarında yer almıyorum -kimi zaman öneriyi ileten dostları kırma pahasına. Geçmişteki birkaç deneyim sonucunda aldım bu kararı.

Nedenlerin en önemlisi, okuduğum yapıtlar. Yayımlanmış kitapların bile çoğundan tat alamazken sayılan bazan iki yüze ulaşan yarışmacıların ürünlerini tek tek okumam, notlar düşmem, yani saatlerimi ve sinirlerimi bu

işe adamam akıl kan mı? Ortalama düzeyi aşan bir yapıta rastlasam elbet değer bu zahmete, ne yazık ki özellikle son yıllarda öylesine pek rastlamadım. Ürünleri daha önce yayımlanmamış yanşmaalann çoğu belli bir edebiyat kültüründen, birikiminden yoksun görünüyor; onları besleyen gazete kültürü. O yüzden de düzgün tahrirler yazıyorlar, o kadar. Peki yazımı düzgün, Türkçesi pek aksamayan her iyi niyetli yurttaşı yazar kabul edeceksem, yüreklendireceksem mesleğime duyduğum saygı ne olacak? "Kimseye ödül vermezsem, beni ukala sanırlar' türünden tipik seçici kurul üyesi kaygısına uzağım.

Öte yandan profesyonel bir yazarı değerlendirmek zaten bana düşmez. (Bir yazımda eskiden söylediğim gibi "bu gidişle hepimiz birbirimizin hem seçici kurul üyeleri hem yarışmaala-rı olacağız.") O yazarla edebiyat anlayışlarımız farklıysa, sırf nesnellikten şaşmamak adına kendi anlayışımdan neden ödün vereyim?

Aynı doğrultuda, öbür seçici kurul üyeleriyle görüş birliğine varamamamız da olası. En ummadığım üyenin en ummadığım ürünü birinci seçtiğine rastlayalıberi gözüm korktu doğrusu. Genel karara katılmadığınızı belirtmeniz de istenmiyor, ortalığı bir soğukluk kaplıyor. Demokratik bir biçimde çoğunluğa saygı gösterip kendinizi öne çıkarmamayı yeğliyorsunuz.

Bütün bu didinmenin karşılığında elinize ne geçecek? Ödül dağıtan kuruluşlar, kendi seçici kurullarında yer almanın bir onur olduğunu düşündüklerinden bu üyelerin sayısını kabarık, ücreti sembolik tutmaya çalışırlar. Oysa bence onur her ne kadar parayla ölçülmese de emek parayla değerlendirilir.

Şimdi neşeli bir konuya geliyorum. Geçenlerde bir seçici kurulda yer almaya karar verdim: Becerikli kedi yarışmasında. Kedilerin kendi-olma becerileri dışında hiçbir beceri edinmeye niyetli olmadıklarını bildiğimden çok merak ettim neler yapacaklarını. (Kedim Cahide, bütün çevirilerim sırasında daktilonun yarubaşından ayrılmadığı halde hâlâ "now", "new", "our", "my", "where" gibi basit sözcükler söyleyebiliyor ancak. Nankör!)

Yarışmaya kahlan kedilerin en büyük ortak becerileri, kayak pistinin üstüne serilmiş halıda ayakları üşümeden, hıncahınç kalabalıktan ürkmeden, çok

yüksek çalınan müzikten korkmadan ortalıkta dolaşabilmeleriydi. Biz, onları sahiplerinden aldığımız bilgilerle değerlendirecektik. Yirmi altı kedinin yirmi altı sahibi, kısa -bazan uçarak uzayan- birer konuşmayla bizi aydınlattılar. Bu arada benim gözde yarışmacılarımdan Tarçın, sunucuya pıhlayarak katışıksz bir kedi olduğunu kanıtladı. Zaten güçlük hurdaydı. Kediye kedi kalabildiği için mi oy verecektik, bizim isteğimiz yönde değişebildiği için mi?

Efe, bütün bu belirsizlikleri sildi kafamdan. Küçük, ama iri bir erkek kedi. Dış görünüşünde olağandışı bir özellik yok. Burnundan kahverengi akan tüy çizgisi çok yumuşak huylu olduğunu gösteriyor. Sırtına yapışmış yavru sarmanı önce yavrusu sandım, dolayısıyla Efe'yi de dişi. Sahibesinin kucağında sahneye çıktığında da yavru sırtındaydı. Bana kendini okşattı ama yavruyu okşamama izin vermedi. Efe'nin tutkusu sokakta yavru kedi bulup, eve taşımak, bakıp büyütmekmiş. Büyüdü mü, o gitsin; gelsin bir yenisi! Bizim gördüğümüz en yenisiymiş.

Gözünüzle görmeden inanamayacağınız bir olay gerçekten. Lütfen psikolojik yorumlara kalkışmayın. "Efe, parçalanmış bir ailenin çocuğu olsa gerek, kendi tatmadığı sevecenliği, görmediği sevgiyi yavru kedilere göstererek doyum sağlıyor" gibi ya da "Efe aslında latan bir eşcinsel; normal bir erkek kedi olsa o yavruyu yerdi" gibi parlak buluşlarınızı kendinize saklayıp erkekliğin yüzakı Efe'yi gözlerinizde canlandırın. Şiddet dolu bir dünyada sevgisini kendi yaratan, kendisine yakışhrı-lan sıfah ve o sıfata uygun çalımlı gövdesini umursamayan Efe içinizi ışıtsın. Yarışmada üçüncü olması beni üzsün, sizi değil.

Cahide için kimin birinci olduğu hiç önemli değilmiş. Nasılsa patisini bile kıpırdatmadan ayağına mama armağanı gelmiş.

Önünüze çıkan gündelik engellere, sevincinizi söndüren binlerce ufak pürüze karşın yaşamınız hâlâ tam kararmıyorsa en büyük pay, mesleğinizi ya da yaptığınız işi sevmenizdedir.

Son zamanlarda işini gerçekten seven birine rastladınız mı?

Öğrencilerin istedikleri meslek dalını özgürce seçemedikle-ri, en güzel günlerini kurslar ve özel öğretmenler arasında mekik dokuyarak, bunalarak

geçirdikleri yine de geleceklerini güvenceye alamadıkları bir ortamda, böyle bir soru iyiden iyiye ortada kalıyor. Sınav puanları ilk seçtiği yüksekokulu değil de üç altındakini tutturan öğrencinin başarısı, elbet bir kırgınlık, bir burukluk getirecek.

Tutalım, bizim öğrenci dilediği okula girebildi. Büyüklerinden yıllar yılı övgüsünü duyduğu o üniversite şimdi nasıl bir durumda acaba? Mesleği hakkıyla öğretiyor mu, yoksa YÖK ilkeleri uyarınca iki dil konuşabilen, sakin sessiz, göstermelik robotlar mı yaratıyor?

Biz yine de iyimserliği elden bırakmadan, öğrencinin düşlediği yüksek okulu zamanla hiç değişmemiş varsayalım: bir öğrenci derneği bile var diyelim ve yönetimde söz sahibi. Araştırma görevlileri de sınav kâğıdı okumak ya da derse girmek gibi ağır sorumluluklardan(!) olabildiğince kaçan bazı anlı- şanlı öğretim üyelerinin nerede bulunacaklarını araştırmak dışında bilimsel araştırmalara da zaman ayırabiliyorlar. Eskiden olduğu gibi, dünya görüşü, yaşama bakışı belli bir profesörün yanında asistanlık yapmaktan gurur duyuyorlar, rastgele koşuşturmuyorlar koridorlarda.

Peki ya bu öğrenci felsefe, edebiyat, arkeoloji vb gibi bir dala merak sardıysa? O zaman, ona düşen, üniversitede kalıp öğretim görevlisi olmak, yani piyasada geçerli başka meslekleri seçmiş yaşıtlarına oranla çok daha düşük bir ücretle çalışmaktır. Yeterince idealist değilse, geçim koşullarının kendisini iyiden iyiye zorladığını düşünüyorsa, zamanla işinden soğuyacağı beklenebilir. Çünkü döneceği köşe bir yana, sığınabileceği bir kuytu bile görmez ufukta.

Mustafa Bey'i tanıyana kadar bu tür tatsız gerçeklerle uğraşıyordum. Bir yandan yazmaya duyduğum aşkı diri tutmaya çalışarak. Demek yeniden umutlanmam için evdeki saatin bozulması gerekiyormuş! Bu eski, uzun sarkaçlı büyükbabayı -bana kalırsa dişi- onaracak biri artık kalmamıştır düşüncesiyle altı ay oyalandım. Haksız da sayılmazdım doğrusu. Çünkü, mekanizması çok basitti, de beklenmedik bir yara almıştı. Bir gece, onun yanıbaşındaki sedirde yatan bir arkadaşım, sesinden tedirgin olunca sarkacı durduracağına var gücüyle aşağı çekmiş, sarkacın ufak bir bölümü kırılmıştı. Artık onun ince dengesinden anlayan, o dengeyi tutturmak adına zamanını vermeye hazır, dahası, küçük, kırılan ahşap parçayı imal edecek bir marangoz da tanıyan bir saat onarımcısı gerekiyordu. İşin marangozluk

yanı daha ağır bastığından saat onarımcısının ücreti ister istemez düşüyordu. Kim uğraşırdı?

Sonunda *Mustafa Bey* diye birinin varolduğunu duydum. Tanıdığım herkese danışmıştım, özellikle evime gelip güzelim saatin -beylik deyişiyle- günde yalnız iki kere doğruyu göstermesinden tedirginlik duyan dostlara.

Mustafa Bey, bir akşamüstü uğradı, onarım için gereken parçaları alıp götürdü. Anladığım kadarıyla, saati dükkânında onarması yetmiyordu, yine gelip mekânına uyup uymadığını denetlemesi şarttı. Bu arada, yine konuşmalardan aklımda kaldığı kadarıyla, Mustafa Bey, mahallesindekilerce çocuklarını Kuran kursuna göndermemekle suçlanıyordu. O da bütün baskılara karşın kendi gibi kalmakta diretiyordu. Daha da olmazsa, mahalleden taşınırdı. Çocuklarının kendisi yüzünden itilmelerine razı değildi. Ne yapsındı?

Saatin onarım süresi on günü aşınca telefon edip bir sorayım dedim. Meğer saat, çoktan onarılmış, tıkır tıkır çalışıyormuş. Gelgelelim Mustafa Bey, bütün gününü dükkânda, kendi deyişiyle -saçma sapan elektronik saatleri onardıktan sonra-evinde onun önüne geçip görkemli güzelliğini seyrediyormuş. Bir duble rakı eşliğinde tozunu alıyor, kıyısını köşesini usul usul parlahyormuş. Sanki birlikte önlerinde uzun bir zaman dilimi uzanıyormuş gibi. Nasılsa bir daha birbirlerine rastlama-yacaklarmış. Biraz daha onda kalabilir miymiş lütfen? Hazır, onanmasına kavuşmuşken!

— Ne zaman isterseniz o zaman getirin, dedim, acelesi

yok.

— En iyisi, yarın getireyim, dedi. Bu gidişle ne benim ona doyacağım var, ne onun bana.

Cihat Burak'la şurda burda rastlaşırdık, uzaktan selamla-şırdık, o kadar. Bana satış kaygısıyla sanılmasın diye yeterince çizmediği kedilerinden birini anımsatırdı. Lewis Carrol'un *Alis Harikalar Ülkesinde* kitabındaki, gülümseyişi kendi yokolduktan sonra da kalan Cheshire kedisini. Tanışıklığımızı, sanat ve edebiyattan öte, aynı meyhanenin (tam da meyhane denilemezdi ya) müdavimleri olmamıza borçluyduk. Kişileri,

seçtikleri mekânlar aracılığıyla da tanıyabileceğimize inandığımdan Cihat Beyin kedi gülüşünün arkasına *Mutfak* büfesini yerleştireyim önce:

Mutfak, Taksim Sanat Galerisi'nin yanındaki daracık yoldan birkaç adım ötede, parkın içinde, ağaç ve çiçek kokan esintili bir dönemeçteydi. Oğlumuzun doğduğu 1969 yazından başlayarak, baba Turgut Uyar'la birlikte evimize çok yakın bu büfeye bazan günde iki kere uğrar, çocuğu arabasıyla bahçede gezdirirken öğlenleri ayaküstü birer soğuk bira, akşamları bara nöbetleşe ilişip ikişer duble içki içerdik. *Mutfak,* İstanbul'a gelen tanıdıkların uğramadan edemedikleri bir buluşma yeri oluşuyla Ankara'daki o yılların Piknik'ini anımsatıyordu, ama personele doğru dürüst hesap çıkartma olanağı tanımayan, numaralı masaları oraya buraya taşıyan müşterileriyle, son yudumunuzu boğazınıza dizdirtmemek için çocuğa bahçede iki tur attırmaya hazır garsonlarıyla tam anlamıyla İstanbulluydu.

İşte Cihat Bey, ilkbahardan yaz sonuna kadar öğlelerini çoğunluk orada geçirirdi. Bara değil de yandaki masalardan birine çekilir, kitabını, gazetesini okur, notlar alırdı. Arada kedilerle hırlaşarak. Onları yanına çağırıp üstlerine su serpmekten yaramaz bir çocuk keyfi aldığı belliydi.

Sheraton inşaatı başladığında *Mutfak'ın* başına gelecekleri kestirmiştik: Otelin sözümona görkemli görünümünü bozan bir mezbele sayılacaktı. *Mutfak* yıkıldı, ardından Rumelihi-sar'daki benzeri Avcı, Büyükdere'deki Bolu lokantası, en sonunda da Bebek'teki Şadırvan.

Cihat Burak'la 1982 Aralığında, son sığınaklardan Yakup'ta Cumhuriyet gazetesi için, kendimizi bıraksak kırk gün kırk gece sürecek bir söyleşi yaptık. (Onun Beşiktaş'taki "kûhî" meyhanesini başka bir güne bıraktık.) Konumuz Cihat Bey'in resimleri, öyküleri ve hayata bakışıydı. *Cardonlar* adlı kitabında yalnızlığı *"bu, tıpkı insanın kendi kendinin içinde kiracı olarak yaşaması gibi"* diye tanımlıyordu. Yalnızlık kendi seçtiği bir yaşama biçimiydi; yakınmıyordu. Gelgelelim konumuz kurguya, mimariye, fotoğrafa, sinemaya kaysa bile sık sık Mutfak'ın yokluğunda düğümleniyordu: orayı ne kadar özlediğimizde. Ayrıca, Cihat Bey'in konuşmamız sırasında da etkilerinde kaldığını belirttiği sanatçılar da (Marcel Duchamp. Avni Lifij, E. A. Poe, Yakup Peçenek, A. M. Dıranas) Mutfak'ın fonuna iyiden iyiye oturuyorlardı. Bundan, Cihat Burak'ın, içinde yerel öğeler, renkler barındıran (mızmızlanan bebekler, pıhlayan kediler,

akraba garsonlar) ama kişisel yalnızlıklara ilişmeyen kitap okuyanlara alışık, Batılı bir kafe kültüründe, o kalabalığın içinde olmayı özlediğini çıkardım. Sözgelimi fotoğraf çekmeyi hiç beceremezken parkta, benim oğlumu arabadan çıkarışımı, kucağıma alışımı çaktırmadan çok güzel çekebilmişti.

Ama o kalabalık kalmayınca yalnızlığı, bir tür itilmişliğe dönmüştü. Artık kentin yıkıntılarından çıkıp sinsice ev içlerine yerleşen iri fareler, evlerin efendileri kedileri sindiriyor, özel arabalarına atlayıp Emirgan'a çay içmeye gidiyorlardı. Bir gün bu cardonlara teslim olacağımız onca kesindi.

İkinci karşılaşmamız -bu kere rastlansal olarak- yine Ya-kup'taydı. Hava buz gibiydi, lokanta da soğuktu. Bizim eve geldik. O sıralar on üç yaşında olan oğluma "efendim" diye seslenmesi öylesine yapmacıksızdı ki bu hoyrat kentte o eski-zaman çelebiliğiyle nasıl tutunabildiğine şaşmamak elden gelmiyordu. Benden bir ricası varmış: "Efendim" acaba ona çıplak poz verir miymişim? Bir sakıncası var mıymış?

Elbette hiçbir sakıncası yoktu. Ne yazık ki ben uzun süre ayakta dikilmemek için terziye provaya bile gitmekten kaçınıyordum, hele bu işkenceye bir de yerinden oynamamak işkencesi kahlacaksa.

Cihat Bey, çizdiği kadın figürlerine doğal yumuşaklıklarını kazandıramamaktan yakınıyordu. Ancak kedilere yansıtabili-yormuş o yumuşaklığı: bir anlamda kedi'yi çizerken kadm'ı da çizmiş oluyormuş. Beni tanıdıktan sonra bir çıkar yol bulmuş: kediye *zaten* o kadar çok benziyormuşum ki düşgücünü işin içine katmadan kadın anatomisini doğru dürüst çizebilecekmiş. "Zaten genç olsam böyle bir öneride bulunmazdım" diye bağladı sözü.

— Size yakıştıramadım doğrusu, diye bozuldum. Her yaşın kendine özgü bir heyecanı olsa gerek. Yoksa işim modellik değilken neden sırf sizin anatomi becerinizi kalkındırmak için zahmete katlanayım? Ben de herhangi bir ressamın değil sizin gözünüzde nasıl olduğumu merak ediyorum.

Pıh pıh diye güldü yine. "En iyisi gidip kömür alayım," dedi. "Stüdyo buz gibi, üşütürsünüz."

Bu tasarı, belki de fazla enine boyuna konuşulduğu için gerçekleşmedi. Ama Cihat Bey, bir kitabımın arkasındaki -Şahin Kaygun'un çektiği- bir fotoğrafımdan yola çıkarak resmimi yapmış. Oysa *"Fotoğraftan çalışmayı sevmiyorum, çünkü fotoğraf seçmeci bir sanat değil, resimse eleyicidir"* demişti. Yine de telefonda bana uzun uzun o siyah beyaz fotoğraftaki giysilerimin, şapkamın tam ne renk olduğunu sordu, notlar aldı. Cihat Bey'i bir daha göremedim, resmiyse hiç.

En tutucusundan en hoşgörülüsüne kadar bütün toplum-larda flörte ilkgençlik çağına özgü bir ilişki türü gözüyle bakılır. Gençlerin bu tehlikesiz tramplen aracılığıyla asıl ilişkiye sıç-rayacaklanna inanılır. Kimi aileler, "hoşgörünün kapısını arala-mayagör, ardına kadar açılır" atasözünden yola çıkarak çocuklarına flörtü yasaklarken kimileri flörtü karşı cinsi tanımada sağlıklı bir yol olarak görür, desteklerler. İlk bakışta karşıt sanılacak bu görüşler, temelde ortaktır: Flörtün cinsellikle doğrudan bir ilintisi vardır; masumsa, iz bırakmadan geçecek, atlatılacak bir çocukluk hastalığıdır. İngiltere'de geçirilen kızamıkla Tayland'da geçirilen kızamığın belirtileri aynı olsa gerek, ama acaba iki ülkede yaşanan flörtler birbirini andırır mı? O kadar uzağa gitmeye bile gerek yok: Acaba -diyelim- Sivas'ın bir köyünde çeşme başına su taşıma özrüyle gidip yavuklusuna uzaktan da olsa bir bakış atmayı düşleyen kızla, Boğaz'ın kıyısında sevgilisinin beline sarılıp yürüyen aynı yaştaki kızın duygulan ya da özlemleri birbirini tutar mı? Kişiyi, yaşadığı toplumun değer yargıları biçimlendirir diyenler hepten yanılmıyorlar. Yanıldıkları tek nokta, içinde özgürlük tohumu taşıyan bireyin kendine toplumca biçilen kalıbı zorlamayacağı, o sınır içinde kalmakla yetineceği.

Şimdi tanık olduğum alışılmadık flörtlerden birkaç örnek vereceğim; böylelikle flörtün geçici bir hastalık değil, kişioğlu-nun yaşamını zenginleştiren kalıcı bir sanat olduğunu kanıtlamayı umuyorum:

Sabahın sekizidir. Anne, kahvaltı sofrasını demin toplamıştır. Çocuklarını okula, eşini işine yolcu etmiştir. Ev boşalmış gibidir. Her gün aynı saatte yaptığı işleri sıraya koymadan önce bir boşlukta kalakalır. Birazdan, önce yatakları yapacak, bulaşığı yıkayacak, odalara çekidüzen verdikten sonra da öğleye hangi yemeği yetiştireceğini düşünecektir. Birdenbire, yıllardır artık alışkanlık haline gelen bir tekdüzeliği sürdürdüğünü, iyi bir anne ve iyi bir

eş olmanın, ortayaşlı bir kadın kimliğine bürünmesini engelleyemeyeceğini kavrar. Kendine ufak bir mola vermeyi kararlaştırır, bir kahve pişirir, işlere girişmeden önce balkona çıkar. Saksılara gözatar. Aaa sardunya iyiden iyiye boy atmıştır! Geçenlerde komşudan aldığı fide tutmuştur! Saksı çiçeklerinin yapraklarını okşar, onlara aşk sözcükleri fısıldar. Kendine ayırdığı yarım saatlik mola bitmeye yüz tutarken kö-şebaşında bir pizzacının açıldığını anımsar. Öğle yemeği sorunu çözülmüştür en azından.

Son yıllarda kendisini yalnızca işine adayan genel müdür, saat on ikiye çeyrek kala vurgun yemiş bir dalgıç gibi kalakalır. İniş çıkışlı tansiyonunun bir gün kendisine olmadık bir oyun edeceğini uzun süredir sezmektedir, ama konumu gereği öğle yemeğinde ağırlamak zorunda olduğu yabancı şirket temsilcileri yüzünden doğru dürüst perhiz yapamayacağını da bilir. Yürüyüşe ayıracak zamanı yoktur. Saat bire doğru buluşacağı konuğuyla önce hangi konuları tartışacaklarını, hangi dolambaçlardan geçip sadede geleceklerini kestirmeye çalışırken, usançla karışık bir bitkinlik kaplar içini. Hep aynı şey. Sevdiği kadını arasa, onun sesini duysa bir ölçüde geçebilir karamsarlığı. Ne var ki şu anda, sonu sevişmeyle bağlanacak bile olsa, bir buluşmaya hazır değildir. Birdenbire aklına gelir: Hizmetçi, kedisinin yemeğini vermiş midir? O anda, kedisini aylardır okşamadığını anımsar. Sekreteri çağırır. Onun şaşkınlıktan iri iri açılan gözlerine bakar. "Ben eve kadar gidip geleceğim, ararlarsa birazdan buradayım dersin."

Ev kadınının konuştuğu çiçekler, genel müdürün özlediği kedi, küçük inceliklerin büyük yazarı Çehov'un atıyla dertleşen arabacısı. .. Bu örneklerin hepsi, flörtün cinsellikle çok doğrudan bir ilintisi olmadığını gösteriyor sanırım.

Yolculuklar, kısa bir süre için de olsa deyimin tam anlamıyla ayağımızı yerden kesen fırsatlardır. Bizi her ^^kü kimliğimizle tanımayan yabanalar vardır çevremizde. Günlük yaşamımızda arasıra bezginlik veren kalıplardan kurtulmuşuzdur. Yine de beynimizin yerçekimli olduğu kesin! Geçenlerde, Almanya dönüşü biletimi ve pasaportumu beş-on kere yokladıktan, takside saate sık sık gözattıktan sonra keyifle uçağa kurulmuştum. Hepimizin bildiği o bocalamalı hali içindeydim yine de. Bir yandan eve varıp özlediklerime kavuşmanın verdiği sevinç, öte yandan kendime bağışladığım küçük tatilin bitmesiyle gelen hüzün.

Bari son anlan değerlendireyim diye düşünerek yan koltuktaki komşuma, kişiliğime ya da mesleğime ilişkin hiçbir ipucu vermemeye özen göstermiştim. Biraz sonra ister istemez gireceğim kimliğimi biraz erteleyebilirdim böylelikle.

"Olamaz! Hiç de Türke benzemiyorsunuz, kırk yıl düşünsem..." gibi övgü niteliğinde söylenen sinir bozucu sözleri duymamış olurdum. Yan koltukta, otuz yaşlarında bir adam oturuyor. Ön sıradaki, kaba bir Almancayla konuşan iki iş adamıyla birlikte yolculuk ettiği belli. İkimiz de çay değil kahve istedik servisten. İkimiz de birer konyak söyledik kahve eşliğinde. Tam ekmek dilimlerimize tereyağı süreceğimiz sırada gözgöze gelip gülmeye başladık. Onun İngilizcesi yeterli değildi, benim Al-mancam. Farklı kültürlerden, farklı toplumlardan gelme kişilerdik. Buna karşın kişisel seçmelerimiz birbirini hpahp tutuyordu. Genç adam, ellerinin kollarının da yardımıyla bana Antalya'ya bir iş için gittiğini, karısıyla küçük oğlunu şimdiden özlediğini anlattı. Oğluna armağan olarak bir uçurtma istedi hostesten. Benim çocuğum var mıydı? Vardı, ama uçurtmayla oynayacak yaşı çoktan geçmişti. Yaşım ortaya çıkınca yine gülmeye başladık. O, tepedeki bölmeden çantamı indirirken ön sıradakiler laf attılar: "Amma güldünüz!" yolunda bir sitem. İkimiz de şaşıp kaldık.

Eve giderken yol boyunca günümüz insanının asık yüzlülüğünün nedenleri üstüne düşündüm. Sanırım, cinselliği bunca abartması sonucu taşıyamayacağı bir yük altında eziliyor, flörtün büyüsünden yoksun bırakıyor kendini. Kuralları baştan saptanmış pornografiyi kuralsız erotizme yeğlerken düşgücü-nü elden kaçırdığı gibi. ,

Don DeLillo'nun *Mao II* adlı ilginç romanı, New York'taki Yankee Stadyumu'nda, altı bin beş yüz genç çiftin toplu tarikat düğünüyle açılıyor. Tarikatın kurucusu Efendi Moon, dinsel töreni Korece yönetirken, çiftler dizi dizi önünden geçiyorlar; Efendileri de onları başlarına su serperek kutsuyor. Birkaç satır sonra, 'geçmişlerin ve kişiliklerin uyumunu düşlerinde gören Efendi'nin bu eşleri kendisinin seçtiğini, onlara bir odada baş-başa kalma iznini vermeden önce, kırk günlük bir süre boyunca, bazan yıllarca, ayrı kalma ve soğuk duş yapma cezasını biçtiğini öğreniyoruz.

Romanın başkişilerinden Rodge, zeki, gencecik kızının, Efendi'nin isteğiyle daha iki gün önce tanıştığı bir adamla ya-şamboyu bir birlikteliğe

sürüklenişini büyük bir iç ezinciyle izliyor, hıncahınç kalabalıkta onun yüzünü dürbünüyle bulmaya çalışırken çiftlerin yüzlerinde okuduğu mutlulukla derinden sarsılıyor. Efendi'yi onlara gereksinim duydukları şeyleri sunduğu için izlemelerinden ürperiyor. Çünkü *"Adam, onların özlemlerine yanıt veriyor, onları özgür irade ve bağımsız düşüncenin zahmetinden kurtarıyordu."* Tarikatı dünyaya yaymak adına yıllar yılı ayrı ayrı kalmaya, misyonerlik görevini sevinçle üstlenmeye hazır görünüyor bu gençler...

Romanın temel sorularından biri, bireyin özgür istencini neden bir yetkeye teslim ettiği, çağımızda dünyanın her köşesinde mantar gibi biten tarikatların ve onların gökten Tanrı buyruğuyla indiklerini ileri süren kurucularının neden bunca kabul gördüğü, geniş topluluklarca ne yüzden benimsendiği. Bu fonun önüne, uğraş alanı kişisel özgürlük ve bağımsızlıkla sıkı sıkıya bağlantılı sanatçının sorunu yerleştirilmiş. Bir yandan kitle iletişim araçlarının ticari yaklaşımı, öte yandan genç kitlelerin teslimiyetçiliğiyle kıstırılan sanatçı varolmayı nasıl sürdürebilir?

Don DeLillo ülkemize gelseydi romanını daha da zenginleştirecek bir malzeme bulabilirdi. Sözgelimi müritlerini nedense varlıklı, oldukça hoşgörülü ailelerin eğitim düzeyi yüksek çocuklarından seçen hocaların çabalarını, çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu bir toplumda başka bir açıdan değerlendirebilirdi.

Romanın başkişisi yazar Bill Gray'in bir efsane olarak kalıp kalmamakta bocalamasından doğan sorunlannı, Scott Rodge gibi ona adanmış bir hayranın, Birta Nilsson gibi yalnızca yazar fotoğraflan çekme hastalığına bilinçle yakalanmış bir fotoğrafçının desteğiyle çözmesi, en azından hafifletmesi olası, ama bizim ülkemizde yazar ancak öldükten sonra, o da yalan yanlış efsaneleştiğinden Don DeLillo buna ne diyecekti bakalım?

Nüfusumuzun çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu söyleniyor. Gençlikten kashmız, belli bir yaş gurubuysa inanırım, doğrudur. Sokaklarda, mağazalarda, kafelerde karşılaştığımız kişilerin çoğu genç olsa gerek. Gerçi genç kızların bir bölüğü tepeden tırnağa örtülü, bir gençlik ışıltısı saçmıyorlar da adımları hızlı ve kararlı: demek gençmişler. Delikanlıların bir bölümü babalarından devraldıkları giyim-kuşam ve bıyık-sakal alışkanlığını sürdürseler de genç olduklarını kotlarının kıç ceplerine

yapıştırılmış yabancı bir markayla kanıtlıyorlar. Diskotek tiryakilerinin yaşlarını kestirmek daha da zor. On sekizindekiler (yani öyle görünenler) benim yaş gurubumdakilerin bile unuttuğu ıvır zıvır parçalarla nostalji yaşarken, altmış yaş dolaylarındakiler çağdaş Türk pop müziğiyle on beş yaşında oluveriyorlar.

Bu tür gençliğin dünyanın her yerinde gözde olduğunu biliyorum, yine de Don DeLillo'yu bile -engin hoşgörüsüne karşın- şaşırtabilecek gençler dolaşıyor aramızda. Bu şöleni kaçırmaması gerekirdi:

Bizim ülkemizde, gençlik yıllarındaki inançlarını silerek genç kalmayı başaran bir kesim var! (Sizde ne var sayın yazar?) Bu alanda bizimkilerle kalem yarıştıramayacağınızdan kesinlikle eminim. Buluş, Çetin Altan'dan çıkmışh ama her önüne gelenin buldumcuğu oldu. Bir zamanlar bu gençler, partilerine üye olmayanları -diyelim benim gibileri- ihanetle suçlarlardı. Hepsi birer parti komiseri kesilmişti başımıza. Şimdi bakıyorum da gazete köşeciklerinden o dönemde nasıl yanıldıklarını anlata anlata bitiremiyorlar. O da yetmiyor, Sezen Aksu ile Azerbaycan'ı, Kibariye ile Gürcistan'ı, İbrahim Tatlıses ile Ba-tı'yı içten fethedeceğimizi savunuyorlar; üslupları kadar karmaşık ve değişken dünya görüşleri gereği, bir dönemde kendilerine de kök söktüren -ortak hasmımız- iktidarların "yükselen değerler"ine tutunup gitgide köklerini daha derinlere salıyorlar. Özgürlük kavramının temelde serbest piyasa anlamına geldiğini, denetim, devlet, plan, sosyalizm gibi sözcükleri kullananların tutucular safında yer aldığını, toplum yaşamının her alanında süren keşmekeşin duru bir simgesi sayılabilecek melez müziğin Türkiye'nin gençleşmeye, çağdaşlaşmaya duyduğu özlemin, kıpır kıpırlığın bir göstergesi olduğunu onlardan öğreniyoruz. Onlarla mağrıb'tan maşrık'a bütün dünyayı dolaşırken, devlet büyüklerinin sofralarına konuk ediliyoruz, ebedi gençliğin tek yolunun belli bir dünya görüşünde kıstırılıp kalmamaktan geçtiğini kavrayınca ufkumuz açılıyor. İçimiz kapanıyor, o başka...

İçinizi açmak adına seksen yaşlarında hâlâ genç kalabilmiş üç kişiden sözetmek istiyorum: Üçü de yaşamda zigzaglar çizmeden bildiğince ilerlemenin, kimseyi Efendi bellememenin genç -yani bedence diri, kafaca çağdaş- kalmayı sağladığını kanıtlayan canlı örnekler. Yaşlarını kullandıkları dilden anlamanız olası değil, pürüzsüz bir Türkçeyle

konuşuyorlar çünkü; ancak konuşmalarının arasına serpiştirdikleri nüktelerden ya da anılarında yer etmiş olayların tarihlerinden bir ipucu elde edebiliyorsunuz.

Doktor Kâzım Dağyolu, bir süredir hasta bakmıyor, tulumunu çekip her gün yürüyüşe çıkıyor, saçlarının ipeksiliğini hiçbir özel şampuana borçlu değil. Doktor Nejat Harmancı, hastalarının sayısını azaltmış, dışarıya da eskisi kadar çıkmıyor, ama o da seçkin müzik parçaları, resimler ve yapıtlarından kurduğu dünyasına günlük gazetelerle televizyon haberlerini buyur etmekten yana. Gözlerindeki ışıltıyı değme delikanlıkta göremezsiniz. Nahit Hanım artık edebiyat öğretmenliği yapmıyor ama yılmadan geleneksel sofrasını açtığı dostlarına bir edebiyat ortamı yaşatmaktan geri kalmıyor. Gülmeyi hangi yaşta öğren-diyse gülümseyişi o yaşta.

Son günlerin kafaları nedense pek zorlayan sorusu "Turgut Özal yaşasaydı ne olurdu?" Ne olacak ki? İhtiyarlardı.

"Öz yıkımcılığın içe işlemeye başlayan ilk belirtisi, bir kum taneciğinden farksızdır. Bir başağrısı, önemsiz bir sindirim bozukluğu, bir parmağın mikrop kapmasıdır. Yine de siz 8.20 *trenini kaçırıp kredi vadelerinin tartışılacağı toplantıya gecikirsiniz. Öğle yemeğinde buluştuğunuz eski dost ansızın sabrınızı taşırır; ona hoş görünmek için fazladan üç kokteyl içersiniz, artık günün ne tadı-tuzu kalmıştır, ne anlamı, ne de önemi. Güne yeni bir amaç, biraz güzellik kazandırma çabasıyla kokteyllerde çok içer, çok konuşur, birinin karısına asılır, saçma sapan, olmadık birşey yaptıktan sonra da ertesi sabah, ölsem daha iyi duygusuyla uyanırsınız. Ama bu cehennemin dibini nasıl boyladığınızı belleğinizde geriye doğru sararken, başlangıçtaki o kum taneciğinden başka birşey bulamazsınız."*

John Cheever da F. Scott Fitzgerald gibi bir "kum tanecikleri" yazarı, Malcolm Lowry gibi yanardağ çölünü anlatanlardan değil. Yazarlar arasında böyle bir sınıflama yapmak şart olsa, *Yürekte Bukağı* adlı öyküm dışında (onda bir çöl-adası ağır basıyor) ben de kum-tanecikleri anlatıcılarından sayılabilirim galiba. Başkalarının her türlü eğilimini anlamaya açıkken, kendi eğilimlerini sıkı bir özdenetimden geçirme çabası yüzünden başı kum-tanecikleriyle sık sık derde girenlerden, yaşamlarındaki açmazları yazılarına taşıyanlardan. Şimdi vereceğim örnek, Cheever'ınkinin aksine bu yapının arasıra sahibini bile şaşırttığını gösteriyor.

Sabah iyi başlamıştı, yani kar yağıyordu ve ben ayda bir gittiğim berbere ve bankaya gitmemenin nesnel özrünü bulmuştum. Bu havada saçlarım hemen bozulurdu, zaten cebimde iki gün yetecek para da vardı. Müthiş bir mutluluk duygusuyla pencereden iyiden iyiye bastıran karı seyrettim bir süre. Gün, tatsız görevlerden arındığına göre gönlümce çalışabilirdim. Cheever'ın günlüklerine göz gezdirirken, anılarımız ortakmışçasına, ilkgençlik yıllanma, artık bindebir girdiğim denize doğru sürüklendim. Şimdilerde ancak düşlerimde girdiğim, çoğu kere de herhangi bir engel yüzünden giremediğim deniz, olanca görkemiyle açıldı önümde. "Ama aylardan Şubat", dedim kendi kendime, "ayın kaçı sahi?" Gazeteye baktım: 25'i^mş.

Bu ayın 25'inde ödemem gereken yüz elli bin liralık sigorta senedinin son günü! Bankaya gitmeliyim. Bir çarpıntı, dayanılır gibi değil. Çok iyi tanıdığım bankaya-gitme-çarpıntısı! Devlet dairelerine girerken ya da postanede kitap postalarken duyduğum çarpıntılardan farklı. Devlet dairelerinde duyulan çarpıntı, derdinizi kimseye anlatamayacağınızı bilmenizden kaynaklanan bir tür ürpertidir, özellikle pasaport alırken; diyelim kuyrukta onca zaman bekledikten sonra sıra size gelmişken, paydosa ramak kala, elinde pasaportunuzu tutan memurun telefona çağrılmasından kaynaklanan o feci çaresizlik-çarpıntısıdır; postanede, zarfını kurallara uygun bir biçimde dört köşesini keserek, iple bağlayarak postaladığınız kitabı, içine acaba mektup sıkıştırmış mısınız ya da ne tür bir kitap yolluyorsunuz diye açan memurun yüzündeki suçlamadan doğan öfke-gümbür-tülü çarpıntıdır. Bunlara karşı kendinizi hazırlar, zırhınızı kuşanırsınız. Ama banka-çarpıntısı zırh gerektirmez. Yalnızca insan yerine konulrnarnaya razı olacaksınız, o kadar.

Sözkonusu meblâğ büyük olsaydı, protesto edilmeyi belki göze alırdım, ama yüz elli bin lira için asla. Önce bankaya, sonra da berbere giderek güne bir anlam kazandırmaya karar verdim. Çıkmak zorunda olduğuma göre... Ayrıca uzun zamandır savsakladığım dişçiye gitme görevini de çıkarabilirdim aradan. Bankadaki memurdan senetler ve vadeleri konusunda aldığım aydınlatıcı ve rahatlatıcı bilgiler sonucu çarpıntım geçti. Memurun uygar sandığı bir kadının cahilce soruları karşısında bocalaması -acaba kendisini işletiyor muydu bu kadın?- ama bir anlık şaşkınlıktan sonra ayrıntılı yanıtlar vermesi hoşuma gitti: dernek bazı basit şeyleri bilmediğimi

açıkça söylemem, çevremin dışında kalan dünyada ille de kurnazlığıma yorulmuyordu. Ne kadar olmuştu karda yürümeyeli? Kar, kentin pisliğini beyaz bir örtüyle örtmüştü. Sokakları, caddeleri kaplayan, işsiz, yoksul, yoksun kalabalıkların yüzleri de seçilmiyordu.

Berberden çıktığımda, kar, sanki bana bir kibarlık etmek istercesine on dakikalığına durdu. O on dakikayı boşuna harcamamak için manava uğrayıp yeşil salata, taze soğan, turp aldım eski günlerde yaptığım gibi. Tabii artık salata malzemesi şişle ipe geçirilmiyordu, ama o kadar olacaktı. Üstelik bu arada kendime iki çift çorap ve kopan saat kayışımın yerine bir yenisini armağan etmiştim: Kaç aydır kayışsız olarak dolaşıyordu çantamda. Dişçiyi de aramıştım.

Eve büyük bir başarı duygusuyla döndüm. Oysa sıradan birinin yaşadığı sıradan bir gündü. Belleğimi geriye doğru sardığımda bu duyguyu başlatan öğenin kar mı yoksa senet mi olduğunu bulamadım: Hangi kum-taneciğiydi? Cheever yaşıyor olsaydı, ona kum-taneciğinin erdeminden sözetmek isterdim: bazan öz-yıkımcılık değil öz kalkmdıncılık cevheri taşıdığından, ama Cheever sezdiğim gibi cehennemin dibini boylamaktan yanaysa, gizli ya da açık bir sofuysa, bedeninin olumlu özellikleri üstüne düşünmektense acı çekmeyi yeğlerdi. Anlaşılan, kum-tanecikleri sınıflaması da bütün sınıflamalar gibi sallantılı. Çünkü beni yazmaya iten kum-taneciği galiba yine de Cheever bu yazıda.

Sıkça kullandığımız deyimlerden biri de "gözü tutmak" ... Tanışhğımız birini birdenbire gözümüz tutar ya da ona kanımız kaynar, ama nedenini keşfetmekte zorlanırız. Bir nesnellik hastası olarak bu deyimi kullanmayı, ayrıca o duyguyu habire yaşamayı kendime pek yediremediğimi belirtmeliyim. Ne de olsa öznel bir yaklaşımın göstergesi çünkü. Kendi yargılarınıza sonuna kadar güvenmek gibi bir alışkanlığınız yoksa bu tür esintilere hiç belbağlayamazsınız. Ama o zaman sonradan yanıldığınızı kavradığınızda da fazla sarsılamazsınız, zaten sarsılmaya hakkınız yoktur.

Asıl perişanlık, birini "gözünüz tutmamışsa" başlar ve uzun sürer. Önce ne hakla böyle düşündüğünüzü sorgularsınız. Ya tanışhğınız kişi o sıradaki ruh durumundan ötürü size itici gelmişse? Ya başka koşullarda, başka bir ortamda onu kendinize yakın bulacaksanız? Yapılacak en iyi şeyin konuyu zamana bırakmak olduğuna karar verirsiniz. Yine de içinizdeki ikircik yerli

yerindedir, bütünüyle silemezsiniz bir türlü. Yıllar yılı tanışhğınız kişilerden edindiğiniz izlenimler, insan ilişkilerinden aldığınız dersler boşuna mıdır yani? Bu hesaplaşma sırasında tek silahınız olan sezginizi de bir kenara bırakmak zorunda kalırsınız nesnelliği kollamak adına.

Eninde sonunda başa döndüğünüzde, yani ilk sezginizde haklı olduğunuzu bu kere resmen gördüğünüzde boşuna harcadığınız çabaya da yanarsınız, yitirdiğiniz zamana da. Bir dahaki sefere sezgilerinize inanma kararı alırsınız, ama aynı kısırdöngüyü bir daha, bir daha yaşayacağınız kesindir. Bir gün haklı çıkmamak bir umuttur da, hep haklı çıkma bir umutsuzluk kaynağıdır. Umutsuzluğa saplı kalmaktan kaçınırsınız.

Ukala ve züppe (olumlu anlamda) bir dostum, bu iyi niyeti götürmemi anlamsız bulduğunu belirtmişti. Kendisi sezgilerini güncel ilişkilerden çok edebiyatta bilemekten yanadır. "Anlamıyorum," demişti bir keresinde. "Beni baştan ukala, züppe ve itici buldukları için insanlar yanıma yanaşmaktan çekinirler, sinirlerim de yıpranmamış olur. Sen olanca açıklığınla yaklaşıyorsun da ne oluyor? Seni de sonunda ukala, züppe ve itici bulacakları belliyken neden kendini yoruyorsun?"

Dediği doğruydu, ama ben bir kerecik olsun yanılmanın tadına varmaktan vazgeçeceğe benzemiyorum.

Daha önce böyle tatlı yanılgılar yaşadım da insan onurunun artık hiçe sayıldığı ülkemizin bu saatinde bu umutla oyala-namayacak kadar aklım başımda. Derken ne oldu?

Zeki, buzdolabını onarmaya geldi. Onu tanıdığımda -beş altı yıl önce- suskun, çekingen bir çıraktı. Aynca yapacağı işin üstesinden geleceğine ilişkin hiçbir ipucu vermiyordu. Beni etkileyen, buzdolabını gözden geçirirken neler yapabileceğini, daha doğrusu elinden neler geleceğini uzun uzun tasarlarken gözlerinde okuduğum meraktı. Evet, onu gözüm tuttu, dolabı istediği gibi onarmasına izin verdim.

1

Sonraları Nisan Yayınları'ndan çıktı. (T.U.)

Geçenlerde uğradığında askerliğini bitirmiş, nişanlanmış bir delikanlıydı. Konu yine aynı buzdolabının onarımıydı. "Çok sağlam hâlâ" dedi, "gazı azalmış, o kadar. Artık böyle dayanıklı mallar yapılmıyor." Sonra beni, buzdolapları üstüne ayrıntılı bilgiler vererek aydınlattı profesyonelce.

— Baksana Zeki, bir de bozuk müzik-setim var, dedim.

— İyi ama o benim alanıma girmiyor.

— Yine de bir gözat. Servise götürmeye değer mi söyle.

— Bugün vaktim olsa açar bakardım, dedi, ama bir müşteriye gideceğim.

— Tamam, al bunu dükkâna götür, bir ara bakarsın.

— Bunu bana mı emanet ediyorsun yani?

— Evet. Yapamazsan servise götürürsün, orada ne diyeceklerini benden daha iyi anlarsın nasılsa.

— Herkese bana güvendiğin kadar güveniyorsan abla... Yani bu devirde üçkâğıtçı çok. Parçalarını alıp satarlar falan.

— Biliyorum.

— Yine de götürmemi istiyorsun.

— Evet, lütfen.

— Bugün götüremem, ama bir dahaki gelişimde. Belki farkında değilsin de senin elbise dolabının kelepçeleri gevşemiş, gıcırdıyor, değiştirmek gerek. Bir tanesini sökeyim, örnek olarak, onları alıp getirdiğimde sete bir bakarım. Ama bunun ona-rımı bir buçuk milyon tutar herhalde. Bakınayım, belki iki milyona sana beğeneceğin bir müzik seti bulurum bizim oralarda. Elden düşme olabilir ama uzun gider. En azından bundan daha uzun gider.

— Sağol canım.

— Peki bana neden bu kadar güveniyorsun ki abla?

— Bilmem. Gözüm tuttu baştan beri.

Zeki'ye bu duyguyu nasıl anlatsam?

Para ile tanışmanın belli bir yaşı var mıdır acaba?

Yoksa bu yaşı, bireyin doğup büyüdüğü ortamın toplumsal koşulları mı belirler?

Kendimizi yakın çevremize ve dünyaya kanıtlamak adına her fırsatta "Ben! Ben!" diye haykırdığımız küçüklük yıllarımızda fazla bir ipucu yok. Boyu kapıya erişemese de ille "ben" diye anahtara saldıran, aceleniz varsa vermediğiniz anahtar yüzünden gözyaşlarına boğulan, evde kibritleri yakma işini bir görev gibi üstlenip sinirlerinizi incelten çocuk, anahtara ya da kibrite değil kendi bireyliğine sahip çıkıyor-dur ne de olsa.

Ama kısa bir süre sonra "Ben!"in yerini "Benim!" alır. Kendi oyuncağını kolay kolay kimseyle paylaşmamaya başlar. Yine de kendinin saydığı, elkoyduğu nesne, külüstür bir su tabancası, şoförcülük oynarken direksiyon gözüyle baktığı eğri büğrü bir tencere kapağı, özenle giydirdiği uyduruk bir bezbebektir çoğunluk. Malının kaç para ettiği umurunda değildir, onu nasılsa kendi düşleriyle zenginleştiriyor, bir anlamda pahalılaştı-rıyordur. Düşlediklerine kavuşmada paranın da payı olduğunu sezmesi için önünde daha bir iki yıl var.

Daha doğrusu eskiden vardı, şimdi yok. Televizyon reklamlarında kullanılan o yaşlardaki çocukların para konularında uzman oldukları anlaşılıyor. Tek düşleri, paralarının çoğalması, o kadarına ki çoğalan parayla neler yapmayı düşledikleri bile önemsiz. Ana-babalarına dolar mı mark mı biriktirmek gerektiğini öğretiyor, bankaların faiz oranları konusunda onları bilgilendiriyor, "Arabanızı benden daha mı çok seviyorsunuz? Beni neden sigortalatmıyorsunuz?" gibi sitemlerde bulunuyorlar. Büyükler tatildeyken paraları bankada ne kadar çoğalıyorsa, onların da çocukluklarından verdikleri bu tatilde düşleri o oranda daralıyor.

Parayla doğru dürüst tanışmamış biriyim. Değil bütçe yapmaya kalkışmak, binlik dört kâğıttan oluşan bir desteyi bile en az üç kere sayarım. Büyük rakamlarda, tabii veznedar üstelerse ona parayı bir de benim için saymasını rica edip cinlerini başına çıkartabilirim. Para konusundaki en hafif deyişle beceriksizliğimi bütün dostlarım bilirler, tabii düşmanlarım da. Bir zamanlar bu özelliğimi beni büyükbabamın yetiştirmesine bağlayıp rahatlamışhm, harçlık denilen şey çok iticiydi, hak etmediğim, yalnızca bana verilen birşeydi. (Harçlığımı anımsatmayı kendime yediremeyip okula beş parasız gittiğim günler aklımda.) Ama on beş yıl kadar önce bir gün, paraca en sıkışık olduğum dönemlerden birinde, uğrunda ona ter döktüğüm bir çevirinin bedelini aldıktan sonra açık bırakhğım çantamdan Cağaloğlu Yokuşu'na doğru uçan kâğıt paraları görünce bu açıklamanın yetersiz olduğunu düşündüm. Hiçbir zaman, parayı "elimin kiri" sayabileceğim kadar paralı olmamışhm; dahası para, bir ürkü kaynağıydı gözümde. Elime geçince harcamaktan kaçınmıyor, tam anlamıyla saçıp savurmasam bile tadım çıkarıyordum da ertesi gün kaygıyla cüzdanımı yoklamaktan geri kalmıyordum; yakın dostlarımdan bu konuda benden daha başarılı olanlardan değil, benim kadar şaşkın olanlardan borç isteyebiliyordum ancak. Vereceğimi değil, alacağımı unutuyordum.

Yine o yıllarda sevgili dostum Selçuk Batur'la Gazeteciler Cemiyeti'nde karşılaştık. Bir öğleüstü. Masamız her zamanki kadar kalabalık değildi. Yani hesap da önemli değildi. Selçuk, benim için bir sakıncası yoksa ortak hesabımızı ödemek istiyormuş. Bir yandan "Tabii!" diye bir kahkaha atarken öte yandan parayla bu çapraz ilişkimin dostlarımı kırabilecek boyutlara vardığını görüp hüzünlendim. En güzel armağanları almaya ve vermeye yatkın bir kişilikteyken, üstelik paranın hemen harcanmasından yanayken neydi beni ketleyen? Har-canış ya da sunuluş biçimindeki irkiltici aksaklıklar mı? En ufak bir sürçmede bir baskı aracı olabileceği, bağımsızlığımı zedeleyebileceği mi? ,

Her neyse... Gerçekten bilmiyorum. Evimde, pencereden eğilip sokağın köşesindeki döviz bürosunu gözlemekle de bir çözüme varacağım yok. Birkaç ay önce bu büronun (affedersiniz büfenin) önünde kuyruklar vardı. Yaşları on yedi ile yetmiş arasında bir kalabalık. Her sabah oraya uğrayıp yabana paraların günlük kurlarını öğreniyor, biriktirdikleri üç-beş kuruşu bankaya yatırıyor, yine kuyruklara girip yabana paranın sahte mi hakiki mi

olduğunu saptıyor, öğleden sonra büfeye bir daha uğrayıp son durumu gözden geçiriyorlardı. Aslında bilgi ve deneyim isteyen bir meslek, Türkiye'de herkesin ikinci (ya da birinci) mesleği oluvermişti.

Öğrenciler harçlıklarını dolara ya da marka çevirmek için saatlerce bekliyor, yaşlılar bu perişanlığa bana mısın demiyorlardı. Şimdi herhalde başka yatırımların peşindeler, orada görünmüyorlar. Amaç üretmek değil nasılsa, paranın para kazanması. Birinci girişiminizde -acemilik döneminizde- batırdığınız parayı devletin alacağı ikinci bir gözüpek kararla daha görkemli bir biçimde batırma olanağınız hep var.

Gitgide ağırlaşan geçim koşulları, cüzdanımı daha sık yoklamaya, bildik ürküntüyü daha büyük boyutlarda yaşamaya itiyor beni. Parayla hâlâ tanışamamaktan, daha doğrusu yüzle-şememekten yakınsam da yaş ilerledikçe, daha zengin düşler kurmaya dayalı, harcı bedava düşlerle karılmış bir meslek seçtiğime seviniyorum.

Yaz geçti, ktş da geçer.

İlk bakışta basit gibi görünen, ama üstünde biraz düşünüldüğünde şiirselliği farkedilen bu sözü, bir yaz akşamı bizim mutfakta ailenin öbür bireylerine birlikte yemek hazırladığımız sırada söylemişti Metin Alhok.

O gün öğleüstü, neredeyse evimiz saydığımız Rumelihisar Avcı lokantasında oturmuş, dönerken, meyveleriyle sebzelerini bir ressam özeniyle sergileyen manav Rafet Bey'den yeşil salata malzemesi almışhk balığın yanma. O akşam, ben balıkları kı-zarhyordum, Metin her zamanki gibi büyük ciddilik ve titizlikle salata yapıyordu. Oturma odasından, Füsun ile Turgut'un -ola ki yeni okudukları bir şiir üstüne konuşmaları- küçük odadan oğul Turgut ile Zeynep'in -ola ki biz büyükleri haklı olarak çekiştiren- sesleri duyuluyordu.

Birdenbire salataya ara verdi Metin, bana döndü, hüzünlü bir sesle, "yaz geçti," dedi, "kış da geçer". Sesinin tınısında, çok yakın bir dostunu, bir sırdaşını avutmak ve onca avutulmak isteği ağır basıyordu. Çünkü konu ne olursa olsun -ister edebiyat, ister felsefe, ister siyasa, ister salata yapmak- duyarlığını hiç de şairane olmayan bir şiirsellikle konuşmalara taşımayı becerirdi Metin. Uzun kirpiklerinin titreyişinden, kalebentlik ya da kendi

deyişiyle "sürgünlük" duygusuna doğru doludizgin yol aldığını anlayabilirdiniz, ama bu özellik kişiliğinin yalnızca bir yarısını oluşturuyordu. Kara-boncuk gözleri hınzırca ışıldadı mı, öbür yarı iş başına geçmiş demekti. Her türlü oyuna, özellikle dile dayalı oyunlara tutkundu, (sahi ne kadar çok oyun oynamışhk o dönemde) işlek zekâsı mizahın her türünde gösteriyordu kendini. İnce ironiden kara mizaha, hüzünden kahkahaya geçiş hızıyla geçebiliyordu. Türkçenin yanlış kullanımı, bozuk bir tümce, onu çileden çıkarmaya, zekâsını ateşlemeye yetiyor da artıyordu bile. "Televizyon borcunuzu zamanında ödeyerek cezaya girmeyiniz" gibisinden bir duyuruya, "İyi o zaman ben de zamanında ödemem, cezaya girmem" diye yanıt vermişti.

Demin bir aileden sözettim; tabii bu hepimizin başka yakın dostları olmadığı, onların da arasıra aramıza katılmadığı anlamına gelmiyor, zaten bizim ailenin özelliği, birbirlerine kan bağıyla değil, birbirlerinin içini okuma bağıyla biraraya gelen üyelerden oluşmasıydı. Bir kolumuz, yani Füsun-Metin-Zey-nep ile Gülsen-Sinan Fişek, Ankara'daydılar, öbür kolumuz, yani Turgutlar ve ben İstanbul'da. Önemli olan, yeterince sık görüşemesek de her karşılaşmamızda arada hiçbir kopukluk olmamışçasına, ilişkimizi başladığımız noktadan, sözümüzü bıraktığımız yerden sürdürebilmemizdi.

Pürüzsüz müydü bu ilişki? Yalan-dolan kaldırmayan, yapay inceliklerden uzak bütün has ilişkiler gibi inişli çıkışlıydı. Ne de olsa hiçbirimiz kolay insan sınıflamasına girmiyorduk. Dobralık-la kırıcılık arasındaki kıl payı bazan ortadan kalkıveriyordu. Ama sanki söze dökülmemiş bir anlaşma gereğince, işbölümünü ustalıkla yürütebiliyorduk. Sözgelimi Turgut Uyar hırçınlaşınca, yumuşatma görevi -tabii konuya göre- ya Füsun'a ya Gülsen'e düşüyordu. Metin Altıok küskünleşince, ya bana ya Gülsen'e. Ortam gerginleşince boya kalemi, defter alma bahanesiyle çocukları azıak uzaklaştırmak görevi de Gülsen'e düştüğüne göre en özverilimiz oydu belki. Ama o sıralar çocukları yoktu, hepimizden gençti, yeni evliydi; üstelik Sinan, kolaylıkla hırçınlaşacak ya da küskünleşecek biri değildi, o yüzden de soğukkanlı gözlemci rolünü zorlukla da olsa ustalıkla yürütüyordu.

Sakın bu pürüzlerin ilişkiyi zedelediği sanılmasın. Ankara'da ya da İstanbul'daki evlerimizden birinde sabah kahvaltısına oturduğumuzda bir

gece öncesinin pürüzlerine değinmeme, yeni bir güne başlama huyumuz da ortaktı. Birlikte geçireceğimiz sürenin kısıtlılığı, *"Ellerin atttğt taş değmez/ İlle dostun gülü yaralar beni"* inceliğini bir kenara bırakmamızı sağlıyordu.

Aynı dünya görüşünü paylaşan kişiler kimliğiyle 27 Mayıs'ı ve darbeleri yaşamıştık, Metin'in deyişiyle "yaralı aşkların üstüne akbabaların üşüştüğünü" de biliyorduk.

Metin, 1973 yazında tanıştığımızda, koskocaman bir demet çiçek getirmişti bana, sonraları dostluğumuz iyiden iyiye koyulaşınca armağanlarını kendi eliyle yapmaya başladı. Ustaca boyadığı taşlar, karakalemle çizdiği eller, gümüş bir zincire geçirdiği taşa oyulmuş bir yüz, küçük suluboya çalışmaları. Doğum günlerimiz arasında bir gün ve bir yıllık bir fark bulunması çok hoşumuza gidiyordu nedense.

Ama beklenmedik kopukluklar da vardı: Sinan ile Gülsen Paris'e gittiler. Turgut Uyar öldü, Füsun'la Metin ayrıldılar, Avcı lokantası kapandı, Manav Rafet Bey hastaneye kaldırıldı.

Metin'i en son Cemal Süreya şiir ödülünü kazandığı akşam gördüm. Kutlamayı bizim evde sürdürdük: Füsun, Zeynep, Turgut ve ben. Bir zamanlar ardarda üç gece sabahlara kadar nasıl uykusuz kalabiliyorduk, üstelik içki içerek? Şimdi yapabilir miydik? Yaşlanmış mıydık, yoksa ülkenin koşulları mı eski neşemizi, canlılığımızı elimizden almıştı?

Bunları uzun uzadıya konuşacak zamanımız yotu. Metin'in otobüsü az sonra kalkıyordu. Turgut Uyarla Edip Cansevei'i çok özlediğini söyledi giderken. (Metin'in kıdemce büyük şairlere duyduğu saygı, kendinden emin bir şairin temelde şiire duyduğu saygının da bir göstergesiydi.) Bizleri fazla şımartmadı, ne de olsa önümüzde karşılaşabileceğimiz nice yıl vardı daha. Yolda üşümesin diye ona Turgut Uyaı'ın bir kazağını verdik.

Metin, siyasal inancı yıllarla değişime uğramamış ender aydınlardandı. Yurttaşlarını gözden çıkarabilecek bir ülkede yaşadığını bilen bir sanatçı. Ailemizin genç üyelerinden Zeynep'in sözünü ettiği "ortaçağ karanlığı"nın Sivas'taki alevlerle değil, babasının ışıltılı zekâsıyla aydınlanmasını ummaktan başka çarem yok.

Kurgu ustası Nabokov, 1927'de yayımlanan öyküsü *Yol*-cu'nun tanıtma notlarında, öyküdeki yazarın kendisi olmadığını, onda sıkça rastlanan bir yazar tipi yarattığını, öyküdeki eleştirmeninse Yuliy Ayhenvald'ı çağrıştırdığını söylüyor. Siz de hayatın ve edebiyatın farklı kurguları üstüne bir tartışma niteliğindeki bu öyküde gerekli ipuçlarını eleştirmenden alacağınızı öğreniyorsunuz böylelikle. Bir bölüm şöyle:

"Senin tarzını bilirim," dedi eleştirmen, konuştuğu adamın omuzlarına parmaklarının ucuyla dokunup onun şaşktn bakışları altında elini ansızın geri çekerek. "Sen polisiye bir öykü yazsaydın, hain olarak belirlediğin kişi, öbür öykü kişilerinin hiç kuşkulanmadıkları biri olmazdı, tam tersine, baştan beri kuşkularını en çok çekmiş biri olurdu ki gözle görülür sonuçlara kanmamaya alışmış deneyimli okuru şaşırtmanın tadını çıkarabil. Senin en olağan sonuçtan yararlanarak bir beklenmediklik duygusu yaratma peşinde olduğunun farkındayım; ama sakın kendi yordamına fazla kapılma. Hayatta sıradan şeylerin sayısı olağandışı şeylerinki kadarfazladtr. Sözeyse olasılıkları zenginleştirmek, böylelikle doğaötesi sayılandan hiç de rastlansal sayılmayan birşey damıtmak gibi yüce bir hak ta-ntnmşttr."

Kurgu dendiğinde akıllarına mekanik bir oyuncağın kurulmasını getirenler, sanatta kurgulamayı doğallıktan, kendiliğin-denlikten, dahası gerçeklikten kaçma, onun yerine ruhsuz, soğuk, düzmece bir dünya ve katı bir biçem yerleştirme çabası diye yorumlarlar. Onların gözünde sanatçının görevi, gerçeklerin tutanakçılığını üstlenmektir. Tabii sanatçıyı "çağına tanıklık ettiği" sürece biraz daha özgür bırakmaya yatkın görüşler de var. Ne ki üstünde çok konuşulduğu ve yazıldığı için ilk ışıltısından çok şey yitirmiş, kalıplaşmış savsözlere benziyor "çağının tanığı olmak". Sanki bir eksiği var.

Geçen yılın büyük bölümünü durmaksızın çeviri yaparak geçirdim. Okurlar fazla üstelemediğine, yayıncılar sıkıştırmadığına göre, üstelik verdiğim emeğe hiçbir anlamda değmeyeceğini baştan bile bile neden böylesine didiniyordum? Sokağa çıkar çıkmaz evi ve çeviriyi özlemem bir ipucuydu. Anlaşılan, doğduğum kentin artık yabancı dünyasından kaçıp edebiyatın önümde açacağı başka dünyalara sığınıyordum. Çeviriyi, bir bakıma ruh sağlığımı korumak için yapıyordum. Bu çaba sonucu üç yeni kitap çıktı ortaya. *Yüzücü* adlı öyküler derlemesinde, John Cheever'ın Çehovumsu bir

humorla çizdiği Amerikan taşra manzaraları uzanıyordu ve oralarda, çevrelerinde olağanüstü bir düş güzelliğinde uzanan dünyaya kapalı yaşayan bencil, çıkarcı, ikiyüzlü orta sınıf. F. Scott Fitzgerald'ın *Son Düş* adıyla yayımlanan romanı, Cheever dönemindeki Hollywood'u anlatıyordu: zorba patronları, yitik yazarları, sönmüş yıldızları ve hırslı yıldız adaycıklarıyla. Büyük Bunalım, ürkütücü bir fon olarak duruyordu arka planda. Ön plandaysa efsanevi yapımcı Monroe Stahr'ın (gerçek hayattaki adı Irving Thalbot) -yalnızca aşkta tökezleyen, işçilerine karşı eski tarz babacan patron, çevresindeki kurtlara karşı aamasız, dediği dedik bir düş adamının- yiten değerlerle birlikte sahneden silinmesi işleniyordu. Aynı iktidar ve saflık ikilemini yıllar önce çevirdiğim Nathana-el West de medya ve güncel siyasa açısından işlemişti.

Sözünü ettiğim üç yazar, aynı ülkede aynı dönemin tanıklarıydılar. Dünya görüşleri de farklı sayılmazdı, ama onların tanıklıklarını resmi tutanaklardan çekip edebiyat alanına yerleştiren ortak özellik, üşüşen binlerce gerçek arasında özel kurgularına elverişli olanlara öncelik tanımaları, böylelikle seçtikleri gerçekleri kişisel biçemleriyle zenginleştirmeleriydi. Cheever, gerçeğin parlak yüzeyini keyifle kazıyor, Fitzgerald, romantizmi ışıldatıyor, West, fars öğeleri kullanarak toplumu yerden yere vuruyordu. Yani seçtikleri tellere dokunuşları çok farklıydı, ama hepsi içimizi titretiyordu.

Sanatta kurguya inanmayanlara *Son Düş'ün* ek-bölümünü okumalarını öneriyorum. Roman, yazarın ölümüyle yanın kaldığından, ek-bölümde onun dostlarıyla yaptığı konuşmalardan, onlara açtığı tasarılardan yola çıkılarak romanın nasıl ilerleyeceği, sonunda neler olacağı falan sayılıp dökülmüş. Biz de kulak misafiri kimliğiyle olayın nasıl sonuçlanacağını öğreniyoruz. Kim ölecek / kim kalacak sığlığında birtakım bilgilerden yararlanıp. Ama ne yazık ki yazarın *yazarken*, o süreç içinde, bu esinler sağanağından hangi damlaları eleyeceğini, neleri değiştireceğini kestiremediğimizden ek-bölüm, romanı hiçbir şekilde tamamlamıyor; tam tersine ince ince tasarlanmış bir metnin ancak üçte birini okuduğumuz ortaya çıkıyor. Bence Fitzgerald'ı sevenler ve bilenler, romanı kendilerince tamamlamakta özgür kılınmalıydı.

Oscar Wilde'ın Son Vasiyeti, Peter Ackroyd'un Oscar Wil-de'ın ağzından yazdığı bir günlük: daha doğrusu 19. yüzyılın bir kültür tutanağı. O dönem

İngiliz toplumunun değer yargılarına tutulmuş şaşmaz bir ayna. Edebiyatçı tanıklığının, çağın genel saptamalarının çok ötesinde, bir ırmağın kıvrılışından, bir yüzüğün el değiştirişinden, bir binanın yıkılışından, bir çocuğun ağlayışından kaynaklanıp yalnızca o çağa değil, gelecek çağlara da uzanan, ayrıntıya dayalı "beklenmedik bir şahitlik" olduğunu gösteriyor: (O eksiklik: "beklenmedik" sıfatıymış!)

"Sana bir sır vereceğim ," diyor Oscar Wilde *"Çağımızın ilkel ve korkunç olduğunu sana söylemiştim ya. Önümüzdeki çağ da ilkel olacak, sonraki de, ondan sonraki de."*

Öteden beri, kendi dillerinde bir devrim yaratan ya da Türk okuruna yepyeni bir ufuk açabileceğine inandığım yabancı yazarları çevirmekte direndiğimi ileri sürmüşümdür. Şimdilerde, bu savımda bazı eksiklikler olduğunu görüyorum. Sevdiğim yazarlarla beni bağlayan bir öğe daha var derinden derine: korku ile endişe arasındaki farkı vurgulama çabası. Şimdilik kendi yazılarımı bir yana bırakıp çevirilerden birkaç örnek vereyim. V. Woolfun klasikleşmiş yapıh *Perde Arast,* nerdeyse bütünüyle, iki dünya savaşı arasında yaşanan endişe yüklü günlere ayrılmıştır. P. Highsmith'in psikolojiye ağırlık tanıyan *Trendeki Yabancı* adlı polisiye romanındaysa endişenin tutsağı bireylerin hangi uçlara sürüklenebileceklerini görürüz. İlk iki örnek kadar yetkin olmayan, yine de çevirmekten gocunmadığım *St. Petersburg Ekspresi* de (Hans Konning'in) biraz best-seller tarzında da olsa endişeyi işliyor.

Heidegger, korku ile endişe arasındaki farkı, korku'yu "somut, elle tutulur, adı konmuş birşeyden kaçmak," 'endişe'yiyse "neden endişelendiğini bilmemek," diye tanımlıyor.

John Berger'm *G* romanının bir bölümünde iki zorba, romanın kahramanını (o sıralar küçük bir oğlandır) kendilerinin öldürdüklerini söyledikleri iki atm başına götürürler zorla, ormanın karanlığında gözünü korkutmak isterler. Yazar, çocuğun duygularını şöyle dile getiriyor:

"Korkuyu atlattı, hem kendi adtna duyduğunu hem de ötekini (o bambaşka çünkü) yani bilinmezden duyduğu korkuyu (...) Bu irkilişe ad yakıştırmak beni aşan bir çaba; bulduğum sözcükler onu basite indirgiyor. Ne atların öldürülüşüyle ilgisi var, ne kan görmeyle. Çocuk-larla erkeklere pek o

kadar yabancı olmayan, ne var ki sistemli bir biçimde görmezden gelindiğinde bir daha duyulmamacasına silinen bir duygu bu. Bizim oğlanda çoğu kere korkulartna da basktn çıkarak sü-rüpgidecekti, onu görmezden gelmeye hiç yeltenmedi çünkü."

Çocuk, biraz daha büyüdüğünde annesiyle birlikte İtalya'ya, o güne kadar ölü sandığı babasını görmeye gittiğinde 1898 yılının Mayıs Gösterileri'ne tanık olur. Belki de boşanmış ana-babası arasındaki gerginlikten kurtulmak için hiç bilmediği bir kentte tek başına otelden fırlayıp kalabalığa dalar.

"Sokaklardaki insanlar, onun anlamadığı bir dilde konuştukları için gördüklerinin çoğunun anlamt bulanık. Sıradanla olağandışı acayip bir şekilde kartşmtş. Kendini arabaya attp sürücüye bağıran şu bey korkmuş mu, gecikmiş mi yoksa? Kollarını birbirlerine kenetleyerek ilerleyen şu altı kız (saçlarına eşarplar bağlamışlar) her gün kaldırımda yürüyenleri böyle iteliyorlar mı? (...) Öyle çok insan var ki or-taltkta, arabalarla tramvaylar güçlükle geçiyor aradan. Tramvayların tekerlekleri raylarda gıcırdıyor. Acaba hep böyle gıcırdıyorlar mı, diye düşünüyor kendi kendine."

"Kendi kendine" sözcükleri, korku ile endişe arasındaki farka bir ayrımcık daha katıyor. Korkularınızdan birine sözede-bilirsiniz; biraz büyütülmüş olsalar bile, açıldığınız kişi sizi anlayışla karşılayacaktır, hatta sizinle birlikte bir çözüm aramaya kalkışacaktır. Ama endişenizle ilgilenebilecek kişi sayısı üç-beşi aşmaz yaşamınız süresince: onunla tek başına ya da kendi kendinize başetmek zorundasınızdır. Berger'm ustalıkla altım çizdiği gibi, anlık korkuyu alt edebilirsiniz de nedensizmiş gibi görünen endişeniz, (Heidegger'e göre *"sırf bu dünyada olmaktan"* kaynaklanan endişeniz) ölümünüze kadar yakanızı bırakmayacaktır. Bundan, korkunun anlık, endişeninse sürekli olduğu sonucuna da varabilirsiniz.

Korkuyla *ilk* ne zaman yüzyüze geldiğimi anımsamıyorum doğrusu. Çocukluğumdan bir ipucu bulamıyorum, bir tane dışında: yapmak istemediğim birşeyi yapmaya ya da gitmek istemediğim bir yere gitmeye zorlandığımda ürkerdim, ateşim gerçekten yükselirdi, bacaklarıma inanılmaz sancılar saplanırdı. Bunların uyduruk özürler olduğunu düşünerek üstlerine gider, ateşimi yoksayıp bacaklarımı yürür hale getirirdim. Sonraları, yetişkinlik yıllarımda korkudan korkmamayı öğrendim. Gece-yansı kentin karanlık sokaklarında dolaşhm, karşıma çıkan

her erkeğin ille de bana saldıracağı gibi bir kaygım asla olmadı. Ama İstanbul, o zaman sokakları, yüzleri ve sesleriyle yerli ye-rindeydi.

Şimdi de korkmuyorum belki ama Berger'ın kahramanının endişesi beni de yokluyor sık sık; üstelik ben yabancı bir ülkede değil kendi doğduğum kentte yabancılık çekiyorum: "Şu takkeli adam beni mi kötü gözlerle süzüyor, yoksa onun kadınlara bakışı zaten öyle mi? Yalnızca saçlarını uzatarak, tek kulağına küpe takarak özgürlüğünü ilan eden şu delikanlı, kendisinden başka insanların özgürlüğü için savaşabilir mi? Giyimiyle burjuva değerlerine karşı olduğu mesajını veren şu genç kız, bir erkekle birlikte olabilmek için nelerden vazgeçmeye razı?"

Temel endişe, bu karanlık kimsenin gerçek yüzünü seçe-memekten kaynaklanıyor; korkuyla pekâlâ başedebilecek kişileri bile evlerine kilitliyor. Ama bunun bir çözüm olmadığını bilenler, kişisel endişelerinin genel bir korkuya, içinde tedirginlik öğeleri de barındıran belirsiz, toplu bir korkuya dönüşmesinden korkuyorlar: artık koşullarını kestiremedikleri için bir anda karşısında silahsız kalacakları bir korkuya.

Kendimi üstünefırlatacağtm ey ölüm, boyun eğmeksizin ve yenilmeksizin.

V. Woolf

Ölüm korkusu, sarmallanarak büyüyen, tam geçtiği sanıldığı anlarda yüklenebilen, diplere atıldığında bile ansızın yüzeye fırlayabilen bir korku türü. Belki anlamsız olması anlamlı kılıyor onu. Çünkü nasıl olsa bir gün öleceğinizi kesinlikle biliyorsunuz, dolayısıyla korkuyu son ana ertelemek daha akıllıca olabilir, onu da biliyorsunuz. Ama bu duyguyla biraz içiçe yaşamakla ölüme bir tür bağışıklık kazandığınızı umuyorsunuz belki ya da size dünyada tanınmış belirli süreyi azıcık uzatmak adına bu konuyu sık sık açarak, sorduğunuz felsefi soruların yanıtlarını bulabilmeniz için ölümün size zaman tanıyacağını umuyorsunuz içten içe. Öte yandan, bu çabanın boşunalığının da farkındasınız.

Korku, bazan şakalarla açığa vuruluyor. Diyelim yirmi beş yaşındaki biri, "Kafama bir saksı düşse de bu iş bitse!" gibi bir şaka yaparak sözümona ölümün saçmalığını anlatırken aslında herkesin başına pekala bir saksı düşeceğini bilmiyor mudur?

Otuz yaşlarındaki biri, "Çocuğum büyümüş olsaydı asla iplemezdim bu dünyayı," derken aslında o çocuğun büyüse de kendisinin gözünde çocuk kalacağını bilmiyor mudur?

Yetmiş yaşındaki biri, "Tek korkum hastaneye düşmek, bi-rilerinin eline kalmak. Galiba en iyisi kalpten, aniden gitmek" derken kendisine en büyük kazığı kalbinin atacağını bilmiyor mudur?

Shakespeare, *Hamlet'in* ünlü tiradında temel sorunun, bu dünyadaki bildiğimiz kötülüklerle öbür dünyadaki bilmediğimiz kötülükler arasında seçme yapmak zorunluluğundan doğduğunu ileri sürüyor. Bir bakıma intiharı tartışıyor. Genel kanıya göre intihardan fazla sözedenler kolay kolay canlarına kıymazlar; kendilerini öldürmektense zaman öldürmeyi seçerler. Bu görüşte doğruluk payı olabilir de, canlarına kıyan nice ünlü sanatçıyla edebiyatçının yapıtlarında, bu temaya olduğu kadar diyelim aşk temasına da yer verdiklerini görürüz: onlarda *"Her mihnet kabulüm/Yeter ki gün eksilmesin penceremden"* türünden boynu eğik bir yaşama sevinci, yaşama körü körüne bir bağlılık yoktur; yaşama soyut bir sevgi değil dünyaya soyut bir bağlılık duyarlar. Bu bağın derinliğinden, kararı öyle herhangi bir bunalım anında vermediklerini, belki ona ömür boyu hazırlandıklarını sezeriz: çelişki de burada işte: istenmeden ama bilinçlice verilmiş bir karar.

Virginia Woolf, doğanın eşsiz günbatımları, uçsuz bucaksız kırlarıyla kendisi olmadan da sürüp gideceğini sık sık vurgular. Doğanın, kendisi gibi her ayrıntısını yakalayan, yaşama direncini ondan alan bir yazara kayıtsız kalmasına sitem eder, doğayı övmekle bitiremez yine de.

Sylvia Plath ölümden çok düşgücünün, yazarlık yeteneğinin tükenmesinden kortuğunu söyler: *"Gökyüzünün sıradan =ıembe, çatıların sıradan kara olduğu, düşgücünün öldüğü bir dünyada yaşamak onca ölümün ta kendisidir.*

Örnekleri çoğaltabiliriz. Evet sözgelimi Mayakovski, çağının şiirine yeni bir ses getirmiştir, Zweig çağının dünyasına yepyeni bir açılımla yaklaşmıştır. Onların ortak özelliği, yaşadıkları çağın sıradan sözcüleri olmamaları, sanki yapıtlarıyla geleceğe bir vasiyet bırakmalarıdır.

Benim ölüm korkum, dünyadan ya da doğadan kopmaktan çok sevdiklerimi bir daha görmemekten kaynaklandığından, yani çok daha saf bir bağlılığa dayandığından bu karmaşık serüvene kolay kolay kalkışamayacakmışım gibi görünüyor. '.'ie dünyayla aram fazla iyi ne de doğayla. Güvencenin de böy-jesi...

Gülmece nasıl mizahı karşılamıyorsa, bağımlılık da tiryakiliği karşılamıyor. Her iki durumda da kavramların özel ayrımcıkla-rı siliniyor. Sözgelimi karşısına çıkan her komiğin sululuklarına gülmeyi görev bilen ya da duyduğu her sıradan fıkraya kahkahalar atan bir gülmece-bağımlısmm, mizah tiryakiliğiyle ne ilgisi var?

Sonradan bulunan sözcükler, çoğu kere eski karşılıklarının esnekliğinden, zenginliğinden yoksun kalıyor, resmi ve ciddi bir tını yüklenerek bilgece bakışı, hayata kişisel bir gözatma keyfini yok ediyorlar.

Bendeniz bir içki ve sigara tiryakisiyim. İçki ile on beş yaşımda falan ailece gittiğimiz bir plaj gazinosunda tanıştım. O ilk birayı hiç sevmedim, şimdi de bira sevdiğim söylenemez, ancak sıcak bir günde belki. Bana içki perhizi yaptırmakta kararlıysanız şarap ve vermut getirebilirsiniz. Bir yıl sonra uğradığınızda da dokunulmamış bulup sevinebilirsiniz -tabii bu arada bir konuk içmediyse. Viski ve aftershave kokulu cin de getirebilirsiniz tabii, bazı dostlarım seviyorlar: viskinin mideme, viski düşüncesinin dünyaya görüşüme *dokanmasını* anlamıyorlar. (İyi ki hiçbiri, bardağına tepeleme buz doldurup içkiyi at sidiği rengine getirmiyor.) Yani armağan viski, benim tarafımdan değilse bile onlar tarafından düzgün biçimde değerlendirilecektir.

Kendi içkilerim rakı ve votkayı keşfettiğim 1960'lara kadar ancak arkadaş toplantılarında ya da çağrılarda zorla menta likörü içme karabasanıyla idare etmişim anlaşılan.

Ne de olsa içkinin yemek eşliğinde -o da arasıra- içildiği bir aile ortamında yetiştim. Oysa sigara konusunda durum farklıydı. Binde bir tellendirdiği sigarayı gül koklarcasına burnuna tutup acemice içen anneannem dışında ailede herkes hızlı tiryakiydi. Psikologları şaşırtma pahasına -hani kişinin eğilimlerini aile ortamları belirler falan denir ya- sigaraya içkiden çok sonra başladığımı belirtmeliyim. Arayı kapattım maalesef!

Annemin Baharıyla babamın Gelincik'i bana çok itici gelmişti. Kendi sigaram Birinci'yi bulmam yıllar sürdü. Gauloise, Gitanes ya da kısa Camel bütçemi zorlamasa Samsun'da karar kılmazdım sonraları.

Bütün bunları gençleri kötü alışkanlıklara sevketmek için sayıp dökmüyorum. (Zaten oğlum ne sigara içiyor ne de içkiye düşkün. Babasıyla ona bu konularda doğru dürüst bir eğitim verememişiz elbirliğiyle!)

Şöyle bir soru sorabilirsiniz:

"Neden uyuşturucu kullanmıyorsun?"

Ben de size uyuşturucunun bana göre bir keyif verici olmadığımı söylerim. Açıkta satılsaydı belki denerdim, ama gizli kapaklı ilişkiler kurarak karanlık birtakım çevrelerin eline -zamanla insafına- kalmak: işte asıl bağımlılık o, benim bağımsız tiryakiliğime uymuyor.

Belki sigaraya geç başlamam da tuvaletlere kapanmayı kendime yedirememememdendir; tiryakisi olduğum ya da ilerde olacağım nesnenin estetiğini bozmamak içindir. Aynı şekilde, konuk gittiğim evde içkiye yakışan kadehin olmadığı durumlar dışında, çay bardağında rakı, viski bardağında konyak içmek hiç hoşuma gitmez.

Tiryakiliklerinizin bir erdemi de görüştüğünüz kişileri, uğradığınız yerleri belirlemeleri: dostlarımın evlerinde bardak türünden sorunlar yaşanmıyor. Yalnız sokağa çıktınız mı iş karışıyor. Tiryakisi olduğunuz kentte her şeyi tüketmeye hazır tüke-tim-bağımlısı bir kalabalık çıkıyor karşınıza. Her türlü estetik kaygıyı züppelik ya da biçimcilik sayanlar. İçkiyi; tozutmak ya da bıçağa sarılmak, sigarayı efkâr dağıtmak özrüyle içenler.

Burada barışıklıktan sözetmenin sırası.

Acaba aklımızla, mantığımızla sürekli denetim altında tutabildiğimizi sandığımız bedenimizle barışık mıyız?

Dünyayla barışık olabilme yolunun bedenle barışıklıktan geçtiği kanısındayım. Dünyanın kişiye koyduğu baskılara bir baskı da kendinin eklememesi gerektiğine inanıyorum, o yüzden de bağımsız ve ölçülü

tiryakiliklerin yıprahcı, katı sağlık titizlenmelerinden daha yararlı olduğuna. Fatura nasıl olsa ödenecek sonunda, bari değsin!

Okuryazar sayısı artarken *gerçekten* okuyan ve yazanların sayısı gitgide azalıyor. Bu ilginç durumu neyle açıklayabiliriz acaba? Önce şu okuryazar birleşik sözcüğüne takılıyor aklım. Çünkü yalnızca bu sözcük bile ulusça okuma ve yazma uğraşlarına ne kadar saygı duyduğumuzun bir göstergesi sayılabilir; tireli yazsak bile fazla birşey değişmez; abeceyi *sökmüş* herkesin hem okur hem de yazar olduğuna ilişkin inanç, yerli yerinde kalır. Öteden beri okumayı da yazmak kadar ciddi, zorlu bir uğraş diye gördüğümü belirtmeliyim. O kadarına ki bugün, yani onca yıl sonra da yeni tanıştığım bir yapıtı değerlendirmemde yazarlık ölçütlerimden çok okurluk birikimim ağır basıyor. Benim benimsediğim edebiyat ölçütlerine orşı çıkıp önümde yeni bir ufuk açacak bir yazar bekliyo-okur kimliğimle. Şu soruları, yazarın cinsiyetine ve milliyetine bakmaksızın sormak içinse elbette yazar olmak gerekmez:

Yeni okuduğum bu yazar neyi amaçlıyor? Bildik bir temayı bir daha, ama kendince işlemeyi mi? Alışıldık bir konuya başka bir açıdan bakmayı mı? Özgünlüğüne inandığı malzemesine ayacak kısıtlamasız, kuralsız- bir dil oluşturmak peşinde mi yoksa? Gerçi cins bir yazar, okuruna bu tür soruların yanıtlarını beş-on sayfada verir, kafanızı yormanız gerekmez, yine de günümüzde, tıpkı sinema sanatında olduğu gibi edebiyatta da yoğunlaşmadan çok uzatma, dağıtma eğilimi başı çektiğinden, umduğunuz açıklığa kavuşmak adına sabır göstermeyi öğreniyorsunuz.

Gelgelelim bu okurluk çabanızdan geriye kalan, "Peki de, ne yani?" sorusundan başka birşey olmuyor çoğu örnekte. Üstelik, içiniz kararıyor. Homeros'la duş yapmak bile, tazelenmenize, açılmanıza yetecek sanki.

Diyelim, ciddi okur sayısındaki azalmanın bir nedeni, deneyimleri sonucu bundan böyle edebiyattan umudunun genellikle boşa çıkacağını kestirmenin ona verdiği çekingenlik, kötümserlik.

Belki çağdaş yapıtların çoğunun başka tür bir okur kitlesine, her üründe kendi yaşamını, her edebiyat kahramanında kendi kişiliğini bulmaya çalışan özdeşleşmeci türden okura seslendiğini bilmek de ona bezginlik veriyor.

Son yıllarda okur çeşitlerine bir de edebiyat ya da sanat yapıtım, yaratıcısı belirsizmiş gibi görme eğiliminde bir kitle de eklendi. Yaratıcının kişiliği bu kitleye vızgeliyor, nasılsa metinde bildiğini okuyacak. Bu garip özgürlük, sanının postmoder-nizmin bireyi küçültüp metni büyütme anlayışından kaynaklanıyor. Doğrusu okuryazar diye asıl bu benmerkezci okurlara denir. Bu aralar Mısır kültürüne mi ilgi duydular, son okudukları yapıtta, son gittikleri resim sergisinde mutlaka Firavunların izini taşıyan birşeyler bulacaklardır- uysun uymasın.

Bu konudaki çarpıcı örneklerden birini şimdilerde Richard Klein'dan çevirdiğim denemeler kitabında gördüm*. Klein, sigara üstüne yazdığı kitapta, sigaranın baştan beri toplumlarda demokrasi ve paylaşmacılık alışkanlığını serpilttiğini savunuyor cesurca. Görüşünü pekiştirmek için ünlü şairlerin, Sartre, Svevo gibi yazarların yapıtlarından örnekler veriyor. Bir anlamda tütün tiryakiliğine özgü içdünyayı araştırıyor. Tütünün insan sağlığına zararlı olmadığını savunmuyor tabii, ama sigara düşmanlığının bunca yaygınlaşmasını faşizan bir tutum diye niteliyor. Hükümetlerin bir yandan tütün üretimine destek verirken öte yandan içimini yasaklamalarını, ayrıca ihraç maddesi olarak üstüne titremelerini iki yüzlü politikalarının bir parçası sayıyor. Sonuçta ya-rı-araştırma, yarı-edebi, keyifli bir yapıt okuyorsunuz.

Gelgelelim bazan (iyi ki zaten çevrilemeyecek birkaç paragrafta) sözünü ettiğim çağdaş okuryazarlık hastalığı yapışıyor yakasına. Sözgelimi Mallarme'nin sigaraya adanmış bir şiirinde geçen, toparlanma ya da özetlenme diye çevrilebilecek *resumee* söz* Sigaranın Saltanatı, İletişim yayınlan.

cüğünü 're(s)-(h)umeı' diye de okuyabileceğimizi öne sürüyor, aynı şiirdeki 'L' harfini de istersek dişil *elle* diye okuyabilirmişiz, istersek Fransızcada kanat anlamına gelen *aile* gibi.

Sigaranın düşgücünü kanatlandırdığı görüşüne ben de ka-hlıyorum, ama bunu okura kanıtlamak için harcanan bunca çabaya aklım ermiyor. Mallarme'nin güç bir şair olduğu kesin, ama bu bilgi, bizi sözü edilen güçlüğü harflerin okunuşunda, şairin bile-isteye seçtiği sözcüklerle benzer seslerdeki, anlamlardaki sözcüklerde aramaya kadar zorlayamaz ki, hele şaire anadilinde ders vermek daha da müthiş bir çaba.

Kişinin "ey okuryazar, " diyesi geliyor, "sen sen ol, ne yazmak için oku, ne okumak için yaz. Özgürlüğün değirmeni taşıma metinle dönmüyor nasılsa."

1988'de yazdığım bir gündökümünde, çocukluğumda ne uslanmaz bir sinema-delisi olduğumdan sözederken, sinema sanahnın estetik anlayışımızı, insan cinselliğine bakışımızı, hatta dünya görüşümüzle siyasal tavrımızı nasıl yönlendirdiğine değinmiştim. Bugün de öyle düşündüğümden aynı sözleri evirip çevirip yinelemektense eski yazıdan alınh yapmayı daha doğru buluyorum. (Ayrıca son beş-alh yıldır en ciddi okurlarda bile bir bellek-yitimi gözlemlediğimden, şimdiki yazının bu konudaki ilk yazım sanılması olasılığı da var. O sakıncayı da böylelikle gideriyorum. Yazarların geçmişleriyle şimdileri arasındaki bağlantıyı okurlarının değil de kendilerinin kurmak zorunda kalmaları gerçekten acıklı bir durum.)

1988'deki gündökümü şöyle bitiyordu, anımsahyorum:

Yeni sinema-delilerinin bazıları, yalnızca görülmesi gereken filmleri izliyorlar, ünlü sahnelerini ezberleyerek geçerli bir kültür ediniyorlar. Büyük bir çaba gerektirmeyen, başka sanat dallarıyla, edebiyatla pekiştirilmeyen, üstelik iki buçuk saatte elde edilen sudan ucuz, iş-bitirici bir kültür bu. (...) Sinema sanatı, illüzyonlardan çıkıp yeni gerçeklere varma şöleniyken, gerçeklerden kaçıp illüzyona sığınma, topluma sağırlaşma çığrını açmaya kayınca önce benimgibi "delileri" uslanıyor anlaşılan.

Tiyatro yapıtlarından atmosfer yaratmayı ve diyalog kurmayı öğrenmiştim; sinemadansa zamanı dakikalara dökme, sözcükleri görselleştirme adına neler yapılabileceğini. Ama bu bilgileri edinmemde yalnızca yetkin yapıtların değil kötü örneklerin de payı olmuştu: günün herhangi bir saatinde bir sinemaya rastgele girme serüveninin getirdiği birikimin. Salonun karanlığı, üçüncü gongun (çünkü gong, bir hazırlanma heyecanı verir de zil ancak bir uyarıdır) duyuluşu, çeşitli sınıflardan ve yaşlardan gelme tanımadığınız kişilerle bir süre aynı mekânı, farklı yorumlarla da olsa aynı metni paylaşmanın gizemi, filmlerin ikide bir koptuğu bahçe sinemalarında şakalarla, küfürlerle, yarı karanlıkta yükselen seslerle kurulan sıcak semt akrabalıkları.

Şimdilerde sinemaya artık iki ayda bir gitmenin nedeni ne olabilir peki? Yönlendirici estetik anlayışından başlarsak... Elbette yeni filmlerin teknolojisi eskilerle kıyaslanamaz, ama estetiğin yalnızca renkler, sesler, çarpıa sahnelerle sağlandığı da ileri sürülemez. Bu tür estetik anlayışı yataylamasına işlediğinden, sinemadan çıkar çıkmaz filmi unutabiliyorsunuz, daha önce gördüğünüz başka bir filmle karıştırabiliyorsunuz, belki de belleğinize derinlemesine işlemesi için aynı teknoloji cümbüşünü altı-yedi kere unutmanız gerekiyordur. O kadarına hayır derim kendi adıma.

Gelelim zamanı dakikalara dökmeye... Festivallerde gösterilen ve özenle seçildikleri varsayılan filmlerde bile saatime sık sık bakıyorum. Çünkü filmin bitmesi, daha doğrusu sonsuza kadar sürmemesi için hiçbir neden yok. Senaryonun anamalze-mesi, bir saat içinde tüketiliyor çoğu kere; geriye kala kala iki *boş* saat kalıyor. Artık her fırsatta geriye-dönüşler mi istersiniz, filmin başkişilerinin -konuyla hiçbir ilgisi olmayan- kişisel eğilimlerine ilişkin ayaküstü psikolojik yorumlar mı, daha önce en azından üç kere pekâlâ bitme noktasına gelmiş, ama ticari kaygılarla çeke çeke uzatılmış bu işkenceyi noktalayacak beklenmedik bir cinayet mi? Varın siz karar verin. Çünkü ben yarısında kalkıyorum artık. Kalkmazsam, sonuna kadar dayanırsam, çabamın tek nedeni, bu çorbanın içinden nasıl çıkılabileceğini görmek merakı.

Gelelim insan cinselliğine bakışımıza... Herhangi iki insanın yaşadığı, paylaştığı bir cinsel ilişkinin nasıl pornografik olabileceğini hâlâ kestirebilmiş değilim. Bence bir ürüne pornografik olma özelliği katan tek şey, üçüncü kişinin, *izleyicinin* varlığı ve dikizleme düşkünlüğüdür. İyi ki izleyici bu dikizleme olanağına ülkemizde Danıştay'ın özel kararları sayesinde kavuşabilmektedir. Yoksa altmış yaşına Vardığında bile dünyaya leyleğin gagasında mı, lahananın içinde mi geldiğini, yoksa kapıya bir çingene tarafından mı bırakıldığını düşünüp yorulacakhr. Yine de özlediği cinsellik, şiddetle içiçedir.

Yalnız bizdeki seyirci değil, dünya seyircisi de şiddete düşkün. Şiddeti modern olmanın başkoşulu sayıyor. Stephen King nekrofilisi okuyor, Peckinpah'ta şiddetin şiirini, Bruce Lee nostaljisinde şiddetin haklılığını, Charles Bronson'da bireysel şiddetin adaletini bulup rahatlıyor.

Sinemada artık sık rastlamadığım dünya görüşüne ve siyasal tavra gelince... *Yolcu* için Antonioni'ye, *Bisiklet Hırsızları* için De Sica'ya, *Dörtyüz Darbe* için Truffaut'ya, *Amarcord* için Felli-ni'ye, *Yurttaş Kane* için Orson Welles'e, *Ölüler* için John Hous-ton'a onca yıl sonra bir daha teşekkür ediyorum. Gördüğümü sandığım Roma'yı bana bir kere daha içyüzüyle ve estetiğiyle gösteren *Mimarın Göbeği*'nden ötürü Peter Greenaway'e de.

Yine de beni sinemayla tanıştıranlar, yalnızca bu ustalar değildi, sonradan usta olduklarını anlayabileceğim bu kişilerin pramidine taban hazırlayan alçakgönüllü zanaatkârlardı.

Sevginin yalnızca bir duygu olmadığını, bilgi de gerektirdiğini kendimden biliyorum. Sevgi-savurganlığım yüzünden habire su vererek çürüttüğüm kaktüsler hâlâ aklımda. Bir dostum, "İyi ki akvaryumda balık beslemiyorsun," demişti, "herhalde havasız kalmalarına üzülür sudan çıkarırdın onları."

Sevme yeteneğimin dağınık olduğu yıllarda, çocuklara karşı -şimdiye oranla- çok daha sevecendim. Artık ailelerinin arabesk beğenileriyle yönlendirilmiş, büyümüş de küçülmüş çocuklara acımak bile gelmiyor elimden. Her şıkıdım çocuk gördüğümde avucum kaşınıyor da neyse ki mantığım yardıma koşuyor: bütün çocukları sevmek zorunda olmadığıma göre buna niye kızayım?

İçimdeki bildik tatlı ürpertiyi canlandıracak çocuk binde bir çıkıyor. Bir tanesi, kapıcımızın oğlu. Sekiz yaşında. Kestirebileceğiniz gibi apartmanın günışığı görmeyen bodrumunda, koşulları son derece ilkel bir ortamda büyüdü. Azıcık oynayabilmek için iki seçeneği var: ya arka avluya, kömürlüklerin durduğu bölmeye çıkacak, bitmez tükenmez otel inşaatlarından aradabir düşen kalaslarla molozların arasında sağ kalmayı göze alacak ya da arabaların cirit attığı caddeye atacak canını. Her ne kadar güzelim bir ağaç yüzünden bu avluya "bahçe" diyorsa da oraya eskisi kadar sık çıkmamayı öğrendi; ne de olsa caddede kâhya ağabeylerin aradabir verdikleri harçlıkla, haftasonlarında onlar yokken, arabalarını park etmelerine yardımcı olduğu süslü püslü ablalarla amcaların verdiği bahşişle gazozunu, çikletini alabiliyor. Uzun kirpikli, akları hafif maviye çalan iri, koyu renk gözleriyle, sahici gülümseyişiyle, sorumlu küçük adam havasıyla, en katı yürekleri bile yumuşatabileceği kesin.

Bugünlerde üç aylık yeni kardeşinin kendisine bir "Merhaba abi" bile dememesine üzülüyor! Çünkü ana-babası evde yokken bebeğe o bakıyormuş. Bana 'Tomris Bey" demesi, konuklarım kadar beni de şaşırtmışh önceleri. Sonraları 'bey" sözcüğünün onun çevresinde saygı duyulan kişiler için kullanıldığını anımsadım: kadınlar saygıdeğer olmadığına göre ben 'bey"dim. Annesiyle babasının "Teyzeyi rahatsız etme, ça-lışıyordur, bu kadar sık uğrama ona," demelerine karşın her akşam uğruyor: Nasıl mışım? Bakkaldan bir istediğim var mıymış? Bakkala bir telefon edip Samsun sigarası istediğimi söyleyebilir miymişim, çünkü bakkal ona inanmıyor, annesinin içtiği Maltepe'yi tutuşturuyormuş eline. Yanından eksik etmediği çantada biriktirdiği otuz bin lirayı dövize mi, repoya mı, tahvile mi yatıracağını sorduğumda, "Bilmem ki, daha düşünmedim" diyecek kadar ciddi. Genç okurlardan sevgili Nilüfer, "Peki Tomris Bey'in öykülerini biliyor musun?" diye sorduğunda, "Biliyorum," diyor. "Abecedeki harflerle yazmıyor mu?"

Epey uzaktaki okuluna tek başına gittiğini unutuyorum arasıra, galiba "okuma yazmayı öğrenmen şart" gibisinden saçma bir uyarıda bulunuyorum. (Bu sistemde, okusa ne olacak ki?) Ama hemen kaytaracak kadar zeki, "evimiz"in badanasının eskidiğine çekiyor konuyu - o koka kolasını, ben rakımı içerken. Boya kalemlerini kullanarak duvarları yeşile, sarıya, kırmızıya boyayabilirmiş; yol boyunca trafikte gördüğü lambaların renkleri düşgücünü köreltmiş sanki, başka bir renk düşünemiyor.

Topu topu üç renkle bunca düş kurabilen çocuğun gözünde özel bir renk anlamına geldiğimi söylüyor dostlarım. Bir daha bu tür bir ilişki yaşamasının güç olduğunu seziyormuş. Geçenlerde, mahallede yeni açılan bir diskoteğe gönderilmiş çelenklerden üç farklı renkte çiçek yolup bana getirdi. Çiçek götürmeyi nereden öğrenmiş acaba?

— Büyüyünce ne olacaksın? gibi saçma bir soru sordum yine.

— Polis olacağım. Onların üniformaları var.

Herhalde içerlediği kişilerin başında, ödevinde yanlış yaptı mı tokadı yapıştıran öğretmeni geliyor.

— Peki ya ben bir suç işlersem? O zaman beni de tutuklamak zorundasın.

— Sen suç işlemezsin ki.

— Belli olmaz. Ya işlersem?

— O zaman ben de polis olmam.

Bu doğal romantizmi, üç-dört yıl daha yaşayabilir benim hesabımca. Kent, benim çocuğum olsa çoktan ezip bitireceği bu ince yapıyı eninde sonunda kendi şiddetinin değirmeninde öğütecek. Kimbilir belki de bana düşman olmaya itecek.

Ar\c

Çocukların "bilinmeyen"le ilişkileri, büyüklerinkinden çok daha dolaysız oluyor. Kendi çocukluğumdan biliyorum: beş yaşımda, kısa bir süre, günde beş vakit hiç aksatmadan namaz kılmaya sardırmıştım ailemin şaşkın bakışları altında. Engellemeye kalkışsalardı, büyük bir olasılıkla uzardı bu süre, sırf onlara karşı çıkmak için. Tanrı'yı göremeyeceğimi biliyordum ama bu çabam karşılığında hiçbir yerde resmini görmediğim, yalnız insanoğlu olduğunu bildiğim peygamber belki yüzünü gösterirdi bana. O dönemde peygamberlerin neden hep Ortadoğu'dan çıktığı ve neden hep erkek olduğu konusunda kafa yormuyordum, kadın olarak gözlerinde önem taşımadığımı da bilmiyordum. (Bu serüveni merak edenler, *"Son Sanrı"* adlı öyküme gözatabilirler.)

Sonraları, beni sırdaşlığa seçen çocukların, büyüklerin odada olmadığı bir anda fısıltıyla sordukları sorular, büyüklerinden istedikleri *dolaysız* yanıtı kolaylıkla alamadıklarını bir kere daha gösterdi bana. Çocuğun ilk sorusu "Ben nerden geldim?"; "Leylek getirdi," "Lahananın içinden çıktın," "Çingene bıraktı" diye yanıtlanmışsa onun bu açıklamalara inanmayacağı, ama bu arada büyüklerine güven duymayacağı ortadadır.

Biraz daha büyüdüğünde soracağı "Sence Tanrı var mı?" sorusunun bir ön hazırlığı sayılabilecek bu ilk sorusu hafife alınmışsa, ille de cinsellikle ilintili sanılıp sulandırılmışsa, hatta genellenip fıkralaştırılmışsa, kendisinin dünyaya neden, ner-den, nasıl geldiği bu kadar önemsiz bulunuyorsa, fısıldamayı öğrenir ister istemez.

Hem konsoloslukta çalışıp hem entelektüel olan (şaka etmiyorum, gerçekten büyük bir başarı bu!) dostlarım Amerikalı bir çiftin oğulları, çocukların düz ve açık yanıtlarla da yetinmediklerinin somut bir örneğini verdi.

Yıllar önce, sıkıyönetimin ağır havasının koyu koyu solunduğu bir dönemde Ankara'da, çok iyi korunan bir sitede yaşıyorlardı. O kadarına ki kapıdan ev sahipleriyle birlikte bile girseniz, korumalar sizi kötü kötü süzüyorlardı. Tek başınıza konukluk hakkını kullandığınızda, hangi daireye, kimlere gittiğiniz uzun uzun soruluyordu.

Edward, küçücüktü o sıralar. Annesiyle babası akşam işten dönene kadar Sivaslı bir "teyze" bakıyordu ona. Kimse söylemese bile çat-pat konuştuğu Türkçeden zaten anlaşılıyordu: Türkçeyi Sivas ağzıyla konuşan Amerikalı bir çocuktu o.

Başbaşa geçirdikleri günler boyunca "teyze" ile kimbilir neler paylaşıyorlardı...

Belki de Sivaslı bakıcısı, ne dediğini nasılsa anlamayacağını düşünüp kimseye açmadığı gizlerini açmıştı ona. Masal anlatmış, ninni söylemişti, köyden yollanan madımaktan çorba yapmıştı.

Belki Edward, onun Ramazan'da -yani gelişini önceden kestiremediği, nedense tarihleri değişken bir ay boyunca- öğle yemeği yememesini, su içmemesini kendisinin arasıra yaptığı yaramazlıkların cezası diye görmüştü, üzülmüştü.

Babasından öğrendiğime göre daha sonra Pakistan'a atandıklarında iyice tedirginleşmiş Edward. Hırçın bir çocuk olmuş. Ciddi ciddi derdini sormuşlar annesiyle babası. Yanıt:

— Camiye gitmek istiyorum.

Babası, kiliseye bile gitmezken camiye gidemeyeceğini ama isterse onu götürüp dışarda bekleyeceğini söylemiş: "Bak canım, sana karışmam, seni götürürüm caliye, ama daha fazlasını isteme benden; ayrıca o insanlara da saygısızlık etmiş olurum dediğini yaparsam, içeri girersem."

Edward'ın bu yanıtı akla yakın bulduğu kesin. Çünkü bir daha camiye gitmek istememiş. Ama bu kere de belli aralarla ağlamaya başlamış. Babası, belli araların ne olduğunu saptamaya çalışmış: ezan sesi. Ne zaman ezanı duysa hüngür hüngür ağlıyormuş.

— Bence Müslümanlığı seçmesinin hiçbir sakıncası yok, dedi babası.

Sabah saat onda kahve içiyoruz. Kapıyı gecelikle açmışhm.

— Sen ha! Ne kadar özlemişim seni. Kaç yıl oldu? diye boynuna sanlmışhm.

— Bu sabah Pakistan'dan geldim, telefonun hep meşgul çıkh, ben de bütün kuralları çiğneyip habersiz uğramaya karar verdim.

— Bari ben kuralları çiğnemeyeyim. Bir dakika dur, birşey-ler geçireyim üstüme.

— Lütfen yapma, bir kadın kolunun çıplaklığını unuttum o ülkede.

— İyi de Edward'ın o kolu daha tanımadan unutmasına razı mısın? Belki de dinsel bir seçmeyle ilgili değildir tedirginliği... Hiç ipucu yok mu? Aslında ne soruyor? Ne istiyor? Çabuk pes etmesene.

Amerikalı babasının akıcı, Sivaslı teyzesinin epey değişik tınlayan Türkçesi, Pakistanlı arkadaşlarının onunla İngilizce konuşurken kendi aralarında kullandıkları yabancı dil... Dünyadaki yerini saptamada ne kadar zorlanmış olmalı çocuk. Bu çalkanhnın yanıtını hep aynı dilde söylenen ezanda bulmuştur ola ki. Her ne kadar o dili de bilemese gizemine kapılmışhr. Nereye gitse aynı olan, değişmeyen bir sıla bularak dünyadaki yerini saptamak isteğindedir. Ama bu çok tehlikeli bir eğilim. Çünkü herhangi bir dinin kurallarına uyarsa ancak öbür dünyayı güvenceye alabilir, yaşadığı dünyadaki varlığını sorgulayamaz.

— Bir ipucu verdi geçende, dedi babası. Bizim düşündüklerimizden çok daha dolaysız. Yalnızca "teyzesi"ni özlüyor-muş, onun yüzünü bir daha görmek istiyormuş. Buna ne dersin?

Yazılması zor, ama zorunlu yazılar vardır ya, işte bu da onlardan biri. Nerden başlamalı? Galiba en iyisi, baştan:

1988 yılıydı. Genç bir adam telefon etti. Gerçi yazılarımdan, yayımlanmamış ürünler üstüne konuşmayı sevmediğimi biliyormuş, ama beğenime ve toksözlülüğüme güvendiğinden, ilk roman denemesinin on beş-yirmi sayfasını getirebilir miymiş? Yine kötü bir ürün okuyup karamsarlığa kapılmaktan ürktüğümü, duralamamdan anlamış olacak ki, "Hemen, şimdi" diye ekledi. Türkçesinin pürüzsüzlüğü kadar sesindeki ciddi telaş da etkiledi beni. Nicedir verdiğim kararı çiğneyip "Peki," dedim.

Çağdaş, özenli giyimine karşın alt tabakadan geldiğini gizlemeyen bir gençti.

Çalışhğı araba tamirhanesinden oldukça eğlenceli bir serüven sonucu kazandığı bahşişle bana seveceğimi umduğu -iki kitap almışh- biri Borges'in *Kum* Kitabı'ydı.

Çekingenliğine, bir an önce gidip zamanımı almamak saygısına karşın kitabı hakkında ne söyleyeceğimi merak ettiği besbelliydi. Ben de yine eski kararımı çiğneyip o sayfalara onun yanında göz gezdirdim. Düpedüz, bir yazarla karşı karşı-yaydım! O kesindi de argo biraz ağır basmıyor muydu? Daha doğrusu, bu kitaba gerçekten oturan bu özel dille, bu jargonla fazla ilerleyemezdi bence. Bir kerelik bir özgünlük, habire yeni-lenemezdi. Eleştirimi olgunlukla karşıladı; kendisinin de bu tür kuşkuları olduğunu söyledi.

Ağır Roman'ın yazarı Metin Kaçan'la böyle tanıştım. Şu anda bu tanışmayı gözümde canlandırırken, onda serseriliğe bulaşmış kısa bir geçmişin izlerini saptadığımı anımsıyorum. Ama bu özellik, kabadayılıkla, efelikle, maçolukla, bıçkınlıkla değil, afacanlıkla, fırlamalıkla ortaya çıkıyordu.

Romanın ikinci basımının yapıldığı günlerde Metin Kaçan, ilk karşılaşmamızda verdiği sözü tutarak beni bir yerde telifiyle ağırlamayı önerdi. Seçtiğimiz mekân çok gürültülü ve kalabalıktı, doğru dürüst konuşamayacağımızı anlayınca benim eve geldik. Geç saatlere kadar edebiyat üstüne konuştuk. Yeni parlayan yazarlarda sıkça rastladığımız densizlikten iz yoktu onda. Tam tersine kaygılıydı: romanın kişileriyle

özdeşleştirilmesine, bir zamanlar çevresinde gözlemlediği olayların kendi bçı-şından geçtiğini sanma genel eğilimine karşı neler yapabileceğini düşünüyordu. Nişantaşı çevresinde yetişmiş bir delikanlının romanını yazmayı kuruyordu, böylelikle geçmişinin ve dilinin kıstırıcı malzemesinden kurtulmayı. Ama bu arada romanın senaryolaştırılması, bir müzikale dönüştürülmesi durumunda şarkı sözlerini kendisinin yazması doğrultusunda yığınla öneri geliyordu piyasadan. Şaşkın, bezgindi.

Gazetelerde "tecavüz olayını" okuduğumda çok sarsıldım. Elbette genç kadının uğradığı saldırı başı çekiyordu gözümde, ama ona bu saldırıyı yaptığı ileri sürülenlerden birinin, çok yakından olmasa bile, yeterince tanıdığımı sandığım parlak bir genç yazar olması da sarsıcıydı. Asıl, basının karşı tarafa söz hakkı tanımayan tutumu sarsıcıydı. Aldığı bunca taze yaraya, "nefret ettiği medyaca kullanılrna"nın yaralarını da katan genç kadının neredeyse tefrikalaşan ifadesi, şaşırtıcıydı. Dernek bu olayda kurban ya da cellat olarak yer alan bütün kişiler *Ağır* Roman'm jargonunu andıran bir dille konuşuyorlardı. Cezalar bile romandaki cezalara göre biçiliyordu.

Sanatçıların edebiyatçıların ille de "suçsuz yurttaşlar" olmadıkları konusunda nice örnek gösterebiliriz, adlarını saymak bile gereksiz. Ben öncelikle, tanıdığımı sandığım Metin Kaçan'a söz hakkı verilmesini bekliyorum. Sözkonusu tecavüzde payı olup olmadığını anlamam için bir an önce sağ olarak yargı önüne çıkmasını diliyorum. Son zamanlarda görülen örneklerdeki gibi yargısız bir infaza kurban gitmesini aklıma getirmek bile istemiyorum.* Ne de olsa cezaevlerindeki mahkûmların namus

* Metin Kaçan'ın cezaevinde şişlendiğini, bu yazıyı bitirdikten iki gün sonra öğrendim. (T.U.)

anlayışından haberdarım. Suçlu, ancak kendisinden daha ağır bir suçu işlemiş olanı öldürerek vicdanını akladığını sanıyor. Bu namus anlayışı, bazan aynı suçu işleyenlerde de olabiliyor üstelik.

Metin Kaçan'ın bana göstermediği ikinci bir kişiliği, belki de gizli bir kişiliği olabilir. Yeni bir roman yazamayınca eski romanının başkişisini oynamak güdüsüne kapılmış da olabilir. Bana örgüsüyle, dokusuyla çok

düşündürücü gelen bu olayda payı varsa onun ağzından öğrenmem şart. Yoksa tanıdıklarım üstüne vardığım kararlarda yanıldığım, "tanışma anları"nı ancak kendimle bağlarsam bu yanılgıdan kaytarabileceğim gibi sığ bir avuntuya kapılmam işten değil.

Fransız edebiyahnın harika çocuğu sayılan Raymond Ra-diguet'nin, iki roman, iki şiir kitabı, bir kısa oyun, resim ve şiir eleştirileri sığdırdığı parlak ve kısa yaşamı, günümüz sanatçılarının ilk ürünlerini yeni yeni verdikleri bir yaşta -yirmisinde-sona ermiş. Yine günümüzde ölümcül bir hastalık kapsamına girmeyen tifo yüzünden.

Yazarın *İçimizdeki Şeytan* romanını yenilerde Mehmet H. Doğan'ın özenli Türkçesinden bir kere daha okudum. Rk okuduğumda galiba yazarın öldüğü yaştaydım, ama kitabın bende bıraktığı ürperti bunca yıl sonra bile yerli yerindeydi. Bu eski-mezlik özelliğinin yazarın harika çocukluğu ile bir ilintisi var mıydı?

Benim çocukluk yıllarımın harika çocukları Mil Biret ile Suna Kan'dı. İmza düşkünü olmadığım halde onlara ortak bir konser broşürlerinde yer alan fotoğraflarım i^alatrnışım. Bir dalgınlık ya da dağınıklık amma kurban gitmemişler, hâlâ kitaplığımda yerlerini koruyorlar. Oysa arhk "harika"nın çocuğa yakışhrıldı-ğında geçici bir sıfat olduğunu biliyorum: büyüdüğünde fos çıkan ne harikalar gördüm. Bu payenin aslında kıdeme tapan, geleneksel ölçütleri beklenmedik bir birikimle tersyüz eden gençlere sus payı diye dağıtan ihtiyar toplumlarca kullanıldığını da biliyo-^rum. Adlarını andığım sanatçılar -Ra^^ond Radiguet'yi de katarsak- beni ne yaşlarının küçüklüğüyle etkilemişlerdi ne de teknik becerileriyle. Yoğun birikimleri aracılığıyla dünü bugünü yarına taşımalarında, bir anlamda zamanı zamansızlaşhrrnadaydı ustalıkları.

içimizdeki Şeytan'ın, yazarına çok benzeyen başkişisi, askere alınamayacak kadar genç bir delikanlı, yine de savaşa katılan yiğit, yeni evli bir adamın karısını ayartacak kadar gözüpek. (Böylelikle romanın neden bir anda toplumun ilgi odağı olduğunu kavramamız kolaylaşıyor.) Dönemin saygın edebiyatçıları, yenilikçi akımların sözcüleri, yazısıyla klasik, yorumuyla alışılmadık bu yazarı destekliyorlar ve sonuçta Radiguet, Jean Cocteau, Max Jacob gibi ünlülerin oylarıyla *Nouveau Monde Ödülü'nü*, daha doğrusu ailesini geçindirebileceği yedi bin frankı kazanıyor.

Demin dediğim gibi konu çarpıcı gerçekten, hele askeri bir açıdan bakıldığında, ama romanı zamana dayanıklı kılan, konudan çok yazarın çarpıcı malzemesini yapıtına serinkanlıca, usulca, neredeyse çaktırmadan yayması; hepimizin içinde yatan şeytana taze bir yorum getirirken klasik edebiyata göndermeler yapmaktan kaçınmaması. Romanın on altı yaşındayken şeytanla tanışmış kahramanı, tapınılası sevgilisi için şöyle düşünüyor sözgelimi:

"Dışardan gelen birşey, beni Marthe'ı daha isteksiz bir biçimde düşünmeye zorlarken, aşktan çok, olmasını istediğimiz, ama olmamış birşey için duyulan hüzne benzer bir duygu dolduruyordu içimi. 'Adam sen de!' diyordum kendi kendime. Çok daha güzel birşey olurdu bu. Ama insan hem yatağı seçip hem içinde yatamaz ya."

Ya da:

"Bununla birlikte bir başka şey, beni gerçek duygularım üzerinde düşünmeye zorluyordu. Birkaç ay önce Marthe'a rastladığım zaman ona karşı duyduğumu sandığım aşk, onun güzel bulduğu şeylerin çoğunu çirkin, söylediklerinin çoğunu çocukça bulmama engel olmamıştı. "

Romanın bütün kişilerini bencilce yalanlara zorlayan şeytan, yasak aşka da şöyle bir yorum getirmişti bir paragraf önce:

"Kendimi ince ince hesaplardan, hilelerden; o zamana, hatta bugüne kadar aşkın onsuz edemeyeceğini sandığım şeylerden uzak hissediyordum (...) Bu ani değişme bir başkasının gözünü açardı, ama beri Marthe'a âşık olduğumu anlamıyordum. Tersine, artık aşkımın ölmüş olduğunu, onun yerini sıcak bir dostluğun alacağını görüyordum. Bu uzun dostluk olasılığını düşününce hemen bir başka duygunun nasıl büyük bir suç olacağını, onu seven, onun ait olduğu ve şimdi ondan uzak olan adamı nasıl yaralayacağını kabul ettim."

Bencilik nesnesi sevgili, kocasına dönmek zorunda. Siz yine de yazardan içli sözler beklemeyin bu ayrılık gecesinde,

"Çoğu zaman Marthe'ın yanımda oluşu uykumu kaçırırdı. İlk kez onun yanında, yalnızken olduğum kadar rahat, deliksiz bir uyku uyudum."

Radiguet, hepimizin içinde yatan şeytanın yazarlarda daha sık ortaya çıktığının farkında. Çünkü en dokunaklı sözleri, kendince bir dünya yaratmanın tanrısal telaşını yaşarken buluyor:

"Genç yaşında öleceğini bildiği için son hızla yaşayan, çalışan insanlar gibi acele ediyor, yanıp tutuşuyordum."

Kim demiş bazı duygular bazı yaşlarda bilinir diye? Pöh!

Hayatın taşınmaz bir ağırlık gibi gelen günleri ağır bassa da aradabir çatan beklenmedik birkaç an, o ağırlığı üstünüzden alıp yeniden yüreklendiriyor sizi. Tam "Bir daha böyle bir duygu yaşayamam artık" derken, bakıyorsunuz duygu tamam! Üstelik yılların verdiği deneyimler, onu daha da zenginleştirmiş; ileriye doğru mu, geriye doğru mu zenginleştirdiği de belli değil.

"Her yaşta genç olma," "Hep genç kalma," türünden safsatalara bu yüzden karnım tok. Kişi, yüzündeki her çizgiyi hak etmemişse ne genç sayılabilir ne yaşlı.

Frankfurt'a ocak ayında ciddi bir çağrıyla üç günlüğüne gittiğimde - Almanya'dan gelen çağrıların en ciddisine bile güvenilemeyeceğini bilmemden ötürü süreyi kısa tutmaya özen göstermiştim, ama bu kere ciddiymiş- böyle umulmadık bir gece aklımın ucundan geçmemişti. O günlere ilişkin öbür güzel anıları bir yana bırakıp doğrudan o geceye giriyorum:

Son gece, bazı öykülerimi Almancaya çeviren dostum Christopher ile sevgilisi Isolde beni bir caz kulübe çağırmışlardı. Ne yazık ki o gece canlı müzik yokmuş. O zaman acaba mü-zikçi bir dostlarının evindeki toplantıya katılır mıymışım? Christopher'ın benim eğilimlerimi bildiğine inandığımdan "Tabii" dedim. "Tam bir çılgınlar toplantısı!" demesine karşın. İnsanların çılgınlık anlayışının benimkiyle pek örtüşmediğinin nicedir farkındayım, uçukluk ya da marjinallik anlayışlarının da. İyi ki o gece fazla ince elememişim.

Küçük bir çatı katında kalabalık bir sofra. Ev sahipleri kırk yaş dolaylarında Alman bir çift. Erkeğin müzik konusundaki yeteneğini hemen ölçemedik,

ama kadının yaman bir aşçı olduğu ortadaydı. Güleç yüzüyle aramızda dolaşıyor, sofraya yeni birşeyler getiriyordu. En güzeli, üstelemek, tabağınızı zorla doldurmak gibi huylan yok. Kan-koca çat pat İngilizce biliyorlar.

Masanın öbür üyelerine gelince ...

Hanımın ilk eşinden olan oğlu, sabahlan üniversiteye gidiyormuş, geceleri şoförlük yapıyormuş. Babası Yunanlıymış (onun İngilizcesi daha iyi).

— Sakın Türklere karşı olduğumu sanmayın, dedi bana bu bilgileri verirken.

— Ben de şimdi size Yunanlılara karşı olmadığımı söyleyecektim, benden önce davrandınız.

Sofradan yükselen gülüşmeler arasında onun gibi yirmi yaş dolaylarındaki karısı girdi söze. Rus asıllıymış, Almancası da pek parlak değilmiş İngilizcesi de. O da sabahları üniversitede okuyor, akşamlan bir hastanede çalıyormuş. Rusya'nın durumuna çok üzülüyormuş.

Altmış yaşlarında görünen bir hanımefendi, Christopher'a benim ne tür öyküler yazdığımı sordu Almanca, yabana dil bilmiyor, ama gülümseyişiyle kahlıyor konuşulanlara, sezgileriyle.

Isolde -Christopher kadar olmasa da- Türkçe de biliyor, İn-gilice de. Ev sahipleriyle neredeyse bir aile oluşturan konuklar, galiba benim seyrek Almancamı zorlamaktansa kendi İngilizcelerini zorlamakta karar kıldılar. Ne var ki masanın öbür ucunda oturan ve yalnızca İtalyanca bilen bir zamanların ünlü şarkıası, şimdi yetmişini aşmış tenor, sözümona çok bozuldu bu öneriye: yani *la donna* ile İtalyanca konuşmasına izin yok muymuş? (Bir zamanlar çok yakışıklı ve çok çapkın olduğu belli.) Sanının asıl bozulduğu, benim yanımda oturan otuz yaşlarındaki gençle ya-şıh Christopher'ın anadillerinde değil İngilizce bir söyleşiye gir-meleriydi-tabii ben anlayayım diye. Önce küskünlüğünü "İşte Almanlar böyledir *cara*, ki en iyileri bunlar düşün arhk, bunca yıldır komşuyuz, doğru dürüst iki kelime İtalyanca öğrenemediler, ama İngilizce deyince tamam, "gibi ciddi bir demeçle örttükten sonra ayağa fırladı. Papağan, maymun, inek taklitleri

yaph. Bu arada boyuna konuştuğu için masadaki herkes, kullandığı sözcüklerin kendi anadilindeki karşılığını kestirmeye çalışıyordu. Sıra hokkabazlık gösterisine geldi. Kimbilir bu gösteriyi kaç kere yapmışh onlara? Yine de hepsi ilgiyle izliyor, alkışlıyordu.

Belki de onu bunca diri tutan, gördüğü bu gerçek ilgi, sevgiydi. Ona yaşından ötürü değil yaşsızlığından ötürü saygı duyuyorlardı, belki imreniyorlardı. Çünkü ben imrendim. Her yaşta bir sevinç yumağı olabildiği apaçık belliydi.

Ne de olsa bir yabancıydım aralarında. Ama o, gece boyunca bana birşeyler anlatmaya çalışmış, beceremediğinde bir kâğıt parçasına çizmişti. Sofraya şöyle bir gözatıp herkezin gizli onayını aldıktan sonra "Volare", "Piove" vb'yi mırıldanmaya başladım. Büyük bir coşkuyla katıldı bana şaşkınlık içinde. Peppino di Capri'nin kansı için bestelediği şarkının adını bilince olgunluk sınavından geçmiş oldum: San Remo Kültürü yarışmasını kazanmam şampanyayla kutlandı.

— İşte! diye bağırdı. Müzik kültürü diye buna derim ben! Bunlar bilmiyorlar bu şarkıları.

— Yaşlan tutmuyor ki, anlamıyorsunuz bir türlü.

— Sen bana Türkçe bir şarkı söyle. Ben de sana Louis Armstrong'un taklidini yapacağım.

Bir türkü söyledim. Yalnız o değil herkes etkilenmişe benziyordu. (Elbette sesimden değil.)

— Türk sanatçıların burada satılan kasetlerini alıyorum da, dedi yanımda oturan genç, söylediğiniz türden bir müzik dinlemedim... Deminki İtalyanca şarkıları gerçekten seviyor musunuz?

— Genç kızlığımda dans ettiğim kişileri anımsatıyorlar dersem... Ben de sizin müziğinizi biraz duymak istiyorum.

— Şu çılgınlar sofrasından kalkalım da, dedi ev sahibi.

— Yeterince geciktim de.

— Nasılsa sizi ben bırakacağım kaldığınız yere, dedi Yunanlı delikanlı, şoförüm demiştim ya.

Armstrong'un nefis taklidi kısa sürdü. Bizim ihtiyarın alçakgönüllülüğü tuttu:

— Hadi biraz da çocukları dinleyelim... Hep onu söylerim, Türkler İtalyancayı doğuştan bilirler. Bakın, haksız mıyım?

— Ben yalnızca el hareketlerinden, ne bileyim... diyecektim,

— Zaten o da Egeli ya da Akdenizli olmaktan sözediyor, dedi Yunanlı genç, caz dinleyeceksek lafı uzatmayalım.

YÜZLEŞMELER

(1995-1999)

Yüz/eşme/er ilk olarak 2^W yılında Can Yayınları tarafındn yayımlanmıştır.

Bir erkek, otuzuncu yaşına girdiğinde, başkaları onu genç diye nitelendirmekten vazgeçmezler. Ama o, kendinde herhangi bir değişiklik bulmamasına karşın tereddüte düşer; sanki artık kendini genç göstermeye hakkı yoktur. Ve bir sabah, sonradan unutacağı bir gün, uyanır, yerinden doğrulamadan ansızın öylece yatıp kalır, sert ışık demetleri altında bütün silahlarını ve yeni gün için gerekli bütün cesareti yitirmiş olarak. Kendini korumak için gözlerini kapattığında, gerisin geriye bakar ve yaşanmış her anla birlikte bir baygınlığa doğru sürüklenir. Batar, batar, çığlık bir türlü yükselmez (o çığlık da alınmıştır artık elinden, her şey alınmıştır!) ve bir dipsizliğe doğru yuvarlanıp gider, ta ki bütün duyularını yitirene, o güne kadar olduğunu sandığı her şey çözülene, silinene ve yıkılana kadar...

Ahmet Cemal, Ingeborg Bachmann'dan çevirdiği bu bölümü kurşunkalemiyle yazıp 1989'un 15 Mart'ında armağan etmişti bana. Tabii ben o gün otuz yaşına basmıyordum ama In-geborg Bachmann da erkek değildi ona bakarsanız. Aslolan sözü edilen duyguyu kavramaktı. Nitekim

otuz yaşın kötü başladığını anlattığım eski bir öyküde ("Yürekte Bukağı"/1978) F. S. Fitzgerald'ın şu saptamasına yer vermiştim:

Yaşam, bir çatlayıp dağılma işlemidir zaten, gelgelelim oyunun en çarpıcı bölümünü oluşturan vuruklar -dıştan gelen ya da dıştan geldiği sanılan büyük, beklenmedik vuruklar- anımsadıklarınız, özürlerinizi yüklediklerinız, zayıf anlarınızda dostlarınıza açtıklarınız, etkilerini hemen göstermezler öyle. İçten gelme bir başka tür vuruk vardır ki ancak onunla başedemeyeceğiniz kadar geciktiğinizde duyarsınız varlığını, bir bakıma artık eskisi kadar sağlıklı biri asla olamayacağınızı sezdiğiniz bir gün. Birinci tür çözülüşün çabuk olup bittiği sanılır oysa ikinci, neredeyse biz bilincine varmadan olup bitmiştir de ansızınfarkediliverir.

O öyküde, Ingeborg Bachmann'ın aynı yapıtından bir başka alıntının yer alması rastlantıyla açıklanabilir mi? Sanmıyorum. Çünkü iki yazar da nicedir kanıksandığı sanılan dıştan-gelme vurukların birikip birikip bir içsel çözülmeyle patlayacağı beklenmedik bir an'ın niteliğini tartışıyorlar, benim gibi. Sonradan unutulacak ama eninde sonunda anımsanacak kaçınılmaz bir gün sözkonusu. Bu patlama, biraz da kanıksanmış — vuruklar-deposunun kabarmasıyla bağlantılı olduğundan bir deneyim ve yaş dağarcığı gerektirebilir. Ama o ânın ne zaman gelip çatacağını kestirmek güç: Otuzuncu yaşta mı, kırkta mı, ellide mi? İnsanların nirengi noktası diye belledikleri bu yaşlar, bu büyülü sayılar, pekala kişiye göre değişebilir; yazarın okurla paylaştığı ortak bilinçaltına seslenmesini kolaylaştırabilir. Oysa önemli olan, bitirilen, basılan ya da gün alınan yaş değil *ilk* vurukların sindirilmesiyle *ilk* çözülüşün başlangıcı arasındaki sürenin yoğunluğu, o süreye sığdırılan deneyimlerdir.

Çoğu çocuk gibi ben de on yaşımdayken falan, insanların kırk yaşında ihtiyarladıklarına, pekala ölebileceklerine inanırdım. Yıllar geçince, bu ölümcül tarihi ellilere erteledim. Gençliğin delibozuk kıvılcımlarının ortayaşm usul harına dönüşmesi bir yoksunluk değil, tam tersine bir zenginlik getiriyordu; zamanla onu farkettim. Ortayaş, cırtlak renkleri bastırmada, dingin ara-tonları parlatmada ustaydı doğrusu. Uzun süre kalmaya değer bir molaya benziyordu. Ben de *kısa bir süre* o yaşta oyalanmaya karar verdim. Bachmann ve Fitzgerald'la yollarımızın ayrıldığı bir dönemeç bu. Ne de olsa ben özel günleri kutlamanın bir sevinç

zorlaması getirdiğini yine on yaşımda falan farketmiştim, ola ki Hıristiyan bir aileden gelmediğim için. Ne yılbaşılar umurumdaydı, ne de karabasana dönen toplu şenliklerle bayramlar. Belki de o yüzden özel günlerde alınan kararların kısa bir süre sonra işlemeyeceğini de çok küçükken kavradım. Sağolsun, inişli-çıkışlı yapımın da katkısı oldu; baştan beri her sıradan dıştan-gelme vuruğu abarttığım, her çözülme ânını çarçabuk atlattığım apaçık ortadayken kendime özel bir çözülme ânı yakıştırmam güçtü, yalancılığın daniskasıydı. Üstelik eskisi kadar sağlıklı olduğum bir günü özleyemezdim, o gün hiçbir zaman olmamışh ki kastedilen *sağlık* düşüncesini bir yerinden yakalayabileyim!

Çok sevdiğim iki yazarla yollarımız bu dönemeçte ayrılıyor, ama tuhafhr, Lucretius'la birleşiyor. Rahmetli, "Ne kadar uzun yaşarsan yaşa, sonsuzluğu kısaltamazsın. Hep aynı kalır ölümden sonraki süre," gibi bir laf etmemiş miydi? Ben de ortayaşta bir mola vermekten yanayım. Her an'mı değerlendirmek kaydıyla ama kısa.

9

423

Yaşamınız boyunca tanışhğınız kişilerin kaçı sizi gerçekten tanımışhr, düşündünüz mü? Eşitliği korumak adına soruyu şöyle değiştirebiliriz: Yaşamınız boyunca tanışhğınız kişilerden kaçını siz gerçekten tanımışsınızdır?

Bir kişiyi tanımada kan bağının önemli bir öğe olduğuna inanıyorsanız ya da aile çevresinden çıkhğınızda, kıyıdan azıcık uzaklaştığınızda yine güvenceli bir yakın dostlar çevresine sığınmışsanız bence bu soruları atlayın. Nasılsa bir insanı keşfetme serüveninin risklerine kapalısınız; bu sakınganlığınız da baştan beri sığ bir bilgi ve sezgi dağarcığında dönenip durmanızı sağlamış gönlünüzce: diyelim şairlerin ince yapılı, işadamlarının kaba, bilim insanlarının dalgın olduğu yolundaki genel geçer değer yargılarını bağrınıza basmışsınız, bu yargılara ters düşecek bir şairle, bir işadamıyla, bir bilim insanıyla tanışsanız bile (ki bu durumda çok güç) onu tanıma zahmetine katlana-mayacaksınız zaten, göze alamayacaksınız. Genellemelere yatkın yapınız, ancak bildiğinizi bir daha tanımanıza izin veriyor, birey-tanıma deneyiminizin kısıtlılığıysa sezgilerinizi çoktan

köreltmiş olmalı. Demek bilgi ve sezgiyle donatılması gereken bu serüvene çıkamayacaksınız. Çıkmak istemediğinize göre sorun yok aslında. Belki tek sorun, kadınsanız size hiç takmayacağınız şangırhlı bir küpe, erkekseniz asla giymeyeceğiniz renkte bir boyunbağı armağan eden görme özürlü dostların patavatsızlıklarını zamanla sindirmek. Ama seçtiğiniz tür *ortaklık ruhu* tek tek tanımaya ya da tanınmaya elvermediğinden yakınmaya hakkınız yok, hele pahalıya patlamış *ucuz* armağanlardan hiç yakınamazsınız, onları çoktan hak ettiniz!

Yazıyı deneme havasından kurtarmak için doğrudan güne girmeliyim:

Yıllar önce Chicago'da bir otelde ağırlandığımda, yetkililer bana gece sokağa çıkmamamı sıkı sıkı tembihlemişlerdi. Bu kentte insanın başına neler neler gelebilirmiş! En iyisi odamda oturup televizyon seyretmemmiş. Herhangi bir durumda otelden çıkmam gerekirse daha güvenli olan yöne doğru ilerlemeliymişim. (Sağ mıydı, sol muydu önerilen yön; bilmiyorum.) Yetkililerin benim can güvenliğimi sağlama yolundaki çabaları anlaşılabilirdi, ödedikleri sigorta bedeli falan düşünüldüğünde, ama ruhumu ipotek altına alma telaşları o kadar irkilticiydi ki kaldırım ve yön pusulasını hemen unuttum.

Bir bakıma kodes sayılabilecek lüks odamdan gece saat on bire doğru çıktım. Babaevinden kaçan bir kız hınzırlığıyla hiçbir kat görevlisiyle karşılaşmadan asansöre ulaştım. Ohh, caddedeydim işte! Rıhtımdan esen rüzgârı koklayarak gideceğim yönü belirledim, pusula gerekmiyordu. Dünyanın her yerinde yalnızlıklarıyla akraba olan müşterilerin uğrayabilecekleri bir barı bulmam uzun sürmedi. Oldukça boştu içersi. Anlaşılan işlerinden evlerine dönen erkeklerin daha çok akşamüstleri birer tek atıp yarım saat geçirdikleri bir mekândı. Kadın müşteri yoktu.

Bara iliştim, ısmarladığım cin-tonik'i içerken saçmalama özgürlüğüme hiç kimsenin, hiçbir yetkenin karışamayacağına sevindim. Yine de sağduyu bastırınca, barmene lütfen oteli aramasını, soranlara burada olduğumu bildirmesini söyledim. Sonra, tam bu birikmiş bilgi ve sezgi dengesinin altından alnı-mın akıyla çıktığımı kutlamak üzere ikinci cinimi söyleyecekken o âna kadar barda biraz uzağımda oturduğunu farketmediğim adamın önündeki içkilere takıldı gözüm: Üç duble viski ile üç duble cin. Görgüsüzün teki deyip geçmek kolay değil; hiçbir görgüsüz bu kadar

iyi giyinmez, ayrıca biraz sonra buzları eriyince tatsız tuzsuz olacak içkileri baştan söylemeyi göze alamaz. Adama alkolik tanısını koyacağım da bu obur ısmarlamaya hiç uymayacak bir uslulukla, yavaş yavaş içiyor içkisini. Acaba getirttiği viskiyi mi önce içecek, cini mi diye baktığımda gözgöze geldik.

— İyi akşamlar, dedi. Söyleyeceğiniz ikinci cin-tonik'in plastik karıştırıcısını da çantanıza mı atacaksınız?

Ava gidip de avlananlara özgü kızarık bir utanç gülümsemesi belirdi yüzümde sanırım.

— N'olur yanlış anlamayın, dedi. Soruyu biraz kabaca sordum galiba. Ama plastik sevmediği ilk bakışta belli olan birinin, uyduruk bir kokteyl karıştırıcısını özenle silip kâğıt peçeteye sarıp çantasına atması, sanırım sizin de aklınızı karışhrırdı.

— Üç cin ve üç viski söyleyerek öç mü aldınız benden? diye güldüm. Ben de neden diye merak ediyordum. Ya görgüsüzün teki, diye düşünseydim içimden?

— O zaman ben de, dedi gülerek, içinizden geçenleri yüzünüzden okur, burada düzineyle, üstelik bedava verilen şu plastik karışhrıcılardan bir demet armağan ederdim size.

— Ben de demeti başınıza çalardım belki!

— Orası kesin.

Duraladı. Sonra:

—Daha ince bir mizah denemesine girmeme ne dersiniz peki?

Birdenbire beni ailemin bireylerinden, yakın dostlarımın bazılarından, hatta belki okurlarımdan daha iyi tanıyan bir yabancıyla karşı karşıya olduğumu sezdim. Williams'ın, *"Yaşamımı yabancıların inceliğine borçluyum ben,"* sözü geldi aklıma. Tanımak, büyülü bir uğraştı ama ya tanınmak!

— Nasıl bir deneme bu? diye sordum ciddiliğimi takınarak.

— Siz şu üç cini içerek viskilerimi bitirmeme yardımcı ola-# caksınız. Böylelikle evinizde bu plastik karışhrıcılardan değerli

bir set olacak. Hepsi *içilmiş* içkilerin anısı. Anladığım kadarıyla eşya değil anı biriktiriyorsunuz, doğru mu?

Donakaldım.

— Peçeteye sarmadan önce karıştırıcının ucunu yalamanızdan anladım... Ben de bu zahmetiniz karşılığında sizi yarın sabah otelinizde kahvaltıya çağırıyorum. Sahi hangi otelde kalıyorsunuz? Adınız ne?

Bir çocuğa ad koymak başlıbaşına bir iş; büyük sorumluluk istiyor. Çocuğunuza ille kendi ana-babanızın adını verecekseniz, tutalım 1995 yılında dünyaya, anlamını kimsenin kolaylıkla sökemediği bir Muadelet ya da Abdürrezzak'ın gelmesini sağlamaktan öte bir sorununuz yoktur! Ayşe, Zeynep, Ali, Ha-san gibi güzel, yaygın bir ad seçerseniz çocuğa nice Ali arasında sivrilme, nice Ayşe arasında özel bir Ayşe olma hakkını tanımışşınız dernektir: bildiğince dolduracağı beyaz bir sayfa sun-muşsunuzdur ona: yine sorun yok.

Sorun ve sorumluluk, sıradışına taşhğınızda ortaya çıkıyor. Önce, siyasal seçmelerini çocuklarına devreden ana-babalardan başlayalım. Ne zaman alp'li, han'lı, cebe'li bileşik adlardan birini *taşıyan* biriyle karşılaşsam bocalarım. Tamam, anlaşılan ailesi koyu milliyetçi, ama kendisi öyle mi acaba? Değilse, ana-baba-sının omzuna vurduğu bu yükü neden taşısın? Bir çözüm, ad değiştirmek olabilir ama bu bilinçli kararı verdiği döneme kadar çevresinde o adla anıldığına göre şimdi kendisine hangi adı yakıştırabilir?

Geldik sol kesimin özlemlerini yansıtan, özellikle karanlık dönemlerde hızla yaygınlaşan Barış, Umut, Devrim adlarına. Yine ana-babanm siyasal eğilimi öne çıkıyor. Burada sorun, çocuğun adının bir *birey* adı değil bir *kavram* niteliği taşımasında. Devrirn'ler ordusunun bir neferi kimliğiyle özel bir Devrim kişiliğine kavuşmak için harcayacağı çabada.

Şimdi de piyasadaki gözde markalara tutkun ailelere geliyoruz. Onların çocuklarına ad seçme anlayışları günün modasıyla belirlendiğinden, beğenileri inişli çıkışlıdır. Diyelim ilk çocuklarının adı, gençliklerinde

okudukları popüler romanın *Nil*-giin'üyse, son çocuklarınınki sahaların yıldızı saydıkları Rıdvan olabilir ya da sahnelerin yıldızı Ajda.

Çocuklarının özgünlüğünü baştan güvence altına almak adına onlara Gece, Dize gibi rastlanmadık adlar takanlar, adın yabancı bir dile uyum sağlaması kaygısıyla Soley, Selin, Yase-min'i yeğleyenler de az değil.

Siz kendi çocuğunuza bağlayıcı olmayan, en azından yazgısını olumlu ya da olumsuz bir biçimde etkilemeyecek bir ad arayadurun, arasıra dostlarınız da yeni doğacak çocuklarının adı konusunda size danışabilirler. Bir bakıma, onları gerçekten tanıyıp tanımadığınızı sınarlar böylelikle. Bu tür istekler karşısında uzun uzun, özenle hazırladığım listelerde önerdiğim adların çoğu beğenildi, ama hiçbiri çocuğa takılmadı. Sanırım aileler, dünyaya yeni gelecek bir bebeğe değil, geçmişi belirli birine yakıştırılacak adm peşindeydiler.

Bihter, Mümtaz, Kâmran, Efruz, Yusuf, Felatun, Cevriye, Panço... ya da K., Oedipus, Clyteminestra, Clarissa, Gatsby, Raskolnikov, Zeno, Karenin, Bovary, Oblomov... (Bu liste bitmek bilmeyecek.)

Soru: Ya edebiyatçı *kendi yarattığı* başkişisine ne tür bir ad yakıştırır?

İlk elde, adın çağrışımları (tarihi) dikilir karşısına. Onu ya bildik doğrultuda kullanacak, sözgelimi Suzan adını ateşli bir tazeye, George'u sıradan bir Amerikalı aile reisine yakışhracak-tır ya da tam tersine hanım hanımcık bir Suzan ve serüvenci bir George aracılığıyla toplumun değer yargılarını okuruyla birlikte gözden geçirecektir. Klasik mizah yazarlarının başkişilerine kişilik-belirleyici adlar takmaları boşuna değildir, ama günümüzde kurmaca kişilikle ad arasında kurulan bu tür birebir ilişki oldukça sığ kaçıyor. Bahtiyar Bey'in mutlu mu, aksine mutsuz mu, Ernest'in ciddi mi yoksa boşverdici mi olduğu, edebiyatta ayrıntılarla sağlanan griliği ortadan kaldırdığından, yapıt siyah-beyazda kıstırılıyor.

Yukarıdaki listede saydığım edebiyat-doğurtuları, doğrusu şanslı çocuklar. Bazılarını yüzlerini görmeden tanıyoruz, bazılarıysa çağımızın psikolojik araştırmalarına, yer aldıkları kitaplardaki içyüzleriyle mühürlerini basıyorlar. Sırf yazarlarının ustalığından ötürü ölümsüzlüğe mahkûm kişiler.

Şimdiye kadar yazdığım öykülerde çektiğim en büyük sı-kınh, başkişiye uyduracağım addı. (Tabii ikincil kişilere de.) O adın, öykünün gidişini belirlememesini istiyordum. İkinci bir kaygım, dostlarımı/düşmanlarımı çağrıştırmayacak adlar seçmek istememden kaynaklanıyordu. Onları kastetmiyorsam niye adı üstlerine alıp bana gücensinlerdi ki?

Hepsi iyi güzel de yeni yazacağım öykülerin kahramanlarına yakışacak nesnel adlar bulmakta gittikçe zorlanıyorum. O adların çoğunu tüketmişim. "Kadın" ya da "Erkek" diye anılan başkişilerle ya da C ve Z başharfleri ile, sahicilik açısından fazla yol alamayacağım kesin. Ne yani, adları yok mu bu insanların?

Okurların akıllarına, kendi dostlarını kırmayacak, düşmanlarını kızdırmayacak, daha önce okudukları metinleri çağrıştırmayacak, benim öykülerimde daha önce yer almayan, şimdi almasında hiçbir sakınca olmayan nesnel adlar gelirse lütfen benim için bir kenara not etsinler.

Şu ün, gerçekten kafa karışhrıcı bir sözcük. Şan ve şöhret kadar tumturaklı gelmiyor kulağa, daha alçakgönüllü sanki, ne var ki iş *ünlü* olmaya dayandı mı, çoğu zaman alçakgönüllülükle hiçbir ilgisi kalmıyor. Basındaki ve televizyondaki kabul günlerini aksatmayan ünlülere bakıyorum da, "Acaba," diyorum içimden, "dilimizde sesli harflere de *ünlü* denmesi mi etkilemiş onları?" Gerçi ünlü-adayı genç şarkıcıların, dilbilgisiyle fazla ilgilenmedikleri ortada, yine de göz diktikleri oldukça yüksekteki hedefi tutturmak için arayı ünlemelerle kapattıkları, sesleri solukları pek çıkmıyorsa bu kere de inlemelerle örttükleri kesin. Bu uğurda -duruma göre- arabesk, pop, caz, alaturka çığırıyorlar, bazan hepsinin bir bulamacını. O da yetmedi mi yeni bir imaj yaratmaya çalışıyorlar, sanki eski bir imajları varmış gibi. Üstelik yeni imajın eskiye oranla hem giyim-kuşam hem tavır açısından daha bağırgan, daha cayırhlı olmasına özen gösteriyorlar. Doğrusu, onları anlıyorum: birbirinin fotokopisi sayılabilecek ezgiler ve sözlerle sivrilmeye çalışmak, yapay bir biçimde hkabasa doldurulmuş ünlüler piyasasında tökezlemeden ayakta kalmak, bilemediniz üç yıl sürecek bir zaferin ganimetini baştan kapmak az çaba mıdır? Düşünün! Hem özgün, özel bir ses olmak yatıyor gönlünüzde hem de türdeşlerinizin yeni çıkan kasetlerinin tanıhm kokteyllerinde sürü halinde boy gösterip onları övgülere boğmak, böylelikle medyada genelleşmek derdindesiniz:

genelin içindeki özelde değil, özelin genelinde oynatacaksınız atınızı! Ne diyeyim? Kolay gelsin...

Gösteriye dayalı dallarla edebiyat arasındaki ayrıma ün kavramıyla yaklaşabiliriz. Edebiyatta ün, daha çok, tanınmak, akılda kalmak, yıllar sonra yazdıklarıyla anımsanmak anlamına geliyor. Satışla doğrudan bir ilgisi yok. Bir edebiyatçı için neyi verdiği, neyi sattığından çok daha önemli olsa gerek; kitabını alanların sayısından çok, kendi içdünyasına buyur etmeyi başardığı okurların niteliği.

Kendi adıma, yıllardır, yüzleri ve yaşları değişen, ama eğilimleri değişmeyen bir okur kitlesine seslenmekten hoşnuttum. Ya birdenbire bir kitabım en çok satanlar listesine girse tepkim ne olurdu? Önce sevinirdim tabii, ama sevincim kısa sürerdi. Kitapların az basıldığı ve az okunduğu bir ülkede bu olayı kendi başarımdan çok, başka öğelere bağlama yoluna giderdim. Sözgelimi bilinçsizce de olsa İslam'a teğet geçip metafiziğe mi göz kırpmıştım? Dünyada yaygınlaşan eleştiri akımlarına yarayacak bir hammadde mi sunmuştum? Tanpınar'ın ya da Sait Faik'in pek okunmadığı bir ülkede ne gibi bir numara çevirip kendimi okutmuştum acaba? Ama beterin de beteri var. Ya ünlü siyasetçilerimizden biri en sevdiği yazarın ben olduğumu söylese? İyi ki öyle bir olasılık yok, çünkü olsaydı, bir süre yazı yazmama, yanlışı nerede yaptığımı kavramak adına eski yazılarıma gömülme kararı alırdım. Bir yazarın neden ünlü olduğu çeşitli yanıtlar barın-dırabilen bir soru: ülkesinin edebiyat geleneğine bir farklılık getirmesi ya da o geleneğe karşı çıkması başta olmak üzere. Oysa edebiyatçının kendine soracağı soru çok daha karmaşık: "Hangi iktidarın döneminde ünlü oldum ben? Neden? Bu yükselişimi neye borçluyum?"

Memet Fuat'ın birkaç ay önce *Cumhuriyet'te* yayımlanan bir yazısı ün konusunu bir daha gözden geçirmemi sağladı. Ünlü olmak ve gündemde kalmak için *imaj'a* sığınan genç edebiyatçılardan sözediyordu yazısında. Yine aynı ideolojiye dönüyoruz: sesini (ya da sözünü) satamıyorsan bari yüzünü sat! Düzmece edebiyat tartışmaları yarat yeni imgene göre. Ortalıkta harcamadığın dişe dokunur rakibin kalmasın ki iyice seçilsin silik görüntün. Bu arada imgene arkadan destek verecek figüranların sırtını sıvazlamayı sakın savsaklama. Ne de olsa varsan, onlarla birlikte varsın, desteği tekillikten değil çoğulluktan alıyorsun.

Yahya Kemal'in, döneminin ünlü ve çapsız şairlerinden birine söyledikleri gerçekten unutulmaz. Adamcağız, "Üstadım, bende verem istidadı varmış," dediğinde, "Yaa!" diye şaşırmış Yahya Kemal, "Demek sizde verem bile istidat halinde kalmış."

Evet, edebiyatta her yaşta bir yetenek olarak kalma şansı yok; yapay ünü en çabuk eleyen dal o. Yazarın tanınması, uzun bir emek sürecinde derinlemesine yontulan, dayanıklı ve değişmez izlenimi veren imgesine bağlı büyük ölçüde. Ya baştaki yeteneğinizi usulca işleyip o imgeye varıyorsunuz ya da tası tarağı toplayıp ortalıktan usul usul tüyüyorsunuz.

Bir şeyin bittiği ne zaman anlaşılır?

Çoğu zaman belirtiler önceden vardır da ya gözden kaçmış ya da özellikle gözardı edilmiştir. Konu aşksa sözgelimi, âşık olan kişi, ilişkinin tavsadığını, eski tutkunun söndüğünü sezse bile kabullenmekte güçlük çektiğinden süregiden pürüzleri hep anlık özürlerle açıklamaya yatkındır. Canım sevgilisi o gün sinirlidir de ondan, yoksa... Geçen gün o anlamsız tartışmaya girmemiş olsalardı asla... Amaç, düzeltilmesi için onca çaba harcanan aksaklıklarla yüzleşmemektir - bazan bile-isteye, bazan bilinçsizce. Yeter ki ne emekler pahasına ayakta zar zor tutulan aşk elden kaçmasın! Belki de o yüzden ilişkinin düzmeceliğinden yorulunca kapıyı çarpıp çıkanın, başka birine kaptırıldığı sanısı yaygındır. (Kişi, arasıra kendi olmayı seçemezmiş gibi.)

Ama konu *edebiyat aşkıysa* içinden kolay çıkılmıyor. Ortada süregelmiş ya da süregiden bir aksaklık yok, siz bir yazar olarak ilişkinin payınıza düşen bölümüyle yetiniyorsunuz nasılsa: aşkınızı gittikçe vıdıvıdılaşarak, yıllar geçtikçe daha da titizleşerek götürüyorsunuz. Bir tümceyi, bir imgeyi iyi kurabilmek, gitgide daha uzun bir süreye, daha büyük bir yorgunluğa patlıyor; yinelemeye kaçmak, tutkunun sönmesi demek çünkü. Öbür aşk ilişkilerinin tam tersine, aşkınızı paylaşanların sayısı içinizi açıyor, aralarına iyi yazarlarla iyi okurlar katıldıkça seviniyorsunuz.

Yine de gün geliyor, ihanete uğramış gibi bir duyguya kapılıyorsunuz ve geriye bakınca ilk belirtileri yakalıyorsunuz:

Önceleri, okur sayısının azlığından, insanların eskisi kadar okumadıklarından yakınılıyordu. Özürler de hazırdı: ders kitapları, öğrencileri edebiyattan soğutuyordu (ki doğru), yeni tip aileler, çocuklarının edebiyata ilgi duymasını hoşgörmüyor-lardı (genelde doğru), kâğıda yapılan sürekli zamlar kitap fiyatlarını yükseltiyordu (bir ölçüde doğru), kitap okumakla hiçbir yere varılamayacağı gibi kitap yazmak ya da çevirmekle toplumda saygın bir konum edinilemezdi, boşuna çabalardı bunlar (toplumun genel saygınlık anlayışına göre, doğru).

Ama son birkaç yıl içinde ülkemizde çok şey değişti. Kim kimi etkiledi bilmiyorum, ama anadillerini ve o dilin edebiyatını önemsemeyen yeni okurlarla anadillerinin inceliklerinden habersiz yeni yazarlarla çevirmenler alışverişe başladılar. Yeni yazarların çoğu çok genç değildi, ama kendilerini öyle sayıyorlardı. Ne olsa uyuyan bir genç okur kitlesini becerileriyle uyandırmış, ona özlediği yeniliği sunmuşlardı. Efsaneler bulup çıkarmış, Batı'daki güncel akımlara ayak uydurarak uğurlar, büyüler, muskalarla simyacılığa girişmişlerdi. Camus'yü bilmeden saçma'ya gönül veren -daha doğrusu saçmalayan- Sartre'ı okumadan bunalan -daha doğrusu bunaltan- edebiyatı sevmekle kendini sevmeyi karıştıran yazarlarla okurlar birleştiler böylelikle. Artık kitaplar kalın ve pahalı olsa da satıyordu, okunmasalar bile evlerin boş kitaplıklarını dolduruyorlardı. Onları bulundurmak entelektüel olma belirtisiydi.

Bir de gazeteci yazarlar var artık. Yani ne tam anlamıyla gazeteci ne de tam anlamıyla yazar olanlar. Keşmekeşe bir boyut daha eklendi böylelikle. Romanlarla öyküler bıçkın gazeteci diliyle yazılırken en sudan magazin yazıları derin psikolojik, felsefi bilgilerle donatıldı. Birbirine hiç benzemeyen iki mesleğin peydahladığı bu ucube, yarılmış bir dildi, hasta bir dil.

Çağdaş teknolojinin kutsal korumacılığına alınmış bir diliniz yoksa eski model daktilonuzla çıt çıkarmamanız isteniyor. Ama benim vazgeçeceğim yok bu aşktan. Nasılsa, daha baştan tek taraflıydı.

Ana soruyu sormadan önce, bu konudaki eski yazılarımı okumamış ya da unutmuş olanlar için biraz bilgi tazeleyeyim:

Çocukluğumda, gerçek bir sinema tutkunu olan dedemin peşinden sinema sinema dolaşırdım. Kurduğumuz özel dostlukta bu ortak tutkunun payı büyüktü. Bazan artlarda üç film izlediğimiz olurdu Pazar günleri. Galiba ikimiz de evden kaçıyorduk. Annem, kolaylıkla söz geçiremediği kızını bir büyüğe emanet etmekten, anneannemse çapkın kocasını küçük bir kız aracılığıyla hizaya getirmekten hoşnuttu. Oysa bizim dünyamız ortaktı; onu savunmak adına evde ne tür yalanlar uydurabileceğimizi birlikte kararlaştırırdık, üstelik aramızda konuşmadan. Dedem, benim yaşıma uygun olmayan filmlerden hoşlandığımı açığa vurmazdı sözgelimi, ben de arasıra bize eşlik eden güzel kadınlardan "dedemin hastası" diye sözederdim.

Sinema seyretmenin başlıbaşına bir serüven anlamına geldiği o günlerde salonlar arasında seçmelerimi yapmıştım. Melek Sineması'nı gösterişli filmleri, İpek Sineması'nı entelektüel denebilecek filmleri, Ar Sineması'nı melodram ağırlıklı filmleri yüzünden seviyordum. Saray ve Elhamra, daha çok mimari özellikleri, koltuklarının rahatlığıyla dikkatimi çekiyordu. Atlas Sineması *Kısmet* filmiyle açıldığında ikimiz de biraz bocaladık ama birbirimize belli etmedik, sonradan özel gözlüklerle izlediğimiz üçboyutlu filmlerin saçma sapanlığında sessizce birleştik. Çünkü aramızdaki yaş uçurumuna karşın teknik becerilere dayalı filmlerden çok, belleklerimizde iz bırakan, gecenin geç bir saatinde, herkes odasına çekildikten sonra tartışabileceğimiz filmleri seviyorduk: Bir bakıma aynı kuşaktandık. Dostum dedem, yıllar sonra, sırf *Aylaklar'ı* seyredebilmek için Şehzade-başı Sineması'na gitmeyi göze aldığımı duyabilseydi, hiç şaşırmazdı; Yeni Melek Sineması'nın abonman kartlı açılışlarında o süslü püslü müşterilerin beğenilerine göre seçilmiş filmleri neden onlarla birlikte izleyemediğimi de tabii!

Tek üzüntüm, onun Konak Sineması'nda bir film seyre-dememesi, o kısacık Konak Sineması keyfinden yoksun kalması. Gerçi oradaki sinema seyircileri, Sümer Sineması geleneğinden yetişmiş değildiler; Nişantaşı-Şişli yöresinin tek-tip sinemaseverleriydiler, ama en azından bir filmin nasıl seyredileceğini biliyorlardı. Temiz, loş bir mekânda, ışıklar söndüğünde her seyirciye karanlıkta kendi kişisel yorumunu yapma hakkını tanıyan bir sessizlik, suskunluk içinde. Oysa bizim Sümer Sineması ulusları, cinsiyetleri, dinleri, dilleri birbirini tutmayanları birleştiren gürültülü bir

ortamdı. Gösterilen filmler de birbirini tutmuyordu zaten. Ortak nokta, Beyoğlulu olmaktı. Konak Sineması, tam o Beyoğlulu kalabalığa açıldığında kapandı.

Artık ana soruya gelebiliriz:

Bir sanat yapıtının özel estetiği, sunuluş biçimindeki estetikle bütünleşmiyorsa yeterince iletilebilir mi?

Diyelim ne kadar özenle yazılmış olursa olsun dizgi yanlışlarıyla dolu, kapağı ve kâğıdı kötü bir kitap, çapsız sesler ya da sazlarla yorumlanmış ölümsüz bir beste, bir galeride çiğ ışık altında sergilenen pastel renkte ve dokuda bir tablo, çevresindeki derme çatma yapılarla boğulmuş bir mimari yapıt, kime seslenebilir ki? Belki uzmanlara. Ama hiçbir yapıtın yalnızca uzmanlara seslenmek üzere tasarlandığına inanmıyorum.

Sinema salonlarına dönersek. .. Beşiktaş'taki ya da karşı kıyıdaki bahçe sinemalarına da giderdik dedemle. Denizin tuzunu, günün sıcağını üstümüzden atmış olurduk. Eski kopyalar sık sık kopardı; semtin külhanbeyleri, sözgelimi *Viva Zapata'nın* her biri on-on beş dakika süren kopuşlarına dayanamayıp "Hadi be makinist abi! Öldür şu adamı artık!" diye bağırırlardı. Emekli öğretmenler, çocuklarıyla gelmiş ev kadınları kahkahayı basarlardı. Bahçe sinemasının suskunluğa dayalı olmayan, tam tersine yaz gecesinin ay ışığına açık, şamatalı, kendince bir albenisi vardı. İskemleler kırık dökük de olsa...

Sinema sevgimi bilen tanıdıklarımla bu konudaki yazılarımı okumuş olanlar, sinemaya neden hiç gitmediğimi soruyorlar son yıllarda. Kimi, bu kaçışımı kalabalıklardan ürkmeme yoruyor. Orası doğru, ama yüzünü görebildiğim, eğilimlerini seçebildiğim bir kalabalık beni ürkütseydi, bahçe sinemalarına gider miydim bir zaman? Demek beni ürküten, açık ya da kapalı bir mekânda, o mekânın kendine özgü havasını umursamayanlarla birlikte olmak. Açıkhava Tiyatrosu'ndaki bir caz konserine lame giysiler ya da papyon kravatlarla gitmek, bir konser salonuna yırtık blucinle gitmekten farksız bence. Gözünüz çevrenizdekilerin giysilerine, tavırlarına; kulağınız seslerine, konuşmalarına, çıkarttıkları gürültülere takılınca değil bilmediğiniz, çok iyi tanıdığınız bir yapıtla bile bağlantı kurmakta zorlanıyorsunuz. Özellikle sinema salonları, her küçümen dâhinin sinema

sanatı ve oynatılan film hakkında avaz avaz yorum yaptığı birer açık kürsü niteliğinde artık. "Lütfen sesinizi biraz kısar mısınız?" derseniz kişisel özgürlüklerine saldırmış oluyorsunuz.

Peter Greenaway'in beni çok etkileyen *Mimarın Göbeği* adlı filmini bir zamanki Melek (şimdiki Emek) Sineması'nda seyrederken arka sırada oturan iki genç kızın tacizlerine nasıl katlandım, aklım almıyor. Hiç ara vermeksizin yüksek sesle çizme fiyatlarından konuşuyorlardı, patlamış mısır paketlerini habire hışırdatıyorlardı, yönetmenin ünlü biri olduğunu kulaktan dolma öğrendikleri; ama filmde umduklarını bulamadıkları ortadaydı. Öffler Pöfler gırla gidiyordu. Çektikleri işkenceyi öbür seyircilere de yaşatmak yarışındaydılar sanki. Oraya zorla getirilmediklerine göre çıksalardı ya! Ama hayır, o zaman filmin nasıl bittiğini yine kulaktan dolma bilgilere düşkün öbür arkadaşlarına nasıl anlatacaklardı ki? Tam, "Boşver, genç insanlar bunlar... " avuntusuyla oyalanmayı kararlaştırdığımda, "Bu filmden birşey anlayan varsa, ortaya çıksın valla!" gibi bir soru yükseldi kızların birinden. Sağ avucumun bir şamar patlatmak için nasıl kaşındığını hâlâ unutmuyorum. Sinemaya, özellikle şenlik kapsamında gösterilen filmlere gitmemeye ilişkin kararım o gün perçinlendi galiba.

İsterseniz, bu sakınganlığımı biraz klostrofobik olmama bağlayabilirsiniz; ama ben daracık bir merdivenle tepelere hr-manılan ya da geniş bir merdivenle yeralhna inilen salonlara çok gerekmedikçe adım atmamaktan yanayım. Deprem, yangın gibi ciddi olaylar bir yana, seyircilerden biri şakadan elindeki naylon torbayı üfleyip patlarsa o panikte ezilmeniz işten değil.

Son yıllarda açılan modern sinema salonları ne tür bir çağdaşlık arayışı içinde olduğumuzun en büyük göstergeleri. Filmlerin gösterim günleri ve saatleri pat diye değişebiliyor, seyirciye sürünün bir parçası diye bakan, sorularını yanıtlamayan kabasaba, asık suratlı bir personel kadrosu da cabası. Havalandırma doğru dürüst çalışmazsa sıcaktan bunalıyorsunuz, çalışırsa soğuktan donuyorsunuz. Gizliden gizliye bir nüfus planlaması mı yürütülüyor, diye soruyorsunuz kendinize. Öyle ya, bu kalabalıktan geriye, en çabuk çelme atma, en hızlı tekme savurma, önündekini en acımasızca çiğneyip geçme becerisini gösterenler kalacak. Darwin'in kulakları çınlasın!

Küçük ekrana sığmayan, daha doğru bir deyişle bol gelen filmler vardır, biliyorum. Ama bu tür bir keşmekeşe dalmak-tansa, çok katlı sinemalarda alttan ya da üstten gelen öbür seslerle (ayrı filmlerin seslerini de katarsak) boğuşmaktansa evinizde, kendi özel dünyanızdaki ekranı genişletmek çabası size daha hafif geliyorsa şölene yarım yamalak da olsa katılmışsınız demektir.

Keşke kırılgan olacağıma düpedüz alıngan olsaydım. O zaman işim kolaylaşırdı. Hızla hoyratlaşan bir toplumda gücenikliklerimin sayısıyla başa çıkamayacağımı anlar, bu eğilimimi daha nesnel ölçülere vurmayı denerdim.

Oysa kırılgan yapının temel özelliği, kırk yılda bir, ama tam anlamıyla kırılması. Yıllar önce, bu huyumu bilen bir dostum bana olmadık bir oyun ettikten sonra özür dilemişti: Affedersin.

Ben de aramızdaki ilişkinin nasılsa eski sıcaklığına asla dönmeyeceği bilinciyle, "Peki affettim," demiştim; akrebi, soktuğu için suçlayamazsınız ama yoluna çıkmaktan kaçınabilirsiniz.

Vurucu gözlem o anda geldi:

"Zaten sen affedersin de bağışlamazsın."

Çoğu zaman eşanlamda kullandığımız bu sözcüklerin arasındaki fark düşündürücüydü. "Özür dilerim" ya da "Pardon"; istemeden yaptığımız bir yanlışın, sözgelimi itiş-kakışta birinin ayağına basmanın ayıbını kapatmak için kullanılıyor. Üstünde düşünmeksiniz çıkıyor ağzımızdan. Af dilemek, daha ağırlıklı, çünkü yapılan yanlışta bilincin payı var. Yani af dileyen, bir anlamda ayağınıza bir daha basmayacağının güvencesini de veriyor. Af; dileyenle uzlaşmaya razı olanın kişisel seçmeleriyle belirlendiğinden, *özel* bir karar niteliği taşıyor, iki taraf için de. Rastgele bir "pardon" hafifliğinde ve genelliğinde değil. Ama yargı sistemimize baktığımızda bu kavramın nasıl ele alındığına şaşmamak olanaksız:

Suç işlemediklerini savunan, dolayısıyla af dileme gereğini duymayan düşünce suçluları, günün esintilerine göre affa maz-har görülürken suçu kesinleşmiş.bir tecavüzcü, milyonları dolandırmış bir tefeci, yaşamlarını

kararttıkları kişilerin görüşleri alınmaksızın devlet affından yararlanabiliyor: genel af, devletin hangi hakla bireylerin kişisel aflarında söz sahibi olduğu sorusunun en kaypak yanıtı, yine de şeffaflığına diyecek yok.

"Bağışlama"ysa işi iyice karıştırıyor. Her iki taraftan da ortak geçmişin yanılgılarını, hatalarını, ufak pürüzlerini silecek bir sünger istiyor. Bu yepyeni temiz sayfaya ulaşma sırasında bağışlayan, tanrısal bir yetke üstlenirken, bağışlanan, tövbekâr bir kul kimliğine indirgeniyor. Bu rollerin ikisi de bana -hatta birincisi daha beter- itici gelse de eski dostum siteminde haksız sayılmaz: sürekli aynı doğrultuda yapılan, yapılacağı baştan belli olan, çünkü huy haline getirilmiş yanlışları istesem de unutamam: beklenmedik bir anda belleğimi uyarıp bağışı isteyenden şeytanca bir öç almama yol açabilirler. Kindar olmamanın bedeli bellek özürlü olmak mıdır?

Bunları neden sayıp döktüm? Ünlü yönetmen Leni Ri-efen- stahl'm yaşam belgeselini televizyonda izlerken kafam iyice karıştı da ondan. Hitler, Leni'yi küçük kızken dans ettiği bir filmde izlemiş, "Alman kızlarına özgü bir sağlıklılık" keşfetmiş onda.

Leni, gerçekten yetkin bir yönetmen olmuş sonraki yıllarda. O kadarına ki kendisine rejimce ısmarlanan propaganda filmini bile bir sanat yapıtına dönüştürebilmiş. Döneminin sinema tekniğine getirdiği parlak buluşlarla kamerasını görkemli heykellerden şöyle bir geçirdikten sonra Hitler'de odaklaştıra-bilmiş inandırıcı bir biçimde. (Seyrettim.)

Leni, belgeselde söylediklerine göre, bu zengin ödüllü filmi çektiğine pişman. Nazizmi ya da Faşizmi destekler nitelikte tek sözetmediğine, ırkçılığı asla desteklemediğine göre yıllar yılı sinema piyasasından bu film yüzünden uzak tutulması, yaratıcılığının baltalanması fazla ağır bir ceza değil miymiş?

Elbette öyle.

Tekrar çalışma iznini aldıktan sonra çektiği filmse, Afrika kabileleri üstüne. Kabiledeki herkesin neden bir yontu kusursuzluğunda olduğunu soran belgesel sunucusuna verdiği yanıt aynı açıklıkta: *"Güzel varken, neden*

çirkini çekeyim?" Doğru. Zaten Hitler'in propaganda filmini de yalnızca estetik değerleri gözeterek çekmemiş miydi? Konu önemsizdi onca.

Ne var ki, "Peki, sonraları Hitler'in toplama kamplarına tepkiniz ne oldu?" sorusuna bir Yahudi olmasına karşın verdiği yanıt çok ilginç: *"O sırada yurtdışındaydım: eşim dostum mektuplar yazdılar, belgeler gönderdiler, ama ben böyle birşeye inanamazdım."* Gözü estetikten başka birşey görmediğine göre yanıtı tutarlı sayılır. Hele yenilerde, 90'larında denizaltı dünyasını belgelerken, en sevilesi bulduğu yaratığın -yine estetik kaygısıyla herhalde-canavar bir vatos olduğunu düşünürsek.

Belki gerçekten usta bir sanatçı olmasaydı daha kolay ba-ğışlanabilirdi, yıllarca toplumdan uzak tutulup, bunca ağır eleştiriyle karşılaşmazdı.

Bir sanatçının estetik uğruna topluma sağırlaşması anlaşılır gibi değil. Bu yaşta hâlâ küçük kız saflığında diretmesiyse, Na-zilere satılmadığının, kendi faşizmini kendi bünyesinde *içtenlikle* taşıdığının bir göstergesi. Geçmişindeki bağışlanmaz hatayı bir "Kusura bakmaym"la geçiştirebiliyor ya.

Tam da keyfim gelmişti. Epeydir uğraşhğım bir öykünün neredeyse sonuna varmışhm. Kışa, dokunaklı bir günceyle girmek hem benim yazma hevesimi arhrabilir hem hayatta olağanüstü deneyimler yaşamanın sanıldığı kadar güç olmadığını gösterir, okurun umut kapısını aralık tutmasını sağlayabilirdi.

Eski defterleri karışhrırken böylesi büyülü anların uçları özellikle kıvrılmış sayfaları arasında o anıya rastladım. (Onları öteki günlerden ayırmamın nedeni, ancak bir daralma ya da gevşeme durumunda gerektiği gibi yazılabileceklerine inan-mamdır.) İçimde yeterince dinlendiğine göre oldukça çabuk gelebilecektim üstesinden. Ama bir de baktım yazı sarkhkça sarkıyor, düzelttikçe bozuluyor, duygu payı azaldıkça ancak bir denemeye yakışabilecek bir ciddiyet üstleniyor durup dururken. Demek didinmek boşuna. Bir sayı sonraya ertelemek daha akıllıca olacak.

Bu kararı verince rahatladım, yine de yenilgiyi içime sindiremedim: Nedendi? Kötü öyküler okumak, öykü yazma hevesimi kırar, biliyorum ama gündökümlerimi etkilemez.

(İşte size neden bu iki edebiyat dalı arasında gidip geldiğimin sırrı!) İkinci bir açıklama, toplumsal olayların beni belki gereğinden fazla etkilemesinde yatabilir. Evet, galiba o.

Son günlerde, edebiyat alanına doğrudan girmeyen bir edebiyatın bayat ürünlerini peşpeşe okumadım mı? Kısacık bir süre içinde üstelik? Yalnızca kısıtlı bir okur kitlesine değil, ülkenin bütün yurttaşlarına sunulmuş, yabancı dillere bile çevrilmiş ürünlerdi bunlar. Gerçek yaşamdan kaynaklandıkları, fotoğraflarla, tanıkların sesleriyle, gazetelerdeki yorumlarla desteklense de her nasılsa bir türlü inandırıcılık kazanamıyor-lardı. Bu acemi öyküleri polisiye tekniği açısından gözden geçirmeden içimin rahat etmeyeceği ortadaydı. Olaylardaki zengin çelişki dağarcığını bir yana bırakalım, öykülerin başkişile-rinden çıkalım yola:

1. olayda, soku bir örgütün hapisteki ya da yurtdışındaki beyinleri tarafından yönlendirilen bir çaycı kız aracılığıyla, güvenlik önlemleri neredeyse kusursuz bir iş merkezine işlek bir saatte dalabilen teröristler var. Profesyonel oldukları, koruma çemberini "kibritli resimlere gizledikleri silahlarla" (ne demekse!) aşabilmelerinden, 25. kata engellenmeden çıkabilmelerinden, ünlü işadamının odasının yarım saat boyunca -bir kerecik de olsa- önemli bir mesaj için aranmamasını sağlamalarından belli. Neredeyse bir *erime parfait* ile karşı karşıyayız, ama kul kusursuz olmaz. Nitekim teröristler sol yanlarına soğan, sağlarına sarmısak asmayı unuttuklarından, *odaları şaşırıp* yanlış kişiyi (Özdemir Sabancı) öldürüyorlar. Örgüt, kısa sürede belirleniyor- tabii üyelerin özellikle arkalarında bıraktıkları ipucunun katkısıyla. Gelgelelim şirketin, pürüzlü geçmişini bağışlayıp babacan bir tavırla bağrına bastığı çaycı ya da "kibritçi kız", suç ortaklarıyla birlikte kayıplara karışıyor bu arada.

2. öyküdeki başkişi gazeteci (Metin Göktepe), mesleği gereği katıldığı yürüyüşte gözaltına alınıp mesleği gereği işkence görüyor. Bütün olanların üstüne sıcak bir çay içmeye gittiği parkta ölü bulunuyor. Yetkililer, önce birbiriyle çelişen bilgiler veriyorlar, ama yazılan öykünün ipe sapa gelmezliği karşısında suçluyu güvenlik örgütünde uzun uzun arayıp bulmaya karar veriyorlar, böylelikle aldıkları tepkiyi yumuşatacaklarını umuyorlar. Gazeteciye son darbeyi vuran, adının Abdullah olduğu çeşitli tanıklarca belirtilen polis memurunun bulunması kolay mı? Üstelik

öldürdüğü kişi için düpedüz bok diyeceğine Amerikan dizilerinden öğrendiği pislik sözcüğünü kullanması onu özel bir kültüre yerleştirmişken, ikinci bir olasılık da sözkonusu: belki Eyüp dolaylarında bu addan geçilmiyor.

3. öykü, evlere şenlik. Trabzon Limanı'nda koskoca bir feribotu herkesin gözü önünde köşe başındaki taksiye atlayıp gazlama rahatlığıyla kıyıdan uzaklaşhran başkişilerin bir tür kami-kazeliğe soyundukları, giyindikleri bombalardan anlaşılıyor. Yolcular, yani rehineler önce çok korktuklarını, bacalara, tuvaletlere saklandıklarını belirtiyorlar. Bazıları cep telefonlarıyla falan dışarıyla gizlice bağlantı kurabiliyor, evlerini bile arayabiliyorlar. Başkişiler, onları yakalamaktan aciz mi? Değil elbet. Yalnızca kan dökmek istemiyorlar, haklı davalarını dünya kamuoyuna duyurmak istiyorlar, o kadar. Gazetecileri ağırlamakta kusur etmiyor, rehinelerin yardımına koşmakta ellerinden geleni yapıyorlar. Konuksever, acı çekmiş, davaya baş koymuş insanlar bunlar. Türkiye'de de destekçiler buluyorlar: din kardeşlerini. Rehinelerin bazılarıysa -utanmasalar- böyle bir serüvenin yeknesak yaşamlarına bir renk kattığını söyleyecekler.

Başlangıçta gerilim ve gevşeme anları titizlikle gözetilmiş bu tür bir öykünün mutlu bir sonla bitmesi, ancak yazarının acemiliğine ya da tam tersine kafa karıştırmaktaki ustalığına bağlanabilir. Öykünün sonunda fantastik bir pembe sahne var çünkü. Silahlar denize atılıyor, devlet başkanları birbirlerine teşekkür yağdırıyorlar, rehineler ailelerine kavuşuyor, bombalı saldırganlar bir renk ve ışık cümbüşünde güvenlik görevlilerine teslim oluyorlar kuzu kuzu. Onlarla hiçbir pazarlığa girişilmediğini *devlet büyüklerimizin* açıklamalarından öğreniyoruz. Mutlu son!

Üç öykünün aynı kalemden çıktığını anlamak işten değil. Üçünde de yazarlar ya da o yazarları yöneten güçlü kadro, edebiyatın inandırıcılığıyla değil olayın güncel yaşamda kabul edilebilme olasılığıyla ilgili. Bu yüzden de benim gibi üç öyküyü birleştirme küstahlığını gösterenlere, hele son öyküdeki mutlu sonun fars özellikleri taşıdığına inananlara resmi bir gözdağı veriyor:

"Biraz sonra ne yazacağımı kestirebiliyor musunuz? O, bunlara benzemeyecek. Tetik dur," diyor sanki.

Yalanla ne kadar içli dışlı olduğumuz, ayrımcıkları üstüne ince ince düşünmemizden belli değil mi? Yalanı yalnızca büyüklüğüne/küçüklüğüne göre değerlendirmekle yetinmiyoruz, ona pembe ya da beyaz gibi renkler de yakışhrıyoruz; zararlı mı, zararsız mı, hatta gerekli mi, gereksiz mi sayılacağını moral ölçülere vurmaya çabalıyoruz. Her yalanın kendince bir üslubu var anlaşılan: *kıtır,* atılıyor; *mantar,* kesiliyor; *maval,* okunuyor; *palavra,* sıkılıyor sözgelimi. Bu arada atılan, kesilen, okunan ya da sıkılan yalanlar hedefi ıskaladığı için, kıvıranların şirinlik yüzünden hoşgörüldüğü çıkıyor ortaya. Oysa aynı hoşgörü yalana inanana asla gösterilmiyor. O zavallı, enayi ya da avanak sıfatıyla yalanı ya yiyor ya yutuyor.

"En yakınlarıma bile ayda kaç lira kazandıklarını, eşleriyle-dostlarıyla aralarının nasıl olduğunu sormak gibi yalan-azdırıcı huylarım yok. O zaman insanlar bana neden durup dururken yalan söylesinler?" sorusundaki mantığımın geçersizliğini -ki hâlâ geçerli bence- kavramam yıllar aldı. Kimbilir kaç kere enayi durumuna düşmüşümdür! Bazan, bu saf soruya takılmamdan ötürü bilmeyerek, bazan hatır için çiğ yalan da yutulur avuntusuyla bile bile... Pişman mıyım? Hayır... Karşınızda iflah olmaz bir yalancı varsa, bu özelliğini sırf üstünlüğünün tadını çıkarmak için kullanıyorsa, uğraşmaya değmez. Tabii sizden yalanını desteklemenizi beklemiyorsa, yalnızca atıp tutuyorsa.

Söylediklerimden, yalan söylemeyi beceremediğim sonucunu çıkarmayın. Kendilerine sorulan, "En beğenmediğiniz huyunuz nedir?" sorusuna, "Dürüstlüğüm, yalan söylemeyi asla beceremem," yanıtını verenlerin acıklı masumluğuna bürün-mektense düpedüz ahmaklığı, yani iyi dinleyici rolünü benimsemek daha kolay bence. Yaşamım süresince karşılaştığım, değişik tınılar ve renkler seçmiş yalancıların tökezledikleri nokta ortaktı: dinleyicilerinin onlar kadar zeki olabileceğini hesaba katmıyorlardı. Bu büyüklenme duygusu, desteksiz atışlarını gülünesi bir boyuta vardırmalarına yol açıyordu. Hiç unutmam, akıllı başlı sandığım bir tanıdığım, sırf tepkilerimi sınamak amaayla aynı gecede -on dakika içinde- beni önce frijid, sonra lezbiyen, en sonunda da feminist olmakla *suçlamış,* tam isterikliğimde karar kılacakken uygun bir dille kapı dışarı atılmıştı: bence beynine kan gitmiyordu; sigarasını bitirdikten sonra -tabii isterse yolda da içebilirdi- kalkıp evine kadar yürüse açılırdı belki.

Bu tür deneyimler, yalan söylemenin zahmetli, titizlik isteyen bir uğraş olduğunu öğretti bana. Önceleri de seziyormu-şum ki sevdiğim kişilere, "Ne olursun yalana zorlama beni, söylemesine bal gibi söylerim de sonra senden soğurum," uyarısında bulunmayı aksatmamışım. Belki de uydurma ya da kurmaca yeteneğimi bir tek insanı *kandırmaya* harcamaktansa birçok insanı *inandırmaya* yönelik bir meslekte değerlendirmemde bu sezginin payı büyüktür. Yazarlık, uydurma yeteneği için biçilmiş kaftan. Ne var ki okurunuzu her dediğinizi yutmaya hazır bir enayi gibi görüyorsanız çuvallamanız kaçınılmaz. Nasılsa o sizin neyi, nasıl, ne adına *uydurduğunuzu* keşfetmiştir. Onun gönlünü kazanmak uğruna giriştiğiniz olmadık cambazlıklarda, günün gözde eğilimlerini kollama hevesinizde bir yalan kokusu alacaktır. Çok yeni bir yazar olsanız da aynı yazgıdan kurtulamazsınız. Uydurduklarınızda tutarsızsanız, ikinci kitabınız, birinciyi geriye doğru silebilir.

Uydurmakla yalan söylemek arasındaki fark üstünde dururken en önemli ortak öğenin tutarlılık olduğunu belirtmek istedim. Şimdi, diyelim bir tek insanı kandırmak için canla başla bir yalan tasarlıyorsunuz. Tıpkı bir kurmaca ürünü hazırlarca-sına ya da kusursuz bir cinayet işlercesine çalışacaksınız. *Crime parfait* diye birşey olamaz saplantısını bir kenara atın. Düşünün ki bizler, yalnızca failleri meçhul olmayan suçlardan haberliyiz, meçhul ustaları tanıma olanağımız hiç yok! İkincilerin yer aldığı karanlık dosyanın kabarıklığı yolumuzu aydınlatabilir:

Kusursuz bir yalan *işlemek* istiyorsanız; öyküyü iyi kurun:

a) Önce atmosferi saptayın. Kurbanınızın nasıl bir ortamda gevşeyeceğini, silahsız kalacağını, bu uğurda sizin neler yapabileceğinizi kendi kendinize sık sık yineleyin.

Sıra ayrınhlarda:

b) Önceden listesini çıkarthğınız ayrıntıların hangilerini yalanın bütünlüğü içinde eriteceksiniz? Hangilerini ağızdan kaçmış izlenimini pekiştirmeye ayıracaksınız?

Yorulduğunuzun farkındayım. Ama bu kadar uğraştığınıza göre çabanıza değsin bari. Birkaç iş kaldı geriye.

c) Sahiciliğin baş koşulu sayılan içtenlik-sıcaklık ile gerçek-lik-nesnellik/ uçukluk-marjinallik/popülerlik-benimsenirlik dengelerini iyi tutturdunuz mu? Sıralanış düzenleri değişse bile hepsi yerli yerinde mi? Bir daha bakın.

İşte vurucu an geldi: yalanınızın doruk noktası. Artık söyleyin de kurtulun bari.

Şeytansı sayılabilecek bir öykü kahramanı yaratmaya çalışırken bu sorular aklıma geldi.[1] Onu ben uydurdum da yalanlarını uydurmak başlıbaşına bir sorundu. Günlük yaşamın yalancısıyla yazarın uydurduğu arasına bir set çekmek nasıl güçtü! Dahası, öyküde yazar-sesinin yer almayacağına karar vermiştim. Okurun kulağına yalnızca öykü kişilerinin sesleri gelecekti, o kadar. Bu sinir-yıpratıcı çaba sırasında siyasilerimizi düşündüm. Hiçbirinin kendi mesleğindeki yeteneğini görememem bir yana, özü bir ölçüde farkedilmez incelikte yalanlar söylemeye dayalı gündelik politikayı neden seçtiklerini kavrayamadım. Uydurma ya da kurmaca bilincine uzaktılar, ama neden doğru dürüst gündelik bir yalan bile söyleyemiyorlardı? Yalanın haysiyetini de umursamadıklarından mı?

J. L. Borges, "Hain ve Kahraman İzleği" adlı öyküsünde hain ile kahraman kavramlarının çağlara göre nasıl değiştiğini, gerçek yaşamdan ve edebiyattan örnekler vererek, tutkun olduğu döngü formu içinde inceler. Farklı tarihlerde, farklı mekânlarda geçen, birbiriyle bağlanhlı görünmeyen olayların kahramanları zamanla düpedüz hain, hainleriyse kahraman sayılabilirler.

İhanet, bütün dillerde tumturaklı bir sözcük. Taşıdığı suç yükünün ağırlığından olsa gerek. Halkımızın sonradan değil doğuştan hain kişilere *hayın* demesi bir ayrımın altını çiziyor. Hayın, doğası gereği öyledir de hain, bu özelliği bilinçle edinir. Bir zaman adandığı davaya ya da ilkeye yüz çevirmekle yani yalnızca dönek olmakla yetinmez sözgelimi, eskiden militanlığına sıvandığı bir örgütün çökertilmesi için canını dişine takıp itirafçı olur. (O yüzden itirafçıların bağışlanması, bana göre hainliğin bir kereye özgü bir davranış sayılması gibi bir saflık-tan(!) kaynaklanıyor, bir anlamda hainliğe kahramanlık yakıştırıyor.)

İhanetin iki kişilik ilişkilerde kullanılmaya elverişsiz bir sözcük olduğuna inanıyorum: yazarın okura, okurun edebiyata, magazin dilinin edebiyat

diline ihanetinden sözedilebilir de diyelim Ayşe, Mehmet'i ancak *aldatabilir* ya da tersi, Mehmet onu *uyutabilir.* İkisi arasında birşey. Oysa ihanetin toplumu (en azından bir kesimini) yaralayan bir boyutu var.

Yıllardır inişsiz çıkışsız, başarılı bir çizgi izleyen sevdiğim şarkıcı (bir zaman yani) Elton John'un Marilyn Monroe için bestelediği, sonra ikinci bir efsane saydığı Lady D.'ye uyarladığı şarkıyı dinlerken sırtıma bir bıçak sokuldu sanki. Marilyn Monroe, ondan zorla bir şarkı istememişti ki. Ayrıca, iki efsane kadın arasında hiçbir benzerlik yoktu, genç yaşta ö^^^n ^ şında.

Norma Jean, yetimhanede büyümüş, sorunlu bir Lady D. ise soyluluğun temsilcisi bir prense gönül vermiş (mi?) sözümona mahzun bir prenses. Balayında kocasıyla arasında baştan sezemediği bazı pürüzler çıkınca çenesini tutmuş, ona iki veliaht sunduktan sonra avuntuyu başka erkeklerde aramıştı. Ne garip, Kraliyet Ailesi'nin bu demokrat Florence Nightin-gale'i zavallılarla hastalara kendi kesesinden yardımda bulunacak güçteyken, bir misyoner sıfatıyla dünyayı dört dönmüş, öncü rahibelerin çağrısına koşmuş, kişisel ilişkilerindeyse sıradan insanları değil ya yakışıklı ya paralı erkekleri seçmişti. Papa-razziler baştan beri hep yanındaydılar. Acaba ölümün eşiğinde onlardan son bir fotoğrafı neden esirgemişti ki?

Marilyn Monroe'nun yaşamındaki erkeklerse, onun beklentilerinin bir göstergesi: Başta, çocukluk yıllarının bunalımlarını atlatmasına yardımcı olabilecek belki biraz kabasaba ama babacan, sevecen erkekler. Sonra da kültürüyle besleneceğini umduğu Arthur Miller.

Yaşadığı açmazlardan kurtulamayacağını anlayan Marilyn, sonunda canına kıydı. Monarşiye ders verdiği varsayılan, bütün dünyayı geçici magazin gözyaşlarına boğan mutsuz Lady D. ise, hayranları sayesinde en azından gömülme töreniyle monarşinin anıtlaşmış bir parçası oldu.

Peki, yılların verimli şarkıcısı Elton John'a ne olmuştu da D. için başka bir şarkı besteleyememişti? Biri yaşarken efsane kahna yükselmiş, öteki magazin efsanesi iki kadını birleştirecek ihanet gücünü kendinde bulurken "rüzgârdaki mum" gibi titrememiş miydi?

Şimdi ne ülkeler aynı, ne tarihler, ne de kişiler efsane özelliği taşıyor. Cemal Süreya bana yazdığını söylediği şiirlerini bir kızgınlık ânında geri almış, başka birine ithaf etmişti. Doğrusu, benim için büyük bir yıkım değildi, nasılsa şairlerin aşkı dile getirme yordamının kendilerine özgü olduğuna ve aşk-nesnesi-ne göre değişmeyeceğine inananlardanım. İthafsız aşk şiirlerini yeğlerim zaten. Ama son yalardaki karşılaşmalarımızdan birinde Cemal, kitabın yeni basımında şiirlerini yeniden bana adayacağını söylediğinde tepem attı. Okurlarını keyfince yanıltmayı kendine nasıl yedirebiliyordu? Kahramanca karşı çıkhm bu öneriye, nedenlerini sıralayarak. Sonra haince ekledim: "Bilirsin, ben ıskarta mal sevmem."

1

"Yavruağzı" (Aramızdaki Şey). (T.U.)

Eski bir öykümde genç kızlığımı şöyle bir saptamayla anımsatıyorum kendime:

"On dört yaşından sonra, tutulduklarına hep anlayış, sevecenlik ve dostlukla yaklaşmayı öğrettin kendine. Yaz geceleri, sevdiğinle sevgilisinin en az yirmi adım ötelerinde yürüyüşlere çıktın. Onlar öpüşürken bir bahçe duvarına iliştin, bekledin, yaz gecesinin, yaz göğünün tadını çıkardın. Yalnız denize gerçekten âşık olabileceğini ve bu sevginin süreceğini düşündün, mutlu oldun."

Haklıymışım. Bugüne kadar elimde olan ya da olmayan nedenlerle, bazan bile-isteye, bazan ister-istemez aşktan (aşklardan) kolaylıkla caydım da denize duyduğum aşk hep yerli yerinde kaldı. Kimileri bu özelliğimi burcuma, balık olmama yorabilirler. Daha iki aylıkken, sıcak suyla değil, bahçede, ılık ilkyaz güneşinde ısınmış suyla doldurulmuş küçük bir küvette yıkandığımı bilenler, değişik psikolojik yorumlar getirebilirler. Bu bilgilerden yoksun olan, yine de öykülerimde ve yazılarımda denizin çoğu zaman bir *başkişi* katına yükseldiğini farkeden-lerse bu eğilimimle özgürlük tutkusu arasında bir bağlantı kurmaya çalışabilirler. Bütün bu görüşlerde haklılık payı var.

Burçlara neden inanmadığım beUi başlı bir yazı konusu da, burada balık-burçlularda gözlemlendiği ileri sürülen el ve ayak bilekleri rahatsızlıklarını sıkça çektiğimi söyleyebilirim. Uzun süre daktilo başında otursam bileğim şişer, bir kilometre yürü-sem ayaklarım. Bu yüzden pabuç satıcıları bayram etseler yine iyi, ama edemezler çünkü yolun geri kalan bölümünü pabuç değiştirerek değil çıplak ayak yürürüm. Bitirilecek bir yazı varsa şişmiş bileğimi dinlendirmek yerine sıkı sıkı sarıp ona haddini bildirmeyi yeğlerim. Yüzgeç olmakta bunca diretiyorsalar başka bir bedeni seçseydiler!

Su ile ilişkilerime gelince... Suların kesik olması benim için öylesine katlanılmaz bir tedirginliktir ki bir süre sonra suyun gelip gelmediğini anlamak için muslukları kurcalamaktan vazgeçip, "Hiç akmazsa ne yaparım?" üstüne kafa yormaya başlarım. Bir zamanlar, tanışlarımı "yıkayıcılar" ve "siliciler" olarak iki kategoriye ayırmıştım şakadan. "Siliciler", az suyla çok iş başaran, diyelim bir balkonu bir kova dolusu

deterjanlı suya bezlerini sık sık batırıp sıkarak tepeden tırnağa silebilen ve gerçekten pırıl pırıl hale getiren kişilerdi. Oysa "yıkayıcılar" aynı temizliği üç kova suyla sağlayabiliyorlardı. üstelik, balkonu yıkadıktan ve yalınayak süpürdükten sonra bir kova su dökünmekte kararlıydılar. Bir yıkayıcı sıfatıyla bu eğilimim üstüne düşündüm. Hiçbir şeyi saçıp savurmamak üzereyetpti/jJmeme kar_pın su dendiğinde bu iJ.ke işlemiyordu. Yine de sınıfsal bir tavırdan kaynaklanıyor olabilirdi bu savurganlığım. Ama balkonu kışın haftada bir kere yıkamasına izin vermesem bizde çalışmadığı günlerde de koşup yıkamaya hazır temizlikçimi -benim kadar yıkayıcı Zeynep Hanım'ı- görünce konunun sınıfla bir ilgisi olmadığını kavradım:

—N'olur biraz su kalsın. Balkona zaten çıkmıyorum. Su, iki gün gelmeyebilir.

—Kalacak da ne olacak hanımefendi? Dökelim gitsin. Gelmezse zaten gelmez. Hem şu kadarcık su neye yaracak ki? Bari içimiz açılsın.

Sözü biraz döndürüp dolaştırdıktan sonra John Cheever'ın "Yüzücü" öyküsüne getiriyorum. Gerçi o öyküdeki yüzücü, alkolde de yüzmektedir, çok yakın bir geçmişte nelere uğradığını bile anımsayamamaktadır. Bilinmeyen bir nedenle, yaşadığı küçük Amerikan kasabasının bütün havuzlarını yüzerek evine suyolundan dönmeyi kararlaştırır. Özel havuzların kiminden kovulur, kiminde yarım yamalak bir ilgi görür. Sonunda, nice vartayı ve aşağılanmayı atlattıktan sonra bir halk-havuzunda bulur kendini. Yorgunluktan tir tir titrese de suya dalar. Toplar, çocuklar, botlar yolunu keser. Yüzmenin hiçbir anlamı kalmamıştır.

İstanbul'da artık girilemeyen denizin yerini tutmaya hazırlanan havuzların birkaçında yüzmeyi denedim. Aşağı yukarı aynı duyguyla ayrıldım hepsinden.

Havuzları seçenlerin çoğu yalnızca güneşlenmek, yanmak istiyorlardı. Havuza terlerini atmak için giriyor, merdivenden pek uzaklaşmadan bir-iki kere dalıp çıkıyorlardı, o kadar. Özellikle son moda mayolar giymiş kadınlar.

O yüzden de havuzlar, ya onların para ve üyelik güvencesiyle şımartılmış, her türlü suyun başını tutmak üzere yetiştirilmiş şamatacı yavrularına ya da

havuz işleticisinin havuzu köyündeki çay satan akrabalarına hizmet veriyor. Apayrı sınıflardan gelme, yaşları on da yirmi de olabilen bu şamatacılar, canhıraş kulaçlar atmaya çalışarak, üstünüze su sıçratarak/ bağırıp çağırarak egemenliklerinin tadını çıkarıyorlar. Aralarında fark yok mu? Elbette var. Zengin çocukları başınıza daha iyi cins toplar fırlatıyorlar, havuza botlarını in-direbiliyorlar. Yoksullarsa -yüzme bilmeseler de- suya ters takla atarak dalmayı, kenarda itişmeyi göze alarak yiğitliklerini sergiliyorlar. Anneleri güneşte mayışıp kalmış iki-üç yaşındaki bebekler, bu tehlike çemberinin içinde başıboş dolaşıyorlar. Hamam sefasının havuza tercümesi denebilir bu curcunaya.

Lüks otellerin daha ayrıcalıklı toplu küvetlerini, oradaki Türkiye manzaralarını bilmiyorum, ama bu kadarı yeterince açıklayıcı bence:

Her iki kesim de yüzme bilenleri ve suyu sevmiyor. Havuzun boşça bir ânını kollayıp yüzmeye kalkıştığınızda ortak cephenin soğuk, düşmanca bakışlarını sırtınızda duyuyorsunuz. Düzgün attığınız her kulaç, aleyhinize yazılan bir puan! Yüzmeniz onların gözünde bir gösteri olunca gözaltındaymış duygusuna kapılıyorsunuz. Havuzun ıslak havlu kokan kloru, içinde yüzen küçük siyah lifler yetmiyormuş gibi, önünüz kesilmeden atabileceğiniz on kulaçtan sonra eliniz soğuk çinilere değiyor zaten. Onlar haklı, çünkü kendi aralarında eğleniyorlar, siz yüzmek istiyorsanız buraya neden geldiniz ki? Yüzmek, denizin bütün gürültüleri sindiren, size tekbaşınalık duygusu veren enginine açılmak demek değil midir?

Yine eski bir öyküde zincirlere vurulmuş bir deniz karabasanından sözetmiştim. Meğer bir önseziymiş. Galiba en iyisi denizi de yüzme aşkını da unutmak; Türkiye'nin kollektif, daracık yıkanma havuzunda dönenip debelenmeyi öğrenmek.

Bir kentin mimarisiyle o kentte yaşayanlar arasında ne tür bir etkileşim vardır?

Doğrusu bu soruyu yanıtlamak, bir edebiyatçıdan çok bir mimarın, bir toplumbilimcinin işi. Ama öykülerinde kurmaca-ya (yani bir anlamda mimariye) ağırlık tanıyan ve bu soru üstüne yıllardır düşünen bir edebiyatçı da konuya ucundan kıyısından yaklaşabilir belki:

Geçmişin ya da şimdinin yetkin yapıtlarına gözathğımızda sanatçının/edebiyatçının kişisel üslubunda, yaşadığı kentin izlerini görürüz. Kent; yapıları, caddeleri, sokakları, genel havasıyla çok özel ve farklı üsluplara damgasını basmıştır sanki. O kadarına ki yazar öykünün geçtiği kentin adını vermese bile, diyelim Kuzey Avrupa'da mı, Orta Avrupa'da mı, Amerika'nın güneyinde mi, Akdeniz yöresinde mi olduğunu ilk birkaç paragrafta sezeriz. Yazarın adının ya da yapıhn başkişilerinin adlarının verdiği basit ipuçlarından sözetmiyorum tabii. Bir örnek gerekirse, Cortazar ile Marquez kendi ülkelerinin dışında yaşayıp yazsalar da yapıtlarında "ilk" kentlerinin seslerini, kokularını, renklerini yakalayabiliyorsunuz, anlatılan mekânlar bambaşka, edebiyata bakış çok farklı olsa bile.

Bir arada kent tanımını biraz açmak işimi kolaylaştırabilir. Herhangi bir kentten sözetmiyorum çünkü. Kasaba irisi illerle eyaletler de az değil dünyamızda. Başkentimiz Ankara gibi oldukça düzayak, yaşamayı kolaylaştıran, güvenli yerleşim bölgeleri... Onların sokakları cetvelle çizilmişçesine belli aralarla caddelere açılır. Yayan dolaşsanız bile umulmadık bir çıkmaz sokakla, birdenbire karşınıza çıkan bir deniz ya da göl görüntüsüyle sizi şaşırtma olasılıkları yoktur. (Dikkat! Mimari, düşgü-cünüzü, serüven duygunuzu elinizden almak üzere.)

Kent sözcüğü yerine metropolü seçmem gerekiyor anlaşılan. Gelip geçenlerin, göçüp kalanların farklı yaşam ve kültür anlayışlarıyla beslenen büyük kentse, size kolaylıklarla değil, tam tersine güçlüklerle dolu bir yaşam sunar. Günün en yeni eğilimlerini ancak onun sokaklarında, onun meyhanelerinde, onun gecekondularında, onun kültür-sanat merkezlerinde yakalayabilirsiniz. Mozaiğin hangi parçasına oturacağınız size bırakılmıştır.

Günlük keşmekeşte nice tedirginliklere katlanarak yaşayabilmek, büyük kentin ilk sınavına katılmanın başkoşuludur. Bu sınavdan geçen, gecekonduda yaşıyorsa barınağının her an yerlebir edilme korkusuyla içiçe olsa bile onu onarmaktan, her gün biraz daha güzelleştirmekten kaçınmaz; sanatçıysa, yapıtlarının ilgi görüp görmemesine aldırmaksızın bildiğince yaratmaktan geri kalmaz. Büyük kentin bu kıpırtılı enerji bağışı karşılığında yerlilerinden beklediği, kendi geçmişini, görkemli siluetini ayakta tutmaları olsa gerek. Bu etkileşim dengesi bozulduğunda, ne kentte ne de sakinlerinde direnme gücü kalır herhalde. Özgün çizgileri gitgide silinen,

zaman içinde herhangi bir kente dönen metropolün sakinleri sakinliği bir yana bırakıp birbirlerinin boğazına yapışmaya başlarlar; aydınlar, bu olguyu denetimsiz göçlere bağlarken, yeni göçenler, yalan vaatlerle kendilerini kandıran, taşı toprağı altın olduğunu duydukları kente kendi kültürlerini bir türlü tamtamına taşı-yamamanın baş sorumlusu olarak aydınları görürler. İki görüşün de bir bakıma haklı olması konuyu büsbütün karmaşıklaştırıyor, değil mi?

Artık İstanbul'a iyice yaklaştığımıza göre Tevfik Fikret'in önceden bu kente yağdırıp sonradan "Rücu" adlı şiiriyle geriye aldığı hakaretlere değinebiliriz. Şairin oldukça maço bir ağızla kaleme aldığı, İstanbul'u 'bin kocadan arta kalan bir bakire' diye tanımladığı "Sis" adlı ünlü şiiri, bugün yalnızca metropollerin dişil özelliklerine değinmesiyle dikkati çekebilir ancak. Onun her güzel, albenili kadını (hatta kenti) fahişe saymasını, bir ölçüde yetiştiği toplumun değer yargılarına bağlayabiliriz, ne de olsa o toplumda erkeklerin değil bir bilezik, bir zincir, bir küpe takmaları, kolonya sürmeleri bile kadınsı bir eğilimin belirtisiydi. Gerçi günümüz toplumunda da ezici çoğunluk, süslenmenin yalnızca kadına yaraştığı görüşünde. Dünyanın her yerinde kadının süslenmesi köklü bir gelenek olarak yerleşmiş, bu özgürlüğünü dilediğince kullanabilir kadın, ama aşırı gitmemek kaydıyla-bu aşırılığın nerede başladığını, nerede bittiğini de elbette ki meşum bir kadın çekiciliğindeki metropol değil, ona sahip olan erkekler kararlaştıracaktır.

Bizimkinden bir önceki kuşağın son yıllarında, düğme, eldiven, kemer ve astarlık kumaşa ayrılmış dükkânlarıyla daracık pasajlar vardı İstanbul'da; onların da son yıllarına yetiştim; hepsi kaçan çorapları "çeken" madamlarla birlikte tarihe karıştılar. Bu değişim olağan sayılmalı. Hazır giyim alışkanlığı yerleşmişse, terziye diktirilecek özel giysiler için gereken düğmeleri satan düğmecinin ne işlevi olabilir? Kemerle şapka artık sıradan kılık tamamlayıcıları sayılıyorsa, çantalar markalarına göre belli başlı mağazalarda bulunabiliyorsa, ustaların elinden çıkma çok daha pahalı, seçkin ürünlere neden gerek duyulsun? Standart çorapların kaçığını çektirmekse ancak kaçıkların işi olmalı. Eldiven pek görülmüyor ortalıkta: daha çok lüks araba ya da motosiklet sürücülerince kullanılıyor, bir de çoğu kere gülünç bir aksesuar olarak şarkıcılar ve sunucularca.

Çağdaş dünyada birey -çok zengin değilse- özel beğenisinden vazgeçmek zorunda. (Dikkat! Kent de payını alıyor bu sıradanlaşma eğiliminden.)

Burjuva modasının kurallarına uymamayı, yani giyimde renk ve doku uyumu gözetmemeyi bir tür başkaldırı gibi görenlerle üstlerine rastgele birşey geçirenler birbirinden ayırt edilemiyor kent kalabalığında. Kendi aralarında türban ve par-dösü modasını yaratan kadınlarla çılgın giyindiklerini sanan bazı genç kızlar dışında. Yoksa bir marka saltanatıdır gidiyor. Sayın Yıldırım Mayruk bir söyleşimiz sırasında, modanın boyunduruğuna karşı çıktıklarını ileri sürenlerin, bu kere de bu tepkiyi çoktan öngörmüş modacıların onlar adına tasarladıkları çılgınlığa boyun eğdiklerini söylemişti. Bir zamanlar eski ve yeni kesimleriyle kozmopolitliğinin özgün çizgilerini yansıtan İstanbul bir bütündü, en büyük özelliği de buydu zaten. Şimdilerdeyse değil kendisine yaraşmaya çalışmak sanki kent kültürüne uymamakta direnenlerin çabalarıyla bir kişilik yarılması yaşıyor. Derinden yaşadığı bu yarılma, aykırı öğelerin yüzeye çıkıp tek tek sırıtmasıyla çiçek bozuğu bir yüze çeviriyor görünümünü.

İstanbul, kentlileriyle etkileşimi kopmuş kentin en aanılası örneklerinden biri.

Yemek yemek, yalnızca karın doyurmak anlamına gelseydi, kültürle fazla bir bağlantısı olmazdı. Hele açlık çeken ülkelerin yurttaşlarının yemek seçme hakkından yoksun kaldıkları düşünüldüğünde. Bu durumda atılacak ilk adım, açlıkla boğuşan ülkelerin iktisat siyasasını tokluk çekenlerinkiyle karşılaştırıp birtakım sonuçlara varmak, aradaki uçurumu kapatmak için neler yapılabileceğini araştırmak olurdu herhalde. Gelgele-lim bu ilk adım bile çıkar çatışmaları, devletlerarası sürtüşmelerle engelleneceğinden, iki tarafı uzlaştıracak bilimsel çözümler bulunana kadar günümüzde yaşananlar, zamanla daha bir somutluk kazanırdı:

Sık sık doğal afetlerle ya da devletin ilgisizliği sonucu olağan afetlerle karşılaşan ülkelerde yaşayanların, deprem, sel felaketi, çığın yanısıra çöp patlamalarının, kaçak yapılaşmanın vb bedelini karakışta sokakta kalarak, kuyruklarda ekmek ve çorba tayını bekleyerek ödeyenlerin sayısında belli bir azalma göze çarpardı. Zaten hastanelere düşseler de bulanık bir suyun içinde yüzen birkaç et parçacığıyla doymak zorundaydılar.

Açlığın bir yazgı gibi bindirdiği ülkeler, kendilerine kampanyalarla, konserlerle destek verecek -tabii bu arada ceplerini şişirecek- ünlülerin yolunu beklerken yeni Adem ve Havvaları-na insandan arınmış tertemiz bir doğa bırakırlardı!

Tok-ülkelerdeyse, yurttaşların oburluktan çatlamalarını önlemek için her gün yeni yeni sağlıklı perhiz reçeteleri keşfedilir; bunlar mucizevi zayıflatıcı ürünlerle birlikte piyasaya sürülürdü: Böylelikle sağlık, devletten sorulmazdı.

Bu kara mizah örneklerini vermemin nedeni açlık konusunun şakaya gelir yanı olmadığını vurgulamak. Yemek kültürüyse ikinci aşamada, bir kahkahanın iki pirzola etmediği, tam tersine ancak iki pirzola yemiş birinin *belki* gülümseyebileceği noktada gündeme geliyor. Şöyle bir soruyla: Kamı doymuş kişi doygun sayılabilir mi?

Yemek kültürü derken, sofra kurmada gözetilecek resmi çatal-bıçak-kaşık-tabak-bardak dizme kurallarından, hangi yemeğin hangi içkiyle daha iyi gideceğini bilme görgüsünden sözetmiyorum. Sofraya oturanların uyması gereken inceliklerden de. Ne de olsa şarap sevmeyen, pirzolayı sıyıran, şeftaliyi bıçakla soymayı beceremeyen, ıstakoz bacağını oyuncak marangoz aletleriyle değil dişleriyle kırmayı yeğleyen benim gibi birinin bu kültüre bir katkısı olamaz.

Ama deminki soruyu, "Hayır," diye yanıtlayacağım kesin. Müziğin ruhun gıdası sayılabileceğine inandığımdan değil. Alıştığı yemeği yeme anlayışından, geleneğinden koparılmış kişinin geçmişinden yoksun kalacağına, onu özlerken bambaşka bir açlık çekeceğine inanıyorum da ondan.

Mutfak kavramı, belki burada ışık tutabilir dediğime. Sözgelimi Osmanlı ya da Fransız mutfağı dendiğinde, o özel yemeklerin çoğunu tatmamış olsanız da kastedileni çağrışım aracılığıyla kavrarsınız. Osmanlı mutfağının özenle kaynaştırılmış etlerle sebzelerin başı çektiği yemeklerden, Fransız mutfağınınsa çoğu zaman bağımsız pişirilmiş etlerle, sonradan haşlanarak o etin yanında sunulan sebzelerden oluştuğunu anımsarsınız. Birincide ortak bir beğeni, bir paylaşım baskındır; ikincideyse size özel beğeninize göre -çeşitleri zengin sosları da hesaba katarsak- kişisel damak tadınıza uygun

bir yemek kotarmak hakkı tanınır (Tabii imambayıldının ya da hünkârbeğendinin kıvamına nasıl karışamazsanız, Fransız mutfağının geleneksel yemeklerinin özel bileşimine de itirazda bulunamazsınız, o başka).

Osmanlı'da *mutfak,* ailenin sıcak bir sofrada buluşup yiyeceği yemeklerin hazırlandığı yerdi; türlü, dolma, mantı gibi zahmetli, el alan yemeklerin özel günlerde hazırlanması o yüzdendi sanırım. Denilene göre Macar mutfağının ünlü gulaş'ı,

Osmanlı ordusunun karavanası "kulaşı"ndan türemiş. Gulaşa defne yaprağı atmayı ilk hangi ulus akıl etti, bilmiyorum.

Hangi geniş mutfak?

Bildiğim tek şey, dünyanın en yiyici ülkelerinden ABD'nin bir mutfağının olmaması. Ne yazık! Bu ülkenin güneyinde yaşayanlar, orada yetişenler, somut mutfağı neredeyse evin öbür bölümlerine taşacak kadar geniş tutsalar da, o bölmede kurulan sofraya şükür dualarıyla oturup kalksalar da dünyada geçerli bir mutfakları yok; zaten çoğu büyük kentte mutfak, aile bireylerinin istedikleri anda içinden stok içecekler ve konserve yiyecekler çıkarabildikleri, yalnızca kendileri için hazırlayacakları sandviçlerin kahklarını bulabilecekleri bir buzdolabı ile sabahları kahvalhda ayaküstü ilişecekleri tezgâhımsı bir masayla sınırlı. Ansızın bastıran dostlar için köşedeki pizzacıya, Meksika börekçisine, Kanton pilavı yapan aşçıya. bir telefon etmek yeter. Evlere-servis o kadar gözde ki kılınızı bile kıpırdatmadan Çin yemeklerinden, Vietnam spesiyalitelerine kadar her kültürün mutfağını emrinizde bulabilirsiniz. Üstelik, mutfaktaki ufacık tezgâha sığışılamayacağına göre konuklarınızla koltuklarınıza ilişip siparişle birlikte yollanan plastik tabak-çanağı kullanarak bulaşık çıkartrnayabilirsiniz.

Bah'da, durmaksızın bir koşuşturma ve rekabet içinde yaşayan insanların ayaküstü atıştırma, abur cubur tıkınma alışkanlığı edinmeleri pekâlâ anlaşılabilir. Bir gün -olmaz ya oldu diyelim- aç kaldıklarında özledikleri yiyecek sayısı üçü-beşi geçmeyeceğine göre şanslı bile sayılabilirler. Hamburger bulunamıyorsa gritts bulunur.

Peki bizlere ne oluyor? Neden lokantalarda pek fazla emek ve zaman istemeyen basit bir zeytinyağlı yemek bulmak bile güçleşiyor gitgide? Taze sebzenin, taze meyvenin bol bulunduğu ülkemizde nedense ithal konserve yiyecekleri yeğledik.

Bilemediniz on yıl önce, çevrede oturanları dumanla tedirgin etmemek ya da kokusuyla imrendirmemek için bahçedeki/balkondaki mangalın ne zaman yakılabileceğini titizlikle saptardık. Şimdilerde sokaklarda, caddelerde yürürken haşlanmış patateslerin içine doldurulmuş cıvık maddeleri kaşıklayan, yanınızdan geçerken onları üstünüze başınıza bulaşhrmaktan geri kalmayan özgür ayakta-yiyicileri gördükçe bir zamanlar biraz bağnaz saydığım bu törenin Müslümanlıktan değil uygarlıktan kaynaklandığına inanıyorum. İsterseniz Passolini'nin filmlerine bir gözahn. Gog'u okuyun; oburluğun, özellikle eto-burluğun zamanla bir tür yamyamlığa nasıl dönüştüğünü görebilirsiniz bu örneklerde, cinsel tutkuyu da içeren bir tür yamyamlığa tanık olabilirsiniz.

Yemek kültüründen yoksun olmak nerelere sürükleyebilir kişioğlunu? Hangi doyurulmaz açlıklara? Doyumsuzluk ne tür bir doyum duygusunun aşınımı yedeğinde gelecek?

Arkadaşımın gözleri görmüyor. ^mâ sözcüğünü körün inceltilmiş biçimi saydığımdan kullanmıyorum. Hadi, arkadaşımın hiç hoşlanmadığı bu tür yapay kibarlıkları bir yana bıraksam da acaba ona kör diyebilir miyim? En iyisi yazıyı okuduktan sonra siz karar verin. Dilimizde günlük konuşmalarda çok sık geçen bakma ve görme edimlerinin altını teker teker çizsem, yazı bir italik kaosuna dönüşecek; o yüzden lütfen vurgulanruzı kendiniz koyun.

Ortak bir dostumuzun evinde tanışmıştık. O gelmeden önce, önemli bir filmi izliyorduk videoda, bitmesine çok az kalmıştı. Konuşmamız sırasında gözümün arasıra filme kaydığını söylemiştim. Tıpkı ciddi birşeyler söyleyeceklerini kestirdiğim gözleri-gören dostlara arasıra yaphğırn gibi. Bence azıcık kaba bile görülebilecek bu davranış özelliğim, kibarlığımla açıklana-mazdı-neresinden baksanız.

Dernek açıklanabiliyormuş. Çünkü dostumun dediğine göre körlere acımayı iş edinenler, benzer durumlarda ya videoyu/televizyonu kapahyor ya da

kaçamak seyrediyorlarmış. Başlarını o yana çevirdiklerinde, seslerinin değişik bir yönden geldiğini hesaba katrnıyorlarrnış.

Kitaplarımın hemen hepsini okuduğundan benden tok-sözlü biri izlenimi almış, beklentisini boşa çıkarmamışım. Okumak sözcüğünden sonra duraladığırnı görünce ekledi:

—Yani, ya edebiyatsever dostlarım sevdikleri metinleri kendi sesleriyle kasete çekiyorlar benim için ya da ben Türkçesi ve sesinin tınısı güzel birilerine kaset doldurtuyorum. Tabii tam anlamıyla okumak sayılmaz, yine de...

Dönüş yolunda konuşmayı sürdürüyoruz:

—Tok sözlü dediğiniz için teşekkür ederim... Peki dış görünüşüm nasıl sizce? .

—Sarışına yakın, orta boylusunuz.

—Nerden anladınız?

—Hiçbir rengi tanımadığım gibi sarıyı da bilmiyorum. Ama o rengin de ayrımcıklarını Kafka'da, Dostoyevski'de gördüm. Boyunuzu kestirmekse kolay... Sesiniz omzumun altından geliyor. Sarışın olduğunuzun en büyük göstergesi de kokunuz.

—Sürdüğüm mü?

—Hayır kendinizinki.

Bu ilginç konuşmaya kendimi öylesine kaphrmışım ki caddede yeni açılan çukuru görmedim. Gözleri görmeyen biri için karanlıkla aydınlığın farketmeyeceğini unuttuğumdan mıdır nedir koluna girmiş, onu peşimsıra sürüklüyordum. İyi ki son anda o koluma yapışıp beni çukura devrilmekten kurtardı.

İkinci karşılaşmamızda beni bir kafe-barda ağırladı. Arhk hakkında yeterince bilgim vardı. Hukuk Fakültesi'ni birincilikle bitirdiğini, şimdilerde parlak bir avukat olduğunu öğrenmiştim. O da benim çok güç sandığım özel

yaşamına ilişkin sorular soracağımı ama kişisel yaşamına girmeyeceğimi biliyordu, ha-zırlıklıydı. (Bu konuşmayı sözcüğü sözcüğüne anımsamıyorum ama aşağı yukarı şöyleydi:)

—Giyiminizdeki renk uyumu şaşırhcı dedim. Bunu neye borçlusunuz?

—Bir tezgâhtara. Hep aynı mağazadan alışveriş ederim. Benim renk beğenimi bilir. Eve dönünce aldığım yeni gömlekle pantolonu -bazan kravatı- aynı askıya asarım. Temizlikçi hanıma askıların sıralanış düzenini değiştirmemesini, hele onlara asılmış eşyaları başka bir yere asla koymamasını rica ederim, çok kolay.

—Yazıhanenize gidip gelmek güç olmuyor mu?

—Her gün taksiye binemem tabii. Karşı kıyıda oturuyorum. Otobüs durağında bekleşen kişilere, otobüsün numarasını sorarım. Bu kadarak bağımlılığımız da olsun.

Son kuşkum da silindi. Görmeme özrüyle üne kavuşan bir hukukçu, TV dizilerindeki köpeğinin yardımıyla başarıya ulaşan dokunaklı kör dedektif değil karşımdaki. Neden evlenmediği belli. Onun deyişiyle sıradan evlilikler bile yürümezken önce kendisine sevecenlikle -kimbilir belki de acıyarak- yaklaşan bir eş, onun titizlikle sıraya koymaya alıştığı bu görevlerin bir bölümünü üstlenir, sonra da bir gün giderse, unuttuğu sistemi yeniden kurmak zorunda kalacak.

—Hesaba siz bakın isterseniz, dedi, garsona sormayayım. Zaten şu arkadaki masa tadımızı iyice kaçırdı değil mi? Herhalde posbıyıklı bir erkek masası.

Cüzdanını çıkardığında şaşırdım. En arkada milyonlarla beş yüz binlikler, sonra yüz binlikler, önde günlük yaşamı ya da bahşişi götürmeye yarayacak bozukluklar.

Hangi belgeyi nereye koyduğunu, hangi giysisini hangi askıya astığını şaşıran, cüzdanı karmakarışık bir bakar-kör sıfatıyla kendimden utandım. Zaten buraya birlikte gelirken sokağı atlamıştım; bana köşeyi geçtiğimizi rüzgârdan anladığını söylemişti.

Kişioğlu beyninin kaçta kaçını kullanıyor? Kullanamadığı yetilerin yerine hangilerini geliştiriyor? Bunlar önemli sorular. Benimki önemsizdi:

— Yani beni hiçbir zaman göremeyeceksiniz, değil mi? Ne kötü.

— Dediğiniz anlamda göremeyeceğim. Kendinize iyi bakın lütfen.

Not: Yazıda özellikle abarttığım *bakma* ve görme'leri gördünüz mü? Şu işe bakın! (T.U.)

Anan ile anılan ilişkileri, bazı okurların anımsayabilecekleri gibi dedim ya, üstünde sıkça durduğum bir konu, ilişkideki güzellik başı çekse de sahicilik ve ahlak payı da var bu kaygımda. Acaba sevdiği birini anma gereğini duyan kişinin bu bağlılığı hangi kaynaklardan serpiliyordur? Hele duygularını kâğıda dökme isteği... Okuduğum örneklerden yola çıkacak olursam, çoğunda anan-kişi, ya toplumda vefa diye nitelendirilecek bir erdemin peşinde koşuyor ya da anılanı geri plana itip kendini öne çıkarmak hevesinde. Yüzünü belki bir-iki kere gördüğü birini "üstadım", "beni yetiştiren" diye anıyor sözgelimi ya da "kaç kere uyarmışımdır onu" diye aşağılıyor. Anan-anılan dengesinde, özlenen serinkanlılığı gözeten yazıya binde bir rastlıyoruz.

Kesin birşey varsa, o da, anılanın kendisini her ananla zen-ginleşmediği gibi her ananın da andığıyla zenginleşmediği; dahası yitirilenin kendi gözünde taşıdığı değeri anlahrken sahicilikten sapıyorsa iyice fukaralaşacağı.

Konu, yitirilen bir yakınsa iş iyice karmaşıklaşıyor. Bu yakın, unutulmamış bir sevgili de olabilir, önemli bir sanatçı da, ortalıktan yok olan bir kedi de, kırılmış bir seramik çanak da. Ne de olsa yitirilenin değeri, ünlü ya da ünsüz, canlı ya da cansız olmasıyla ölçülemez. Diyelim, bir fotoğrafa, bir kitaba her gözattığınızda, sehpanın boş kalmış bölmesine baktığınızda, bir mırıltının eksikliğini duyduğunuzda yokluğuyla doldurur boşluğu, o yüzden de özel anımsanmalara gerek duymaz.

Turgut Uyar'ı hem bir yakınım hem önemli bir şair sıfatıyla hep anımsadığımdan onun için özel günlerde yazmayacağımı *Varlık* dergisinde çıkan bir yazımda belirtmiştim. Onun şiirini ve şiir üstüne düşündüklerini

unutmaya yüz tutmuş bir okur kitlesi kendisinin umurunda değildi ki *ben ister istemez* eşi sıfatıyla işgüzarlığa girişeyim? O, tanışmamızdan önce de Turgut Uyar'dı, ben ölünce de öyle kalacak.

Bu yazıyı yazmamın nedeniyse, genç bir kızın uzaktan yolladığı mektup. Yazıyı okuyunca bana küsmüş; Turgut Uyar'ı anan yazılarımı dört gözle bekliyormuş. Çok içten, çok dokunaklı bir mektup doğrusu. (Oysa o yazıda da benzer sakıncalara değinmiştim, umarım bu yazıyı okur ve ne demek istediğimi daha iyi anlar.) Ama benim de bu tür gerçekten vefalı okurlara bir önerim var. Neden anma günlerini ve yazılarını başkalarına devrediyorlar, kendileri bir girişimde bulunmuyorlar?

Ben, yerlerinde olsam herhangi bir tarihi seçerdim, ille bir yıldönümü gerekiyorsa Uyar'ın doğum günü olan 4 Ağustos'ta anılmasını yeğlerdim. Nasılsa şiirleri yaşıyor. Ölüm tarihini asla seçmezdim. Çünkü o gün, Celal Bayar'ın da ölüm günü. On-ca yıl yaşamış bu kurnaz ihtiyarın hiç değilse geceyarısından sonra ölmesini istemiş ama başaramamıştım.

Çocuğu olmamak, mutlaka talihsizlik anlamına gelmez (inanmıyorsanız çevrenizdeki çocuklara bir gözatın!) ama tarih-sizlik anlamına pekala gelebilir. Hayatın genel akışı içinde kaynayıp giden günleri, ayları, hatta yılları anımsamanızda en önemli nirengi noktası çocuğunuz oluyor. Burada çocuk sevgisinden sözetmiyorum. Çocuğun kişisel tarihinizi -ömrünüzü- bilinçle kavramanızdaki payını vurgulamak istiyorum yalnızca.

Diyelim evinizde ortalığı toplarken elinize bir fotoğraf geçti, bir kitabın arasından düştü. "Hangi yılda çekilmiş bu? Nerede?" sorusu sizi o yıla, o güne, o mekâna götürmekte gecikmez. Fotoğrafların arkasına tarih yazmasanız bile çocuğun üstündeki giysi bir ipucudur. Elindeki oyuncak da. "Haa! Tamam!" dersiniz. Sonra kendi üstünüzdeki giysiye kayar gözünüz: demek o yıllarda böyle bir giysim varmış, dersiniz. Hele günün modasını kollayan biriyseniz yıllar öncenin gözde giysilerine dalıp gidebilirsiniz. Fotoğrafın çekildiği tarihin yaz mı kış mı olduğu zaten bellidir de o günün ya da gecenin mutlu mu mutsuz mu geçtiği fotoğraftakile-rin yüzlerinden bellidir. Ama en çok çocuğun yüzünden. O, sa-kınmasız bir biçimde duygularını açığa vurur çünkü. Eline tutuşturulan oyuncağı bir sus-payı diye görüp görmediği bakışlarından bellidir. Bu kere de belli yıllarda moda olan oyuncaklara dalıp gidersiniz. Bu bir anlık aydınlanma sizi geçmişinizle

hesaplaşmaya kadar götürebilir: Acaba başka bir oyuncağı daha mı çok severdi? Bizimle lokantaya gitmeyi sevmiyor muydu?

O kadarla da kalmaz. Demek siz o sırada içinden fotoğrafın düştüğü kitabı okuyormuşsunuz. Nasıl bir kitaptı acaba? Bir daha gözatma gereğini duyarsınız. O yıllarda yanınızda taşıdığınız kitap, eğilimlerinizi ele verebilir. Çocuğunuzun (ilkokula) başladığı yıl, üniversite sınavlarına katıldığı gün, bir anı değeri taşımanın ötesinde yaşanan toplumsal çalkantılar, ekonomik güçlükler konusunda da uyarır belleğinizi.

Bu tanışma ânının kahramanı Lara'ysa yeni bir sayfa açtırdı bana. Şimdiye kadar hep uzakta ya da yurtdışında olduğu için pek tanışamamıştık. Bana (halasına) benzediğini duyuyordum da, benzerliğin nereden kaynaklandığını kestiremiyor-dum: İki yıl önce annesiyle birlikte uğradığında Patis diye bir arkadaşından sözedene kadar. Ona telefon edebilir miymiş? "Tabii istersen yatak odasından ara, belki özel birşey konuşursunuz," diye durumunu kolaylatmaya çalıştım. "Yoo," dedi, bizim yanımızdan etti telefonu! Patis'in numarasını bana da verir miydi? Verirmiş ama Patis birazdan tatile çıkıyormuş. Okuma yazma öğrenmeden gazetelere gözatan, daktilo yazan kız çocuğu, Patis'ten başka kime telefon eder ki?

İşte kendi çocukluğum bir yerlerden çıkıp gelmiş karşımda duruyordu!

Ondan birşey isteyecekseniz nedenini niçinini mantıklı bir biçimde açıklamanız gerekiyor, emir verirseniz hava alırsınız. Buna karşılık, kendisini anlama çabanızı görkemli oyunlar yaratarak ödüllendiriyor.

Asıl tanışmamız bu yaza denk geldi. Halası olarak bana "siz" mi "sen" mi demesi gerektiğini düşünüyor. Ben "sen" demesinde diretince ağzından kaçan "siz"leri özür dileyerek geçiştiriyor. Tam ona benim çocukken İnci adında düş ürünü bir arkadaşım olduğunu söyleyecekken Patis'i unuttuğunu anlıyorum, başka kurgulara uçuyor artık.

— Cahide evde kaldı, ben senin kedin olayım şimdi. Cahi-de olayım. .

İki üç günlük tatilde bile kedimi özlediğimi nereden kestiriyor?

— Cahide uyurken nasıl mırıldıyor? diye sorarak ciddi ve nesnel bir tavır takınıyor.

— Sen bildiğin gibi mırılda.

— Ama olmaz ki. Bak, ben Cahide'yim, sen Tomris'sin; doğru yapmamız şart, yoksa oyun düzgün olmaz.

Uykudan gözleri kapandı kapanacak ama kurduğu oyunu titizlikle götürmekte kararlı. Fiziksel benzerlikler bir yana aramızdaki özdenetim benzerliği korkunç. Tek benzemeyen öğe, onun insanlara sarılmayı sevmesi, ben o yaşlarda hiç sevmezdim. Ya da öyle mi sanırdım? Çünkü Lara'ya sarılıp yatmak şimdi bir şölen gibi. Pijamasının kıçını çekiştirmek, kuyruğunu çekmek oluyor kedinin. Kedi, size dönüp hiç aksatmadan miyavlıyor. Yüzüne dökülen saçları, ufak pembe topukları, o akşam birlikte Hint racası kılığına soktuğumuz oyuncağı Nok-ta'yla birdenbire bir bütün oluyor; 1996 yılında mutlu bir Temmuz gecesi.

"Acaba pencereyi açıp bir sigara mı içsem?" diye düşünüyorum karanlıkta. Ne de olsa daha çok Salinger'ın kahramanlarına yakın düşen bir çocukla -kendi çocukluğumla- yanyana-yım. Çağrışımlar tehlikeli.

Yüksek sesle sormadığım bu sorunun yanıtı hemen geliyor:

—Miyav.

Şile'de kumsalda yayılmış, denizin ve güneşin tadını çıkarmaya çalışıyorduk Artin'le. Geçen yaz.

Artin, eski gündökümlerime sıkça konuk olmuş kişilerden. Son yıllarda sayfalarıma pek sık uğramamasının nedeni, uzun süredir Chicago Üniversitesi'nde öğretim görevliliği yapması. Geçen yaz, şaşırtıcı bir öneriyle çıkageldi, "Hayır," demem kesinlikle yasakmış. İlkgençlik yıllarında psikoloji öğrencisiyken kimi günleriyle gecelerini -Ankara'da olsun, İstanbul'da olsun- paylaştığı o dönemdeki *Tomris Teyzesi'ni,* sonraki *Tom*-ns'ini kışın aylıklarından biriktirdiği dolarlarla ağırlamak istiyormuş; benimle uzun, kesintisiz bir başbaşalığı çok özlemiş. Hadi bakalım, tatile çıkıyormuşuz! "Olmaz," dersem kırılacağı besbelli. Peki.

İkram o kadar abartılı ki sigaramı bile kendim alamıyorum, odamda paketlerle sigara hazır duruyor. Araştırmaları için dünyanın dört bucağını dolaştı Artin; dün gece sabaha kadar, açık balkon kapısına karşın d^nanaltı etmeyi başardığım odamda, son yıllara ilişkin izlenimlerimizi aktardık birbirimize. Dünyaya genel bir kayıtsızlığın, bir vurdumduymazlığın egemen olduğunda birleştik. Bu eğilimin özellikle gençlerde ağır basması umut kınaydı. Önceleri asistanı olmaya can atan ama iş çalışmaya gelince kılını bile kıpırdatmayan zenci bir öğrencisinden sözetti Artin. Aylar sonra kızı uyarmak gereğini duyduğunda, "Böyle üstüme gelirseniz sizi ırkçılıktan mahkemeye veririm," yanıtını almış. Meğer ABD'de bu davalar çok yaygınmış; yargıçlar demokrasi sözcülüğünü kimseye kaptırmaya razı olmadıklarından herhalde, çoğu davayı zenci öğrenciler kazanıyormuş! Eee, etme-bulma dünyası. Şimdi çoğunluk, zencilerden yana.

—Irkçı *olmadığını* nasıl kanıtlayabilirsin? dedi Artin. Başıma böyle birşeyin geleceğini düşünemezdim.

—Senin yazgın bu şekerim, diye yahşhrdım öfkesini, Türkiye'deyken Ermeni olarak azınlıktaydın, Amerika'da Türk olarak azınlıktasın. Bak, çoğunluğa geçmek fırsah çıkmış karşına, sen kalkmış küsüyorsun!

Denizin ve güneşin tadını çıkarmaya çalışmak yetmiyor ar-hk: Kıyıya sabahtan inenlere ikindiciler de kahlınca gürültüye ve müziğe karşı düpedüz savaş vermek zorundayız. Konuşmaktan vazgeçtim, gazeteye gözatrnak bile olanaksız.

—Ben pes ediyorum Artinciğirn. Odama çıkıp dinleneyim biraz.

—Şu kitabı da götür bari... Nasılsa okuyamayacağım. Çay saatinde aşağıda buluşuruz.

—Ama senden ufak bir ricam var. Deli bir psikologun eksikliğini hep duymuşumdur, biliyorsun. Şimdi hazır seni bulmuşken nicedir kafamı kurcalayan bir soruyu sormadan yakanı bırakmam. Çay saatine kadar birşeyler bul buluştur. Hem böylelikle vaktini boşa harcamamış olursun.

—Neymiş o?

Artin, kazık yiyeceğini sezen birinin telaşıyla doğruldu, oturdu.

—Neden kadınca denen duyarlıktan yoksunum ben?.. Yazılarımı katma. En azından şimdilik. Kendimi soruyorum.

—Peki ama biraz daha aç konuyu. Hangi deli psikiyatr, karmaşık bir sorunun yanıtını bu kadar çabuk bulabileceğini sanacak kadar budala olabilir ki?

Keyfimiz yerine geldi anlaşılan. Yeniden kurna çöktüm. Gürültü uzaklaşh.

—Bir örnek vereyim istersen. Sözgelimi genç kızlığımda da erkeklerin sözle ya da elle giriştikleri sarkıntılıklara bekledikleri tepkiyi göstermezdim. Ne bağırıp çağırırdım, ne de onları büyüklerime ya da polise şikâyet etmeye kalkışırdım.

—Senin tepkisiz kalabileceğini düşünemiyorum. Hele böyle bir durumda!

Kumsalı çınlatan bir kahkaha:

—Yoksa öldürür müydün onları?

—Öylece durup, sonra dönüp bir insanın gözlerinin içine bakmak öldürmek sayılabilirse, evet. Dernek istediğim, tam kadınca denecek bir yara almazdım saldırıdan. Öfke, şaşkınlık, acıma karışımı bir duygu kaplardı içimi. O da gözlerime yansıyor olmalıydı ki hemen çekip giderlerdi.

—Peki bu duyguda cinsel öfkenin payı *hiç* mi yoktu?

—Vardı tabii, işi karışhran da o zaten. Bir kadından çok *erkek* bir eşcinselin horlanma karşısındaki isyanını andırıyordu duyduğum. Sonralan örneklerini görünce anladım... Bu kadar bilgi yeter bence. İki saat sonra cinsel kimliğim hakkında vereceğin bilgileri dinlemeye hazırım.

Çaylarımızı içiyoruz. Artin'in dinlenmediği yüzünden belli; bir duş yapacak zaman bulabilmiş ancak.

—Hadi bakalım, bekliyorum, dedim.

—Önce şunu söyleyeyim, deneyimlerimden ve mesleki gözlemlerimden yola çıkarak. Moda deyimle "kimlik bunalımı", kendi yönserneleri üstüne düşünen bireylerden çok, dünyadaki ortak magazin kültüründen etkilenen kitlelerde ortaya çıkıyor. O kültürden etkilenmiş olsaydın, deminki örneği vermekten kaçınırdın zaten. Ama benden beklediğin çözümleme, her ne kadar yalnızca son iki günümüze değil geçmiş yıllara yayılsa da yine yetersiz bence. Üstelik bu uğurda çaba harcamakla doğru sonuca varacağımız da kesin değil. Kesin görünen tek şey, senin baştan beri azınlıktan biri kimliğiyle acı çektiğin. Peki neden kadın değil de eşcinsel bir erkek daha yakın geliyor sana?

—Belki de basın-yayın dünyasında, televizyonda, millet meclisinde boy gösteren kadınların, çoğunluk ordusunun ne-ferliğini üstlenrnelerindendir, kirnbilir...

—Zaten sen bana bu soruyu sormadan önce bir bakıma aynı şeyi konuşmuyor muyduk? İpucu orada değil mi? Tartışmamızı aydınlatıcı başka kanıtlar aklına gelirse bana ilerde yaz ama bugünlük bu kadar yeter. Artık tek sözetrneyelirn bu konuda, bir balık lokantasında rakı içelim. Turgut Arnca'nın deyişiyle "göğe bakalım" ... Aslında ben de sana birşey soracaktım. Türkçernde bir gerileme var ı'nı? İngilizce sözcük kullanıyor muyum konuşma arasında? Bilirsin, çok titizimdir Türkçe konusunda. Ama allahın Amerikasında kimi bulup Türkçe konuşacaksın ki?

—Benim yanıtım oldukça düz. Tek kaygım, bir gün bu anları yazıya dökersem, okurlar senin konuşmalarını düzelttiğimi sanacaklar.

Önce, *Varlık'ta* geçen ay yayımlanan öyküme dönmeliyim. Öyküyü yazarak genç yaşta onulmaz bir hastalık sonucu ölen eski öğrencime gönül borcumu ödemiştim- geç de olsa: adını vermem gerekmiyordu ama onun ölüm haberini bana telefonda ileten "dostum"un adını da vermemiştim. Bilge Karasu'nun *adı bile* öyküye taşıyamayacağı bir ikinci dramatik ağırlık yükleyebilirdi. Belki bu teknik kaygıdan da öte, günden güne ağırlaşan bir hastalıkla boğuşan Bilge'nin adını ölümle birlikte anmak istemiyordum.

Eski-öğrenci, Bilge Karasu'yu derslerimiz sırasında metinleriyle tanımış, yüzünü bile görmemişti. Ola ki hayranlık duyduğum sevgili bir dostumun sağduyulu sesinin beni haberin sarsınhsından bir ölçüde koruyabileceği

inancındaydı; sıradan hahr sorma telefonlarına bile arhk güçlükle çıkan birinden telefonun *başına geçip* böyle bir haberi iletmesini istediğine göre durumu bilmiyordu. Bilge de istese başka birine verebilirdi bu görevi, ama sesi son konuşmalarımızdaki bitkinlikten sıyrılmış gibiydi: "Kusura bakma," gibi birşeyler geveledim titrek bir sesle. "Çok duyarlı bir gençmiş, keşke tanısaydım," dedi. "O *yaşta* ölmenin ne demek olduğunu düşündüm de toparlandım biraz."

Hangisiydi bilmem... Genç öğrencinin ölümü mü? Bilge'nin son telefonumuzda ofisini boşalhrken bulduğunu söylediği Turgut Uyarın eskilerde kendisi için oyduğu tahta bir ki-tap-açacağını bir an önce oğul Turgut'a gönderme telaşı mı? Ama ders verme kararım pekişti.

Göçmüş Kediler Bahçesi'nin (1980) ithaf yazısından bir bölüm: *"Pencereden bakıyorum. Güneşe bakıp vakit geldi diye yeşermeye başlayan vişne, ardından iki gün iki gece kar yedi. Şimdi yeniden silkiniyor. Okuma gözlüğümle bakarken bile yeşertisini seçebiliyorum bulanıklık içinde...*

Bu tahin-pekmez günlerinde yeşilin üzerine konacak apak çiçeklerini bekleyebiliyoruz gene de bu vişnenin, üst kattan atılmış, eskitilmiş bir gül demeti, kuru yeşili, vişne çürüğüyle; takılmış duruyor dallardan birine.

Sevgi dolu anılar, gönül kapılarında hazır durabiliyor hâlâ. Ölümün silgisi yazıları çok daha güç siliyor. Daha ne olsun?"

Evet, yazının içinde ölümün geçmesini istemiyorum. Ama şu anda bu kadarına umuda dayalı bir yazı da yapay olur. Çünkü her an...

Bilge Karasu'nun öldüğünü öğrendiğimde kitabı kitaplıktaki yerine yerleştirmemiştim daha.*

Bu gündökümü, daha aynnhlı olarak Bi/ge *Karasu Aramızda'da* (Metis Yayınları) daha önce yayımlandı. (T.U.)

Çağımızı kavramamızda en büyük yardımcımız, kendi dönemlerini derinden etkilemiş sanatçılar oluyor çoğu kere. Yaşamlarıyla ve yapıtlarıyla. Farklı toplumlardan gelmeleri, günümüze ilettikleri ipuçlarının önemini azaltmıyor, tam tersine büyütüyor.

Guy de Maupassant'ın 1876'da Catulle Mendes'e yazdığı bir mektup sözgelimi:

Bencillik, kötülük, eklektisizm, ne denirse densin, herhangi bir siyasal partiye bağlanmayı reddederim; bir dine, bir mezhebe, bir akıma da. Özel bir öğretinin savunucusu bir topluluğa üye olmayı, herhangi bir dogma, bir yetke, bir ilke karşısında boyun eğmeyi asla istemem -yalnızca onları karalama hakkını hep elimde tutabilmek için. Bütün Tanrılara, bütün ordulara savaş açmakta sonuna kadar özgür olmak isterim, biri çıkıp da bir zamanlar bir Tanrı'ya tapındığımı, bir başkasının cephesinde savaştığımı söyleyememeli. Ayrıca bu bana dostlarım adına savaşma hakkını da veriyor- dostlarım bayraklarını hangi dava uğruna açarlarsa açsınlar.

Küçük yaşta gönderildiği, sonra kovulduğu papaz okulunda dinden soğuyan, 1870'teki Fransa-Prusya Savaşı'na gönüllü asker olarak kahldıktan sonra askerlikten soğuyan Maupas-sant, tımarhanede son bulan çalkanhlı, kısacık yaşamı boyunca toplumundaki kurumları zehir diliyle yerden yere çalmaktan geri kalmamış, demin sözünü ettiği ilkelerden hiç şaşmamış. Acaba günümüzde yaşasaydı, bir dönemde ateşli bir biçimde savundukları Sovyet komünizmini, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra aynı ateşle karalayan, eskiden dine karşıyken birdenbire dinlerden din beğenen aydınlara ne derdi? Fransızca küfür dağarcığım pek zengin olmadığından kestiremiyorum.

Anton Çehov'un 1888'de Alexei Plescheyev'e yazdığı mektuptan bir bölüm:

... Asıl... satırlarımın altında bazı eğilimler arayıp beni liberal ya da tutucu sınıflandırmasına sokmak isteyenlerden korkuyorum. Oysa ne liberalim, ne tutucu, ne evrim savunucusuyum, ne keşiş, hele dünyaya karşı kayıtsız hiç değilim. Dileğim, özgür bir sanatçı olmaktı -o *kadar- ne yazık ki Tanrı bana o direnci bağışlamamış. Yalanın ve baskının her türlüsünden nefret ediyorum... ikiyüzlülük, budalalık, boş-düşler peşinde koşma hevesi, yalnızca tüccar sınıfından olanların evlerinde ve hapishane kapılarının ardında kolgezmiyor; bu özelliklere, bilim dünyasında, edebiyatta, gençler arasında da rastlıyorum. O yüzden polislere, kasaplara, bilginlere, yazarlara, gençlere pek sıcak duygularla bakamıyorum. Markalardan ya da yaftalardan önyargı kokusu alıyorum.*

Benim gözümde, kutsalların en kutsalı, insan bedenidir, sağlık, zekâ, yetenek, esin, aşktır ve sınırsız özgürlüktür -baskıdan ve sahtelikten kurtulma özgürlüğü, konu nasıl dile getirilirse getirilsin. Büyük bir sanatçı olsaydım, yazılarımda bu ilkelerden şaşmazdım.

Yoksul bir ailede yetişen Çehov'un halkının acılarını paylaşması olağan sayılabilir. Sahalin Adası'ndaki kürek mahkûmlarının yaşama koşullarının düzeltilmesi için girişimlerde bulunması da. Ama iklimiyle, gittikçe ilerleyen hastalığına iyi gelen, dahası ona gürültüsüz bir ortamda çalışma olanağı tanıyan çiftliğine sığındığında, yörede kolera salgını çıkması üstüne yazmayı bir kenara bırakıp köylülerin yardımına yine doktor sıfatıyla koşması, ya da Dreyfus Davası'nda dostu Zola'yı sonuna kadar desteklemesi, tıpkı Maupassant gibi onu da sorumluluklarını, bireysel ilkelerini enine boyuna tartmış bir aydın katına yükseltiyor.

Çağımız yazarlarından James Joyce'a göre: *Sanatçı, halk yığınlarının gönlünü kazanmak peşindeyse kitle fetişizminin, kendini bile bile kandırma hastalığının bulaşıcılığından kaçınamaz, popüler bir akımda yer alırsa bu riski üstleniyor demektir... Çevresindeki bayağılıklardan -duygu taşkınlıkları, zekâ gösterileri, kibiri yüceltmeye, ortalamayı kollamaya yönelik övgülerin her türlüsü- bütünüyle kurtulup özgürleşmedikçe asla sanatçı olamayacaktır. Aslında köleliği; kuşkuyla kıvranan bir istençten ve en ufak bir okşamada çözülüp nefretinden vazgeçmeye hazır bir benlik taşımasından kaynaklanır; en sözümona-bağımsız görünenler, kölelik bağlarını yeniden sıkılamada birincidirler.*

Ünlü mağazalarımızdan birinin evdeki çeşitli mekânların yanısıra sıcak bir güne merhaba demek üzere düzenlediği bu odada kim oturuyor acaba? Rengârenk, oyuncakımsı saatine, walkman'ine, metal uçak lambasına, ayılı cüzdanına, hele ba-şucuna astığı çerçevelenmiş araba resimlerine bakılırsa, galiba bir delikanlı. Ama odasındaki eşyalar bir servet ettiğinden bir işadamı olduğu kesin. (Broşürdeki fiyatlara bakmanız yetiyor.) Zaten spiralli defteri, dosyaları, ajandası da destekliyor bu savı. Odasında hiç kitap olmamasına karşın bir kitap tutacağı bulundurması, bir CD Toweı'a özenmesi de cabası. Baseball Sopası, bu adamın spor yaptığının göstergesi. Ama yatağının üstünde duran Sepet Sehpa'ya dizilmiş sağlıklı sabah kahvaltısı ürünlerini devirmeden, ayakucundaki anlamsız kanepeye ulaşma

becerisi de değerlendirilmiş doğrusu: bu cambazlık gösterisi sonunda yapacağı duş da gözardı edilmemiş, bir havlu hazır duruyor orada. Spora ilişkin bu ipuçları olmasa, doğrusu başucu sehpasına koyduğu şirin fincan kümesiyle, her aradığını yanıbaşında bulma gereksinimiyle, bir yatalak izlenimi uyandırırdı bende. Ama belki bu eğilim, her sahip olduğu malı başkalarına sergilemeye dayanan Amerikanımsı bir rahatlıktan kaynaklanıyordur. Broşüre göz gezdirirken, o odada uyanmaktansa yorganı başıma çekip güne güle güle demeyi yeğleyeceğimi düşündüm. Bu keşmekeşi düzene sokmak o kadar güçtü ki! Odadan çıksam, bu kere, öbür birimlerdeki *süslü yaşanmamışlık* bekliyordu beni, ölü çiçekleriyle, işlevsiz nesneleriyle.

Çağdaş bir işadamının; beğenisiyle on beş, kazancıyla otuz beş yaşında olması gereken bu kişiliksiz, yüzsüz portreye oturması mı öneriliyor? Öneriliyorsa, ilk ipuçları nerede?

Mutlaka bu gencin babası ya da annesi olacak yaştaki birinde.

İstanbul Amerikan Kolejleri'nin 1961 yıllığında (cilt 37) yılın mezunları (aralarında ben de varım), her zamanki gibi şaka yollu bir dille (yarı İngilizce, yarı Türkçe) tanıtılıyor. Yılın spor kralı, Özer Uçuran. Bizden biraz küçük Tansu Çil-ler'inse girip çıkmadığı bir kulüp yok gibi: Voleyboldan tutun Sanat Kulübü'ne, Klasik Müzik Kulübü'ne, Gezi Kulübü'ne kadar. Birlikte çekilmiş bir fotoğrafımız, ilerici TTB örgütünde görev aldığımızı gösteriyor (tarihe dikkat!) Onun sonsuz kulüp üyesi olduğunu belgeleyen fotoğraflarında saçı habire değişiyor da giysileri nedense pek değişmiyor: O yıllarda yoksul olduğu için mi acaba?

Özer Uçuran, o yıllarda milliyetçi biri anlaşılan, çünkü fotoğrafının altındaki tanıtım yazısı özellikle Türkçe. Yazıyı kaleme alan prens Aydoğan San'ın Türkçesine de diyecek yok. (Parantez içinde belirtilen düşünceler benimdir. T.U.)

"Bir tek cümle ile anlatabilirim size onu: Bizden, hepimizden, hepinizden binlerce kilometre geri, çünkü yöresindekilerin yıldırım hızıyla düşmesine, kirlenmesine ve maddileşmesine bir türlü yetişemiyor. (Türkçe bozuk olsa da can dostun beklentilerinin bir gün yerine geleceği, yani Uçran'ın bu anti yetişme hızına uyacağı seziliyor.)

Beş sene evvel bir kral kadar asil geldi okula. (Nitekim sonradan, 'ilk' yaşamında *çar* olacaktı.) *Neler görmedi, neler çekmedi okuldan, pansiyon odalarından, insanlardan, kızlara kadar.* (Galiba kızlar, insanlardan sayılmıyor.) *Aldırmadı... dayandı... sadece gülümsemesini bildi. Her şeye karşı, iyiliğe, kötülüğe, hatta haksızlıklara dahi.* (Ne engin bir hoşgörü bu!) *Sonunda bütün bunlara karşılık bir kâğıt parçası diploma verdiler eline.* (Yok canım, özlemlerini gerçekleştireceği bir belge verdiler: Başbakan kocası olabilir belgesi.)

Beş sene sonra yine bir kral kadar asil gidiyor işte, tahtını bırakarak. (Nerede o günler?) *Zannetmiyorum kimse geçebilsin yerine.* (Keşke!)"

Son ipucumuz, sıcak odanın sağ köşesinde kalan büyük koka kola şişesinde. Kuşaklar boyu idrardan başka hiçbir şey doldurmaya yaramayan bu şişeyi bir an önce çöpe atmak gerekiyor. Yoksa koku, her yanı tutacak.

1980 başlarında bir yaz akşamı, Füsun Akatlı, Nimet Tuna ve Tomris Uyar, o dönemin gözde uğrağı Şadırvan'da buluşmuş, denizin tadını çıkarıyorlar. Konu bir ara aşka, sonra aşksızlığa, en sonunda da "âşık olunabilecek bir erkeğin özellikleri"ne geliyor ve bir oyuna dönüşüyor. Nesnel davranmakta kararlı olduklarından masalarına gelen Edip Cansever ve Turgut Uyarın da görüşlerini alıyorlar. (Sonralan Ferit Edgü, Mürşit Balabanlılar, Aydın Emeç gibi 'güvenilir' erkek dostlara da başvurulacak.)

Böyle önemli bir konunun koşul-sıralamasında ilk maddeyi fiziksel görünüşün ya da zekânın değil de giyimin tutması oldukça tuhaf ama ne yapalım?

1 - Adam, (o dönemin gözde terliği) *tokyo* giymeyecek. Belki de böylelikle onun evde pijamayla dolaşmaması güvenceye alınıyor. Şort yasak değilmiş. Yatarken çorap giymesinmiş.

2- Ama kes giyip jogginge çıkması, pazar günlerini doğa-budalalığıyla geçirmesi -sizi de yürüyüşe zorluyorsa- yasak.

3- Pamuklu, keten, yün gibi doğal elyaf giyecek. Naylon ve parlak kumaşlar kesinlikle yasaktır. (Ferit Edgü'nün önemli katkısı: fanila giymeyebilir. Turgut Uyar'ınki: ama don giysin.)

4- Herkes adamın haftada en az bir kere yıkanmasına razıyken Ferit, her gün yıkanmasında diretiyor.

5- Kesinlikle *uykucu* biri olmasın ama uykusuzluğundan da yıkılmasın. Uykusuz gecelerini paylaşılan bir şölene dönüş-türebilsin.

6- Alkolik olabilir de sarhoş olmasın. (Ferit'in katkısı: düşebilir ama çelme takmasın.)

7- Uyuşturucu kullanmasına izin var mı? Mürşit'e göre, "İkinci kişiliği gündeme gelmiyorsa kullanabilir." Turgut'a göre, "Hem içki hem uyuşturucu olmaz!" Galiba, izin pek yok.

8- TV'de "makul miktarda maç seyredebilir" ama yorum yapmadan, sessizce. Boks ve güreş sevmesin. Turgut, buz patenini de eklemiş.

9- Tatil günlerini eşya onarmakla geçirmesin. Elektrik sigortası attığında, musluğun contası yenileneceğinde hemen işe sıvanmasın. Bir usta ayarlayacak kadar bilgili olsun (Ferit). Cereyana kapılmayacak ya da evi havuza çevirmeyecek kadar zeki olsun yeter (Turgut).

10-Ya yüzmeyi ya dans etmeyi bilsin ya da herhangi bir sporu iyi yapsın.

11- Haftada en az bir kitap okusun. Mürşit: Red Kit ile As-teriks'ten haberli olsun. Turgut: Pardayanlar ile Arsen Lü-pen'den de. Ferit: Şu alh yazardan birini iyice okumuş olsun: Kafka, Shakespeare, Balzac, Sait Faik, Sartre ve F. S. Fitzgerald ya da Hemingway ama *İhtiyar Adam ve Deniz* sayılmaz. Edip: Şiir de okusun.

12- Bir saz çalıyorsa çalsın ama dostlar toplanhsında konser vermesin. Aynı şekilde isterse Mavi Yolculuğa çıksın ama dönüşünde dia gösterileri düzenlemesin.

13- Esprisi humora dayalı olsun. Fıkra anlatmayı, "Lazın biri," diye başlamayı nükte sanmasın. Turgut: Askerlik anılarını anlatmasın. Geçmişinden sözederken, "Sene 1963..." diye girmesin söze. "1963'te filan. Ankara' dayken..." gibi başlasın.

14- Takside arka koltukta otururken de hesabı ödeyebilsin. Lokantada bahşişi yüzde ondan fazla bırakmasın. Garsonlarla bu koşullarda dostluk kurabilsin. Hesabı öderken cebinden tomarla para çıkarmasın. Diline dolamadığı sürece mali durumu önemsiz, yalnız arabası varsa, arabanın park yerine göre program düzenlemesin. Taksiye binebilsin. Çok istiyorsa yabancı sigara ve içki içebilir, tabii büyüklenmediği sürece. (O dönemde yabancı sigaralar kaçaktı.)

15- Edip Cansever'e göre, armağan almayı da, vermeyi de bilsin. Her hesabı kendi ödemeye kalkışmasın.

16- Yemek sırasında viski vb içmesin. Masaya gelen çerezlere saldırmasın.

17- Hayatında en fazla altı kere doktora gitmiş olsun (ameliyat sayılmıyor). Antibiyotiklere düşkün olmasın.

18- İlk gördüğü insanlar hakkında acele ve değişmez yargılar verecek kadar gözükara bir psikoloji uzmanı kesilmesin.

19- Politik görüşü sola yakın bir aydın olsun. Ama *dahi* yerine *dâhi* demeyecek kadar düzgün olsun Türkçesi. Parti sloganlarıyla konuşmasın.

20- Omlet, makarna ve biftek dışında yemek pişirmeyi becersin. Kendine yetsin. Kısaca, kişiliğini öne sürmeyecek kadar kişilikli olsun ama belli etmediğini de belli etmesin.

Giyiminden, zevklerinden, davranışlarına, günlük diline kadar her özelliğine karıştığımız (dikkat ederseniz, erkeklerin baskısı daha ağır!) bir yalnızlığa ittiğimiz bu adamcağızın fiziksel özellikleri pek önemli değil anlaşılan. Cinsellik konusunda ondan beklenen, "programlı olmaması, kendini birşeylere zorunlu hissetmemesi, heteroseksüel olsa da homoseksüellerle dostluk kurabilmesi."

Kaç yaşında bu zavallı acaba?

Nimet'e göre: 30, Füsun'a göre: 45, bana göre: 30.

Ferit'e göre: ideal olarak 25, Edip'e göre: 40, Turgut'a göre: 30-35, Mürşit'e göre: 35.

Son danışmanımız Aydın Emeç, "isteklerin oldukça ağır yine de mantıksız olmadığını" belirttikten sonra bir kahkaha atmıştı: "İyi ama bu adam zaten evlidir! Tutalım ki değil, kendini bunca eğitmek için bu toplumda nasıl hırpalandığını düşünürsek, sizin gibi vıdıvıdı kadınlar yerine güleç, uysal bir kadın seçmesi daha doğal değil mi?"

İyi ki buldumcuğumuz bulunamadı. Beklenti, günümüze kadar sarksaydı adam daha nice kısıtlamayla karşılaşacaktı kimbi-lir? Geçen akşam oğlumla eşi Şima yeni koşullar ileri sürdüler:

Cep telefonunu yerli yersiz kullanmasın.

Mercedes ve BMW'ye tutkun olmasın.

Ne tür müzik dinlediğini açıklasın. (Ve ne dinliyorsa onu dinlemesin mi? Tomris)

Kredi kartını matah sanmasın. Kartviziti varsa arkasına çarpı çekmesin.

Televizyon ağzıyla konuşmasın.

Okurlar listeyi bildiklerince kabartabilirler. Böylelikle Türkiye'nin gidişini de saptayabilirler.

İki işi birarada yürütememek, temel özelliklerimden biri. (Hem ata binip hem sakız çiğnememek dışında: ata binmeyi bilmediğim ve sakız çiğnemeyi sevmediğim için.) Sözgelimi ciddi bulduğum iki kitabı birarada okuyamam, iki aşkı birarada yürütemem, son yıllarda iki filmi de peşpeşe izleyemez oldum. Nedeni, yoğunluğun seyrelmesini istememem sanırım.

Tam da bu sırada kararımdan dönüp iki çeviriye birden sıvandım. Olacak iş değil! Ama oldu işte: William Styron'un *Karanlık Gözükünce*'si -biraz da kısalığından ötürü- ön plana geçip bitti bile. Biraz da başka neden ötürü peki? Dünyanın ve özellikle yaşadığım toplumun gidişinden duyduğum tiksintiyi paylaştığı için. Çivi çiviyi sökermiş, doğru. Styron, ülkemizde

daha çok, filme çekilen *Sophie'nin Seçimi* adlı yapıtıyla biliniyor. Bu kitabındaysa küçük yaşlarında başlayıp, gitgide dalbudak sararak hastaneye kaldırılmasıyla sonuçlanan depresyon ya da çöküntünün derinlerine iniyor; kendini öne çıkarmadan, başka yazarlardan da örnekler getirerek hastalığın özünü araştırıyor. Gizi hâlâ bir türlü tam çözülememiş, belirtileri bireyden bireye değişen bu illetin adına takılıyor önce. Hastalığa -ağır evrelerinde- bir zamanki gibi melankoli denmesine karşı çıkmıyor: *"Melankoli, halâ oldukça elverişli, bol çağrışımlı bir sözcük sayılabilir ama onun yerine geçen tatsız tuzsuz, ciddiyetten yoksun sözcük (depresyon) ekonomideki bunalımı, yerdeki çukuru da aynı gelişigüzellikle tanımladığından böylesine ciddi bir hastalığa asla oturmuyor."*

Çöküntüyle baştan beri içlidışlı olduğumdan, yakınlarımın hele şu sıralar *böyle* bir kitabı çevirmemden duydukları kaygıya gülüp geçtim. Çeviriyi alışılmadık bir hızla bitirmemin nedeni -üçüncü "biraz da"- tanımlanmaya çalışılan belirtilerin karşılıklarını sözlüklerde aramak yerine hemen bedenimde, dilimin ucunda bulmamdı. Ama bütün günümü Styron'la paylaşamayacağım ortadaydı: beş sayfa bitirilip bir kenara konulduktan sonra açıklamasız bel ya da baş ağrıları sökün ediyordu. O zaman Doris Lessing'e dönüyordum.

Gene Aşk, yazarın ömrünü tüketen aşk hastalığının, başta kendisi olmak üzere tanıdıklarında ve başka sanatçılarda ne gibi ölümcül izler bırakhğını -biraz savruk bir dille de olsa- anlatıyor. Arasıra İngilizce değil Türkçe düşünülmüş, sonradan İngilizceye çevrilmiş izlenimini uyandırıyor roman. Dernek çöküntünün dili ortakmış! Styron'un ince eleyen İngilizcesinden Lessing'in özensiz, gündelik İngilizcesine dönmek sağaltıcı bir etki yapıyor üstümde. Bir günde farklı iki Türkçeyle yazamayacağıma göre farklı iki İngilizcenin Türkçelerini bulmak, kişisel kaygılarımla uğraşmamamı sağlıyor (onları geceleri gördüğüm düşlere erteliyorum). Üstelik Styron, çöküntüyü tanıyanlara, Lessing, aşkı tanıyanlara umutlu ipuçları vermekten geri kalmıyorlar. O kadarını kabul edemem de belki... Belki kusmayı önleyici, öğürtüyü yatışhrıcı haplar sunuyorlardır.

İşimi kolaylaştıran, iki çeviriyi birlikte yapmayı göze almama yol açan ortak öğe, yazarların sözlerini sakınmamaları: nicedir edebiyatta dürüstlük özlüyordum. Ne var ki aynı öğe, çeviride özel bir titizlik gerektiriyor: bazan

imgeleri neredeyse tıpatıp birbirini tutan bu iki apayrı dünyayı Türkçeye aynı sözcüklerle yansıtma sakıncasını taşıyor yedeğinde. Bir dalgınlık ânında, ya da yorgun düştüğünüzde, imgelerin ve duyguların benzerliğine kapılıp deminki çeviride kullandığınız sözcükleri yanlışlıkla o andaki çeviriye aktarabilirsiniz. Oysa bu iki yazar arasındaki temel fark, dillerinde. Bu farkı gözetmezseniz, onların kişisel biçemlerini çiğnemek pahasına dili akıcı ama yorumu aynı iki örnek sunarsınız okura, o kadar. Doğrusu ya, belki okur kitlesinin büyük çoğunluğu bundan gocunmuyordur. Kim bilebilir bu saatten sonra? Bu gidişle çırpıştırma çeviri bulmak bile güçleşecek. Kendi dilinin ustalarını umursamayan bir toplumda başka dillerin yazarlarına saygı gösterecek çevirmenler nasıl yetişebilir?

Kültür emperyalizmi olur da anti-kültür emperyalizmi olmaz mı? Doris Lessing, *Gene Aşk* adlı son romanında dostluktan pornografiye kadar aşkın çeşitli yüzlerini incelerken, taşlaşan, çorak bir dünyada romantizmin hâlâ ayakta kalabilmesine şaşıyor. Günümüz Batı toplumlarında romantiklerin kapı dışarı edilme nedenleri üstünde dururken en önemli ipuçlarını yaygın kültürsüzlükte ve özellikle gündelik dilde yakalıyor.

Romanda intihar etmiş eski bir kadın yazar-müzikçi-res-sam *Julie Vairon'un* özyaşarnından etkilenerek bir oyun yazan *Sarah Durham*, başarılı öğrenciler olmalarına karşın ternbellikle-rinden ötürü para-getiren basit işlerde çalışan, babaevlerinden para biriktirmek için ayrılmayan iki yeğeni Briony ile Nell'i şöyle anlatıyor: *"Rusların savaşta bizden yana olduklarını bilmediklerini ya da Romalıların bir zaman İngiltere'ye girdiğini duymadıklarını söyleyebiliyorlardı rahatça. Amerikan Devrimi, Sanayi Devrimi, Fransız Devrimi, Moğollar, Normanların Britanya'yı Fethi, Haçlı Seferleri, Birinci Dünya Savaşı kulaklarına bile çalınmamıştı. Bundan bir oyun doğmuştu: diyelim Sarah, 'Güller Savaşı' dese, gülücükler saçarak,'N'olur bilmediğimiz başka birşey sor,' diyorlardı. Hiçbir şey okumamışlardı ve gezdikleri kentlerdeki alışveriş merkezlerinden başka hiçbir şeye ilgi duymuyorlardı. Sarah'nın gözüne girmek için Bri-ony,* Anna Karanina'yı *okumaya çalıştığını ama ağladığını söylemişti. Bu sevimli barbarlar Sarah'yı ürkütüyorlardı, onların birşeyi temsil ettiklerinin farkındaydı."*

Sarah, sokaklarda yaşayan uyuşturucu bağımlısı uçuncü yeğeni Joyce'un sorunlarını tartıştıktan sonra bu zengin-evin-den çıkarken öbür kızların havuz başındaki şezlonglarının boşaldığını görünce şöyle düşünür: *"Briony ile Nell, 'Bizim için kaygılanmayın n'olur' demişlerdi sanki. 'Nasılsa* biz *sağlıklıyız.* Biz *toplumda geçerliyiz."*

Oyunun Fransa'daki açılış gecesinde, Sarah, bir grup Amerikalı gencin yorumlarına kulak verir.

"Bayıldım, bayıldım... Şey gibi... anlarsın ya... " (Bir kız sesi)

"Şey... tabii şey, hani bilirsin ya, tamtamına." (Bu da oyunun başoyuncularından Bill. Ağzı bol laf yapan bu gencin dili mi tutulmuştur?)

"Bence acayip güzel annadın mı? Sanki şey gibi... nefis yani bana sorarsan... "

"Bir tür... bir çeşit... yani aslında ben... çok... şey buldum... "

Başka bir kız, "Bana şey... evet... şey yani tam... aslında."

"Tek kelimeyle mükemmel yani."

"Bana şey gibi geliyor... Nasıl desem..."

Büyük ülkelerin bu okumuş, sonsuz ayrıcalıklara sahip yurttaşları birkaç dakika süreyle böyle eveleyip gevelemeyi sürdürdüler. Sürü halinde kalkıp otellerine dağıldılar.

Başka bir açılış gecesinde, bu kere İngiltere'de, Joyce adına kaygılanan Sarah, onu bir barda bulur ve arkadaşlarına yumurtlamak zorunda olduğu cevherleri dinler:

"Yamukluk yok, Halacım, sen kafanı bozma, biz tamamız, oldu mu?" Doris Lessing, onun ne demek istediğini bildiğimizi dile şöyle çeviriyor: *"Saygısızlık etmek istemem, ama boşuna üzülüyorsun, cebimizde yeterince para var, merak etme."*

Julie Vairon'u müzikal haline getirmek isteyen köşe dönücüler, romantik kuşağın işinin bittiğine inanan, gözünü hırs bürümüş yeni yöneticiler, sözümona inandıkları feminizmi bir propaganda aracı haline getirmekten gocunmayan başarılı iş kadınları egemendir artık dünyamıza. Dizginleri onlara bırakmaktan başka çare yok gibidir. Savunulacak tek değer, kişioğlunun başına gelebilecek en büyük çile olan aşk hastalığıdır belki. Çektirdiği onca acıya karşın bireye kişisel bir dil bağışlayan, onun sürüden ayrılmasını, kendini tanımasını, ihtiyarlığa kadar yakasını bırakmayarak her an yeni şaşırtılarla karşılaşmasını sağlayan ömre-bedel bir hastalık. Anti-kültür emperyalizminin tek panzehiri.

1981 tarihli "Beyaz Bahçede" adlı öykümde ölüm üstüne belirttiğim düşünceler, o günden beri -değişmek bir yana- pekişti. Üstelik edebiyatın yapıtaşları sayılan ürünlere kaynaklık etmiş bu temayı kendimce işlerken yalın imgelerden şaşmama kararımda direndim. Çünkü olay, her ne kadar olağansa da abartılı sözcükleri, yoğun, dokunaklı duyguları kaldıramayacak kadar ağırdı. Öyküye dönüyorum:

"(Küçük kız) bir akşam, annesini sedirde görmediğini anımsıyor. Minderler, örtü, her şey yerli yerindeydi, ama annesi yoktu. Sonra da, hiç olmadı. Ölüm, onun sedirdeki boşluğuydu işte, o kadardı: büyüleyici, esritici bir yanı olmadığını o gün anlamıştı. Birşeyin birdenbire yerinde olmaması, ama aynı tiktakın sürüp gitmesiydi ölüm."

Sözünü ettiğim boşluk, bir ülkenin sanatında/edebiyatında yaşanan bir boşluksa, hiçbir sanatçı başkasının yerini dolduramayacağına göre asla doldurulamaz. Bizim ülkemizde yalnızca öznel, kişisel yoksunlukların acısı çekildiği için bu tür acılar, mezar ziyaretleriyle falan geçiştiriliyor, bedene değil belleğe aktarılıyor. Bir süre sonra da, ölü bu kere gerçekten ölüme teslim ediliyor: maşeri unutuşa. Sanki o sizde özel bir iz bırakmamış gibi.

Geçenlerde ölen, ölümünü çok geç duyduğum arkadaşım Mustafa Gürsel'in bende bıraktığı özel boşluğu anlatmam güç. Bir kere, çok az karşılaşmamıza karşın sinirlerimi tepeme çıkarmayı başarırdı. Özellikle neden yaptığını anlasam da, bu kere tuzağına düşmeyeceğim diye hazırlansam da inanılmaz becerisiyle amacına ulaşır, sonra da gözlüğünü çıkarıp ikimizin de çok sevdiği Jack Nicholson taklidiyle gönlümü alırdı.

Yerini bulamadığı bir ortamda, bilgi birikiminin değerlendirilmediği bir ülkede yaşayan, o yüzden işi hırçınlığa, bazan kavgacılığa vuran öksüz bir bireydi Mustafa. Geçimini sağlamak için giriştiği işlerden, iş çevresinden hoşnut değildi de zorundaydı.

Bir yaz günü öğleüstü buluştuğumuza (eskiden hoş, o sıralar oldukça nahoş) bir barda bana "hüzüntülü" olduğunu söylemişti. Yani hüzün kadar koyu bir duygu değilmiş de üzüntü kadar hafif de değilmiş. Birazdan belki geçermiş.

Bitişiğimizdeki masada, iki kabasaba adamla ne idüğü belirsiz genç bir kadın oturuyorlar. İyi ki kafamız onlara takıldı da hırlaşacak zamanımız olmadı. Mustafa, hiçbir ipucu vermeden girdi oyuna:

—Pakizeciğim, neydi o akşam, di mi? Yağmur bindirmiş, sen otoyolda bebeciğinle bekliyorsun, ne gelen var ne giden. Yani seni TIR'ıma almasaydım...

—Sağol Hüseyin, diye girdim rolüme. Aradan ne kadar çok zaman geçti. Bebek büyüdü, kocaman oldu. Sayende. Sen o akşam bizi almasaydm... Bebeğin çamaşırlarını asacağım ipi germeseydin...

—Onu boşver. Sen aygaz tüpünde hem bebeğin mamasını hazırlamışhn hem de benim sabah çayımı, unuttum sanma.

Bitişik masadakiler artık aralarında konuşmuyorlar, bizi dinliyorlar. Bu doğaçlama pembe dizi, onları derinden etkiledi. Pakize ile Hüseyin'in yıllara dayanıklı sevgileri (yoksa aşkları mı) gerçekten göz yaşartıcıydı. Masamıza bir şişe viski gönderdiler. Onların Pakize'si ile Hüseyin'i olmak, oyunun şaka payını silip süpürmüştü. Mustafa'nın kulağına birşeyler fısıldadığı garson, biraz sonra Divan Oteli'nin süslü püslü pasta paketine sarılmış bir armağanı onların masasına götürdü. Paketi büyük bir heyecanla açtılar. İçinden, barın yan sokağındaki yol inşaatından alınma üç kaldırım taşı çıktı. Doğrusu çok tehlikeli bir şakaydı, ama onlar ya bu hakareti anlamadılar ya da anlamazdan geldiler.

—Bu da bizim sizlere armağanımız, dedi Mustafa. Hanımefendi yazardır, ben gazeteciyim. Asıl adlarımız başka tabii. Yine de anladığım kadarıyla iki

beyefendiden biri bu tuğlaları üretiyor, öbürü satıyor, tabii genç hanıma da işi pazarlamak düşüyor. Artık tanıştık sayılır.

Bu tür şakaları bir daha kimseyle kolay kolay paylaşamayacağımı biliyorum. Diyelim, bencilliğim ağır basıyor. Peki bencilliği bir yana atmayı deniyorum:

Mustafa Gürsel, daha uzun yaşasaydı kendine uygun bir iş bulabilecek miydi? Turgut Uyar, 111.200.000 liralık (Eylül 1997) *üç aylığıyla* nasıl geçinecekti bir emekli olarak? Bırakalım içkisi-ni-sigarasını, evinin kirasını telefon-elektrik-yakıt faturalarını nasıl ödeyecekti? Bana "iyi ki ölmüşler" dedirten sistemimizden ne kadar nefret ettiğimi söylememe gerek yok sanının.

Kişi, yıllarca oturduğu evinden çıkmak zorunda kalacağını ne zaman anlar? İlk ipucu, mahallenin değişip evlerin yerlerini işyerlerinin alması, caddede otellerin yükseltilip hemen her boşluğa bir barın sıkıştırılmasıdır belki ama nedense bunu doğrudan bir gözdağı olarak almazsınız, ancak su deposu boşalıp günlerce susuz kaldığınızda, kömür parası toplanamadığı için kış ortasında zangır zangır titrediğinizde, çöpler birikip kapıcı ortalıkta görünmediğinde ayağınız suya erer. Yine de son âna kadar beklemekte direnirsiniz. Çünkü her şeyiyle (özellikle kitapları ve dosyalarıyla) yerine oturmuş bir evi başka bir kata taşımak, bedeninizi olduğu kadar sinirlerinizi de yıpratan bir olaydır.

Ev sahibim, apartmanın yıkhrılacağı gerekçesiyle kah boşaltmamı istediğinde pek şaşırmadım. Zaten (bilinçalhmın itelemesiyle) elime para geçtiğinde taşınabilir eşyaları önceden onartmış, koltuk yüzlerini değiştirtmiş, elektrikli aletlerin bakımını yaphrmıştım. Bizim kiraa, kahnı iki-üç ay içinde boşaltmaya söz vermişti. Yine de belirsiz bir süre, tek sağlam güvencem olan kira bedelinden yoksun kalacağım, bu arada iki kahn yönetim giderlerini karşılayacağım ortadaydı. Sözkonusu meblağ, durmaksızın yazmak ya da çevirmekle ulaşabileceğim rakamın çok ötesindeydi. Ülkemizde yazarlığın meslek sayılmadığını bir kere daha -çok somut ve acı bir biçimde- anlamam iyi ki hiçbir şeye yaramadı! Taşınma serüveninin fatura atma, kitap eleme, dosya temizleme ve özellikle mektup gözden geçirme bölümünü o sıralar hazırladığım *Aramızdaki* Şey'in "Akşam Alacası" adlı öyküsünde kullandım, geçmişin baskısını biraz athm

üstümden. Yalnız uzun bir süre ustalarla ve çok çabuk ısındığım yeni evime alışmakla geçeceğinden, tek bir gün yaşayacağım kesindi. Gün-dökümlerine ara vermeyi düşürndüm.

Kedilerin, insanların verdikleri kararlara uydukları nerede görülmüş? Cahide, dün taşınma telaşından uzak kalması için oğlum Turgut'la eşi Şima'nın evine götürülmüştü. Çantaya girdiği sırada odada Mado, Aylin, Zeynep Hanım ve ben vardık. Sonra yeni bir eve gitmişti.

Bugün kamyoncular gittikten ve ev biraz düzene sokulduktan sonra getirildiğinde, aklının iyice karışhğı her halinden belliydi. Bir akşam önceki konuk kadrosu yerindeydi, eşyaların yeri pek değişmediğinden herkes bildiği yerde oturuyordu. Yalnız odalar farklıydı. Peki ne olmuştu bu arada? Şöyle bir kestireyim deyip gözlerini yepyeni bir ortamda mı açmıştı? Yoksa hâlâ düşünde bir yabancı evden öbürüne mi götürülüyordu? Hangisi gerçekti, hangisi düş? Kedilerin akıllarından neler geçtiğini bilemeyiz ama bildiğim tek şey, Cahide iki gün sonra kayboldu. Sokak kapısı açıldığında yatağın altına kaçacak kadar ürkekken kendini sokaklara atması ne anlama geliyordu?

Neyse ki nice koşuşturmadan sonra Şima tarafından bulundu, köşesine kıvrıldı, kuru mama tıkırdatıp hırıldayarak bizim (özellikle benim) için ne kadar vazgeçilmez olduğunu kavramanın tadını çıkardı. İpuçlarını daha titizce değerlendirmem konusunda beni uyardı böylelikle.

Eylül Sonu

Benim için hem gevşeme hem dirilme demek olan denize kavuşmak eylül sonunu buldu bu yıl.

Cemal Çullu'nun Yalıkavak'taki yerinde, onun kusursuz ev sahipliğinde geçecek dört-beş günün sonunda, bir an önce telaş bitsin kaygısıyla on günde yerleştirip bütün eksiklerini tamamladığım eve, yorgunluktan arınmış bir bedenle dönüp kışa hazırlanabilirdirn. (Dernek mesleğimin koşullan yıldırmamış beni! Mezarıma iki ünlü şarkıyı birleştirip: *Je ne regrette rien* çünkü *I Did It My Way* yazılabilir rahatça.)

Bodrum, anlahlrnakla bitmeyecek bir yer değil, anlatmaya değmeyecek bir yer. Ama bizim neşemiz yerinde. Deniz yanı-başırnızda, balık çiftliği yakınımızda, uğrayabileceğimiz havuzlar emrimizde. Ekirn'in san sıcağındayız. Sessizliği bozanlar, öğleüstünden geceyanlanna kadar susmak bilmeyen cıvık ani-matörle program bittikten sonra onun sesiyle günün şakalarını yineleyen komşu balkondaki papağan.

Bir sabah denizin üstündeki tahta iskelede, sonradan Ka-nada'da yaşayan bir Ukraynalı olduğunu öğrendiğimiz bir beyle karşılaşhk. Konuşmalarımızda adı geçen yazarlara takılmış, ben yüzerken yarım yamalak bir İngilizceyle benim mutlaka Dostoyevski'ci olduğumu söylemiş Cernal'e, Tolstoy'cu değilmişim.

Ben bu ayrımı yalnızca bizim yaptığımızı sanıyordum. Ama allahın Ukraynalısının kestiriminde yanılmaması şakayı aştı.

—Haklısınız ama Tolstoy, bir *aydın* olarak, dünya görüşüyle bana çok daha yakın, diyecek oldum.

—Biliyorum, diye güldü. Asıl sorun da hep budur ya...

Kişi, burnunun dibinde duran ipuçlarını değerlendirme çabasını neden göstermez? Onları birleştirmek, zararsız görünen küçük adalan bir anakarada bütünleştirmek işine gelmediği zaman. Bazan farkına varmadan bazan bile isteye.

Amacım, beni altı ay süreyle eve kapanmaya zorlayan (dışarıya çıkmayı pek sevmediğime göre keşke tek engel bu olsaydı!), düzenimi değiştirmeme yol açan (başta içki yasağı gelmek üzere) bir hastalığın güncesini aktarmak değil; ayrıca tanısı zamanında, gecikmeden konulmuş bir siroz, pek rastlanmadık bir hastalık sayılmaz. Ne olduğunu ancak çekenler bilebilir! O günleri düşündükçe ilk ipuçlarıyla yüzleşmekten nasıl kaçındığım daha önemli, daha paylaşılası geliyor.

21 Ocak gününe nasıl geldim?

Geçen gündökümünde sözünü ettiğim kısacık Yalıkavak tatilinden dönüşte -Ekim'de- karnımda pütürler belirmişti. Açıklamam hazırdı tabii: güneş sütü

alerjisi.

İzleyen aylarda, belli aralarla sabah kusmaları, şişkinlik, karın ağrıları, bulantılar çıkageldi. Ne yani? Yıllardır çektiğim kolon spazmı depreşmişti demek, kolit de ona bağlıydı.

Daha sonraları karnım şişmeye başladı, bacaklarımın iç bölümleriyse, seksen yaşında birininkiler gibi kırıştı. Kaşıntı, geceleri göz kırptırmayacak kadar arttı.

Ne var ki durmadan koşuşturmam, sonunda kardeşimle Tarabya'daki hisselerimizi satmamıza kadar dayanan parasızlığı çözmem gerekiyordu. Bir zamanlar onca sevdiğim bu ev, durmadan pürüzler, borçlar çıkarıyordu lanet olsun. Sinirlerim iyice incelmişti. Ciddileşen duruma koyduğum tanı sarılıktı ki bir ölçüde doğruydu. Ama çok eskiden geçirdiğim sarılığın hiçbir döneminde böyle bir çöküntüye rastlamamıştım. Tapu işlemlerini sürünerek bitirdikten sonra yeni işleri sıraya koydum: hemen bir tahlil yaptırmalı, içkiyi kesmeli, dişçiye ve kuaföre uğramalıydım. (Uzun süre sokağa çıkamayacağımı kestirmiştim her nasılsa!) Ama hayatın akışı karşısında kendime hep ikincilik tanıdığımdan, bu davranışım şimdi de yadırgatmıyor beni.

Neşesinden ötürü güneş-topu diye andığım Doktor Mahmut Bey'in yüzü buruştu sonuçları incelerken, daha geniş kapsamlı bir tahlil istedi. Çok uzun süren bir depresyon geçirip geçirmediğimi sordu. "Çocukluğumdan beri belli aralarla," demedim. "Evet," dedim yalnızca. Depresyon konusunu fazla uzatmamak için sordum soracağımı:

—Siroz, değil mi? Yalnız neresindeyiz?

—Adımınız havada, basmanıza az kalmış. Peki biliyordunuz da...

Doktorun verdiği ilaçlara kılıkılına uydum. Perhize de. (İçkiyi bırakmak, yalnızca bu hastalığın sınırına girmediğinden, ayrı bir yazı konusu.) Her ne kadar şeytan, "At kapağı tanınmadığın bir yere, bildiğin gibi yaşa, ne de olsa bu senin yaşamın," diye kışkırttıysa da filmdeki adam gibi Las Vegas'ta ölmek lüksünden yoksundum baktım da. Çevremdekilerin bana gösterdiği

sevgi ve yakınlığı çiğnemeyi kendime yakıştıramı-yordum. Kimbilir, belki de yaşama tutkum kalmamış olsa da hayata bağlıydım alttan alta.

Uzun sürmüş bir çöküntünün akşamı da uzun sürecekti elbet.

Bugün kesinlikle kavradım: hayat benim için sevdiklerim anlamına geliyor. Bugün bitkinliğime karşın onlara sağlıklı görünmek adına giyinip süslendiğime göre...

Onlar, hastalığım süresince beni arayıp sormayı hiç aksatmadılar. Gelgelelim akılları bende kalsa da iş-güç sahibi insanlardı. Yeni/eski öğrencilerimse okullarından kaytaramazlardı. Bu arada otuz küsur yıldır evimizi temizleyen Zeynep Hanım, getirilen kilolarca portakalla greypfrutu sıkmak, çiçekleri vazolara yerleştirmek gibi ek bir iş edindi. Cahide ise benim uymadığım dinlenme önerisine kılıkılına uydu. Yeni karnıma uygun düşecek bol ev-içi giysileri, hayatımda hiç giymediğim ama artık gerekli olan bir çift terlik ayarlandı. Neşeli ve bakımlı görünmemden etkilenenler, yüz kremi, parfüm armağan edecek kadar keyiflendiler.

Yine de ortada ciddi bir sorun vardı: canım yemek yemek istemiyordu.

Hastalığımın ilk gününde sökün eden dişi hızır, o sorunu da çözdü. Yemeklerimi, hoşaflarımı kendi evinde pişirip her gün bize taşıdı. Sevgiyle yapılan birşeyi geri çeviremeyeceğimi sezmişti. Dişi hızır Emine ile çocuklarımız evleneceği sıralar tanışmıştık. Tanışma koşullarının resmiliği gereği, saygılı ama oldukça mesafeliydik birbirimize karşı. Herhalde ben onun zarifliğinden, önemli ve saygın bir doktorun eşi olarak bulunduğu çevreden çok uzak sayıyordum kendimi. Arasıra yüzünde yakaladığım hınzır pırıltıları bile değerlendiremiyordum (işte bir ipucu ıskalaması daha!) Aslında bu saatten sonra yeni dostluklar kurmak yorucu geliyordu, hele aile ilişkileri... Emine de, ola ki, beni bumu biraz havada, bohem bir kadın yazar sanıyordu. Ama hastalığım sırasında ve sonraları candostum oldu: kar-kış demeden benim için uğraşıyor, sıkıcı işlerimin altından benden daha büyük bir beceriyle kalkıyordu. Sağlık danışmanlığı bir yana (doktorumu da o getirmişti), mali danışmanlık, aşçılık ve sürücülük, üstlendiği görevlerden bazılarıydı.

Yaşamım süresince görmediğim bir ilgiyle hem de; yani baskı yapmadan, özgürlüğüme ilişmeden. Daha önemlisi, başka türlüsü elinden gelmezmiş gibi bir doğallıkla ve birikimli bir edebiyatsever olmasına karşın beni "ben" diye sevmesiyle.

Emine, beni yaşama kazandırmadı belki ama yaşamı bana kazandırdığı kesin: varolsun!

Aramızdaki Şey'in son iki öyküsü de bitti, Borges'ten çevirdiğim birkaç öykü de. Bir süredir Edgar Poe çeviriyorum yine. Bugün çevirinin tam ortasında bir yorgunluk bashrdı. Bir uyarı!

Kişi, içkiyi bıraktığında (ya da içki, kişiyi bıraktığında) bir dizi sorunla başbaşa kalır: Yeni bir yaşama düzenine alışabilir miyim? İlk fırsatta yine içkiye döner miyim? Zaten eskiden de uyku ilacı kullanmadığımdan uykumda ya da uykusuzluğumda bir değişme olmadı. İçki içmeden de eskisi gibi çalışabiliyordum, ama soruyu yanıtlamak zaman gerektiriyordu. Her şey bir yana, benim durumumdaki birini en çok yıpratan şey, rast-gele verilen öğütleri dinlemek, bazı yakın dostlarımın bile beni tanımadığını gösteren soruları yanıtlamaktı. Önceki içkiye ara verme dönemlerimde de benzer sorularla karşılaştığımdan, kırıcı yanımı körüklememek adına hastalığımdan, başta çok az kişiye sözettim. Çünkü içkinin *aslında* ruh hastası olmayan kişilerde ruhsal bozukluklar yaratmayacağı, yalnızca anlık öfke patlamalarını besleyeceği görüşüne inananlardanım. Gelgele-lim içkisiz öfkenin daha sek bir sonuç doğurduğunu görmek şaşırttı beni!

En doğal sayılabilecek tepki, "Yapma yahu, tüh!"ken insanlar öğütten siteme, dahası hakarete varan saptamalar geliştiriyorlardı:

— Ben biliyordum zaten, böyle olacağı belliydi, sözü, içkinin içene değil, içeni seyredene daha büyük zarar verdiğinin kanıtıydı. Tek yanıtım, "Sahi mi?" gibi masum bir karşı soruydu.

— Boşver, hastalık iyi bir bahane oldu bir bakıma, artık bambaşka bir hayat kurarsın kendine, diyenlere, "Tabii, sen de sigarayı bırakıp yeni bir hayat kursana kendine," önerisinde bulunarak toz-pembe gözlüklerini karartmak, yeterliydi.

— Şimdiye kadar içtiklerine say. .. gibi ne idüğü belirsiz bir hesap peşindekilere, içkinin bolluk zamanlarında bedende biriktirilip dar zamanlarda yatırıma dönüştürülecek bir özelliği olmadığını anlatmak yerine, "Oha!" çekilebilirdi ancak (içkili /içkisiz).

"İradene pes doğrusu! Laf aramızda... hiç kaçamak yapmıyor musun?" gibi övgü-kuşku karışımı bir dengeyi tutturma çabasındakilerle, "Ben de içmeyeyim. Zaten yalnız senin yanında içiyordum, şimdi seni kışkırtmış olmayayım!" diyen patavatsızlara, "Sen kendini ne sanıyorsun da..." diye başlayan zehir zemberek bir söylev vermek neye yarardı? Nasılsa onlar trafik canavarı gibi bir hayalete sığınmayı küçültücü, saçma görseler de "içki, şişede durduğu gibi durmaz" öğretisine(!) göre yetiştirilmiş kişilerdi eninde sonunda. Din baskısı, aile yasakları, magazin kültürü biraraya gelince bireylik bilinci iyice sindiriliyordu anlaşılan. İkiyüzlü bir toplumun cinayete kadar varan suçlarını içkiye yüklemeye, bu yüzden bile-isteye yaptıkları şeyleri, "Hatırlamıyorum" diye es geçmeye, öte yandan içkiyi ağızlarına sürer sürmez galiz şakalar patlatmaya, dağıtıp göbek atmaya teşne üyelerini, *asıllarını* açığa vuran içkiden irkiltici ne olabilirdi? Üstelik içki, sınıf farklarının, kültür farklılıklarının da bir göstergesiydi. Etkisi, mekâna göre değişiyordu.

Hiçbir içkici (dilerseniz alkolik) yazar, *bütün* içkicilerin alkolle ilişkisini kapsayabilecek bir ürün vermemiş. Her keresinde teke-tek bir ilişki sözkonusu olduğundan. Ferit Edgü'nün değindiği gibi *Yanardağın Altında* nasıl içki üzerine bir kitapsa, *Zeno'nun Bilinci* de sigara üzerine bir kitaptır ama her ikisinde de roman kahramanıyla bağımlısı olduğu madde arasındaki te-ke-tek ilişkiden öte, yaşanılan toplumsal kesit ve ondan kaynaklanan bir tavrın izleri incelenir. *Cehennem, doğal ortamımdır benim'le* özetlenebilecek bir felsefe.

Ünlü alkolik yazarların uzun mu uzun listesini çıkarırsak, başı, esrarkeşliğini öykülerinde bir atmosfer hammaddesi olarak kullanan berrak görüşlü, titiz Poe çekecektir.

Alkolün ölümle, azar azar zehirlenmek ve intiharla bağlantılarını, Jack London'ın dürüst bir itirafname sayabileceğimiz *Bir Alkoliğin İtirafları'nda* değil, ustaca kurguladığı romanı *Martin Eden'da* bulabiliriz. En iyisi, çoğu

ünlü yazar alkolik olsa da içki düşkünü has bir alkolik ya da has bir yazar değildir, diyerek konuyu kapatalım.

Patavatsızlarla safdillerin bilmediği birşey var: hiçbir zaman içki kaldırmakla övünmediğim gibi içkiyi yeren bir metin de yazmadığım. Ona Bay ya da Bayan gibi cinsiyet belirleyici sıfatlar yakıştırıp beni baştan çıkartma sorumluluğunu yüklemedim. Votka güzel, üretken bir günün eşlikçisiyse rakı, ciddi konuların da tartışılabildiği bir gecenin sonuydu benim için. Dostluğumuz uzun-geçmişli ve yalansızdı. Kaçamak, ancak kısa süreli yasak ilişkilerin ya da gereğinden uzun sürmüş bıktırıcı ilişkilerin tadı-tuzu olabilir ki bu durumda kaçamak yaparsam, içkiye de kendime de ihanet etmiş sayılırdım. İçki, yaşadığım çağın hoyratlığını, yaşadığım toplumun bayağılıklarıyla, özgürlük sandıkları bir kayıtsızlık uğruna geçmişsiz ve geleceksiz kalmaya razı sığ bireylerini daha bilgece yorumlamamı sağladı. Ancak arasıra, katlanma gücü tükendiğinde, "Yeter!" diye yükseltti sesini. Tıpkı baştan beri yaşadığım ilişkilerde, durumun kötüye gittiğini sezdiğim zaman yaptığım gibi bu ilişkiyi kesen de ben oldum. Yani özel bir irade gösterdiğim söylenemez, bir daha aynı boğuntulara katlanamazdım, aynı hastalık belirtilerini kaldıramazdım. İrade, yapımın bir parçasıydı. Bazıları, iyileşir iyileşmez içkiye döneceğimi savunuyorlar, bazı doktorlar da içki bağımlısı olmadığımın kanıtlandığını. Benim için farketmez çünkü önemli olan, içkiyi içmemem değil, özlememem. Demek hastalığım zamanında çatmış. Meyhanelerin, barların dost yüzlerle dolup taştığı günlerdeki içkiciler kuşağından gelmeyim. Meşrebi belirsiz kalabalıklarla içmek-tense tek başına kalmayı yeğlerim hep.

Katlanma gücümü artırması dışında içki ne anlama geliyor benim için? Bir yaşam biçimi, diyebilirim. Korkularım biraz da bundan kaynaklanıyordu başlarda. Ya okuduğum kitaptan eski tadı almazsam? Ya yazdıklarımda bir keyif eksikliği başgösterir-se? Ya çabalarına gülüp geçtiğim sağlıklı yaşama tutkunlarının dünyasında "kronik bir sağlıklı" olup çıkarsam? (Tanıdığım sağlık düşkünleri, bana verilen ağır perhizi durup dururken kendilerine uygulamaya, canlarına can katmaya uğraşıyorlar hâlâ.)

Marguerite Duras, yazarın, yazmak için özenle kurduğu, gerekli yalnızlıktan şöyle sözediyor:

"Yalnızlık, ayrıca şu da demek: ya ölüm ya kitap. Ama her şeyden önce alkol demek. Viski demek."

Benim yalnızlığımda alkolün yeri o kadar önemli değil. Bu parlak sözler de çok derin değil. Oysa beni derinden sevindiren birşey var: vazgeçemediğim tek yaşatıcı tutkum okumak ve yazmak sönmeye yüz tutarsa, yaşamın beni bırakmasını haklı bulacağım, avuntulara sığınmaksızın.

Öğretmenlikten hoşlanmayan biri, öğretmeye tutkun olabilir mi? Konu edebiyatsa, öğretme sözcüğünü biraz açmam gerek. Edebiyat öğretme dendiğinde, şiirlerin hece vezniyle mi, aruzla mı, serbest ölçüyle mi yazıldığını, kalıpları, kullanılan edebi sanatları; öykü ya da roman dendiğinde, işlenilen konunun serim, düğüm ve sonuçlarını belletme, bu alandaki beylik görüşleri aktarma çabasını anlamıyorum ben. Resmi bir ders programı çizelgesine kılı kılına bağlı kalmayı da. (Galiba bunlar öğretmenliğe giriyor.)

Benim öğretmeden anladığım, bir edebiyat yapıtının nasıl ele alınacağının, kaç türlü okunabileceğinin, anlam katmanlarının nasıl çözülebileceğinin yordamlarını göstermek. Tepeden ve kesin bir yaklaşımla değil, öğrenciyi tartışmaya katarak, onun görüşlerine saygı göstererek.

Bu işi doğru dürüst becerebiliyorsanız, deneyimleriniz aracılığıyla sizden birşeyler almaya hazır kişinin -ister öğrenciniz, ister yaşıtınız olsun- sanat anlayışını, dünya görüşünü etkilemeniz olasıdır. İleride, bir film seyrettiğinde, bir resimle karşılaştığında, hatta giyeceği renkleri uyuşturma hevesinde sizin sesinizi duyabilir; tabii ki yasaklayıcı, azarlayıcı, düşmanca bir öğretmen sesi değil, kendi içdünyasını kurmasına yardımcı bir dost sesidir bu.

Edebiyatın gittikçe arka plana düştüğü günümüzde, edebiyatı seven bir gencin en büyük sıkıntısı rastgele okumak oluyor, daha doğru bir deyişle, eline geçeni okumak. Bu durumda öğretici olarak size düşen, onun kişisel seçmelerini belli bir dizgeye oturtmasını sağlamaktır. Beğenisine karşı çıkmadan, gerekirse öznel düşüncenizi geriye atarak, konuya nesnel bir açıdan bakmaya yöneltmektir onu.

Şimdiye kadar gerek üniversitenin resmi çahsı alhnda, gerek evin eşitlikçi havasındaki toplanhlarda, bu ilkeden şaşmadım. Doğruyu söylemek gerekirse klasik edebiyat eğitimi görenlerde epey zorlandım. Benim ağzımdan çıkanı, tek doğru olarak benimsemeye, hele işin içinde not varsa, bana hoş görünmeye eğilimli gençler çoğunluktaydı. Tam onları istediğim kıvama getirdiğimde dersler bitiyordu. Yani ölü ya da sağ, yerli ya da yabancı, öykü ustalarını okuduktan sonra, onların temel izleklerini öğrendikten sonra, dahası öykünün şiirle, resimle, müzikle bağlan-hlarını saptadıktan sonra, dar sınırlara sıkıştırılıyorlardı yine; falanca yazarın doğum-ölüm tarihi, ailesi, kazandığı ödüller vb. En tarhşılmaz sayılan görüşlerin tartışmaya açık olduğu, en ciddi konuların kara mizahla da incelenebileceği bir ortamdan günlük yaşamın buyurganlığına dönüyorlardı ister istemez.

Peki öyleyse neden usanmıyordum sonu umutsuzluğa varan bu uğraştan? Her dönemin sonunda edebiyatı gerçekten değerlendirebilen iki-üç kişi çıkıyordu ki o da bana yetiyordu. Yaşamlarının sonuna kadar edebiyata bağlı kalamasalar bile en azından not almayı, soru sormayı, itiraz etmeyi bilen iyi okurlar yetiştirmiş oluyordum. Borges, Nabokov, Mann ve Bilge Karasu vb ustalar da kendi yapıtlarının tanıhmını asla üstlenmeyen ama edebiyat konusundaki bilgilerini öğrencilerle paylaşmaya hazır yazarlardı.

Hastalığım sırasında evdeki toplanhlara ara vermiştim. Ama karaciğerimin ikide bir yaptığı nazları hesaba katmayıp yine öğretmeye can atacağım günü bekliyordum. Önümüzdeki Cumartesi yeni gençlerle, yeni bir kümeyle tanışacağım. Bakalım benden birşeyler kaparak olgunlaşırken, karşılığında, yaşadıkları şimdiki dünyayı tanıtacaklar mı bana?

Bir oyun yazmak istiyorum. Ne de olsa kısa öykünün en yakın akrabası oyun. Ama oyun yazmak bir yana, çevirmenin bile ne kadar güç olduğunu belirtmiştim daha önce. Sınıf, yaş, kültür aynmlannı hiçe sayarak oyuna özgü bir dil, yazar sesinin baskın olduğu bir dil yaratmak ne kadar güç! Öte yandan bu ayrımları gereğinden fazla vurgulamak, oyunun -doğası gereği- biraz yapay olan dilini bir yamalı bohçaya dönüştürebilir pekâlâ. Şimdiye kadar çevirdiğim -sahnelenmiş/sahnelenmemiş- oyunlarda bu dengeyi tutturmak adına canımı dişime takmıştım. Sahnelenenlerden *Miss Margarida Yöntemi,* bu kaygılara bir kaygı daha ekleyecek türdendi. Üç

kişiliğe bölünmüş bir kişilik sözkonusuydu onda. Eğitim sisteminin bir kurbanı olan Miss Margarida, kendisi sistemde yer aldığında düpedüz cellat kesiliyordu, o yüzden sık sık dizginleyemediği öfke patlamalarında kullandığı küfürlerle arasıra bastıran sevecenlik nöbetlerinde kullandığı içli sözcüklerin iniş-çıkış temposunu kestirmek, oyunun sonundaki doruk-âna doğru hızlandırmak gerekiyordu. Miss Margarida'da bu iki eğilimden birine öncelik tanımak, oyunun özünü değiştirmek anlamına gelirdi. Asıl iş oyuncuya düşüyordu. Ülkü Duru, başlarda çok başarılıydı. Oyunun sonuna yönetmenin kattığı anlamsız bölüm olmasa oyun da fena sayılmazdı. Yine de ülkemiz seyircisinin eğilimlerini bildiğimden, ilerisi için pek umutlu değildim doğrusu. Zamanla başköşeye cinsel şakaların oturacağından korkuyordum. O zaman oyun, anlamını yitirecek, bir kız-kurusunun hezeyanına dönüşecekti.

Ama ben kendim oyun yazmaktan sözediyordum, değil mi? Bir de baktım ki ortalıkta "için" yazacağım bir oyuncu yok. "İçin" ne kadar önemliymiş! Belli bir oyuncu *için* demek istemiyorum. Sahnede benim yazdığım sözcüklerle konuşacak, benim düşlediğim giysilerle dolaşacak bir yüz'den sözediyorurn. Yoksa Türkiye'de oyuncu eksikliği çekildiğini falan savunmuyorum. Kimbilir belki de son yıllarda tiyatroya pek az gittiğim için ufacık bir rolde bile yakalayamadım o oyuncuyu. Oyuncusu yazarının gözünün önüne gelmeyen bir oyun nasıl yazılır?

Neredeyse üç aydır evden çıkmıyordum. Bugün Emine'nin Silivri'deki yazlığına çağrılıyım. Hava neredeyse yaz habercisi. Bahçede bile oturabildik. Ne var ki aylardır yakındığım ve te-zelden sarılığın henüz geçmemesine bağladığım göz bulanıklığı, güneşle doğrudan karşılaşınca iyiden iyiye açığa çıktı. Önümdeki basamakları bile güçlükle seçebildiğime göre yeni bir gözlük edinmem şart. Oysa sürekli sarı gördüğüm havadan, deneyimli bir İstanbullu sıfatıyla, biraz sonra yağmur yağacağını kestirmek ve herkesi buna -bir ölçüde- inandırmak az başarı değildi! Daktilonun harflerine yanlış bastığım için Poe çevirisini temize çekmek (disketleştirmek) de eski öğrencilerim Ayten ve Aylin'e düşmüştü.

Önümüzdeki hafta doktora bir görünmeliyim.

Sokağa resmi olarak ilk çıkışımı Alman Kültür Demeği'nde kutladım. Söyleşinin konusu: yatay ve dikey kentler. Pek anlaşılmıyor, değil mi?

Bence de. Ola ki kafamı kurcalayan bu konuyu birilerine açarak azıcık çözüme kavuşturmayı umuyordum.

Bir kere: yatay ve dikey sözcüklerinden sözlük karşılıklarını kastetmiyorum. Diyelim, New York benim için yatay bir kent, gökdelenleri önemsiz. Dikey kent, İstanbul gibi, Berlin, Prag, Roma gibi yerin altlarına doğru katman katman açılan, ilk bakışta ancak yüzeysel görünümünü ele veren, diplerde biriktirdiği kültür mirasını ancak sırdaş birine -yerli ya da yabancı- fısıldayan bir kent. Belki de çoğu, çağdaş teknolojiyle, iletişim ve ulaşım araçlarıyla donanmış yatay kentlerde yolumu şaşırmam o yüzdendir. Bir örnek vereyim: Frankfurt'ta, çağdaş yurttaşa sunulmuş bütün kolaylıklara karşın bir sokağı bulamam da Floransa'da elimle koymuş gibi bulurum. Rüzgârın getirdiği koku, kentin hangi kesiminin eski, hangisinin yeni olduğunu hemen haber verir. Artık size kalan, bir vitrinde sergilenen bir eşarptan, bir otel girişinde duran bir tablodan, kulağınıza çalman müzik türünden, daha kişisel seçmeler yapmaktır. Yüzeyi ne kadar değiştirilmiş ya da restore edilmiş olursa olsun, en azından kentin bir-altın-daki öbür kenti kavrayabilirsiniz. İçini okuyamadığımız, daha doğrusu temeli derine inmeyen derli toplu, yatay dünya kentleri, kişiye tanışma heyecanını vermiyor. Kim arka mahallelerden, çıkmaz sokaklardan yoksun bir kişilik karşısında coşabilir ki?

Kişilik sözcüğü belki bir anahtar. Her şeyden -edebiyattan, müzikten, resimden, yemek yapmaktan, ev döşemekten- *biraz* anlayan yatay insanlar mı çekiyor sizi? Bilgi birikimlerini *bir* konuda yoğunlaştıran dikey insanlar mı? Gezeceğiniz kentleri de sevdiğiniz insan türüne göre seçin derim. Metropollerin düzmece kargaşasına bir derinlik, kuytu kentlerin göstermelik ıssızlığına bir yavanlık yakıştırma alışkanlığından vazgeçmeye hazır mısınız?

Şiddetin, değişik yüzleriyle yaşamın her alanına sıçradığı bir toplumda yaşıyoruz. Ana-baba-çocuk ilişkileri başta olmak üzere. Öyle ki böyle bir ortamda işkencenin bir sapıklık, bir hunharlık değil, sıradan bir ceza olarak görülmesi doğal. Bazı erkekler, namussuz saydıkları karılarının namusunu kurtarmak için (ne demekse) işkenceye girişiyor, bazı yetişkinler, babalarından yedikleri dayağın öcünü alırcasına küçükleri dövüyor, bazı

kadınlar kocalarını susturmak için az gelişmiş âşıklarını kullanırken resmi işkenceciler tutukluyu konuşturmak için gelişmiş araçlar kullanıyorlar.

Tarçın'ın bu keşmekeşte işi ne? Benim koyduğum adıyla Tarçın, komşunun köpeği. Kendisini sokakta bırakarak giden sahiplerinin yolunu gözleyecek, bu uğurda aç kalacak kadar sadık bir köpek. (Tabii bana köpekleri neden fazla sevmediğimi gösterecek kadar da.) Efendisi geçenlerde onu ya bir ormana ya bir çöplüğe götürmüş, bırakmış. Cins ve yaşlı bir hayvan olması umurunda değil anlaşılan. Üstelik Tarçın, bu yaştan sonra yiyecek de bulamaz. Günü dolmuş bir hizmetkâr o. Yerine hemen yine cins ama bu kere küçücük bir köpek alındı. Yeni marka gözde köpek, ilerde başına neler geleceğini bilmiyor, herkesle oynaşıyor. Benim dışımda. Ben hâlâ Tarçın'ın yolunu bekliyorum. Dönemeyeceğini bile bile. (Niye gizlemeli, sadık bir köpek gibi.)

Bu gece TV'de İskenderun'daki sokak köpeğinin linç edilişini seyrettim. Ona işkence eden temizlik işçisini, olayı ses çıkarmadan izleyen insanları görünce müthiş bir bulantı ve ter bastırdı. Ne de olsa insan denen yaratığın *özünde* işkence tohumu barındırdığı, yüzleşilmesi güç bir gerçekti.

Göz doktoru teşhisi koydu: iki gözümden de katarakt ame-liyah olmak zorundayım. Kaça patlayacağını öğrenince düpedüz sarardım. Ama karaciğerimden ötürü değil.

Her gece aynı karabasandan fırlıyorum uzun bir süredir. Yerler ve kişiler değilse de konu aynı: tam bana sorulan ciddi bir soruyu yanıtlayacağım sırada birden konuşamıyorum. Dilim şişip boğazımı tıkamış gibi somut, acı verici bir duygu. Bedenimdeki korkunç baskıyı altedip soluğumu toparlamaya çalışırken terler içinde uyanıyorum. (Bu, bazan bir yarışmada, bazan bir derste başıma geliyor.) Düşün o akşamla ya da o sabahla ilintilerini kendimce yorumlayıp yeniden uyumaya çalıştığımda aynı şey oluyor. Bir gece de değil, peşpeşe. Demek belli bir günün bastırılmış olaylarıyla değil, genel bir konuyla ilgili bu karabasan. Etkisi bütün gün sürmese neyse... Ama sürüyor.

Nedenleri ne olabilir? Çözümlemek, çözmek anlamına gelmese de çabalıyorum: Bu aralar, yeni öykü kitabım üstüne yapılan bir sürü söyleşiyi okuduğumda, *aslında* ne demek istediğimi anlayamıyorum; bu bir. Ama bir

söyleşide sorular çıkarı-ıp yalnızca yanıtlar bırakılırsa, o yanıtlar da yazının sayfada tutacağı yere göre kesilip biçilirse ortaya anlamsız bir metin çıkacağı kesin. O kadarına anlamsız ki bazı sözlerim, kendim işin içinden çıkamayınca beni yakından tanıyanlara başvuruyorum: Sence ne demiş olabilirim? Okurlara da aynı ölçüde inanmaktan başka birşey gelmiyor elimden. Böyle bir durumda insan ne der? Sus bari.

Gerçekte yaşamadığımı düşte beceriyorum anlaşılan, ne var ki çektiğim fiziksel acı, susturulmayı kaldıramamamın bir belirtisi olsa gerek.

Bazan da günlük yaşamda çekiyorum bu sıkıntıyı; bu iki. Çok basit birşey söylediğimde, eskiden çok iyi anlaştığım sürücülerin yeni kuşağından olanlar şaşkınlıkla bakıyorlar yüzüme. Hemen susuyorum. Sesi azıcık kısmalarını rica ettiğimde teypi kapatanlara alışhm. Susuyorum. Ustalarla, çıraklarla, satıcılarla da ayrı dillerde konuşuyoruz. Televizyon seyrederken dilimin ucuna sık sık gelen iğrenç, bayağı, ebleh, şarlatan, yelloz, mahalle karısı, pezevengin daniskası gibi küfürleri, susarak sözcük dağarcığımdan kovmak istiyorum. Yoksa o karabasanlarda konuşmaktan kaçınmamı bu isteğime mi borçluyum? Sanki denetimi bir an elimden kaçırsam, ağzımdan bir küfür seli boşanacak.

Bu gece alışılmadık bir gösteri vardı evin önünde. Minibüslere doluşmuş insanlar, göbek havalı, arabesk şarkılar ve hamasi sözler eşliğinde mahalleyi inanılmaz bir gürültüye boğdular. "Bizim asker en büyük!" narasını duyana kadar ne olup bittiğini anlamadım. Zaten yas çığlıklarıyla zafer müjdelerinin içiçe barındığı bu şenlikli yas ya da yaslı şenlik, asker uğurlama töreninden başka ne olabilirdi ki? Şenliğin bitimini kestirip pencereyi kapadığım anda umduğum gibi silahlar patladı. Her şey, herkes (ben de) bir sessizlikte yitip gitti.

Öbür gözümdeki perde de alındı. Doğrusu bu yeni yöntemle hiç acı çekilmiyor: yerel uyuşturma, on beş dakikalık bir ameliyat, dikişsiz falan sokağa salınış - geldiğiniz gibi.

Gözünüzdeki bir deriyi sıyırırmışçasına geçen bir makasın verdiği tedirginlik azımsanamaz, ama gözlerinizin önündeki rengârenk, kıpırdayan desenler bir süre sonra dikkatinizi dağıtıyor. Eve, savaştan dönen bir asker gibi girdim. Hemen, Ülkü Tamer'in yıllar önce *Şiiristan* kitapçığı için özenli

Türkçesiyle çevirdiği "Ölen Havacı" şiirine sarıldım: *Havaalanında nasıl yatıyor / Ayrılıyor ruhu artık gövdeden / Ağlaşarak geldi arkadaşları / Bakarak onlara konuştu birden: "Göğsümden çıkarın direksiyonu /Şu silindirleri sökün kalbimden / Alın böbreğimden pervaneleri /Kurun makineyi şimdi yeniden."*

Edgar A. Poe ve J. L. Borges'le belalı bir ilişki yaşıyoruz. Borges, Poe'yu ustası bellediğinden, öykülerinde sık sık ona gönderme yaptığından, ikisi arasında bir sorun yok tabii. Ama benim onlarla ilişkimde bir bela hatta bir belalı durumu sözkonusu. İlk ciddi çevirim, Poe'nun *Altın Böcek*'iydi. Yıllar sonra, o çeviriyi de kattığım bir Poe derlemesi, Sayın Memet Fuat'ın derlemesiyle birlikte Adam Yayınları'nca yayımlandı: *Olağandışı Öyküler.* Daha sonraları, kendi çevirilerimi birkaç öyküyle zenginleştirip *Kızıl Ölümün Maskesi'ni* yayıma hazırladım. (Nisan Yayınları)

Ne var bunda yani? demeyin. Poe'vâri bir teknik kullanarak belayı sona saklıyorum.

J. L. Borges'i tanımam daha geç oldu. *Yazko Çeviri'de* yayımlanan *Emma Zunz'u* okuyan dostum Ferit Edgü, Borges'i Türk okuruna tanıtmak için bir öykü derlemesi hazırlamamı istedi. Daha önceki yazılarımda da belirttiğim gibi, sıkıştığımda birlikte ondaki Fransızca metinle karşılaştırmalar yapmamız koşuluyla *Ölüm ve Pusula'yı* (Ada Yayınları) hazırladık. Hiç ummadığımız birşey oldu: Okur, Borges'i sevdi. Aynı kitap, yıllar sonra İletişim Yayınları'nca basıldı. Poe'yu ve Borges'i çok saysam da çeviri yaşamımı onlara adayacak kadar güçlü değildi aşkım. Belki onları çevirirken aşırı titizlenmem bu yüzdendi, dönüp dönüp okuduğum yazarlar değildiler, onları kendi kurdukları dünyadan, yanlış seçilmiş bir sözcükle uzaklaştırma-maya çalıştım.

Tam "Bu iş burada bitti!" diyordum ki telif yasasına göre, bir yazarın yapıtını ancak onun haklarını satın alan yayınevinin basması zorunluluğu geldi. Böylece İletişim Yayınları'nın Bor-ges dizisi için hiç hesapta yokken yeni öyküler çevirdim, o da yetmiyormuş gibi -hadi itiraf edeyim- kendi seçtiğim bir Bor-ges kitabı: *Borges ve Yazma Üzerine.* Kitabı seçmemde, Borges'in şiir, düzyazı, çeviri üstüne söylediklerini çok önemli bulmamın payı elbet vardı. Ama asıl neden, öykülerindeki akışı arhk avucumun içi

gibi bildiğim bir devi, gündelik yaşamdaki hınzır, alçakgönüllü tavrıyla tanımaktan ve tanıtmaktan çok hoşlandı-ğımdı.

Bu arada Poe boş durur mu? Dost Yayınları, bir Poe derlemesi yayımlamak istiyormuş. Öneri karşısında biraz durala-dım. Döngü bıraktığım yerden sürüyormuş gibi tatsız bir duyguyla. Derken bu derlemenin, Borges'in seçtiği fantastik öykülerden oluşan Babil Kitaplığı dizisine gireceğini öğrendim! Öz-istencimle yazgıma boyun eğdim!

Dün, Borges'in öykülerinin ve kitabının dosyalarını hazırladım. Bugün de Poe'lar bitti. Bela döngüsü tamamlandı. Akşamın dinginliğine koyverdim kendimi... Her nedense bir sıkıntı. Tuhaf bir boşluk duygusu. Borges'in benim çevirmediğim *Dr. Brodie'nin Raporu* ile Poe'nun *Morg Sokağı Cinayetleri* imdadıma yetişti. Sözcüklerin Türkçe karşılıklarını düşünmeden oburca okudum ikisini de. Bir daha "kör" ile "keş"i çevirmeyecektim nasılsa (tövbe tövbe).

Eski Çetin Altan'm deyişiyle, "Bugün canım yazı yazmak istemiyor." (Aman nedenini unutanlar olmasın!)

Leyla Erbil'in *Zihin* Kuşları'nı, yayımlandığı sırada hemen okumuştum. Bir öykücünün yeni kitabını okur okumaz eski kitaplarına dönme alışkanlığımdan vazgeçemedim. O yeni kitap, onun eski yazdıklarına başka bir mercek altında bakmamı sağlayacakmış gibi. Erbil'in bütün yazdıklarını bir daha okuduktan -edebiyatımızdaki özgün yerine bir daha inandıktan- sonra yeni dergilere gözattım.

Adam Öykü'nün 17. (bu ayki) sayısındaki bir öykü dikkatimi çekti. Satırbaşı'nın yazarı Nurdan Beşergil üstünde durulması gereken bir öykücü bence.

İyi bir edebiyat okuru olduğu rahatça söylenebilir. Karmaşık bir temayı duru bir biçemle işlemesinden belli. Sözgelimi kullandığı dil, ilk bakışta sade gözükse bile, çeşitli anlam katmanları barındırıyor, öyküdeki hüzün, asla mızmızlığa kaymadan, kişilerin oynadıkları oyunun sınırları dışına taşabiliyor, bellekte sürüyor. Az başarı değil doğrusu.

Deniz tutkum depreşince Bilge Karasu geldi aklıma. Ama her nedense, denizin başkişilerden birini oluşturduğu bir öyküyle değil Kılavuz'la başlamak gereğini duydum Bilge Karasu'yu yeniden okuma serüvenine.

Benim gibi uzun süredir toplumsal yaşamla içli dışlı olmayan (aslında olmak da pek istemeyen) eski bir kent tutkununun toplumuyla bağlantısını koparmaması için bir yöntem bulması şart. Beylik saptamalarla, gazete bilgileriyle yetinmek istemiyorsa tabii.

Kendi adıma bulduğum yöntemin sakıncasız olduğu söylenemez: kapınızı çalan çeşitli kesimlerden insanların eğilimlerini öğrenmek çabası, başınıza bir sürü dert açabilir çünkü. Yine de ben nereden gelip nereye gittikleri belli olmayan kişileri savmaktan yana değilim, merakımın ceremesini ödemek pahasına.

Onların ağırlıklı bir bölüğünü, çarşaf-battaniye, ütü masası sahcıları oluşturuyor. Kapkacak satışını gazetelere devretmiş olmalılar ki biraz daha pahalı malları taksitle satmaya razılar. Onlarla konuşulmasa da olur.

İkinci sırada, falanca televizyon kanalını izleyip izlemediğinizi, izliyorsanız hangi programları yeğlediğinizi, neleri eleştirdiğinizi soran genel müdür kılıklı genç adamlar var -bakın onlarla konuşmaya değer. Koltuklarının altına sıkıştırılmış İsla-mi kitapları almanız gerekmez, nasılsa bilgilendirildiniz: meğer suya sabuna dokunmaz, ortayolcu görünen bir TV kanalının gönlünde neler yatıyormuş!

Aynı boyalı, ucuz kitapları küçücük çocuklar da dağıtıyor: bazan kandillerde, bayramlarda bazan de akıllarına estiğinde. Bu tür kitaplarla ilgilenmediğinizi söylediğinizde, peki o zaman, hastanede yatan bir akrabalarına ya da sınıf arkadaşlarına para yardımı yapmanızı istiyorlar. Buldukları (sözcüğün tam anlamıyla) hastalık, *kan veremi*. Küçük yaşta din ve duygu sömürüsü ticaretine atılan bu çocukların sayısı göz korkutucu gerçekten. Yüzlerindeki cıvık gülümsemeye, düzmece ağla-maklılığa bakar bakmaz onların ileri yaşlardaki benzerleri dikiliyor karşınıza.

Bugün uğrayan genç kız, bambaşka bir öbekten. Gün boyu kapı kapı dolaşıp anket başına üç-beş kuruş alarak harçlıklarını artıran üniversitelilerden. Genç kız, daktilo sesini duymuş olmalı ki beni rahatsız

ettiği için özür diledi, sorularıyla biraz zamanımı alabilir miymiş? Türkçesinin güzelliği, zekâyla parlayan gözleri karşısında hayır demek elimden gelmedi, (insanlarda kapılmadan edemediğim iki özellik.)

Hedeflenen kitle belli. Para harcamakta özgür, kişisel seçiminde reklamların kölesi, günün her saatinde bedeninin iç fısıltılarına kulak verip kimlik aramasına çıkan genç kadınlar...

Acaba onların eğilimlerini iyi bildikleri varsayılan anketçi-ler, ne gibi sorular hazırlamışlar?

Beklenebileceği gibi, önce ideal bir eş ve anne olarak evlerinde kullandıkları temizlik malzemeleri: hangi sabun tozları, hangi çamaşır suyu, hangi yumuşatıcı? Sonra bunların kullanma sıklıkları. Renge mi, kokuya mı, fiyata mı göre alındıkları.

Sonra bakımlı kadınlara özgü kişisel malzemeler: yüz sütleri, ter önleyiciler, kremler, banyo köpükleri, losyonlar, jöleler. Ya bunların kullanılma sıklıkları? "Yüzünüzü günde kaç kere yıkarsınız? Kalıp sabunla mı sıvı sabunla mı?"ya varacak kadar ince araştırmalar.

Yanıtlarınızı anketçi firmanın belirlediği seçeneklere göre veriyorsunuz. Sayfa sayfa test soruları, adları pırıl pırıl küçük karton dörtgenlere yazılmış, seçmenizi bekleyen lüks kokular.

Aman vermez anketçiler, en ufak yanılgıya izin vermeyecekler anlaşılan. Aynı sorular, belli aralarla tersyüz edilip soruluyor. Sürekli aynı ürünü kullanan biri olmadığım için tuzağı çabuk farkettim. Genç kızı da uyardım, ne de olsa anketi kimseyle görüşmeden tek başına doldurması olasılığına dayanıyor bu şaşırtmaca.

— Ama bu kadar da olmaz ki! dedi birden.

— Neymiş?

— Evinizde mutfak dışında bir musluk olup olmadığını soruyorlar.

— Ne var yani? Her gün mahalle çeşmesinden su taşıyıp taşlıkta yıkandıktan sonra gözaltı kremi sürdüğüme inanmıyor musun yani? Türkiye'nin nabzını tutan anketçilerden daha iyi mi biliyorsun bu işleri?

Yaklaşık iki aydır, bir boşluğu gidermeye uğraşıyorum. Daha önceleri de bir öyküyü ya da bir çeviriyi bitirdiğimde, derslere ara verdiğimde yaşadığım bir boşluk, daha doğrusu bir bo-şunalık duygusu. Giderilmez bir yoksunluğun zonklaması gibi. Bu kere, hemen silkinmeye yeltenmedim, iyice koyulmasını bekledim. Sezdiğim kadarıyla, bir anlamda pilimi değiştirmem, yenilenmem gerekiyordu. Öğretmeye, öğrenmekten daha çok zaman ayırmıştım. Yakın kıyılardan azıcık uzaklaşmak isteğiyle H. Lefebvre'in *Modern Dünyada Gündelik Hayat'ını* okudum. Bu başyapıtı yine Metis Yayınları'ndan çıkan *Eğlence İncelemeleri* izledi. Denemelerde adı geçen düşünürler üstüne bilgilerimi tazelemek adına Barthes, Adorno, Foucault'yu da bir daha elden geçirdim. O zaman da lise, üniversite çağlarımda dondurduğum baba felsefecilere dönme gereği doğdu.

Derken bir soru belirdi: Kötü ya da çarpık örneklerine bakarak itici bulduğum postmodernizmi yeterince incelemiş miydim? Bu konuda benden daha bilgili olan eski öğrencim Ayten yardımıma koştu. Önce koyu bir modernist *(Modernlik, Tamamlanmamış Bir Proje'siyle* Jürgen Habermas), sonra koyu bir post-modernist *(Post-modern Nedir Sorusuna Cevap'ıyla.* J. F. Lyotard), en sonunda da berrak mantıklı nesnel düşünür Frederic Jame-son'un *Postmodernizm, Son Dönem Kapitalizmin Kültürel Mantığı* ve daha birçok deneme, kitap hatmettim.

Doğrusu, her düşünce akımından ya da eleştiri yönteminden geriye önemli izler kalacağına ilişkin kanım değişmedi, ne var ki postmodernizmin yutturmacılığa çok açık bir alan olduğu daha da pekişti gözümde.

Yaz sıcağında baş ağrılarıyla boğuşarak debelendiğim bu kültür deryasında beni asıl yoran dildi. Yazılarda bilimsel bir dil kullanılacağı ve bu dilin ancak konuya yakın kişilerce paylaşılabileceği ortadaydı ama neredeyse akademik jargon sayılacak hale gelmiş bu dil, gereksiz uzatmalarla, ısıtılıp ısıtılıp başka kalıplarda sunulan görüşlerle boş yere çetrefilleştiriliyordu. Kendi adıma söyleyeyim: İngilizcesi Türkçesinden daha kolay sökülüyordu!

Atilla (yine eski öğrencim, yeni dostum) ile Büyükçekme-ce'de denize girdikten sonra vapurla tek başıma Sirkeci'ye dönerken, akşam çöküyordu. Bu yılın ilk denizinin gevşekliği geçmemişti daha. Birden, Sarayburnu, doğal bir renk ve ses gösterisi içinde sanki kendiliğinden sulardan sıyrıldı. İstanbul'un görkemli silueti yayıldı yaz göğüne. Bu koskocaman, suskun uygarlık, tüyler ürpertecek kadar güzeldi. Söz'ün ne kadar çok şeyi bozduğunu düşündürtecek kadar.

Bekir Yıldız'ın öldüğünü duyunca yaşadığım sarsıntıyı, yalnızca aramızdaki özel dostlukla, yani bir yakını yitirmenin acısıyla açıklayamam. Evet, dünya görüşlerimiz değilse de olaylan yorumlayışımız, öyküye bakışımız çok farklıydı. İlişkimiz, birbirini olduğu gibi kabul etme saygısıyla beslenmişti. Sözgelimi ben onun Almanya'da geçen öykülerinde *mesaj'ın*, gerçekleri inandırıcılık sınırının ötesine zorlayan bir bağırgan-lık taşıdığını söylüyordum, o da benim öykülerimde mesajın çok derinlerde kaldığını, gözden kaçtığını ileri sürüyordu. (Ayrıca Bekir Yıldız'ın evlilik kurumunu eleştirdiği kitapları, onun yazarlık mayasına uygun düşen köklerinden bir kopma olarak niteliyorum hâlâ; Yıldız, o düzenin nasıl işlediğini derinlemesine bilen bir ortasınıflı değildi, o yüzden bir Sevgi Soysal'ın, bir Leyla Erbil'in humorundan yoksundu bu ürünler.)

Ama bu konular rahatça tartışılırdı aramızda. Bekir, kendini amansızca eleştiren bir yazardı, çok okumuştu. *Kara Vagonla* kazandığı parlak başarıyı sonraki ürünlerinde de sürdürmüştü. Almanya'da işçi olarak çalıştıktan sonra yurda dönüşte açtığı küçük Asya Matbaası'nda birçoğumuzun yapıtlarını dizmişti. Kendisini sevenlere körü körüne bağlı olmadığı gibi artniyetsiz her türlü eleştiriye açıktı. Yanında çalışanlara ağa gibi değil abi gibi davranırdı. Kısacası, kendisinden beklenebilecek ansızın burnu büyüme ya da bazı köy enstitülü yazarlar gibi kliklerden yardım umma zayıflıklarının hiçbirini göstermedi, inatla yalnız kaldı. Yalnız öldü.

Peki öykücü olarak Bekir Yıldız'ın başarısı neydi?

Ülkemizde, yazarları tanıtmaya yönelik yayınlarda hiç değişmeyen bir eğilim var: yazarın *yapıtının özelliklerini* değil onun *kişisel özelliklerini sayıp dökmek.* Türkçeyi iyi kullanmak, imgeleri doğru seçmek, iyi saptamalar yapmak gibi bir yazarda zaten bulunması gereken özellikler, yazarlara eşit ölçülerde da-ğıhlıyor. Yazarın edebiyattaki yerini ise seçtiği

konu belirliyor! Bekir Yıldız'ı tanıtma şablonu aşağı yukarı şöyle: İlginç gözlemleriyle Güneydoğu insanının devletle olan ilişkilerini, sömürülüşünü, ağa-köylü düzenini çarpıcı bir dille işledi.

"Ama nasıl?" sorusu yanıtsız.

Bence Bekir Yıldız'ı özgün bir yazar yapan şey, töre öykücülüğünün getirdiği kolaylık ve zorlukları dengeleyerek eşine az rastlanır bir biçem-olay kaynaşmasına varmasıdır. Çok iyi bildiği bir yöre, yazara yazma kolaylığı sunar kuşkusuz, ama sonuçta ortaya egzotik, popüler bir ürün de çıkabilir pekala. Yıldız töreyi, insanoğlunu önce birey olmaktan alıkoyan sonra da ondan sevgi, sevme hakkını esirgeyen bir zulüm sistemi olarak görür. Kocasının Bedrana'yı öldürmek *zorunda kalması,* annesinin Kara Çarşaflı Gelin'i düşman eve ya kullanılacak ya satılacak bir meta gibi göndermek *zorunda kalması,* törenin buyruğudur. Yasaların bile altedemediği, neredeyse bir umacı haline gelmiş törenin.

Bekir Yıldız, gazetelerde, televizyonlarda bugün de hikâyelerine rastladığımız bu umacıyı soyut bir *öykü* kişisi gibi yerleştirir öykülerine. Sonra onu somut kılacak, okuru ona isyan ettirecek en çarpıcı durumu yakalar. O törenin buyrukları altında yaşayan çaresiz bir kişiyi, bir öykü kişisinin görünüşü, duyarla-nışı, tepkileriyle etli canlı kılarak öne çıkarır, sonra geri dönerek yine onu kendi ortamına yerleştirir. Bir soyutlamadan çıkan bir somutlama ve yine bir soyutlama çizgisi izleyerek.

Yazarın sesiyle öykü kişilerinin dilleri uyum içindedir. Yazar, onlara evrensel dile oturmayan yerel sözcükler söyletmez pek, ancak gerektiğinde, özellikle şiirsel atmosferi pekiştirmek için yerel dilin sınırına girer arasıra. Bir anlamda, şiddetin uygulandığı ortamın adını koyar.

Bekir Yıldız'ı ileride okuyacakların onun ne dediğini anlamaları için yalnızca öykülerini titizce okumaları yetecek.

"Yolcu yazın gelirse, yapılacak şey kentleri çevreleyen plajlara gitmektir kuşkusuz." Kuşkusuz sözcüğündeki öznel tını olmasa bir gezi kılavuzundan alınmış bir tümce gibi. Ama onu yazan, "duyarlı yolcuya" sesleniyor ve şöyle sürdürüyor sözünü: *"Hayır, gerçekten, yüreğiniz gevşek, tininiz zavallı bir hayvansa, gitmeyin oraya! Ama evetin ve hayırın, öğlenin ve ge-*

ceyarılarının, başkaldırının ve aşkın parçalanışlarını bilenlere, denize karşı yakılan ateşleri sevenlere gelince, orada onları bir alev bekler." Tahsin Yücel'in çevirdiği *Yaz'*da (Can Yayınları) Al-bert Camus, bizi Cezayir'e, doğduğu yer Oran'a bir yaz gezisine çıkarıyor. Kendi dirim ve mutluluk kaynağı Akdenizli bilincini taşlarda, kayalarda, kalıntılarda, anıtlarda ve kentlerin günlük yaşamlarında nasıl yakaladığını açıklıyor, dolaylı yoldan Sartre'a olan *edebi* üstünlüğünü kanıtlıyor böylelikle. Sözgelimi şöyle bir tümceyle: *"Burada aynı insanları görecektir, daha az giyinmiş oldukları için daha göz kamaştırıcı olacaklardır. Güneş onlara büyük hayvanların uykulu gözlerini verir o zaman. Bu açıdan, en güzeli, Oran plajlarıdır, çünkü burada doğa ve kadınlar daha yabanıldır."* Bir yöreden (bir iklimden, bir kültürden) yola çıkarak bir özgeçmiş yazmanın bulunmaz bir örneği *Yaz: "İstediğimiz de artık hiçbir zaman kılıcın önünde eğilmemek, tinin hizmetine girmeyen güce bundan böyle hiçbir zaman hak vermemek."* Camus, saçmanın yazarı sayılma yazgısına şöyle karşı çıkıyor: *"Saçmanın ancak bir çıkış durumu olarak görülebileceğini bir kez daha söylemek neye yarar? (...) Dünyanın hiçbir anlamı olmadığını kesinlemek her türlü değer yargısını ortadan kaldırmak anlamına gelir. (...) Kendimizi ölüme bırakmadığımız anda sürmeyi seçeriz, o zaman da yaşamın bir değerini, en azından görece bir değerini benimsemiş oluruz."*

Duyarlı yolcuya, Cezayir'de gideceği yerleri gösteren, (nereden günün hangi saatinde keyif alacağını, hangi içkileri içebileceğini de ekleyerek) bir kılavuz da sunmuş Camus.

Günümüzdeki sanatsal/edebi eğilimleri bir daha incelemek için çoğu zaman evimde kapalı geçirdiğim yaz, bitmek üzere. Beni etkileyen görüşlerin yanısıra tantanalı sözcüklerle, kavramlarla donatılmış, kof, usanç verici çözümlemelerin bedenime sinmesini bekledim bir süre. Ama boş denebilecek o günler geçince yazın ve denizin bittiğini derinden kavradım. Camus'nün Yaz'mdan *yazmam* için gereken esini aldım!

"Güzelim varolma bunalımını, adını bilmediğimiz bir tehlikenin çok hoş yakınlığını yaşamak, o zaman, kendi yıkımımıza koşmak mıdır? Yeniden durup dinlenmeden yıkımımıza koşalım."

Beni öbür dünyanın kıyısına kadar götüren bir mide kanaması. Ben de bıkhm, ama kızmayın, bu kere verileri yanlış değerlendirme huyum

yüzünden değil, çünkü hiçbir veri yoktu ortalıkta. Perhizde, ilaçlarda bir aksama sözkonusu değildi. Durup dururken katlanılmaz bir ağrı saplandı sırhma. Soluk aldırmayan cinsten. Çok direndikten sonra hastaneye gitmeyi kabul ettim. Hastabakıcının tuvalette şaka yollu, "Son kanını da etme," önerisinden sonra litrelerce kan verildi.

Sırt ağrısını mide kanamasına bağlamamak cahilliğimi hâlâ savunuyorum, geriye ortada hiçbir şey yokken dışkımı her keresinde ince ince araşhrmam önerisi geliyor ki ne desem bilmem!

Bence asıl nedenler şunlardı: sevgili dostum Emine, benim deyişimle kilitlenen kolundan bir ameliyat geçirdi geçenlerde; oğlum, çok başarılı da olsa bir miyopi ameliyatı (müdahale sözcüğünü hiçbir anlamda sevmem) atlattı, bugünkü öğrencilerin patavatsızlığı da sinir uçlarımı iyice bileyledi.

Her gerginlik dönüp dolaşıp birikip birikip böyle bir patlamayla son bulacaksa bu dünyada işim iş!

Nicedir görmediğiniz eski bir dostla karşılaşmak her zaman mutluluk getirmiyor. Bu saptamayı ilkokul yaşlarındaki arkadaşlarınıza kadar uzatmak istemiyorum. Çoğu kere rastge-le ya da ister istemez tanışırsınız o dönemdeki arkadaşlarla (burada, *dost* ile *arkadaş* arasındaki ayrım iyice beliriyor işte) ve çok gençliğe özgü o sakmmazlıkla onlarla kaynaşırsınız. Aynı mahalleyi, aynı sokağı, aynı apartmanı, aynı sınıfı paylaştığınız kişilerdir onlar. Bu kaynaşmada, birşeye hep birlikte bağlı olmanın payı da vardır. Daha ilerki yaşlarda (hâlâ genç yaşlardayız) bir siyasal örgütte birlikte çalıştığınız bilinçli arkadaşlar geçer onların yerine. Ama ne yazık ki çoğu kere bu seçme, sanıldığı kadar bilinçli değildir. Yıllar geçtikçe, yollar ayrıldıkça, onlarda baştan neyi benimsediğinizi kestiremeyecek kadar bocalamaya başlarsınız. Bir zamanın sevgili, yakın arkadaşı, şimdi karşı cephede yer almış, size karşı savaşmaktadır. İçiniz yanar.

İhanetin sınırlarını düşünmeye her başlayışımda aynı şey düşüyor aklıma: İhanet, bir düşünceye karşı işlenmiş bir suç değildir yalnızca, geçmişe, geçmişteki arkadaşlara ve kişinin kendine yayılır, daha doğrusu bulaşır.

Ama bir de bir zamanlar paylaştıklarınızı sindirmekle yetinmemiş, onları derinlemesine zenginleştirmiş dostlar vardır ki görünce sevincinizden eliniz ayağınıza dolaşır; hayatta yalnız kalmadığınızı düşünürsünüz. Toplumdaki döneklerin, edebiyatta çizgisinden sapanların ayıbını ışıltılarıyla örter onlar.

Doctorov'un Rflgtime'ını okuyalı nice zaman geçmişti, aklımda kaldığı kadarıyla beni çok etkileyen, müthiş bir kitaptı. Belki de o yüzden -yani belleğimde eski haliyle kalsın diye- bir daha okumamıştım. Son günlerde ne mi yaptım? Bu cıvıltılı ve hüzünlü romanı okurlarla paylaşmaya karar verdim. Bu arada boş durmamış, her nasılsa gözümde kusursuz bir kitap katına ulaşmayı başarmıştı çünkü. '

TRT 2'deki *Ateş Hırsızları* programı için "zaman" üstüne bir konuşma yapmam istenmişti. Ne yazık ki konuşmayı imgelerle desteklemek adına seçtiğim yapıtlardan önemli bir bölümü bulunamadı. *Insignificance (Önemsizlik)* filminde saatin havaya uçtuğu an, hemen her kanalda oynahlmış *Dial M. for Murder (Cinayet Var)* adlı Hitchcock klasiğinde, Ray Milland'ın saatinin geri kalması yüzünden karısını aramakta geciktiği -ve böylece kusursuz cinayetini gerçekleştiremediği- bölüm, *Gro-undhog Day'de (Bugün Aslında Dündü)* her gün aynı saatte aynı güne uyanan adam sahnesi, her nedense bir türlü bulunamamıştı. Programın yapımcıları, bütün iyi niyetlerine karşın edebiyatla insan yüzünü biraraya getirmeyi yeğlemiyor, bilgisayar yaratılarından medet umuyorlardı. Ekranda durmaksızın konuşan birinin bir süre sonra ilgiyi yitireceğini de önemsemiyorlardı gerektiği kadarıyla. Yazıyı buraya almamın nedeni, programı izlemiş ya da izlememiş olanlara ne yapmak istediğimi anlatmak.

Yaşamın belli bir ânını odak alan bir edebiyat dalında -öykücülükte- karar kılmış benim gibi yazarlar için zamanın özel bir anlam taşıması olağan sayılmalı. Çünkü öykü sanatı, Profesör Şara Sayın'ın da belirttiği gibi evrenin ve atomun keşfiyle başlayan modern çağda serpilmiştir. Zerre atomda bile saptanan sonsuzluk, zaman anlayışını sarsar, mutlak zaman göreceleşir. *(Görüntü: Insignificance)* Bu buluşun izlerini yapı açısından

öyküye benzeyen şiirde bulabildiğimiz gibi, dünyayı bir bütün olarak kavramaya yatkın roman anlayışının değişmesinde ve yeni sanat sinemada da bulabiliriz.

Burada, zaman üstüne yazılmış felsefe yazılarıyla denemelere yer veremeyecegım, ama şu soruyu sormamak elimden gelmiyor: Acaba din, dil, ulus kavramları adına kıyasıya savaşmaktan kaçınmayan insanoğlu, nasıl olup da otuz ya da otuz bir günlük aylardan, dört yılda bir yirmi dokuz çeken şubatlardan oluşan sallantılı bir zaman dizgesini -takvimi- gönül rahatlığıyla benimsemiş? Zamanı boyunduruğu altına almak çabasıyla mı? Yoksa uluslararası bir dil yaratma zorunluluğuna boyun eğerek mi? Belki her ikisinin de payı vardır.

Klasik şiirimize bir gözattığımızda zaman, çoğu kere geçmişteki bir zaman dilimidir diyebiliriz. Yitip gitmiş ya da akıp gitmiş, bir daha ele geçirilmeyecek bir süre, gençliğe ve anılara duyulan bir geçmiş özlemi. ("Abbas", C. S. Tarancı)

Cahit Sıtkı Tarancı'da, Ziya Osman Saba'da, Fazıl Hüsnü Dağlarca'da, Sabahattin Kudret Aksal'da ve daha nice şairde çeşitli örneklerine rastladığımız bu özlem, en aydınlık şiirlere bile bir ölüm korkusu, neredeyse mistik bir ürperti yayar, aşırı bir duygusallık yükler. Romanda Marcel Proust'un, Abdülhak Şinasi Hisar'ın ya da *Zaman ve Irmak Üstüne'nin* yazarı Thomas Wolfe'un kendi geçmişlerini ararken toplumsal yapıyla giriştikleri hesaplaşmadan yoksun olan bu örnekler, kişisel yakını düzeyini aşmaz pek.

En kötü örneklerini yağmur, sonbahar yaprakları ve yalnız gecelerin ucuz duygusallığıyla sakatlanmış şiirlerde gördüğümüz bu beylik romantizme iki gerçek ustanın nasıl yaklaştığına bakalım isterseniz: Behçet Necatigil, bir bölümünü alıntıladığım "Arada" şiirinde, bu sözcüğün günlük dildeki ayrımcıkla-rıyla oynayarak o karanlık havaya kendine özgü hınzırlığını, bilgeliğini nasıl katıyor.

"Olvido"nun, yani anıların ve unutuşun şairi Ahmed Muhip Dıranas, aynı karanlığa çağdaş bireyin tekdüze, sıkıntılı içdünyasını bakın nasıl yerleştiriyor: ("Bitmez Tükenmez Can Sıkıntısı")

Ama biz odak olarak an'ın üstünde duracaksak, tuhaf ama, biraz geriye gitmek zorunda kalacağız. İlk ipucunuysa, özgün şiir girişimiyle edebiyatımızda haklı bir yer edinen *Göl Saatleri* şairi Ahmed Hâşim'de değil, 'sonsuz' üstüne düşünen Yahya

Kemal Beyatlı'da bulacağız. Tabii aruzun büyülü sesine kendimizi kaptırmazsak. ("Geçmiş Yaz")

Yine de an'ın ilk tanımı, şiirde Yahya Kemal'in öğrencisi, romandaysa Türk Romanı'nın temel taşlarından Ahmed Hamdi Tanpınar'da belirginleşiyor. Sonsuzluk kavramı anlara sindiriliyor dinleyeceğimiz şiirde. ("Ne İçindeyim Zamanın")

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün yazarı, sonsuzu bir anda dondurmaktan yana. Kıpırtısızlığın dinlendiriciliği yerine akışın çalkantısını yeğleyen Nazım Hikmet, *Memleketimden insan Manzaraları* adlı beş kitaplık destanında başkişi olarak 'zaman'ı seçmiş. Şiirler, Haydarpaşa Garı'ndaki saatin altında toplaşan kişilerden yola çıkıyor; şair, bazan trenin akışına koşut, bazan konuşmaların akışına göre hızlanıp yavaşlayan bir ritimle arka planında, farklı yörelere uzanan bir toplumun ve onun bireylerinin bugününü yazıyor. Galip Usta'yla başlayıp Fuat'a uzanarak neredeyse sinematografik bir anlatımla. ("Memleketimden İnsan Manzaraları")

Zamanın saat imgesi eşliğinde bir gerilim öğesi olarak kullanılması çok yaygın. Hem edebiyatta hem sinemada. Sözgelimi, Hamlet'in babasının ölüsü, surlarda geceyarısı belirir; Ed-gar Allen Poe'nun unutulmaz öyküsü "Kızıl Ölümün Maske-si"nde, vebadan kaçıp prensin sarayına sığınanların düzenledikleri maskeli baloya ölüm, saat on ikiyi vurunca dalar.

Sonraları, özellikle western filmlerinde ve polisiye edebiyatta, gerginliği körükleme işlevini sürdürür Zaman: *High Noon (Görüntü:* Kahraman Şerif). Bazan da kusursuz cinayetlerin acımasız yargıcı oluverir. *(Görüntü: Dial M. for Murder - Cinayet Var).*

Ünlü şair T. S. Eliot bir şiirinde şöyle diyor:

Şimdiki zamanla geçmiş zaman Her ikisi de gelecekte şimdidir belki Gelecekse geçmiştedir.

İnsanoğlunun zamanla baş etme çabasını ilk küçümseyenlerden biri maddeci filozof Lucretius olsa gerek. Ona göre:

Birazcık bile olsun kısaltamayız ölümü Yaşamı uzatarak.

Değişmez kalır ölümden sonraki süre.

Kaç kuşak katarsan kat ambarına yaşayarak Aynı sonsuz ölüm beklemektedir seni.

Varolmama süresi eşittir herkesin;

Ha dün ölmüşsün, şafakta

Ha aylar, yıllar önce kapamışsın gözlerini!"

(Evrenin Yapısı)

Evlerimizin önemli köşelerini tutan duvar saatleri, ülkelerin en gözde alanlarına tepeden bakan ve kentlerin geçmişinden, kültüründen, mimarlık tarihinden izleri ayakta tutan saat kuleleri, teknolojik ilerlemenin göstergesi kol saatleri, yeni gerilim öğesi saatli bombalar, hepsi insanın zamanı evcilleştirme umudunu ve bu konudaki başarısızlığını yansıtırlar.

Zaman'ın döngüsel yapısıyla uğraşan, ona yeni bir yalanlamak) bile yazan Jorge Louis Borges, gerek toplumsal gerek kişisel tarihlerin zaman içinde belli aralarla yinelendiğini ileri sürer. Ustası, *Alis Harikalar Ülkesinde'nin* yazarı Lewis Carrol'un buruk mizahıyla:

Zaman beni sürükleyen bir nehir, ama nehir benim beni parçalayan bir kaplan, ama kaplan benim.

Beni tüketen bir ateş, ama ateş benim.

*Evren, ne yazık ki, gerçek; ben, ne yazık ki, Borges'im.**

Türk edebiyatında, zaman'ı yapıtlarına nirengi noktası seçen Bilge Karasu, "Dehlizde Ölen Adam" adlı öyküsünde, ölümle eşleşebilecek bir zamansızlığı anlatır:

“Gecesiz gündiizsüz, ışığın ancak yol boyunca uzaktan uzağa dizili duran makinelerin çeliğinde yansıdığı, artmadığı, eksilmediği, saatin hep on ikiyi gösterdiği bir yolda, dün, bugün, yarın olamazdı; sabah akşam yoktu. Delikanlı da bunları unutmuştu zaten. Bildiği tek şey, yürümek olmuştu. Buraya niçin girmişti, nasıl girmişti, ansımı-

• Kum Kifabı'ndan (Çev: Münir Göle) ,

yordu artık. Niçin yürüdüğünü biliyordu ama; ışığa çıkmak için yürüyordu. Çıkınca ne olacaktı, onu da bilmiyordu ya..." (Arka planda *Groundhog Day'in* ve Dali'nin *saatleri)*

"Peki ama zaman, kitleler adına bir kurtuluş habercisi olabilir mi?" diye sorarsanız, *Büyük* Saat'in şairi Turgut Uyar, "Şimdi saat kaç? /Yıldızlar evet diyor uzaklarda" diye yanıtla-yacakhr sizi. Benzer bir yanıt da, Latin Amerikalı Gabriel Gar-cia Marquez'den gelecek. Marquez'in, *Başkan Babamızın Sonbaharı* adlı romanında, halkın iliklerini sömüren, yıllar yılı yerine geçirdiği benzerleri sayesinde suikastleri atlatan, neredeyse bir ölümsüzlük halesiyle kuşatılmış Başkan Baba'nm ölümünü, halktan birinin ağzından dinliyoruz romanın sonunda:

... *kutlu haber, bütün dünyaya bildiriliyordu; sonsuzluğun bitmeyen süresi dolmuştu artık.*

Demek eski sevgililer, yalnızca eski dostlardan sözedilme-sine karşıymışlar!

Kolejdeki son yıllarımda, Robert Kolejli bir sevgilim olmuştu. Montgomery Clift yakışıklılığında ve kırılganlığında bir delikanlı. Onun, arkadaşları gibi züppeliğe varmış kolejli havası taşımamasını sevmiştim galiba, o da, sanırım benim uyum göstermemedeki inadımı. O döneme göre oldukça ciddi sayılabilecek bu flört, onun gitgide içe -ikimize- kapanmasıyla, benim de daralttığı bu dünyada soluk alamamamdan ötürü kendiliğinden bitti.

Aradan kırk yıl geçti. Beni geçenlerde aradığında şaşırdım tabii. Bunca yıl süresince, ayaküstü bir karşılaşma dışında, hiç görüşmemiştik. Neden?

Nedenini anlattı: iki başarısız evlilikten sonra şimdi nişanlanmaya hazırlanıyormuş ve o genç hanım, beni pek seviyor-muş. Onları eve çağırdım, ama yalnız gelmek istediğini söyledi. "Haklı sayılabilir," dedim içimden, "belki beni kendisine kırgın falan sanıyordur, ortalığı bir kolaçan etmeden kızı getirmeyi göze alamadı."

Yaşı gereği biraz daha şişmanlaması dışında pek değişmemişti. Ama nedense beş dakika falan sonra içimi anlatılmaz -yani büyük değil de sözcüklere sığmayan- bir tedirginlik kapladı. İlişkimizin hep olumlu yanlarını anmasına karşın. Sonra -hiç değilse aradabir "Hayır" ya da "Evet haklısın" diye kesmeme olanak bırakmayan- uzun bir tirada girişti. Aşırı dindar değildi elbet ama geleneklere bağlıydı. Sapına kadar milliyetçiydi, ne var ki bu ülkede iş yapılmazdı, o yüzden çalışmıyordu. Evliliğe karşıydı ama evde konuşacak birini bulamazsa tek başına yaşayamıyordu. Nişanlısıyla ilişkisi hırgürlüydü ama hiç yoktan iyiydi, zamanla aşkı ile onu iyileştireceğini umuyordu. İyileştiremediği ikinci kansı, hâlâ akıl hastanesindeydi.

Olumlu özelliklerini her nasılsa bir saldın silahına dönüştürmeyi başarmış, dayanaksız ve dayanıksız bir yitik duruyordu karşımda. Alkoliklerden nefret ettiğini ama sabah-akşam içtiğini öğrenmek tiradın üstüne dikilmiş son tüydü.

Bugün bir çiçekçi görkemli bir buketle kapıma dayandı. Ondanmış! (Sevgililer Günü'ne gülüp geçtiğimi anımsayan eski sevgililerime burada teşekkürü borç biliyorum.)

İster istemez söylediklerinin kaçta kaçının abartıldığını ya da ilgi çekici diye söylendiğini düşündüm. İşin içinden çıkamadım.

Oğlum kapıdan uğrayıp bu çiçeğin kimden geldiğini gülerek sorduğunda:

— Çok basit, dedim. Kırk yıl önceki sevgilim, yeni nişanlısına görücülük etmemi istiyor.

Ne olursa olsun eski sevgilinin seçtiği yöntem çok yararlı: geçmişteki önceden tasarlanmamış kopmalannıza bir uzağı-gö-rürlük kılıfı giydiriyor.

Romanlarında hiçbir izm'le sınırlandırılamayacak kadar engin bir şiir dili kullanan Gustave Flaubert'in tek özlemi, hiçbir şey hakkında olmayan, hiçbir yan öğeden medet ummayan, yalnızca 'biçem' aracılığıyla ayakta durabilecek bir kitap yazmakmış. Louise Colet'ye yazdığı, eskiden de alıntıladığım, bir mektuptan anlıyoruz bunu. (Bir gündökümünde alıntılamış-tım). Bir başka mektubunda şiirsel dilden neden nefret ettiğini şöyle açıklıyor:

"Tutku, şiire yaramaz; kişiselleştiğiniz ölçüde güçsüzlük artar... Birşeyi ne kadar az hissederseniz onu olduğu gibi anlatmada (her zaman olduğu gibi, kendinde, özünde, gelip geçici olasılıklardan bağımsız halinde) o kadar yetkinleşirsiniz. Ne var ki kendinize onu hissettirme yeteneğiniz olmalı. işte bu yeteneğe deha diyoruz! Görme yetisi, modelinizi sürekli olarak size poz verir bulma yetisi..."

Duygularını açmaktan geri kalmadığı aşk/nefret kaynağı Colet'ye olduğu gibi Mele Leroy de Chaptpie'ye de açılmış Flaubert:

"Madame Bovary, hiçbir gerçek olaydan yola çıkmıyor: benim duygularımdan, özel yaşamımdan hiçbir ayrıntı taşımıyor. Gerçeklik yanılsaması (eğer varsa) tam tersine, kitabın yansızlığından doğuyor. Benim ilkelerimden biri de, yazarın kendi kendisinin izleği olmaması gerektiğidir. Sanatçı yapıtında, yaratıcı Tanrı gibi, görünmez ve sonsuz güçlü olmalı; her yerde lıissedilmeli ama hiçbir yerde görünmemeli."

Yine mektuplarından, yazarın *Emma Bovary'nin* yazarı diye anılmasına ne kadar içerlediğini, yapıtına nesnellik kazandırmak adına canını dişine taktığını öğreniyoruz.

Flaubert'in ameliyatlar hakkında bilgi edinmek, karşı-ses tekniğini doruğa yükselttiği ünlü kasaba panayırı sahnesinin üstesinden gelmek için harcadığı çaba, Emma Bovary'yi yaratmak kadar zorlu olsa gerek.

"Yarattığım kişilikler beni 'etkiliyor', kovalıyor, daha doğrusu ben onların içinde oluyorum. Emma Bovary'nin zehirlenişini yazarken ağzımda öyle bir arsenik tadı vardı ki, öylesine zehirlenmiştim ki ardarda iki hazımsızlık nöbeti geçirdim -iki gerçek nöbet, akşam yemeğimi olduğu gibi kustum."

Kaba bir özet yapacaksak:

Emma Bovary, sonraları "Bovarizm" diye anılacak şatafat özlemi hastalığının öncüsüdür. Güzel, çekici ve akıllı olmasa da sıradan bir kasaba kızıdır. Şapşal, tembel, dul bir taşralı doktorla evlenir, zenginlik düşlerine kavuşmayı umar. Aşıklarınca terk edildiğinde kendisini (ne yazık ki) gerçekten seven tek erkekte, kocasında avuntu arar. Ama ne kocası Charles'ı, ne de Vaubyessard şatosundaki Berthe adlı hanımdan esinlenerek aynı adı verdiği küçük kızını sevebilir bir türlü. Gittikçe artan lüks hırsı ve ona koşut olarak gittikçe ucuzlayan aşkları sonucu yıkıma sürüklenir.

Bildik bir konudan bir başyapıt yaratan Flaubert, okurun alıştığı beylik kalıplarla ince ince alay eder gibidir. Emma'nın yaşadığı toplumu da görürüz bu romanda. Fransa, Louis-Phillippe (burjuva kral) yönetiminden hoşnut değildir, ülkede yokluklar, yolsuzluklar başgöstermiştir. Yalnızca yaşamın maddi yönü ile ilgili ve yalnızca yerleşik geleneksel değerlere bağlı kişilerle dolup taşmaktadır ülke. Emma da eninde sonunda böyle bir *phi-listine'dir.** Tıpkı Paris'ten getirttiği ıvır zıvırla bütün parasını alan, onu altından kalkamayacağı bir borç yüküyle karşı karşıya getiren kumaşçı-tefeci Lheureux, ya da bir zamanlar sahte doktorluğa kalkışmış, çıkarları için her şeyi yapmaya razı, libe-ral(!) görüşlü şarlatan eczacı Homais gibi. Emma'nın intihar ettiği zehri bulunduran bu hain, romanın sonunda bir devlet nişanı alacaktır.

Yine de Emma'yı intihara sürükleyenler, yalnızca bu kişiler değildir. Başlangıçta onu farklı bulan ama sonraları bitmez tükenmez düşlerine ayak uyduramayacaklarını anlayarak terk eden âşıkları -Leon ile Rodolphe- da bencildirler, çıkarcıdırlar.

• *Edebiyat* Dersleri, Vladimir Nabokov, Türkçesi: Fatih Özgüven, Ada Yayınlan

Son âna kadar direnmeyi sürdüren Emma'ya Tanrı da yardım etmez.

Flaubert'i dikkatle okursak, Emma'yı böyle bir açmaza sokan özelliğin kötü bir okur olmasından kaynaklandığını görürüz:

Hepsi de aşklar, sevgililer, ıssız köşklerde çile dolduran hanımlar, her konakta öldürülen seyisler, her sayfada gebertilen atlar, karanlık ormanlar, coşkun yürekler, yeminler, hıçkırıklar, gözyaşları, öpüşler, ay ışığında sandallar, koruluklarda bülbüller vb üstünedir okuduğu romanların... Eski bir köşkte, duvarın yonca biçimi nakışları altında, dirsekleri taşa dayalı, çenesi ellerinde, ormanın ötelerinden kara bir at üzerinde dörtnala gelen, ak tulgalı atlıyı seyretmekle gün geçiren şu uzun korsajlı şato hanımlarından biri gibi yaşamak isterdi.[1]

Sonraları Emma'yı sevişebilmek için üstü kapalı bir arabaya atan ilk aşkı Leon, onu bu yumuşak yerinden yakalamıştır başlarda. Eşine az rastlanır bir saçmalık örneğidir şu diyalog:

— *Bazı bazı bir kitapta, bir zamanlar kafanızdan geçmiş belirsiz bir düşünceye, uzaktan gelen en ince duygunuzun ortaya serilişi gibi olan, kararmış bir benzetmeye rastladığınız oldu mu hiç? dedi Leon.*

Emma:

— *Bunu duydum, diye karşılık verdi.*

— *İşte bunun için daha çok şairleri severim, dedi Leon, mısraları düzyazıdan daha duygulu bulurum, onlar daha iyi ağlatır.*

— *Ama zamanla yorarlar, dedi Emma, ben şimdi bir solukta okunan, korku veren öykülere bayılıyorum. Doğadakilere benzeyen kahramanlardan, ılımlı duygulardan nefret ediyorum?*

Flaubert'in ucuz aşk simgesi olarak seçtiği araba yüzünden kitabın müstehcenlikle yargılanması, sonraları bu tür arabaların onun adıyla anılması da bir o kadar saçma değil mi?

Nabokov, *"Emma Bovary denen kız hiç yaşamadı.* Madame Bovary *kitabı ise sonsuza kadar yaşayacak,"* demekte çok haklı. Bu yapıtı, Julien Barnes'm inceliklerle dolu romanıyla birlikte okumak, ayrı bir keyif.**

Stendhal'in *Kızıl ile Kara* 'sının baş kadın kahramanlarından belediye başkanı karısı Madam de Renal, çocuklarının Latince öğretmeni Julien

Sorel'e yıkımla bitecek bir aşkla bağlanır.

"Madam de Renal, içten gelen, ruhunu kavrayan, pek yüksek bir hazla coşuyordu. Erkenden gönül verivermiş bir kız, aşkın neden olduğu kafa dağınıklığına alışır; gerçek aşk yaşına geldi mi, yeniliğin verdiği tadı bulamaz. Madam de Renal, hiç roman okumamış olduğu için, *(altını ben çizdim.* T. *U.) mutluluğun en küçük ayrıntıları bile onun için yepyeniydi. Hiçbir gamlı gerçek, gelecek günlerin düşüncesi bile onu ürpertmiyordu."*

Oysa daha küçük yaşta gözlerini yükseklere dikmiş, kendisi gibi alt tabakadan gelip başarılı bir komutan olan Napole-on'un aşkıyla (kızıl), piskopos cüppesi (kara) arasında bocalayan, toplumda yüksek bir mevki elde edebilmek adına her tür değeri çiğneyebilecek yapıdaki Sorel için Madam de Renal yalnızca bir çıkar kaynağıdır. Nefret ettiği bir yüzyılın, aşağılık bir zengin kesiminin simgesidir. Sorel'in ikinci kurbanı Mathilde (Matmazel de la Mole) soyludur, güzeldir, *okumuştur,* okuduklarından etkilenmiştir; edindiği bilgilerle çevresindeki soyluları hem aşağılayıp hem parmağında oynatacak kadar zekidir, alışılmadık ölçüde sivri dillidir.

Farklı toplumsal katmanlardan gelen bu iki kadının Sorel'e âşık olmalarını sağlayan nokta ortaktır: Sorel farklı, cesur, düzeni eleştirmekten kaçınmayan, gereğinde ölüme meydan okuyan serüvenci bir şövalyedir. Yavrularına, evine bağlı Madam de Renal de özgürlüğünü her şeyin üstünde tutan Mathilde de onun bu özelliklerine tutulurlar. Romanın sonunda hak etmediği idam cezasına çarptırılan Sorel, hücresinde düşünürken (Stendhal'in kaleminden çıkmış unutulmaz sahnelerden biri) aslında Madam de Renal'i gerçekten sevdiğini sezer, ama iki kadından da yardım istemez. "Ben neden benim?" sorusunu tek başına -cezasını çekerek- yanıtlamak, tek isteğidir.

Stendhal'in yaşadığı dönemde eleştirmenlerce karalanan bu yapıtı göklere çıkaran ünlü yazar Balzac'a gelirsek... *İki Yeni Gelinin Anıları,* manashrdan ayrılmış, ama hpkı Madam de Re-nal ve Mathilde gibi dindar iki kızın birbirlerine yazdıkları mektuplardan oluşuyor. (O yüzyıl romanının en yaygın tekniği.) Renee, Louise'e yazdığı bir mektubunda şöyle diyor:

"Mektubunu okurken, hele senin geçireceğin hayatla benim geçireceğim hayatı karşılaştırınca bilsen neler duydum! Sen, ne parlak bir çevrede

yaşayacaksın! Bense, gösterişsiz ömrümü ne ıssız, ne sakin bir yerde sürükleyeceğim!"

Mutluluğu aşka yeğleyen Renee, nikâhın kendisi için "bir tutsaklık değil sürekli bir egemenlik olacağını" bildirir aşk ve saygınlık peşinde koşan can-dostuna. "Nikâhı kabul etmekle birlikte kocayı kabul etmemek" gibi nazik bir sorunu, kocasıyla başbaşa konuşarak çözümler. Balzac'ın dünya görüşü gereği, bu tartışmada nikâhın kazançlı çıkması kaçınılmazdır. Nitekim Renee, zamanla kocasına alışır, evinde sözü geçen, buyruk altına girmeden kendisi egemen bir kadın olur. Çocukları doğunca mutluluğu ve özgüveni artar. Louise bu süreyi daldan dala konmakla, gözalıcı giysilerle sosyetede boy göstermekle, kısaca para ve ün peşinde koşmakla harcar. Sonunda, genç sevgilisi tarafından yüzüstü bırakılınca, bir çocuğa kavuşamayınca, ölüm döşeğinde, *"Hiçbir kadın beni kendine örnek edinmeye kalkmasın,"* gibi bir ileti verir.

Her iki roman da çağlarının acımasız tanıklarıdır. İkisinde de günümüz okurunu, özellikle günümüz yazarını düşündürecek yığınla görüş var. Stendhal, *"Siyaset, edebiyatın boynuna takılmış bir taştır, altı ay geçmeden onu batırıverir,"* diyor sözgelimi. Balzac aşk konusunda şöyle soruyor: *"Ruhun o görkemli çiçekleri nerelerde açılıyor acaba? Kim yalan söylüyor? Biz mi? Dünya mı?"* Balzac'ın George Sand'a adadığı bu romandaki kadınlararası ilişki ve ilişki dili, üstünde uzun uzun durulacak bir inandırıa-lık becerisinin ürünü.

Ama yazarın kendi açhğı tartışmaya kendi yakıştırdığı *sondan* pek hoşnut olmadığı, mektupların altı çizili olmayan bölümlerinden anlaşılabilir pekâlâ.

Okur, ortalama bir eğitimden geçmiş herkesin okuduğu varsayılan bu romanları neden özetlediğimi haklı olarak sorabilir:

Yanıt: her gün sokaklarda gördüğüm kadınlar yüzünden.

Uzun çingene-eteğin altına kes giymiş, soluk yüzlü türbanlı kızlar, apartman topuklu pabuçlarıyla mini etek giymiş, yapay gülücüklü, marka tutkunu çağdaş kızlar, çarşaflı ya da şortlu, ama mutlaka şişman orta-yaşlı kadınlar. Hepsinin yüzü gururla ışıldıyor. Ya öbür dünyadaki yerlerini sağlama

almanın ya da bu dünyadaki toplumsal konumlarını benimsemenin gururuyla. Işıldayan gururun altındaki sofu bakış insanı irkiltiyor.

Siyaset denince parti anlayan, yaşadıkları toplumun gidişinden habersiz, acılara sağır bir cahiller topluluğu. Hadi onlar öyle de okuyan, bazan yazmaya kalkışan genç kızlar da -bırakalım geçen yüzyılların ne güçlükler göğüslemiş kadın sanatçılarını- gündeşlerini bile tanımıyorlar. (Bu saptama, delikanlıları da kapsıyor tabii.) "Ben neden benim?" değil onların sorusu. "Ben zaten benim, ama neden anlayan yok?"

Onlar özgün bunalımlar peşinde koşuyorlar. Ama bekâret-din-özgürlük kıskacında sıkışmışsanız nasıl özgün bir bunalım yaşabilirsiniz? *Kötü okur* Madam Bovary'nin yalnızca giysilerine öykünmek yetmez.

Not: İki romanı Ataç'ın güzel Türkçesinden okumak gerek.

Üç yıl önce öğrencilerle birlikte benim ders notlarımı toparlayacak bir kitap hazırlamayı tasarlamıştık. Bu işi pekâlâ kendim de yapabilirdim, üstelik şimdiye kadar çoktan bitirmiş olurdum çünkü gerekli malzeme (yola çıkılacak öyküler dahil) el altındaydı. Ama ben kendi öğrettiklerimden çok onların edebiyata düşkün gençlerde bıraktığı izleri merak ediyordum. Kişisel araştırmaları, okumalarıyla da zenginleştirebilirlerdi temaları. Kitap, altı kişinin imzasını taşıyacaktı.

Bu çalışmaya heveslenenlerden -üç yıl içinde- ikisi, başlangıçtaki kadar istekli olmadıklarını çeşitli yollardan gösterdikten sonra geriye dört kişi kaldı. Temalar, yeniden bölüşüldü tabii, öyküler de. Gerekli eklemeler yapıldı.

Geçen ay buluşup son bir ertelemeyle (çünkü kitaptan neredeyse soğumuştum) bu akşamda karar kıldık. Herkes çoktan yapması gerekenin ne kadarını yaptıysa getirecekti, tartışacaktık. En azından kitabın yüzü belirecekti böylelikle.

Doğrusunu söylemek gerekirse bu kadar uzamış bir tasarıdan, kısa sürede parlak bir sonuç çıkacağını beklemiyordum, ama BU KADAR'ını da ummamıştım... Dört kişiden biri, bugün yalnızca buluşuyoruz sanmış! O yüzden birşey getirmemiş, zaten zaman darlığından fazla uğraşamamış da.

İkincisi, galiba bir akşam önce ya da demin gelirken otobüste, konuyla ilgisiz birşeyler çiziktirmiş. Üçüncüsü, ağır bir çöküntü geçiriyormuş, bu yük ona çok ağır gelmiş. Kendi istençleriyle seçtikleri bazı yazarlara gözatarsanız şaşkınlığımı anlayacaksınız: Sait Faik, Hemingway, Fitzgerald, Maupassant, Sabahattin Ali, Çehov. Onlardan beklenen, bu yazarlar üstüne uzun birer inceleme yapmak değil, yapılan incelemelerden, benim notlarımdan ve yapıtlardan yararlanıp kişisel görüşlerini belirlemeleri.

Yok canım! Kişi her keresinde mide kanaması geçirmez, bu durumda karşısındakine geçirttirebilir bile. Bense artık aramızda hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını bilerek, tatlı tatlı ayrılmayı seçtim. Ne de olsa ülkem üstüne çok önemli ipuçları vermişlerdi bana:

a) Bu ülkede en yetenekli gençler bile edebiyat karşıtı çarka kapılmakta gecikmiyorlardı. Edebiyatı yaşamalarının doğal bir parçası saymadıklarından ona ayıracak zaman arıyor ve tabii bulamıyorlardı. Edebiyat, bir varolma, bir savunma, arasıra bir saldırı silahı değildi gözlerinde, kaçacakları güvenceli bir liman, edilginliklerini besleyecek bir mızmızlanma alanıydı.

b) Kitaplar aracılığıyla benliklerinde bir an yakaladıkları pırıltı, genel bakımsızlıktan ve uyuşukluktan sıyrılmalarına yetmiyordu. Kimi neden sevdiklerini anlatırken yaptıkları ilginç saptamaları kâğıda dökmek, bir külfetti gözlerinde. Özür hazırdı: istediğim kadar iyi yazabileceğime inanmıyorum. Bu özür, yüzmeyi denizde değil kıyıda öğrenmek isteyenler için de geçerli değil mi?

c) Çoğunu şaşırtan bir özelliğim, yalnızca sevdiğim değil önemli bulduğum yazarları da öğretmem olmalı. Oysa dersin amacı, onlara dünya öykü ustalarından geniş bir yelpaze sunmak, hangi türde ya da hangi tema üstüne yazılmış öykülerin daha geniş bir evren açacağını öğrenmelerini sağlamak.

ç) O zaman asıl soru şu olmalı: acaba ben neden (para sözkonusu olamayacağına göre) onlara saatlerimi veriyorum bunca işim dururken?

Korkarım bu soru üstüne enine boyuna düşünüp bir karar vermek zamanı yaklaşıyor benim için. (Sisifos'u düşünmek güzeldir, olmak değil.)

Kitap mı?

Onu Ayten ile Atilla'nın emin ellerine teslim ettim, içim rahat. Galiba üçümüz de daha baştan, sonucun böyle olacağını kestirmişiz.

"Bir kumaş, ilk üç-dört metresinden bellidir," diyen, doğrusu çok yerinde bir gözlemde bulunmuş.

Benim gibi her fırsatta (maç, sayım, seçim, Eurovision, Oscar ödülü dağıtım törenleri vb) televizyon başında çakılı kalmayı fırsat bilmeyen biri için çok yararlı bir saptama bu ayrıca.

Bu seçimde oy vermemeyi görev bildim. Eski kadrolardan zaten umudum yoktu, ehveni şeı:'le daha fazla idare edemezdim. Siyasal görüşüne oldukça yakın düştüğüm ÖDP'yse kendisinin umduğundan bile daha hazırlıksız görünüyordu böyle bir seçime. Daha önce bana parti programlarını göndermemiş, giriştikleri etkinlikleri kulaktan dolma öğreneceğime belbağlamışlardı. O yüzden 11 Şubat'taki yani son andaki milletvekili adaylığı önerilerini geri çevirmek zorunda kalmıştım. Sanatçıları/edebiyatçıları yanlarına çekme çabası elbet olumluydu, ama davranmakta gecikmeleri ve son anda kapıldıkları telaş, serinkanlı bir kararlılığın izlerini taşımaktan çok uzaktı.

Haberleri, birer saat arayla üç kere izledikten sonra yattım. MHP'nin oylarının yükseldiğini kestirebiliyordum, ama bu kadarını değil. Fazilet'in oylarının düşmesi için de aynı şeyi söyleyebilirdim. Dincilik, başköşeyi Milliyetçilik'e kaptırmıştı anlaşılan. MHP'nin öbür partilerdeki yandaşları da hesaba katıldığında daha kaygı verici bir durum çıkıyordu ortaya: dünyayı sarsan milliyetçilik aalgası bize de uzanmıştı ve DSP'nin ne kadar *milliyetçi olmadığı* su götürürdü. 16 Şubat'ta yakalanan Apo, beklendiği gibi DSP'nin değil, MHP'nin işine yaramıştı. Seçimler ve Apo davası, kamuoyunu aylarca oyalayacak gibi görünüyor. Parti başka:ıları, zaferlerini *y* a da yenilgilerini o kendilerine özgü yuvarlak üslupla değerlendirecekler. Basın üyeleri, birbirlerini senaryolar üretmekle suçlayacak, halk, daha fantastik senaryolar uyduracak, ama senaryoları uygulayanların adları, tıpkı kurbanlarının ölümleri gibi karanlıkta kalacak. Susurluk olayındaki gibi. (Eski gündökümlerimden birinde bu senaryocunun sözü geçiyor.)

Ansızın bastıran bir tedirginlik nöbeti. Bir öyküyü yazmadan önce, bir çevirinin bitimine üç-beş sayfa kala yaşadığım tedirginliklere hiç benzemiyor. Utanmasam bıkkınlık diyeceğim de zaten pek karşılamıyor. Sanki bu toplumda ne kadar yazarsam yazayım, yürüyüşe katılırsam katılayım, bildiri imzalarsam imzalayayım, sürüp giden kolaycılık, avantacılık, hoyratlık kargaşasına karşı hiçbir şey yapamazmışım gibi bir duygu.

Bu tür bir boşunalık duygusuyla savaşmak da boşunalığm bir parçası olsa gerek. Ama olsun, denemeye değer. En azından *beni* derinden kıran *şeyin* nedenini ortadan kaldırabilirim belki. Acaba neden, dünya öykü ustalarının ürünlerini birlikte gözden geçirmek, karşılaştırmalar yapmak ve öykü sanatı üstüne düşünmek amacıyla bana başvuran öğrencilerin, sayıca olmasa bile nitelik açısından gitgide büyük bir çöküş göstermeleri mi? Bu çöküş, edebiyat adına çok sakıncalı bir sonuç doğurabilir, yani okurumuz, dernek yıllar sonra da zaten bildiğini okumakta kararlı, yeni düşüncelere açık değil. Bu tutumun bir başka göstergesi, akademik kılıklı eleştiri yazıları. Süzme eleştirmenler, sözgelimi bir romanda, yapıtta *olanları* değil, kendilerinin önceden okudukları birtakım düşünürlerin buluşlarını, savlarını okuyorlar. *(Benim Adım Kırmızı,* kendisi olmasa bile hakkında yazılanlarla bir başyapıt bu alanda.) Oysa benim amacım, at-gözlüğü takmış eleştirmen yetiştirmek değil elbet!

Yayın organlarına bakarsak. *Kitap-lık* dergisi, bir İngiliz sömürgesinde, sömürgecilerin halkı çağdaş dünyadan haberli kılmak için yayınladıkları bir elkitabını andırıyor. İki sayı yazdıktan sonra yerimi yadırgayıp yazmaktan vazgeçtim, ama yöneticiler sağolsunlar, zaten ikinci yazımı ilk yazım saydıklarını belirtiyorlardı dergide! Ceza olarak, bir daha, dergi adresime gönderilmez oldu. *Varlık* dergisiyse tam tersi: ülkemizin bellibaşlı sanatçıları, edebiyatçıları yer alıyor bu dergide ama her nedense dergi hâlâ, bir kasaba berberinde unutulmuş dergileri anımsatıyor yerliliğiyle. Oraya yazmaktan da vazgeçtim. Çünkü Türk aydını yaftası da kültür havarisi rolü kadar uzak bana.

Demek önce derslere, sonra dergilerdeki yazılara ve çeviri furyasında kaynayıp giden çevirilerime son vermek gerek (vazgeçemediklerimin dışında). Bundan sonra mı? Yalnızca kitap yazmak tabii.

Ama önce İletişim Yayınları'na söz verdiğim, Nabokov'un *Pnin* adlı romanının çevirisini bitirmeliyim. Amerika'da yaşayan ve çevresine ayak uydurmaya çalışan Pnin'in durumu, şu anda benimkine benziyor. Ama dili Rusçaya kayan, İngilizceyi zaman zaman yanlış kullanan, pimpirikli Pnin'in şakalarını Türkçeye aktarırken neler çekeceğim kimbilir.

Her olayın ancak kısa bir süre gündemde kaldığı bir ülkede gün dökmeye çalışmak, inatçılıktan öteye gitmiyor. (Ondan da mı vazgeçmeli?) Hele benim gibi bireysel olaylar kadar toplumsal olayları da iliklerinde duyan biri için yinelemeye düşmek kaçınılmaz, o yüzden ister istemez aynı günleri ve aynı duyguları anlatıyorsunuz yıllar içinde.

Apo'nun idama mahkûm edilmesi, sonucu kestirebilmeme karşın yepyeni bir gerçekle karşı karşıya getirdi beni. Tabii ki önceleri, "Keselim, biçelim," diye bas bas bağıranların karardan sonra süt dökmüş kediye dönmelerini kastetmiyorum yalnızca. Bildiklerini mi okuyacaklarını, uluslararası hukukun kurallarına (yazışmaları ve sözlü teminatı da katalım) mı uyacaklarını şaşıran devlet adamları, başlıbaşma bir şaşırtı kaynağıydılar. Ama onların benden daha iyi bildikleri birşey vardı besbelli: *idama mahkum etmek*, halkın çoğunluğunun gözünde *idam etmek* gibi birşeydi. Bu anlayış karşısında bana pes etmek düşüyordu.

Turgut Uyar üstüne yazılanları kapsayan *Şiirde Dün Yok* mu'nun düzeltilerini okuyorum. Böylelikle ona ve okuruna duyduğum sorumluluğu ödemiş oluyorum bir bakıma. Kitabın "Önsözü"nde de belirttiğim gibi genç kuşağın eleştiri yazıları, Türkiye'de eleştiri türünün gitgide yetkinleştiğini kanıtlayan gönendirici çalışmalardı; o kadarına ki "boşunalık" duygusu bir süreliğine yakamı bıraktı.

Girişimine saygı duyduğunuz biri için bir kitap hazırlamak, aslında çok zorlu bir iş. Onun bir yakınınız olduğu da gözönün-de tutulursa attığınız her adımı kollamanız gerekiyor ve gözetilen bunca nesnelliğe karşın elinizdeki tek ölçüt yine de öznel, yani kitabı önce sizin beğenip beğenmediğiniz. Hatasıyla sevabıyla kabul edilecek çabalardan değil ki çabanız.

Umarım kitap, yaşasaydı bu Ağustos'ta yetmiş iki yaşma basacak şairin doğum ve ölüm ayın yetişir. Bu arada kendisini anma önerisini baştan

benimseyip sonra yançizen *Cumhuriyet* ve *Radikal* gazetelerinin tutumlarını ne kadar yadırgadığımı belirtmem gereksiz.

Oğlum askere gidiyor. Yok canım, "biricik oğlu askere giden ana" tınısını almayın bu sözlerden, çünkü Turgut da askere giden ilk ve tek oğulun kendisi olmadığını biliyor. Biz birbirimiz için biricikliğimizi ana-oğul ilişkisinde değil, kan bağında değil, candan dostluk ilişkisinde sınadık. Yapıca çok benzeşmediğimizden, karşılıklı ödünler de verdik arasıra.

Onun için önceden bir oğul modeli tasarlamadığımdan kendi olması, modelini kendi çizmesi yetti. Doğrusu bu kadar iyisini ben akıl edemezdim.

Bir de ortak özelliğimiz var, çok ağır basan bir özellik: ikimiz de duygularımızı taşkınlık gösterisiyle açığa vurmayız. Bu özellik, çoğu zaman olumlu sonuç verse de bazan tutukluğa yol açıyor. Bugünlerde başıma geldiği gibi. Daha önce birkaç kere birbirimizden uzak kalsak da bu farklı: istediğimiz zaman görüşemeyiz. Polatlı, İstanbul'dan çok mu uzak, demeyin. *Bu koşullarda* çok uzak (ille de mantıklı bir açıklama gerekiyorsa). Özlemse, mantıklı açıklamalara sığmıyor, ikimiz açısından da bastırılması güç bir duygu.

Gündökümlerine ister "Tanışma Anları", ister "İpuçları", ister "Yüzleşmeler" diyeyim hep aynı karamsarlık, dahası giderek artan bir umutsuzluk taşıyor sayfalardan.

Son günlerde iyiden iyiye kızışan olaylar sonucunda nicedir beklettiğim kararı aldım: yeni bir parıltı, bir ışık görmedikçe gündökümü yapmaktan vazgeçme kararı.

Önce, "babamız" Süleyman Demirel'in ailesi saydığı sanık durumundaki zenginlerle çektirdiği fotoğraf geldi.

Arkasından, yüzyılın gösterisi sayılabilecek Güneş tutulmasına toplumca duyduğumuz anlaşılmaz ilgi.

En sonunda da bu defteri kapatmama yol açan deprem.

Her birinin yankıları üç-dört yılımızı dolduracak kadar kalıcı.

Edebiyatımızın en genç, en asi sesi *Can* Yüce/'i yitirmemiz, topluca gömüleceğimiz edilgenliğin bir somutlaması mıydı?

1

Madame Bovary, Gustave Flaubert, Türkçesi: Tahsin Yücel, Can Yayınları.